INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

MIHAI IACOBESCU

DESCĂTUŞAREA: (1985-1991)

Perestroika, Revoluția din 1989 şi Românii din Imperiul Sovietic

EDITURA JUNIMEA
IAŞI - 2009

Referenţi ştiinţifici:
Prof. univ. dr. Ion Calafeteanu
Prof. univ. dr. Alesandru Duţu

Tehnoredactare computerizată:
Manuela Miron

Cartografiere computerizată:
Ovidiu Iacobescu

Coperta I şi IV:
Ing. Alexandru Pânzaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
IACOBESCU, MIHAI
Descătuşarea : (1985-1991) : Perestroika, Revoluţia din 1989 şi românii din Imperiul sovietic / Mihai Iacobescu. – Iaşi : Junimea, 2009
ISBN 978-973-37-1365-4

94(498)"1985/1991"

Moto:

„Bucovină – mândră floare,
Te-au călcat ruşii-n picioare
Şi din dulce Bucovină
Ai ajuns țară străină”

(Cântec popular)

„Trecută prin foc şi prin sabie,
Furată, trădată mereu,
Eşti floare de dor, Basarabie,
Eşti lacrima neamului meu”.

(Dumitru Matcovschi,* Basarabia*)

CUPRINS

-1-

CUVÂNT ÎNAINTE
Întrebări care îşi aşteaptă răspunsul

Pentru istoricii de azi şi de mâine, evenimentele semnificative şi decisive de la sfârşitul mileniului II – criza serioasă a comunismului şi acea faimoasă încercare de reformare, inițiată şi scăpată de sub control de către Gorbaciov, prăbuşirea lagărului socialist din Europa Central-Răsăriteană şi dezagregarea imperiului roşu – rămân teme majore de investigație şi meditație, de analiză şi evaluare.

În fond, începând cu acel 1989 – „an decisiv în istoria Europei"[1] – au fost ori continuă să fie în curs de lichidare unele consecințe nefaste ale celui de-al doilea război mondial. Între acestea, reunificarea Germaniei şi eliberarea Țărilor Baltice sunt un succes evident. În țările unde-au înaintat şi staționat o bună bucată de vreme trupele sovietice, se revine la valorile tradiționale, democratice, naționale, culturale, religioase – nu fără unele convulsii, frământări, căutări, încercări utile sau risipitoare, sterile. Se caută şi se invocă motivații şi soluții rapide, uşoare, mai puțin solide, de aderare şi integrare a acestor țări la structurile euroatlantice, spre a preveni şi zădărnici orice revenire la vechile practici arbitrare şi totalitare din partea centrului acelei metropole de tristă amintire – Moscova, unde Federația Rusă păstrează şi reactivează diverse elemente şi componente malefice şi machiavelice, ale vechiului mecanism imperial în agonie, mobilizând şi utilizând pârghii militare sau economice, aidoma unei imense caracatițe, bogată şi trufaşă, dar rănită şi insolită, care trăieşte încă o dureroasă

nostalgie după prada uriaşă ce-i scapă dintre tentacolele-i lacome, ruginite, învechite.

În cazul României, cercetând şi elucidând – deocamdată, fie geneza şi desfăşurarea Revoluţiei Române din Decembrie 1989 în context internaţional, într-o primă exegeză şi sinteză temeinică, riguroasă, echilibrată, în cartea istoricului Ion Scurtu[2], fie cronologia acesteia[3], fie unele aspecte privind raportul dintre factorii interni şi externi în pregătirea, declanşarea şi victoria revoluţiilor din 1989, conţinutul, caracterul şi formele revoluţiilor din statele europene, foste socialiste, în anii 1989-1990, mass-media şi schimbările radicale din Europa Centrală şi de Est, consecinţele dezintegrării sistemului comunist european asupra evoluţiilor de pe continent la cumpăna mileniilor doi şi trei[4] - istoricii mai au încă de clarificat şi evaluat, cât mai exact şi nuanţat, o sumă impresionantă şi pasionantă de probleme, de întrebări pentru atunci când vor fi deschise arhivele ţărilor implicate direct în aceste evenimente.

Astfel, o primă chestiune este încă aceea a clarificării cât mai depline a raportului între factorii interni şi cei externi în declanşarea revoluţiei. Unii martori oculari ai revoluţiei române, ca, de pildă, Jean Louis Courriol, se întreabă: „dacă România ar fi trebuit să se mândrească cu singura revoluţie adevărată din Est”, dacă „numai românii au eliminat prin forţe proprii, prin răscoală populară, curajoasă, în decembrie, un regim considerat ca fiind de neînlăturat şi care şi în celelalte ţări se prăbuşise de sus în jos, graţie lui Gorbaciov”, de ce a doua zi după victorie şi în perioada ce a urmat, regimul instaurat a fost contestat şi „s-a adoptat o atitudine de autodispreţuire, care a provocat schimbarea entuziasmului francezilor în dubiu şi neînţelegere”?[5]

Răspunsul la o astfel de întrebare ni se pare cu atât mai legitim, cu cât, din materialele publicate deja aflăm că la 1 decembrie 1989, cu o zi înaintea întâlnirii lui Bush şi Gorbaciov la Malta, Ceauşescu a fost înştiinţat, printr-un raport

al Serviciului de Informații, că liderii celor două superputeri – SUA şi URSS – vor lua în discuție obiectivul de-a exercita presiuni coordonate asupra țărilor socialiste, care nu au trecut „la punerea în practică a reformei realiste” lansate de Gorbaciov. Erau vizate – se scria în raport – China, Cuba şi **România**, asupra cărora, atât țările membre NATO, cât şi URSS, vor impune restricții, îndeosebi în „furnizarea de petrol, gaze naturale şi minereu de fier”[6].

Slovacul Peter Kopecky, care între anii 1987-1990 se afla în România (ca director al Agenției CEDOK), scrie – într-un articol publicat la Viena, Bratislava şi recent în România – că „schimbarea de regim în România a fost supravegheată sistematic de serviciile străine de informații”, că după ce Gorbaciov şi-a preluat funcția, securitatea română şi-a intensificat cooperarea cu KGB-ul şi încă din noiembrie 1989, România era plină de agenți ai serviciilor secrete străine, îndeosebi sovietici şi israeliți”, dar şi din țările învecinate şi că „situația din România era atât de incendiară încât prima scânteie ar fi declanşat explozia oriunde s-ar fi produs”; când autoritățile timişorene au decis evacuarea lui Laszlo Tökéş, la 15 decembrie 1989 – acțiune, scrie el, „foarte bine gândită, despre care cred că este posibil ca străinătatea, poate chiar românii din afara țării şi-ar fi organizat această mişcare”, a constatat că „începând cu dimineața zilei de 16 decembrie, grupuri de tineri străini, curajoşi au început să colinde oraşul, distrugând magazine şi vitrinele acestora”, adică provocând dezordine şi obligând autoritățile din Timişoara să riposteze[7].

Mult mai multe şi mai grave sunt întrebările ce privesc politica internă postdecembristă. Ele sunt, deopotrivă, de natură economică, politică, socială, națională.

Astfel, aceste întrebări ar putea viza: datele şi coordonatele făuririi economiei de piață, ce criterii logistice, politice sau de interes național, au stat la baza privatizării sau pur şi simplu a falimentării unor întreprinderi, fie aducătoare de beneficii, fie, mai ales, de prejudicii – care, adesea, în condiții

mai puțin decente, au fost vândute, pe nimic, la preț de fier vechi? Sau, în ce măsură a existat o politică inteligentă, coerentă, ca odată cu redistribuirea proprietăților agrosilvice foştilor proprietari sau urmaşilor acestora, să se poată urmări şi înfăptui principiile de dreptate socială şi, totodată sarcina de-a apăra şi prospera avuția națională, de-a realiza şi generaliza un sistem de agricultură modernă, viabilă, cât mai rentabilă şi durabilă, în condițiile globalizării şi confruntării României cu sistemele avansate din țările lumii dezvoltate? Ce se întâmplă azi cu satele româneşti – de unde tinerii pleacă masiv la lucru în Occident, unde rămân acasă doar bătrânii şi văduvele, unde populația de vârstă şcolară scade dramatic şi şcolile se închid, unde loturile primite de noii proprietari rămân în paragină, într-un procent, care în multe localități urcă la 30-35%, unde multe ogoare sunt lăsate să devină monoculturi pentru furaje sau pământuri întinse sunt vândute străinilor ori câtorva îmbogățiți din țară, care le cumpără la prețuri de nimic?

Există o linie politică de unitate şi continuitate, urmărind o sumă minimă de obiective prioritare de la care nu trebuie să se abată nici unul dintre partidele politice ajunse la conducerea țării?

Cum se face, de pildă, se întreabă un diplomat străin, dintr-un stat vecin, Peter Kopecky, că „la 18 ani de la revoluție, nici unul dintre partidele politice nu este interesat în mod deosebit de soarta tinerei generații sau de combaterea corupției?”[8] Să fie, oare, răspunsul, la această întrebare cel pe care îl înaintează recent istoricul Florin Constantiniu? Arhicunoscut şi prețuit pentru a sa *O istorie sinceră a poporului român*, care a apărut deja în mai multe ediții[9], Florin Constantiniu – fără a regreta cu nimic prăbuşirea regimului Ceauşescu, dar precizând şi argumentând recent că, în 1989, „s-a prăbuşit un fals socialism, impus de ocupantul sovietic în anii 1945-1949”, fapt care este, iarăşi, o lichidare a unei consecințe a celui de-al doilea război mondial – face, în continuare, aprecierea dură, nu lipsită de un trist adevăr, că

„noua clasă capitalistă (...) este de o mie de ori mai rapace, mai arogantă, mai abuzivă decât nomenclatura comunistă”[10]. Este vorba, aşadar, crede istoricul, de tarele psihologice, de defectele congenitale ale poporului nostru. Preocupat şi întristat de dilema: de unde rezultă, în lumea contemporană, frustrarea tinerei generații?”, savantul Mircea Eliade lăsa să se înțeleagă răspunsul în realitatea că, în lumea de astăzi, intelectualitatea, care ar putea lumina şi îndruma noua generație, fie nu are oameni de succes, fie aceştia nu au suficient curaj să reintre în lupta politică, aşa cum o făcuse în epoca modernă[11]. Ori, comentează aceeaşi idee Peter Kopecky, intelectualii se tem să iasă din carapacea lor sau nu au nişte personalități care să prefigureze politicienii de mâine, încât – se întreabă cu sinceritate acelaşi diplomat şi el însuşi intelectual titrat, cadru didactic universitar – „ce ar putea veni în ajutorul tinerei generații ambițioase de români, care nu îşi găseşte locul la ea acasă, în condițiile actualei situații politice?”[12] Deşi răspunsul trebuie căutat în marele decalaj economic şi de salarizare din fostele țări socialiste şi țările occidentale, Peter Kopecky rămâne în sfera politicului, generat de un posibil amestec al serviciilor KGB-ului sovietic, întrebându-se: „nu cumva, în 1989, puterea politică a fost transmisă noilor conducători (şi nu numai în România) cu acordul şi sprijinul Poliției Secrete?”[13]

În realitate, o astfel de concluzie – cu privire la rolul prioritar al factorului extern – este falsă şi dezmințită de însăşi evoluția României, care s-a orientat şi integrat în structurile euro-atlantice.

-2-

Din multele întrebări care persistă încă, față de realitățile postdecembriste, noi încercăm în rândurile ce urmează să aflăm un răspuns argumentat, nuanțat – atât cât se poate afla şi formula la această dată, când arhivele nu sunt încă legal accesibile – **ce implicații şi reverberații a avut**

Revoluția din Decembrie 1989 asupra românilor din imperiul sovietic?

Dar, mai întâi, sunt necesare câteva precizări preliminare de terminologie şi cronologie. Folosim termenul sau expresia fie de spațiul sovietic, fie de **imperiu**, acceptând definiția clasică: „un stat dominant (cel rus) şi posesiuni coloniale" şi, totodată, „politică statală, care urmăreşte aducerea altor teritorii – în cazul nostru vecine cu Rusia – în stare de dependență economică şi politică"[14]. Dar, avem aici în vedere faptul că înşişi românii din URSS – aşa cum vom releva pe parcurs – s-au autoapreciat „o colonie" a Moscovei, ocupată şi subordonată economic, politic, social, național, printr-o teribilă, oribilă, înspăimântătoare şi potopitoare forță[15].

Sub raport cronologic, referirile noastre se delimitează pentru România, cu precădere, între 23 decembrie 1989 şi 31 decembrie 1991 sau evenimențial, de la căderea, ori, mai exact, începutul căderii regimului Ceauşescu şi decesul oficial al URSS. Dar, pentru explicații necesare, ambele date pot fi depăşite. Însă, în teritoriile româneşti aflate sub ocupație sovietică, procesul revoluționar începe mai de timpuriu, în 1986.

Credem necesar să adăugăm că tema noastră implică, ea însăşi o sumă largă de întrebări circumscrise celei principale, formulate anterior şi subînțelese şi din titlul lucrării: cum au reacționat, cum s-au organizat şi, mai ales, cum au acționat românii din imperiul sovietic, față de calea promisă şi deschisă de programul lui Gorbaciov *Perestroika şi Glasnost* – restructurare şi transparență? Cum şi în ce fel, prin ce mijloace i-a influențat, stimulat, ajutat sau derutat, Revoluția Română din Decembrie 1989? Politica externă a României postdecembriste, în ce măsură a venit în întâmpinarea şi a contribuit direct sau indirect la realizarea revendicărilor formulate de românii din Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța? Cum şi în ce fel, când şi față de cine a analizat şi denunțat România postdecembristă Pactul Molotov-Ribbentrop?

O lucrare specială, închinată acestei teme, care să dea un răspuns acestor întrebări nu există nici în spațiul sovietic, nici în România. Au apărut, în schimb, numeroase studii, articole şi chiar unele cărți care, într-o formă sau alta, conțin informații răzlețe, numeroase, care, împreună cu cele din presa vremii, oferă posibilitatea aflării şi sintetizării unor răspunsuri ample. Necesitatea de-a selecta şi aduna principalele elemente necesare elucidării unei astfel de teme, apare cu atât mai urgentă, mai stringentă, cu cât se formulează şi se vehiculează încă, destul de frecvent, întrebarea: dacă Țările Baltice s-au eliberat de sub jugul sovietic, dacă cele două Germanii s-au unificat, România nu putea acționa şi reunifica Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herței, punând Europa şi lumea contemporană în fața unui fapt împlinit, din moment ce Pactul Ribbentrop-Molotov a fost declarat nul şi neavenit ab initio de URSS, la 24 decembrie 1989, iar de Parlamentul României la 24 iunie 1991? Însă dintr-o astfel de întrebare decurge şi o alta în subsidiar: conducerea României postdecembriste, în general şi primul ei preşedinte, în special, Ion Iliescu, accepta sau detesta teza integrității URSS, aşa cum o susținea Gorbaciov?

Există, în legătură cu această chestiune, nu puține altercații şi acuzații rostite mai voalat sau chiar direct, răspicat, atât în România postdecembristă[16], cât şi în Moldova de peste Prut, cu o conducere devenită oficial, între timp, neocomunistă şi filo moscovită[17].

Pentru a cerceta şi elucida conținutul, caracterul, limitele programului lansat de Mihail Gorbaciov, după preluarea conducerii PCUS – program cunoscut sub titulatura *Glasnost şi Perestroika* – ne folosim deopotrivă de o sumă de documente şi lucrări, pe care le considerăm esențiale. Este vorba, în primul rând, de modul în care îşi exprimă şi explică intențiile, scopul urmărit, obiectivele, diversele dificultăți şi adversități întâlnite sau ivite pe parcurs, puciul şi eşecul acestuia, apoi dezagregarea URSS, aşa cum le-a conceput şi văzut toate acestea, însuşi Mihail Gorbaciov în volumul său de

Memorii[18]. Lucrarea prezintă, în prima parte, „paşii" lui Gorbaciov spre câştigarea încrederii liderilor occidentali, convorbiri cu Margaret Thatcher, François Mitterand, James Baker, Papa Ioan Paul al II-lea, George Bush, Piotr Mladenov, Helmut Köhl, apoi, în partea a II-a, câteva din secretele Kremlinului, instruirea diplomaţilor, reforma economiei, controversa la vârf: „afacerea Andreeva". Partea a III-a, „la cârma ţării", se referă tocmai la programul său; premisele schimbării, necesitatea de-a pune capăt războiului rece, de-a realiza o lume denuclearizată, rolul intelectualilor în politică, intenţia URSS de-a trece de la confruntare la cooperare, aprecieri despre Stalin, rolul ştiinţei şi tehnicii, perestroika în primejdie, criza naţionalităţilor, accelerarea perestroicii, după reunificare, Premiul Nobel şi învăţămintele puciului. Partea a IV-a, intitulată semnificativ, *Un om liber* cuprinde demisia, concepţia sa despre totalitarism şi democraţie, Europa către secolul al XXI-lea, răspuns lui Winston Churchill – de la tribuna colegiului Westminster, unde W. Churchill lansase formula „cortinei de fier", Gorbaciov declara sfârşitul războiului rece – regăsirea între Israel şi Rusia, despre valorile universale, despre naţionalismul de azi şi despre primejdii şi soluţii, ca şi despre Marea Europă, concluzii şi anexe – întâlniri şi convorbiri la nivel înalt sovieto/ruso-americane şi momente ale dialogului sovieto/ruso-american în domeniul armamentelor. Lucrarea dezvăluie, deopotrivă, calităţile incontestabile, profilul intelectual, politic şi moral al acestui ultim mare conducător al imperiului roşu dar şi limitele care i-au adus prăbuşirea.

Programul său, cu luminile şi umbrele esenţiale, este analizat şi evaluat şi în ultimele sinteze de *Istorie a Europei* (1998)[19], scoasă de Institutul European, sau *Istoria secolului XX* (1998), în vol. III (*În căutarea unei noi lumi – din 1973 până în zilele noastre*)[20], ca şi în sinteza englezului Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne* (2003)[21]. Fiecare dintre acestea şi toate laolaltă, permit o mai bună cunoaştere şi

înțelegere a programului lansat de Gorbaciov. Dacă memoriile sale justifică şi calitățile şi defectele de fundamentare şi justificare a Perestroicii şi Glasnost-ului, mai ales în strânsă legătură cu realitățile din URSS, sintezele citate aşează, analizează şi apreciază programul gorbaciovist şi în context internațional, cu o sumă de implicații şi semnificații ce privesc Europa Central-Răsăriteană, dar şi direct sau indirect întreaga lume, fapt extrem de important.

Există şi o valoroasă sinteză privind *Istoria secretă a loviturii de stat din 19 august 1991*, elaborată şi semnată de Ulysse Gosset şi Vladimir Fedorovski (1991)[22], care analizează şi evaluează reacția forțelor conservatoare din aparatul de partid şi de stat, în frunte cu unii conducători ai KGB-ului, Armatei şi Miliției „trei dintre pilonii regimului, care-au decis să-l destituie pe Gorbaciov".

Pentru a afla şi evalua cât mai exact şi nuanțat reacția românilor din spațiul sovietic față de programul lui Gorbaciov – primele însemne de mişcare, organizare, acțiune, formulări şi revendicări, programe, delimitări, grupări şi regrupări, personalități şi partide politice, dificultăți şi adversități interne, ținând fie de Partidul Comunist al Moldovei, fie de atitudinea şi organizarea minorităților, în general şi ale nomenclaturii de partid şi de stat, rusofone, din zonă sau ale PCUS şi Moscovei, în special – există o gamă variată, bogată de lucrări, studii, articole, publicații, din aceşti ani. Dintre lucrări, citām selectiv: *1989 la Est de Prut*, de Gheorghe E. Cojocaru (2001), *Istorie universală* de Anatol Petrencu (1995)[23], istoricul implicat direct şi permanent în fruntea mişcării studențeşti din Basarabia; el realizează, de fapt, un curs „pentru cadrele didactice şi studenții facultății de istorie", o antologie în două volume – *Basarabia română* şi *Suferințele Basarabiei şi răpirile ruseşti* (1996) – de Florin Rotaru[24], două volume de articole din revista săptămânală „Literatură şi Artă" din Chişinău, purtând titlurile: *Libertatea are chipul lui Dumnezeu* (1997) şi *Icoană spartă, Basarabia* (1998)[25]. Dintre lucrările

basarabenilor, mai menționăm: *În serviciul zeiței Clio* (2001) de Anatol Petrencu[26], *Conştiinţa naţională a românilor moldoveni* (2002) de Gheorghe Ghimpu[27] şi *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002* (2002) de Iulian Fruntaşu[28], fiecare cu numeroase informaţii şi aspecte inedite.

Informaţii extrem de utile pentru cunoaşterea temei alese de noi conţin şi volumele: *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998* (1998) rod al colaborării istoricilor din România şi Moldova[29] şi *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997* (2000) de Marian Enache şi Dorin Cimpoeşu[30].

La această succintă expunere bibliografică se adaugă alte două categorii de izvoare: publicaţii de epocă, din România postdecembristă, conţinând note, însemnări, articole, interviuri, documente, comentarii etc. Şi volumul de documente *Reîntregirea* – cuprinzând discursuri, interpelări, intervenţii ale deputaţilor şi senatorilor, acte şi declaraţii ale Parlamentului în prima sa legislatură, datate în intervalul 28 iunie 1990- 21 mai 1992, toate referitoare la această temă – cu un „excurs istoric", bibliografie, note şi succinte date bibliografice ale celor menţionaţi în lucrare, întocmite şi semnate de ex-deputatul de Iaşi, Vasile Diaconu[31].

Poziţia românilor din spaţiul sovietic pentru afirmarea şi apărarea adevărului istoric, în confruntările de idei, ce-au avut loc în ultima perioadă de existenţă a URSS ar fi mult prea incomplete sub raport bibliografic dacă n-am menţiona, în acest final al consideraţiilor noastre la instrumentele de lucru şi culegerea de documente *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia* (1991), cuprinzând o prefaţă semnată de Valeriu Matei şi 42 de documente foarte valoroase, selctate şi ordonate de istoricii basarabeni Ion Şişcanu şi Vitalie Văratec[32].

-3-

Deşi arhivele care ar putea aduce numeroase şi valoroase informații de detaliu pentru tema noastră nu vor fi accesibile oficial decât peste un număr de decenii, câteva adevăruri fundamentale se prefigurează, viază, vibrează durabil şi implacabil din rândurile ce urmează. Basarabia, vechi teritoriu românesc, reprezentând jumătatea de răsărit a Moldovei, cotropită de ruşi şi stăpânită efectiv între anii 1812-1918, apoi reocupată de sovietici la 28 iunie 1940 – împreună cu jumătatea de nord a Bucovinei şi Ținutul Herței, supusă, împreună cu acestea „unei politici coloniale, de către un sistem profund duşman", constând – aprecia la 16 iunie 1990 Frontul Popular din Moldova – „în dezmembrarea şi colonizarea teritorială, exterminare fizică, deportări în masă, foamete organizată, interzicerea oricăror legături cu restul lumii, încât, acest genocid se mai răsfrânge şi astăzi asupra populației româneşti..."[33], a trăit, totuşi, un miracol istoric: a renăscut spiritual, creşte aidoma legendarei Păsări Phoenix. Adevărul istoric, descifrat cu acribie şi onestitate, aşezat în slove şi strigat lumii întregi cu fermitate şi temeritate, de către cei mai buni mesageri ai românilor din fostul imperiu, au făcut să trosnească şi să se prăbuşească toate zidurile chinezeşti prin care s-a încercat cea mai odioasă izolare, deznaționalizare, rusificare, exterminare şi lichidare generală şi totală a unei însemnate părți de neam.

De-acum, oricâte zvârcoliri şi porniri sălbatice şi disperate ale rămăşițelor imperiale în agonie – în frunte cu actuala Federație Rusă, care şi-a păstrat oaze rusofone şi trupe militare în fostele republici care şi-au proclamat independența – vor mai încerca în viitor să stăvilească din nou cursul firesc al istoriei, acest lucru nu mai e posibil, aşa cum nu poate fi oprită Dunărea, din drumul ei firesc spre mare.

Mihai Iacobescu

NOTE:

---

[1] *1989 – an decisiv în istoria Europei*, Lucrările Colocviului Ştiinţific Internaţional, organizat de Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Universitatea «Valahia» din Târgovişte şi Institutul «Nicolae Iorga», la Târgovişte în zilele de 10-14 octombrie 2007, coordonator Dr. Alexandru Oşca, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, 262 p.

[2] Ioan Scurtu, *Revoluţia Română din Decembrie 1989 în context internaţional*, Editurile Enciclopedică şi a Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, 362 p.

[3] Dr. Alesandru Duţu, *Revoluţia din Decembrie 1989. Cronologie*, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, 314 p.

[4] Vezi volumul *1989 – an decisiv în istoria Europei*, Lucrările Colocviului Ştiinţific Internaţional…., 10-14 octombrie 2007.

[5] Jean Louis Courriol, *Imaginea României în Franţa*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei*, p. 225.

[6] Vezi doc. In C. I. Lupu, *România sub presiunea războiului rece şi a dorinţelor de integrare euroatlantică*, vol. 2, Alma Mater Sibiu, 2001, p. 544.

[7] Peter Kopecky, *18 ani după sau ce nu trebuia să ştie poporul slovac despre momentul 1989 din România*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei...*, p. 172-175.

[8] *Ibidem*, p. 187.

[9] Vezi Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, ediţia a II-a, Bucureşti, 1999.

[10] Idem, *Criza socialismului? Al cărui socialism?*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei…*, p. 87

[11] Mircea Eliade, *De ce sunt intelectualii laşi?*, în revista „Agora Social-Democratică", nr. 3(4), septembrie 2000, p. 153-154.

[12] Peter Kopecky, *op. cit.*, p. 188.

[13] *Ibidem*, p. 189-190.

[14] Lazăr Şăineanu, *Dicţionarul universal al Limbii Române*, Litera-Chişinău, 1998, p. 386.

[15] Ziarul „Dreptatea” care apărea la Chişinău, ca organ al Frontului Popular din Moldova, scria că la 22 decembrie 1989 aprecia Basarabia, ca şi ţară-mamă, „o colonie politică a unui sistem profund neomenesc” iar actul de ocupaţie, din 28 iunie 1940 a Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Ţinutului Herţa, ca având „cele mai nefaste consecinţe: dezmembrarea teritorială, exterminarea fizică, deportări în masă, foamete organizată, interzicerea oricăror legături cu restul ţării”, încât „acest genocid – aăprecia Frontul Popular din Moldova la 16 iunie 1990 – se mai răsfrâng şi astăzi destul de dureros asupra populaţiei româneşti din judeţele trecute în mod nelegitim sub jurisdicţia Ucrainei” („România Liberă”, 23 iunie 1990, p. 3).

[16] Vezi, de pildă, Dumitru Mazilu, *Revoluţia furată. Memoriu pentru ţara mea*, vol. I, Editura Cozia, Bucureşti, 1991, p. 58; Conf. Univ. Dr. Mihail Andreescu, *Revoluţia română în Bucureşti, 22 decembrie 1989*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei...*, p. 132-133, Editura Polirom, Iaşi, 1996, p. 176-179; 182 etc.

[17] Vezi „Deşteptarea”, Chişinău, 22 decembrie 1989 şi „Dacia Liberă”, Chişinău, 20 mai 1990 etc.

[18] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, ediţie îngrijită, note şi anexe de Petre Dan, Editura Nemira, Bucureşti, 1994, p. 394.

[19] Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 5, *secolul XX* (din 1919 până în zilele noastre), Institutul European Iaşi, 1998, p. 374-389.

[20] Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX (după 1973: în căutarea unei noi lumi)*, Editura All, Bucureşti, 1998, vol. 3, p. 154-169.

[21] Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, Editura Humanitas, 2003, Bucureşti, p. 728-747 etc.

[22] Ulysse Gosset, Vladimir Fédorovski, *Histoire secrete d'un coup d'etat, Moscova, 19 august 1991*, Editions Jean-Claude Lattes, 1991.

[23] Anatol Petrencu, *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939-1993*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1995, p. 248-260.

[24] Florin Rotaru, *Basarabia Română. Antologie*, ediţie îngrijită, note şi comentarii de..., Editura Semne, Bucureşti, 1996, 552 p.; şi

Idem, *Suferințele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, Editura Semne, Bucureşti, 1996, 548 p.

[25] Nicolae Dabija, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1997; şi Idem, *Icoană spartă, Basarabie*, Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1998.

[26] Anatol Petrencu, *În serviciul zeiței Clio*, Editura „Tipografia Centrală”, Chişinău, 2001, 800 p.

[27] Gheorghe Ghimpu, *Conştiința națională a românilor moldoveni* (Lucrare de sinteză cu texte antologice, ediția a II-a, revăzută şi completată de autor), Garuda-Art, Chişinău, 2002, 500 p.

[28] Iulian Fruntaşu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Editura Cartier, Chişinău, 2002, 592 p.

[29] Ioan Scurtu ş.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Fundația Culturală „Onisifor şi Octavian Ghibu”, Editura Semne, Bucureşti, 1998, 368 p.

[30] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, Editura Polirom, Iaşi, 2000, 432 p.

[31] Vasile Diaconu, *Reîntregirea. Basarabia, Bucovina şi Insula Şerpilor în dezbateri ale Parlamentului*, Editura „Unirea”, Iaşi, 1992, 250 p.

[32] *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, selecție de Ion Şişcanu, Vitalie Văratec, prefață de Valeriu Matei, Chişinău, Editura Universitas, 1991, 124 p.

[33] „România Liberă”, 23 iunie 1990, p. 3.

A.

ULTIMUL CONDUCĂTOR, MIHAIL GORBACIOV, ÎNCEARCĂ ÎNTRE ANII 1985-1991, SĂ REFORMEZE ŞI SĂ SALVEZE IMPERIUL SOVIETIC DINTR-O CRIZĂ FORMIDABILĂ

CAPITOLUL I
PROGRAMUL FORMULAT ŞI LANSAT ÎN URSS DE MIHAIL GORBACIOV (1985-1991)

I. 1. Momentul istoric, în care Mihail Gorbaciov a fost ales, la Plenara extraordinară a CC. al PCUS din 11 martie 1985, în funcţia de secretar general al PCUS, era unul foarte critic şi complex, atât pe plan intern, cât şi internaţional.

Pe plan intern, situaţia este caracterizată şi rezumată de însuşi viitorul reformator: "Angajată în cursa epuizantă a înarmărilor, ţara se găsea, în mod evident, la capătul puterilor. Mecanismele economice funcţionau din ce în ce mai rău. Randamentul producţiei era în scădere. Cuceririle gândirii ştiinţifice şi tehnice erau anulate de o economie total birocratică. Nivelul de trai al populaţiei se prăbuşea din ce în ce mai evident. Corupţia pătrundea pretutindeni, manifestându-se fără ruşine, în toate verigile sistemului de gestionare. Descompunerea atingea chiar şi viaţa spirituală: aparentul monolit ideologic, care închidea societatea ca într-o carapace izbutea din ce în ce mai greu să filtreze minciuna, ipocrizia şi cinismul oficial"; totuşi, în ciuda nemulţumirii acumulate în societate şi, mai ales, în sânul intelectualităţii, nu exista în ţară nici o mişcare de protest, în masă", fiindcă „obişnuita supunere a unei părţi a populaţiei, pasivitatea şi tendinţa la conformism (...), luaseră o formă şi mai monstruoasă, accentuându-se, în decursul deceniilor în care dominase crâncena conducere stalinistă, care nu fusese clintită nici în perioada poststalinistă"[1]. Constatând şi prezentând aceste realităţi interne, Gorbaciov îl citează şi parafrazează pe Hegel: ca nou „despot", ce-l urma pe Cernenko era conştient din capul locului că „un despot nu poate fi liber atunci când toţi ceilalţi sunt sclavi". Fiindcă viaţa despotului depinde de aceşti sclavi.

Un istoric contemporan care trăia la periferia imperiului sovietic şi simţea cu toţi porii fiinţei sale realităţile sovietice din aceşti ani, notează că, după eşuarea reformelor economice, iniţiate de N.S. Hruşciov în URSS, a urmat o perioadă de stagnare sau brejnevistă, ce a durat aproape 20 de ani. În aceşti ani, economia ţării a rămas, în continuare, supracentralizată, neeficace, costisitoare, şi-a întărit poziţiile sistemul administrativ şi represiv, aparatul birocratic a devenit atât de numeros, încât la mijlocul anilor '80 cuprindea 18,5 milioane de funcţionari, ceea ce „era de-ajuns pentru a conduce toate ţările globului pământesc"[2].

Că, sub raport economic, nu era vorba de o evoluţie, ci, mai degrabă, de-o involuţie, iată care era, în ajunul venirii lui Gorbaciov în fruntea imperiului sovietic, venitul naţional anual al URSS şi al ţărilor membre ale CAER, chiar după datele oficiale din *Marea Enciclopedie Sovietică*[3]:

State	Anii							
	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
URSS	4,0	2,0	3,8	3,2	3,5	3,1	2,6	3,1
Bulgaria	6,0	6,5	5,7	3,0	4,3	3,0	4,6	1,8
Ungaria	4,0	1,5	0	1,8	2,0	0,5	3,0	-1,4
RDG	4,0	4,0	4,2	5,0	3,0	4,4	5,5	4,8
Polonia	3,0	-2,0	-4,0	-13,0	-8,0	5,0	5,6	3,0
România	7,8	6,2	2,5	2,1	2,6	3,4	7,7	5,9
Cehoslovacia	4,0	2,8	3,0	0,1	0	2,2	3,2	3,3

În pofida acestei situaţii, uriaşul aparat de partid şi de stat de pe cuprinsul imperiului – format cu precădere şi dominat de ruşi – se transformase într-o castă privilegiată care trăia în vile de lux, dispunea de salarii mari, contrastând flagrant cu cele ale oamenilor muncii cu aceleaşi studii, se aproviziona din magazine speciale, cu cele mai variate şi bogate sortimente de produse, la preţuri mult inferioare celor de pe piaţa normală; în plus fruntaşii acestei camarile, în majoritatea lor persoane semi-senile, fosile de 75-80 de ani, se

autoproclamau „eroi ai muncii socialiste” şi-şi acordau cele mai înalte decoraţii, care le aduceau alte numeroase înlesniri şi scutiri de impozite. Brejnev, de pildă, primise, pe lângă decoraţia celor şase Stele de Aur, ordinul „Pabeda”, care, în anii celui de-al II-lea război mondial, se acordase doar unor mari comandanţi de oşti, ce se remarcaseră prin merite deosebite. Şi, aceasta, în vreme ce, după indicatorii producţiei economice şi ai nivelului de trai, URSS ocupa în anii conducerii sale, locul 60 în lume, pe ansamblu, dar existau la periferia republicii, state ca Moldova, ce se situau în coada ţărilor subdezvoltate, pe picior de egalitate cu Ciad, Nigeria, Barbados sau Angola[4].

Din cauza crizei economice într-un acut proces de agravare, se înmulţeau şi extindeau cazurile de criminalitate organizată, afacerile numeroase şi veroase, precum cele din unele oraşe, ca Moscova, Rostov pe Don, Odesa, sau din unele republici din sudul ţării, ca Uzbekistan sau Moldova[5].

Pe plan extern, URSS se afla de 10 ani antrenată într-un epuizant şi extravagant război expansiv în Afganistan. Invadând ţara, la 17 decembrie 1979 şi concentrând iniţial 80.000 de ostaşi, apoi sporind efectivele la peste 120.000 de militari, şi voind ca printr-un export de revoluţie să poată subordona şi controla o importantă zonă strategică, sovieticii s-au încurcat şi complicat, întocmai ca şi americanii în Vietnam. Ei n-au reuşit să facă mare scofală în această ţară islamică şi tribală, în care n-au putut să acapareze şi să controleze, cu uriaşe cheltuieli şi pierderi de vieţi umane, decât doar câteva oraşe principale şi drumuri strategice, distrugând, în schimb, zeci de „sate de bandiţi”, ucigând peste un milion de afgani, mobilizând şi utilizând trupe aeropurtate, unităţi sofisticate de tancuri şi tunuri moderne, bombe cu napalm şi arme chimice, lăsând în urmă întinse zone sfârtecate şi ruinate, determinând ca peste o treime din populaţia autohtonă, adică 6,5-7 milioane de persoane să se refugieze în statele vecine, în Pakistan sau Iran, generând şi iscând şi în ţările din preajmă un îndârjit şi

nepotolit război de gherilă, contra invadatorilor care au înregistrat circa 17-20.000 de morți şi peste 300.000 de răniți şi au obligat statul sovietic să aloce anual cu 50% mai mulți bani pentru armament decât SUA[6]. Acest fapt însemna pentru URSS o risipă dementă, o sinucidere conştientă.

Spre a contracara şi torpila politica megalomană a acestui „imperiu malefic”, SUA inițiază şi lansează, sub preşedinția lui Ronald Reagan, un nou şi vast program de reînarmare „spre a câştiga – după propria mărturie a preşedintelui – superioritatea militară față de inamicii noştri potențiali”, aruncând pe talgerul cheltuielilor militare uriaşa sumă anuală de 140 miliarde dolari. Sunt instruite şi sporite noi forțe de desfăşurare rapidă. Navele de luptă din al doilea război mondial – păstrate în hangare – sunt scoase, alimentate cu carburanți şi echipate cu rachete Cruise – rachete a căror instalare începe pe teritoriul Marii Britanii, ca răspuns la rachetele sovietice SS20 din Răsărit. O atenție specială se acordă dezvoltării şi utilizării bombardierelor antiradar Stealth. Sunt activate şi dotate cu laser de înaltă tehnologie noi categorii de rachete. Capătă prioritate şi programul Star Wars de utilizare şi perfecționare a armelor antibalistice. Un ambițios şi riguros program urmăreşte instruirea tactică şi îmbunătățirea strategiei tuturor forțelor americane, atât convenționale, cât şi strategice. Întreg acest program vrea să avertizeze „imperiul malefic” – expresia îi aparține lui Reagan – că Occidentul, în general, şi SUA, în special, urmăreşte şi cântăreşte exact acțiunile sovietice, că, atât popoarele din Vestul, cât şi cele din Estul Europei au în SUA un scut al securității colective şi efective mai tare ca oricând, că URSS se află, în ajunul deceniului '80-'90, pe marginea unui colaps economico-financiar, iar războiul din Afganistan este o aventură, care va grăbi împingerea țării într-o mare prăpastie – fapt pentru care guvernul american nu ezită să stimuleze şi să furnizeze rebelilor afgani ajutor moral şi material, propagandistic şi logistic de cea mai bună calitate. În acelaşi timp, Occidentul

mediatizează şi înfierează acțiunile statelor satelit ale URSS – Cuba, Etiopia, Indonezia, ale căror acțiuni subversive duc la dezrădăcinarea a circa 12-15 milioane de oameni. Pe lângă toate aceste aspecte, un război de gherilă antisovietic e gata să se declanşeze şi să incendieze republicile musulmane din interiorul URSS[7].

Iată schițat, în mod concentrat, acel climat extrem de complicat, în care a preluat Mihail Gorbaciov conducerea PC al URSS şi, implicit, destinele acestui ultim imperiu.

I. 2. Cine era şi ce fel de societate ideală visa acest înalt personaj politic?

Mihail Gorbaciov se născuse la 2 martie 1931 în sudul Rusiei, în satul Privolnâie. Era în plină epocă stalinistă. Despotul URSS – care îşi asociase numelui real de Djugaşvili, pe acela de Stalin, care însemna „oțel", decretase acel an „anul marii cotituri". Adică al unor draconice măsuri pentru forțarea şi terminarea colectivizării țărănimii. Încât – după informațiile ulterioare, de dată relativ recentă – nu mai puțin de 2.350.000 de țărani au căzut victime ale colectivizării forțate, în anii 1933-1936. Şi până în 1939 numărul total al jertfelor din lumea rurală s-a ridicat la peste 7 milioane de persoane[8].

În 1931 – când s-a născut Mihail, ne relatează Jacques Renard[9] - o treime din populația satului său natal, Privolnâie,a murit de foame, din cauză că autoritățile staliniste le-au rechiziționat totul… şi cenuşa din vatră, spre a-i obliga pe țărani să intre în colhoz sau, în caz contrar, să moară de foame „de bună voie". Salvarea micuțului Mihail a venit din gestul bunicului său, care fiind fermier bogat şi intuind „dincotro bate vântul", a întemeiat el însuşi un colhoz, în zona Stavropol, salvând, astfel familia sa şi viețile rudelor de la dezastru, deportări, nenorociri.

„Mişa" – cum îi spuneau părinții, prietenii, cei din preajmă – a fost mai întâi tractorist. Şi-a asigurat, astfel, de voie, de nevoie, o origine „sănătoasă, muncitorească". Dar,

inteligent şi însetat de carte, s-a săltat şi-a plecat mai departe. A studiat dreptul la Moscova şi, totodată, şi agronomia. Apoi, s-a reîntors în satul natal. S-a apucat serios de treabă, ca agronom. Şi, în acelaşi timp, s-a căsătorit cu Raisa. Aceasta era şi ea, nu numai frumoasă şi inteligentă, ci şi o intelectuală distinsă, ambiţioasă, titrată, remarcându-se ca sociolog şi filosof şi implicându-se în mişcarea feministă. Unii contemporani îi atribuie Raisei chiar meritul de a-l fi stimulat şi propulsat pe Mişa „spre vârful puterii”[10].

Intrat în Partidul Comunist, în 1952, la vârsta de 21 de ani, Mişa a adunat la viaţa sa nu mai puţin de peste 30 de ani ca activist. A fost, rând pe rând: şef de tineret pentru regiunea Stavropol, secretar federal, responsabil cu agricultura, membru supleant al Biroului Politic, apoi membru plin în CC al PCUS[11].

În toţi aceşti ani e văzut, cunoscut şi apreciat ca un activist „abil şi docil”. Nu ieşea şi nu vorbea în faţa superiorilor. Nici la congresele partidului – din anii 1971, 1976, 1981 – când venise şi devenise membru în Biroul Politic al PCUS. Era etichetat ca „un personaj şters”. Dar, întocmai ca şi bunicul său, fermierul, fondator de colhoz şi salvator al familiei, activistul Mihail Gorbaciov medita, ştia, simţea, intuia „dincotro bate vântul”. La mitingul din 22 aprilie 1983 – când s-a aniversat şi evocat activitatea şi personalitatea lui V. I. Lenin – Mihail Gorbaciov a luat cuvântul. El citase şi insistase atunci, asupra unor principii leniniste, privitoare la „legile obiective”, principii pe care contemporanii săi păreau să le fi uitat sau ignorat. Gorbaciov apăruse cu acest prilej ca un om frământat, preocupat, îngândurat de realităţile zilelor sale. El constatase, cu această ocazie, că „acest discurs nu a plăcut tuturor”. Poate fiindcă făcea aluzie la unele deficienţe contemporane. Brejnev murise. Şi Gorbaciov voise – cred unii – să testeze terenul spre a afla şi judeca poziţia „noului său patron, protector”, Iuri Andropov. Unii susţin că el, acest Iuri Andropov, ar fi fost iniţiatorul, începătorul, programului ce s-a

numit ulterior Perestroika[12]. Dar, acest urmaş al lui Brejnev – Iuri Andropov, primul dintre succesorii echipei de conducere, ai cărei membri aveau în medie peste 70 de ani – fost şef al KGB-ului şi ajuns în fruntea URSS la „numai" 68 de ani, n-a apucat decât să schițeze unele reforme. Însă, imobilismul, conservatorismul structurilor politice existente au făcut să eşueze reformele preconizate de Andropov, rămânând la faza de simple proiecte. La 9 februarie 1984, Andropov a paralizat şi la scurtă vreme a decedat. I-a succedat Konstantin Cernenko, un bătrân de peste 70 de ani, care-a continuat atmosfera tradițională, colegială şi care a plecat fără să se fi remarcat prin nimic, decedând peste 13 luni de la luarea puterii[13].

Dintre contemporanii ruşi, savantul Andrei Saharov spunea că pentru el, Gorbaciov „rămâne o enigmă" fiindcă „este extrem de prudent – şi tocmai pe această prudență îşi construieşte politica"[14].

Milovan Djilaş – scriitor, filosof, comunist, dizident iugoslav, autorul lucrării *Noua clasă*, cel care pentru ideile sale fusese exclus în ianuarie 1954 din Comitetul Central al Uniunii Comuniştilor Iugoslavi, se pronunța într-o convorbire cu Urban, despre Gorbaciov şi Perestroika sa, într-un mod foarte critic – din care „Cronica" de la Iaşi reproducea, sub traducerea şi adaptarea Magdei Jeanrenaud, fragmente semnificative, în trei numere consecutive[15]. El considera că a anticipat „cea mai mare parte din descoperirile curente ale lui Gorbaciov" şi, într-un articol publicat în „Borba" argumenta că „un singur partid nu poate asigura socialismul şi democrația", dar că nici o societate omogenă, cu o singură clasă nu ar putea s-o facă". Milovan Djilas fusese de două ori arestat, fără să fi fost încă reabilitat politic nici sub actualul regim – din 1990 – iar primul ministru iugoslav l-a criticat vehement, în martie 1987, în publicația „Spiegel" pentru aceste idei. Dacă el, Djilas, ajunsese la concluzia, pe care a lansat-o ca pe un avertisment timpuriu lumii socialiste că trebuie să se spună limpede şi ferm

„Nu, socialismului”, Gorbaciov cerea, dimpotrivă, „Mai mult socialism”.

La cea de-a 70-a aniversare a Revoluției bolşevice din 1917, adică în 1987, Gorbaciov declarase: „Omenirea a trecut pragul istoriei adevărate”; „noi, sovieticii, ne-am despărțit de vechea lume, am renegat-o în mod ireversibil”. Numai că, un eveniment, ca, de pildă, acel incendiar „Nagorno-Karabach (conflictul sângeros dintr-o regiune din Azerbaidjan, locuită de armeni) – zicea Milovan Djilas – demonstrează că, despuiată de utopia retoricii, realitatea sovietică oferă o nefirească asemănare cu «vechea lume», care nu a fost atât de iremediabil respinsă”. Milovan Djilas mai releva că Gorbaciov se va confrunta, într-o manieră hegeliană, cu unele consecințe deosebit de neplăcute în problema națională. Fiindcă nu se va putea opune la infinit principiului 8 din *Acordurile de la Helsinki*, care prevede „dreptul fiecărei națiuni la autodeterminare”. Oare, se întreba Djilas, a tras conducerea sovietică unele învățăminte din evenimentele sângeroase, petrecute în Ungaria, în 1956, câtă vreme „sentimentul național nu poate fi minimalizat?” Fiindcă „oricât de barbară ar fi fost reprimarea de după 1956, Kremlinul nu se va mai putea amăgi niciodată, crezând că-şi poate asuma rolul de satrap al țărilor din Europa de Est”.

Dar, înainte de-a continua unele observații sau critici ale contemporanilor la adresa politicii lui Gorbaciov, se cuvine să-l citãm pe el însuşi, să-l reliefăm şi să-l explicăm în **ceea ce-a vrut**, **cum şi cât a putut**.

Analizând atent şi inteligent situația internă şi cea externă care îl presau şi obligau să ia măsuri, scrutând – o spune el însuşi – „drumul pe care l-am străbătut”, bazându-se, în primul rând, „pe lecțiile trecutului”, Gorbaciov conchide că „esența schimbărilor”, aşa cum le concepe el, consistă în „eliberarea societății de formele de constrângere” şi „garantarea condițiilor care să permită oamenilor să ia în mod liber hotărâri, în funcție de propriul lor interes, în baza bunului

simţ, fără a suferi presiunea unei ideologii oficiale" şi acest principiu – al deplinei libertăţi – se referă, preciza el, „la toate sferele vieţii, indiferent dacă e vorba de economie, politică, de satisfacerea nevoilor culturale etc.".

La întrebarea: cum i-ar place să vadă **societatea ideală**? Gorbaciov explică: „aş dori o societate de oameni liberi, clădită de ei şi pentru ei, o societate ridicată pe principiile umanismului, democraţiei şi justiţiei sociale, o societate întemeiată pe diversitatea de forme de proprietate, care garantează omului un statut de stăpânire şi infinite posibilităţi de a face dovada iniţiativei şi capacităţilor sale; o societate în care evoluţia economică se aşează pe autoreglare şi în care statul nu joacă decât rolul de coordonator; o societate care să garanteze suveranitatea poporului, întreaga plenitudine a drepturilor omului, o societate care să includă cele mai izbutite cuceriri democratice ale umanităţii; o societate în care toate naţiunile şi popoarele să fie cu adevărat egale în drepturi, o societate care să creeze toate condiţiile pentru dezvoltarea lor multiformă, pentru armonizarea relaţiilor dintre naţiuni, în cadrul unei federaţii sau confederaţii de tip absolut nou, o societate care să fi asimilat experienţa pozitivă şi negativă a relaţiilor dintre naţiuni, pe care comunitatea mondială le-a acumulat în acest sfârşit de veac"[16].

Iată, aşadar, **imaginea teoretică, ideală**, a societăţii visate, proiectate de Mihail Gorbaciov.

Această imagine teoretică – ne explică el însuşi – este rodul „unei experienţe amare", generate de realităţile din URSS, de „antiumanismul şi lipsa de viitor a modelului de «socialism»impus de Stalin, model care nu are nimic de a face cu socialismul"[17]. Oare nu tocmai acest ideal aveau să-l intuiască şi să-l dorească şi românii din Imperiul Sovietic în platforma-program a Frontului Popular din Moldova?

Pentru realizarea idealului propus, Gorbaciov consideră că **problema fundamentală** este **cea a alegerii mijloacelor potrivite scopului**, sau, mai exact, **corelarea**

dintre scopuri şi mijloace, spre a realiza trecerea de la **totalitarism** la **democraţie**”[18].

Precizăm, din capul locului, că în această acţiune temerară, ca în toate înfăptuirile umane, avea să rezulte un decalaj între **ce s-a vrut** şi **ce s-a putut**.

Gorbaciov recunoaşte el însuşi că Perestroika sa a fost începută „de sus” şi «o revoluţie de sus în jos» are limitele sale”, că nu a reuşit să ajungă „la neapărat necesara sincronizare dintre distrugerea vechilor forme de viaţă şi apariţia celor noi” şi că s-a străduit să facă totul „pentru ca PCUS să nu cadă în mâinile unor forţe distructive”, că, pe de o parte formula sa „consta în a reforma şi păstra Uniunea Sovietică, ţinând însă seama şi de dorinţa de independenţă a republicilor”; pe de altă parte, „în economie, dând curs stereotipurilor instaurate” a început „prin reforma industriei grele, a construcţiei de maşini”, când – credea el, ulterior – ar fi fost mai potrivit să începem cu agricultura, industria uşoară şi alimentară, adică să fie început cu ceea ce ar fi avut efecte rapide şi evidente pentru oameni”, această ultimă cale „ar fi întărit baza socială a perestroicăi”; el mai recunoaşte, totodată, că „un lider politic, chiar dacă este investit cu cele mai mari puteri, are totuşi, o libertate de manevră limitată” şi multitudinea problemelor interne, economice, sociale, politice, ideologice, naţionale mai ales, ca şi sarcina democratizării relaţiilor dintre state, l-au adus în final să trăiască „regretul că nu am izbutit să-mi duc barca până la limanul dorit”. Se consolează, însă, cu ideea că „istoricii vor şti să separe grâul de neghină şi să explice de ce a fost aşa”[19] – şi nu altfel, ceea ce încercăm în rândurile ce urmează.

I. 3. Reformele preconizate în politica internă sunt subsumate şi explicate prin două-trei noţiuni, intrate pentru prima oară şi rămase în vocabularul limbilor contemporane. Prima, **Glasnost** – însemnând pur şi simplu „transparenţă” – vrea să semnifice: o atitudine deschisă, curajoasă, critică şi

autocritică, având ca finalitate eliminarea tuturor neajunsurilor, a aspectelor birocratice, pe de o parte, şi impunerea unui climat deschis şi dinamic, marcat de eficienţă pe toate planurile vieţii şi activităţii materiale şi spirituale, pe de altă parte, Gorbaciov[20] releva el însuşi că „puterea vechiului regim totalitar rezida în puterea birocraţiei, în secret", adică „în imobilism", în „frica faţă de neobişnuit". Politica transparenţei – trezirea oamenilor dintr-o îndelungată şi timorată letargie, printr-un limbaj sincer şi clar, simplu şi temerar, al adevărului[21] - a putut străbate cu multă dificultate, întâmpinând rezistenţa vechilor structuri, starea obişnuită de pasivitate, o anumită mentalitate a scepticismului şi mai ales frica de aparatul represiv.

Cea de-a doua noţiune, **Perestroika**, se traduce simplu prin „restructurare" şi avea în concepţia autorului un sens larg, o sferă complexă. După înţelesul dat de Gorbaciov, perestroika este un sistem complex, dar omogen, de măsuri, legate logic între ele" şi care „înglobează sferele socio-economice, socio-politice, spirituale şi culturale"[22]; intenţia reformatorului este de-a împăca până la a se identifica, socialismul cu democraţia; de-a democratiza partidul comunist, dar de a nu tolera sistemul pluralist, pluripartidist; de-a admite egalitatea naţională, dar de a nu consimţi la principiul autodeterminării, până la limita de sus a eliberării lor totale de sub controlul Moscovei; el se declara liberal în vorbe, dar excludea ideea sistemului pluripartidist, apreciindu-l ca pe „un non sens total"; călătorea de-a lungul şi de-a latul imensului imperiu şi spunea „trebuie să schimbăm totul", dar nu uita să precizeze şi să-i avertizeze pe ascultători, în final: „eu sunt comunist", voind să reformeze, să restructureze statul şi partidul, întreaga viaţă economică, politică, administrativă, ideologică, spirituală, se declara continuatorul şi executorul sistemului leninist, pe drumul căruia – zicea el la 7 noiembrie 1989 – „trebuie să înaintăm cât mai repede"[23]; dar uita că tocmai Lenin, fondatorul acestei false religii universale, s-a purtat şi s-a instaurat ca un tiran cu

putere nelimitată; că tocmai pentru Lenin puterea însemnase dictatură, că acest „artizan" al primului stat socialist din lume a fost cel mai riguros şi monstruos tiran care, aşa cum îl caracteriza Viktor Cernov, liderul revoluționarilor socialişti ruşi „nu aprecia şi nu admitea căutarea creatoare a adevărului, nu avea nici un fel de considerație pentru convingerile altora, nu manifesta nici un pic de respect pentru libertatea, care este parte integrantă a oricărei creativități spirituale individuale"; că tocmai Lenin „a introdus monopolul unui singur partid pe care l-a ridicat şi transformat la rangul de castă domnitoare"; că un celebru contemporan, scriitorul Maxim Gorki, care a avut „fericirea" să trăiască sub Lenin, „care nu cruță nici onoarea, nici viețile proletariatului". Gorbaciov nu ştia sau nu voia să afle ceea ce se scria de pildă, în 1921, în presa vremii, scria că: „Poporul rus nu-i vrea pe Lenin, pe Troțki, pe Dzerzynski, nu numai pentru că bolşevicii îi mobilizează, îi împuşcă pe țărani şi le ia grânele şi ruinează Rusia", ci „poporul rus nu-i vrea pe aceştia, în frunte cu Lenin, pentru simplul motiv că **nimeni nu i-a ales**"; că „Lenin, Troțki şi tovarăşii lor de drum – scria acelaşi Maxim Gorki – sunt realmente intoxicați de otrava oribilă a puterii, aşa cum o dovedesc prin atitudinea lor dezgustătoare, față de libertatea cuvântului, a persoanei şi toate celelalte drepturi democratice. Muncitorii nu trebuie să-i lase pe aventurieri şi pe nebuni să comită crime sângeroase, inutile şi ruşinoase, în numele proletariatului, crime pentru care nu Lenin va plăti, ci proletariatul însuşi"; oare nu Lenin, idolul ales greşit de marele reformator, elaborase şi aplicase doctrina terorii şi fărădelegii, el, Lenin, care spunea public, cum că: „dictatura nu înseamnă altceva decât puterea neîngrădită de nici un fel de lege sau regulamente şi bazată direct pe folosirea forței"?[24]

În sfârşit, o a treia expresie – noțiune lansată şi propagată de Mihail Gorbaciov – în special, în scopul câştigării încrederii liderilor din țările occidentale, cu care el dorea să dialogheze şi să inaugureze un climat de colaborare şi nu de

confruntare – era aceea de **„Casă Comună Europeană”**. Această noțiune a folosit-o public la 10 aprilie 1987, cu prilejul vizitei întreprinse la Praga, în cuvântarea rostită cu acest prilej, apoi a repetat-o şi propagat-o la toate întâlnirile şi convorbirile cu marii lideri ai țărilor occidentale – Margaret Thatcher, François Mitterand, Willi Brand etc. În accepția dată de Gorbaciov, aceasta vrea să însemne: o colaborare până la integrare a statelor europene, chiar dacă ele aparțin unor sisteme sociale diferite şi fac parte din grupări sau blocuri militar-politice opuse; este, de fapt, mai mult o dorință – cu multe elemente utopice – pentru triumful ideilor şi principiilor lansate la Helsinki, în scopul rezolvării unor probleme, precum: colaborarea, dezarmarea, destinderea, integrarea economică şi ştiințifică, accesul la tehnologie, protecția mediului înconjurător. Prezentă în toate dialogurile sale cu liderii statelor europene, între anii 1986-1989, această noțiune era formulată de Gorbaciov la conferința de presă din noiembrie 1988, de la Moscova, în prezența lui François Mitterand, astfel: „dacă ai imaginație, curaj intelectual, nu este greu să-ți închipui continentul european, toate țările aflate pe el, ca o nouă comunitate legată prin relații noi, în cadrul căreia fiecare rămâne el însuşi, iar toți laolaltă colaborează în numele unor țeluri care coincid”[25].

Întrebarea întrebărilor este: ce s-a întreprins în mod concret, în politica internă şi cea internațională, în sensul imaginii ideale proclamate şi propagate de el?

În plan politic, în propaganda pentru impunerea şi transpunerea în realitate a programului său, Gorbaciov, pe cât de frecvent îl actualizează şi idealizează pe Lenin, pe atât de profund meditează la epoca stalinistă şi înfierează tarele, abuzurile, fărădelegile sale. Aceste abuzuri şi fărădelegi „au fost tolerate” – în timpul vieții şi activității lui Stalin, dar şi a urmaşilor acestora, până la epoca sa, în care el, Mihail Gorbaciov, prelua puterea – „tocmai pentru că, explică el, erau făcute în numele lozincilor revoluției, în numele idealurilor

revoluției, sub masca credinței față de moştenirea lui Lenin, pentru a apăra țara sovietică împotriva unor duşmani dinăuntru şi din afară. A fost – scrie Gorbaciov, pe cât de critic, pe atât de veridic – o uriaşă speculare a ideilor ce corespundeau realmente aspirațiilor poporului, idealurilor socialiste"; la întrebarea: de ce oamenii sovietici, comunişti sau neocomunişti, au tolerat, au îndurat toate aceste abuzuri şi fărădelegi, întreg acest calvar al regimului totalitar stalinist? Gorbaciov explica astfel acest paradox: „ne place sau nu, succesul în construirea socialismului, la fel ca victoria de la sfârşitul unui război cumplit (cel supranumit Marele Război Pentru Apărarea Patriei, dintre anii 1939-1945, n.n.), păreau să confirme lui Stalin şi celor din jurul său, dar şi întregului popor „justețea" unei asemenea orientări, adică „politicii staliniste"; Gorbaciov adaugă la această constatare şi faptul că „Stalin nu era capabil, nici teoretic, nici practic, politic şi intelectual să urmeze orientarea elaborată de către partid, sub îndrumarea lui Lenin"[26] – deşi, în realitate, în modul cel mai paradoxal posibil, Stalin s-a declarat un adevărat leninist şi „apărătorul moştenirii leniniste", tocmai el rostind faimosul jurământ la moartea lui Lenin şi reuşind să-şi înlăture şi să extermine, întâi politic, apoi fizic pe toți colaboratorii apropiați ai lui Lenin, care i-ar fi putut deveni concurenți[27].

Reluând, amplificând şi aprofundând destalinizarea începută de N.S. Hruşciov, Mihail Gorbaciov reabilitează, totodată, victimele staliniste – fiindcă, scrie el, „Stalin nu şi-a putut păstra puterea decât începând să extermine nu numai adversarii şi concurenții săi ideologici, ci şi mare parte din Comitetul Central după Congresul al XVII-lea al Partidului" – printre reabilitați fiind marii colaboratori ai lui Lenin, între care: Troțki, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, Radek.

Intuind exact, încă din anul preluării funcției supreme în partid, din 1985, că adversarii săi sunt elementele îmbătrânite, sclerozate, rutinate, privilegiate din fruntea partidului, statului şi armatei, Gorbaciov acționează pe plan

politic din direcția înnoirii cadrelor vechi şi primenirea aparatului central şi local cu oameni tineri, introducerea treptată a unor practici ale sistemului democrației reale, prin fixarea şi confruntarea mai multor candidați pentru o funcție, creşterea prestigiului celor din aparatul de partid şi de stat, prin recunoaşterea profilului lor moral prin vot popular.

În lărgirea bazei sociale a politicii sale, el îşi îndreaptă atenția în mod deosebit, spre intelectualitate. Astfel, în cursul anului 1987 – fie cu prilejul întâlnirii de la Moscova cu un grup de americani de vază la 5 februarie, printre care Kissinger, Vance, Peterson, Kirkpatrick, fie în interviul acordat la 8 decembrie, în cursul unei întâlniri cu reprezentanții opiniei publice la Washington – el declară că „nu putem realiza o politică realistă, sigură, dacă nu se face o sinteză a eforturilor depuse de oamenii politici, de savanți şi artişti”, încât răsturnând vechea teză marxist-leninistă, a hegemoniei proletariatului, Gorbaciov consideră că „în elaborarea, în definirea politicii fiecărui stat – internă sau externă – trebuie să fie prezent elementul ştiințific, iar creatorii să aducă în politică elementul moral, ce le este propriu”, fiindcă, pe de o parte „suntem toți foarte deosebiți”, iar pe de altă parte, „alcătuim, în acelaşi timp, toți, o singură civilizație” şi „suntem legați între noi prin ştiință şi tehnică, prin ecologie, prin amenințările comune, care întăresc şi dictează o unitate de gândire şi acțiune”[28].

Atragerea intelectualității de partea reformelor sale are o uriaşă însemnătate, deoarece, aşa cum se va constata, în capitolele următoare, în cazul românilor din Moldova sovietică sau din nordul Bucovinei, tocmai intelectualii vor deveni port-drapelul celor mai critice şi mai veridice adevăruri despre regimul sovietic, despre revendicările lor legitime.

Pentru a câştiga intelectualitatea şi alte categorii sociale de partea sa, Gorbaciov deschide arhivele secrete, înlesneşte investigațiile istoricilor de-a afla şi relata adevărul, restrânge activitatea organelor represive în frunte cu KGB şi

permite mass-mediei, presei, radioului, televiziunii să-şi exprime liber opiniile fără ca autorii să fie opriți, urmăriți, pedepsiți. Ca urmare, are loc o proliferare fără precedent a publicațiilor de orientări şi exprimări dintre cele mai diverse. Această libertate degenerează, uneori, aşa cum se va întâmpla şi în cazul Moldovei, în răfuieli şi socoteli individuale dramatice şi chiar criminale, între vechii nomenclaturişti şi noii purtători de cuvânt ai opiniei publice fără cenzură. Reducerea considerabilă a rolului şi locului aparatului represiv permite deschiderea unor gropi comune din anii asasinatelor staliniste, divulgarea şi incriminarea multor abuzuri şi fărădelegi. Cei ce îndrăznesc şi se răfuiesc cu reprezentanții nomenclaturii regimului totalitar nu mai sunt întemnițați sau spitalizați în clinici psihiatrice. Parțial sau, pe alocuri, total, dispare acel anormal, infernal climat de frică[29].

Între dialogurile externe – cu răsfrângeri pozitive în cadrul reformelor politice interne – se înscrie şi întrevederea dintre Mihail Gorbaciov şi Papa Ioan Paul al II-lea, la 1 decembrie 1989, prilej cu care s-a decis reluarea relațiilor oficiale, interstatale, între Vatican şi URSS şi s-a procedat la un schimb de reprezentanți permanenți. Dar, faptul cel mai important l-a constituit acela că, încă din aprilie 1988, Gorbaciov şi-a modificat şi liberalizat atitudinea față de Biserică, admițând redeschiderea lăcaşurilor de cult, permițând televizarea unor slujbe şi participând chiar el la unele slujbe şi ceremonii religioase, fapt ce a avut un larg ecou şi în celelalte state socialiste, ca şi în întreaga Europă[30], pregătind şi înlesnind dialogul cu papa. Gorbaciov s-a străduit – şi, în parte, a reuşit – ca marea majoritate a credincioşilor din URSS, ortodocşi, musulmani, catolici şi uniți să susțină perestroika, iar Sovietul Suprem a votat şi o lege privind libertatea de conştiință. Gorbaciov admitea şi recunoştea oficial în fața Papei Ioan Paul al II-lea că „singură, democrația nu este suficientă" şi „mai trebuie şi morală", adică „este necesar ca în societate să domnească morala, valorile universale veşnice,

precum bunătatea, mila, întrajutorarea" şi că „în lumina actualelor schimbări avem convingerea că trebuie respectat universul interior al cetăţenilor credincioşi"[31] – fapt ce a conferit reformelor sale noi valenţe potente de-a penetra şi câştiga mulţimea.

În procesul lansării şi aplicării măsurilor politice, Gorbaciov a intrat în conflict, fie cu elementele conservatoare, fie cu cele radicale, cum e cazul cu Boris Elţân[32] - care, la Plenara Comitetului Orăşenesc Moscova, al PCUS, din 11 noiembrie 1987 a fost eliberat din funcţia de prim secretar şi membru al Biroului Comitetului Orăşenesc de Partid Moscova, iar după cel de-al XXVIII-lea Congres al PCUS se retrage, la 12 iulie 1990, total din partid. Gorbaciov declara, la 15 iulie 1990 că regreta plecarea sa, considerând că „a făcut un pas necugetat, pe fondul serioasei înfrângeri, pe care tocmai o impusesem conservatorilor", referindu-se la Congresul Deputaţilor Poporului, din primăvara anului 1989, care a fost pentru prima oară ales mai democratic decât în trecut, în sensul că au fost mai mulţi candidaţi decât locuri propriu-zise, iar acest forum suprem a desemnat Parlamentul, Sovietul Suprem şi la 29 mai 1989 l-a ales pe Gorbaciov preşedinte, adică şef al Statului, consolidându-şi astfel, în mod considerabil, capacitatea de-a influenţa şi coordona ansamblul reformelor şi de-a preveni o eventuală posibilitate de-a fi înlăturat de fracţiunea conservatoare din PCUS[33]. Fără a bănui ce rol va juca ulterior radicalul Boris Elţîn, iniţiatorul şi coordonatorul Perestroikăi aprecia, în 1990, că „Elţîn nu îşi vede clar propriile sale convingeri" şi că „recurge întruna la metode populiste, convoacă mitinguri"[34], lăsând să se înţeleagă că el se grăbeşte şi îşi depăşeşte atribuţiile.

Pe tărâm economic – sectorul cel mai important şi mai presant – rezultatele sunt, poate, cele mai modeste, cuvintele cheie ale ofensivei sale sunt: descentralizare, autofinanţare, democratizare[35]. Cele mai multe din iniţiative şi măsuri sunt discutate în lunile martie-iunie 1987, în ajunul Plenarei CC al

PCUS. Dar, de fapt, dezbaterile „închinate reformei radicale a gestionării economiei”, scot în evidență că „opoziția cea mai puternică începe atunci când este atinsă economia”. Să pui de acord interesele socialismului cu cele reale ale muncitorilor este ca şi cum ai dirija „un elefant într-un magazin de porțelanuri”. În esență „călcâiul lui Achile îl reprezintă cadrele. Apoi, lucrul cel mai grav este distanțarea faptelor față de vorbe”. Fie că-i vorba de industria constructoare de maşini „prioritatea priorităților”, fie de industria uşoară, nici o ramură „nu produce necesarul, nici ca volum, nici calitativ”. Indicațiile transmise sunt deformate succesiv, de la organele centrale la cele locale, încât „poporul spune fără ocolişuri: voi, cei din vârf, decretați lucruri frumoase, luați hotărâri juste, însă până la noi nu ajunge nimic din toate acestea”. Dificultățile financiare sporesc. De un deceniu şi jumătate, proporția întreprinderilor care n-au realizat nici un beneficiu a crescut de la 20% la 30%. Cele mai multe întreprinderi solvabile trăiesc pe seama câtorva unități rentabile. Uriaşe investiții continuă să rămână neproductive. Anual se cheltuiesc peste 35 de miliarde de ruble cu aparatul de gestionare a economiei. Există un haos şi în domeniul prețurilor. Din cele 130 de milioane de oameni care lucrează în economie, numai 3 milioane primesc peste 600 de ruble fiecare. Dar există numeroase familii în care venitul pe o persoană abia se ridică la 50 de ruble. Planurile sunt îndeplinite şi numai „în Rapoartele oficiale”, dar întreprinderile sunt, în realitate, în majoritatea lor, nerentabile, încât URSS ocupă, la nivelul anului 1987, „ultimul loc între țările CAER”, dar „primul la cheltuielile militare”, adică „noi – nu se sfieşte să recunoască Gorbaciov – aruncăm banii pe fereastră”[36].

Ca urmare, Gorbaciov susține un ansamblu de măsuri. Soluționarea chestiunii prețurilor. Trecerea la o tehnologie intensivă. Falimentarea, desființarea întreprinderilor deficitare. Gorbaciov repetă frecvent cuvintele lui Lenin: „nu vom putea să întrecem capitalismul decât prin productivitatea muncii”. Propune „un sistem care să-i facă pe oameni să aibă interes să-

şi investească toate resursele, toate economiile proprii, într-o afacere" – şi conchide că „aici e cheia tuturor problemelor". Dar, cum să faci acest lucru în cadrul socialismului? Declară autonomia întreprinderilor. Renunță la constrângerea lor prin planificarea de la centru. Anunță stimularea inițiativelor locale, cu condiția unei activități rentabile. În agricultură consimte să se dea pământul în arendă țăranilor. Dar, rezultatele sunt de cele mai multe ori contrare. Între 1980-1985, în toate ramurile industriei se constată numeroase falimente şi o scădere drastică a producției. Procentul țăranilor care arendează pământul urcă doar la 5% din totalul țăranilor, însă aceştia realizează 50% din alimentele care ajung pe piața liberă şi acest fapt spectaculos, pe de o parte, este extrem de periculos, pe de altă parte, fiindcă demonstrează falimentul catastrofal al colhozurilor, ca sistem agricol socialist[37].

Însă, trecerea la sistemul autonomiei financiare scoate în evidență „cât este de restrâns cercul celor care înțeleg esența autonomiei financiare"; inițiatorul reformelor economice constată că, de data aceasta „este necesară o nouă campanie, pentru lichidarea analfabetismului, de data aceasta fiind vorba de „analfabetismul economic""[38].

În 1988 forțele conservatoare se manifestă cu o nemaipomenită virulență împotriva perestroicii şi a inițiatorului ei. O parte din membrii Biroului Politic al CC al PCUS sprijină ideile dintr-un faimos articol, apărut în „Sovietskaia Rosia" şi semnat de Nina Andreeva, purtătoarea de cuvânt a opoziției conservatoare. Gorbaciov se vede obligat să riposteze acestor atacuri cu energie şi promptitudine. În dezbaterile furtunoase ce au loc în zilele de 24-25 mai 1988, el mărturisea public faptul că primea scrisori în care i se spunea: „Tu distrugi ce a creat Stalin – un stat mare, o ordine națională!" Unii se întreabă şi, totodată îl întreabă: „oare perestroika este cu adevărat necesară? Nu am mers, poate, prea departe, în privința glasnostului şi democrației? Acesta este punctul crucial". Gorbaciov îşi apără cu înverşunare programul. Îl invocă

frecvent pe Lenin – care îşi definea soarta ca fiind „o luptă după alta” soartă pe care zicea Ilici „totuşi nu mi-aş schimba soarta aceasta cu liniştea oamenilor mici”. Alteori, reformatorul se vede iarăşi obligat să le spună celor din opoziția conservatoare: „avem astăzi foarte acut senzația că ne lipseşte prezența lui Vladimir Ilici!” Câte-o dată, Gorbaciov face apel şi la personalitatea lui Tito, omul care-l înfruntase curajos şi pe Stalin şi pe Hitler: „voi propune să se limiteze durata mandatului” şi le aminteşte opozanților săi şi faptul că „Tito nu putea admite ca după el să fie un alt Tito”[39].

Oricum, bilanțul perestroicii, pe plan intern, în general, şi pe tărâm economic, în special, pare a fi văzut, în deceniul care a urmat, ca fiind, în ansamblu, unul negativ, dincolo de cel pozitiv, precumpănitor şi hotărâtor, falimentul socialismului în URSS şi statele ex-socialiste din Europa Central-Răsăriteană.

Alexandr Soljenițîn, într-una din lucrările sale politice recente, într-un capitol intitulat sugestiv *Reforme pentru a distruge*, constată că „în perioada gorbaciovistă, datoria externă a statului sovietic a crescut de la 20 la 80 de miliarde dolari”; dar, această creştere de 4 ori a datoriilor apare „ca o simplă copilărie”, pe lângă alte fenomene grave, zice el, ca, de pildă, „dezorganizarea tuturor relațiilor în interiorul sistemului economic statal”[40].

Dincolo de mesajul progresiv şi profund umanist al operei sale literare – uriaşă oglindă a infernului dostoievskian, creat de regimul totalitar sovietic, între anii 1917-1991 – Soljenițân exprimă o apreciere oarecum extremistă şi pesimistă în care, direct sau indirect, s-aude plânsetul adânc al rusului ce trăieşte nostalgia prăbuşirii dominației neamului său în cadrul fostului imperiu sovietic şi al lagărului socialist european, creație artificială adusă şi impusă tot de tăvălugul trupelor nației sale.

Dar, istoricii epocii contemporane sunt întru totul de acord că lupta dintre forțele reformiste, gorbacioviste şi cele

conservatoare, nomenclaturiste, ale privilegiaților din conducerea PCUS, a statului, a aparatului represiv şi militar, s-a desfăşurat într-o încleştare uriaşă, care a generat numeroase şi grave consecințe pe teritoriul fostului imperiu. Dezordinea, indisciplina, absenteismul de la lucru, proliferarea activității infracționale şi criminale, s-au extins şi au cuprins fostul imperiu în forme şi intensități variate, din care n-au lipsit unele evenimente extrem de grave, având semnificația unor calamități. Astfel, dintre acestea, menționăm: în aprilie 1986 are loc avarierea unui reactor nuclear la Cernobâl, lângă Kiev, în Ucraina, care, prin precipitațiile radioactive slobozite şi răspândite pe sol şi în atmosferă, cauzează sute şi mii de jertfe umane, constituind cel mai mare dezastru ecologic din istoria utilizării energiei nucleare; în august acelaşi an, se scufundă în Marea Neagră vaporul de pasageri „Amiralul Nahimov” şi 400 de persoane îşi pierd viața; în octombrie 1986 dispare, în mod bizar, în adâncurile Atlanticului, un submarin nuclear sovietic, cu 16 focoase multiple, ca urmare, cel mai probabil a unei defecțiuni tehnice. Acelaşi an, 1986, se încheie cu un dezastru natural de mari proporții, cutremurul din regiunea armeană a Transcaucaziei, în decembrie, soldat cu peste 20.000 de victime umane şi devastarea unei întinse zone geografice – prilej cu care serviciile de salvare şi intervenție ale statului sovietic acționează târziu, indisciplinat, haotic.

O altă calamitate, de natură umană, o constituie explozia de gaze, într-o conductă din Siberia, la 4 iunie 1989, când sunt aruncate în aer două trenuri pline cu pasageri de toate vârstele şi profesiile, dar, mai ales, copii aflați în drum spre tabere de vacanță – neglijență al cărei bilanț tragic depăşeşte 800 de vieți[41].

Într-un astfel de context dramatic, serviciile secrete americane şi europene raportau eşecul evident al reformelor pe plan intern, în general, şi în domeniul economic, în special – deşi eforturile în acest sens nu lipseau. Între altele, Gorbaciov ceruse populației să depună banii economisiți la casele de

economii şi, la începutul anului 1988, se adunaseră 260 miliarde de ruble[42].

I. 4. Preocupări şi schimbări în relațiile internaționale. Oare nu erau acestea primele însemne ale prăbuşirii iminente interne a Imperiului Sovietic? Reformele gorbacioviste s-au manifestat şi desfăşurat şi pe plan internațional, în condițiile în care URSS nu putea ține pasul nici cu ritmul dezvoltării economice şi tehnologice a Occidentului, în general, şi a SUA, în special, nici cu noul program al înarmărilor americane.

Primele idei, concepții, coordonate ale Perestroikăi în problemele internaționale au fost expuse de Gorbaciov la o lună de la preluarea puterii, în cadrul Plenarei din aprilie 1985 a CC al PCUS. Ulterior, această problemă a fost dezvoltată, completată, aprofundată şi prezentată mai pe larg în lucrarea *Restructurarea şi noua mentalitate pentru țara noastră şi pentru întreaga lume*[43].

Ideea centrală era aceea că, în locul unei confruntări şi înarmări permanente, Gorbaciov propunea un dialog, o înțelegere reciproc avantajoasă, o cooperare paşnică, „o continuă flexibilitate tactică, o înclinare spre compromisuri reciproc acceptabile”, în aşa fel încât „confruntarea dintre capitalism şi socialism să se desfăşoare numai şi numai în formele colaborării şi întrecerii paşnice”.

Primii paşi s-au făcut apoi în cadrul unor întâlniri şi convorbiri internaționale. Astfel, cu prilejul celui dintâi dialog sovieto-american, ce are loc la 19 noiembrie 1985 la Geneva, între Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, acesta din urmă şi-a expus noile sale concepții, care, în esență, conțineau două concluzii de mare însemnătate şi actualitate:

1) un război nuclear nu trebuie să fie dezlănțuit niciodată, fiindcă, în cadrul acestuia, nu pot fi învingători şi învinşi;

2) Uniunea Sovietică şi SUA nu vor tinde spre realizarea supremaţiei militare[44].

Acceptând aceste concluzii realiste, Ronald Reagan a propus reduceri reciproce de armament, monitorizate, aplicând proverbul rus: „crede, dar verifică!”, declarându-i lui Gorbaciov că, în caz contrar, SUA va continua singură înarmarea şi URSS, în situaţia grea pe care o traversează, nu va putea ţine pasul cu ritmul şi amploarea înarmărilor americane[45]. URSS s-a angajat, totodată, că nu va relua experimentele cu arma nucleară, instituindu-şi un auto-moratoriu, cu începere din vara anului 1985.

Reîntors de la Geneva, Gorbaciov a acţionat în cadrul PCUS în aceeaşi direcţie. Astfel, la 15 ianuarie 1986, el declara în plenul conducerii PCUS: „Este inadmisibil să ne lăsăm duşi de stihia cursei nucleare. Aceasta ar însemna să acţionăm contrar vocii raţiunii, contrar sentimentului uman al autoconservării”[46].

Problema supravieţuirii omenirii a fost reluată şi abordată public în februarie 1986: „În secolul nuclear – zicea el – nu poţi să gândeşti şi să trăieşti cu psihologia deprinderilor şi regulilor de conduită din epoca de piatră. O asemenea cotitură adâncă în treburile internaţionale, în gândirea şi practica politicii externe, nu constituie oare, o sarcină profund revoluţionară? După mine aşa şi este. Noi, fiind prima ţară care a înfăptuit revoluţia socialistă, considerăm că responsabilitatea noastră cea mai înaltă, datoria noastră supremă constă în a ajuta pe toate căile la rezolvarea acestei sarcini”[47].

În 1986, Gorbaciov continuă prezentarea şi argumentarea concepţiilor sale de politică externă la Congresul XXVII al PCUS şi la instruirea diplomaţilor şi funcţionarilor superiori ai Ministerului de Externe al URSS. Lumea contemporană – zice Gorbaciov – „nu poate fi salvată şi menţinută, dacă nu se va începe, cu hotărâre şi irevocabil, cu modul de a gândi şi de a acţiona, care s-a sprijinit de-a lungul veacurilor pe ideea că războaiele şi conflictele armate sunt

acceptabile, admisibile”; la congres s-a aprobat şi formula că „Uniunea Sovietică nu aspiră la o securitate mai mare, iar una mai mică n-o va accepta”[48]. În acelaşi sens, în şedința din luna mai 1986 cu diplomații sovietici, Gorbaciov a reafirmat că: „pacea este suprema valoare” şi „războiul mondial este răul absolut. El nu poate fi câştigat, cum nu poate fi câştigată cursa înarmărilor”. Ce era de făcut? URSS trebuia să nu mai încerce să continue cursa înarmărilor, fiindcă „SUA sunt locomotiva militarismului” şi „scopul urmărit de americani este „să încerce să ne epuizeze cu ajutorul cursei înarmărilor”; URSS trebuia să înceteze a considera şi trata lumea doar prin prisma relațiilor cu SUA, noile orientări – cheie trebuie să aibă în vedere şi Japonia, China, Asia de Sud-Est, Australia şi Noua Zeelandă. În legătură cu Afganistanul, se face pentru prima oară constatarea că „trupele sovietice nu se mai pot menține mult timp acolo”. Se lansează, totodată, şi ideea că „relațiile cu țările socialiste se găsesc într-o nouă etapă istorică”, adică „a trecut vremea când ajutam formarea economiei, partidele şi instituțiile politice”, țările socialiste din afara Uniunii Sovietice „sunt state ajunse la maturitate şi nu mai pot fi tratate aşa cum o faci cu copiii” şi în viitor „nu trebuie să credem că ne putem permite totul şi putem da lecții la toată lumea”[49] – ceea ce însemna, de fapt, una dintre cele mai mari decizii istorice: încetarea Moscovei de-a mai interveni în Europa Central-Răsăriteană. Guvernele din Țările socialiste europene au înțeles şi ele că „imperiul malefic nu mai poate guverna prin forță” şi în mai puțin de 3 ani de la această declarație oficială a lui Gorbaciov, până la sfârşitul anului 1989, vor abandona modelul socialist al Moscovei[50].

În martie 1987, Doamna de Fier, Margaret Thatcher, prim-ministrul Marii Britanii s-a deplasat într-o vizită la Kremlin. Ea îl cunoscuse pe Gorbaciov în 1984, când acesta se aflase la Londra şi încă de atunci „a intuit în el pe succesorul probabil şi capabil al unei gerontocrații în agonie”[51].

În cadrul întâlnirii de la Moscova, de la sfârşitul lunii martie 1987, Margaret Thatcher s-a întreţinut, timp de câteva ore, cu Mihail Gorbaciov, într-o dezbatere antrenantă şi palpitantă, pe diverse aspecte ale lumii contemporane. Uneori, cei doi lideri n-au ezitat, din când în când, să se acuze reciproc, să-şi spună deschis extrem de firesc ceea ce gândesc. Gorbaciov a apreciat că lumea contemporană se află „la o răscruce de drumuri”, trăind „un proces complex şi arzător”, când tensiunile mai dăinuie şi „este foarte firesc, ca pe acest tărâm, un rol însemnat să revină marilor puteri, printre care URSS şi Marea Britanie”, fiindcă acestea „sunt state nucleare, membri permanenţi ai Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite şi deci poartă o răspundere majoră pentru ceea ce se întâmplă în lume”. Doamna de Fier a început prin a susţine că „fiecare dintre părţi, trebuie să recunoască un drept egal la securitate celeilalte părţi şi nu s-a sfiit să-l acuze pentru tendinţele contrare ale URSS, adică „aspiraţia comunismului de a-şi instaura hegemonia pretutindeni ca, de pildă, în Yemen, Etiopia, Mozambic, Angola, Nicaragua, prezenţa trupelor cubaneze în anumite ţări africane; dar Vietnamul?, a spus ea, abia s-a eliberat de trupele americane şi s-a năpustit asupra Cambodgiei, în loc să-şi vadă de treburile interne”.

„Dar Afganistanul?” a întrebat Margaret Tahtcher. Ea i-a sugerat şi caracterul utopic al reformelor sale, „într-un sistem, în care statul deţine întreg capitalul, iniţiativa şi stimulentul lipsesc, încât este mai greu de a introduce o societate liberă şi libera întreprindere”, în vreme ce, în Occident, „democraţia impune guvernului limitele legii, creează judecători independenţi, avocaţi independenţi, creează egalitatea şanselor”. Ea a mai avut curajul să-i sugereze şi să-i argumenteze că „nu toate proiectele de reforme sunt realizabile”, dacă nu există „un sistem economic în care societatea se bucură de libertate, în cadrul unor legi instituite de către o guvernare centrală”. Mai promiţătoare au fost discuţiile despre securitate şi dezarmarea controlată[52].

Înțelegerile promițătoare între Mihail Gorbaciov şi Margaret Thatcher s-au constituit într-o acțiune preliminară pregătitoare a unei noi întâlniri, în capitala Islandei, între Ronald Reagan şi Mihail Gorbaciov, prilej cu care s-a discutat şi acceptat, în principiu, Tratatul Sovieto-American, privind lichidarea rachetelor cu rază medie şi mică de acțiune – tratat ce va fi semnat în capitala SUA la 8 decembrie 1987 şi va intra în vigoare în iunie 1988, fiind cel dintâi acord internațional ce stipula lichidarea a două categorii de rachete nucleare, sub control reciproc, fapt ce a permis distrugerea, în următorii trei ani, a stocurilor acestor rachete şi îmbunătățirea radicală a relațiilor între URSS şi SUA[53].

În acelaşi context, al destinderii şi cooperării, al înțelegerii şi încrederii reciproce, s-au desfăşurat, la 25-26 noiembrie 1988 la Kremlin şi întrevederea cu François Mitterand. Dezbaterile s-au desfăşurat pe tema cooperării sovieto-franceze în domeniile economic, ştiințific, tehnic, social; ca un simbol al acestor relații a fost anunțată lansarea navetei spațiale cosmice Soiuz T.M.7, la 26 noiembrie 1988, având la bord un echipaj mixt, sovieto-francez, compus din Aleksandr Volkov, Serghei Krikaliev şi Jean Loup Chretien – fiind al doilea zbor mixt sovieto-francez, după cel din iunie-iulie 1982. La această întâlnire, Mihail Gorbaciov a reluat şi subliniat locul şi rolul important al Europei în context internațional, relevând şi argumentând – cu îndreptățit temei – că „nimic nu ar putea înlocui Europa în această perioadă crucială. Europa dispune de un potențial uriaş, de o mare experiență politică şi intelectuală, care îi permite să sesizeze natura profundă a procesului în curs de desfăşurare şi să-i deschidă perspective favorabile”. François Mitterand a anunțat că a definitivat şi oferă URSS un proiect de cooperare europeană – Franța va deține în 1989 preşedinția organismelor Comunității Economice Europene – în domeniile protecției mediului şi cel al audio-vizualului. Gorbaciov a readus în discuție şi a pledat pentru acel ideal posibil de construit „Casa

Comună Europeană”, concept lansat de el în aprilie 1987, la Praga[54].

Acordând o atenție constantă şi dominantă relațiilor dintre URSS şi SUA, la câteva luni după preluarea şi instalarea noii administrații, conduse de George Bush, la 11 mai 1989, Mihail Gorbaciov l-a primit la Kremlin pe secretarul de stat american James Baker. De această dată, sunt reluate, dezvoltate şi completate, preocupările anterioare, fiind examinate noi aspecte şi zone de interes sovieto-americane, între care probleme privind armamentul nuclear şi tradițional. La dezbateri au participat, pe lângă miniştrii de externe ai celor două state, specialişti în diverse domenii. Gorbaciov a abordat cu curaj o problemă delicată: „dacă dezarmarea intervine cu adevărat, e mai mult decât sigur că reprezentanții complexului militaro-industrial american sunt consternați şi se întreabă: ce să facă ei cu uriaşa capacitate de cercetare şi de productivitate, astfel eliberată?” El a sugerat reprofilarea industriilor militare şi căutarea unor soluții pentru a înlătura „spectrul şomajului”. Abordând problema perestroikăi, Gorbaciov, bine informat, nu a ezitat să declare că „în Statele Unite există o fracțiune minimă a opiniei publice care apreciază că, în cazul în care perestroika eşuează, URSS-ul va fi slăbit, ceea ce ar fi spre marele avantaj al SUA”; el mai recunoaşte că „nu-i contradicție mai mare decât cea dintre marile aşteptări, cărora le-a dat naştere perestroika şi realitatea procesului reformator”; dar, precizează el, „izbânda perestroikăi depinde de Uniunea Sovietică”. Gorbaciov întrevede posibilitatea efectuării unei reforme monetare, dacă se pune de acord cu americanii asupra reducerii armelor strategice şi clasice. Sugerează delegației oficiale americane că o astfel de reformă monetară – care ar reduce deficitul bugetar american – ar trebui făcută cât mai curând „cât timp oamenii mai pot da vina pe administrația precedentă, fiindcă, mai târziu, ei vor da vina pe administrația actuală”. Liderul sovietic pledează pentru „o dezarmare în slujba dezvoltării economice şi se declară fericit să reia

tratativele sovieto-americane „în vederea reducerii cu 50% a armelor strategice ofensive”, discută şi face propuneri de control asupra suspendării fabricării unor tipuri de arme, în perspectiva interzicerii lor totale; face observații asupra armelor tradiționale, între care asupra armelor chimice; discută acordul SLCM – Submarine lansatoare de rachete cu încărcătură atomică – şi ARA, rachete antibalistice; readuce în discuție şi propunerile sale din septembrie 1988 cu privire la stația radar de la Krasnoiarsk şi Gomel; el ceruse ca stația din Krasnoiarsk, din Siberia să se transforme într-un centru internațional de colaborare, în scopul folosirii spațiului cosmic în mod paşnic. Gorbaciov se declară, totodată, de acord „să retragă unilateral, din Europa de Est, 500 de rachete nucleare tactice”, iar între anii 1988-1991, din teritoriile aliaților noştri din cadrul Pactului de la Varşovia să retragă toate rachetele nucleare, în cazul în care şi SUA vor trece la măsuri analoge”[55].

NOTE:

---

[1] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, traducere de Radu Pontbriant, ediție îngrijită, note şi anexe de Petre Dan, Editura Nemira, Bucureşti, 1994, p. 6-7.

[2] Antol Petrenco, *Istorie Universală, Epoca Contemporană, 1939-1993*, Chişinău, Moldova, 1995, p. 246.

[3] Apud, Anatol Petrenco, *op. cit.*, p. 247.

[4] „Literatură şi Artă”, Chişinău, 8 iunie 1989, p. 1.

[5] Anatol Petrenco, *op. cit.*, p. 247.

[6] Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, Traducere de Laura Schidu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 695-696.

[7] *Ibidem*, p. 728-729.

[8] Jacques de Launay, *Istoria secretă a Cominternului, 1919-1943, Eşecul unei speranțe*, traducere de Adina Arsenescu, Editura Venus, Bucureşti, 1993, p. 189.

[9] Jacques Renard, *Adevăratul Gorbaciov, omul care cultivă paradoxul şi întreţine misterul*, traducere de Tudor Dumitru Savu, „Tribuna”, nr. 10/8 martie 1990, p. 12.
[10] *Ibidem*, p. 11.
[11] Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX după 1973. În căutarea unei noi lumi*, Editura All, Bucureşti, 1998, p. 156-157.
[12] Jacques Renard, *op. cxit.*, p. 11-12.
[13] Pierre Milza, Serge Berstein, *op. cit.*, p. 156.
[14] „Tribuna”, nr. 10/8 martie 1990, p. 12.
[15] „Cronica”, Iaşi, nr. 20/18 mai 1990, p. 4; nr. 21/25 mai 1990, p. 4 şi nr. 22/1 iunie 1990, p. 4.
[16] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 10.
[17] *Ibidem*, p. 11.
[18] *Ibidem*, p. 12.
[19] *Ibidem*, p. 14-30.
[20] *Ibidem*, p. 12, 13 şi 349-350.
[21] Pierre Milza, Serge Berstein, *op. cit.*, p. 157.
[22] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 114-116.
[23] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 730; Pierre Milza, Serge Berstein, *op. cit.*, p. 157-158.
[24] Dmitri Volkogonov, *Lenin – o nouă biografie*, traducere de Anca Irina Ionescu, Editura Orizonturi, Editura Lider, Bucureşti, 1994, p. 61, 94, 104, 201, 269.
[25] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 351-352.
[26] *Ibidem*, p. 225.
[27] Dmitri Volkogonov, *Troţki – eternul radical*, traducere de Anca Irina Ionescu, Editura Lider, Bucureşti, 1996, p. 269-281.
[28] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 206-210.
[29] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 930-931.
[30] Ioan Scurtu, *Revoluţia Română din decembrie 1989 în context internaţional*, Editura Enciclopedică, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, p. 42-43.
[31] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 74-76.
[32] *Ibidem*, p. 364.
[33] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 158-159.
[34] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 121-122.
[35] Jacques Renard, *loc. cit.*, p. 12.

[36] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 147-157.
[37] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 930.
[38] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 169-170.
[39] *Ibidem*, p. 171-187.
[40] Alexandr Soljenițân, *Rusia sub avalanşă*, traducere de Inna Cristea, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 23.
[41] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 931.
[42] Anatol Petrenco, *op. cit.*, p. 247.
[43] M. S. Gorbaciov, *Perestroika i novoe mâşlenie dlia naşei stranii i dlia vsego mira*, Moscova, 1988, 148 p.
[44] „Moldova Socialistă”, Chişinău, 22 noiembrie 1985.
[45] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 932.
[46] Anatol Petrenco, *op. cit.*, p. 268.
[47] M. S. Gorbaciov, *Răspunsurile lui Mihail Gorbaciov la întrebările ziarului „L'Umanité”*, în „Moldova Socialistă”, Chişinău, 8 februarie 1986.
[48] *Materiale ale Congresului XXVII al PCUS*, Chişinău, 1986, p. 88, 91-92.
[49] Mihail Gorbaciov, *Memorii…*, p. 135-146.
[50] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 733.
[51] Jacques Renard, *op. cit.*, în „Tribuna”, nr. 10/8 martie 1990, p. 12.
[52] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 33-44.
[53] Anatol Petrenco, *op. cit.*, p. 269.
[54] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 45-54; 351-352 şi 357.
[55] *Ibidem*, p. 56-68 şi 357.

B.

ANUL 1989 MARCHEAZĂ ÎNCEPUTUL SFÂRŞITULUI: PRĂBUŞIREA REGIMURILOR SOCIALISTE TOTALITARE DIN EUROPA, INSTAURATE DUPĂ AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL CU AJUTORUL TRUPELOR SOVIETICE

CAPITOLUL II
DESCĂTUŞAREA

În vreme ce în interior Imperiul sovietic se confrunta cu primele însemne serioase ale unui apropiat şi complicat colaps economico-financiar, social-politic şi, mai ales, național – nemulțumirile în acest domeniu au izbucnit şi pornit din sânul popoarelor neslave subjugate, periferice – anul 1989 marca începutul sfârşitului. În acest an s-au declanşat şi desfăşurat o sumă de implozii şi explozii politice, rod al unor acumulări şi nemulțumiri interne, dar şi al reverberațiilor şi implicațiilor ce le avea şi producea Perestroika, într-un imens imperiu, aflat în agonie. Aceste seisme au fost înregistrate în aproape întreg lagărul socialist mondial, dar mai ales în țările europene, unde armata sovietică adusese şi impusese, după al doilea război mondial sistemul economic falimentar şi regimul politic totalitar, după modelul făurit la Moscova.

Şi, în vreme ce numeroase partide şi personalități politice de stânga doreau şi se pregăteau să serbeze, să aniverseze împlinirea a două secole de la Marea Revoluție Franceză (1789), anul 1989 oferea o cu totul altă imagine, cea a luptei de eliberare şi democratizare, de înlăturare şi lichidare a anacronismelor şi totalitarismelor acestui sfârşit de veac şi de mileniu.

II. 1. Anul 1989 în Polonia, Ungaria, R.D.G., Cehoslovacia, Bulgaria, Iugoslavia, Albania

Anul 1989 debuta cu primele mişcări naționale, serioase şi sângeroase, în regiunea autonomă **Nagorno-Karabah** – unde stăpânirea sovietică inclusese arbitrar, în Republica Azerbaidjan, un important segment etnic, armean, majoritar. Încercând să aplaneze, să anihileze conflictele dintre

armeni şi azeri, autorităţile sovietice au intervenit şi, conform vechilor metode staliniste, au şi constituit la Moscova o conducere specială şi au trimis la Tbilisi trupe înarmate, spre a face o demonstraţie de forţă, care să descurajeze orice manifestaţie. Intervenţia organelor represive a generat, însă, efecte contrare: „o explozie de indignare”, la 9 aprilie 1989, înăbuşită în sânge de ostaşii sovietici şi soldată cu 20 de morţi şi zeci de răniţi[1].

Începutul anului 1989 aducea însă schimbări politice esenţiale în **Polonia**. Aici, revoluţia anticomunistă a debutat în 1980 – înainte ca Gorbaciov să fi preluat puterea şi să fi lansat Perestroika sa – când la şantierele navale de la Gdansk au loc greve ale muncitorilor şi se constituie Sindicatul Liber „Solidaritatea”, fără ca acesta să fie aprobat sau subordonat de Partidul Muncitoresc Unit Polonez. În conformitate cu doctrina lui Brejnev (1966-1982) – care aprecia că orice ameninţare sau sfidare a Moscovei trebuia să primească o ripostă imediată – conducerea URSS a presat şi obligat conducerea Poloniei să introducă, în decembrie 1981 „starea excepţională” şi să interzică atât „Solidaritatea”, condusă de Lech Walesa, cât şi orice alte forţe şi grupări opoziţioniste. Criza economică din anii 1986-1989, nemulţumirile crescânde ale populaţiei, activitatea forţelor politice opoziţioniste – care, după lansarea şi propagarea Perestroikăi au câştigat partizani şi în PMUP – au făcut ca în decembrie 1988-ianuarie 1989 membrii opoziţiei din PMUP să adopte o decizie istorică: un dialog cu forţele politice din opoziţie; acestea au fost chemate la întâlniri şi convorbiri la o „Masă Rotundă”. Ca urmare, la 5 aprilie 1989, printr-un consens între guvern şi reprezentanţii forţelor şi grupărilor din opoziţie, inclusiv Sindicatul Liber „Solidaritatea”, se accepta oficial introducerea pluralismului politic şi la 17 aprilie 1989, Uniunea Sindicatelor Independente „Solidaritatea” era recunoscută legal şi toate forţele opoziţiei puteau propune candidaţi pentru alegerile parlamentare. Astfel, la alegerile parlamentare din 5 iunie 1989, doar 65% din

deputații Camerei inferioare, Seimul, aparțineau PUMP, dar cei ai Camerei Superioare, Senatul, erau în întregime din partea opoziției, iar generalul W. Jaruzelski devenea preşedinte al Poloniei[2]. Opoziția reuşea ca la 19 august 1989 să aducă în funcția de şef al guvernului pe unul din liderii Uniunii Sindicatelor Independente „Solidaritatea”, Tadeusz Mazowiecki. În decembrie 1990, liderul Solidarității, Lech Wales, devenea chiar preşedintele Poloniei. PUMP ocupa în acest guvern doar 4 ministere, majoritatea covârşitoare revenind opoziției. După 40 de ani de dictatură sovietică, comuniştii – PUMP – erau în minoritate în conducerea țării, iar în decembrie 1989, parlamentul polonez modifica şi Constituția, abolind monopolul unui singur partid, cel comunist. Se restabilea numele tradițional al Poloniei – Republica Polonă. Țara revenea la sistemul democrației parlamentare şi la economia de piață. Armata, poliția, securitatea erau depolitizate. PUMP devenea Partidul Social-Democrat, declarându-se adept al sistemului politic pluralist, parlamentar, democratic şi înlocuirea principiului luptei de clasă cu calea reformistă, militând pentru economia de piață.

În politica externă Polonia anului 1989 se comporta – şi Occidentul o trata – pentru prima oară ca un stat total ieşit de sub controlul Moscovei.

Preşedintele Poloniei, W. Jaruzelski efectua, la 10-11 iunie 1989, o vizită în Marea Britanie, prilej cu care Margaret Thatcher îşi exprima admirația pentru ritmul şi amploarea transformărilor democratice din această țară, promitea să sprijine reeşalonarea datoriilor externe ale Poloniei şi-i acorda anual 5 milioane de lire sterline, vreme de 5 ani, pentru formarea cadrelor de specialitate necesare economiei şi să medieze, să stimuleze relațiile acestei țări cu Comunitatea Economică Europeană. Urma, între 14-16 iunie 1989 vizita preşedintelui Franței François Mitterand în Polonia; Franța accepta reeşalonarea datoriilor poloneze şi preşedintele acesteia dorea public ca evenimentele din „Polonia, Ungaria şi parțial

din URSS, să contamineze restul Europei de Est". La 9-11 iulie 1989 preşedintele SUA, George Bush vizita şi el Polonia, prilej cu care saluta „înțelepciunea" forțelor conducătoare ale țării, promitea să acționeze în cadrul Grupului celor 7 state industrializate pentru ca ele să acorde ajutor Poloniei, cerea guvernului SUA să aloce 100 milioane dolari pentru modernizarea agriculturii poloneze, intervenea pe lângă Banca Mondială în acelaşi scop, sprijinea eforturile pentru reeşalonarea datoriilor externe ale țării şi chiar pentru anul bugetar în curs, Congresul SUA acorda o asistență financiară de 3 milioane dolari forțelor opoziționiste, în vreme ce alte state occidentale – R.F.G., Italia, Belgia, SUA alocau suma de 300.000 dolari „Solidarității". Se pare, de asemenea, că George Bush şi Mihail Gorbaciov au căzut de acord pentru menținerea lui Jaruzelski – ca general militar – în fruntea statului polonez, ceea ce este un fapt semnificativ[3].

În **Ungaria**, după 1960, Janos Kadar a introdus unele reforme, reducând aparatul represiv şi adoptând un Nou Mecanism Economic, îndreptat spre economia de piață. Dar, în luna mai 1988, el a fost demis din funcția de secretar general al partidului, iar la 8 mai 1989, era scos şi din funcția de preşedinte al partidului, fiind înlocuit cu Károly Grósz, adept al Perestroikăi lui Gorbaciov. Însă şi aici, îşi croia drum ideea dezvoltării pluralismului politic. În Partidul Muncitoresc Socialist Ungar s-a format, din partizanii Perestroikăi, un „Cerc al reformei". Alte forțe politice noi, erau: Forumul Democratic Ungar, apărut în 1988, Mişcarea pentru o Ungarie Democratică, apărută oficial la 7 iunie 1989 şi cuprinzând peste 500 de intelectuali, Comisia pentru adevărul istoric – care, reanalizând evenimentele din 1956, le considera o mişcare, o orientare patriotică pentru libertate şi dreptate, hotărând reînhumarea principalilor lideri ai acestei mişcări, în frunte cu Imre Nagy şi declararea zilei de 16 iunie 1989 ca zi de doliu național. Deschiderea spre pluralism şi democrație şi-a găsit expresia şi aici în realizarea unei „mese rotunde", la 13 iunie

1989, la care, pe lângă PMSU – care avea să se autodizolve la 10 octombrie acelaşi an[4] - mai luau parte alte 20 de partide şi organizaţii[5]. Cu prilejul reînhumării şi rememorării victimelor revoluţiei din 1956, la 16 iunie 1986, guvernul Ungariei, de acord cu delegaţi ai diasporei maghiare, au elaborat şi publicat Declaraţia de la Budapesta – în care, ca o expresie a revizionismului, se prevedea că Transilvania era „un spaţiu de complementaritate" al Ungariei; guvernul Ungariei cerea Înaltului Comisariat al ONU pentru Refugiaţi să li se acorde asistenţă refugiaţilor maghiari, iar unii dintre aceştia să fie pregătiţi, instruiţi şi împuterniciţi să ajungă clandestin în România spre a stimula şi chiar declanşa înlăturarea regimului politic din ţara vecină[6].

Simpatia Occidentului era câştigată de Ungaria şi prin faptul că la 2 mai guvernul de la Budapesta deschidea graniţa cu Austria, apoi, la 10 septembrie şi Cehoslovacia – spre RDG, încât circulaţia germanilor din Est spre RFG devenea posibilă, contribuind şi la destabilizarea regimului politic al lui Erich Honecker.

În acest climat de libertate au apărut în Ungaria publicaţii, posturi de radio şi de televiziune, precum şi un birou al studioului „Europa Liberă".

În timpul unei vizite efectuate la 11-12 iulie 1989 în Ungaria de către George Bush – când acesta salută „anotimpul libertăţii" şi pentru unguri promite, ca şi în cazul Poloniei, ajutor moral şi financiar, solicită Congresului SUA să aloce 25 milioane dolari pentru „înviorarea economiei ungare şi încurajarea investiţiilor americane în ţară". Apoi, după ce Parlamentul de la Budapesta aprobă legea privind „dreptul la emigrare", Bush acordă acestei ţări clauza naţiunii celei mai favorizate etc. Dar constatând, cu acest prilej manifestări antisovietice şi cereri pentru revizuirea frontierelor României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, Bush îi anunţă oficial pe unguri că frontierele rămân nemodificate, inclusiv graniţa polono-germană pe Oder-Neise, că nu trebuie să se mai solicite nici

retragerea trupelor sovietice de pe teritoriile fostelor state socialiste. Încât, ca urmare a acestor recomandări, în declarația-program a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, din 15 august se promitea că „elementul fundamental al politicii externe ungare va rămâne şi în continuare URSS", că va fi respectat „principiul inviolabilității frontierelor de stat" şi nu se va cere retragerea trupelor sovietice[7] etc. Faptul acesta este semnificativ. Fiindcă, tocmai la 19 august 1989, Gorbaciov făcea declarația că „perestroika este în primejdie", că, de pildă, la împlinirea unei jumătăți de veac, la 23 august 1989, în Țările Baltice s-a organizat un impresionant lanț uman, lung de 560 km, cerând anularea de iure şi de fapt a Pactului Ribbentrop-Molotov şi independența Estoniei, Lituaniei şi Letoniei. Preşedintele George Bush transmitea poziția sa oficială cum că, nu încurajează desprinderea Țărilor Baltice de URSS şi nu aprobă nici un fel de modificare teritorială[8]. Prin urmare, şi poziția preşedintelui Ion Iliescu, în tot acest interval de timp, 22 decembrie 1989-până la 25 decembrie 1991, de tăcere oficială în România, în problema Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Ținutului Herța era consecința înțelegerii de compromis, între Bush-Gorbaciov, cum fusese şi odioasa tranzacție Stalin-Churchill, în octombrie 1944, la Moscova[9].

În Ungaria, până la sfârşitul anului 1989 s-au înființat şi afirmat în viața politică peste 20 de partide – între care: Alianța Democraților Liberali, Forumul Democratic, Partidul Socialist Ungar, Tinerii Democrați. După ce, la 23 octombrie 1989, a fost proclamată Republica Ungară, la 26 noiembrie, printr-un referendum s-a decis ca preşedintele să fie ales de către parlament, în urma unor alegeri democratice, pluripartidiste. Aceste alegeri s-au desfăşurat între 23 martie-4 aprilie 1990 şi din cele 386 de mandate, Forumul Democratic a obținut 165 – adică 42%, Alianța Democraților Liberi – 92 mandate (24%), Partidul Independent al Micilor Proprietari – 43 de mandate, iar Partidul Socialist Ungar – doar 33 de

mandate. În acest fel, în Ungaria lua sfârşit dictatura socialistă[10].

În ambele ţări, foste socialiste, Polonia şi Ungaria, trecerea spre democraţie s-a făcut printr-un proces revoluţionar de tranziţie, pe cale paşnică[11].

RDG, Cehoslovacia, Bulgaria şi România erau conduse, în schimb, de regimuri totalitare, care priveau cu ostilitate reformele lui Gorbaciov şi clicile conducătoare de aici formau – după opinia unor sociologi şi politologi – „banda celor patru"[12].

Însă, nici aceste ţări n-au putut rămâne înafara transformărilor revoluţionare, ca urmare a intervenţiei maselor nemulţumite, ale unor forţe şi personalităţi politice, care-au intrat în scenă, în acelaşi an, 1989.

Astfel, după ce Ungaria a deschis, cu începere din 2 mai 1989 graniţa spre Austria, iar Cehoslovacia, la 10 septembrie frontierele spre R.D.G., din septembrie 1989 exodul cetăţenilor est-germani spre Vest s-a ridicat la 17.000 în numai 10 zile şi avea să depăşească 120.000 de persoane până la sfârşitul aceluiaşi an. În acest fel, situaţia regimului dictatorial, condus de Erich Honecker devine tot mai critică. Forţele opoziţioniste, progresiste din RDG, se organizează şi coalizează în Noul Forum, care, în toamna anului 1989 avea câteva mii de aderenţi. Semnalul nemulţumirilor populare s-a declanşat la 25 septembrie 1989, când oraşul Leipzig a fost asaltat şi invadat de demonstranţi, care cereau să fie legalizat şi ascultat Noul Forum. Câteva zile mai târziu, manifestaţiile antiguvernamentale s-au extins şi-au cuprins principalele centre urbane ale RDG, în frunte cu Berlinul de Est şi Leipzig. Când Gorbaciov, cu prilejul aniversării a patru decenii de la înfiinţarea RDG întreprindea, la 7 octombrie 1989 o vizită în această ţară şi Honecker i-a cerut acestuia să-i trimită „trupe şi tancuri" spre a-i alunga şi intimida pe demonstranţi, liderul sovietic a refuzat, propunându-i bătrânului stalinist „să întreprindă reforme rapid sau să se retragă, cât mai putea"[13].

La 16 octombrie 1989, peste 100.000 de oameni au demonstrat paşnic la Leipzig. Membrii guvernului, comandanţii armatei, securitatea statului şi poliţiei au refuzat să ordone soldaţilor să intervină contra manifestanţilor paşnici. Şi, astfel, Erich Honecker a fost silit, la 18 octombrie 1989, să demisioneze din toate funcţiile politice şi de stat. Deşi era printre cei mai urâţi dictatori europeni, el şi-a salvat pielea, reuşind să se ascundă, într-un spital militar şi să fugă la Moscova.

Succesorul său, Egon Krenz – fost şef al poliţiei secrete – n-avea să se menţină mai mult de şapte săptămâni. Evenimentele s-au precipitat. La 4 noiembrie 1989, peste 1 milion de oameni au manifestat în Berlinul de Răsărit, iar la o conferinţă de presă, şeful organizaţiei de partid, din capitala RDG a anunţat public că poliţia nu va interveni şi nu-i va opri pe germanii din Est, care vor să treacă în Vest. În noaptea ce a urmat, la 9 noiembrie 1989, mulţimea s-a apucat şi-a dărâmat, cu târnăcoapele, faimosul zid al Berlinului, „mărturie oribilă şi dispreţuită a opresiunii comuniste”, o ruşine anacronică a consecinţelor celui de-al II-lea război mondial. Krenz a mai apucat să promită alegeri libere, abrogarea restricţiilor privind „dreptul la emigraţie”, renunţarea la monopolul unui singur partid – Partidul Socialist Unit – asupra puterii. Apoi, când la 1 decembrie 1989, circa 2 milioane de oameni au format un lanţ viu de-a lungul ţării şi manifestanţii au ocupat sediul fostei Stasi a poliţiei secrete din Leipzig, atât Egon Krenz, cât şi întreg Biroul Politic al PSU au demisionat.

La 7 decembrie 1989 au început, în cadrul unei mese rotunde, discuţiile între forţele politice din opoziţie, pentru desemnarea noilor structuri de putere. Luau parte mii de lideri ai PSU, adepţi ai reformelor, pe de o parte, şi pe de alta, forţele din opoziţie, între care, în primul rând, Noul Forum. Participanţii au fixat, prin consens, data viitoarelor alegeri, pentru 16 mai 1990; apoi au reprogramat-o la 18 martie. La alegerile ce au avut loc, în chip democratic, cele mai multe

voturi le-a obținut Uniunea Creştin-Democrată, cu 48,8%, fiind urmată de Partidul Social-Democrat, cu 21,8%. Totalitarismul era înlocuit, pe cale paşnică, printr-un sistem democratic[14].

În **Cehoslovacia**, după invazia trupelor Tratatului de la Varşovia (exceptându-le pe cele ale României), în 1968, a urmat un val de represiuni. Abia după aproape un deceniu s-au cristalizat şi afirmat germenii unei noi opoziții. Când, în ianuarie 1977, Cehoslovacia a aderat la Declarația Drepturilor Omului, elementele din opoziție ai intelectualității, împreună cu reprezentanți ai celor două biserici, catolică şi protestantă, s-au constituit în grupul Carta 77. Acest grup a înaintat conducerii țării un manifest – unul din autorii acestui document era scriitorul, dramaturgul Vaclav Havel – în care se cerea: respectarea Constituției, eliberarea deținuților politici, plecarea trupelor sovietice de ocupație din țară. Deşi prigonit, grupul Carta 77 a continuat să fie singurul, în jurul căruia se vor grupa forțele de opoziție[15]. În 1987 Gustav Husac este înlocuit din fruntea PCC. Însă, nici noua conducere nu s-a arătat receptivă la reforme. Dovada: atunci când la 15 ianuarie 1989, opoziția a organizat, la Praga, o manifestație, în memoria studentului Jan Palach, care în 1968 îşi dăduse foc în fața tancurilor sovietice şi ale celorlalte țări intervenționiste din Tratatul de la Varşovia (exceptând pe cele ale României), guvernul a ordonat armatei să-i împrăştie pe manifestanți[16].

La Plenara CC al PCC din 11-12 octombrie 1989, liderul partidului, Miloš Jakes, a criticat opoziția – care, chipurile, era încurajată din Occident şi inspirată din transformările ce aveau loc în Polonia şi Ungaria. Însă, Jakes propunea, totodată, un dialog cu cetățenii, recunoştea că „fără restructurare nu este posibilă dezvoltarea în continuare a societății socialiste" şi avertiza forțele de opoziție că nu va ceda „în favoarea forțelor antisocialiste"[17].

Dialogul între PCC şi populație n-a avut loc. nemulțumirile crescânde ale maselor au izbucnit la 17 noiembrie 1989, când – la chemarea opoziției, a grupului Carta

77 – circa 300.000 de oameni au manifestat în Piața Centrală din Praga, cerând reforme democratice. Când, şi de data aceasta – ca şi la 15 ianuarie 1989 – forțele de ordine au intervenit şi au reuşit, parțial, să-i împrăştie pe o parte din manifestanți şi să rănească 561 de studenți. S-a lansat zvonul că un student a fost ucis. Zvonul era rodul unei înțelegeri între şeful poliției secrete cehoslovace şi adjunctul KGB. Scenariul care trebuia să înfurie mulțimea şi s-o facă implacabilă a reuşit: o ambulanță a securității a intervenit şi a ridicat pretinsul „cadavru" al studentului Martin Schmidt (dar în „cadavru" era travestit un securist ceh). Deşi nu cunoştea nimic despre scenariul înțelegerii dintre cele două servicii secrete[18], masele nemulțumite de regimul existent au revenit în Piața Centrală din Capitală, la 20 noiembrie 1989, când numărul demonstranților a sporit la peste 200.000 de persoane. Opoziția a constituit o nouă forță politică, Forumul Civic, condus de scriitorul Vaclav Havel. Demonstrațiile au continuat şi culminat cu greva generală din 27 decembrie 1989. ea a obligat guvernul să cedeze.

La 3 decembrie 1989 au fost cooptați în guvern şi 5 lideri ai opoziției – după ce, la 29 noiembrie 1989, PC a anunțat public renunțarea la monopolul asupra puterii, iar Adunarea Federală a modificat Constituția, anunțând introducerea sistemului democratic pluralist. Nemulțumit de aceste concesii modeste, Forumul Civic a cerut şi obținut continuarea manifestărilor antiguvernamentale. Alături de studenți, intelectuali au fost câştigați şi mobilizați muncitorii şi țăranii, iar la 10 decembrie 1989, guvernul demisionează. În zilele ce au urmat, tranziția paşnică, numită frecvent „revoluția de catifea" a continuat. La 29 decembrie 1989, forumul legislativ al țării, Adunarea Federală l-a ales pe Vaclav Havel preşedinte al republicii. Democratizarea pe cale paşnică a continuat la 30 ianuarie 1990, când 120 de deputați comunişti au fost pur şi simplu excluşi din forumul legislativ, fiind înlocuiți cu reprezentanți ai forțelor de opoziție: Forumul

Civic, Publicul împotriva violenței etc. Alegerile din vara anului 1990 au confirmat, legitimat şi consolidat aceste transformări[19].

În **Bulgaria** – unde funcția de dictator o deținea Teodor Jivkov, ca prim-secretar al CC al PCB, între 1954-1989, cumulând funcția supremă în stat, ca prim-ministru între 1962-1971, iar din 1971 până-n 1989 şi ca preşedinte al Bulgariei – îşi desfăşura activitatea Clubul pentru Sprijinirea Glasnost-ului şi Perestroikăi, condusă de Jeliu Jelev, devenit liderul forțelor de opoziție, unite în Uniunea Forțelor Democratice (UFD), opoziția cerea: introducerea sistemului multipartit şi a democrației parlamentare. Prezența unor adepți ai reformelor şi în sânul PCB, făcea ca la Plenara CC al PCB, din noiembrie 1989, Todor Jivkov să fie demis din funcția de secretar general şi cea de preşedinte al țării. A fost ales ca secretar general Petar Mladenov, ceea ce însemna triumful fracțiunii favorabile reformelor lui Gorbaciov. PCB şi-a schimbat denumirea în Partidul Socialist Bulgar, declarându-se pentru scoaterea din programul său a marxism-leninismului şi a dictaturii proletariatului. Conducerea noului partid şi-a cerut scuze publice pentru abuzurile vechiului regim iar fostul dictator, Todor Jivkov, în ianuarie 1990, fiind arestat şi acuzat de corupție.

Primele alegeri libere, desfăşurate în iunie 1990 au adus victoria candidaților PSB, cu 53%. Dar, adâncirea crizei economice şi politice, incapacitatea PSB de-a gestiona nemulțumirile sociale, făceau ca în fruntea statului să fie adus liderul opoziției „filosoful şi sociologul Jeliu Jelev, ceea ce însemna, de fapt, încetarea vechiului regim”[20].

În **Iugoslavia** evenimentele anului 1989 îmbrăcau mai mult forma unor tensiuni şi conflicte, atât între naționalități cât şi între diferite provincii cu o evoluție şi dezvoltare inegală – aflându-se, până la primul război mondial, integrate la Ungaria şi Austria – şi fiind nemulțumite de conducerea centrală de la Belgrad. În fruntea tendințelor separatiste se aflau Slovenia şi

Croația, foste ducate ale Imperiului Habsburgic, până la 1918. Primele nemulțumiri serioase au fost generate de decizia regimului Slobodan Miloševič – care, la 28 martie 1989, după discursul pe care-l rostea cu ocazia împlinirii a şase veacuri de la confruntarea cu turcii la Kossovo – decidea anularea autonomiei provinciilor Kossovo şi Vojvodina, prevăzută în Constituția RFS Iugoslave.

Şi comuniştii din Uniunea Comuniştilor Iugoslavi s-au pronunțat pentru separarea, pe criterii naționale a Sloveniei, Croației, Bosniei, Herțegovinei şi a provinciei Kossovo. La 27 septembrie 1989, deputații din Parlamentul Sloveniei au înlăturat din Constituția lor articolul referitor la rolul conducător al Partidului Comunist şi au votat dreptul la separație de Serbia a provinciei lor. Uniunea Comuniştilor Iugoslavi aproba – în ianuarie 1990 – să se scoată din Constituția RFS Iugoslavia prevederea referitoare la rolul conducător al comuniştilor în societate. UCI se dezagrega în organizații provinciale. Şi, în toate provinciile – până la sfârşitul anului 1990 – triumfau partidele de opoziție. În 1991 deveneau state independente Croația, Slovenia, Bosnia şi Herțegovina, iar în 1992 – Serbia şi Muntenegru. Ulterior, conflictele naționale au fost amplificate şi complicate şi de cele de natură religioasă – între creştini ortodocşi, catolici şi musulmani.

În **Albania**, după moartea dictatorului stalinist E. Hodja, succesorul său, Ramiz Alia, la Congresul Partidului Muncii, din noiembrie 1986, a supus unei critici severe politica centralizatoare şi cazonă a înaintaşului său şi a promis unele reforme în favoarea cooperatorilor agricoli. Deşi a menținut țara în aceeaşi izolare față de tot ce se petrece în țările vecine, în cursul anului 1989 s-a văzut obligat de împrejurări să adopte unele reforme. A redeschis lăcaşurile religioase – înaintaşul său declarase țara „stat ateu”. A acordat cetățenilor drept de emigrare, deschizând frontierele. A încetat prigoana contra celor ce ascultau posturi de radio „străine, subversive”. Circa

5.000 de albanezi s-au refugiat la ambasadele străine din Tirana, exprimându-şi dorința de emigrare.

În iunie 1990, Albania a restabilit relații diplomatice cu URSS şi cu RFG. S-a declarat gata să iasă din starea de autoizolare de până atunci. Faptul cel mai important l-a reprezentat renunțarea la acel stalinism idealizant, acceptarea sistemului pluripartit, dar menținându-şi oficial fidelitatea față de marxism-leninism. La 31 martie 1991 au loc primele alegeri – de după cele din 1923; din cele 250 de locuri în parlament, 140 au revenit comuniştilor.

La 15 aprilie 1991, Albania devine republică. Partidul Comunist se transformă în Partid Socialist. Sub presiunea forțelor opoziționiste, progresiste, în iunie 1991 se formează un guvern de coaliție. Sunt reluate relațiile diplomatice cu SUA, Marea Britanie şi alte state occidentale. La noile alegeri parlamentare din martie 1992, opoziția, în frunte cu Partidul Democratic obține 2/3 din voturi, iar fostul Partid Comunist, devenit Socialist, trece în opoziție, având 26% din numărul de deputați. Şi Ramiz Alia demisionează. Noul şef al statului este ales – în aprilie 1992 – şeful Partidului Democratic, Sali Berisha. Albania devine membru al Conferinței pentru Securitate în Europa, îşi exprimă opțiunea pentru economia de piață şi îşi formulează public intenția de-a intra în NATO[21].

Toate acestea rezumă ieşirea din lagărul socialist, tutelat, controlat de sovietici şi prăbuşirea regimurilor totalitare din țările socialiste central şi est-europene.

Mai rămâne încă, în ultima decadă a lunii decembrie 1989, regimul socialist totalitar din România, condus de Ceauşescu – țară din care, trupele sovietice se retrăseseră din 1958 şi care ieşise treptat de sub controlul Moscovei iar față de reformele lui Gorbaciov, liderul comuniştilor români, manifesta cea mai înverşunată ostilitate.

II. 2. Alte evenimente epocale ale anului 1989

Cunoaşterea şi înțelegerea gravității şi complexității desfăşurării evenimentelor anului 1989 ne obligă să menționăm încă unele momente semnificative, meditând asupra acestora şi descifrând sensul evoluției lumii contemporane, în legătură directă sau indirectă cu deschiderea provocată de reformele gorbacioviste. Care au fost aceste momente?

a) **Retragerea trupelor sovietice din Afganistan** – acțiune începută la 15 mai 1988 şi încheiată la 15 februarie 1989 – a avut o mare însemnătate fiindcă a reprezentat un gest prin care Occidentul urmărea şi voia probe concrete, spre a avea încredere în Gorbaciov. În discuțiile dintre Reagan şi Margaret Thatcher, în noua strategie de proiectare şi realizare a securității europene şi mondiale, Kissinger obişnuia să spună: în ceea ce zice şi ce face Gorbaciov pentru destindere „testul va fi Afganistanul"[22].

Apoi, gestul lui Gorbaciov n-a fost singular. Cubanezii şi-au retras şi ei trupele din Angola, iar vietnamezii – din Cambodgia. Ceea ce a fost un fapt pozitiv.

b) Dintre țările socialiste extraeuropene, **China** continua să rămână pe **poziții extremiste, staliniste foarte dure**. Astfel, în martie 1989, când populația din Tibet s-a revoltat împotriva ocupației chineze, guvernul a intervenit şi înăbuşit în sânge ridicarea spre libertate a tibetanilor.

În aprilie 1989, cu ocazia funeraliilor liderului Hu Yaobang – personalitate marcantă a comuniştilor chinezi, promotor şi susținător al unui ansamblu de reforme pentru modernizarea şi democratizarea regimului, numite de către unii istorici contemporani **Primăvara de la Beijing**, dar zădărnicite de elementele conservatoare din partid – păturile sociale, cu precădere din centrele urbane, nemulțumite de rigiditatea şi opacitatea conducătorilor, au organizat la 22 aprilie 1989 o mare demonstrație protestatară, sub conducerea studențimii. Aceasta s-a extins şi amplificat, încât, până la 27 aprilie demonstranții au ocupat uriaşa Piață Tienanmen din Capitală.

Exemplul a fost urmat şi în alte centre principale ale Chinei, între care Shanghai. Valul manifestărilor antiguvernamentale s-a prelungit şi a sporit îngrijorarea şi teama conducerii Chinei, când, la 15 mai 1989, demonstranţii, ţinând sub control toate arterele principale ale capitalei au făcut imposibilă pătrunderea coloanei aparţinând vizitei oficiale sovietice la Beijing a lui Gorbaciov.

După ce, în octombrie1988 guvernul URSS negociase şi semnase un acord chino-sovietic în problema traseului frontierei orientale dintre cele două state[23], vizita din mai 1989 a delegaţiei sovietice, conduse de Gorbaciov – faimosul inspirator şi propovăduitor al programului politic de restructurare şi democratizare a regimului totalitar socialist de tip stalinist – era menită să fie prima deschidere spre un dialog constructiv între cele două superputeri. Părând dispuse să satisfacă unele revendicări ale manifestanţilor, în general, şi ale studenţilor, în special – care cereau insistent reformarea, democratizarea regimului politic chinez – autorităţile au intrat în tratative cu liderii studenţilor.

Dar, în timp ce aceste tratative înaintau cu paşi de melc, la 30 mai 1989, manifestanţii au înălţat în Piaţa Tienanmen o replică a Statuii Libertăţii, confecţionată din fibre de sticlă şi înaltă de peste 9 metri[24]. Era simbolul nemulţumirii generale, exprimate de chinezii tineri care doreau, ca şi cei din imperiul sovietic, o restructurare şi o transparenţă, spre democraţie şi libertate. Era o dovadă că şi în acel colos demografic, aflat sub dictatura maoistă, o variantă a celei staliniste, se simţea nevoia pentru glasnost şi perestroika. Întrerupând tratativele cu liderii manifestanţilor, organele represive chineze au mobilizat şi concentrat în Capitală trupe ale armatei fanatizate, îndoctrinate şi formate din ţărani săraci – care au fost „ajutaţi” să vadă în orăşeni, în general, şi în studenţi, în special, nişte „paraziţi” indisciplinaţi. Represiunea criminală, greu de imaginat, s-a ordonat şi executat în noaptea de 4 spre 5 iunie 1989. Au căzut sub şenilele tancurilor şi sub

rafalele trupelor de infanterie peste 2600 de persoane şi circa 10.000 de răniţi. Alte mii şi zeci de mii de oameni au fost închişi[25]. A fost una dintre cele mai ample şi mai sălbatice acţiuni represive pe care le cunoaşte istoria contemporană.

c) Întrevederea dintre Mihai Gorbaciov şi Papa Ioan Paul al II-lea, care s-a desfăşurat la 1 decembrie 1989 la Vatican, a fost un scurt şi semnificativ popas, pe care liderul sovietic îl făcea, în drum spre Malta, cu o zi înainte de întâlnirea cu George Bush. Desfăşurată mai multe minute în şir, numai între patru ochi, fără translator, această primă vizită a unui lider socialist – şi ultima până la această dată, de la înfiinţarea acestui sistem politic ateu – avea menirea, după opinia lui Mihail Gorbaciov, să arate lumii „spiritul de înţelegere" de care era animat el ca reformator al lumii socialiste contemporane.

El se afla în faţa celui mai original şi fenomenal dintre întâii stătători şi conducători ai lumii catolice; aparţinea lumii slave, Poloniei, – ţară la împărţirea şi nenorocirea căreia, din 1972 încoace şi până după al doilea război mondial, nimeni ca Rusia nu contribuise în mai mare măsură – venea tot dintr-o ţară socialistă, care se zvârcolise printre primele şi reuşise cea dintâi să se scuture de coşmarul şi calvarul dostoievskian impus de sovietici.

Şi el, acest Ioan Paul al II-lea, întrunea în fiinţa sa complexă, un mare credincios, un erudit intelectual, un poet sensibil, un dramaturg şi un filosof, format şi educat în tradiţia fenomenologiei existenţialiste. Devenise al 263-lea pontif al Romei, în 1978, cu 7 ani înainte ca Mihail Gorbaciov să fie ales liderul PCUS.

După însemnările lăsate de Gorbaciov, papa saluta „această întâlnire a reprezentanţilor celor două popoare slave", iar liderul de la Kremlin, mulţumindu-i, începea cu o binecuvântată şi motivată scuză: „nu aş vrea să fiu crezut panslavist", adăugând: „cred că popoarele slave au vocaţia de a lupta pentru a face să se înţeleagă în lumea întreagă valoarea

vieţii omeneşti, a păcii şi a binelui" – remarcă întru totul falsă, până astăzi, în cazul Rusiei.

Stabilirea relaţiilor diplomatice între URSS şi Vatican, schimbul de reprezentanţi permanenţi între cele două state, abordarea problematicii referitoare la libertatea credinţei şi promisiunile asumate cu acest prilej de liderul sovietic, recunoaşterea acestuia cu privire la rolul şi locul Bisericii în fundamentarea şi statuarea unor „valori morale, universale şi veşnice", de care oamenii şi societatea umană au avut şi continuă să aibă trebuinţă, dialogul despre libertatea de conştiinţă şi libertatea religioasă au sporit şi lărgit considerabil prestigiul iniţiatorului perestroikăi[26].

d) Întâlnirea de la Malta dintre Mihail Gorbaciov şi George Bush, din zilele de 2-3 decembrie 1989 – eveniment mult discutat şi controversat, despre care au apărut şi continuă să apară diverse comentarii şi comparaţii, din care nu lipsesc cele privind împărţirea sferelor de influenţă, cu trimiteri mai mult sau mai puţin justificate la Yalta – se desfăşoară alternativ, fie la bordul vasului sovietic „Maxim Gorki", fie al unei nave americane. Iau parte, pe lângă şefii celor două mari superputeri, George Bush şi Mihail Gorbaciov, ministrul sovietic al afacerilor externe, Eduard Şevarnadze şi omologul său american, secretarul de stat James Baker, precum şi alţi înalţi demnitari şi funcţionari superiori.

Conform memoriilor lui Gorbaciov, întâlnirea a avut loc din iniţiativa lui George Bush. Ea avea menirea să constituie, atât pentru cele două state, cât şi pentru toată lumea, simbolul bunelor relaţii, finalizate cu rezultate concrete, oglindite în tratatele elaborate de experţii americani şi sovietici. De aceea, Gorbaciov îşi intitulează referirile sale la acest eveniment „o cotitură istorică"[27], iar istoricul Paul Johnson notează că la sfârşitul acestor convorbiri, la 3 decembrie 1989, preşedintele parlamentului rus, Ghenadi Ghenasimov era încurajat să declare: „Războiul rece a luat sfârşit astăzi la ora 12,45"[28].

Ce s-a discutat şi finalizat, în fapt?

Din relatările ulterioare ale lui Gorbaciov aflăm că Bush a propus ca tema discuţiilor să vizeze atât Europa de Est, cât şi alte regiuni. Convorbirile s-au purtat fie în prezenţa delegaţiilor complete, fie „între patru ochi”. Reluând aprecierea sa din cadrul Sesiunii ONU, din decembrie 1988 de la New York, Bush a declarat că „lumea se va simţi mai bine, dacă perestroika va fi încununată de succes”.

În legătură cu „dorinţa părţii sovietice de a obţine statutul de observator în cadrul GATT” (Acordul General pentru Tarife şi Comerţ), Bush a relatat că între timp SUA şi-a revizuit poziţia şi este de acord ca URSS să primească statutul de observator în cadrul GATT. În continuare, liderul SUA a abordat şi un alt domeniu al colaborării – Organizaţia Pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică – pentru a stabili relaţii între Est şi Vest. Dintre problemele regionale, a fost prezentată poziţia SUA în privinţa Americii Centrale.

În problema dezarmării, Bush a constatat posibilitatea de a se ajunge „la un acord asupra reducerii semnificative a rezervelor de arme chimice”, în mod practic „o diminuare la 20% din actualul arsenal al Statelor Unite şi la 8 ani după intrarea în vigoare a Convenţiei, la 2%, un acord bilateral putând fi semnat la mijlocul anului 1990. Bush a abordat, de asemenea, problema reducerii armelor clasice, a arsenalului strategic ofensiv, a interzicerii rachetelor balistice intercontinentale, a experienţelor subterane. N-au lipsit unele uşoare contradicţii pe tema: în ce măsură ambele ţări îşi publică exact bugetele militare anuale şi serviciile secrete pot confirma sau infirma acest fapt. Bush a ridicat problema creşterii rolului tineretului în dezvoltarea cooperării internaţionale, în care scop a propus ca pentru anul universitar 1990-1991, schimbul de studenţi să fie mărit până la o mie de studenţi pentru fiecare parte, acordându-se o atenţie sporită studenţilor în ştiinţe umaniste şi sociale, precum şi în domeniul agricol.

Bush s-a mai referit, în prima zi a întâlnirii, la faptul că „în timpul schimbărilor din Europa de Est, Statele Unite nu au făcut declarații arogante, care ar fi putut aduce prejudicii Uniunii Sovietice”, deşi i s-a sugerat, din partea unora să se cațere pe zidul Berlinului şi să dea declarații sforăitoare.

Intervențiile lui Gorbaciov în prima zi – dacă analizăm memoriile sale – au fost mai protocolare. El s-a mulțumit adesea să facă unele constatări laconice, de felul: „Sunt de acord. Am impresia că am mai discutat împreună despre aceasta, iar întâlnirea actuală este urmarea unor convorbiri utile”. Concluzionând pe seama expunerilor din 2 decembrie, a lui Bush, liderul sovietic a făcut „o serie de observații generale, de ordin filosofic”, între care: acum, la sfârşitul războiului rece” lumea se află „în fața unei cotituri a istoriei”. Prima concluzie a lui Gorbaciov era aceea că „a miza pe forță, pe supremația militară şi pe cursa înarmărilor nu se justifică”. În spatele acestei „filosofii” era situația URSS în pragul colapsului economic. A doua concluzie a sa: „sistemul schimbului inechitabil dintre țările dezvoltate şi cele subdezvoltate este şi el un eşec”, ceea ce era, neîndoielnic, întru totul adevărat, fiindcă decalajul între cele două categorii de state se accentua, în loc să se reducă. Gorbaciov nu a ezitat să spună omologului său american şi faptul că „în cercurile politice americane se aude, repetându-se cu insistență că Uniunea Sovietică ar fi început perestroika şi şi-ar fi schimbat orientarea politică sub influența «războiului rece». Se mai spune că în Europa de Est totul se prăbuşeşte…” ceea ce – după opinia liderului de la Kremlin, care voia să-l convingă pe Bush că reformele sale sunt rezultatul unei deliberări conştiente şi nu dictate de falimentul socialismului – „este o eroare deosebit de gravă”.

O a doua categorie de concluzii formulate de Gorbaciov, privesc „repartizarea raporturilor de forță”; el are convingerea că lumea este pe cale să treacă „de la o lume bipolară la una multipolară”, că, fie că „vrem sau nu, vom avea

de-a face cu o **Europă unită** şi **integrată** din punct de vedere economic” şi „vrem sau nu” – adaugă el – **Japonia** şi **China** sunt şi ele „o realitate de prim rang”.

În ziua de 3 decembrie 1989 Gorbaciov este – se pare – cel mai activ. Propune o conferinţă de presă. Îl asigură pe Bush că „Uniunea Sovietică nu va declanşa în nici un caz vreun război” şi că doreşte „ca securitatea fiecăruia dintre noi – URSS şi SUA să fie garantată prin eforturile noastre comune”. Insistă să-l convingă pe Bush că „Uniunea Sovietică adoptă şi este pe cale să adopte o doctrină defensivă”, dar îndrăzneşte, totodată, să reproşeze acestuia, fie şi numai uşor aluziv că „Statele Unite continuă să practice strategia ripostei flexibile, adoptată cu peste 20 de ani în urmă”. Îi oferă lui Bush un „dar simbolic” impresionant: „un obiect fabricat din resturi de rachete demontate”.

Comentând şi completând discuţiile din ziua anterioară despre reducerea armamentelor, Gorbaciov relevă că „a fost omisă una din cele trei componente de bază ale puterii militare, adică, forţele navale”; el constată că „de la începutul anilor cincizeci suntem literalmente încercuiţi de o reţea de baze militare; peste 500.000 de oameni, sute de avioane de luptă, puternice forţe navale staţionează în aceste baze. Statele Unite – zice el – posedă 15 mari unităţi de aviaţie de şoc, aproape 1500 de avioane de luptă. Iar aceste uriaşe forţe sunt fie desfăşurate încă de pe acum în coasta noastră, fie susceptibile de-a fi aduse în orice clipă. Fără a se mai pomeni de submarinele strategice…” Ca urmare, Gorbaciov cere „deschiderea negocierilor asupra forţelor navale”, promiţând „o poziţie realistă şi flexibilă”: URSS „este gata să lichideze, pe bază de reciprocitate, armamentul nuclear tactic al forţelor navale”; el propune, totodată: reducerea personalului din forţele armate – cu 1300000 de fiecare parte şi reducerea personalului armatelor staţionate pe teritorii străine, stabilindu-se un plafon de 300.ooo de oameni, adăugând alte propuneri concrete ce vizează aviaţia tactică de front etc. Se pronunţă

pentru un „cer deschis”, pentru „interzicerea totală a armei chimice”, supranumită «bomba atomică a săracului»; apreciază faptul că „întreaga Europă este în mişcare” şi se consideră european, dorind să lege URSS-ul de mişcarea integrării, a „Casei comune”, concepute de el însuşi; se declară convins de existența unor largi posibilități de cooperare între Piața Comună şi CAER”; întrevede o anumită asemănare între exportul de revoluție, practicat de sovietici şi «ideea „exportării” valorilor fundamentale» care este ciudat de asemănătoare”. Admite public faptul că URSS este „un adevărat conglomerat de popoare” şi că se pune problema „transformării federației” sovietice, în direcția unei democrații reale”.

În legătură cu „reînnoirea” ce are loc în Europa de Est, Gorbaciov crede că „rezultatul nu va fi o copie după modelul suedez, englez sau sovietic”, ci „se va ajunge la ceva care va răspunde nevoilor etapei actuale a dezvoltării civilizației europene şi mondiale”.

În cea de-a doua zi, Bush are mai multe răspunsuri scurte, de tipul: „totul e perfect” sau „de acord”. Subscrie propunerii referitoare la interzicerea totală a armei chimice, evidențiind „problema deosebit de delicată a proliferării armei chimice, dincolo de granițele” celor două super-puteri, dând exemplul Libiei şi a uzinei de la Rabta, ca şi de „cumplitele consecințe ale acestei proliferări, în cazul conflictului Iran-Irak”, dintre anii 1980-1988.

În legătură cu răsturnările şi transformările din Europa Răsăriteană şi Centrală, Bush se declară „uimit de rapiditatea transformărilor” şi apreciază „mult reacția pe care a avut-o Uniunea Sovietică – şi Gorbaciov personal – față de aceste schimbări dinamice”. Dezvăluie că în timpul discuției pe care a avut-o cu o zi în urmă „între patru ochi, a discutat cu Gorbaciov fără a intra în detalii, despre **reunificarea Germaniei**”. Îl numeşte pe liderul de la Kremlin „catalizatorul schimbărilor din Europa, care sunt constructive”. Întrebându-

se, retoric, care sunt „valorile Occidentului din cadrul NATO sau în alte organizații, Bush le enumeră astfel: „**transparența, pluralismul, sinceritatea, dezbaterile deschise**” iar pe plan economic, „**ceea ce stimulează progresul, piața liberă**”, sugerând că se află într-o netă superioritate față de utopicele reforme preconizate de Gorbaciov, în cadrul sistemului socialist.

Cât despre aluziile directe la schimbările din țările socialiste europene, George Bush precizează: „Nu cred că punctele noastre de vedere sunt divergente. Noi suntem pentru autodeterminare şi pentru dezbaterile ce le însoțesc… Valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei, ori chiar RDG-ului”. La aceste remarci, Gorbaciov a subscris, iar James Baker a adăugat: „… în privința autodeterminării, noi credem că fiecare țară are drept la liberă alegere. Dar lucrul acesta nu are sens decât dacă poporul unei țări este realmente în situația de a alege liber. Şi aceasta face parte din conceptul „valorilor occidentale”, opuse dreptului de a impune propriul sistem”.

… Vor putea beneficia românii – inclusiv cei din imperiul sovietic – de aceste valori? Cum şi cât anume va fi înțeleasă, după căderea regimului Ceauşescu, problema națională a românilor în ansamblul acesteia?

Din documentele şi lucrările publicate până la această dată se deduce că în timpul întâlnirii dintre Bush şi Gorbaciov, organizațiile minorităților maghiară şi germană au cerut, printr-o telegramă trimisă la 2 decembrie 1989 celor doi preşedinți „să întreprindă tot ce este necesar pentru a pune capăt regimului Ceauşescu”, pe motiv că acesta „procedează la exterminarea minorităților naționale”; în acelaşi sens, reprezentantul României în capitala Ungariei, ambasadorul Traian Pop, raporta la Bucureşti că cercurile revizioniste maghiare desfăşurau o propagandă antirumânească „asemnătoare perioadei dictatului de la Viena, din 1940”.

La astfel de presiuni, George Bush spunea ziariştilor, la 2 decembrie 1989, că ar dori să vadă „unele acțiuni în această țară”, deşi nu ştie când anume se va întâmpla acest lucru. El îi informa însă pe ziarişti că a trimis spre România un nou ambasador, pe Allan Green „care va prezenta punctul nostru de vedere, al meu personal, preşedintelui Nicolae Ceauşescu. În orice caz, vom încerca, dar va fi foarte greu”. De asemenea, din ceea ce se ştie până acum, atât Bush, cât şi Gorbaciov întrezăreau posibilitatea şi necesitatea schimbărilor din România, având o poziție identică[29]

II. 3. Revoluția Română din Decembrie 1989

Cele aproape două decenii care s-au scurs de la declanşarea şi desfăşurarea revoluției române din decembrie 1989, au permis numeroase cercetări şi clarificări; s-au identificat şi publicat documente, mărturii, însemnări şi relatări, studii, articole, lucrări monografice ale participanților direcți sau martorilor oculari, s-au organizat simpozioane şi s-au editat comunicările acestora; s-a elaborat şi difuzat în limba română, urmând a se traduce şi în principalele limbi de largă circulație, cea dintâi monografie istorică privind *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional* (2006) a istoricului Ioan Scurtu.

Şi, cu toate acestea, n-au fost epuizate unele întrebări care necesită căutări şi noi abordări, din diverse unghiuri de vedere, ce mai pot lumina, elucida, completa, nuanța şi corecta unele lucruri din cele ce s-au scris, câtă vreme rămân încă închise arhivele țărilor vizate, implicate direct, în general, şi îndeosebi ale marilor puteri, SUA şi URSS, în special, cele care au acceptat, stimulat şi monitorizat evenimentele anului 1989.

Ca şi în cazul acelor schimbări şi răsturnări ce s-au produs în anul 1989 în celelalte țări Central şi Sud-Est europene, din fostul lagăr stalinist şi socialist – aici noțiunea de lagăr are accepțiunea clasică, cea mai largă, aceea de loc unde

au fost închise şi proscrise de către imperiul bolşevic, popoare sau părți ale acestora, în urma războiului – Polonia, Ungaria, RDG, Cehoslovacia, Bulgaria, Iugoslavia, Albania. În cazul României ceea ce s-a întâmplat, n-a fost decât eliberarea, descătuşarea, înlăturarea sistemului social-politic, economic şi ideologic adus şi impus de ocupanții sovietici în anii 1944-1945. şi acest lucru fusese atunci posibil pentru că marile puteri occidentale, SUA şi Marea Britanie, deşi au participat şi câştigat războiul alături de URSS, au pierdut posibilitatea încheierii unei păci drepte, democrate, bazate pe principii de justiție, aşa cum promiseseră şi înscriseseră în *Charta Atlanticului* (1941). Ba, ca o nouă monstruozitate, de neiertat şi condamnat, ele, aceste democrații occidentale, au acceptat şi perfectat o nouă împărțire a sferelor de influență în Europa Centrală, de Est şi Sud-Est, în raport de interesele de moment şi perspectivă ale URSS şi Marea Britanie. Este vorba de faimosul şi odiosul *Acord de procentaj* din 9 octombrie 1944, inspirat de Churchill şi semnat de el şi de Stalin, la Moscova:

- „Să reglementăm situația în Balcani, a declarat Churchill, către Stalin. Armatele dumneavoastră se află în România şi în Bulgaria, unde noi avem interese, misiuni şi agenți. Să nu ne certăm pentru chestiuni puțin importante. Ce ați zice de o preponderență de 90% în România, pentru dumneavoastră, de 90% în Grecia, pentru noi şi de egalitate 50%-50% în Iugoslavia?"

Apoi, în timp ce se i se traducea acest târg meschin, W. Churchill a scris pe o coală de hârtie întreg acordul de procentaj: „România: Rusia – 90%, alții – 10%; Grecia: Marea Britanie în acord cu SUA – 90%, Rusia – 10%; Iugoslavia: 50% - 50%; Ungaria; 50% - 50%; Bulgaria: Rusia – 75%, alții – 25%[30].

Şi, ca o nouă sfidare a bunului simț, de neimaginat de mare, aceleaşi democrații occidentale au cedat şi semnat, în 1946-1947, un Tratat de pace impus României la 10 februarie 1947, făcut numai de către sovietici, tratat în care, modificările

teritoriale operate de Stalin în înțelegere cu Hitler, în 1939-1940, au fost înscrise şi cuprinse ca o deliberare şi elaborare comună.

Tocmai de aceea, reabordând şi rezumând, reluând şi prezentând unele aspecte esențiale ale declanşării şi desfăşurării revoluției române din decembrie 1989, încercăm s-o prezentăm şi să relevăm, totodată, şi reacțiile lumii contemporane, în general, dar mai ales ale SUA şi URSS, pentru a întrezări şi şti: dacă în modul în care ele au salutat căderea regimului Ceauşescu nu le-a scăpat şi vreo aluzie oricât de mică în legătură cu propria lor vinovăție, față de calvarul asumat şi îndurat, de nevoie, de către români, în toți aceşti ani, 1944-1989, din cauza lor?

În cazul României – şi considerăm necesare unele **considerații preliminare** – atât istoricii români[31] ai epocii contemporane, cât şi specialiştii străini[32] cei mai de seamă, au analizat şi evaluat acele particularități, etape, sinuozități, care conferă originalitate atipică evoluției sale între anii 1944-1989.

Astfel, istoricii români şi străini disting în evoluția atipică a României câteva etape.

Prima, inaugurată în anii 1944-1945, de aşa-zisul regim democrat-popular, nu este rodul firesc al voinței liber exprimate a poporului român, ci rezultatul ocupației sovietice.

Din perspectiva temei noastre, două au fost consecințele nefaste ale acestei prime etape: una se referă la regimul politic a cărui instalare s-a conceput şi început încă din anii 1946-1948, care nu putea fi altul decât „regimul stalinist"[33], de tip sovietic, un socialism totalitar şi internaționalist, la care Stalin se referea şi despre care vorbea încă din aprilie 1945: „oricine ocupă un teritoriu, impune şi propriul său sistem social"[34]. O a doua consecință se referă la rapturile teritoriale sovietice. Obținând, încă din timpul războiului consimțământul Angliei şi SUA, URSS dicta singură condițiile de armistițiu impuse României, prin *Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944*, pe care țara noastră o semna

la Moscova cu Națiunile Unite, în art. 4 se prevedea: „Se stabileşte frontiera de stat între URSS şi România, fixată prin Convenția româno-sovietică din 28 iunie 1940”. Şi tot astfel, în *Tratatul de Pace*, semnat la 10 februarie 1947 se stabilea: Articolul 1: „Frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa 1) vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941”, adică – se preciza în cel de-al doilea alineat – „în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940”[35], când, de fapt, nu avusese loc nici un acord bazat pe egalitatea şi consimțământul liber exprimate al celor două părți aflate în conflict, ci, dimpotrivă, prin şantaj cu războiul şi amenințare cu invadarea țării, de către trupele sovietice, masate la granițele țării, România – izolată total şi timorată de înfrângerea Franței, de căderea sub ocupație germană a aproape întregii Europe şi de alungarea rămăşițelor forțelor aliate anglo-franceze peste Canalul Mânecii – se vedea silită de forța împrejurărilor să cedeze fără luptă aceste teritorii în condițiile în care atât Ungaria cât şi Bulgaria masaseră trupe în nord-vestul şi sud-estul țării şi, în înțelegere secretă cu Moscova erau gata să invadeze România.

În această primă etapă (1944-1947), „democrat-populară” sau de tranziție, procesul instaurării regimului de tip sovietic şi stalinist, un fals socialism totalitar şi internaționalist, a fost posibil numai datorită staționării a circa 1 milion de ostaşi sovietici în România, precum şi datorită faptului că țara a fost împărțită şi păzită de consilieri şi agenți ai KGB, care se infiltrau şi controlau toate structurile vieții economice, politice, administrative şi spirituale.

Punctul culminant când țara s-a aflat în sfera de hegemonie sovietică, l-a reprezentat etapa a doua a evoluției României, anii 1947-1955, de maximă dominație stalinistă şi dictatură comunistă; în aceşti ani problema teritoriilor româneşti încorporate de sovietici, Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța făceau parte dintr-o chestiune tabu:

orice cuvânt spus sau scris de cineva despre aceste teritorii, atrăgea după sine ani grei de temniță.

La întrebarea: cum a fost posibilă instaurarea aşa-zisei dictaturi proletare, printr-un regim stalinist, totalitar, după model sovietic, unul dintre cei care au trăit şi înfăptuit acest proces, omul care a rămas în această etapă într-un anumit anonimat, în funcții de stat relativ modeste, Ion Gheorghe Maurer, în realitate un intelectual de rang înalt, devenit eminența cenuşie a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, avea să răspundă printr-un adevăr incontestabil: două forțe importante au acționat permanent şi în aceeaşi direcție: 1) de sus ocupanții sovietici, cu un draconic aparat de militari şi civili; 2) de jos mulțimea celor sărăciți, necăjiți şi nemulțumiți, ațâțați, exaltați şi ridicați în funcție şi ademeniți cu promisiuni de dreptate şi egalitate, de către comunişti[36].

Şi totuşi, în cea de-a doua etapă, cea mai dură şi mai neagră din evoluția României s-au creat două premise importante pentru ceea ce aveau să aducă mai nou şi mai bun, etapele ulterioare. În lupta acerbă din sânul PCR, între grupul „național", condus de Gheorghiu-Dej şi cel „moscovit", evreo-maghiar, în frunte cu Ana Pauker – conflict care a ajuns să fie mediatizat şi soluționat de către stăpânul suprem, din vârful lagărului socialist, I. V. Stalin – a biruit Gheorghiu-Dej, care s-a putut debarasa, astfel, de cei mai primejdioşi rivali, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu. În cinismul şi, totuşi, realismul lui Stalin, a înțeles că românii nu acceptă în conducerea PCR o femeie, mai ales o evreică. Dej şi-a consolidat şi „laicizat" poziția de până atunci, exclusiv comunistă, îndrăznind şi devenind preşedinte al Consiliului de Miniştri, şef de guvern[37]. Este drept că victoria lui Dej s-a făcut, în mod machiavelic, fiind sacrificat, executat principalul său rival, care combătea grupul moscovit-alogen şi exprima curentul național, cel ce avusese un rol principal pe lângă rege, în pregătirea şi înfăptuirea loviturii de stat de la 23 august

1944, marele şi singurul erou adevărat al acestei etape, cele mai negre şi mai dure, Lucreţiu Pătrăşcanu[38].

Cea de-a doua premisă importantă pentru cea de-a treia etapă din evoluţia României – de autonomie şi destindere internă (1956-1969)[39] – a fost retragerea trupelor sovietice. Sarcina de-a ridica şi trata această chestiune delicată i-a fost încredinţată lui Emil Bodnăraş. La acea dată el îndeplinea funcţia de vicepreşedinte. Fusese unul din oamenii de încredere ai Moscovei. Acum regreta faptul că fiind ofiţer al armatei române, în ajunul celui de-al doilea război mondial dezertase şi fugise la sovietici. Aşa cum avea să declare la Iaşi, în aprilie 1964, în faţa studenţilor[40] şi cadrelor didactice – cu ocazia prelucrării *Declaraţiei cu privire la poziţia PMR în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale* – Bodnăraş se transformase într-un disident iremediabil, dar încă prudent. El risca să-şi piardă cariera politică. Dar, Hrusciov a acceptat provocarea şi, spre surprinderea părţii româneşti, a soluţionat pozitiv cererea lui Bodnăraş. Acesta îndrăznise să-i argumenteze lui Hruşciov că, prin retragerea trupelor sovietice din România, interesele de securitate sovietică nu erau afectate, fiindcă, peste tot în jurul nostru erau ţări cu trupe sovietice, numai la Marea Neagră „nu se afla nimeni altcineva” decât apa mării şi, dincolo de ea, turcii”. Dar şi Hruşciov dorea o destindere şi o deschidere spre Occident. Aşadar, la 24 mai 1958 – în zilele când, în statele socialiste din Europa Răsăriteană şi Centrală, Moscova anunţa reducerea cu 119.000 de ostaşi a efectivelor sovietice de ocupaţie, aşteptând un răspuns similar din partea conducerii NATO[41] - se anunţa şi retragerea forţelor de ocupaţie din România. URSS compensa această acţiune pe seama încheierii păcii cu Austria (la 15 mai 1955). Avea asigurate – prin noul tratat de pace – căile de comunicaţie cu unităţile sovietice dislocate în Austria. Apoi, bazele navale şi aeriene din Ucraina şi mai ales R.S.S. Moldovenească îi asigurau o intervenţie rapidă şi masivă, în caz de nevoie. Ca urmare, ultimii 35.000 de ostaşi sovietici s-

au retras la 25 iunie 1958. În decembrie 1964 au fost retraşi şi consilierii KGB.

La retragerea trupelor sale, ocupanții sovietici au luat şi transferat în teritoriile sovietice şi câteva vagoane din arhivele româneşti, referitoare la Basarabia, Bucovina de Nord şi ținutul Herței[42]. Au vrut, poate, ca şi prin acest gest România să piardă sursele de informare despre aceste teritorii şi într-o zi să-i facă dispăruți chiar pe românii din spațiul sovietic?

Acționând cu multă abilitate după retragerea trupelor sovietice – pe de o parte Gheorghiu-Dej declara fidelitate față de lagărul socialist şi aducea elogii URSS; iar, pe de altă parte, intensificând represaliile şi sporind numărul deținuților condamnați în intervalul decembrie 1958-decembrie 1961, de la 10.125 de persoane la 16.292 persoane – el a reuşit să elimine pe alți adversari ai săi, Miron Constantinescu şi Iosif Chisinevschi, acuzându-i ca promotori şi apărători ai cultului personalității[43], dar, trasând şi urmând, totodată, o consecventă şi prudentă cale de distanțare de indicațiile Moscovei.

La Plenara CC al PCR din 30 noiembrie-5 decembrie 1961, Gheorghiu-Dej a relansat o condamnare insistentă şi vehementă a practicilor staliniste, inspirate şi urmate la noi de grupul Ana Pauker, Vasile Luca, Theohari Georgescu, dar şi la adresa lui Miron Constantinescu şi Iosif Chisinevschi, făcând din aceştia principalii răspunzători pentru acțiunile şi represiunile din anii colectivizării; politica acestora fusese „o provocare, o aventură”, declara Dej; se ajunsese la situația intolerabilă că „plângeau satele, vai şi amar de noi ce-am ajuns, spuneau țăranii”; de aceea, preciza Dej „după ce i-am eliberat pe ei, am eliberat din închisori zeci de mii de oameni nevinovați”[44]; în acest fel, ca mijloc de câştigare a sprijinului populației s-a trecut la o „liberalizare” internă, în vederea emancipării țării de sub controlul împovărător, ruinător al Moscovei.

Depărtarea şi îndepărtarea României din sfera hegemoniei sovietice s-a făcut într-un context intern – în care

Dej îşi primenea şi sporea colaboratorii direcţi cu Ion Gheorghe Maurer, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri (1961-1974), cu Corneliu Mănescu la externe şi Alexandru Bârlădeanu, ca reprezentant al ţării la CAER – şi în împrejurări externe favorabile, generate de procesul destalinizării, al „dezgheţului" provocat de critica unor practici staliniste, urmările revoluţiei din Ungaria, criza rachetelor din Cuba (1962) şi mai ales declanşarea şi desfăşurarea amplului conflict ideologic chino-sovietic (începând de după 1960).

Astfel, pe plan economic, România s-a opus sistematic indicaţiilor Moscovei, lansate şi propagate prin CAER – pe care guvernul sovietic îl visa şi încerca (din 1961) să-l transforme într-un organism suprastatal şi supranaţional – de-a urma şi respecta acea inechitabilă şi discutabilă „diviziune internaţională a muncii"; potrivit acestor directive ale Moscovei, României i se rezerva rolul de hinterland agricol al lagărului socialist de exploatator şi producător de produse petrolifere şi îngrăşăminte chimice. România a respins energic o astfel de teză şi a pretins ca în numele egalităţii şi echităţii relaţiilor dintre state, să dispună de dreptul egal de-a se industrializa şi de a-şi consolida capacitatea de apărare şi independenţă economică. Din aceleaşi raţiuni a fost analizat şi denunţat, cu multă cutezanţă şi prestanţă şi faimosul Plan Valev.

Un ins, pretins inspirator şi ticluitor al grandioaselor planuri economice sovietice, prevedea înfiinţarea unui complex economic internaţional, pe teritoriile URSS, Bulgariei şi României. Faimosul complex trebuia să se întindă pe o suprafaţă de 150.000 km^2 şi să cuprindă o populaţie de sovietici, bulgari şi români, totalizând 12 milioane de locuitori. Numai că, dintre cele trei „ţări socialiste surori", România trebuia să participe cu 42% din suprafaţa întregului complex – care cuprindea Dobrogea, o bună parte din Muntenia, inclusiv Capitala ţării – 48% din populaţie, 54% din instalaţia industrială, 51% din producţia chimică şi 86% din producţia de

petrol. Respingând şi stigmatizând oficial, în presa românească acest proiect, guvernul român îl eticheta drept „un neruşinat atentat” la independenţa şi integritatea României[45].

Însă, faptul esenţial îl constituie nu atât aceste simple atitudini şi critici la adresa Moscovei, cât şi acţiunile concrete de implicare în relaţiile cu Occidentul, de colaborare cu principalele ţări dezvoltate. Construirea Combinatului Siderurgic de la Galaţi, de către un consorţiu franco-britanic, care acordă României o investiţie de 36 de milioane dolari (1962); creşterea masivă a schimburilor comerciale cu Marea Britanie, în general, şi cu Franţa, în special – cu aceasta ritmul sporirii comerţului era de 50% cu începere din 1963; aderarea României la GATT, Acordul General pentru Tarife şi Comerţ, în 1957 ca simplu observator, apoi din 1971, ca membru cu drepturi depline, în 1972 – la Acordul privind Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi la Acordul privind Banca Internaţională de Reconstrucţie şi Dezvoltare (BIRD) – toate acestea au făcut posibil ca din 1968 România să producă primele automobile „Dacia” (rod al cooperării cu uzinele franceze”Renault”), în 1969 – primele elicoptere tip IAR 316 (în colaborare cu firma franceză „Alouette”), în 1968 să treacă la electrificarea transporturilor feroviare, iar în 1970 să intre, parţial, în folosinţă Centrala Hidroelectrică Porţile de Fier.

Intrarea şi participarea României în circuitul schimburilor internaţionale, trecerea la exportul unor maşini şi utilaje moderne, între care: utilaj petrolifer, printre cele mai performante din lume; tractoare produse la Braşov, ca şi automobile „Dacia”, fabricate la Târgovişte – organizarea anuală, cu începere din 1970, a Târgului Internaţional Bucureşti, care s-a bucurat de interesul şi participarea a numeroase ţări şi firme industriale din aproape toate continentele, intrarea ţării noastre, din 1973, ca partener în cadrul Proiectului de Cooperare şi Asistenţă tehnică, Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) şi Agenţia Internaţională pentru Energie Atomică (AIEA), ca şi înlesnirile

acordate României de Piața Comună, de Comunitatea Economică Europeană, constând fie în reducerea considerabilă, fie în suprimarea integrală a taxelor vamale la importul utilajelor industriale, în special, a produselor manufacturiere, în general, s-au reflectat pozitiv şi semnificativ în ieşirea țării din sfera preponderent economică a URSS şi a lagărului socialist european. Volumul investițiilor occidentale a sporit în această etapă de 18-20 de ori, datoriile externe ale țării sporind la 1,2 miliarde dolari în 1969 şi la peste 13 miliarde în 1982[46]. Şi eforturile interne ale României – constând în creşterea ratei acumulărilor interne necesare investigațiilor şi industrializării la 20-25%, în aceşti ani, una dintre ratele cele mai ridicate din lume[47] - cumulate cu împrumuturile şi investițiile străine au permis dezvoltarea şi modernizarea țării, sporirea gradului de industrializare, trecerea la un amplu program de înființare şi ființare de mari unități economice în toate zonele țării, crearea de mari platforme industriale în jurul principalelor centre urbane, creşterea considerabilă a electrificării, mecanizării, automatizării, chimizării, urbanizării etc. – având consecințe notabile în îmbunătățirea condițiilor de viață şi de muncă ale populației.

Deschiderea economică spre occident a fost însoțită şi întărită de dialoguri şi acțiuni politice, numeroase şi valoroase. Prim-ministrul țării, Ion Gheorghe Maurer – unul dintre partizanii şi artizanii noii orientări, care s-a aflat vreme de aproape un deceniu şi jumătate, în fruntea guvernului român – a întreprins vizite oficiale în Franța (1964), Marea Britanie (1969), R.F. Germania (1970) etc. La rândul ei, România este vizitată de preşedintele Franței, generalul Charles de Gaulle (1968), preşedintele SUA, Richard Nixon (1969) – prima vizită a unui lider american în România şi cea dintâi întreprinsă de vreun preşedinte al SUA într-o țară socialistă, după al doilea război mondial. Au mai vizitat țara noastră, în aceşti ani: Gerald Ford, preşedinte al SUA, Zhao Ziyang, premierul Consiliului de Stat al Chinei, Iosif Broz Tito, preşedintele RSF

Iugoslave, Indira Gandhi, şeful guvernului Indiei, preşedintele Austriei, Franz Janos, Padişahul Iranului, Reza Aryamehr Pahlavi, primul ministru al Israelului, Mohammed Anwar as-Sadat şi mulți alții. Aceste dialoguri s-au încheiat frecvent cu negocierea şi încheierea unor tratate de cooperare pe plan economic, tehnic, financiar, ştiințific, cultural etc.

Un loc şi un rol important în ieşirea României de sub hegemonia Moscovei şi deschiderea spre Occident l-a avut implicarea conducerii de partid şi de stat în conflictul chino-sovietic şi utilizarea principiului egalității tuturor statelor socialiste pentru a justifica şi demonstra politica de autonomie şi independență față de URSS. Făcând un efort temerar de a cunoaşte, aprecia şi media acest amplu conflict chino-sovietic, conducătorii României au vizitat şi ascultat deopotrivă, atât Moscova, cât şi Beijingul. Cu acest prilej, în convorbirile purtate cu conducătorii delegației române, în martie 1964, chinezii au ridicat şi problema Basarabiei şi teritoriile ocupate şi anexate de sovietici la începutul celui de-al doilea război mondial. Aflând, Hruşciov – în timpul escalei făcute de români la Moscova, la reîntoarcerea lor din China – a încercat să-i intimideze şi să-i şantajeze, punând chestiunea revizuirii teritoriale în Transilvania şi disponibilitatea guvernului sovietic de-a accepta şi organiza plebiscite, în Basarabia şi Transilvania[48]. Românii nu puteau accepta şi discuta un „plebiscit" de tip moscovit în nici unul din teritoriile româneşti legitime, locuite în majoritate de români – propunere pe care sovieticii o mai făcuseră şi susținuseră cu prilejul tratativelor româno-sovietice în perioada interbelică.

Publicarea, în aprilie 1964, a documentului de mare însemnătate *Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaționale* a avut un uriaş răsunet internațional, pentru onestitatea, simplitatea, veridicitatea, cutezanța şi, totodată, nonşalanța cu care erau rostite nişte adevăruri elementare, pe care sovieticii le încălcau în tot ce

făceau: „nu există şi nu poate exista un partid părinte şi un partid fiu, partide superioare şi partide inferioare” sau „toate partidele marxist-leniniste sunt egale în drepturi”, afirmând şi susținând vehement promovarea şi respectarea principiilor suveranității şi independenței naționale, ale neamestecului în treburile interne, avantajului şi respectului reciproc în relațiile dintre state şi partide, autorii făceau din acest document, *Declarația de independență a României*. Documentul a fost difuzat şi prelucrat în toată țara, prilej cu care, celor prezenți li se relata şi demonstra, cu fapte şi cifre, cu exemple indubitabile, că URSS încălcase grosolan independența României, că îi exploatase cu sălbăticie şi lăcomie oamenii şi resursele țării, prin intermediul sovromurilor, a societăților mixte româno-sovietice sau prin numeroase alte forme, căi şi mijloace şi că, politica sovietică nu fusese decât o continuare şi amplificare a celei practicate de Rusia țaristă în diferite ocazii de ocupații vremelnice asupra Principatelor Române, în urma războaielor ruso-turce[49].

În acelaşi an în care se editează şi difuzează *Declarația* din aprilie 1964, apare în luna decembrie şi lucrarea lui Karl Marx, *Însemnări despre români*[50]. Ea este un eveniment atât politic, dar şi ştiințific. Politic, pentru că oferă românilor şansa de a repune în discuție problema anexării Basarabiei de către Rusia la 1812 – Marx relevând că anexarea şi ocuparea acestui teritoriu românesc nu avea nici un temei juridic internațional, fiindcă Poarta Otomană nu putea înstrăina, nu putea ceda un teritoriu ce nu-i aparținea şi pe care, dimpotrivă, era chemată să-l apere; ştiințific – cartea oferea istoricilor români posibilitatea să-l citeze pe Marx, ca pe o autoritate de necontestat în fața Moscovei, fiindcă scria adevărul. Odată cu publicarea cărții lui Marx s-a înlăturat acel îndelungat tabu de a scrie despre Basarabia.

Românii au făcut, în această etapă, şi alte gesturi politice semnificative, care marcau paşi îndrăzneți de ieşire de sub subordonarea şi ascultarea sovietică. La 4 octombrie 1963

– cu prilejul crizei rachetelor din Cuba, când omenirea trăia cu răsuflarea întretăiată, cu teama de un posibil război nuclear între cele două lagăre politice – Corneliu Mănescu, în calitate de ministru de externe, a declarat secretarului de stat american, Dean Rusk, că, în eventualitatea izbucnirii unei acțiuni prin care URSS să ceară țărilor Tratatului de la Varşovia să participe cu forțe militare, în apărarea Cubei, România va rămâne neutră şi deci, cerea ca SUA să nu lovească şi teritoriul țării noastre sub pretext că este aliata Uniunii Sovietice[51].

Noua organizare administrativă a teritoriului (1968), care lichida acele unități oficiale, regiunile şi raioanele de inspirație sovietică, hotărând revenirea la formele tradiționale româneşti, de comune, municipii şi județe, reorganizarea învățământului pe principii noi, moderne, tradiționale şi cu elemente occidentale – inițial, din 1961 s-a trecut la învățământul general obligatoriu şi gratuit de 8 ani, apoi, durata şcolii de cultură generală s-a prelungit la 12 ani (cu începere din 1962), reintroducerea unei noi structuri şcolare, inclusiv a limbilor clasice, greaca şi latina şi a limbilor moderne, franceza, engleza, germana, spre a înlesni şi grăbi contactul cu valorile culturii şi civilizației moderne, desființarea societății ARLUS, a Institutului „Maxim Gorki", a Librăriei „Cartea Rusă", a Muzeului Româno-Rus; redeschiderea seminariilor şi facultăților teologice şi reaşezarea pe noi baze liberale a relațiilor între Stat şi Biserică – toate acestea au culminat cu un prim moment istoric, când România a câştigat, într-o astfel de măsură, încrederea Occidentului, încât atunci când liderul guvernului român, Ion Gheorghe Maurer, întreprindea o vizită oficială în Franța în zilele de 21 iulie-3 august 1964, generalul Charles de Gaulle l-a asigurat că „Franța va ajuta România să-şi consolideze independența şi-i va oferi ajutor economic şi politic"; de Gaulle s-a oferit să susțină România să devină membră asociată a Comunității Economice Europene şi – faptul cel mai important – i-a promis că Franța îi va da chiar ajutor militar dacă va fi atacată, invadată de trupele Tratatului

de la Varşovia – fapt ce stârnea furie în cercurile politice şi militare sovietice[52].

Un al doilea moment culminant şi extrem de relevant în atitudinea României faţă de Moscova este acel august 1968. Când, la ordinul Moscovei, trupele Tratatului de la Varşovia au intervenit şi reprimat cu brutalitate acea mişcare reformatoare, *Primăvara de la Praga* – prin care se voia realizarea unui „socialism cu faţă umană", proiectat şi promovat de unii comunişti cehoslovaci, în frunte cu A. Dubcek – România nu numai că n-a intervenit, dar prin glasul preşedintelui Consiliului de Stat, Nicolae Ceauşescu a rostit cel mai energic rechizitoriu public la adresa Moscovei, chemând populaţia să se organizeze şi înarmeze în gărzi patriotice, pentru a se opune invadatorilor, dacă va fi nevoie. Ceauşescu a electrizat pur şi simplu întreaga suflare românească şi intervenţia, curajul său, cuvintele rostite cu acest prilej au fost receptate şi difuzate pe mai multe posturi de radio în Europa, încât unii oameni politici l-au aclamat şi comparat cu Charles de Gaulle, care părăsise, în 1966, dispozitivul militar al NATO şi se împotrivise SUA – Ceauşescu fiind, atunci, supranumit în presa vremii, „un de Gaulle al Răsăritului".

*

* *

Cu moartea lui Dej, în 1965, şi alegerea ca succesor a lui Nicolae Ceauşescu – deşi Dej îl desemnase pe Gheorghe Apostol – România trecea lent, în numai câţiva ani, la ultima etapă a existenţei sale ca ţară socialistă, etapă numită de unii „monarhie comunistă"[53], de alţii etapa de „autonomie şi neostalinism" sau etapa „cultului personalităţii şi a socialismului dinastic"[54] sau, poate, mai potrivit „neostalinism fără teroare"[55], ori „socialism într-o singură familie"[56].

Propus ca succesor al lui Dej de către Ion Gheorghe Maurer – tocmai pentru că îi apărea acestuia drept cel mai în măsură să continue politica antisovietică, de independenţă şi

dezvoltare a relațiilor cu Occidentul – Ceauşescu s-a remarcat şi chiar a excelat timp de circa un deceniu, îndeosebi în politica externă. El avea să întreprindă vizite în peste 90 de țări din Europa, America şi Asia – între care, printre cele mai de seamă țări: SUA, Marea Britanie, Franța, URSS, China, Japonia, Canada, Egipt, India, Vatican etc. – fiind caracterizat şi aclamat drept cel mai important exponent al antisovietismului sau un fel de **maverich**, conducător independent, nelegat, nesubordonat nici unui bloc politic sau militar. Încât, aşa cum s-a relevat, el a transformat, vreme de aproape un deceniu, Bucureştiul într-un centru de seamă al diplomației internaționale[57]. România a intervenit şi contribuit la apropierea şi încheierea păcii dintre Egipt şi Israel. A îndemnat China şi a acționat pentru reluarea relațiilor diplomatice ale acesteia, cu SUA. A fost cea dintâi țară socialistă care a îndrăznit şi a stabilit relații diplomatice – cu bogate consecințe economice – cu R.F. Germania în 1967. A fost şi singura țară socialistă care n-a rupt relațiile diplomatice cu Israelul, în timpul şi după războiul de şase zile. Şi tot prima dintre țările lagărului socialist care a elaborat şi aplicat o lege privind crearea şi funcționarea societăților mixte în România şi alte țări – precum SUA, RFG, Italia, Canada – relații bazate pe principii reciproc avantajoase. A aderat la F.M.I., B.I.R.D. şi a beneficiat de numeroase şi valoroase împrumuturi şi investiții, în vederea înzestrării țării cu maşini şi utilaje moderne. A intervenit ca mediator între SUA şi R.D. Vietnam, obținând pentru câțiva ani, din partea americanilor clauza națiunii celei mai favorizate pentru România, în 1974.

Fața de sovietici, Ceauşescu pare decis să meargă cu mult mai departe decât Dej. În prima vizită pe care o întreprinde după alegerea sa, la Moscova, între 3-11 septembrie 1965, cere restituirea tezaurului pe care statul român îl refugiase în Rusia în anii 1916-1917, declarându-i lui Brejnev că însuşi Lenin promisese că va face acest lucru atunci când

România va fi condusă de reprezentanții poporului – condiție care, acum era îndeplinită.

În 1966 analizează modul de organizare a Pactului de la Varşovia şi formulează propuneri îndrăznețe, între care: separarea comandamentului militar al Pactului de comandamentul sovietic; cere ca în comandamentul Pactului să fie reprezentată echitabil fiecare țară membră; comandantul şi şeful de stat major să fie subordonați Comitetului Politic al Pactului şi nu guvernului sovietic; statele membre ale Pactului să contribuie cu contigente proprii la trupele Pactului şi, totodată, să dispună de dreptul de a-şi menține o parte din forțele sale sub propria comandă, ceea ce leza vechea organizare şi utilizare a trupelor Pactului ca o forță colectivă subordonată şi comandată exclusiv de către Moscova – fapt pe care sovieticii l-au ignorat şi practicat în continuare.

Peste numai un an, în 1967, România, condusă de Ceauşescu, face alte două gesturi care o distanțează şi discreditează la Moscova: refuză să rupă relațiile diplomatice cu Israelul, antrenat în cel de-al III-lea război cu arabii şi, totodată, recunoaşte R.F. Germania iar vicecancelarul acesteia, Willy Brandt vizitează țara noastră, în zilele de 3-7 august 1967, în urma căruia se încheie numeroase şi valoroase tratate de cooperare economică.

În acelaşi timp, un curs ascendent, foarte elocvent cunosc relațiile româno-americane. Ceauşescu îl primeşte cu toate onorurile posibile pe Richard Nixon la Bucureşti, în vreme ce Moscova îl considera „un exponent al antivietnamului”. Noi progrese, în acelaşi sens se fac prin întâlnirea dintre Ion Gheorghe Maurer şi Lyndon Johnson, la 26 iunie 1967 şi numirea lui Corneliu Bogdan în funcția de ambasador al României la Washington, apoi acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate[58].

Dar „ceasul cel mai minunat” – his finest hour – al lui Ceauşescu este condamnarea publică a invadării Cehoslovaciei

de către trupele unite ale Tratatului de la Varşovia, acţiune de la care România s-a abţinut.

Dacă, într-adevăr, cuvântarea lui Ceauşescu, ţinută la 21 august 1968 în Bucureşti, în faţa unei imense adunări populare, la care au participat câteva zeci de mii de oameni, a reprezentat „cel mai fast moment al său”[59], consecinţele acestui eveniment istoric au fost numeroase.

Pe de o parte, prin refuzul lui Ceauşescu, de-a se subordona ordinelor Moscovei şi de-a participa la invadarea Cehoslovaciei, România câştiga, în cea mai mare măsură, încrederea, respectul şi admiraţia întregii lumi. Ceauşescu adoptă două măsuri importante. Cu o rapiditate şi discreţie exemplară, înfiinţează, în întreaga ţară, Gărzi Patriotice, în care să fie cuprinsă întreaga populaţie adultă, bărbaţi şi femei, instruiţi şi pregătiţi militar de către ofiţeri de profesie, pentru a ţine piept unei eventuale invazii sovietice. Şi, în acelaşi timp, convoacă şi ordonă Consiliului de Securitate al Statului să elaboreze, în cel mai scurt timp, până în anul 1970, un faimos plan militar de rezistenţă naţională, la care să ia parte, atât armata de profesie, cât şi întreaga suflare a ţării. Planul a primit numele secret, codificat, „Rovine IS-70” şi a fost mereu completat, dezvoltat, perfecţionat în anii următori. Prevăzând şi cazul în care armata română n-ar fi putut rezista puhoiului sovietic, Ceauşescu s-a întâlnit la Vârşeţ cu Iosif Broz Tito la 24 august 1968, discutând şi obţinând acceptul acestuia ca, în caz de necesitate, dacă puhoiul sovietic le va copleşi, forţele armate ale României să se poată refugia temporar în munţii Iugoslaviei, acolo unde el, mareşalul Tito, cu partizanii poporului vecin, îl sfidase pe Hitler şi îl obligase să păstreze circa 40 de divizii de elită în anii celui de-al doilea război mondial.

Cine ar putea astăzi uita sau ignora aceste elemente elocvente, de curaj şi de patriotism, într-un moment de răscruce al relaţiilor româno-sovietice şi al evoluţiei lagărului socialist european?

Dar, pe de altă parte, momentul invadării Cehoslovaciei şi reacţia electrizantă şi tonifiantă a maselor, în timpul cuvântării sale l-au ajutat să descopere încă o dată miracolul ce-l poate propulsa şi ajuta să urce pe culmi nebănuite ale puterii. Oamenii se schimbă ei înşişi necontenit, în contact cu semenii şi cu evenimentele istorice.

Practica democratică a limitării duratei unor conducători politici la o legislaţie şi, în mod excepţional, la cel mult două, era verificată drept o necesitate pentru menţinerea nealterată a calităţilor umane pentru orice personalitate. Fiindcă – aşa cum constata filosoful iluminist Immanuel Kant – „deţinerea puterii prea multă vreme, corupe inevitabil libera judecată a raţiunii şi inimii”[60].

Despre felul de-a fi, despre caracterul lui Nicolae Ceauşescu, un individ care a împărţit cu el aceeaşi celulă în anii detenţiei, şi-l aminteşte pe tânărul utecist revoluţionar, ca pe unul ce avea „o încredere nelimitată în propria sa persoană, hrănită printr-o tot atât de nelimitată lipsă de încredere în oricine altcineva şi mai ales în cei cărora le era subordonat din punct de vedere profesional”[61].

Ivirea lentă, **înteţirea**, an de an, pe nesimţite, şi **adâncirea** permanentă a **crizei regimului său** s-au datorat, deopotrivă, unor factori numeroşi şi foarte complecşi; degradarea şi alunecarea sa spre neostalinism şi paranoism, acumularea şi agravarea unor dificultăţi şi adversităţi ale sistemului intern, schimbările şi răsturnările de situaţii şi relaţii externe care, toate laolaltă, aveau să se adune şi să se răzbune, strivindu-l mai lesne decât s-ar fi putut crede.

Poate că izvorul şi motorul degradării şi alunecării sale spre neostalinism şi paranoism s-au aflat în interior, în el însuşi. Era – scrie cel ce mai bine de 10 ani i-a stat în preajmă, ca secretar, Silviu Curticeanu – „dotat de natură cu inteligenţă pentru a compensa, poate, lipsa de pregătire şi de cultură, cu fermitate şi fanatism, pentru a compensa un fizic firav şi vorba gângăvită, cu suflet de leu şi mentalitate de vulpe, pentru a

compensa totala lipsă de charismă"; „ajuns în fruntea partidului, Ceauşescu a avut câteva opţiuni bine definite, pe care le-a urmat cu o fermitate diabolică". Aceste opţiuni pot fi rezumate astfel: „a rămas un robot programat să slujească cu orice preţ o doctrină politică, bazată pe un **monism** explicativ – marxism-leninismul – din care a extras şi declarat tabu **rolul dominant al clasei muncitoare în societate, necesitatea unui partid unic**, **centralizat şi disciplinat, superioritatea proprietăţii socialiste**". În cazul partidului unic – pe care l-a confundat şi identificat cu statul, acel stat pentru care a acţionat şi realizat în practică vechiul dicton medieval – al monarhilor absolutişti, „**l'Etat c'est moi**" sau „**rex es lex**" – încât ultimul său deceniu de până la revoluţia din decembrie a confirmat încă o dată profeţia cinică, dar veridică, a lui Troţki din 1903, când spunea despre partidul gândit şi croit de Lenin: „organizaţiile de partid se substituie partidului, Comitetul Central organizaţiilor de partid şi, în final, un dictator Comitetului Central"[62].

Astfel, drumul lui Ceauşescu spre o dictatură unipersonală începe chiar din primul an al înscăunării în funcţie. Dej moare la 19 martie 1965. Ceauşescu devine, la 22 martie 1965, la propunerea lui Maurer, prim-secretar al CC al PCR. Dar, la Congresul al IX-lea al PCR (19-24 iulie 1965) a cerut şi obţinut schimbarea funcţiei de «prim-secretar» cu aceea de «secretar general». El nu dorea să fie „primul între egali", ci unic în tot lagărul socialist, detaşându-se de membrii Comitetului Central, fiindcă era ales de Congres şi îşi aroga puteri sporite[63].

Treptat-treptat a îndepărtat din preajma sa pe vechii colaboratori ai lui Dej şi s-a înconjurat de oamenii săi de încredere. Primul înlăturat a fost Alexandru Drăghici – care se aşteptase să fie el însuşi nominalizat ca succesor al lui Dej, ca unul care deţinea portofoliul internelor de peste două decenii şi care, singurul, nici n-a votat la alegerea lui Ceauşescu.

Pentru început, spre a da impresia de unitate şi continuitate, se înconjura de câteva categorii aşezate şi tratate cu multă abilitate:

1) «fotolii de orchestră», în care erau menținuți temporar unii colaboratori ai lui Dej – Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraş, Ştefan Voitec, Gogu Rădulescu, Manea Mănescu;

2) «capete de berbec», activişti buni la toate, ca Virgil Trofin, Vasile Patilineț, Ion Dincă, Emil Bobu, Constantin Dăscălescu;

3) «stalul», oameni cu origine muncitorească, oneşti şi modeşti, ca Gheorghe Pană, Ion Radu, Petre Enache, Marin Enache, Ludovic Fazekaş, Gheorghe Oprea, Lia Ciobanu etc. şi

4) intelectuali, precum Paul Niculescu-Mizil, Ştefan Andrei, Cornel Burtică, Ioan Totu, Emilian Dobrescu, Nicolae Giosan[64] etc.

Pe măsură ce s-a consolidat pe poziții, a înlăturat „vechea gardă a lui Drăghici”: Gheorghe Apostol – trimis ambasador în Argentina, Chivu Stoica – acuzat de-a fi reformator şi scos din funcția de preşedinte al Consiliului de Stat[65].

Dar, întocmai ca şi Stalin, şi înaintaşul şi naşul său nedeclarat, admirat în taină şi luat drept model, Ceauşescu a început să-şi modifice, adică să-şi falsifice propria-i istorie. El se născuse în cătunul Tătărăi – un cătun al comunei Scorniceşti, format în evul mediu din tătari refugiați în zonă şi deveniți slugi la boieri. Chiar şi numele inițial al bunicilor şi părinților lui Ceauşescu era Ceauşoglu – care, în limba tătară însemna: neam, fecior de slugă. Spre a i se şterge o astfel de origine ofensatoare, umilă, chiar în 1965, după ce a fost ales ca succesor al lui Dej, el a şters de pe fața pământului cătunul Tătărăi şi locul unde se afla casa natală a fost încorporat în administrația comunei Scorniceşti. Tot astfel a luat măsuri retroactive şi pentru falsificarea, adică „completarea” studiilor. În decembrie 1965 obținea – de la Şcoala medie nr. 10 „Zoia

Kosmodemianskaia" din Capitală, Diploma de Maturitate cu nr. 351.243, din care „reieşea" că absolvise în anul şcolar 1964/1965. Înarmat cu acte în regulă pentru studii medii, o lună mai târziu, adică în ianuarie 1966, obţinea şi Diploma de absolvire a Institutului de Ştiinţe Economice „V. I. Lenin" – diplomă ce purta nr. 180142/ianuarie 1965, semnată de Manea Mănescu, rector al Institutului atunci, viitor prim-ministru ulterior[66].

Înarmat cu acte pentru studiile necesare, la 9 decembrie 1967, Ceauşescu a „păşit" spre o funcţie mai mare: Conferinţa Naţională l-a propus şi ceata de mameluci din Marea Adunare Naţională a ascultat şi l-a validat în funcţia de şef al statului – preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

În noua postură, şeful statului a continuat prin a marginaliza şi înlătura pe „baronii" lui Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraş, care formaseră o vreme „troica" de prim-vicepreşedinţi ai Consiliului de Miniştri. A fost criticat şi Dej – care nu-l propusese pe el, ca succesor. L-a criticat pentru numeroasele abuzuri săvârşite de securitate, împreună cu fostul ministru de interne, Alexandru Drăghici, sub care s-au produs grave nelegiuiri. La Plenara din 22-25 aprilie 1968 a fost reabilitat post-mortem Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţi lideri loviţi şi nedreptăţiţi sub conducerea lui Dej. Au fost, de asemenea, reabilitaţi şi comuniştii executaţi în anii „Marii Terori" în URSS, din porunca lui Stalin. Ultimul care a fost înlăturat, după ce i s-a înscenat un accident de maşină în timpul unei vânători[67], a fost Ion Gheorghe Maurer. În februarie 1974 i-a propus să treacă la pensie. Pentru noua lui situaţie „l-a cumpărat cu o pensie, mereu actualizată, pentru a fi egală cu retribuţia prim-ministrului în funcţie". În acest fel, scrie fostul său secretar, „drumul spre putere personală absolută a fost pavat cu inteligenţă, răbdare, viclenie şi multe capcane, în care s-au poticnit mai devreme sau mai târziu, toţi

pretendenții virtuali, reali sau presupuşi, la putere”[68] – şi, în care, în final, se va poticni el însuşi.

Pe tărâm economic, Ceauşescu şi-a propus să treacă la o nouă fază a industrializării, pe baza unor împrumuturi masive din Occident. Alături de obsesia pentru industrializare, el a decis să-şi asocieze numele cu realizarea unor obiective grandioase, megalomane. În 1976 reia vechiul proiect început în 1949 şi abandonat în 1953 – construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră. Acest obiectiv s-a terminat şi inaugurat la 26 mai 1984. Având o lungime de 64,2 km, implicând şi ridicarea şi modernizarea porturilor Cernavodă şi Constanța-Sud, acest canal era atunci, în 1984, cel de-al treilea canal mare de navigație din lume, după Canalul de Suez şi Canalul Panama.

În 1982 încep şi lucrările la Canalul Bucureşti-Dunăre. Acesta urma să aibă o lungime de 73 km şi o lățime de 480 m. Capitala țării urma să devină port şi să fie legată, prin acel canal şi prin Dunăre, de porturile Mării Negre. Inaugurarea acestui obiectiv urma să se facă la sfârşitul lunii decembrie 1989 – când obiectivul era aproape gata; dar odată cu evenimentele din decembrie de la Timişoara şi Bucureşti, totul a fost suspendat.

În 1984 au început şi lucrările pentru construirea Canalului Poarta Albă-Năvodari, care s-a terminat şi a intrat în funcțiune în 1987, având o lungime de 26,6 km.

Dezvoltarea spectaculoasă a industriei siderurgice, petrochimice, construirea de centrale nucleare, helicoptere, avioane, vase maritime de până la 100.000 tone, inclusiv petroliere, mari centre de rafinare a petrolului etc., au cerut eforturi uriaşe. Rata de acumulare a crescut la 34,1% iar procentul investițiilor a fost sporit la 49,2% pentru industrie, în vreme ce investițiile pentru agricultură s-au menținut la un nivel de numai 13%, deşi acest sector contribuia cu mari cantități de cereale, carne, produse alimentare la export.

Consecințele acestui „gigantism economic”[69] aveau să fie grave. În plină criză a petrolului, capacitatea de prelucrare a

României a ajuns la 34 milioane tone de țiței anual, dar resursele interne nu acopereau decât 5-6 milioane tone. În urma răsturnării de la putere a şahinşahului Reza Pahlavi Aryamer, România a devenit dependentă tocmai de importul de petrol şi gaze din URSS – țară care se va folosi cu iscusință de noua conjunctură, spre a crea mari dificultăți şi adversități regimului Ceauşescu[70].

După cutremurul din 1977, Ceauşescu a lansat şi un grandios program de sistematizare a Capitalei. Realizarea Metroului, amenajarea modernă a Dâmboviței au fost însoțite şi de lucrări de mare amploare, megalomane şi costisitoare, în vederea construirii unui nou centru politico-administrativ al țării. În acest scop, începând cu 1983 a fost demolată o treime din zona centrală a Capitalei – o mare parte a Cartierelor **13 septembrie**, **Uranus**, **Unirii**, **Dudeşti**, **Muncii**, precum şi însemnate părți din Cartierele **Rahova** şi **Antim**; au fost distruse vechi şi valoroase monumente de arhitectură, mănăstiri şi biserici etc., pentru a se construi „Casa Poporului, spre care ducea un larg şi imens bulevard: «Victoria Socialismului»; construcția propriu-zisă se întindea pe o suprafață de 6,3 ha; era un mamut arhitectonic de 86 m înălțime, cu fațada de 276 m, fiind a doua construcție publică din lume, ca mărime, după Pentagon[71].

Din acelaşi an, 1977, s-a elaborat şi a demarat la nivelul întregii țări un plan de sistematizare urbană şi rurală. Acesta prevedea reducerea numărului de comune, de la 2705 la 1.800 şi a celor 13.123 de sate la maximum 5.000-6.000. În acest scop, în intervalul 1977-1989 au fost demolate, în proporție de 85-90%, un număr de 29 de oraşe – mai ales din Moldova, Muntenia, Oltenia şi Dobrogea – în locul vechilor cartiere din epocile medievală şi modernă, care purtau pecetea vremii, care exprimau un anumit specific, un farmec propriu, o varietate şi originalitate, se ridicau blocuri de locuințe, de cele mai multe ori identice, făcute la normă, monotone, sufocante.

Dar, alunecarea conducătorului spre neostalinism dinastic, familial şi unipersonal, natura plină de surprize şi evoluţii neaşteptate, sistemul politic sclerozat şi inadecvat înnoirilor, evoluţia internă şi mai ales cea externă s-au dovedit potrivnice.

Cutremurul care-a făcut ravagii în martie 1977, inundaţiile succesive, de pildă, cele din 1980 şi 1981, împrumuturile masive din străinătate, criza prelungită a petrolului, anii de secetă, alternând cu cei ce-aduceau potop de ape, condiţiile schimbătoare şi ruinătoare ale băncilor internaţionale, ale căror dobânzi creşteau în funcţie de evoluţia preţurilor, refuzul dictatorului de-a încuraja iniţiativele particulare şi a leza în vreun fel „soliditatea" şi „sacralitatea" proprietăţii socialiste, concepţia sa dogmatică şi conservatoare faţă de unele tendinţe înnoitoare, venite chiar dinspre Moscova, odată cu programul de reforme lansat şi propagat de Gorbaciov, intrarea în conflict cu foştii admiratori din Occident, care-l încurajaseră şi ajutaseră ani în şir, dar care nu mai acceptau şi tolerau neostalinismul, megalomania, ambiţiile absolutiste, tirania etc. – iată cauzele agravării şi escaladării crizei regimului Ceauşescu.

O ambiţie tiranică a reprezentat-o ansamblul de măsuri severe pentru plata datoriilor externe care, la nivelul anului 1977 erau de 3,6 miliarde dolari, dar în mai puţin de un deceniu, în 1980 se ridicau la suma de 13 miliarde dolari. O primă măsură a constat în reducerea importurilor şi creşterea exporturilor. FMI a recomandat sporirea exporturilor de maşini, echipamente industriale, produse petroliere. Agricultura era în plină criză. În 1981, de pildă, România importa alimente în valoare de 644 milioane dolari şi exporta îndeosebi carne, în valoare de numai 158 milioane dolari. Forţarea exporturilor, îndeosebi de carne congelată – în 1981, de pildă, se exportau spre URSS 106.000 tone – a obligat guvernul să treacă la raţionalizarea cărnii către populaţie. Din 1982 s-a trecut şi la raţionalizarea altor produse de strictă

necesitate, între care: pâine, făină, zahăr, lapte, ulei etc. În 1983 raționalizarea s-a generalizat în întreaga țară, exceptând Capitala. În primăvara anului 1989 aceste măsuri de raționalizare atingeau cote maxime. Rațiile lunare, în cele mai multe zone ale țării erau doar de 1 kg zahăr, 1 kg făină, 1 pachet de margarină şi 5 ouă pentru o familie[72].

Cum măsurile de reducere a consumului alimentar au fost considerate mult prea insuficiente – chiar dacă s-au găsit şi folosit înlocuitori pentru unele produse tradiționale, carnea, de pildă, înlocuindu-se cu soia etc. – raționalizarea s-a extins şi a cuprins şi alte sectoare: consumul de benzină s-a micşorat şi limitat la 30 de litri lunar pentru proprietarii de autoturisme – care trebuiau să circule doar o dată la două săptămâni, duminica –; încălzirea cu energie termică a coborât la maxim 14ºC în majoritatea birourilor; distribuirea apei calde în apartamente s-a redus la o zi pe săptămână; s-a micşorat consumul de gaze naturale, energie electrică, materii prime, încât, chiar programul de televiziune s-a redus la două ore zilnic.

Pentru a forța exporturile, mai ales la produse agro-alimentare s-a elaborat şi difuzat un program de „alimentație ştiințifică", relevându-se şi argumentându-se că populația era „amenințată de obezitate", că „se consumă mai mult decât se produce"; ca urmare, s-au fixat cote şi mai stricte, minime, de produse alimentare pe cap de locuitor; s-a revenit – în mediul rural – la sistemul contractărilor şi achizițiilor de produse vegetale şi animale; fixându-se – ca odinioară la nivelul anilor '50-'52, în timpul ocupației sovietice – ca fiecare localitate, fiecare județ să strângă şi să livreze, la prețuri fixe, tot surplusul de alimente, pentru fondul centralizat al statului. În acest fel, prin măsuri severe, impunându-se grele privațiuni asupra populației – aidoma vremurilor de război – cu sacrificii mari, ca, de pildă, întreruperi neanunțate de curent electric în unele ierni, fapt ce a dus la decesul a zeci de copilaşi în incubatoare sau îmbolnăvirea bătrânilor de frig etc. – la 12

aprilie 1989, Nicolae Ceauşescu a anunţat public încheierea plăţii datoriilor externe ale României, pentru care s-au rambursat 23 miliarde dolari[73].

Dar, ca şi cum sacrificiul acestei generaţii nu era suficient pentru plata împrumuturilor şi dobânzilor acumulate după 1944, în aceleaşi porniri de grandomanie, propunându-şi să forţeze natalitatea şi să realizeze într-un timp relativ scurt, o populaţie de 25 milioane de locuitori, Ceauşescu a introdus planificarea naşterilor pentru familiile existente. Astfel, în 1966, constatând că rata natalităţii era de 14 naşteri la 100 de locuitori, Ceauşescu a propus modificarea legii din 1957 – care aproba, legaliza întreruperea sarcinilor doar pentru femeile de peste 40 de ani, pentru mamele ce aveau 4 copii sau pentru victimele violurilor ori incestului, precum şi în cazurile speciale de anomalii ale foetusului. Ca urmare, la 1 octombrie 1967, printr-un decret, se interzicea avortul pentru toate femeile care aveau mai puţin de 3 copii – ulterior numărul copiilor se ridica la 4. Rezultatul aplicării acestei legi a fost diametral opus celui aşteptat. Rata mortalităţii la femei a crescut, între anii 1967-1989, de peste 10 ori din cauza avorturilor provocate, ajungându-se la peste 10.000 de femei decedate, ca urmare a unor încercări disperate de-a avorta în condiţii improprii, neasistate de personal medical de specialitate, iar rata natalităţii s-a redus la 6 naşteri la 100 de locuitori, adică de peste două ori mai mică decât rata dinaintea aplicării acestui decret umilitor[74].

Restricţiile impuse populaţiei pentru plata datoriilor externe, adâncirea crizei economice în condiţiile construirii unor obiective extravagante, lipsurile generate de forţarea exporturilor au generat o stare generală de nemulţumire, care s-a agravat şi manifestat cu precădere în ultimul deceniu dinaintea anului 1989.

Astfel, după ce în iulie 1977, printr-o lege de austeritate se desfiinţau pensiile de invaliditate pentru mineri şi se ridica vârsta de pensionare, de la 50 la 55 de ani – la 1

august se declanşează greva minerilor din Valea Jiului. Peste 35 de mii de mineri se strâng într-o adunare de masă, scandând „Lupeni '29!”, făcând aluzie la greva din 1929. minerii formulează o listă de revendicări, cerând: reducerea duratei zilei de lucru de la 8 la 6 ore, avându-se în vedere condițiile grele de lucru în subteran; revenirea la vârsta de pensionare de 50 de ani, când mulți dintre mineri aveau deja diverse boli profesionale şi erau epuizați; revederea şi îmbunătățirea criteriilor de acordare a concediilor de boală; să se creeze locuri de muncă în diverse sectoare, corespunzătoare şi soțiilor şi fiicelor de mineri, întrucât salariile minerilor nu erau suficiente pentru cheltuielile familiale; înzestrarea minelor cu cabinete şi cadre medicale stabile şi competente; prezentarea corectă a revendicărilor formulate de mineri în cadrul mijloacelor de informare în masă.

Aceste cereri au fost discutate şi aprobate de mineri într-o adunare, la 3 august, fiind înaintate apoi, printr-un delegat, organelor locale şi centrale de partid şi de stat. Cum cei trimişi să discute cu greviştii – Ilie Verdeț, membru în Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R., Constantin Băbălău, ministrul minelor, Clement Negru, primarul oraşului Petroşani şi Ilie Ghinea, primarul oraşului Lupeni – n-au fost în stare să-i potolească pe mineri, nefiind împuterniciți să le promită satisfacerea revendicărilor, s-a cerut şi s-a obținut aducerea secretarului general, Nicolae Ceauşescu. La cererea expresă a minerilor, Ceauşescu a sosit în aceeaşi zi şi, impresionat el însuşi de gravitatea situației, a promis solemn să satisfacă integral şi imediat toate revendicările greviştilor, asigurându-i, totodată, că nu vor fi luate măsuri de urmărire sau represalii asupra celor ce organizaseră greva. Era prima şi cea mai mare înfrângere politică a lui Ceauşescu. Însă, în zilele ce au urmat, Valea Jiului a fost declarată „zonă închisă”. Securitatea a început anchetarea greviştilor şi a trimis la Canalul Dunăre-Marea Neagră câteva sute de mineri, iar alte zeci şi sute – în diverse lagăre şi închisori. Liderul greviştilor,

Constantin Dobre, a fost ademenit şi silit să se înscrie la Universitatea Politică „Ştefan Gheorghiu" din Capitală, spre a deveni activist, iar după revoluție a fugit în Occident[75].

În 1980 au izbucnit mai multe greve la şapte din minele metalifere din Maramureş – greviştii cerând aprovizionarea centrelor miniere cu alimente de strictă necesitate: pâine, lapte, zahăr, făină, ulei, încetarea restricțiilor privind încălzirea încăperilor de lucru şi a locuințelor, consum normal de gaze naturale şi energie electrică etc.

În anii următori, noi acțiuni greviste s-au extins la Fabrica de Maşini Grele şi Uzinele de Frigidere din Cluj (septembrie 1983), la Fabrica de Sticlă din Turda (noiembrie 1986), la Atelierele de Material Rulant „Nicolina" din Iaşi (16 februarie 1987). Din industrie, manifestările de protest s-au extins şi în centrele studențeşti. La 17 februarie 1987 câteva mii de studenți ieşeni au manifestat pe străzile oraşului, cerând încetarea opririi curentului electric, încălzirea normală a căminelor şi sălilor de curs – principalele revendicări scandate de studenți fiind: „vrem apă să ne spălăm şi lumină să-nvățăm!" Atât la Universitate, cât şi la politehnică au fost făcute cercetări şi arestări din partea securității, iar la Atelierele „Nicolina" peste 150 de grevişti au fost anchetați şi concediați.

Acțiunile protestatare au culminat, în noiembrie 1987, la Braşov, cel de-al doilea mare centru industrial şi muncitoresc, după Bucureşti. Aici, cu ocazia alegerilor în consiliile populare – ca urmare a decretului dat de Ceauşescu pentru aplicarea unei noi reduceri, de 30%, a cotelor de încălzire pentru consumatorii casnici şi de impunere de noi amenzi pentru cei ce încălcau şi depăşeau aceste cote, ca şi datorită aplicării unor noi reduceri de salarii, sub pretextul nerealizării cifrelor de plan (care erau imposibil de realizat datorită stagnării comenzilor interne şi externe, blocării exportului etc.) – peste 20.000 de muncitori de la Uzinele „Steagul Roşu", împreună cu alte câteva mii de lucrători de la Uzinele „Tractorul" şi locuitori din oraş şi împrejurimi au

invadat în dimineața zilei de 15 noiembrie străzile din centrul Braşovului, au ocupat şi devastat sediul județean de partid, cântând „Deşteaptă-te române” şi scandând lozinci, ca „Jos dictatura!”, „Vrem pâine!”, „Jos Ceauşescu!”. Securitatea a intervenit, anchetând şi operând zeci şi zeci de arestări, o parte din presupuşii lideri fiind întemnițați sau deportați în alte zone ale țării, împreună cu familiile lor[76].

A apărut, în paralel cu manifestările de protest ale populației şi o dizidență politică. Ea s-a născut îndeosebi după 1975, anul în care la Helsinki s-a încheiat Acordul final al Conferinței pentru securitate şi Cooperare Europeană. Acordul final consacra statu-quo-ul politic şi teritorial postbelic, ceea ce însemna recunoaşterea hegemoniei sovietice în zonele ocupate şi controlate, după război, în Europa Centrală şi Răsăriteană. La rândul ei, URSS, ca o concesie acordată țărilor occidentale, accepta discutarea şi înserarea în acelaşi Acord final a aşa-zisului „coş al treilea”: respectarea drepturilor omului, dreptul fiecărui cetățean de-a părăsi țara şi a se reîntoarce acasă, reunificarea familiilor rămase separate după război, aprobarea cererilor de căsătorie mixtă, simplificarea criteriilor şi rezolvarea cererilor de emigrare etc.

În acest context, în ianuarie 1977, dizidenții cehoslovaci au redactat şi difuzat un document, „Carta 77”, care releva că „Primăvara de la Praga” din 1968, sintetiza tocmai această chestiune a libertăților şi drepturilor individuale ale cetățenilor, cuprinse în Acordul final de la Helsinki. La noi, un grup de scriitori, în frunte cu Paul Goma s-a solidarizat cu aceste principii şi revendicări. Peste 2 ani, în martie 1979, apare Sindicatul Liber al Oamenilor din România. Dar, inițiatorii acestuia sunt anchetați şi arestați, iar sindicatul se autodizolvă.

Când țara este cuprinsă de un val de acțiuni protestatare, culminând cu cele de la Braşov, numeroşi oameni de cultură, ştiință şi artă – între care Mihail Botez, Vlad Georgescu, Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu,

Mihai Băcanu, Dan Hăulică, Ştefan-Augustin Doinaş, Alexandru Paleologu, Andrei Pleşu şi alții, critică „strategiile economice şi politice” ale regimului Ceauşescu, denunță încălcările flagrante ale drepturilor omului, resping programul de sistematizare urbană şi rurală, restricțiile impuse populației, măsurile de înfometare şi falsificare a cifrelor economice, diferite abuzuri şi fărădelegi. Organele de securitate efectuează arestări şi fixează unora dintre dizidenți domiciliu forțat.

Şi relațiile cu statele occidentale se înrăutățesc, iar schimburile comerciale sunt şi ele în scădere. În ianuarie 1982, într-o scrisoare adresată lui Ceauşescu, 51 de senatori americani acuză regimul politic din România că încalcă prevederile din Acordul final de la Helsinki şi avertizează că guvernul SUA se vede silit să retragă clauza națiunii celei mai favorizate – ceea ce se anunță oficial cu începere din 3 iulie 1988.

După programul de reforme lansate de Mihail Gorbaciov în interiorul URSS şi a lagărului socialist european, după noua deschidere radicală promovată față de Occident după 1985, democrațiile occidentale îşi pierd interesul față de Ceauşescu, ba, dimpotrivă, critică atitudinea acestuia, dogmatică şi conservatoare, salutând, în schimb, reformele lansate de Gorbaciov.

Trecerea generalului Ion Mihai Pacepa – şeful Departamentului de Informații Externe – în iulie 1978, în tabăra adversă şi, dezicerea publică de politica regimului Ceauşescu, tentativa de înlăturare a acestuia, în 1984, inițiată de generalii Ion Ioniță şi Nicolae Militaru, scrisoarea adresată în martie 1989 de cei 6 foşti demnitari comunişti, care dețínuseră importante funcții în conducerea partidului – Gheorghe Apostol, Alex. Bârlădeanu, Constantin Pârvulescu, Corneliu Mănescu, Silviu Brucan şi Grigore Răceanu – prin care se făcea un aspru rechizitoriu regimului dictatorial şi Ceauşescu era acuzat direct că a discreditat ideile socialismului şi a izolat România pe plan mondial, că încalcă drepturile

omului, cerându-i-se să renunțe la planul de sistematizare a satelor, să respecte garanțiile constituționale referitoare la drepturile omului şi să înceteze „exportul de alimente, care amenință exterminarea biologică a națiunii”[77], ca şi transformările şi schimbările radicale produse în lanț în întreg lagărul socialist european şi în URSS, arătau că revoluția în România era iminentă şi implacabilă.

Considerații privind declanşarea, desfăşurarea, programul şi limitele revoluției române din decembrie 1989

După sinteza amplă şi riguroasă a istoricului Ioan Scurtu (2006), citată de noi în prezenta lucrare, puține lucruri se mai pot spune în plus în stadiul actual al cercetărilor.

Câteva elemente mai pot fi, totuşi, adăugate la cele ce s-au scris deja.

Ca orice revoluție, şi cea din România a fost generată de cauze generale şi cauze imediate. În legătură cu cauzele generale interne, ele au fost deja analizate şi evaluate în lucrarea amintită şi rezumate şi de noi şi întreaga evoluție a țării arăta că, în ultimii 5-6 ani Ceauşescu devenise „doar o marionetă în mâinile colaboratorilor apropiați” – care, aşa cum constată, de pildă, un martor ocular, Peter Kopecky – „indiferent cât de paradoxal ar suna, îi pregăteau sfârşitul, împreună cu cei ce aveau să devină piloții noului curs politic”; altfel spus, apreciază acesta „tot ceea ce a acumulat în viața şi felul în care a evoluat, l-a purtat către sfârşitul tragic”[78]. Cât despre cauzele externe, ele pot fi descifrate şi reliefate în rapoartele diplomaților români acreditați în capitalele europene şi în SUA. Cea mai sugestivă poate fi scrisoarea fratelui mai mare al lui Ceauşescu, de la Viena, Marin Ceauşescu, lucrător important la Agenția Economică a României în capitala Austriei, care îl sfătuia cu insistență, după Congresul al XIV-lea al PCR: „Nu e scăpare, Nicule, că şi-au băgat coada şi ruşii şi americanii, fiecare are oameni aici – în România – care de mult complotează… Nu le face, Nicule, jocul, nu le da apă la

moară, că va fi vai şi amar de noi şi de țara asta. Salvează-te! Retrage-te, pe motiv de boală şi pune-l în locul tău pe Iliescu, că, oricum, el este <desemnat> să revină”[79]. Acționa, deci, „principiul dominoului”[80] sau, altfel spus, „evenimentele din România erau caracterizate de efectul bulgărelui de zăpadă”: avalanşa se pornise din URSS, lovise Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, RDG, Bulgaria, Iugoslavia, Albania şi, acum, la sfârşitul lunii decembrie 1989 venea, implacabil, rândul să ajungă în fundul văii, în România[81].

O mențiune specială se referă la cauza imediată sau pretextul, acel „incident declanşator”, scânteia de unde s-a aprins şi extins focul revoluției, în toată țara.

O mărturie a şefului Securității, din cadrul Inspectoratului M.A.I. Suceava, Paraschiv Hotnog – relatată în ianuarie 1990 preşedintelui C.P.U.N. Suceava (semnatarul acestor rânduri) – precizează că la 10 decembrie 1989, un delegat al M.A.I. ceruse conducerii inspectoratelor de miliție şi securitate județene să pună sub cheie întreaga muniție din dotarea gărzilor patriotice din întreprinderi şi instituții, spre a nu putea fi folosită[82]. Directorul unei firme slovaco-române, care s-a aflat în România, în Capitală, între anii 1995-2002, Peter Kopecky, într-o comunicare recentă la Simpozionul Ştiințific Internațional, organizat de Institutul Revoluției Române din decembrie 1989, Universitatea „Valahia” din Târgovişte şi Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, în zilele de 10-14 octombrie 2007 la Târgovişte, ajunge la concluzia că „temuta securitate a fost cea care a jucat cel mai important rol în răsturnarea lui Ceauşescu”. De ce? Cum a fost posibil? Pentru că – ne explică acelaşi martor ocular, în prezent lector la Facultatea de Ştiințe Sociale şi Economice din Bratislava – „securitatea ştia prea bine de schimbările politice din RDG şi despre circumstanțele formării Guvernului Solidarității Naționale în Polonia, în Martie 1989. După ce Gorbaciov şi-a preluat funcția, Securitatea şi-a intensificat cooperarea cu KGB-ul. Înainte, acest lucru era o

raritate. Acum, KGB-ul îşi avea propria rețea de agenți cu funcții înalte, în România". În acest scop – relevă Kopecky – Gorbaciov a operat unele schimbări de personal la ambasada sovietică de la Bucureşti şi omul de legătură, între lucrătorii ambasadei sovietice şi grupul Principal, care urma să preia puterea în România, era ofițerul Mihai Lupoi, care, după Revoluție, a devenit ministrul turismului. Kopecky mai precizează că încă „la începutul lunii noiembrie 1989, România era deja plină de agenți ai serviciilor secrete străine"; apoi, adaugă el, „situația din România era atât de incendiară, încât, prima scânteie ar fi declanşat explozia oriunde s-ar fi produs". Deşi Ceauşescu a anulat toate excursiile turiştilor români în țările socialiste vecine – unde se produseseră deja schimbări radicale – nu au fost anulate şi excursiile turiştilor străini în România; şi acest fapt s-a datorat tot securității române. Este tot atât de semnificativă şi mărturia lui Kopecky în legătură cu alte două aspecte: cui urma să-i fie predată puterea după înlăturarea lui Ceauşescu şi cine erau „teroriştii". Puterea – ne relatează Kopecky – urma să-i fie predată unui Grup Principal, format din trei componente:

1) ofițeri cu funcții înalte în armata română şi cadre din securitate;

2) unii confidenți ai familiei Ceauşescu, dornici să pună mâna pe averea familiei dictatorului;

3) personalități politice ale fostului regim, proscrişi în anii '50 sau '70, care erau lucizi şi păstrau contacte cu realitatea politică.

Analizând cele trei categorii enumerate mai sus, Kopecky ajunge la concluzia că „politicianul care nu avea motive de îngrijorare, că ar fi putut fi acuzat de colaborare cu regimul Ceauşescu, care era de încredere – pentru URSS, n.n. – şi **dorea putere**, nu bani, era Ion Iliescu". Numai Ion Iliescu, în calitate de preşedinte al FSN a fost cel care a înscris în Proclamația Frontului Salvării Naționale, prevederea acelui angajament ferm şi ciudat de contradictoriu pentru spiritul care

domnea în România: „Vom respecta toate angajamentele internaționale ale României, în special, cele legate de Tratatul de la Varşovia", când „se ştia foarte bine că România era cel mai slab dar şi cel mai neascultător membru al acestuia"[83]. Despre misterul „teroriştilor", procurorul Dan Voinea, care a pronunțat sentința în procesul soților Ceauşescu, relata într-un interviu din 1999: „cei care trăgeau asupra populației, după arestarea lui Ceauşescu „erau aceeaşi cu cei care preluaseră puterea"[84].

Astfel de mărturii par să fie confirmate şi detaliate de numeroase alte relatări externe care însă ar trebui verificate şi în arhivele sovietice, care, deocamdată, nu sunt oficial accesibile. Igor Toporovski, colaborator intim al lui Gorbaciov, explică: „Ion Iliescu avea legătură, în acea vreme, destul de strânse, cu PCUS şi era desemnat drept candidatul cel mai potrivit pentru a-l înlocui pe Ceauşescu"[85]. Concluzia istoricului maghiar Istvan Nemeskurty – este şi ea semnificativă şi anume: „ceea ce am trăit noi nu a fost o revoluție, fie ea de catifea sau nu; ceea ce s-a petrecut şi nu ştiu de ce, este că marea putere care ne-a subjugat după 1945, ne-a eliberat dintr-o dată. Ea a desfăcut brusc funia pe care ne-o pusese de gât"[86]. Spre aceeaşi concluzie duc şi acțiunile principalilor colaboratori ai lui Iliescu. Generalul Stănculescu şi-a petrecut concediul în vara anului 1989 la Lacul Balaton (în Ungaria), în compania ministrului ungar al apărării, Ferencz Karpati, exilat la Dămăroaia, iar în Ungaria se afla, din ianuarie 1989 şi comandantul grupului de Armată Forța de Sud a URSS, generalul locotenent Demidov; Silviu Brucan[87] – un cameleon politic, lipsit de orice scrupule, dintre cele mai caraghioase figuri ale politicienilor contemporani – întreprinde în noiembrie 1989, o călătorie între Dămăroaia-Washington-Moscova, lăudându-se ulterior că a discutat şi perfectat cu Gorbaciov modalitatea concretă a înlăturării lui Ceauşescu şi desemnării şi instalării lui Ion Iliescu. Tot astfel, Virgil Măgureanu, exilat de Ceauşescu la Focşani, face în a doua

parte a anului 1989 câteva vizite la Moscova[88]. Stănculescu s-a angajat în fața reprezentanților Moscovei că „Armata Română nu va interveni, în cazul unor acțiuni anti-ceaușiste”, ori el jucase, sub Ceaușescu un rol cheie în comerțul cu arme și tocmai el își punea piciorul în ghips, la 22 decembrie și ordona trupelor să se retragă în cazărmi. Ion Iliescu se deplasează în aceeași zi (22 decembrie 1989) și perfectează totul la sediul Ministerului Apărării Naționale, tocmai fiindcă numai aici exista un fir telefonic direct cu Moscova. În același timp, atunci când în sediul CC al PCR, între revoluționari, civili și militari, după mai multe alternative, se discută cine să conducă Frontul Salvării Naționale deși Proclamația – program din 10 puncte, era elaborată de Dumitru Mazilu, Silviu Brucan intervine autoritar și-l impune ca președinte pe Ion Iliescu, refuzând ca alegerea să se facă prin vot și netinând seama de remarca lui Mazilu că acesta „nu era nici măcar membru în noul organ”[89].

Toate aceste aspecte ne vor permite mai ușor să înțelegem ulterior atitudinea lui Ion Iliescu în problema românilor din Imperiul sovietic.

Admițând o colaborare clandestină între serviciile sovietice KGB și securitatea din România nu putem ignora faptul că în țară exista o nemulțumire generală și aceasta a fost hotărâtoare în înlăturarea regimului. Credem că securitatea însăși miza pe starea de spirit a populației, ostilă lui Ceaușescu.

Ce-ar mai fi de adăugat?

În legătură cu momentul declanșării Revoluției. După ce, la data de 10 decembrie 1989 – când, se pare, organele centrale ale Siguranței Statului, în general, securitatea în special, au decis, în secret, să-și ia mâna de pe Ceaușescu, să-l lase fără nici un fel de apărare – au pătruns în țară câteva mii de turiști străini, îndeosebi sovietici. Aceștia n-aveau nici măcar pașapoarte. Acest fapt dovedește „o complicitate la nivel înalt”[90].

S-au încercat apoi două alternative: ale chemării populației la răsturnarea regimului, fără implicarea, fără

provocarea „turiştilor” străini. Prima: în noaptea de 11 spre 12 decembrie 1989, la Suceava, în Parcul Areni, pe toate aleile ce duc spre clădirea centrală a Institutului de Învățământ Superior şi spre Romsilva, o mână nevăzută şi neştiută atunci – este vorba (s-a dovedit ulterior) de suceveanul Stratu Severin, care a confecționat o matriță din metal – a presărat o puzderie de fluturaşi de hârtie, pe care scria, negru pe alb, cu litere mari „Jos dictatura Ceauşescu!”[91]. Reacția a fost de totală pasivitate, atât din partea populației, care a primit şi citit aceste bilețele cu indiferență, cât şi din partea miliției şi securității, care n-au reacționat în nici un fel, neluând în seamă nici pe cei care se opreau şi citeau aceşti fluturaşi, dar nici efectuând vreo anchetă pentru descoperirea şi pedepsirea „eroului” acestui act de curaj.

A doua încercare s-a produs la Iaşi. Pentru ziua de 14 decembrie 1989 s-a anunțat, în numele Frontului Popular Român, un miting de protest, ce urma să aibă loc în Piața Unirii. Dar, tentativa n-a avut efect[92].

Prin cele două testări, de la Suceava şi Iaşi, s-a vrut poate, să se ia doar pulsul populației care aştepta o provocare mai serioasă. Aceasta a venit de la Timişoara. În legătură cu acest moment decisiv şi exploziv avem convingerea că el a fost ticluit şi pregătit atent înafara granițelor, la Moscova, dar şi la Budapesta. Acelaşi Igor Toporovski precizează: „Pentru a începe operațiunea propriu-zisă, noi am ales momentul când Ceauşescu se afla la Teheran, deoarece, altminteri, acțiunea ar fi prezentat dificultăți”, dar, acelaşi colaborator al lui Gorbaciov explica, în continuare, că în provocarea dezordinii în oraş şi provocarea organelor de ordine, atât la Timişoara cât şi la Bucureşti, turiştii sovietici au avut un rol important în declanşarea şi desfăşurarea revoluției, acționând în strânsă legătură clandestină cu ofițerii români de la unitatea militară nr. 404, între care cu maiorul Ghergulescu şi colonelul Truțulescu – încât răsturnarea regimului Ceauşescu s-a produs în câteva ore, în dimineața zilei de 22 decembrie, când tiranul a fost făcut prizonier în sediul CC al PCR şi expediat la Târgovişte,

unde a fost judecat sumar şi executat[93]. Prin urmare, aşa cum relevă şi istoricul Ioan Scurtu, concluzia majoră este aceea că „actele de vandalism şi provocările la adresa armatei se datorau unor cetăţeni străini, veniţi de curând în Timişoara, cu misiunea de a incita populaţia civilă împotriva regimului Ceauşescu”[94].

Istoricul Dennis Deletant, analizând declanşarea şi desfăşurarea Revoluţiei Române conchide cu temei că prima greşeală fatală a dictatorului a fost aceea că „el a judecat total greşit starea de spirit a poporului” şi a calificat demonstraţiile (de la Timişoara, n.n.) ca fiind «opera fasciştilor» şi a «elementelor huliganice» inspirate de iredentismul ungar”[95]. Celelalte două greşeli tot atât de fatale şi inexplicabil de paradoxale sunt legate de convocarea mitingului din faţa sediului CC al PCR.

Mai există o întrebare insuficient lămurită: de ce a plecat Ceauşescu în vizită în Iran, la 18 decembrie 1989, încrezându-se în spusele lui Ioan Coman, cum că „la Timişoara, situaţia este sub control? Ioan Coja, analizând această vizită, avansează argumentaţia că ea făcea parte dintr-un proiect foarte îndrăzneţ, împotriva lui Gorbaciov şi Bush: Ceauşescu intenţiona să convingă Iranul şi toate ţările posesoare şi exportatoare de petrol, să înfiinţeze o bancă internaţională, cu un capital iniţial de peste 25 miliarde de dolari, această bancă urmând să submineze şi să izoleze în viitor FMI-ul, care era un instrument de subordonare şi exploatare a ţărilor sărace, în curs de dezvoltare, de pe toate continentele.

Ioan Coja avansează şi argumentează şi concluzia că, tocmai de aceea, uciderea lui Ceauşescu s-a decis în cadrul cercurilor mafiote internaţionale, subordonate şi dirijate de către Bush şi Gorbaciov[96]. Însă, numai arhivele pot confirma sau infirma această concluzie. Noi credem că asasinarea lui Ceauşescu s-a decis în ţară, pentru a scurta şi lichida atacurile „teroriştilor” şi asigura înfăptuirea reformele promise de FSN.

Cât despre programul Revoluției, subscriem constatării ce s-a făcut deja, că pentru momentul de-atunci, Platforma-program a FSN avea „de la început un caracter radical, nemaicunoscând o perioadă de **perestroika**, precum în celelalte țări socialiste”[97]. Adică, nu s-a mai admis: nici păstrarea şi democratizarea partidului unic şi nici a proprietății socialiste. Dacă Ion Iliescu a fost sau nu stabilit spre a fi numit în fruntea noilor structuri de putere, de către Moscova prin intermediul agenturilor secrete ale KGB, dacă el a înscris în programul inițial, din proprie inițiativă sau poate, dintr-o directivă primită din afară „fidelitatea” României față de Tratatul de la Varşovia, ulterior s-a renunțat total la acest obiectiv şi România s-a orientat, instinctual şi rațional, spre ieşirea definitivă şi oarecum ostentativă de sub influența Moscovei, integrându-se în structurile euro-atlantice şi, mai mult, acceptând pe teritoriul ei baze militare americane, urmând volens-nolens, politica de forță a acestui jandarm al lumii contemporane, ca, în cazul trimiterii de trupe româneşti în Irak.

În concluzie, factorul hotărâtor în înlăturarea regimului Ceauşescu şi orientarea României spre un sistem politic pluripartidist, ca şi spre integrarea în structurile euro-atlantice, au fost revolta maselor populare la Timişoara, Arad, Lugoj, Cluj, Bucureşti şi în numeroase alte localități, acțiunea forțelor democratice.

Între efectele pozitive majore ale Revoluției române trebuie menționat, în primul rând faptul că a fost dejucat, îndemnul vădit, lansat de guvernele occidentale, între care Franța şi SUA sau de către unele state membre ale Tratatului de la Varşovia printre care îndeosebi Ungaria, cu privire la o intervenție militară sovietică sau colectivă, pentru înlăturarea regimului Ceauşescu, lucrul acesta făcându-se – în ciuda prezenței „turiştilor” străini şi a războiului psihologic şi electronic – prin voința populației româneşti.

La aceste consecințe pozitive majore, se adaugă şi zădărnicirea diverselor tentative ale cercurilor revizioniste şi revanşarde maghiare din țară, din Ungaria şi din diaspora, de-a declanşa un „război” separatist în Transilvania – tendință manifestată fie prin izgonirea în acele zile a peste 5-6000 de familii de români, îndeosebi preoți, profesori, învățători, directori de întreprinderi, funcționari etc. din județele Harghita şi Covasna[98] sau prin provocările la o răzmeriță la Tg. Mureş, unde au fost chemați să asiste şi reprezentanți ai studiourilor de televiziune şi de presă din străinătate, fie pe calea pretinselor ajutoare alimentare şi sanitare – care, potrivit mărturiilor generalului Iacob Keller – aduceau, clandestin, şi arme pentru ungurii şi secuii din Ardeal[99].

Analizate şi evaluate pe termen lung, din perspectivele celor două decenii care s-au scurs, **consecințele negative**, limitele, neajunsurile Revoluției române încep să se arate şi să crească în amploare.

Pe plan intern: n-a existat un program concret de organizare şi dezvoltare a agriculturii pe baze moderne. „Reforma” agrară, înfăptuită după Revoluție a fost un act de dreptate socială dar, totodată, o catastrofă națională, fiindcă a rezultat un pământ parcelat în loturi individuale, care se fărâmițează continuu, cu fiecare membru al familiei care se căsătoreşte şi primeşte un lot din cel al părinților. Deci, această fărâmițare a fost o reformă de tip medieval. Deşi au existat şi s-au înaintat proiecte realiste pentru o agricultură intensivă, modernă, protejată şi finanțată de stat, s-a ajuns la o formă învechită, unde se lucrează încă cu vitele şi cu caii, iar investițiile statului sunt improvizări fără efecte.

Procesul privatizării s-a efectuat şi a stat „în aceşti ani sub semnul celor două plăgi abătute asupra societății româneşti de cel puțin trei sute de ani: **bacşiş** şi **hatâr**. Corupția şi hoția au ajuns la nivele fără precedent în istoria națională”[100]. În mod paradoxal au fost lichidate – odată cu unitățile industriale nerentabile – şi întreprinderi foarte bune, uzine textile, fabrici

de mobilă, de încălțăminte, de utilaj petrolifer etc., care izbândiseră şi cuceriseră cu mult succes chiar piețele statelor dezvoltate, concurând cu succes produsele similare din aceste țări. A rezultat un şomaj în continuă creştere. S-a produs o migrare masivă a forței de muncă, a tineretului în general, a inteligenței româneşti spre țările occidentale. În sate au rămas bătrânii şi văduvele. Şcolile se închid în ritm alarmant din lipsă de tineret şcolar. Fiindcă, o parte a tinerilor de vârstă şcolară migrează odată cu părinții spre şcolile din țările în care aceştia îşi găsesc de lucru. Învățământul superior din România – îndeosebi cel tehnico-aplicativ, dar şi cel medical, de pildă – produce pe bandă rulantă, într-o proporție tot mai alarmantă, specialişti care pleacă în țările occidentale. Decalajul între înzestrarea tehnică din România, între nivelul de salarizare foarte scăzute la noi şi cele ale statelor occidentale se menține şi sporeşte. România se transformă într-o țară exportatoare de materii prime şi de forță de muncă ieftină. Pământul agricol rămâne nelucrat într-o proporție de 25-30%, în cele mai multe județe. România este încă nevoită să importe chiar şi produse agro-alimentare din alte țări. Dacă aceste aspecte – între care şi importul de forță de muncă din Asia şi lumea arabă, ca şi vinderea la prețuri derizorii a pământului şi pădurilor româneşti – continuă, națiunea română, într-un ascendent declin demografic, agravat şi de migrarea masivă a tinerilor spre Occident, este într-un real pericol.

Ca un fenomen mai recent se constată înconjurarea şi asaltarea centrelor urbane cu tot felul de supermagazine de consum pentru desfacerea îndeosebi a produselor europene, abundente şi relativ ieftine, care concurează şi elimină produsele româneşti, sufocând şi paralizând activitatea localnicilor, în general, şi a țăranilor, în special.

Pe plan extern, n-a existat un program de politică românească prin care să se urmărească înlăturarea consecințelor celui de-al II-lea război mondial – eliberarea teritoriilor româneşti, locuite majoritar de români şi cotropite

de sovietici – să se slujească deopotrivă idealul întregirii şi consolidării statale şi, totodată, pacea lumii, bunăstarea, prosperitatea generală. Tratatul cu Ucraina, semnat fără demnitate şi nici o motivaţie de vreun fel, inclusiv promisiunea primirii imediate în NATO, a însemnat o nejustificată şi ruşinoasă abandonare a unor teritorii străvechi şi legitime româneşti, precum: nordul Bucovinei, sudul şi nordul Basarabiei, ţinutul Herţa, insulele de pe braţul Chilia, Insula Şerpilor[101]. De ce? Cum va putea fi explicat şi motivat un astfel de gest, în faţa generaţiilor de mâine? În baza cărei logici nici n-au fost întrebaţi sau consultaţi românii din Bucovina şi Basarabia?

II. 4. Lumea contemporană salută căderea regimului Ceauşescu

Reacţia lumii contemporane faţă de adâncirea crizei şi apoi prăbuşirea regimului Ceauşescu se înregistrează încă din primăvara anului 1989 şi se amplifică şi accentuează, odată cu declanşarea şi desfăşurarea revoluţiei, ca despre un proces istoric previzibil şi ireversibil, pe care unele state sunt gata să-l stimuleze.

Astfel, la 12 mai 1989, în Congresul SUA, 172 de membri cer preşedintelui George Bush revizuirea relaţiilor cu România, caracterizată drept „una din cele mai represive ţări din Europa de Est”[102].

La 30 octombrie 1989, la ONU, Centrul pentru Drepturile Omului – pe baza unei informări făcute de Dumitru Mazilu – înmânează Ministrului Român de Externe o notă, în care sunt menţionate şi condamnate 131 de cazuri de încălcare a drepturilor omului, citându-se inclusiv măsurile adoptate contra unor reprezentanţi ai opoziţiei, între care Petre Mihai Băcanu, Ana Blandiana, Gabriel Andreescu, Andrei Pleşu, Doina Cornea, Radu Filipescu şi alţii[103].

Urmărind şi analizând desfăşurarea transformărilor ce au loc în cursul anului 1989, în ţările socialiste din Europa

Răsăriteană şi Centrală, Administrația americană stabileşte sarcini prioritare unor state membre ale NATO, hotărând: „trebuie să se asigure o redistribuire a rolurilor statelor occidentale şi o mai mare implicare a lor în acțiunile de influențare a evoluțiilor din diferite țări socialiste. SUA se va concentra îndeosebi asupra situației din URSS, urmând ca RFG, Marea Britanie să se ocupe mai mult de problemele legate de RDG, Polonia, Cehoslovacia, iar Franța şi Italia de cele privind Ungaria, Bulgaria şi România”[104].

În atmosfera creată de încurajarea şi implicarea statelor occidentale în NATO, în Ungaria, la Budapesta, în fața Ambasadei române, în seara zilei de 15 noiembrie 1989 au loc demonstrații de protest față de situația din România; la chemarea Federației Tinerilor Democrați Maghiari, circa 400 de persoane, cu torțe şi lumânări aprinse, scandează lozincile: „Jos regimul!”, „Libertate Ardealului!”, „Dumnezeule, nu ne lăsa să pierdem Ardealul!”, „Jos sclavia din România!”[105]

La 22 noiembrie 1989, analizând deciziile adoptate la Paris, de către reuniunea şefilor de guvern şi de stat ai țărilor membre ale Comunității Economice Europene, Serviciul Român de Informații Externe releva că se dorea „intensificarea acțiunilor vizând crearea unor tensiuni interne, destabilizatoare, prin folosirea unor stări de nemulțumire şi incitări în mediul minorității maghiare, considerându-se că, în acest fel, România ar putea fi determinată să nu mai obstrucționeze procesele ce au loc în Est”[106].

Problema încălcării drepturilor minorității maghiare din România începe să-şi afle primele ecouri în presa din Budapesta. La 7 decembrie 1989 apare în publicațiile oficiale din Ungaria scrisoarea lui Matyas Szurös către Nicolae Ceauşescu. Preşedintele interimar al Ungariei aducea la cunoştința publicului din țara vecină cum că „preotul reformat László Tökes este şicanat, amenințat şi maltratat în mod grav”, iar acest fapt provoacă „o gravă îngrijorare în rândul opiniei publice ungare”; şeful interimar al statului ungar relata în

finalul scrisorii sale că „tratamentul autorităților române contravine spiritului Acordului final de la Helsinki, obligațiilor şi principiilor în acest domeniu, semnate de România”[107].

Peste 3 zile, la 10 decembrie 1989, studioul de radio „Europa liberă” relata: „Cu prilejul Zilei Internaționale a Drepturilor Omului «Liga Anticomunistă Română» - una din organizațiile românilor refugiați în Ungaria – lansa un apel prin care îi chema pe toți românii, precum şi opinia publică internațională, să condamne nerespectarea drepturilor omului în România; în noaptea ce a urmat, dinspre 10 spre 11 decembrie, persoane neidentificate au împrăştiat pe străzile Timişoarei manifeste pe care scria: „Jos dictatura!”, „Jos tirania ceauşistă!”, „Moarte dictatorului!”

La aceeaşi dată, în Olanda, se intensificau atacurile în presă împotriva României; aveau loc manifestări pe tema nerespectării drepturilor omului, inițiate de grupurile iredentiste maghiare din Olanda[108].

Despre evenimentele de la Timişoara declanşate la 16 decembrie 1989, primele reacții externe apar în noaptea de 17 spre 18 decembrie 1989 la Budapesta şi Viena. Primul ministru al Ungariei, Nemeth Miklos, într-o conferință de presă, prilejuită de întâlnirea sa cu cancelarul vest-german Helmuth Kohl declară că deține informații despre faptul că „au avut loc proteste în mai multe oraşe din România şi poliția secretă şi armata se află în stare de alarmă”; în acelaşi timp, un corespondent maghiar pentru radio BBC, transmitea din Budapesta că „turiştii reîntorşi din România semnalează tulburări în oraşul Timişoara”, unde „autoritățile au folosit tunuri de apă pentru împrăştierea demonstranților”; la aceleaşi ore de noapte şi din Viena se transmit ştiri despre „ciocniri violente” dintre forțele de ordine şi manifestanți, la Timişoara şi Arad[109].

La 18 decembrie reacțiile externe se înmulțesc atât din partea guvernelor, cât şi a unor personalități. La Viena, de pildă, se apreciază că incidentele de la Timişoara pot

reprezenta începutul unei schimbări în România, care s-ar putea să nu mai fie „paşnice”, ca în celelalte țări – Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, RDG, Bulgaria. Presa austriacă apreciază evenimentele de la Timişoara drept unul dintre cele mai puternice proteste din ultimii doi ani, din România. Purtătoarea de cuvânt a Departamentului de Stat al SUA, Margater Tutwilles declara că guvernul român „lipsit fiind de sprijinul poporului, comite o teribilă eroare prin folosirea forțelor de securitate pentru a reprima o serioasă manifestare a nemulțumirii populare”; Moscova, cita Agenția de presă MTI, din Budapesta, despre ciocnirile dintre forțele de ordine şi manifestanţii de la Timişoara, în cazul încercării de evacuare forțată a pastorului László Tökes, radioul „Europa Liberă” anunța că „Timişoara e acum numele oraşului românesc rostit în toate limbile pământului”, că „este un început în tot sfârşitul” şi că „revolta de-aici este cea mai serioasă la adresa regimului de mână forte al preşedintelui Ceauşescu, după puternicul protest al muncitorilor din noiembrie 1987, de la Braşov”. Dintre personalitățile particulare, ex-regele Mihai transmitea un mesaj al său la „Europa liberă”, adresându-se direct timişorenilor, în special, şi românilor, în general: „sunt cu gândul şi cu sufletul alături de voi” spunea el şi le transmitea îndemnul că „Armele nu pot zdrobi sufletele, nu pot nimici idealurile”[110].

La 19 decembrie reacțiile externe se înmulțeau şi se amplificau, întrezărind şi prevestind momentul înlăturării lui Ceauşescu.

Cei 12 miniştri de externe ai țărilor din Comunitatea Economică Europeană, întruniți la Bruxelles, într-o Declarație condamnau „reprimarea brutală şi violentă făcută de autoritățile române asupra manifestațiilor populare” şi în final se anunța „suspendarea negocierilor unui acord de colaborare economică”, exprimând astfel „dezaprobarea față de regimul care se afla în România”[111]. Şi Roland Dumas, preşedintele în exercițiu al reuniunii celor 12 miniştri de externe ai

Comunităţii Economice Europene anunţa printr-o declaraţie acordată presei că membrii C.E.E. şi-au întrerupt în mod special lucrările pentru a condamna regimul din România, care ignora principiile din Actul final de la Helsinki, nesocotea faptul că „în toată Europa, în mod special în Europa de Est, se produce o vastă mişcare de liberalizare”, apreciind în final că „un regim care se poartă în felul acesta cu poporul său „este un regim sfârşit”[112]. Personalităţi politice din Franţa, URSS, Austria, Viena, publicaţii din majoritatea ţărilor europene semnalau evenimentele de la Timişoara şi înfierau politica regimului Ceauşescu, făcând pentru acesta previziuni dintre cele mai sumbre: „exceptând Albania – scrie „Die Welt” – regimul Ceauşescu este ultimul bastion al totalitarismului în Europa. Demonstraţiile de la Timişoara pot fi începutul sfârşitului acestui sistem”. Dintre personalităţi, fostul rege Mihai de Hohenzollern, într-un interviu acordat postului francez de televiziune „Antenne 2” crede că, dacă românii îi cer să se reîntoarcă „eu am spus întotdeauna că sunt gata să-mi iau responsabilităţile constituţionale”, ceea ce dovedea că el nu prea cunoştea opţiunile opoziţiei. Dramaturgul Eugen Ionescu, în schimb, transmitea un mesaj prin „Europa Liberă” care se încheia cu urarea „Trăiască România mare, liberă şi independentă!”, exprimându-şi speranţa că în privinţa dorinţelor românilor „nu se poate să nu se înmoaie inima lui Gorbaciov şi să nu se încălzească inima Americii şi a oamenilor de stat din Europa”[113].

La 20 decembrie 1989, declaraţiile de condamnare a politicii represive a regimului Ceauşescu faţă de manifestanţii de la Timişoara se înmulţesc şi împletesc cu exprimarea unor certitudini privind apropiatul sfârşit al acestuia şi propunerile unor state de aplicare a unor sancţiuni economice şi politice.

Astfel, – referindu-ne selectiv, menţionăm că – preşedintele Franţei, François Mitterand, de pildă defineşte regimul lui Ceauşescu „un regim personal, familial, care nu are nici un motiv să subziste”; prim-ministrul Franţei, Michel

Rocard, preşedintele Adunării Naţionale a Franţei, îşi exprimă convingerea că „zilele acestui regim, într-o Europă aflată în plină evoluţie, sunt numărate” şi „libertatea poporului român va învinge”; adjunctul afacerilor externe al Marii Britanii, William Waldgrave crede şi el – şi o declară public – că „zilele regimului sunt numărate”; primul ministru al Japoniei, Toshiki Kaifu îşi exprimă profunda îngrijorare faţă de evenimentele din România şi presa niponă înfierează utilizarea armelor împotriva populaţiei paşnice. Aceeaşi îngrijorare se întâlneşte în declaraţiile unor congresmani americani din Colorado, Virginia, din Canada, din partea celor 16 state membre ale NATO, în vreme ce cancelarul Austriei, Franz Wranitsky anunţă un plan concret de restrângere a relaţiilor economice cu România, iar Prezidiul Comitetului Central al Uniunii Comuniştilor din Iugoslavia, condamnând „represaliile sângeroase din România, decide întreruperea legăturilor cu Partidul Comunist Român şi anunţă că retrage invitaţia adresată conducerii acestui partid de-a participa la Congresul extraordinar al UCI. Dintre personalităţile române aflate în străinătate, marele dramaturg Eugen Ionescu îşi exprima public credinţa că regimul lui Ceauşescu „de data aceasta a pierdut partida”, iar omul politic Radu Câmpeanu, preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, cu sediul la Paris, declară că românii din străinătate vor cere insistent guvernelor occidentale „izolarea politică şi diplomatică a lui Ceauşescu” şi „compatrioţii noştri din ţară să ştie că suntem nu numai cu sufletul alături de ei, dar că nu vom precupeţi nici un efort ca să-i ajutăm oricând şi oricum, pentru a contribui împreună la eliberarea României de sub jugul unei tiranii fără precedent în istoria noastră”[114].

Odată cu eşecul mitingului din 21 decembrie 1989 din Bucureşti, din Piaţa Palatului, cu neputinţa lui Ceauşescu de-a linişti şi amăgi miile de manifestanţi de pe străzile Capitalei cu fel de fel de promisiuni privind ridicarea nivelului de trai al populaţiei, atenţia celor două super-puteri, URSS şi SUA faţă

de România creşte în intensitate şi prioritate. Din sala Congresului Deputaţilor Poporului, de la Moscova, Mihail Gorbaciov declara participanţilor: „Urmărim cu multă atenţie cele ce se petrec în România. Suntem în legătură cu Ambasada noastră din Bucureşti. Avem o surpriză pe care o vom anunţa parlamentului"; în acelaşi timp, ministrul de externe sovietic, I. P. Aboimov îl întâlneşte pe ambasadorul român de la Moscova, Ion Bucur, şi dezminte public zvonurile despre o posibilă intervenţie a armatelor sovietice în România – zvonuri despre care, spune I. P. Aboimov „nu au nici o bază reală şi nu sunt conforme cu realitatea"[115]. În seara aceleiaşi zile, se semnalează două intervenţii din partea Casei Albe. În numele preşedintelui George Bush, purtătorul său de cuvânt, Marilin Fritzwater cere oficial guvernului român „să pună capăt reprimării brutale a demonstranţilor" şi „să deschidă frontierele, să-şi respecte obligaţiile asumate de Helsinki"; în acelaşi timp, din partea Departamentului de Stat, Richard Boucher califică masacrele de la Timişoara ca fiind de-a dreptul „barbare". Radio-ul „Europa Liberă" anunţă în seara aceleiaşi zile că „au loc convorbiri cu sovieticii, consacrate situaţiei din România" şi că „guvernul SUA cere Moscovei să-şi folosească toată influenţa pentru a pune capăt violenţei"[116].

De la Budapesta, ministrul de externe anunţa că guvernul din Ungaria studiază posibilitatea denunţării Tratatului de Prietenie şi Colaborare româno-maghiară. Guvernul şi Seimul Poloniei condamnau public „represiunea autorităţilor române". La Praga, Congresul Extraordinar al Partidului Comunist cerea „întreruperea imediată" a relaţiilor cu PCR. O atitudine de reprobare a ciocnirilor dintre populaţie şi armată formula la Sofia şi conducerea Comisiei de Politică Externă a Adunării Populare a Bulgariei. De la Berlin, Consiliul de Stat al RDG anunţa public decizia de a-i retrage lui Nicolae Ceauşescu ordinul „Karl Marx" ce i-l conferise. La Bon, cancelarul RFG, Helmut Kohl caracteriza represaliile din România drept „un lucru îngrozitor", cerând regimului

Ceauşescu „să respecte neîntârziat acele obligații pe care statul român şi le-a asumat" la Helsinki[117]. Manifestări împotriva regimului Ceauşescu se semnalau în seara aceleiaşi zile la Belgrad, iar Prezidiul Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, conducerea Uniunii Comuniştilor Iugoslavi, Uniunea Tineretului Socialist din Iugoslavia, Uniunea Studenților şi Asociația Veteranilor din Războiul de Eliberare Națională condamnau regimul totalitar şi represiv de la Bucureşti, în timp ce secretarul de stat din ministerul de externe al Canadei, Joe Clark, anunța rechemarea ambasadorului țării sale din România, suspendarea facilităților tarifare acordate la importuri şi anularea contractelor comerciale cu România[118].

De la Londra, ex-regele Mihai, se adresa de la postul BBC, printr-un *Apel către poporul român*: „Apelez la armata română – spunea printre altele – să răstoarne imediat regimul familial al impostorilor şi al Securității lor! Cer tuturor muncitorilor să declare şi să treacă imediat la grevă generală în toată țara! Să se formeze în țară un guvern de generali şi elemente ale partidului, opuse acestui regim! Sunt şi voi fi alături de voi! Mihai I"[119].

De la Paris, peste 50 de scriitori români exilați, în frunte cu Eugen Ionescu şi Emil Cioran se adresau, prin intermediul „Europei Libere", confraților din România, declarând printre altele, că „protestează cu adâncă indignare împotriva reprimării sălbatice a manifestațiilor pentru libertate, din Timişoara şi din alte oraşe ale României, se solidarizează frățeşte cu toți demonstranții şi, întocmai ca pentru întreg restul Europei, revendică şi pentru poporul român dreptul de a-şi determina singur soarta prin alegeri libere, care să pună capăt stăpânirii comuniste"[120]. Proteste cu un conținut similar trimitea prin intermediul aceluiaşi post de radio şi cântăreața de operă Viorica Cortez, din Germania[121].

În dimineața zilei de 22 decembrie 1989 – primind informații despre represaliile din capitala României, din

noaptea de 21 spre 22 decembrie 1989 – Gorbaciov a propus şi votat în cadrul Congresului Deputaţilor Poporului din URSS o *Declaraţie* în care, printre altele se arată „în acest moment de cotitură pentru soarta României, Congresul Deputaţilor Poporului din URSS îşi afirmă sprijinul hotărât faţă de cauza dreaptă a poporului român. Îi asigurăm pe cetăţenii României de sentimentele tradiţionale de prietenie şi bună vecinătate, reafirmând, totodată, dorinţa sinceră de colaborare, în interesele socialismului şi păcii”[122]. Pe de altă parte, când încă nu se produsese fuga soţilor Ceauşescu cu elicopterul de pe sediul CC al PCR, adjunctul ministrului de externe sovietic, I. P. Aboimov, îi înmâna ambasadorului României la Moscova o declaraţie, în care se spunea că „URSS respinge hotărât acele declaraţii privind campania antiromânească ce s-ar desfăşura în Uniunea Sovietică, nemaivorbind de acuzaţiile potrivit cărora, drepturile, acţiunile împotriva României ar fi planificate în cadrul Tratatului de la Varşovia. Asemenea afirmaţii sunt neîntemeiate şi absolut inacceptabile. La fel de absurde sunt şi declaraţiile unor persoane oficiale române despre intenţiile pe care le-ar avea URSS, de a efectua o intervenţie în România”[123].

După fuga lui Ceauşescu din Capitală, la orele 12,05, reacţiile faţă de căderea regimului n-au întârziat să apară. Purtătorul de cuvânt al Casei Albe, Marlin Fitzwater, declara în numele SUA: „O povară teribilă a unei domnii dictatoriale a căzut de pe umerii poporului român. SUA sunt alături, în bucuria lor, de poporul român... Dacă România merge pe drumul unei adevărate democraţii, SUA se angajează să sprijine puternic România şi să-i dea tot ajutorul posibil”[124].

Căderea regimului Ceauşescu a fost salutată în a doua parte a zilei de 22 decembrie 1989 de majoritatea covârşitoare a statelor europene. François Mitterand declară: „Românii sunt liberi! Europa respiră uşurată! Aceasta este o veste bună pentru toţi!” Margaret Thatcher îi felicita şi considera pe români „adevăraţi eroi!” exprimându-şi nădejdea că „România va urma

exemplul celorlalte țări și va efectua alegeri libere în țară". Papa Ioan Paul al II-lea lansa un apel, pronunțându-se pentru „schimbări radicale, democratice". Mario Soares, președintele Portugaliei aprecia că „întreaga opinie publică respiră cu ușurare, ca urmare a căderii dictatorului Ceaușescu"; Carlos Andres Perez, președintele Venezuelei consideră că „evenimentele din România se înscriu pe linia valului de libertate din Europa de Est a evoluției pe care nimeni nu o poate opri"; Comunitatea Economică Europeană elogia – printr-un comunicat – curajul, jertfa, și victoria românilor; Guvernele RDG, Iugoslaviei, Poloniei, Bulgariei se declarau gata să sprijine evoluția României spre democrație.

Mai concrete, Olanda, Canada promiteau, prima, să deblocheze 87 milioane de florini pentru ajutorarea țărilor din Europa de Est, iar a doua să suspende măsurile economice, luate cu numai o zi înainte, împotriva regimului de la București. Finlanda anunța și ea că va ajuta România cu peste 1 milion de mărci finlandeze, trimițând sânge și personal medical pentru spitalele din România. Manfred Wőrner, secretarul general al Alianței Nord-Atlantice Enrique Baron Crespo, președintele Parlamentului European, Jacques Delors, președintele Comisiei CEE, Hans-Dietrich Genscher, ministrul de externe al RFG, Rita Sissmuth, președintele Bundestag-ului, Otto Lambsdorf, președintele Partidului Liber-Democrat din RFG, miniștri de externe al Austriei, Alois Mock și cel al Danemarcei, Uffe Elleman Jansen al Italiei, Giani de Michelis, al Spaniei, Fernando Ordonez, al Ungariei, Gyla Horn, ca și Vaclav Havel, în numele Cehoslovaciei, Lech Walesa, liderul „Solidarității erau doar câțiva din cei ce salutau victoria forțelor democratice din România[125]. În zilele ce au urmat – după crearea noilor structuri centrale și locale ale puterii post-decembriste, odată cu conturarea democrației pluripartidiste – au continuat luările de poziție și declarațiile de solidaritate ale statelor lumii cu cauza poporului român.

URSS, Cehoslovacia, Ungaria recunosc, printre primele, chiar în ziua de 23 decembrie Consiliul Frontului Salvării Naționale. În aceeaşi zi anunță trimiterea de ajutoare, constând în medicamente şi bani, URSS şi Australia. La 24 decembrie două avioane încărcate cu materiale de primă urgență pentru victimele acțiunilor teroriste sosesc din Geneva. Organizația „Medici fără frontiere" lansează un apel către chirurgii şi anesteziştii dornici să-şi ofere serviciile instituțiilor sanitare din România. Consiliul Europei trimitea, în aceeaşi zi, trei nave aeriene, cu ajutoare umanitare şi financiare. Şi Piața Comună anunța trimiterea de importante ajutoare alimentare[126].

O poziție mai aparte se formula din partea Chinei. Purtătorul de cuvânt al Ministerului de Externe anunța că evenimentele din România reprezintă „o problemă internă" a țării noastre. Dar, China, speră că aceste evenimente nu vor afecta relațiile dintre cele două țări[127].

Un interes cu totul aparte l-au manifestat cele două mari puteri, SUA şi URSS față de noii lideri ai României post-decembriste. Presa din România reproducea la 27 decembrie 1989 mesajul SUA trimis primului guvern „revoluționar" condus de Petru Roman. În acest mesaj se relata printre altele: „în numele poporului american salutăm constituirea noului guvern român. Participăm la bucuria poporului român al cărui curaj în fața represiunii şi devotament față de libertate au făcut posibilă această democratică revoluție. Simpatiile noastre se îndreaptă către toți acei care au suferit pierderi, ca urmare a Revoluției şi violențelor din ultimele două săptămâni. Sperăm că tragica vărsare de sânge a luat sfârşit, în cele din urmă". Odată cu acest mesaj, guvernul SUA trimitea prin Comitetul Internațional al Crucii Roşii, suma de 500.000 de dolari şi se declara gata să acorde şi alte ajutoare. Guvernul SUA saluta angajamentul conducerii României de-a organiza alegeri libere şi înfăptuirea unor reforme economice şi politice importante, exprimându-şi speranța că vor urma acțiuni rodnice de colaborare între SUA şi noua conducere a României.

În aceeaşi zi presa românească relata cititorilor că Ion Iliescu, preşedintele FSN a avut o convorbire telefonică cu Mihail Gorbaciov, care a transmis şi în scris un mesaj de prietenie, solidaritate şi sprijin. Cei doi conducători – relata presa – „s-au declarat de acord că în perioada actuală o importanță deosebită o au înțelegerea şi sprijinul reciproc al celor două țări şi popoare, adâncirea colaborării în toate domeniile”[128].

Ziarele româneşti reproduceau zilnic ştiri diverse abundente privind fostul regim Ceauşescu şi dorința evoluției României spre democrație. Între ştirile din Ajunul Crăciunului, din 24 decembrie 1989, aflăm că: Guvernul chinez, de pildă, respingea categoric zvonul că Nicolae Ceauşescu s-ar fi refugiat în teritoriile chineze. Un corespondent al agenției elvețiene de presă difuza ştirea că în vreme ce membrii clanului Ceauşescu figurau în evidența băncilor din Elveția cu depuneri în valoare de 4 miliarde dolari-aur, pe numele României nu se aflau înscrise decât 70 milioane dolari. În aceeaşi corespondență se anunța că românii aflați în Elveția cereau ca guvernul post-decembrist să blocheze fondurile băneşti ale familiei Ceauşescu, spre a fi eliberate şi utilizate în folosul oamenilor sărmani. Bruno Kreisky, cancelarul Austriei îşi exprima public „satisfacția că poarta libertății a fost deschisă şi pentru poporul român” iar înlăturarea lui Ceauşescu făcea din ziua de 22 decembrie 1989 „o zi istorică”.

Din Stockholm se anunța că pentru suedezi „prăbuşirea regimului Ceauşescu este o veste minunată!” Marele compozitor şi interpret Yehudi Menuhin, preşedintele de onoare al Societății „George Enescu”, transmitea din Berlinul Occidental că este „solidar cu poporul român”. Din Londra, liderul Partidului Laburist, Neil Kinnok, afirma în public că înlăturarea lui Ceauşescu este cel mai frumos cadou făcut de Crăciun poporului român!” Ştiri şi aprecieri similare veneau din Bulgaria, Olanda, Tunisia, Turcia, Japonia, Episcopia românilor greco-catolici din SUA, numeroase alte

ţări, încât un ziar de la Suceava, reproducând o întreagă pagină cu astfel de informaţii, le punea sub un titlu mare şi sugestiv: „Lumea este cu ochii pe noi şi alături de noi”[129].

NOTE:

---

[1] Ioan Scurtu, *Revoluţia Română din Decembrie 1989 în context internaţional*, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, p. 87.

[2] Anatol Petrencu, *Istoria Uniersală. Epoca contemporană*, 1939-1995, ediţia a III-a corectată şi completată, Editura Museum, Chişinău, 1996, p. 205.

[3] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 89-90; 102-103.

[4] Paul Johnson, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, traducere din engleză de Luana Schidu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 733-734.

[5] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 207.

[6] Alexandru Radu Timofte, *Originile, mărirea, declinul şi renaşterea lumii informaţiilor secrete*, Editura Academiei Naţionale de Informaţii, Bucureşti, 2004, p. 175-178; Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 92.

[7] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 108-110.

[8] *Ibidem*, p. 111.

[9] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 35

[10] *Ibidem*, p. 207.

[11] Gabriel Topor, *„Revoluţia” după 1989*, în „Polis”, nr. 4/1994, Bucureşti, p. 12-14.

[12] *Ibidem*, p. 14.

[13] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 734

[14] *Ibidem*, p. 734 şi Gabriel Topor, *op. cit.*, p. 1.

[15] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 209.

[16] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 92.

[17] *Ibidem*, p. 120.

[18] *Ibidem*, p. 124-127; Florin Constantiniu, *Cuvânt înainte. Observaţiile unui istoric*, vezi vol. Lui Vartan Arachelian, *În faţa*

Dumneavoastră. Revoluția şi personajele sale, Bucureşti, Editura Nemira, Bucureşti, 1998, p. 9

[19] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 209.

[20] *Ibidem*, p. 210.

[21] *Ibidem*, p. 212-213.

[22] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 932.

[23] Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX: în căutarea une lumi noi (1973 până în zilele noastre)*, traducere Marius Ioan, Editura All, 1998, p. 160.

[24] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 933.

[25] *Ibidem*, p. 933.

[26] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, traducere de Radu Pontbriant, ediție îngrijită, note şi anexe de Petre Dan, Editura Nemira, 1994, p. 69-78.

[27] *Ibidem*, p. 78-105.

[28] Paul Johnson, *op. cit.*, p. 746.

[29] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 165-166.

[30] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 35-36.

[31] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideea, Bucureşti, 1999; Ioan Scurtu, *Istoria contemporană a României (1918-2005)*, Bucureşti, Editura Fundația România de Mâine, Bucureşti, 2005; Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999; Mihai Bărbulescu ş.a., *Istoria României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

[32] Keith Hitchins, *Istoria României, 1967-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997.

[33] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 563.

[34] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop*, Sovietizarea României. Percepții anglo-americane (1944-1947)*, Editura Iconică, Bucureşti, 1993, p. 8.

[35] Ioan Scurtu, (coordonator), *România. Viața politică în documente, 1947*, Bucureşti, 1994, p. 92.

[36] Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri*, *Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Ion Slavici, Arad, 1995, p. 97-98.

[37] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 450-451.

[38] Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist. Studiu de caz*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.

[39] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist (decembrie 1947-decembrie 1989)*, în vol. *Istoria României*, de Mihai Bărbulescu ş.a., p. 516-538.

[40] Semnatarul acestor rânduri a participat, ca student, şi secretar al U.A.S. din Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi la o întâlnire intimă ca activist de studenți şi cadre didactice din centrul universitar Iaşi la „prelucrarea" Declarației din aprilie 1964, cu Emil Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer la Teatrul Național „Vasile Alecsandri" din Iaşi.

[41] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 522.

[42] La Cernăuți am aflat, de pildă, arhive privind toate localitățile întregii Bucovine, inclusiv cele privind alegerile de primari din anul 1955 (vezi Mihai Iacobescu, *30 de zile în Siberia: căutând arhivele Bucovinei*, Editura Junimea, Iaşi, 2005).

[43] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 463, 466.

[44] *Ibidem*, p. 463-464.

[45] *Ibidem*.

[46] *Ion Gheorghe Maurer*, în vol. *Şefii de stat şi de guvern ai României (1859-2003)*, de Nicolae C. Nicolescu, Editura Meronia, Bucureşti, 2003, p. 86-87.

[47] Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989*, p. 51.

[48] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 521-527.

[49] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 465.

[50] K. Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, publicate de acad. A. Oțetea şi S. Schwann, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1964.

[51] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 464.

[52] *Ibidem*, p. 468.

[53] *Ibidem*, p. 471.

[54] Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, 1984, p. 310, 321.

[55] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 539-568.

[56] Trond Gilberg, *Naționalism and Communism in Romania*, Westwiew Press, Boulder, 1990, p. 53.

[57] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 59-60.
[58] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 471-475.
[59] Dennis Deletant, *op. cit.*, p.537-538.
[60] Immanuel Kant, *Ideea unei istorii universale. Ce este „luminarea”? Începutul istoriei omenirii. Spre pacea eternă*, Bucureşti, 1943, p. 174.
[61] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 539.
[62] Silviu Curticeanu, *Meditații necenzurate*, Editura Historia, Bucureşti, 2007, p. 52, 53, 58 etc.
[63] *Ibidem*, p. 66-67.
[64] *Ibidem*, p. 60.
[65] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 540
[66] Vladimir Alexe, *Ion Iliescu – Biografia secretă. Candidatul Manciurian*, Editura Elit Comentator, 2000, p. 11-12; vezi şi fotocopia actelor de studii falsificată, p. 248-255.
[67] Vezi Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri...*, p. 213-214.
[68] Silviu Curticeanu, *op. cit.*, p. 64, 65.
[69] Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 316.
[70] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 67-68.
[71] Nicolae Nicolescu, *Şefii de stat şi de guvern ai României (1859-2003). Mică Enciclopedie*, Editura Meronia, Bucureşti, p. 115.
[72] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 545.
[73] Nicolae Nicolescu, *op. cit.*, p. 111.
[74] *Ibidem*, p. 114-115.
[75] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 71.
[76] Nicolae Nicolescu, *op. cit.*, p. 117-118.
[77] Florin Constantiniu, *op. cit.* p. 500.
[78] Peter Kopecky, *18 ani mai târziu sau ce nu trebuia să ştie poporul slovac despre momentul 1989 din România*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei*, coordonator Alexandru Oşca, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, p. 171.
[79] Mihaela Ceauşescu, *«Nu regret, nu mă jelesc, nu strig»*, Editura Meditații, Bucureşti, f.a., p. 118; Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 132.
[80] *1989. Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene. Documente*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2000.
[81] Peter Kopecky, *op. cit.*, p. 171.

[82] Mihai Iaobescu, *Modalități de preluare a puterii în centrele urbane şi rurale româneşti. Cazul Suceava*, în vol. *1989 – an decisiv în istoria Europei...*, p. 140.
[83] Peter Kopecky, *op. Cit.*, p. 169-170, 180-181.
[84] Radio „Europa Liberă“, 24 decembrie 1999.
[85] Vladimir Alexe, *Ion Iliescu...*, p. 113.
[86] „Magyar Nemzet“, 16 martie 1991.
[87] Eugen Florescu, *Bestia Brucan*, ediia a II-a, Editura Planeta, 1996, 125 p.
[88] Vladimir Alexe, *op.cit.*, p. 113-123.
[89] Vezi Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, vol. I, Editura Cozia, Bucureşti, 1991, p. 58; Mihail M. Andreescu, *Revoluția Română în Bucureşti. 22 decembrie 1989*, în vol. *1989 – an decisiv...*, p. 131-133.
[90] Vladimir Alexe, *op. cit.*, p. 126.
[91] Mihai Iacobescu, *Declanşarea şi desfăşurarea revoluției pe meleagurile sucevene*, în „Clio”, 1989, an I, nr. 1-2, 2005, p. 112.
[92] Cassian Maria Spiridon, *Iaşi, 14 decembrie 1989 – începutul Revoluției Române*, Editura Timpul, Iaşi, 1994.
[93] Vladimir Alexe, *op. cit.*, p. 113.
[94] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 183.
[95] Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 574.
[96] Ioan Coja, *Marii manipulatori: asasinii lui Iorga, Culianu, Ceauşescu*, Bucureşti, 1993.
[97] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 260-265.
[98] Parlamentul României, *Raportul Comisiei Parlamentare de audiere a persoanelor, care după 22 decembrie 1989 au fost nevoite să-şi părăsească locul de muncă şi domiciliul din județele Harghita şi Covasna*, Bucureşti, 1991.
[99] Aceste mărturii ne-au fost făcute, cu probe materiale şi fotografii, de către generalul Iacob Keller, comandantul forțelor militare din Transilvania la acea dată.
[100] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999, p. 509.
[101] *Ibidem*, p. 510.

[102] Alesandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989. Cronologie*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, p. 69.
[103] *Ibidem*, p. 78.
[104] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Editura Axioma Eddit, Bucureşti, 2001, p. 104.
[105] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 79 şi 92.
[106] *Ibidem*, p. 81.
[107] *Ibidem*, p. 87.
[108] *Ibidem*, p. 87-88.
[109] *Ibidem*, p. 117-118.
[110] *E un început în tot sfârşitul. Culegere selectivă din programele radio difuzate în zilele de 15-25 decembrie 1989*, colecția Bibliotecii Radio, Bucureşti, 1998, p. 31, 38-39.
[111] *1989. Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene. Documente*, Bucureşti, p. 470.
[112] *Ibidem*, p. 470.
[113] „Caietele Revoluției", nr. 2/2005, p. 33.
[114] *E un început...*, p. 400-418.
[115] *Ibidem*, p. 339-340.
[116] Iosif Zăgreanu, *Revoluționarii de la Cluj, mit şi realitate*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2005, p. 441.
[117] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 174-176.
[118] *1989. Principiul dominoului...*, p. 479.
[119] *E un început...*, p. 339-340.
[120] *Ibidem*, p. 358.
[121] *Ibidem*, p. 359.
[122] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 232.
[123] *E un început...*, p. 387.
[124] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 229.
[125] *E un început...*, p. 450-451.
[126] *Ibidem*, p. 399-412.
[127] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 259.
[128] „Crai nou", Suceava, 28 decembrie 1989, p. 4.
[129] Idem, 26 decembrie 1989, p. 4.

C.

ÎN ANUL 1991, PRIN IMPLOZIE SE PRODUCE DESTRĂMAREA URSS. NOSTALGICII VECHIULUI IMPERIU ÎNCEARCĂ, ÎNSĂ, SĂ-L REÎNVIE ŞI SĂ-L MENȚINĂ, ÎNFIINȚÂND COMUNITATEA STATELOR INDEPENDENTE (C.S.I.). TOTODATĂ, RĂZBOIUL RECE REÎNCEPE SUB O FORMĂ CAMUFLATĂ. AUTORUL ANALIZEAZĂ ŞI ÎNFĂȚIŞEAZĂ – CA STUDIU DE CAZ – LUPTA DE ELIBERARE A ROMÂNILOR MOLDOVENI DIN IMPERIU. LA 27 AUGUST 1991 EI ÎŞI PROCLAMĂ INDEPENDENȚA. DAR ÎMPREJURĂRILE INTERNE ŞI EXTERNE, ÎN GENERAL, ŞI ATITUDINEA MOSCOVEI, ÎN SPECIAL, ÎI OBLIGĂ CA, ÎN LOC DE O INDEPENDENȚĂ REALĂ, SĂ ACCEPTE INTRAREA ÎNTR-O NOUĂ CUŞCĂ IMPERIALĂ: C.S.I.

CAPITOLUL III

ROMÂNII DIN IMPERIUL SOVIETIC. ORGANIZARE. AFIRMARE. REVENDICĂRI. FRONTUL POPULAR DIN MOLDOVA

Citind şi urmărind reacţiile atât de numeroase ale majorităţii statelor, precum şi ale unor personalităţi ale culturii, ştiinţei şi artei, din lumea contemporană, suntem oarecum surprinşi să constatăm cu uimire şi dezamăgire că nici în cazul celorlalte ţări foste socialiste europene, nici în cazul României transformările şi răsturnările ce au loc în tot anul 1989 nu sunt analizate şi evaluate ca atare: un început de lichidare al unei consecinţe nefaste, anormale, generate de tendinţa expansivă a URSS şi neputinţa aliaţilor ei vremelnici, în principal SUA şi Marea Britanie de a-şi respecta principiile asumate, semnate prin Charta Atlanticului (1941) şi difuzate în timpul războiului dar total ignorate , neaplicate la sfârşit, când s-a organizat şi trasat noua hartă a Europei postbelice.

Este limpede, ca lumina ochilor, că la Malta, Mihail Gorbaciov şi George Bush s-au înţeles, probabil între patru ochi, fără să vorbească, să recunoască public; acceptăm procesul de reformare, de democratizare a lagărului socialist european, dar, conform Acordului final de la Helsinki, nu discutăm şi nu modificăm frontierele postbelice. O „minune" totuşi s-a făcut: Ţările Baltice s-au desfăcut din strânsoarea Imperiului sovietic şi au ieşit, printr-o decizie temerară, afară, dincolo de frontierele sovietice oficiale. Dar Finlanda, Polonia, România, care fuseseră victime ale expansiunii staliniste în prima fază a războiului? Şi încă un fapt monstruos: anexiunile sovietice s-au operat şi acceptat, iniţial de către Hitler, apoi, la sfârşitul războiului, şi de către aliaţii occidentali ai lui Stalin – Churchill, Roosevelt?

III.1. Considerații referitoare la unele consecințe esențiale ale stăpânirii țariste și sovietice în teritoriile românești

În cazul românilor din Imperiul sovietic – cei din străvechile teritorii românești ca jumătatea de răsărit a Moldovei, numită impropriu Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța – nici una dintre stăpânirile străine care s-au instalat și au stat vremelnic într-un teritoriu românesc nu s-a comparat și egalat, nici cu cea rusească, nici cu continuatoarea și moștenitoarea ei, cea sovietică.

În iunie 1940, după ultimatumul sovietic au fost ocupate și integrate la URSS **nordul Bucovinei, Ținutul Herței** și zona dintre Prut și Nistru, **Basarabia**, toate aceste teritorii însumând 50.135 km^2. Din vechea Bucovină istorică, mai bine de jumătate, adică peste 6.000 km^2, împreună cu 340 km^2, reprezentând ținutul Herța au intrat în regiunea Cernăuți, iar restul, sudul Bucovinei, circa 4.000 km^2,, au rămas la România (formând astăzi județul Suceava). Nordul Bucovinei, împreună cu ținutul Herța s-au adăugat județului Hotin – din nordul Basarabiei – formând regiunea Cernăuți a Ucrainei. Și sudul Basarabiei a fost dat Ucrainei.

Potrivit recensământului din anul 1930, populația Bucovinei, după originea la neam se prezenta astfel: românii – 44,5%, ucraineni, ruteni, huțani – 29,1%, evrei – 10,8%, germani – 8,9%, poloni – 3,6%, alte neamuri – 3,1%. În teritoriul anexat în iunie 1940, procentul populației românești era de 37%[1], restul formând alte etnii, venite în zonă, în timpul stăpânirii austriece între anii 1774-1918.

În Basarabia, recensământul din 1930 afla următoarea structură a populației după neam[2]:

Totalul populației: 2.864.402		%
din care:		
români	1.610.757	56,2
ruşi	351.012	12,3
ucraineni	316.211	11,0
evrei	210.856	7,2
bulgari	163.728	5,7
găgăuzi	98.172	3,4
germani	81.089	2,8
Alte neamuri	39.678	1,4

După încorporarea teritoriilor româneşti la URSS au avut loc importante schimbări demografice. S-au repatriat – între anii 1940-1941 – germanii, polonezii şi maghiarii. O parte din populația românească, împreună cu administrația s-a refugiat din calea ruşilor în interiorul țării.

Au fost deportați în diverse zone, îndeosebi în Siberia, învățătorii, profesorii, preoții, cei înstăriți sau bănuiți a fi ostili regimului sovietic. Regimul bolşevic a promovat o politică de deznaționalizare intensă, sistematică, permanentă; tinerii au fost recrutați la şcoli profesionale şi tehnice, fiind apoi trimişi în centre industriale din interiorul URSS, iar în localitățile româneşti au fost aduse elemente alogene, slavofone la toate instituțiile şi întreprinderile, acaparând întreaga conducere a vieții economice, politice, culturale.

În anii 1940-1941 numeroase familii de români au fost expulzate, deportate sau chiar exterminate fizic, prin masacre, precum asasinarea în masă, în aprilie 1941 de la Fântâna Albă, din nordul Bucovinei, a sute şi mii de persoane, care voiau să treacă frontiera în România. Au fost şterse de pe fața pământului şase localități româneşti din nordul Bucovinei – Albovăț, Buci, Frunza, I.G. Duca, Prisaca şi Țânțăreni[3]. Prin foametea din anii 1946-1947 şi rechizițiile forțate, efectuate de autoritățile sovietice din sate au fost ucişi cu premeditare, în cei doi ani, după statisticile oficiale 216.408 persoane[4].

O altă metodă de exterminare au reprezentat-o deportările în Siberia. După datele din statisticile păstrate în arhivele sovietice, au fost deportate peste 55.000 de familii, adică circa 275.000 de persoane, mai ales după trecerea celor înstăriţi, în martie-aprilie 1949, la „chiaburi”, spre a forţa înscrierea la colhozuri[5]. Uneori, şi acuzaţiile de natură religioasă au constituit pretexte de deportare: în 1951, pe motiv că aparţin sectei „Martorii lui Iehova” au fost deportate în Siberia peste 700 de familii, adică aproximativ 35.000 suflete[6].

A existat o etapă a regimului sovietic în timpul căreia s-a încercat, în anii tiraniei staliniste, să se lichideze „comunismele naţionale”, spre a trece la „rusificarea mai rapidă” a provinciilor, dar, cu toate aceste eforturi, în 1970, la o populaţie de „moldoveni” de 2.303.916 persoane, doar 34% vorbeau limba rusă[7]. Însă, odată cu trecerea la reformele lansate şi propagate de Gorbaciov, între 1985-1989, ponderea românilor din spaţiul sovietic cu studii medii şi superioare a crescut, deşi acest ritm de creştere n-a putut depăşi ponderea minoritarilor ruşi, ucraineni, evrei, în cadrul Republicii Moldova[8]:

naţionalitatea	**La 1000 de persoane, în Republica Moldova**			
	Cu studii medii		**Cu studii superioare**	
	1959	**1989**	**1959**	**1989**
moldoveni (români)	15	107	9	63
ruşi	91	208	66	178
ucraineni	49	179	25	104
evrei	71	231	106	293
găgăuzi	6	107	2	37
bulgari	16	152	10	82

În 1989, când s-a prăbuşit lagărul socialist european, structura populaţiei Republicii Moldova se prezenta astfel[9]:

naționalitatea	Nr. persoane	procentul
moldoveni	2.794.749	64,5%
ucraineni	600.366	13,8%
ruşi	562.069	13,0%
găgăuzi	153.458	3,5%
bulgari	88.419	2,0%
evrei	65.672	1,5%
țigani	11.571	0,3%
români	2.477	0,06%
Alte neamuri	56.579	1,3%

E de reținut un lucru trist şi, totodată, inexplicabil, în aparență: de ce doar 0,06% - adică 2.477 de persoane s-au declarat români? Fiindcă efortul îndelungat de-a fi îndoctrinat cu teoria «poporului» şi «națiunii moldoveneşti» a dat rezultate la o populație predominant rurală. „Țăranii – constată politologul, istoricul, filosoful şi scriitorul Iulian Fruntaşu – în loc să învețe, s-au „adaptat", începând să trateze urbanitatea, industrializarea şi modernitatea drept nişte vicii imuabile şi străine"[10].

Elita românilor în Moldova sovietică, de pildă, era, în anul 1989, mult mai redusă sub raport numeric, decât cea a rusofonilor, după cum rezultă din datele oficiale de mai jos[11], deşi rusofonii erau minoritari:

Ponderea elitelor în domeniile:	români	ruşi	ucraineni
Biserică ortodoxă (preoți)	59,7%	23,9%	11,4%
Administrație, justiție şi poliție	11,2%	64,2%	16,7%
Armată şi securitate	5,8%	58,3%	17,2%
Învățământ, cultură, educație	18,3%	58,0%	13,8%
Ştiință, literatură, artă	16,8%	48,6%	24,8%
Sectorul medico-sanitar	17,2%	55,9%	2,8%

Față de perioada țaristă, când ponderea populației urbane, în Basarabia era, în 1897, de numai 14%, sub bolşevici obsesia industrializării forțate a dat cel puțin rezultate aparente, spectaculoase. Ponderea populației urbane a crescut de la 14%, în 1897, la 17% în 1950 şi la 47% în 1989 – la sfârşitul etapei gorbacioviste în anul în care se prăbuşea lagărul socialist european[12].

Dacă Stalin încercase să lichideze sau cel puțin să reducă pe cât posibil elita comunistă națională – în cazul nostru cea basarabeană – ulterior, în general, şi sub Mihail Gorbaciov, în special, s-a dezvoltat şi consolidat o elită comunistă „moldovenească” republicană. Numărul membrilor de partid „moldoveni” a crescut spectaculos – devenind, într-un anume fel, un factor important de decizie la nivel local, raional şi republican (deşi funcțiile cheie continuau să fie deținute de rusofoni), fără a atinge însă, ponderea majoritară a populației româneşti în Moldova[13]:

Anii	**Evoluția ponderii membrilor de partid în R.S.S. Moldovenească**			
	moldoveni	**ucraineni**	**ruşi**	**evrei**
1940	17,5%	52,5%	11,3%	15,9%
1989	47,8%	20,7%	22,2%	2,5%

Evoluția de mai sus este sugestivă: în iunie 1940, când trupele sovietice au ocupat Basarabia, comuniştii români aveau un procent de numai 17,5%, pe când românii, în ansamblul populației, reprezentau 56,2%. În acelaşi an, 1940, ponderea comuniştilor ruşi, ucraineni şi evrei era de 79,7%, restul fiind găgăuzi, bulgari etc.

Despre nordul Bucovinei şi ținutul Herța – integrate după 1940 la R.S.F. Ucraina – nu dispunem de date atât de numeroase ca în cazul Basarabiei. Putem, însă, constata, din datele oficiale pe care le deținem că dacă , în 1946 românii reprezentau în regiunea Cernăuți 37% din populația totală a

acestei zone, în 1989, ponderea românilor scăzuse la 25,2%, pe raioane prezentându-se astfel[14]:

Raionul	**Populația regiunii Cernăuți pe raioane şi naționalități în 1989**	
	ucraineni	**români**
Herța	5,3%	92,9%
Hliboca	40,3%	57,4%
Noua Suliță	32,5%	64,8%
Storojineț	57,4%	37,5%
Hotin	90,3%	7,1%
Secuieni	86,7%	3,2%
Vijnița	91,9%	0,7%
Zastavna	98,4%	0,4%
Chelmenți	96,8%	1,2%
Coțmani	97,2%	0,7%
Putila	100%	-

Din fosta Bucovină istorică, în timpul stăpânirii sovietice, românii au fost aproape total deznaționalizați, asimilați, lichidați în raioanele dintre Prut şi Nistru şi în partea de vest – Vijnița, Putila, Coțmani, Zastavna. Din nordul Basarabiei au fost masiv populate cu ucraineni raioanele Hotin, Secuieni şi Chelmenți (nordul fostei raiale Hotin). Românii au rămas majoritari numai în raioanele Herța (92,9%), Noua Suliță (64,8%) şi Hliboca (57,4%). Ponderea românilor s-a mai păstrat ridicată în raionul Stotojineț (37,5%), unde există o salbă de sate curat româneşti, între care: Crasna Ilschi, Bănila Moldovenească, Budineț, Pătrăuți pe Siret, Ropcea, Broscăuții vechi, Igeşti etc. În oraşul Cernăuți – în trecut capitală a Bucovinei, sub austrieci (1774-1918), iar azi sediul administrativ, politic şi cultural al regiunii cu acelaşi nume – în 1989 ponderea românilor mai era de 7,5%[15].

În cazul românilor din nordul Bucovinei şi Ținutul Herța, când a început mişcarea națională, generată de reformele

lui Gorbaciov, numeroşi intelectuali au migrat şi s-au integrat alături de fraţii lor de la Chişinău – cazul lui Mircea Druc, din satul Pociumbăuţi, de dincolo de Stânca-Costeşti nu este singular; în total, circa 200 de intelectuali din nordul Bucovinei s-au stabilit în anii din timpul şi de după dezagregarea imperiului sovietic la Chişinău[16].

Analizând procesul de declanşare şi desfăşurare a reformelor gorbacioviste în Moldova – care era o republică periferică a URSS – istoricii români, de la Est sau de la vest de Prut constată că, în sens larg **rusificarea Basarabiei**, voită şi urmărită în mod energic, permanent şi violent în timpul lui Stalin, apoi continuată şi aplicată sub regimul autocratic al lui Brejnev, Andropov şi Cernenko părea să-şi fi atins scopul după circa două decenii de măsuri variate şi rafinate. Părea aproape anihilat, lichidat spiritul naţional, încât, printre moldoveni, pe plan local, s-au găsit unii trepăduşi, care-au ajuns foarte sus, în vârful ierarhiei republicii, fiind dispuşi să execute, cu cea mai deplină exactitate şi fidelitate toate poruncile Moscovei. Astfel de indivizi au fost, bunăoară, Ivan Bodiul şi Semion Grossul, ajunşi prim-secretari ai Comitetului Central al Partidului Comunist din R.S.S. Moldova[17].

Însă, cu toate aceste aparenţe de integrare şi subordonare a Moldovei în „marea familie” a URSS, elementele progresiste din republică, fiii de ţărani, în general, scriitorii, în special, au încercat şi s-au preocupat de timpuriu să-şi revendice unele drepturi. Aşa, de pildă, în 1956, scriitorii moldoveni au cerut Academiei Republicii să adopte unele măsuri „pentru curăţirea şi îngrijirea graiului”. Cererea a revenit şi s-a formulat şi mai lămurit la Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din Moldova, tocmai când în Polonia şi Ungaria aveau loc primele mişcări politice antisovietice. Moldovenii de peste Prut au receptat şi s-au bucurat când în România s-a cerut şi s-a obţinut, în 1958, retragerea trupelor sovietice de ocupaţie, apoi, când s-a eliberat şi prelucrat pe larg *Declaraţia din aprilie 1964*, când s-a discutat problema

Basarabiei în cadrul convorbirilor româno-chineze, când s-a tipărit şi s-a răspândit Karl Marx, *Însemnări despre români*, când, în 1966, Nicolae Ceauşescu a ridicat şi condamnat „amestecul Kominternului în treburile interne ale Partidului Comunist din România”, când, în anii următori s-a eliminat din toate manualele şcolare româneşti acele formulări-şablon, introduse de acel mult prea obedient „academician”, Mihai Roller, cum că, în 1918 „armata regală română a ocupat Basarabia”, introducându-se în schimb fraza nouă: „pe baza hotărârii Sfatului Țării, din martie 1918, Basarabia a revenit la România”; moldovenii au receptat şi s-au bucurat şi când, după 1968, în scrierile istorice, de la Vest de Prut, a început să se analizeze şi evalueze corect Pactul Ribbentrop-Molotov, ca un târg imperialist, prin care Stalin şi Hitler îşi împărțeau sferele de influență.

Moldovenii s-au bucurat şi atunci când au ascultat cuvântarea prin care Ceauşescu, în august 1968, condamna intervenția Moscovei şi a celorlalte țări din Tratatul de la Varşovia, în Cehoslovacia. Moldovenii de la Est de Prut s-au resemnat însă când, în 1975, Ceauşescu s-a văzut silit şi a semnat *Actul final* de la Helsinki, care stipula şi obliga pe semnatari să recunoască „inviolabilitatea frontierelor postbelice”, ca şi în august 1976, când a vizitat Republica Moldova şi a declarat acelaşi lucru, deşi, în final, le-a urat moldovenilor, în limba română, „împlinirea tuturor dorințelor” – prilej cu care aceştia şi-au dat seama că între limba de la Est şi cea de la Vest de Prut nu era nici o deosebire şi pretinsa „națiune şi limbă moldovenească” nu era decât o scornire propagandistică.

Apoi, moldovenii, de la Est de Prut s-au bucurat mult când a apărut, în România, în 1975, *Delirul* lui Marin Preda – carte în care cei ce au putut să o procure, au citit, negru pe alb, că românii au participat la al doilea război mondial, fiindcă au încercat să elibereze, să reintegreze la statul național, Basarabia şi nordul Bucovinei.

Deschiderea României spre Occident, în epoca în care în fruntea guvernului român s-a aflat Ion Gheorghe Maurer, vreme de-aproape un deceniu şi jumătate, apariţia la Bucureşti a unor cărţi antologice, ca, de pildă: *Constelaţia lirei* (1987), cu versuri ale poeţilor basarabeni, toate acestea şi multe altele au fost acţiuni preliminare care au prefaţat, au pregătit şi declanşat miracolul renaşterii mişcării naţionale româneşti de la est de Prut, de după 1985.

În Moldova sovietică primul impuls al reformelor lui Gorbaciov a venit şi s-a răspândit – după opinia unor istorici din zonă[18] – abia în octombrie 1986. Atunci, în cadrul CC al PCUS a fost criticată dur conducerea partidului comunist din Republica Moldova pentru denaturarea, raportarea mincinoasă a realităţilor economice, a situaţiei din industrie şi agricultură etc. A urmat o plenară a CC al PCM, la 22 octombrie 1986, când liderul comunist al moldovenilor, Simion Grossu, recunoştea public faptul că „nu există nici o ramură în care să nu fi fost descoperite mistificări", că „se majorează indicii în toate sferele: producţie, eficienţa recomandărilor ştiinţifice, investiţiile şi propunerile de raţionalizare, numărul lecţiilor publice, al lecţiilor şcolare, al vizitelor medicilor, al consomoliştilor, al bibliofililor, până şi numărul adunărilor de partid ce au avut loc", creându-se „o aparenţă de prosperitate generală"[19].

Recunoaşterea publică a minciunii era primul însemn al înţelepciunii. În primii ani ce au urmat, s-au antrenat şi remarcat în dezbaterile din presă şi în adunările scriitorilor îndeosebi personalităţi, ca: Ion Hadârcă, Ion Ungureanu, Valeriu Matei, Mircea Druc, Iurie Roşca, Grigore Vieru, Valentin Mândâncanu, Ion Druţă, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Vasile Beşleagă, Mihai Cimpoi şi numeroşi alţii, care au devenit liderii spirituali ai ideilor înnoitoare.

Ideile lui Gorbaciov – referitoare la: necesitatea stopării stagnării economice, atragerea investiţiilor şi

tehnologiilor de vârf din Occident, modernizarea şi eficientizarea unităţilor economice, asimilarea cât mai rapidă şi deplină a cuceririlor ştiinţifico-tehnice din domeniile informaţiilor şi comunicaţiilor etc. – au fost îmbrăţişate şi propagate de numeroşi lideri politici, dar, mai ales, scriitori, oameni de ştiinţă, cultură şi artă de pe cuprinsul Moldovei.

Pe de altă parte, eşecul catastrofal al intervenţiei militare din Afganistan, criza armată generată de conflictul din Karabahul de Munte, litigiul generalizat şi amplificat între Azerbaidjan şi Armenia, tendinţele tot mai pronunţate spre autonomie ale republicilor periferice, Ţările Baltice, Ucraina, Moldova, transformarea factorului etnic într-un mod de mobilizare şi înţelegerea ideii de liberalizare ca o posibilă democratizare a relaţiilor dintre republici, popoare, etnii, însemnele de „osificare", de „sclerozare" ale uriaşului aparat de partid şi de stat, condus până la Gorbaciov de o gerontocraţie depăşită, istovită, transformaseră imperiul sovietic într-un caz de „**post-totalitarism prin decădere**"[20], favorabil discuţiilor, dezbaterilor, confruntărilor de idei.

Favorabilă înnoirilor – în interiorul URSS-ului şi deci şi în Republica Moldova, de la periferia vestică a imperiului – a devenit şi schimbarea de optică a liderului de la Kremlin şi a colaboratorilor săi faţă de păstrarea şi exercitarea controlului sovietic în ţările socialiste europene. Spre surprinderea lumii contemporane în decembrie 1988, Mihai Gorbaciov s-a simţit obligat şi a declarat public la ONU că URSS îşi va retrage, într-un viitor apropiat, trupele din Europa Centrală şi de Răsărit. Lumea, din interiorul şi exteriorul URSS a înţeles exact că gestul era unul de nevoie şi nu chiar de bunăvoie: lagărul socialist european devenise „o povară prea grea", a cărei menţinere se întorcea împotriva URSS-ului însăşi. Analiştii externi au observat şi constatat – şi acest fapt i-a stimulat şi pe liderii moldoveni – că Gorbaciov încerca să poată realiza trei obiective importante: 1) să reînnoiască, să restructureze şi să democratizeze aparatul conservator şi împovărător de imens al

partidului, statului şi armatei; 2) să-şi atragă, împotriva forțelor conservatoare, rutinate, anchilozate, sclerozate, marea majoritate a societății civile şi, în primul rând, intelectualitatea progresistă, democratică – ceea ce, de fapt, contravenea ideii marxist-leniniste a hegemoniei proletariatului; 3) să întinerească şi să sporească eficiența şi omnipotența partidului, statului şi armatei, democratizându-le şi subordonându-le în direcția activității lucrative[21].

În acest climat, foarte complex şi complicat, favorabil atât pe plan intern, cât şi extern, s-a dezvoltat şi amplificat în anii 1988-1991 în Moldova, o mişcare de afirmare națională fără precedent în tot trecutul acestei provincii. Ea aminteşte, întrucâtva, de efervescența ideologică şi culturală, din Principatele Române, din timpul, din preajma şi vremea declanşării şi desfăşurării revoluției de la 1848, până la intervenția trupelor ruseşti şi otomane, sau de anii mişcării memorandiste în Transilvania, 1892-1894, cu reverberații şi implicații în tot spațiul românesc; dar – aşa cum s-a şi observat – orice încercare de-a o compara cu tot ce a fost în trecutul epocii moderne a românilor, nu i-ar epuiza şi înfățişa întreg specificul, individualitatea, originalitatea[22].

Sintetizând şi rezumând dezvoltarea şi amploarea acestei mişcări de renaştere națională, menționăm că: în primele luni ale anului 1989 au apărut – şi şi-au făcut simțită activitatea în dezbaterea largă de idei – **Mişcarea Democratică Moldovenească pentru Susținerea Restructurării**, **Clubul Literar-Muzical „Alexei Mateevici”**, **Liga Democratică a Studenților**, **Societatea Istoricilor**, **Congresul Intelectualilor**, care la 20 mai 1989 s-au unit şi contopit, în cea mai influentă şi largă organizație politică, **Frontul Popular Moldovenesc**. A apărut – ori s-au reînnoit prin conținut unele publicații anterioare – o salbă impresionantă de ziare şi reviste româneşti, oglinzi ale ideilor, revendicărilor, opiniilor ce s-au formulat şi confruntat în aceşti ani: „Literatură şi artă”, „Moldova suverană”, „Moldova

socialistă”, „Deşteptarea”, „Învăţământul public”, „Nistru”, „Dacia liberă” etc. În martie 1989 mai mulţi intelectuali basarabeni, în frunte cu poeta Leonida Lari au izbândit şi tipărit, cu alfabet latin, la Riga, în Letonia, revista „Glasul”.

Înaintea declanşării şi desfăşurării Revoluţiei române din decembrie 1989, elementele progresiste ale intelectualităţii moldovenilor au formulat şi pledat – aşa cum vom releva şi dezvolta în rândurile ce urmează – programul principal al revendicărilor: 1) introducerea limbii române ca limbă oficială de stat; 2) trecerea la grafia latină, veşmântul legitim al limbilor latine; 3) adoptarea steagului tricolor, roşu, galben şi albastru, ca simbol al statalităţii Moldovei; 4) transformarea R.S.S. Moldoveneşti într-un stat republican suveran etc.; 5) modificarea Constituţiei şi introducerea votului universal, egal, liber şi secret; 6) marginalizarea şi discreditarea P.C.M. pentru toate greşelile, abuzurile şi fărădelegile conducătorilor săi şi trecerea la sistemul politic pluralist; 7) retragerea trupelor sovietice din teritoriile moldoveneşti şi obţinerea independenţei Moldovei, în vederea reunirii cu statul român”[23].

III.2. La 22 decembrie 1989 circa 15.000 de confraţi români din imperiul sovietic vor să vină voluntari în sprijinul înlăturării regimului Ceauşescu

Care a fost, aşadar, atitudinea moldovenilor de la Est de Prut, faţă de ceea ce un analist din acest spaţiu numeşte „răscoala populară împotriva regimului sultanistic al lui Ceauşescu?”[24]

Un prim răspuns îl aflăm în ziarul „Dreptatea”, organul Frontului Popular Moldovenesc. Sub titlul *Deşteptarea – un semn al Renaşterii: Frontul Popular din Moldova*, ziarul “Dreptatea” scria, între altele: “românii dintre Prut şi Nistru au suferit alături de fraţii lor din România – ţara cu cel mai dur regim comunist”. În contrast cu imaginile televiziunii române din ultimele zile ale existenţei regimului Ceauşescu, „oprimarea, foametea şi mizeria de dincoace de Prut erau

cunoscute, după cum cunoscută era şi politica statului – partid ceauşist. Acesta ignora interesele fundamentale ale românilor din țară şi era opac absolut la dorințele fireşti ale românilor de după granițele stabilite în urma unui război pierdut. Speranțele românilor de peste Prut nici nu puteau să tindă către țara-mamă, ea însăşi devenită o colonie politică a unui sistem profund neomenesc". Referindu-se apoi la „renaşterea Basarabiei" – care începuse, ca rezultat al luptei atâtor generații de scriitori în contextul liberalizării produse în URSS, printre efectele acesteia citându-se: reintroducerea grafiei latine şi a limbii române ca limbă oficială în Moldova – autorul articolului mai sus menționat precizează că: „din România ceauşistă n-a venit nici un ajutor. Adică de la statul român, căci românii, ei înşişi s-au ajutat cum au putut". Însă, Timişoara a vibrat şi la Chişinău: demonstrațiile „care au întins Timişoara în toată țara" au fost pentru basarabeni un prilej de-a se solidariza cu românii şi a saluta lupta lor. Basarabenii „aveau deja exercițiu şi experiență pentru că, primii români care au învățat să învingă în stradă, au fost, în noiembrie 1989, basarabenii. Atunci şi acolo s-a văzut cât de periculoasă poate fi mămăliga, când explodează.

La Chişinău, în ziua de 21 decembrie 1989, se striga:

„Timişoară, Timişoară
Trezeşte, puică, întreaga țară!"

Iar în ziua de 22 decembrie 1989 „Piața Centrală din Chişinău şi străzile alăturate, au devenit o imensă biserică. Mii de oameni, îngenuncheați pe asfalt, au aprins lumânări. Slujba religioasă a continuat cu o uriaşă demonstrație, care s-a întins până la gară. Erau mii de basarabeni dornici să se urce în trenul de Bucureşti pentru a apăra televiziunea, pentru a apăra Revoluția Română". Atunci, în acele clipe, circa 10-15.000 de tineri au hotărât să se înroleze voluntari în Regimentul „Vlad Țepeş", când s-a aflat că s-a solicitat „ajutor militar sovietic".

Ce spuneau atunci aceşti tineri basarabeni, care s-au înscris voluntari? „Nu trebuie să meargă altcineva, ci noi!

Moldovenii. Pentru că, noi vom intra imediat sub comanda ofiţerilor români. Nu vom acţiona, practic, ca o forţă de intervenţie, străină!”

S-au redactat şi au circulat, atunci, la Chişinău două documente: *Declaraţia* şi A*pelul studenţilor din Moldova*. Ele s-au difuzat şi s-au lecturat cu voce tare şi la „Europa Liberă”. *Declaraţia* şi *Apelul* de la Chişinău „au adus în România – se preciza în articol – lumina unui gând frăţesc. La Chişinău se striga, printre lacrimi: „**Trăiască! Trăiască! Trăiască! Moldova! Ardealul! Şi Ţara Românească!**”

La Chişinău a ajuns un document, care a circulat nu numai în Basarabia, ci „mai în toată lumea”, zice autorul. Acestui document, se scrie în „Flacăra”, i-a venit rândul să fie publicat şi în presa noastră centrală[25].

„Fraţi români!

Noi, fraţii voştri dintre Prut şi Nistru, am urmărit cu sufletul la gură evoluţia dramatică a evenimentelor din ultimele zile, începând cu demonstraţiile de la Timişoara şi până în momentul de faţă, când ascultăm adevărata voce a poporului român la radio Bucureşti.

Bravo, români! Sângele vărsat pe străzile Timişoarei şi Bucureştiului s-a răzbunat, punând capăt regimului sângeros al dictaturii lui Ceauşescu.

Victoria voastră e şi victoria noastră. Dumnezeu să ne ajute ca să transformăm România într-o ţară liberă, demnă, independentă cu adevărat, spre bucuria şi fericirea românilor din toată lumea!

Jertfa adusă la Timişoara, Bucureşti, Sibiu este jertfă din trupul nostru comun şi nu va fi uitată niciodată, după cum nu ne vom permite niciodată să uităm că **visul de aur al românilor încă nu s-a realizat** (subl. M. I.).

Suntem profund îndureraţi de moartea fraţilor noştri nevinovaţi! Şi, ne jurăm nouă înşine, că vom lucra neîntrerupt pentru cauza neamului românesc!

Sus fruntea, fraţi români!

Trăiască România Liberă!”

(Frontul Popular din Moldova, Chişinău, 22 decembrie 1989), din ziarul „Deşteptarea” al Frontului Popular din Moldova.

Despre aceeaşi cifră de voluntari basarabeni – 10-15.000 de persoane, care au fost înscrişi şi decişi să vină în ajutorul confraților lor – aflăm şi dintr-un document, publicat în ziarul „Dacia liberă”, al Organizației Tineretului Democratic din Moldova şi reprodus la noi în „Opinia Studențească”[26]. Între altele, în „Dacia liberă” de la Chişinău, se scria: „basarabenii tresăreau de fiecare dată când postul de radio Bucureşti anunța în toată lumea: «Veniți să apărați Televiziunea Română Liberă! Teroriştii au blocat-o! Săriți în ajutor!»... A sărit inima noastră, a basarabenilor. Într-o singură oră, în armata națională s-au înrolat 10.000-15.000 de voluntari!.. Dar, nu ni s-a dat voie să trecem Prutul! Nu ne-au permis acei, care, din 1812 încoace, ne-au lipsit de leagănul nostru, ne-au tăiat de la tulpina noastră firească, însă, rămânând acel rău, al altoirii de la altă tulpină, străină şi chiar dăunătoare rădăcinii, din care ne tragem”.

Între altele, autorii articolului din „Dacia liberă” mai precizează: când „frații noştri mureau în Piața Televiziunii, noi plângeam în Piața Centrală din Chişinău”, fiindcă „ne despărțea o singură apă”, dar „în câteva zile **dragostea de neam şi de frate, strivită pe parcursul celor 178 de ani de colonizare şi stăpânire, sub diferite forme – monarhiştii, comuniştii, restructuristă – a renăscut ca Pasărea Phoenix!**”

Analiştii români – atât cei de la Est de Prut[27], care au gândit şi trăit pe viu, care-au elaborat şi propagat ideile Perestroikăi, aşa cum i-a îndemnat cugetul şi inima, cât şi cei din țara-mamă[28], devenită liberă după Revoluția din Decembrie 1989 – sunt de acord că în evoluția evenimentelor generate de reformele lui Mihail Gorbaciov în Republica Moldova nu poate fi vorba de o linie ascendentă; ba, dimpotrivă, dacă am încerca să reprezentăm grafic aceste evenimente, am constata o

traiectorie care începe să urce timid, din octombrie 1986 şi atinge punctul culminant, vârful de sus, în anii 1989-1991; acum se înregistrează primele frământări, se redactează cele dintâi revendicări răzlețe, mai mult sau mai puțin îndrăznețe, apoi apar organizații social-politice de renaştere națională – între care **Frontul Popular din Moldova, Mişcarea interfrontistă „Unitate Edinstvo”** şi **Mişcarea populară „Găgăuz-Halkâ”** – şi, în 1991, se atinge punctul culminant al revendicărilor sociale, politice, culturale, naționale; poziția Partidului Comunist din Moldova slăbeşte treptat-treptat şi se trece de la sistemul politic, bazat pe monopolul deținut de partidul comunist, spre cel multipartidist, iar Moldova încearcă să iasă total din strânsoarea imperiului sovietic, manifestându-şi cele mai numeroase şi curajoase tendințe spre independență deplină şi, totodată, tatonând posibilitățile de unificare cu statul român.

III.3. Românii din imperiul sovietic reacționează în anii Perestroikăi, se organizează, îşi formulează primele revendicări

După momentul octombrie 1986 – când CC al PCUS, a criticat dur CC al PC din Moldova – începând cu anul 1987, revista săptămânală „Literatură şi artă”, tribuna scriitorilor moldoveni şi a Ministerului Culturii de la Chişinău, a început să permanentizeze şi să insereze la rubrica *Imperativele Restructurării*, primele doleanțe ale românilor.

Impulsul, în acest sens, a venit la început tot de sus, fiindcă românii, după atâta amar de vreme, amenințați şi maltratați, urmăriți şi deportați spre Siberia, ori de câte ori îndrăzneau să-şi spună deschis doleanțele, păreau resemnați într-o tăcere pasivă.

În aprilie 1987, conducerea Uniunii Scriitorilor de la Moscova – analizând activitatea Uniunilor din mai multe republici, între care, din Moldova, din Armenia, Azerbaidjan şi Tadjikistan – a criticat aspru breasla lucrătorilor din acest

sector. În cazul scriitorilor moldoveni au fost reținute, totuşi, unele exemple „pozitive”: prestigiul câştigat de revista „Literatură şi artă”, rolul poetului Grigore Vieru la dezvoltarea literaturii pentru copii şi a scriitorului Ioan Druță în dezvoltarea dramaturgiei. Ca urmare a semnalului critic dat de la Moscova, la 18-19 mai 1987, scriitorii din Moldova s-au întrunit şi-au dezbătut acele probleme semnalate şi criticate de la centru. Cu acest prilej, unii din cei prezenți au îndrăznit şi au vorbit şi despre unele lucruri, despre care păstraseră tăcerea. Între alte chestiuni delicate au fost formulate primele aprecieri despre soarta vitregă a limbii materne. După ce Ion C. Ciobanu, prim-secretarul Uniunii Scriitorilor din Moldova a dat tonul – declarând că, dacă „trăim şi gândim pe vechi, noi nu vom trebui nimănui” şi că „problema poluării masive a limbii moldoveneşti n-a apărut din senin şi nu este deloc nouă”[29] – ziaristul Valentin Mândâncanu a dezvoltat şi argumentat mai pe larg problema limbii materne, conchizând că „dacă îți iubeşti limba, nu înseamnă că eşti un Herostrat, un naționalist, un fel de agent al «coloneilor negri» şi prin modul în care a abordat şi prezentat faptul că „starea de degradare a limbii materne este mult mai gravă decât pare la suprafață”, a propus, în final, organizarea şi desfăşurarea unei mişcări „pentru ridicarea nivelului de cultură al întregii populații”[30].

În acest context, receptând discuțiile ce-au avut loc la Adunarea generală a scriitorilor, la 26 mai 1987, atât CC al PCM, cât şi guvernul Moldovei au propus organelor de resort, din subordine, un ansamblu de măsuri pentru îmbunătățirea procesului de predare-învățare a limbii moldoveneşti. Măsurile adoptate de cele două foruri supreme ale republicii – Partidul Comunist Moldovenesc şi Consiliul de Miniştri – erau formulate, în majoritatea lor, după modelul şabloanelor proletcultiste, în acelaşi limbaj de lemn al documentelor sovietice, având la bază „principiul leninist al bilingvismului, ca normă a vieții în republica națională”, adică – se stipula în finalul hotărârii – „creşterea în continuare a rolului limbii ruse,

ca mijloc de comunicare între nații, ca limbă a prieteniei", în care scop „autoritățile de vârf au obligația să înfăptuiască măsuri pentru ridicarea eficienței învățării limbii ruse, în instituțiile de învățământ, precum şi pentru cuprinderea maximală, pe baza principiului liberului consimțământ, în reforma învățământului, a persoanelor care nu posedă sau cunosc slab limba rusă, să organizeze pretutindeni, în acest scop, cursuri şi cercuri".

Însă, dincolo de această prevedere – care se referea la obligativitatea învățării limbii „fratelui mai mare", rusul, cel care stăpânea şi împărțea totul, după bunul său plac – reținem o sumă de prevederi pentru „învățarea intensivă, după metode moderne, a limbii moldoveneşti" şi anume: trebuiau adoptate măsuri pentru studierea limbii moldoveneşti în şcoli şi instituții de învățământ mediu şi superior. În acest scop – după tipicul statului socialist sovietic – punctul al doilea din hotărâre, stipula: „să se intensifice munca politică organizatorică în vederea lărgirii funcțiilor sociale ale limbii moldoveneşti". Erau, însă, şi hotărâri care, puse în aplicare, puteau însemna un progres în atitudinea față de limba maternă. Astfel, trebuia să se asigure „traducerea simultană a discursurilor din limba rusă în cea moldovenească, în timpul manifestațiilor social-politice ce aveau loc pe plan raional, orăşenesc şi republican". Se introduceau ore de studiere a limbii moldoveneşti în clasele superioare ale şcolilor moldoveneşti. În şcolile ruse – de care nu ducea lipsă Moldova – trebuia să se elaboreze şi utilizeze o nouă metodologie de studiere a limbii moldoveneşti, ceea ce era un fapt nou.

Pentru învățătorii de limba şi literatura moldovenească – dintre care unii, nu puțini la număr, erau ruşi – se prevedea să fie deschise „cursuri de instruire continuă". În întreprinderi şi instituții trebuiau organizate cursuri de studiere a limbii moldoveneşti „în baza liberului consimțământ", ceea ce era o prevedere doar „de ochii lumii", câtă vreme se aplica „liberul consimțământ". Pentru disciplinele de Istoria R.S.S.M. şi

Limba şi literatura română se prevedea elaborarea şi editarea de lucrări metodice şi didactice. De asemenea, se prevedea emiterea de programe didactice pentru cei ce studiau limba moldovenească – de unde, putem subînțelege că, până la această dată nu au existat astfel de documente şcolare[31].

Adoptarea acestor măsuri – cu respectarea acelui principiu „leninist”, al bilingvismului, însemnând, altfel spus, să împaci şi capra şi varza – a atras în lunile ce au urmat virulente şi impertinente critici, fie din partea unor lideri politici, din vârful ierarhiei republicane, ca, de pildă, Simeon Grossu, prim-secretarul PCM, fie a unor „academicieni” prosovietici şi total eretici într-ale ştiinței, între care A.A. Jucenko, preşedintele Academiei din RSS Moldova care vedea în partizanii apărării şi afirmării limbii materne, pe cei ce încercau a dezvolta „concepția unității şi continuității” poporului moldovenesc, ascunzându-şi în fapt „pretențiile teritoriale față de URSS” ale „oponenților” de peste hotare[32].

În lupta care s-a declanşat la nivel republican între conservatori, apărători ai vechilor stări de lucruri şi adepții perestroikăi în Moldova, s-a implicat în vara anului 1987 şi scriitorul Ion Druță, care trăia la Moscova. El a publicat în „Literaturnaia Gazeta” (Gazeta literară) din Capitala imperiului un interesant şi incitant atac împotriva celor care pe baza unor proiecte nefundamentate ştiințific afectau grav echilibrul naturii; el dezvăluia şi înfiera modul nechibzuit în care „au fost scoase toate livezile vechi” şi „au fost sădite livezi gigantice”, pe mii de hectare; însă, „prin folosirea substanțelor otrăvitoare în Moldova” au fost utilizate, în medie, câte 22,5 kg substanțe de îngrăşământ, adică „de zece sau chiar de mai multe zeci de ori, decât pe țară”, încât „astăzi, aproape pe toate văile dintre dealuri nu mai creşte nimic”. Ion Druță critica şi utilizarea abuzivă a pesticidelor, care are ca efect „sporirea numărului de nou-născuți debili mintali” sau „cultivarea tutunului în proporții exagerate” şi utilizarea muncii copiilor pe plantațiile

de tutun, fapt ce avea consecinţe grave asupra sănătăţii generaţiilor tinere.

Cu acelaşi prilej, scriitorul Ion Druţă relua chestiunea protejării, dezvoltării şi utilizării corespunzătoare a limbii materne, cerând adoptarea unor legi, care să-i apere natura şi fondul genetic uman, de barbarisme şi slavisme. În pofida răspunsurilor superficiale şi oficiale ale celor vizaţi de critica lui Druţă, consecinţele acestei dispute publice au avut efecte oarecum pozitive: conducerea Moldovei s-a văzut nevoită să reţină în atenţia sa şi problemele referitoare la asanarea şi păstrarea echilibrului ecologic, protejarea sănătăţii populaţiei şi a mediului ambiant[33].

Odată declanşată dezbaterea publică despre starea lucrurilor din Moldova, glasul celor ce denunţau şi înfierau maniera festivistă, demagogia oficialităţilor conservatoare, se extinde şi cuprinde o pleiadă tot mai largă de scriitori moldoveni.

Când, de pildă, la 2 noiembrie 1987, Mihail Gorbaciov declară că în URSS „problema naţională este rezolvată” (declaraţia survenea la şedinţa CC al PCUS, a Sovietului Suprem al URSS şi a Sovietului Suprem al RSFS Rusă, în ajunul pregătirilor pentru a 70-a aniversare a Marii Revoluţii din Octombrie) şi omologul său de la Chişinău, Simeon Grossu, făcea la 5 noiembrie o declaraţie similară, vorbind despre o RSS Moldovă în care „au fost create, într-un termen scurt, o industrie modernă, o agricultură intensivă, o cultură naţională ca formă, socialistă în conţinut” – frază stereotipă, ce se repeta şi îi exaspera de mult pe moldoveni – în adunarea Uniunii Scriitorilor moldoveni se auzeau voci cu totul şi cu totul contrare. Poetul Ion Hadârcă, secretarul comitetului de partid vorbea şi despre „o statistică a stagnării, a rebutului în serie, a dezavantajului administrării birocratice şi a formalismului, ca mod de a munci şi chiar de a trăi”. Reluând şi reanalizând chestiunea limbii materne, Ion Hadârcă releva falsitatea şi precaritatea noţiunii de „putere sovietică” pentru

cei subjugați și tratați după acel principiu al internaționalismului, câtă vreme, în realitate, „fără conștiința unei culturi străbune, fără aerul limbii materne, fără atașamentul firesc față de locurile unde ai copilărit, unde veghează un mormânt și un tei sădit de tine – fără aceste mici și sentimentale simboluri arhaice, sufletul crește pe înstrăinare”. Concluzia lui Hadârcă: „nu există neam fără limbă și fără trecut, precum lipsa memoriei nu este o valoare de schimb reciproc”; el cerea să fie reanalizat și condamnat liderul politic Ion Bodiul care a condus partidul comunist și Moldova între anii 1960-1970, fiindcă, grație „spiritului internaționalist” al acestuia „avem în republică 6 monumente ale lui Pușkin și nici unul al lui Eminescu”[34].

Să reținem, deocamdată că și problema «ce monumente istorice are Moldova» nu era nouă, dar acum era pusă public în condiția „transparenței” promise de Gorbaciov. Cu peste un deceniu în urmă, când în centrul capitalei Moldovei s-au ridicat trei palate luxoase, somptuoase – ca sedii republicane și ale Consiliului de Miniștri – cârmuitorii de atunci, din vremea lui Bodiul, s-au gândit și s-au sfătuit să mute din parcul Central al Chișinăului, statuia lui Ștefan cel Mare. Imaginea simbolică a celui mai glorios dintre Mușatini, ridicată aici în epoca interbelică, amintea de anii când Basarabia revenise la România, între 1918-1940. S-a decis, așadar, ca statuia lui Ștefan cel Mare să fie dezafectată și mutată în altă parte. Unul dintre mulții patrioți români din capitală – Mihai Moroșanu, student la Institutul de Construcții - auzind despre intenția autorităților, a luat legătura cu mai mulți cetățeni ai Chișinăului și din alte localități din provincie și a întocmit un memoriu către slugoii Moscovei, avertizându-i că, dacă se vor atinge de statuia lui Ștefan cel Mare vor fi considerați „dușmani ai moldovenilor” și vor fi tratați ca atare. Înfuriați că acest moldovean le-a zădărnicit planurile, oamenii stăpânirii l-au urmărit pe acest Moroșanu; el a fost filat pas cu pas și întemnițat prin anii 1970, sub pretextul că, intrând într-

un magazin, le-a cerut unor vânzătoare rusoaice să-i vorbească în limba maternă a moldovenilor[35].

La sfârşitul lunii octombrie 1987 – după discuţiile şi propunerile mai multor scriitori, între care criticul literar Mihai Cimpoi – comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor adopta o rezoluţie în care cerea ca, în viitor, conducerea PCM şi guvernul să oblige Academia de Ştiinţe din URSS să înfiinţeze o comisie formată din oameni de ştiinţă, filologi, istorici, romanişti etc., care să clarifice problema grafiei moldoveneşti în concordanţă cu natura şi specificul limbii moldoveneşti şi cu apartenenţa acesteia la limbile romanice. Deşi cenzura – care mai funcţiona încă – a împiedicat publicarea acestei rezoluţii – chestiunea adoptării grafiei latine pentru limba „moldovenească" devenea una din revendicările care câştiga tot mai mulţi partizani printre intelectualii de la Chişinău[36]. Ea avea să fie preluată, clarificată şi impusă de Frontul Popular din Moldova ca o revendicare esenţială.

Pe tema regândirii şi cinstirii trecutului istoric şi al patrimoniului spiritual românesc, se înscrie şi propunerea scriitorului Ion Druţă, lansată la 4 decembrie 1987 – la o întâlnire cu membrii din conducerea Uniunii Scriitorilor din Moldova – de a i se ridica „un monument dedicat geniului popular, care a plăsmuit nemuritoarea capodoperă «*Mioriţa*»"[37].

Rememorând anii în care s-a declanşat şi desfăşurat Mişcarea de Renaştere şi Eliberare Naţională, unul dintre fruntaşii acesteia – fondator al Frontului Naţional Patriotic, condamnat în 1972 şi ajuns, după ce a executat şase ani grei în lagărele Gulagului din Mordovia şi Perm, în anii 1988-1990, deputat în Parlamentul Moldovei, Gheorghe Ghimpu – aprecia că românii dintre Prut şi Nistru au pus „pe stindardul luptei de eliberare şi de realizare a programului de reîntregire a neamului românesc, numele a trei mari personalităţi ale românilor, originari din Moldova: Ştefan cel Mare, Mihai Eminescu şi Alexei Mateevici. S-a apelat la Luceafărul poeziei româneşti, la

înflăcăratul apărător al românismului, Mihai Eminescu, deoarece pentru românii basarabeni (iertată ne fie parafrazarea) a pronunța numele Eminescu însemna a protesta contra dominației rusești, însemna a fi român"[38]. Faptul ni-l confirmă, cu aceeași convingere nestrămutată și unul dintre eroii aceleiași lupte de eliberare, poetul Dumitru Matcovschi, care scria în 1991: „Restructurarea, dragii mei, a început, totuși, cu poezia «Doina», de Mihai Eminescu, publicată în 1989 în revista „Nistru", în vreme ce, în România, până atunci nu apăruse"[39]. Și – continuă Gheorghe Ghimpu – dacă basarabenii „au apelat la numele lui Ștefan cel Mare și Sfânt ca simbol al demnității și mândriei naționale românești, ca exemplu de mare luptător pentru libertate, în genere, și pentru libertatea românilor, în particular, ca exemplu inegalabil de Mare Român", tot astfel „numele preotului și autorului imnului *Limba noastră*, Alexei Mateevici, a fost ales pentru că românii basarabeni sunt conștienți de faptul că și-au salvat existența națională prin limba maternă, care este limba română și prin credința în Dumnezeu"[40].

De numele lui Alexei Mateevici – autorul acelor unice și mirifice versuri: „**Limba noastră-i limbă sfântă / Limba vechilor cazanii / Care-o plâng și care-o cântă / Lângă vatra lor, țăranii**" – se leagă și nașterea și activitatea cenaclului literar, care-i poartă numele. La 25 martie 1988, lângă casa în care a locuit în ultimii ani ai vieții, casa nr. 33, de pe strada Livezilor, in Chișinău s-a organizat o amplă manifestare, de evocare și cinstire a vieții, activității și personalității lui Alexei Mateevici, poet, etnograf și folclorist, de la a cărui naștere se împlinea un veac. La organizarea și desfășurarea acestor manifestări, care-au durat două zile, și-au dat concursul intelectuali din cele mai importante instituții cultural-științifice ale Moldovei – Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe, Uniunea Scriitorilor, Facultățile de Filologie, Institutele de Învățământ Superior. Conferința evocatoare a fost urmată de un mare miting popular și un spectacol artistic. Pe

peretele casei poetului s-a aşezat şi dezvelit o placă comemorativă. Un actor, Victor Ciutac, a citit în fața mulțimii, unul din articolele-manifest ale poetului, *Ce ne trebuie nouă*. Corul Radioteleviziunii a intonat, împreună cu cei peste 800 de participanți, cântecul, care avea să devină ulterior imn național, *Limba noastră*. Într-o atmosferă plină de emoție şi entuziasm s-a hotărât deschiderea unui cont bancar şi lansarea unei campanii de subscripții publice benevole, pentru amenajarea Muzeului „Alexei Mateevici", în satul său natal, Căinari (Dumbrăveni). S-a decis, totodată, înființarea Cenaclului Literar „Alexei Mateevici". El avea să-şi țină şedințele săptămânale în aer liber, în cadrul unor întruniri cu public, în parcul din zona Lacului Consomolist (Valea Morilor). Şedințele sale – însoțite de recitaluri de versuri şi cântece populare – se îmbinau cu dezbateri despre istoria moşilor şi strămoşilor, despre limba maternă, trezind interesul şi participarea unui număr sporit de oameni, de toate vârstele şi profesiile. Ideea înființării cenaclului literar „Alexei Mateevici" – ne sugerează un istoric basarabean[41] - s-a năsut şi a crescut odată cu activitatea acelor „grupuri neformale", îndrăznețe şi originale, care şi-au inaugurat existența cu începere din 15 ianuarie 1988, ziua de naştere a poetului – când primele întâlniri şi convorbiri de suflet se desfăşoară lângă bustul lui Mihai Eminescu, pe Aleea Clasicilor, în Grădina Publică, din Centrul Chişinăului.

După **Cenaclul „Alexei Mateevici"**, din acele grupuri sau mişcări neformale s-a născut rând pe rând o impresionantă salbă de organizații – **Liga Democratică a Studenților**, **Mişcarea Democratică Moldovenească**, **Asociația Istoricilor din Moldova** etc. Aceste organizații democratice reprezentau, prin concepție şi activitate, expresia reacției împotriva forțelor conservatoare din fruntea unor instituții centrale sau republicane. Aşa, de pildă, într-un articol elaborat şi semnat de 7 istorici de la Academia de Ştiințe din Moldova – intitulat cu o vădită prețiozitate *Să înlăturăm unilateralitatea din oglindirea*

istoriei Moldovei (1988) – continua să se înalțe osanale politicii expansive țariste şi sovietice în Balcani. Tonul în abordarea şi tratarea oficială a istoriei Moldovei îl va propaga Institutul de Istorie „I. Grossu" din cadrul Academiei de Ştiințe. De aceea, după intense pregătiri, în iunie 1989, are loc la Chişinău, Primul Congres de Constituire a **Asociației Istoricilor Moldoveni**[42]. Participanții dezbat şi aprobă statutul, aleg conducerea asociației – în frunte cu primul ei preşedinte, prof. univ. dr. Alexandru Moşanu – şi desemnează colegiul de redacție al revistei de istorie şi cultură „Patrimoniu", al cărei inițiator şi fondator a devenit Societatea Bibliofililor „Vasile Alecsandri". Asociația îşi fixa drept scop – conform statutului – cercetarea şi redarea cât mai obiectivă a trecutului Moldovei, lichidarea „spațiilor albe" din istoria ei, lupta contra falsificatorilor şi impostorilor, care dețineau şi întrețineau o imagine denaturată, proletcultistă şi simplistă, anume fabricată, spre a justifica şi perpetua subjugarea şi exploatarea Moldovei; statutul prevedea încurajarea şi promovarea dezbaterilor libere, libertatea pluralismului opiniilor, reevaluarea şi reabilitarea personalităților care au fost prezentate unilateral, fals, subiectiv; cercetarea şi prezentarea – în lumina adevărului istoric – a tuturor localităților din republică, precum şi centrelor rurale şi urbane populate cu basarabeni, din afara Moldovei.

Între alte sarcini importante, asociația şi-a propus să adune şi să selecteze, pe baza unor chestionare de la martorii oculari, de la participanții direcți, date, mărturii, material factologic, despre cel de-al doilea război mondial, despre victimele politicii de deportare şi colectivizare forțată etc. După Congresul din iunie 1989, până la sfârşitul aceluiaşi an, Asociația Istoricilor şi-a câştigat aderenți şi a înființat filiale în toate raioanele Moldovei. Peste un an, în toamna lui 1990, s-a organizat şi desfăşurat cel de-al doilea congres extraordinar al Asociației Istoricilor. Faptul a fost determinat şi de unele schimbări necesare în conducerea asociației: istoricul Alexandru Moşanu fiind ales preşedinte al Parlamentului

Moldovei, în locul său a fost ales preşedinte P. Parasca, şeful Catedrei de Istoria Românilor, de la Universitatea de Stat din Moldova. Între obiectivele urmărite, pregătite şi îndeplinite de asociație, pot fi menționate: Conferința Ştiințifică Internațională *Pactul Ribentrop-Molotov şi consecințele lui pentru Basarabia*, desfăşurată la Chişinău, în zilele de 26-28 iunie 1991. De asemenea, au fost organizate conferințe ştiințifice consacrate vieții şi operei lui Nicolae Iorga – la Bălți, în aprilie 1991 şi la Chişinău, în decembrie acelaşi an – sau cunoaşterii şi prețuirii moştenirii istorice a lui Alexandru Boldur, în martie 1992, la Chişinău.

Între alte consecințe majore ale activității Asociației Istoricilor menționăm: schimbarea conducerii, structurii, tematici şi, mai ales, a opticii dogmatice şi proletcultiste la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe, de la Chişinău; introducerea predării istoriei românilor la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova şi crearea, în acelaşi scop, a Catedrei de Istoria Românilor; primenirea şi promovarea pe baze de merite ştiințifice a cadrelor care predau istoria; modificarea radicală a programelor de învățământ şi a direcțiilor de cercetare ştiințifică; editarea, difuzarea şi introducerea în circuitul ştiințific pentru publicul larg a unor lucrări esențiale – între care opera fundamentală a lui Nicolae Iorga, *Istoria Basarabiei* (1991) de Ion Nistor, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti* (1991) de Gheorghe I. Brătianu şi altele; prezentarea unor prelegeri de istorie în fața studenților şi cadrelor didactice din Moldova, de către profesori şi istorici veniți de peste Prut, între care: academicienii Gheorghe Platon şi Alexandru Zub, prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei şi Attila Laszlo, de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, Nicolae Edroiu şi Adrian Rusu de la Cluj-Napoca etc., în vreme ce, în acelaşi an universitar, 1991/1992, istorici basarabeni, între care P. Parasca, Vitalie Văratic, M. Cernenco, I. Şişcanu, E. Dragnev şi Anatol Petrencu au prezentat

studenților din România prelegeri despre Istoria Basarabiei şi nordului Bucovinei.

În acelaşi scop, al cercetării şi redării istoriei în lumina adevărului, *sine ira et studio* – element esențial în mişcarea de renaştere şi eliberare națională a românilor din imperiul sovietic – la Chişinău s-a înființat, în ianuarie 1990, un **laborator de istorie**, sub egida Catedrei de Istorie Modernă şi Contemporană, al cărei şef era istoricul Alexandru Moşanu[43]. În urma concursului organizat în ianuarie 1990, primul conducător al acestui laborator științific de istorie a devenit cercetătorul Anatol Țăranu, doctor în istorie, autor a peste 20 de lucrări. În numai câțiva ani, în cadrul acestuia s-au elaborat şi publicat numeroase şi valoroase lucrări, pe baza informațiilor din arhive despre teme, până atunci interzise, ignorate, denaturate sau compromise total printr-o prezentare unilaterală, partizană. Astfel au apărut lucrări despre „foametea după război în Moldova" sau „represiunile staliniste împotriva clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, funcționarilor de partid şi de stat din R.S.S. Moldovenească", „deståțărănirea bolşevică în Basarabia", „mişcarea subversivă în Basarabia", „Evenimente istorice: 28 iunie 1940", „Cum şi de cine era populată Basarabia de sud după 1940", „Istoria şi faptele: punct de vedere la problema alipirii Basarabiei la Rusia în 1812", atlasul „Istoria românilor, partea I, epocile antică şi medievală" etc., care le aduceau moldovenilor o cu totul altă istorie decât cea oficială de până atunci[44].

O activitate similară, poate chiar de mai mari proporții, au desfăşurat, odată cu declanşarea perestroikăi, scriitorii moldoveni Dumitru Matcovschi, Valentin Mândâncanu, Leonida Lari, Grigore Vieru, Ion Ungureanu, Ion Hadârcă, Mihai Cimpoi şi mulți alții. Unii dintre ei s-au remarcat, prin lucrări străbătute de un cald şi emoționant patriotism, cu peste un deceniu şi jumătate înaintea lansării şi promovării perestroikăi, încât unele creații ale lor, interzice oficial circulau clandestin, ca nişte veritabile manifeste. Poetul

Grigore Vieru – născut în satul Pererita, din fostul judeţ Hotin – venit la Chişinău din nordul Bucovinei, din regiunea Cernăuţi, cunoscut şi apreciat de la început ca un înflăcărat şi consecvent apărător şi propagator al românismului, printre cititorii de limbă română, publica în 1971, în volumul *Trei iezi*, poemul *Curcubeul*, în care vorbea deschis despre culorile Tricolorului românesc, ideal simbolic al tuturor românilor:

„Şi acum
Se adună iarăşi
Să se joace –
Buni tovarăşi –
Şi cu-**albastrul** de cicoare
Şi cu **galbenul** de soare
Şi cu **roşul** ca de foc...
De, ca fraţii! La un loc!
Zice omul, bucuros:
- Măi, ce curcubeu frumos!”[45]

Or, nu e întâmplător că, în programul Frontului Popular din Moldova – alături de principalele revendicări formulate în anii 1989-1991, ca, de pildă, limba română, ca limbă maternă, oficială, de stat, trecerea la grafia latină şi suveranitatea republicii – tricolorul a fost menit să devină drapelul de stat al republicii independente, ca însemn că Moldova era parte detrunchiată de la România.

Un alt scriitor, luptător neobosit şi vajnic apărător al românismului, din aceşti ani, a fost Dumitru Matcovschi. Originar din satul Vadul-Raşcov, din judeţul Orhei; în cartea sa *Descântece de alb şi negru* (1970), în poemul *Dor*, el întreba retoric, făcând aluzie la românii de pe ambele maluri ale Prutului: „Cine-a vrut să-mpartă-n două / Stropul de rouă? / Cine-a vrut să taie-n două / Stropul de rouă?”[46]

Acelaşi Matcovschi aprecia că în Basarabia „restructurarea a început cu *Doina* lui Eminescu”. El a cerut printre primii, în 1987 – în calitate de secretar al Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor – desfiinţarea cenzurii,

lichidarea bilingvismului în cadrul emisiunilor, la radio şi televiziune, trecerea în întregime la emisiuni în limba română, limba maternă a moldovenilor. Ajuns redactor şef al revistei literar-culturale „Nistru", el a găzduit şi tipărit în paginile acesteia eseul lui Valentin Mândâncanu, *Veşmântul fiinţei noastre*, care – scria cu fidelitate şi onestitate un istoric basarabean – „a impulsionat şi revoluţionat în egală măsură, dezbaterea publică despre destinele limbii române la Est de Prut". Tot Matcovschi a avut curajul de-a analiza şi înfiera public *Tezele* din noiembrie 1988 ale CC al PCUS – cu privire la perfecţionarea relaţiilor dintre naţiuni în URSS – ca fiind „un monument de netăgăduit al prăpăstioasei sărăcii spirituale, întronate autoritar, nu de astăzi şi nu de ieri în sfânta şi multpătimitoarea noastră Moldova"; fiindcă în totală contradicţie cu promisiunile lansate prin perestroikă şi glasnosti „forurile superioare – explica el – hotărâseră o dată şi pentru totdeauna, să pună capăt pluralismului de opinii, să tragă dunga neagră peste tot ce s-a vorbit în paginile ziarelor şi revistelor din republică în ultima vreme, să intimideze lumea, ameninţând-o cu nişte adevăruri strâmbe, ca să nu le spun minciuni".

Acelaşi Matcovschi a semnat – alături de Ion Druţă, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Ion C. Ciobanu, Eugeniu Doga, Mihai Muntean, Gheorghe Ghidirim, Ion Hadârcă, Gheorghe Rusu, Nicolae Dabija şi Veniamin Apostol, aleşi deputaţi din partea Moldovei în Sovietul Suprem al URSS – ultimul proiect al guvernului de la Chişinău, cu privire la limba maternă. Şi pentru lupta şi cutezanţa sa, pentru cauza pe care o apăra şi care era a tuturor moldovenilor, el, Dumitru Matcovschi a fost la un pas de-a plăti cu propria-i viaţă: la 17 mai 1989, urmărit, filat permanent i s-a înscenat premeditat, un grav accident[47].

Dintre numeroasele şi valoroasele intervenţii publice în presă, în apărarea limbii materne, pentru repunerea ei în toate drepturile cuvenite într-un stat democratic, se remarcă, în aprilie 1988, studiul lui Valentin Mândâncanu, *Veşmântul*

ființei noastre[48], apărut în revista „Nistru”. Autorul combătea cu argumente științifice, istorice, lingvistice, câteva neadevăruri fundamentale: existența unei limbi „moldovenești”, separată, diferită de cea română, „dușmănia” ireconciliabilă dintre limba română și cea „moldovenească”, respingând, deopotrivă, fetișizarea, exagerarea, ploconirea, preamărirea limbii ruse și marginalizarea, disprețuirea, neglijarea limbii materne a moldovenilor, limba română. Analizând disputele existente despre limba „moldovenească”, Mândâncanu sintetiza concluziile unor reputați romaniști, fie dintre lingviștii clasici români, fie dinte cei străini. Erau citați, de pildă, sovieticii, T. B. Alieva, T. A. Repina, M. A. Tariverdieva etc., care ajunseseră la concluzia că „nu există nici o deosebire între limba română și cea «moldovenească»”.

Dincolo de acest adevăr fundamental, el dezvăluia starea deplorabilă, intolerabilă, inadmisibilă în care a ajuns, sub ocârmuirea sovietică «limba moldovenească», adică limba română din teritoriul dintre Prut și Nistru. Moldovenii din zona ocupată de sovietici, scria el, „nu cunosc la parametrii civilizației contemporane, nici limba maternă, nici limba de contact între felurite neamuri” din imperiu, adică limba rusă, limba stăpânului. Așa-zisul bilingvism, promovat oficial, disprețul stăpânirii sovietice față de limba maternă a populației majoritare s-au transformat și au acționat – zice autorul – „ca factori distructivi”, care au zdruncinat puțin câte puțin nu numai limba, ci și temeiurile conștiinței, au măcinat cel mai mare monument – simțirea națională”; ca urmare, trebuie acționat neîntârziat „pentru a dezmorți simțirea națională a oamenilor pentru a le schimba psihologia refractară la etic și sublim, pentru a-i întoarce cu fața spre limba lor maternă, spre literatură, spre artă, pentru a-i lecui de «muțenie» și de «surzenie»; degradarea limbii române – zise «moldovenești» - a început, scria autorul, „încă de pe timpul stăpânirii țariste; procesul a fost mai puțin intens în Basarabia și deosebit de intens pe malul stâng al Nistrului, unde, în pofida unor

îndrăznețe, dar nereuşite încercări de reînviere a graiului, de ştergere a «slinului» şi a «mucegaiului», acest proces a continuat şi după revoluție, în tânăra R.S.S.M., când era agitată şi utilizată cu înverşunare, arma ruginită (pe atunci nou-nouță şi bine ascuțită) a dogmatismului stalinist, a socialismului vulgar şi a proletcultismului, care avea ca «norme»: interpretarea simplistă a fenomenelor spirituale, negarea moştenirii culturale şi crearea unei limbi «norodnice» artificiale”. Prezența unor elemente slave în limbă fusese exagerată, umflată, tratată şi etichetată ca un «specific fonetic», care justifica existența, chipurile, a limbii «moldoveneşti».

Valentin Mândâncanu utiliza concluzia lingvistului sovietic P. A. Budagov: „numai pentru faptul că I.V. Stalin aminteşte de «limba moldovenească» – zicea acesta în 1957 – a apărut problema limbii «moldoveneşti» de sine stătătoare, deşi majoritatea lingviştilor socotise până atunci că românii şi moldovenii vorbesc aceeaşi limbă şi, formează acelaşi popor. Mândâncanu îl cita şi pe filologul D. E. Mihalci care, în 1961, declarase la Chişinău: „Toți oamenii de ştiință de până atunci, de până la mine, cum sunt M.V. Serghievschi, V.M.Sişmariov ş.a., care au afirmat că limba moldovenească este de sine stătătoare, au greşit… Până acum am recunoscut existența limbii moldoveneşti fiindcă aşa ni se dictase de sus. Dacă, din punct de vedere politic limba «moldovenească» există, din punct de vedere lingvistic, ştiințific, ea este un non sens”.

Studiul lui Valentin Mândâncanu a fost urmat de largi şi aprinse dezbateri în principalele reviste şi ziare de la Chişinău, între care „Literatură şi Artă”, „Nistru”, „Învățământul public”, „Tineretul Moldovei”, în care problema limbii materne ocupa un loc important. S-au angajat şi participat la aceste dezbateri: Vasile Bahnaru, Constantin Tănase, Vlad Pohilă, Nicolae Matcaş, Ioan Dumeniuc etc.

Lupta pentru apărarea şi afirmarea limbii materne pentru recunoaşterea ei ca limbă oficială de stat în acest teritoriu românesc a avut de înfruntat forțele privilegiate ale

administrației, ale aparatului de partid şi de stat de la nivelul republicii şi, totodată, de la centru, de la Moscova, unde conservatorismul era încă foarte puternic. A fost nevoie de multă perseverență, energie, insistență din partea unei largi şi prestigioase pleiade de intelectuali, scriitori, istorici, lingvişti, lideri politici.

Ideologi oficiali de la Chişinău, rutinați şi bine înşurubați în scaunele lor elegante şi înalte – între care un oarecare mai mare între slujbaşii Moldovei sovietice, N.F. Bondarciuc, secretar cu propaganda al CC al PCM, într-o cuvântare din aprilie 1988 – din aceeaşi lună când a apărut şi a făcut mare vâlvă printre slugile Moscovei – crezând că deține monopolul asupra ştiinței lingvistice, declara: „întreaga cultură moldovenească, scrisă, începând din momentul apariției şi până în zilele noastre, are la bază alfabetul chirilic" şi „grafia slavonă n-a înlocuit un careva alt alfabet, ci a constituit baza inițială a scrisului moldovenesc"; în acest caz, concluziona el „înlocuirea alfabetului slavon ar duce la aceea că, în mod practic, toată populația ar rămâne analfabetă". Ca urmare, politrucul Bondarciuc repeta în dreapta şi în stânga: „răspunsul nostru nu poate fi decât unul singur: **net, net, nu** şi **nu**!"[49]

Un moment important în sintetizarea şi fundamentarea unor revendicări ale Moldovei îl reprezintă adunarea scriitorilor din 27 mai 1988, când, într-un Apel către Conferința a XIX-a Unională a PCUS s-a cerut adoptarea de măsuri concrete, eficiente, radicale pentru înlăturarea birocrației, frazeologiei demagogice şi stagnării care afectează grav viața economică, politică şi spirituală a Moldovei. Printre revendicări se propunea: întărirea suveranității Moldovei, dreptul moldovenilor de a-şi gospodări şi folosi în interes propriu bogățiile solului şi subsolului, de a-şi elabora şi utiliza în mod corespunzător bugetul de venituri şi cheltuieli, de a-şi elabora, controla şi aplica ei înşişi legile, de-a întrona şi respecta principiile autogestionării şi autofinanțării; de a se stopa migrarea alogenilor în oraşele Moldovei, unde băştinaşii au

ajuns să reprezinte o înspăimântătoare pondere minoritară"; de-a se înlătura starea dezastruoasă din învățământul de toate gradele, unde „au fost lichidate grupele de predare în limba moldovenească" şi „este scăzut nivelul de predare a literaturii, istoriei, geografiei ținutului"; de-a se acorda şi respecta libertatea presei – domeniu în care sunt evitate sau ignorate problemele fundamentale ale trecutului, prezentului şi viitorului şi există un mare „deficit de democrație" şi o evidentă şi permanentă „criză de încredere".

Autorii Apelului cereau să fie analizați şi pedepsiți diriguitorii de dinaintea perestroikăi – în cazul Moldovei, de pildă, se cerea a i se intenta „un proces penal" fostului conducător al republicii „cetățeanului Bodiul Ivan Ivanovici" şi „părtaşilor lui, cu atât mai mult cu cât metodele vicioase ale «bodiulismului» triumfă şi astăzi în republică". În Apel se mai cerea ca la Conferința a XIX-a să fie invitați şi scriitorii Ion Hadârcă şi Dumitru Matcovschi[50].

Un rezultat concret al adunării scriitorilor din 27 mai 1988 l-a reprezentat crearea unei noi organizații social-politice, cu caracter benevol, *Mişcarea Democratică din Moldova pentru susținerea Restructurării*. Refuzând să se subordoneze PCM şi acționând ca o alternativă şi ca o forță de opoziție[51] a partidului local, învechit şi depăşit de înnoirile cerute de Mihail Gorbaciov, noua organizație îşi propunea să cunoască, să difuzeze şi să înfăptuiască ideile reformelor acestuia în toate domeniile vieții materiale şi spirituale, acționând şi militând independent de organele de partid şi de stat, care manifestau adesea reticență şi chiar rezistență față de înnoiri.

Membrii acestei organizații puteau fi orice moldovean, indiferent de pregătire, profesiune, origine etnică, opțiune politică sau religioasă cu condiția recunoaşterii, cunoaşterii şi dorinței de-a înfăptui perestroika şi glasnosti. Ea se pronunța pentru recunoaşterea şi respectarea drepturilor fundamentale ale omului. Milita pentru a se elabora şi asigura un statut al cetățeanului republicii Moldova – în conformitate cu spiritul de

dreptate al Declarației ONU. Demasca şi condamna abuzurile şi crimele staliniste, considerându-le şi prezentându-le drept crime împotriva umanității. Se pronunța pentru rejudecarea şi reabilitarea celor nedreptățiți în trecut, fie în vremea lui Stalin, fie ai urmaşilor acestuia. Formula un larg evantai de drepturi fundamentale – între care: dreptul la informație, la învățătură, de a-şi alege orice profesie, de-a pleca peste hotare şi de a reveni în țară conform prevederilor din Acordul final de la Helsinki.

În problema națională se pronunța împotriva practicii discriminatorii a promovării şi păstrării nemoldovenilor în funcțiile de conducere, economice, politice, administrative, juridice, culturale, contra tendințelor de-a militariza şi dogmatiza procesul instructiv-educativ, de-a manipula şi utiliza în folosul unor grupuri privilegiate mijloacele mass-media, radioul, televiziunea, presa, opinia publică, de-a desconsidera sau denatura trecutul populației băştinaşe, limba, cultura, istoria, datinile, valorile naționale, tradiționale.

Pe plan economic se preconiza stimularea şi dezvoltarea formelor de proprietate de stat, cooperatiste şi individuale, redistribuirea pământului în posesia țăranilor, diminuarea şi, în viitor, lichidarea discrepanțelor, inegalităților şi inechităților dintre capitală şi provincie, dintre centrele urbane şi cele rurale în problemele aprovizionării, investițiilor, confortului, distribuirii produselor etc.

Conducerea Mişcării Democratice a inițiat, la 29 iunie 1988, primul ei miting, adoptând o rezoluție pentru susținerea Conferinței a XIX-a a PCUS şi trimițând la Moscova o telegramă de felicitare lui Mihail Gorbaciov pentru discursul său mobilizator. Un al doilea miting s-a desfăşurat la 6 iulie acelaşi an, prilej cu care a fost lansat îndemnul ridicării unui monument închinat victimelor represiunilor staliniste din Moldova[52]. Pentru a o discredita şi a-i anihila influența, conducerea conservatoare a PCM a interzis publicarea programului Mişcării Democratice în majoritatea revistelor şi

cotidianelor de la Chişinău sau difuzarea lor la radio şi televiziune, a refuzat să comenteze activitatea acesteia, dar faptul cel mai grav, a acuzat-o ca fiind o organizație extremistă care vrea să se răfuiască şi să-i pedepsească pe consomolişti şi comunişti, care vrea unirea cu România, izgonirea sau pedepsirea rusofonilor din Moldova.

În astfel de climat ostil, contrafăcut şi întreținut de elementele conservatoare, Mişcarea Democratică şi-a publicat proiectele de program şi statutul în revista „Literatură şi Artă", care a devenit şi tribuna acesteia; şi-a organizat şi multiplicat filiale în numeroase centre urbane şi rurale, a organizat mitinguri şi adunări populare strângând semnături pentru acceptarea şi oficializarea limbii române, ca limbă maternă, pentru revenirea la grafia latină şi pentru legiferarea altor drepturi şi libertăți fundamentale[53].

În susținerea legiferării şi oficializării limbii „moldoveneşti" ca limbă maternă de stat, şi trecerea la grafia latină, un moment decisiv şi sugestiv l-a reprezentat, în toamna anului 1988 *Scrisoarea deschisă a celor 66*, adresată la 17 septembrie Comisiei Interdepartamentale a prezidiului Sovietului Suprem şi publicată în revista săptămânală „Învățământul public"[54].

Scrisoarea era rezultatul deliberărilor din şedința Uniunii Scriitorilor din Moldova care, întruniți la 14 septembrie 1988 voiau să urgenteze şi să elucideze problematica referitoare la: introducerea cetățeniei, autofinanțării, autogestiunii, recunoaşterii statutului limbii moldoveneşti drept limbă de stat, revenirea la alfabetul latin din perioada interbelică, de până la ocuparea şi integrarea Moldovei – Basarabiei – la imperiul sovietic.

În scrisoare se releva că printr-o politică greşită, dar voită, s-a ajuns la „degradarea limbii moldoveneşti, dispariția treptată a funcțiilor ei sociale, eliminarea ei intenționată sau inconştientă din sfera conducerii, din viața socială, din ştiință şi învățământul public". Autorii scrisorii îşi însoțeau textul

propriu-zis de exemple reprezentative, argumentând şi demonstrând identitatea celor „două” limbi: moldovenească şi română. Concluzia indubitabilă şi indiscutabilă era aceea că nu există decât o singură limbă, cea română. Limba moldovenească era „o invenție sovietică, ticluită de autorii falsei teorii despre cele două popoare şi două limbi romanice”, de la nord de Dunăre: poporul român şi cel „moldovenesc”. În problema alfabetului chirilic „moldovenesc” – în care, potrivit tradițiilor au scris şi cronicarii Grigore Ureche, Miron Costin şi cărturarii Varlaam, Dosoftei şi chiar şi savantul iluminist Dimitrie Cantemir, nu era – relatau autorii – acelaşi cu alfabetul rus, ci, provenea din limba slavonă medio-bulgară, devenită limbă liturgică în bisericile ortodoxe şi în cancelariile domneşti. Dar, – se preciza în scrisoare – şi germanii şi scandinavii înlocuiseră numele goticile strămoşilor cu alfabetul latin şi turcii au adoptat scrierea latină în locul celei arabe, nu pentru că ar fi dispreţuit tradiția, ci ca semn al progresului spre modernitate. Apoi – mai arătau autorii scrisorii – dacă pentru adoptarea grafiei latine şi a statutului de limbă de stat va fi nevoie de unele cheltuieli, „nici un fel de cheltuieli economice, oricât de mari ar fi ele, nu pot constitui o scuză, o stavilă pentru respingerea sau amânarea acestor revendicări”.

Ideile din scrisoare au fost propagate şi discutate, în cadrul unor întâlniri şi adunări cu colective de lucrători, țărani, intelectuali, studenți, elevi, oameni de vârste, profesii şi pregătiri diferite. Numai la redacția revistei săptămânale „Literatură şi artă”, de pildă, erau, în ianuarie 1989, scrisori colective sau individuale purtând peste 143.000 de semnături[55]. Scrisoarea celor 66 purta semnăturile unor scriitori, membri ai Academiei de Ştiințe a Moldovei, filologi, istorici, artişti etc., între care: Bogdan Istru, V. Bahnaru, A. Burlacu, E. Mândâncanu, V. Purice, C. Tănase, A. Țurcanu, A. Cenuşă, V. Ciocanu, E. Loteanu, M. Grecu, V. Apostol, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi, Valentin Mândâncanu, Arcadie Suceveanu, Ion Hadârcă, Ion Dediu, Anatol Țăranu, Gh. Bobână etc.

Un alt document, cu conținut similar, care dezvolta şi completa unele idei referitoare la limbă era *Adresarea către toți oamenii de bună credință din republică*[56], elaborată tot de scriitori şi aprobată în adunarea lor generală, din 25 octombrie 1988. Semnată de 157 de scriitori – din care 16 au subscris la ea ulterior, fiindcă lipsiseră în ziua adoptării – documentul, deşi evita să utilizeze noțiunile de „limbă moldovenească" sau română, folosea pe cele de «limba noastră, limba maternă, limba națională» dar considera , cu fermitate şi claritate că, nu există două limbi, cum susținuseră Stalin şi urmaşii lui, din perfide motive politice; aceasta era o «străveche limbă romanică» şi că „nu exista o mai mare absurditate decât introducerea forțată a alfabetului chirilic, în timp ce există o străveche limbă romanică, ce îşi are alfabetul ei"; simplul fapt de-a trăi în URSS „nu înseamnă că trebuie să inventăm o limbă nouă – lucru absurd şi ridicol în fața lumii întregi"; autorii acestei adresări insistau asupra adevărului istoric că există o singură limbă literară, vorbită şi scrisă atât pe teritoriul României, cât şi pe cel al Republicii Moldova" şi „cazul nostru nu este singular: de exemplu există 6 state germanofone în Europa – RFG, RDG, Austria, Liechstenstein, Luxemburg şi Elveția", tot aşa cum „există mai multe state arabofone, francofone, anglofone, hispanofone ş.a.m.d." şi „există un singur alfabet propriu acestei limbi – alfabetul latin".

Şi pentru a finaliza şi definitiva marea şi îndelunga dispută pe tema inventatei limbi „moldoveneşti", în zilele de 31 octombrie-1 noiembrie 1988 – la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de ştiințe a Moldovei s-a desfăşurat o consfătuire de lucru, la care au luat parte lingvişti, romanişti, specialişti de la Moscova, Leningrad, Kiev – şi, bineînțeles, şi din Moldova. Consfătuirea a dat câştig de cauză moldovenilor, adoptând 3 rezoluții care urmau să fie înaintate acelei ezitante şi importante Comisii Interdepartamentale. Cele 3 rezoluții propuneau: 1) decretarea limbii naționale din Moldova ca limbă de stat; 2) recunoaşterea unității limbii din Moldova şi

România; 3) revenirea la grafia latină. Din nefericire, autoritățile conservatoare de partid şi de stat n-au permis publicarea în presă a acestor rezoluții. Prevăzând parcă această atitudine obtuză, anacronică a organelor de partid şi de stat din conducerea Moldovei, prof. univ. dr. Ion Buga, într-un apel-eseu, adresat către Comisia Interdepartamentală şi intitulat *O limbă maternă – un alfabet*, publicat la 19 octombrie 1988 în revista „Învățământul public" îndemna sus-numita comisie – din care, alături de fețele subțiri ale privilegiatei conduceri de partid şi de stat, nu lipseau specialişti de marcă, lingvişti, scriitori, între care poeții Grigore Vieru şi Anton Grăjdieru, istoricii Anton Moraru şi Vladimir Țaronov, scriitorul Nicolae Dabija, redactorul-şef de la revista „Literatură şi Artă" – să intre în dezbateri constructive cu cititorii, fiindcă este vorba deopotrivă de „soarta de azi a poporului moldovenesc", dar şi de „perspectivele existenței sau dispariției lui, ca o comunitate romanică", care, împreună cu românii din R.S. România, formează „părți componente ale unei singure nații socialiste"; el relata în continuare că „tradițional, băştinaşii continuă să se mai numească, în conformitate cu denumirea ținuturilor, localităților strămoşeşti, unde locuiesc moldoveni, basarabeni, bucovineni, munteni, ardeleni, olteni…". Ion Buga demască superficialitatea, incultura şi ridicolul unor oameni politici care, întocmai ca „veterinarul I. Bodiul", liderul partidului comunist de la Chişinău – aflând că într-o scrisoare colectivă din 1960 mai mulți savanți filologi romanişti de la Moscova, recunoşteau „originea latină şi identitatea limbii materne a populației băştinaşe din R.S.S.M. şi România" – se întreba, descumpănit, gândindu-se, nedumerit la rămânerea sau plecarea lui de pe scaunul înaltei funcții, pe care sta: „Dacă vom recunoaşte identitatea limbii şi culturii moldovenilor – zice el – ce va rămâne atunci din națiunea moldovenească?"[57]

III.4. Înfiinţarea, scopul, programul şi semnificaţia Frontului Popular din Moldova

Anul 1989 – când rând pe rând se clătinau şi se schimbau regimurile totalitare din ţările socialiste europene – a fost şi pentru moldoveni un an decisiv, care a adus între Prut şi Nistru ample manifestări de afirmare: „Am trăit şi ne-am trezit cu sufletul la gură – zice un contemporan – am început a ne da seama că suntem şi noi un popor, că avem şi noi o istorie pe care aproape că nu ne-o cunoaştem, că avem şi noi „o limbă frumoasă şi bogată şi dacă va dispărea şi ea, nu vom mai exista nici noi ca popor”[58].

Mai întâi, la 15 februarie 1989 apărea la Riga, în Letonia – fiindcă la Chişinău forţele conservatoare erau încă puternice şi nu se putea înfrânge îndărătnicia şi mânia lor – primul număr al revistei săptămânale „Glasul”. Sub titlul mare, pe frontispiciu, se preciza: ediţie specială a Societăţii de Cultură «Dacia» din Letonia. Fondator era scriitorul Ion Druţă, iar în fruntea colegiului redacţional se afla un grup de intelectuali moldoveni, sub conducerea poetei Leonida Lari. Revista avea 12 pagini. Se tipărea pentru prima dată cu alfabet latin. Apărea într-un tiraj de 60.000 de exemplare. Se vindea cu numai 25 de copeici exemplarul. Spre a putea ajunge în mâinile tuturor ştiutorilor de carte şi doritorilor de adevăr. În articolul de pe prima pagină – care avea în stânga chipul lui Eminescu străluminat, iradiind lumină şi ieşind parcă din întunericul nopţii – Ion Druţă, înscris pe frontispiciu ca fondator, semna articolul *Ora glasului*. El scria: „Deseori, când trec prin Moldova (el trăia la Moscova, n.n.) mi se pare că aud plângându-se, prin satele de pe câmpurile şi pădurile noastre, glasurile ce s-au stins fără să fi găsit cui să plângă”. De aceea, scria el, „Glasul” voia să strângă şi să plângă în paginile sale „destinul oamenilor simpli din popor, ce trec necunoscute, neînţelese, neascultate, necompătimite”. De aceea, se considera că „e o datorie a noastră să culegem aceste glasuri în ultimul lor zbor, receptându-le pentru memoria tuturor”. Şi iată, continua Druţă „aşa a apărut

ideea „Glasului”, a revistei destăinuirilor, revistei revenirii, revistei înfiripării. Epoca de restructurare şi de democratizare pare să ne ofere această şansă. Răspundeți-vă, dar, cei mulți şi tăcuți, ce nu ați fost auziți până acum! Lumea îşi deschide porțile în aşteptarea glasului vostru! Dumnezeu să ne ajute!” (Ion Druță, 1 februarie 1989, Moscova)[59].

În aceeaşi lună, martie 1989, din inițiativa conducătorilor elitei intelectualității, la Chişinău avea loc o amplă adunare populară, la care, cei peste 100.000 de participanți au abordat pentru prima oară – de la ocupația sovietică, din iunie 1940 – steagul tricolor, simbolul drag şi lor, cerând satisfacerea revendicărilor naționale.

În acest climat, la 20 mai 1989, numeroasele organizații existente – între care: Cenaclul literar „Alexei Mateevici”, Liga Democratică a Studenților din Moldova, Mişcarea Ecologică „Acțiunea Verde”, Societatea Istoricilor din Moldova, Societatea de Cultură „Moldova” din Moscova, Mişcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării, Congresul Intelectualilor etc. – s-au unit şi contopit într-una largă şi atotcuprinzătoare, **Frontul Popular din Moldova (F.P.M.)**. În presa din România, informații despre acest eveniment se publicau abia la 8 aprilie 1990 în ziarul „Dreptatea”[60], organul Partidului Național Țărănesc (înființat la 22 decembrie 1989 şi înscris la tribunalul Bucureşti la 7 ianuarie 1990).

Congresul de constituire al FPM[61] era convocat de Grupul de Inițiativă al Mişcării Democratice pentru Susținerea Restructurării. Participau reprezentanți ai populației din 30 de raioane şi oraşe, precum şi delegați ai tuturor organizațiilor şi societăților enumerate mai sus, care au aderat la FPM. Congresul a dezbătut şi ales Programul, Statutul, conducerea şi a adoptat unele rezoluții.

Scopul F.P.M. – relevat şi explicat în *Apelul către cetățenii republicii* – era acela de-a crea „o organizație social-politică a cetățenilor republicii, ce are drept scop susținerea

noii orientări politice, promovate de PCUS, în vederea restructurării tuturor domeniilor vieții sociale”. O astfel de definiție era, pe cât de abilă, pe atât de utilă. Cine ar fi putut opri, interzice, stăvili, activitatea unei organizații, care îşi fixează drept țel „susținerea noii orientări politice, promovate de PCUS”? Şi totuşi, facem precizarea , din capul locului că autoritățile republicane, dominate de conservatorism şi de suspiciune au recunoscut FPM abia în octombrie 1989.

Presa românească de la Vest de Prut relata că apariția FPM era explicată ca un fenomen logic, care exprima amploarea proceselor inițiate de politica restructurării, de activizarea conştiinței civice, în condițiile democratizării societății. În *Apel* se mai preciza că FPM militează pentru adaptarea unor legi referitoare la activitatea de informare în masă: presă, radio, televiziune, care ar exclude posibilitatea dictatului administrativ asupra acestora şi ar prevedea responsabilitatea pentru tăinuirea, falsificarea şi denaturarea informației. Era vorba, deci, de respectarea strict reală a acelui principiu din programul lui Gorbaciov, care se numea glasnosti – adică transparență.

Ca organizație social-politică, FPM nu dorea cucerirea şi preluarea puterii politice, în stat, ci obținerea suveranității economice, sociale şi culturale a Moldovei, ca stat egal în cadrul URSS. FPM condamna – şi se angaja că nu va promova sau tolera – dezbinarea, discriminarea populației pe criterii etnice sau de altă natură. Se obliga să asigure deplină egalitate şi libertate de afirmare tuturor grupurilor etnice, inclusiv dreptul de a-şi hotărî singure destinul. FPM milita pentru o reevaluare, dezvoltare şi democratizare a principiilor şi activității de colaborare a Moldovei cu țările vecine Ucraina, România, Bulgaria.

Programul FPM cuprindea: 1) principii generale; 2) democratizarea societății; 3) drepturile omului; 4) problema națională; 5) cultura; 6) etica, 7) economia; 8) echitatea socială şi bunăstarea; 9) ecologia.

În capitolul III, *Drepturile omului*, de pildă, FPM se pronunța clar şi ferm împotriva limitării drepturilor unora în favoarea altora, din motive politice, etnice, religioase. La acest capitol se regăseau pentru prima dată – la nivelul celor mai noi şi complete documente juridice, adoptate de către organismele ideale ale lumii contemporane, principii, ca, de pildă: garantarea inviolabilității persoanei, locuinței, corespondenței, convorbirilor telefonice, libertatea conştiinței, cuvântului, dreptului la mitinguri, demonstrații, adunări şi procesiuni etc. – drepturi despre care nici nu se putea gândi, dar de cum vorbi în regimul totalitar sovietic, până atunci.

Reanalizând şi condamnând practicile obişnuite, în cadrul URSS, autorii programului FPM considerau ca, în viitor, ispăşirea pedepselor de către cetățenii Moldovei, condamnați la privațiuni de libertate, să aibă loc numai pe teritoriul RSS Moldove. Se respingea şi practica ispăşirii pedepsei, de către cetățenii altor republici, pe teritoriul Moldovei. FPM se pronunța pentru elaborarea şi respectarea unei legi, care să reglementeze cetățenia în RSSM. FPM cerea anularea neîntârziată a tuturor hotărârilor, cu privire la deportările în masă, din perioada stalinistă. Celor care au fost deportați – familiilor sau urmaşilor acelora – să li se restituie pagubele materiale să se pună capăt atitudinii de discriminare, față de rudele şi urmaşii celor reprimați, nedreptățiți, năpăstuiți. FPM cere autorităților actuale ca represiunile staliniste să fie declarate crime împotriva umanității, care au termen de prescripție. Să fie stabilite şi date publicității: numele organizatorilor şi executorilor acelor fărădelegi monstruoase din trecut.

Ca o modestă compensație morală, FPM cere alcătuirea unei *Cărți a memoriei*, care să conțină numele martirilor neamului, victimelor războiului, jertfelor stalinismului şi ale foametei, provocate şi amplificate prin măsurile draconice adoptate în 1946-1947, de rechiziționare forțată a tuturor produselor de la populația Moldovei. Această

Carte a memoriei, va trebui să cuprindă, pe lângă numele martirilor, şi relatări, amintiri ale supravieţuitorilor, pentru înveşnicirea memoriei lor pe teritoriul URSS şi în alte regiuni. Să fie anulată, totodată, sentinţele celor condamnaţi pe motive politice şi religioase.

FPM se pronunţă pentru adoptarea şi respectarea unei legislaţii democratice, care să acorde libertate de ieşire şi revenire în ţară. Pornind de la premisa că poporul român şi cel moldovenesc au o istorie multiseculară comună, FPM se pronunţa pentru prevederea, printr-o lege, ca cetăţenii României şi ai RSS Moldovenească să aibă dreptul de-a vizita reciproc locurile sfinte, monumentele istorice şi a sărbători împreună evenimentele ce ţin de trecutul comun.

Cel de-al IV-lea capitol din programul FPM se referea la **problema naţională**. FPM aprecia că problema naţională este una din problemele de bază, fundamentală, a restructurării. Rezolvarea ei corectă, democratică, pe baze juridice şi practice ar duce la dezvoltarea potenţialului spiritual şi intelectual al tuturor popoarelor din URSS. Politica naţională stalinistă şi neostalinistă, îndreptată spre contopirea mecanică, asimilarea forţată, brutală, este de esenţă antiumană, reacţionară, criminală. Promovarea unei astfel de politici suprimă demnitatea umană şi conştiinţa naţională, uniformizează şi degradează universul spiritual, sensibilitatea cognitivă şi estetică a omului.

Respingând şi condamnând categoric concepţiile şi practicile staliniste şi neostaliniste în problema naţională, FPM se pronunţa şi milita pentru suveranitatea deplină a statalităţii poporului moldovenesc pe teritoriul unde s-a constituit şi dezvoltat, ca stat şi naţiune. FPM se pronunţa, totodată, pentru retrocedarea raioanelor istorice de nord şi de sud ale Moldovei, incluse în mod samavolnic, voluntarist, în perioada stalinismului, în componenţa RSS Ucraina. FPM condamnă manifestările iresponsabile, de separatism, speculaţiile birocratice în jurul aşa-zisei autonomii teritoriale, bazate pe

limba rusă, care sunt îndreptate contra aspirațiilor naționale ale populației găgăuze contra integrității şi suveranității teritoriale a RSSM, destabilizează situația din republică, ațâță vrajba interetnică. FPM condamnă orice manifestare de şovinism şi naționalism, de ofensare a demnității naționale.

În cel de-al V-lea capitol al programului, *Cultura*, FPM cerea respectarea drepturilor omului şi ale națiunii la memoria istorică, anularea hotărârilor barbare, ce prevăd nimicirea cimitirelor, bisericilor, mănăstirilor, monumentelor de arhitectură etc., luarea lor sub ocrotirea statului şi a obştimii.

La capitolul VI, *Etica*, programul FPM prevedea că degradarea morală şi spirituală a societății este şi ea o consecință a dictaturii ideologiei staliniste şi neostaliniste, a desconsiderării valorilor general-umane.

FPM salută măsurile de concordare a politicii şi ideologiei cu morala. Se pronunța pentru destituirea neîntârziată a tuturor cadrelor, care s-au compromis sub aspect moral, arătând lipsă de onestitate, echitate, modestie, responsabilitate, toleranță, compasiune, caritate. FPM condamna acțiunile de manipulare a opiniei publice, prin intermediul mijloacelor de informare în masă. FPM consideră socialmente necesar aportul religiei la procesul de regenerare şi purificare spirituală a omului, de afirmare a preceptelor morale, sănătoase. Condamnă acțiunile antireligioase, practica ateismului vulgar, ce jignesc sentimentele credincioşilor. FPM condamnă alcoolismul, narcomania, criminalitatea, prostituția.

În capitolul VII, *Economia*, se releva că FPM se pronunță pentru independența deplină în dirijarea economiei republicii şi repartizarea rezultatelor ei, ca o condiție indispensabilă a suveranității RSSM. Folosirea resurselor naționale, aflate pe teritoriul republicii, trebuie să aparțină numai guvernului RSSM. FPM se pronunță pentru o cotă a salariului, pensiilor echitabilă.

Un ultim capitol, al IX-lea, *Ecologia*, prevedea că, după opinia FPM extrem de alarmantă este politica de

chimizare a agriculturii, de poluare a apelor, de distrugere a solurilor. FPM se pronunța în continuare împotriva construcției, pe teritoriul republicii Moldova a stațiilor atomo-electrice.

*
* *

Informându-şi cititorii despre programul FPM, cotidianul „Dreptatea" relata că, la Congresul de constituire s-au adoptat şi 9 rezoluții, redându-le, rezumându-le conținutul.

Astfel, în **problema suveranității** (Rezoluția nr. 2), FPM se pronunța pentru reglementarea prin lege a cetățeniei şi limbii de stat, iar pe teritoriul Moldovei să fie în vigoare numai legile adoptate şi ratificate de Parlamentul Moldovei.

Însemnele naționale ale Moldovei suverane – se prevedea în Rezoluția nr. 3 – urmau să fie Steagul tricolor (albastru, galben, roşu), steagul care fusese al României întregite,de până în iunie 1940, iar stema – însemnul heraldic de pe stema Moldovei medievale, capul de bour.

O Rezoluție specială – cea cu nr. 6 – analiza şi evalua **Pactul Ribbentrop-Molotov**, încheiat, după cum se ştie la 23 august 1939 la Moscova. Acesta conținea acele protocoale secrete, în care se arăta în documentele FPM – „se prevedeau sferele de influență ale URSS şi Germaniei naziste. În urma acestei criminale afaceri dintre cele două state totalitariste au fost încălcate, în mod grosolan, drepturile statelor suverane: Lituania, Letonia, Estonia, Polonia şi România. Țările Baltice – se prevedea în continuare în Rezoluție – au fost încorporate la URSS, iar punctul 3 al Protocolului secret conținea prevederea că «partea sovietică a indicat interesul ei pentru Basarabia». Astfel, teritoriul dintre Prut şi Nistru, precum şi regiunea de nord a Bucovinei, împreună cu ținutul Herța au fost încorporate la URSS. Luând în seamă faptele expuse mai sus, Congresul Frontului Popular propunea:

1) Guvernele URSS şi RSS Moldovenească:

- să dea o apreciere juridică acestui act, în conformitate cu normele dreptului internațional;

- să indice urmările semnării Pactului Ribbentrop-Molotov pentru Moldova;

2) Guvernele RSS Moldoveneşti şi RSS Ucraina:

- să examineze problema retrocedării raioanelor de sud şi de nord ale Moldovei, sub jurisdicția RSS Moldoveneşti.

Într-o altă rezoluție (nr. 7) se făceau referiri la **conaționalii din afara republicii Moldova**. Se făcea constatarea că mase compacte de moldoveni se află dispersați pe teritoriul Uniunii Sovietice. Peste o jumătate de milion de moldoveni se află la ora actuală (1989, n.n.) în afara hotarelor republicii. Frontul Popular propunea să se creeze condiții pentru repatrierea tuturor moldovenilor basarabeni şi a urmaşilor lor, care manifestă o astfel de dorință, asigurându-li-se dreptul prioritar de a se stabili cu traiul în localitățile Moldovei. De aceleaşi drepturi să se bucure şi reprezentanții altor grupuri etnice, originari din Basarabia.

Cu privire la **mijloacele de informare în masă** (rezoluția nr. 13) se făcea constatarea că unele organele de presă – ca, de pildă, „Sovietskaia Moldova”, „Vecernâi Kisinov”, precum şi studioul de radio Atem, Televiziunea Moldovenească, majoritatea programelor raionale etc. – depind de aparatul birocratic, provoacă vrajbă interetnică, reflectă tendențios şi unilateral procesul de restructurare din Moldova. Congresul FPM consideră imperios necesară fondarea unei reviste social-politice de masă, ca organ al Frontului Popular.

În legătură cu **crimele stalinismului şi reabilitarea generală a victimelor terorii staliniste** – Rezoluția nr. 14 – Frontul Popular propunea să fie completat Codul Penal al RSS Moldova cu un articol, care să conțină definiția genocidului, formulată conform Convenției ONU din 9 decembrie 1948 şi semnată şi de URSS la 3 mai 1949. FPM mai cerea respectarea Convenției ONU din 26 noiembrie 1986, cu privire la neaplicarea termenului de prescripții criminalilor de război,

organizatorilor represiunilor şi genocidului. Congresul FPM cerea publicarea documentelor din arhivele RSSM şi ale tuturor materialelor, din arhivele Moscovei referitoare la aceste crime.

Referiri speciale se făceau – prin Rezoluția nr. 17 – cu privire la **libertatea conştiinței şi rolul Bisericii**, FPM recunoştea şi aprecia contribuția esențială a Bisericii în procesul de educare şi perpetuare a preceptelor morale sănătoase, în purificarea şi desăvârşirea spirituală a omului. Ca urmare, FPM se pronunța pentru repunerea Bisericii ortodoxe în toate drepturile ei ca instituție majoră în stat: redobândirea autocefaliei, restituirea lăcaşurilor de cult, înființarea de seminarii şi institute teologice în limba maternă.

În program se acorda atenție şi unui aspect foarte delicat: **chestiunea cadrelor de conducere**. FPM cerea în programul său ca în lumina noilor orientări ale perestroikăi să se acorde o atenție deosebită din partea conducerii locale, regionale şi republicane a Moldovei, politicii de selectare, promovare şi plasare a cadrelor. Să se renunțe la sistemul nomenclaturii. Să fie înlăturate persoanele compromise, incompetente, care nu înțeleg şi nu acceptă restructurarea. Să nu mai fie discriminați, ignorați, lăsați deoparte băştinaşii, oamenii locului, ci, dimpotrivă, să fie puşi în ministere, departamente, conducerea întreprinderilor şi instituțiilor, în raport cu pregătirea profesională, calitățile morale şi, totodată, potrivit cu numărul corect raportat la structura etnică a poporului din Moldova. Să nu mai fie sfidat şi încălcat grosolan, dreptul poporului moldovenesc de a-şi gospodări, de sine stătător pământul, sursele şi resursele, averea națională.

Programul FPM aborda şi o altă problemă delicată: **colonizarea şi imigrarea alogenilor în Basarabia** (Rezoluția nr. 20). Se aprecia că o deosebită îngrijorare trezeşte faptul că are loc modificarea, dezechilibrarea continuă a structurii etnice a populației din Moldova sovietică în defavoarea localnicilor, băştinaşilor. Şomajul capătă amploare, mai ales în lumea rurală. Fiind un stat cu cea mai densă populație din URSS şi

chiar din Europa, Moldova sovietică nu are nevoie să importe forță de muncă. Însă FPM consideră neîntemeiate, nejustificate, nedrepte privilegiile acordate unor categorii de persoane din afara republicii, care vin şi se stabilesc cu traiul în Moldova şi ocupă cele mai importante funcții din aparatul de partid şi de stat. De aceea, FPM cere să fie puse la dispoziția obştimii datele statistice, reale despre imigrații; să se publice periodic numărul celor care vin şi a celor care pleacă din şi în Moldova, pe naționalități. Tocmai de aceea, consideră FPM că este necesară o legislație cu privire la cetățenie, în RSS Moldova, ca mijloc pentru limitarea imigrației[62].

Primul Congres al FPM şi-a desfăşurat lucrările în Sala mare a Uniunii Scriitorilor. Acest fapt avea deja o mare semnificație politică. Intelectualitatea – ziarişti, poeți, prozatori, profesori, învățători, oameni ieşiți din popor – o categorie socială desconsiderată, tratată până atunci ca fiind obligată să accepte «dictatura proletariatului» îşi spunea cuvântul cu fermitate şi cutezanță, devenind exponenta celor „mulți şi tăcuți". Exprimând cele mai înalte idealuri posibile în domeniile vieții şi activității materiale şi spirituale, FPM îşi propunea totuşi, să rămână şi să acționeze în cadrul Constituției URSS, lăsând în seama organelor centrale ale acesteia problemele apărării statului, politicii externe, finanțelor şi funcțiilor conducerii federale, dar cerând să se bucure pe plan intern de o deplină şi totală autonomie şi să fie egală în drepturi cu toate republicile unionale, mari sau mici, bogate sau sărace.

Descentralizarea puterii politice, separarea acestora în putere legislativă, executivă şi juridică, adoptarea unei legi electorale proprii, care să-i ofere putința alegerilor proprii, autonome şi democratice, refacerea integrității teritoriale a vechii Basarabii, prin retrocedarea părții de nord şi sud acaparate abuziv şi nejustificat de Ucraina, recunoaşterea deplinei egalități în drepturi a moldovenilor majoritari cu minoritarii de pe cuprinsul Moldovei – găgăuzi, ucraineni, ruşi, bulgari, evrei, țigani, germani etc., stoparea colonizării şi

imigrării, apoi considerentul că „poporul (şi nu popoarele, deci nu erau două, n.n.) român şi cel moldovenesc au o istorie seculară comună (...) şi, deci, cetăţenii României şi RSSM au dreptul de a vizita reciproc locurile istorice, de-a sărbători împreună evenimentele ce ţin de trecutul comun”, încorporarea în program a celor mai înalte şi democratice principii, drepturi şi libertăţi ale cetăţeanului şi popoarelor făceau din acest program cel mai bogat şi avansat, ce s-a redactat în istoria românilor din imperiul sovietic până la această dată. FPM avea ca lider pe Ion Hadârcă şi organ de presă ziarul „Deşteptarea”, numărul 1 apărând la 1 iulie 1989.

III.5. Paşi spre realizarea în practică a programului Frontului Popular din Moldova

Pentru a-şi putea realiza în practică acest atât de amplu, de frumos şi generos program, conducerea FPM avea de înfruntat numeroase şi serioase dificultăţi şi adversităţi. Dacă – urmând, de pildă, unele sugestii ale lui Grigore Moisil – ne-am propune să reprezentăm grafic acest ghem de relaţii[63], care înconjura, stimula sau împiedica activitatea FPM, atunci am avea aproximativ următoarea imagine. În mijloc, în centru, un voinic, FPM ca un Făt-Frumos din basmele noastre; în jurul lui sunt câteva cercuri concentrice, care-l înconjoară, la distanţe mai apropiate sau mai îndepărtate; pentru a ajunge la Ileana Cosânzeana – care, în cazul nostru, este realizarea acestui amplu şi îndrăzneţ program formulat la primul Congres al FPM – el trebuia să poată depăşi, rând pe rând, cele patru cercuri concentrice şi folosi, în favoarea scopului şi intereselor sale. Care era acest ghem de relaţii?

-I. Curentul conservator din interiorul RSS Moldova. Acesta era format din conducători ai PCM, în frunte cu Simion Grossu, care voiau să-şi păstreze, cu ghearele şi cu dinţii, scaunele şi funcţiile, puterea şi influenţa pe care o deţinuseră şi pe care, acum, FPM le-o ameninţa. Forţele conservatoare din interior mai cuprindeau cadre din conducerea vechii

administrații și viitori lideri ai separatiștilor transnistreni, găgăuzi, precum Smirnov și Kalin, în general rusofoni veniți din alte zone ale URSS.

În Moldova sovietică forțele politice favorabile reformelor lui Gorbaciov erau, în principal, următoarele:

a) un curent moderat, favorabil restructurării, în frunte cu Mircea Snegur, Andrei Sangheli etc. desprinși din nomenclatura de partid, care se vor apropia și colabora cu democrații și radicalii;

b) curentul democrat-radical, cuprinzând fruntași din conducerea FPM, printre care se aflau Iurie Roşca, Ion Hadârcă, Alexandru Moşanu, Mircea Druc[64] etc.

-II. Relațiile cu centrul, cu Moscova, unde o minoritate în frunte cu Gorbaciov, era pentru perestroika și glasnosti, iar o majoritate – cadrele vechi din conducerea aparatului de partid și de stat, din armată și aparatul represiv etc. – se pronunța împotrivă;

-III. Relațiile cu Ucraina, țară vecină, nu puteau fi favorabile Moldovei sovietice, câtă vreme unii ucraineni considerau teritoriile «moldovene» ca trebuind să-i aparțină și mai ales faptul că, în programul FPM se cerea retrocedarea județelor din nord și sud, care aparținuseră de drept și de fapt, din totdeauna, Basarabiei;

-IV. Relațiile cu România, țara-mamă, de la care fusese luată și anexată jumătatea de răsărit a Moldovei, inițial în 1812 apoi în iunie 1940. Aceste relații vor fi singurele favorabile schimbărilor, transformărilor democratice din Moldova sovietică; ele se vor dezvolta, diversifica și amplifica după căderea regimului Ceaușescu, dar prima dezamăgire a fruntașilor radicali din Moldova sovietică – și cu precădere a acelora care doreau unirea cu România, chiar dintre liderii FPM și ai Ligii Democrate a Studenților – a fost aceea că, silit de înțelegerea dintre Bush și Gorbaciov la Malta, de a nu solicita și încerca nici o modificare a granițelor postbelice, liderul Frontului Salvării Naționale, devenit președintele

României, domnul Ion Iliescu, s-a grăbit, imediat după victoria Revoluției române, ca, într-un interviu din „Literaturnaia Gazeta”, la Moscova, să declare public, că „România nu are pretenții teritoriale față de URSS, în ceea ce priveşte Basarabia”. Liderii Ligii Democratice a Studenților îşi exprimau dezacordul şi protestul față de o astfel de declarație a şefului statului român: „Poate că domnul Iliescu, domnul Brucan n-au pretenții teritoriale față de URSS, dar noi, românii din Basarabia, le avem... Iar faptul că domnul Iliescu i-a făcut «golani» pe studenții eroi din România, a spulberat nedumerirea noastră”.

Criticând poziția oficială a conducerii statului român în problema națională, autorii Declarației de la Chişinău a Ligii Democrate a Studenților, relatau: „Mai clare au devenit toate acestea când Iakatev, membru al CC al PCUS, a sosit la Chişinău, pentru a ne spune că în caz că victoria alegerilor din România va fi de partea Frontului Salvării Naționale (FSN, n.n.), noul guvern român declară oficial că nu cunoaşte un teritoriu al României Mari, cu numele de Basarabia”. Aceiaşi lideri ai Studenților de la Chişinău, după alegerile din 20 mai 1990, când FSN a câştigat alegerile, scriau în „Dacia Liberă”: „Ne doare sufletul, ni se rupe inima când ruşii de aici, din Basarabia, ne declară cu bucurie: «Şto, bratia, rumânii atvernulisi ot vas?», adică «ce, frații români s-au întors cu spatele la voi?».

Partizanii unirii de la Chişinău, ca şi o parte a opoziției din România postdecembristă, apreciau FSN şi guvernul rezultat din alegerile de la 20 mai 1990 ca instrumente supuse ale Moscovei: „România, rupându-se cu jertfe de comunism, a votat la 20 mai 1990 neocomunismul!... Români, trebuia să votați neamul, nu persoana!”[65]

Şi unii istorici basarabeni îşi însuşesc aprecierea unor forțe politice din opoziție față de Iliescu şi FSN, scriind: „Moscova şi Bucureştiul lăsau impresia că între ele exista un fel de tăcere în chestiunea Basarabiei”. La 22 decembrie 1989,

după ce soții Ceauşescu au fugit cu elicopterul de pe sediul CC al PCR şi s-a constituit Comitetul Provizoriu al FSN, Gorbaciov era fericit să explice deputaților din Sovietul Suprem al URSS că noii conducători ai României, în frunte cu Iliescu, sunt prieteni cu Uniunea Sovietică şi „mizează pe colaborare, pe sprijin”[66]. Ceea ce a derutat şi dezarmat şi mai mult conducerea FPM, în general, şi pe partizanii unirii cu România, în special, a fost semnarea – de către Ion Iliescu – în aprilie 1991 a tratatului cu URSS, una din erorile majore; acest fapt deruta şi întreaga comunitate occidentală[67],iar opoziția internă a condamnat acest fapt şi l-a împiedicat pe Ion Iliescu să aducă acest tratat în Parlamentul României, fiindcă exista o evidentă ostilitate împotriva prevederilor sale, considerate antinaționale, nerealiste.

În pofida acestui nod gordian de relații dificile şi în majoritatea lor ostile, Frontul Popular a încercat şi a procedat sistematic, în mod paşnic şi democratic la luarea şi adoptarea primelor măsuri concrete din programul elaborat.

Astfel, la 2 iunie 1989, FPM a organizat, în Piața Centrală – numită ulterior Piața Victoriei – a oraşului Chişinău, un mare miting. Inițiativa au avut-o studenții nemulțumiți de faptul că, la cursuri şi seminarii, profesorii rusofili continuau să predea aceleaşi discipline învechite, în care se denaturau istoria, cultura, întreg trecutul românilor din RSS Moldova. După exemplul studenților au venit şi li s-au alăturat acestora tineri şi vârstnici, oameni din capitală şi din împrejurimi. În câteva ore mulțimea creştea şi tălăzuia aidoma unei mări înfuriate, îngrijorând autoritățile. Din sediul CC al PCM un activist a ieşit şi le-a vorbit manifestanților, în limba rusă, amenințându-i cu represaliile şi intervenția forțelor de ordine. Mulțimea l-a huiduit şi politrucul a fost silit să se retragă în clădire. Atunci, spre uimirea tuturor, s-a petrecut un lucru nemaiîntâlnit. În balconul sediului CC al PCM a ieşit însuşi Semion Grossul, prim-secretarul partidului, care, pentru prima oară le-a vorbit în româneşte, ceea ce nu se mai întâmplase.

Manifestanții au înțeles că, într-un anume fel, ideea impuneri limbii materne, ca limbă de stat, triumfase oarecum şi trebuia cât mai repede legiferată. Mai mult încă: mulțimea manifestanților a crescut mereu şi a devenit o uriaşă forță, de temut. Situația creată era fără precedent, pentru că liderul PCM era obligat să li se adreseze în româneşte, şi nu mai putea face abstracție de forța mulțimii. Şi mulțimea înțelegea rolul puterii absolute. Puterea trecea în mâinile celor mulți şi tăcuți, cărora sluga Moscovei era obligată să le vorbească pentru prima dată în limba lor, care trebuia să devină şi limba de stat a țării[68]. Faptul cel mai semnificativ a fost acela că la miting s-au arborat şi fluturat steaguri tricolore, iar alături de liderii FPM au venit şi s-au aşezat, s-au solidarizat cu participanții la miting şi unii dintre conducătorii de partid şi de stat din RSS Moldova – între care: secretari ai PCM, ca I. Guțu şi V. Semionov, vice-prim-ministrul Vl. Dobrea şi preşedintele executivului orăşenesc Chişinău, N. Demidenko[69].

Profitând şi utilizând acest fapt semnificativ, conducerea FPM a elaborat şi adoptat la miting o **Rezoluție consacrată Congresului Deputaților Poporului din URSS** (care începuse la 25 mai 1989 la Moscova şi la care luau parte şi circa 50 de deputați din RSSM)[70] şi **discutări proiectului de lege cu privire la trecerea scrisului limbii moldoveneşti la alfabetul latin**.

În Rezoluție se aprecia că la forumul de la Moscova s-au pus în dezbatere „probleme de importanță vitală pentru popoarele țării noastre şi s-au trasat direcții de ieşire din criza care a cuprins societatea". Participanții la miting elogiau poziția adoptată la Moscova de deputații Țărilor Baltice, dar – referindu-se la tensiunile existente în Moldova sovietică – criticau atitudinea ostilă revendicărilor formulate de FPM de către activiştii grupării „Edinstvo", formată din elemente şovine, staliniste şi prostaliniste, care ațâțau contra moldovenilor populația minoritară bulgară sau găgăuză din RSSM şi răspândeau tot felul de zvonuri potrivnice. Autorii

Rezoluției, lideri ai FPM arătau că „instigatorul, organizatorul şi dirijorul din umbră al acestor manifestări antipopulare, antimoldoveneşti este, fără îndoială, aparatul administrativ birocratic, alcătuit în majoritate de persoane care nu cunosc şi nici nu vor să cunoască limba acestui pământ"; în continuare se solicita: „decretarea limbii poporului moldovenesc drept limbă de stat pe teritoriul ei istoric" şi „revenirea la alfabetul latin, cu ortografia adoptată în R.S. România, inclusiv litera «â», derivată din «a»; în acest scop se cerea „pregătirea variantelor definitive a proiectelor de legi"; se cerea, de asemenea, să fie rechemați anchetatorii moscoviți, trimişi la Chişinău spre a cerceta aşa-zisele «manifestări naționaliste», să fie achitați necondiționat cei „arestați din motive politice" şi să fie pedepsite „persoanele vinovate de încălcarea drepturilor cetățenilor la mitinguri, demonstrații şi adunări"; participanții la miting mai cereau Sovietului Suprem al URSS să fie elucidate cauzele care au dus la accidentarea gravă a lui Dumitru Matcovschi şi pedepsiți cei vinovați. Se insista, în final, ca în sesiunea ordinară a Sovietului Suprem al RSS Moldovenească să se treacă imediat „la legiferarea drapelului național tricolor: albastru, galben şi roşu, cu stema istorică stilizată, capul de zimbru ca simbol al continuității noastre în spațiul spiritual şi lingvistic daco-roman, însemn al existenței poporului moldovenesc în hotarele istorico-geografice ale Țării Moldovei"[71].

Dar, deocamdată, FPM avea încă de lucru cu forțele potrivnice Restructurării. La 28 iunie 1989 – când se împlineau 49 de ani de invadarea Basarabiei în iunie 1940 de către trupele sovietice – organizația stalinistă şi rusofilă Edinstvo (Unitatea), condusă de prof. univ. A. M. Lisețki chemase populația la un miting tradițional dedicat «eliberării Basarabiei de sub jugul moşieresc român şi reunirii cu Patria Sovietică», lansând, totodată, zvonul că între 25-28 iunie urma să aibă loc „un pogrom" contra populației rusofone. FPM a reuşit să zădărnicească acest miting tradițional, încât C.C. al PCM,

dominat încă de elemente rusofone şi conservatoare, condamna public „pe activiştii Frontului Popular, care ignorau în întregime realizările Moldovei" şi fac să răsune la adunările lor „unele lozinci iresponsabile – de-a fi revizuită semnificația datelor şi evenimentelor istorice importante din viața poporului moldovenesc, sunt formulate pretenții teritoriale, apar tot mai des drapele tricolore şi alte simboluri care nu corespund Constituției RSSM"[72].

Însă, în pofida acestor acuzații, conducerea FPM a reuşit, la 20 iulie 1989 să se întâlnească la o **masă rotundă** cu reprezentanți ai Prezidiului Sovietului Suprem ai RSSM şi să ceară satisfacerea cât mai grabnică a revendicărilor „vitale, ce țin de soarta limbii moldoveneşti", reuşind ulterior ca în fruntea acestui organism să fie ales – la cererea expresă a participanților la miting – scriitorul I. C. Ciobanu. Apoi, la 2 august 1989, FPM a elaborat şi publicat *Declarația cu privire la Pactul Ribbentrop-Molotov*, care, într-o manieră foarte clară dezaproba şi înfiera „anexarea, în iunie 1940, a Basarabiei şi nordului Bucovinei de către URSS" şi cerea guvernului URSS: 1) să recunoască includerea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord la 28 iunie 1940 în componența URSS „drept o anexiune"; 2) să reîntoarcă RSSM „teritoriile incluse nelegitim în componența RSS Ucraina (fostele județe Ismail, Bolgrad, Cetatea Albă şi Hotin", spre a se ajunge la un act reparatoriu, de dreptate istorică „unirea acestor regiuni în cadrul unei singure organizări statale – Moldova"[73].

Premise ale înfăptuirii unor deziderate din programul FPM au fost: introducerea – la alegerile din 26 decembrie 1988-24 ianuarie 1989 – în Sovietul Suprem al URSS a unor deputați români cu vederi progresiste, care se identificau cu programul Frontului Popular, scriitorii Grigore Vieru, Ion Druță, Dumitru Matcovschi, I.C. Ciobanu, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Ion Hadârcă, medicul Gheorghe Ghidiriu, Eugen Doga; alegerea, la 29 iulie 1989, ca preşedinte al Prezidiului Suprem al RSSM, a lui **Mircea Snegur**. Acesta se născuse la

17 ianuarie 1940 la Trifăneşti, judeţul Soroca. Devenise inginer agronom şi intrase în viaţa politică în 1981, când devenise prim-secretar al Comitetului raional al PCM Edineţ. În 1986 publicase un articol în totală concordanţă cu restructurarea şi Glasnosti, lansate de Mihail Gorbaciov, dar extrem de critic la adresa P.C. din Moldova. Între 1989-1991 a ajuns secretar al C.C. al PCM şi deputat în Sovietul Suprem al URSS, până la dezintegrarea imperiului[74].Ajuns în fruntea forumului legislativ al Moldovei, Mircea Snegur a participat la mitingul FPM şi a promis oficializarea limbii moldoveneşti ca limbă de stat.

O altă premisă importantă a fost şi faptul că, la 25 octombrie 1989, FPM a fost recunoscută ca organizaţie politică legală, căpătând statut juridic şi liderul său, **Ion Hadârcă**, poet, om politic, a reuşit să ajungă prim-vicepreşedinte al Parlamentului Republicii Moldova. Ion Hadârcă se născuse la 17 august 1949 la Sângereii Vechi, judeţul Bălţi. Era un cărturar de seamă. Absolvise Filologia. S-a impus în viaţa culturală ca poet, publicist, eseist. În 1977 i-a apărut primul volum de versuri, *Zilele*. În 1978 a intrat în Uniunea Scriitorilor. În 1986 s-a angajat şi în Mişcarea Democratică de Renaştere şi Eliberare Naţională. A fost ales primul preşedinte al Frontului Popular. Bun cunoscător şi împătimit admirator al operei eminesciene, afirma public că „Eminescu-i simfonia Limbii noastre Româneşti". Într-un poem conceput în zilele Restructurării se declara şi milita pentru unirea forţelor democratice şi unirea cu Ţara:

„Din nou e anul opt-şpe-n Chişinău
Dar între Dubăsari şi Timişoara
Numai unindu-ne, uni-vom iarăşi Ţara
Aşa să ne ajute Dumnezeu!"[75]

La 29-31 august 1989, cea de-a XIII-a Sesiune a Sovietului Suprem al RSSM a luat, în sfârşit, în dezbatere trei proiecte de lege: *Cu privire la statutul limbii de stat a RSSM, Cu privire la revenirea limbii moldoveneşti la grafia latină* şi *Cu privire la funcţionarea limbilor pe teritoriul RSSM*.

Introducerea, discutarea şi aprobarea celor trei proiecte de legi era primul succes important al forţelor democratice din Moldova, în general, şi al FPM, în special.

Toate cele trei proiecte de lege au fost publicate încă de la 20 august 1989 şi discutate pe larg, în întreprinderi şi instituţii[76], ceea ce nu se mai întâmplase niciodată.

În cadrul acestor dezbateri, poziţia cea mai înaintată şi bogată în revendicări a exprimat-o FPM. El a încercat şi la 27 august a reuşit să convoace prima Mare Adunare Naţională la care au venit la Chişinău circa 800.000 de persoane[77]. S-a format acolo un fel de Consiliu Naţional Reprezentativ în care s-au elaborat şi prezentat în faţa mulţimii, mai multe documente. Într-un *Apel* despre limbă s-a cerut modificarea Constituţiei, în aşa fel încât limba vorbită de populaţia majoritară a Moldovei să capete statutul de limbă oficială şi de comunicare interetnică pe teritoriul acesteia, iar limba rusă – statutul de limbă de comunicare între republicile şi popoarele din URSS.

Într-o altă rezoluţie – *Despre pământ* – s-a cerut: 1) restituirea pământului răpit ţăranilor; 2) decretarea dreptului exclusiv de proprietate a RSSM asupra pământului; 3) legiferarea dreptului ca ţăranii să obţină de la stat terenuri cultivabile, pe care să le poată transmite urmaşilor; 4) ţăranii să aibă dreptul de a-şi desface producţia agricolă şi să se constituie în asociaţii independente, pentru a-şi apăra şi proteja drepturile; 5) să se interzică în viitor repartizarea de suprafeţe agricole pentru construcţia neîntemeiată a unor întreprinderi industriale în scopuri extraagricole sau pentru ridicarea de vile, unor persoane din afara Moldovei; 6) să nu mai poată încheia contracte şi arenda terenuri cetăţenii din afara RSS Moldova.

O a treia rezoluţie se referea la dreptul RSS Moldova de-a avea un simbol oficial, în conformitate cu tradiţia istorică a moldovenilor – şi acest simbol să devină drapelul tricolor, albastru, galben, roşu, cu stema şi un nou imn naţional.

Documentul final al Marii Adunări Naționale – *Despre suveranitatea statală şi despre dreptul nostru la viitor* – a fost adoptată la 27 august 1989 şi a fost citită în public de actorul Ion Ungureanu. Aici îşi făceau simțită prezența istoricii din cadrul FPM. Documentul conținea câteva idei fundamentale. Moldovenii erau descendenții geto-dacilor românizați. Erau parte integrantă a românilor din spațiul carpato-ponto-dunărean, fiind de-acelaşi sânge cu muntenii şi transilvănenii. Aspirau firesc spre „suveranitate statală, libertate națională şi progres”. Autorii tratau corect, pe baze ştiințifice, atât răşluirile teritoriale făcute de habsburgi la 1774-1775 pe seama nordului Moldovei, cât şi cele săvârşite de ruşi la 1812. Unirea din 1859 era un rezultat al conştiinței de neam”, iar unirea Basarabiei la 27 martie 1918 era un act justițiar şi progresist se făcuse „în conformitate cu dreptul popoarelor la autodeterminare”, în timp ce „la 28 iunie 1940, drept consecință a tranzacției secrete, dintre Stalin şi Hitler din 23 august 1939 – Basarabia şi Nordul Bucovinei – care nu aparținuse niciodată Rusiei sau Ucrainei, au fost încorporate, prin dictat la URSS”. Dar – se arăta în continuare în acelaşi document, aclamat de aproape un milion de oameni, în Piața Centrală a Capitalei – „crearea la 2 august 1940 a RSS Moldoveneşti, n-a fost un act al înfăptuirii drepturilor fireşti ale poporului la suveranitate, deoarece prerogativa deciziilor politice, economice, sociale şi culturale a aparținut şi continuă să aparțină organelor centrale”. Documentul relevă că, în hotarele RSSM n-au fost incluse nordul Bucovinei, județele Hotin, Ismail, Chilia şi Cetatea Albă, care-au fost ale Moldovei şi au fost date, în mod nejustificat RSS Ucraina.

Spre a realiza deplina suveranitate național-statală a Moldovei Sovietice, Marea Adunare Națională cerea să se discute şi aprobe o nouă Constituție, care să fixeze şi garanteze principiile suveranității, adică: 1) dreptul inalienabil al Republicii de-a poseda şi folosi întregul patrimoniu național (pământul, apele, aerul, resursele naturale, valorile financiare,

alte resurse); 2) în teritoriul RSSM să acționeze doar legile adoptate şi ratificate de legislativul Republicii; 3) RSSM să gestioneze în mod autonom problemele sociale, economice, financiare, comerciale, formarea bugetului, politica vamală şi cea fiscală; 4) reglementarea prin legislația locală a activității tuturor întreprinderilor şi instituțiilor, inclusiv a celor unionale, amplasate pe teritoriul RSSM; 5) asigurarea de către RSSM a securității statului şi ordinii public, întreținerea relațiilor cu străinătatea, reprezentarea în organismele internaționale, organizarea serviciului militar, activitatea în domeniile ştiinței, culturii, învățământului, ecologiei; 6) reglementarea migrației, scop în care să fie introdusă cetățenia RSSM; 7) oficializarea limbii naționale care dă denumirea republicii; 8) reglementarea relațiilor RSSM cu celelalte republici unionale, pe baza unui contract de uniune. RSSM lăsa în seama noii confederații drepturile sale în domeniile apărării şi ale politicii externe, precum şi funcțiile necesare pentru conducerea acestei noi confederații, la exercitarea cărora RSSM trebuie să-i fie asigurate dreptul egal cu celelalte republici unionale; 9) RSSM îşi rezerva dreptul de a ieşi din componența URSS, în baza voinței poporului, în conformitate cu Constituția Republicii Moldova şi a URSS.

Dreptul la istorie, înțeles ca o dimensiune a suveranității poporului şi statului Moldova însemna: 1) reevaluarea şi reflectarea istoriei moldovenilor în lumina adevărului ştiințific; 2) adică restabilirea numelui de **român** şi denumirea limbii – **limba română**; 3) repunerea în drepturi a simbolurilor naționale – **tricolorul** şi **stema istorică** a Moldovei; 4) revenirea la tradiții, obiceiuri, sărbători naționale, forme tradiționale de manifestare a voinței poporului, în momentele sale de răscruce. Originea şi trecutul comun, unitatea lingvistică şi culturală a populației din România cu cea din Moldova sovietică impuneau libertatea deplină a trecerii frontierei dintre cele două țări, deschiderea consulatelor român la Chişinău şi moldovean la Bucureşti. În numele justiției

istorice, Ucraina trebuia să retrocedeze Moldovei teritoriile incluse nelegitim în componența sa, în 1940.

Ca şi în programul adoptat la Congresul I al F.PM în documentul mai sus menționat se relua problema sarcinii statului Moldovei suverane de-a acorda asistență materială şi spirituală populației româneşti din afara frontierelor republicii şi crearea posibilităților pentru repatrierea românilor basarabeni în interiorul URSS.

Edificarea Moldovei suverane şi democratice implica şi o nouă lege electorală, care să acorde vot universal tuturor cetățenilor şi posibilitatea ca toate formațiunile politice obşteşti, colectivele de muncă, adunările alegătorilor să poată trimite deputați într-un parlament cu adevărat democratic. Nu se pomenea nici un cuvânt despre partidul comunist. Se promitea, în schimb, autonomie culturală populației găgăuze şi garantarea drepturilor altor naționalități pentru libera lor afirmare etnoculturală.

Documentul conținea un amplu program de realizare şi consolidare a unui stat suveran şi democratic, în cadrul unei noi confederații de state egale în drepturi şi posibilitatea de-a ieşi din cadrul acesteia, când poporul o va cere.

Istoricii basarabeni constată că, în momentul când avea loc prima Mare Adunare Națională, la 27 august 1989 şi se lansau aceste documente, FPM se afirma pe tărâm politic drept cea mai puternică şi avansată forță politică, cu o pronunțată tendință democratică şi proromânească, având „iluzia că va scăpa curând de dictatura comunistă şi că va începe o viață liberă şi prosperă”, că, în sfârşit, moldovenii din spațiul sovietic „au obținut posibilitatea de a reveni la valorile civilizației româneşti”. Dar, în realitate, lucrurile erau mai complexe şi la sfârşitul lunii august 1989 avea loc o regrupare a forțelor politice ostile, conservatoare, rusofone. Ca urmare, sub amenințarea acestor forțe potrivnice, sprijinite de elementele comuniste republicane şi unionale, se admiteau, deocamdată, doar concesii rezultate dintr-un vădit compromis.

Articolul 70 din Constituția RSS Moldoveneşti se modifica şi căpăta următorul conținut: „Limba de stat a RSS Moldova este limba «moldovenească». Limba de stat a RSSM este folosită în viața politică, economică, socială, culturală şi funcționează pe baza grafiei latine”. S-a acceptat, aşadar, expresia care convenea cercurilor conservatoare ale conducerii PCM şi ale administrației sovietice, aceea de limbă «moldovenească».

Aceasta, fiindcă, votarea s-a făcut în vreme ce forțele ostile restructurării şi democratizării Moldovei, în frunte cu elementele alogene – venite din interiorul URSS în Transnistria, în conducerea aparatului de partid şi de stat, al forțelor militare staționate în zonă, au organizat, în timpul sesiunii o amplă grevă, la care au scos – cu forța, sub amenințarea neplății salariilor – peste 80.000 de salariați din 116 întreprinderi, în principal din oraşele transnistrene Tiraspol, Râbnița, Tighina, Comrat etc.

În cadrul Sovietului Suprem al Moldovei, Mircea Snegur, releva că grevele se desfăşoară conform unui scenariu bine organizat şi ele sunt doar un capitol dintr-un program mai amplu de torpilare a progreselor democratice în Moldova”. În acest context, liderii românilor din FPM, între care Ion Hadârcă, Leonida Lari, Nicolae Dabija au fost nevoiți să intervină în fața mulțimii antrenate în acțiunile greviste şi să declare: „Să nu pierdem măcar ceea ce am obținut” şi „să prețuim toate aceste mari daruri, pe care le-am dobândit într-o singură zi, la 31 august 1989”.

În acest fel, la 31 august 1989, s-a obținut statutul limbii «moldoveneşti» ca limbă oficială de stat şi, totodată, trecerea la grafia latină. Adaptarea la alfabetul latin urma să se facă în două etape: 1) în anii 1989-1993 şi 2) în anii 1994-1995, timp în care se admitea folosirea şi scrierea cu litere chirilice. Hotărârea din 31 august 1989 însemna: asigurarea protecției de stat limbii moldoveneşti, obligativitatea ca toți funcționarii din aparatul de partid şi de stat din întreaga administrație să cunoască şi să vorbească limba populației

autohtone majoritare. Prin lege se admitea ca limba rusă să fie utilizată în continuare ca mijloc de comunicare între popoarele din interiorul URSS; însă, în RSSM, limba moldovenească era obligatorie şi ca mijloc de comunicare interetnică. În localităţile cu populaţie majoritară găgăuză, rusă, ucraineană, evreiască, se puteau folosi şi limbile materne ale acestora, cu condiţia cunoaşterii şi a limbii oficiale, de stat, limba «moldovenească». Important era faptul că limba oficială, «moldovenească» era obligatorie pe întreg cuprinsul Republicii Moldova, ca limbă de lucru la secretariat, în corespondenţa dintre întreprinderi şi instituţii, în justiţie, administraţie şi şcoli. În unele zone din stânga Nistrului, unde locuiau în majoritate ucraineni, ruşi, găgăuzi, introducerea limbii oficiale se putea prelungi până la 1 ianuarie 1998.

Ziua de 31 august 1989 devenea, de-acum înainte, aidoma cu o sărbătoare naţională, înscrisă în istoria acestui teritoriu, sub titlul „Limba noastră cea română”. Ea s-a sărbătorit prin ample manifestări culturale – la care au participat români de pretutindeni – până în 2006, când Vladimir Voronin s-a opus. Treptat-treptat se trecea la tipărirea cu grafie latină a principalelor publicaţii din Moldova, în frunte cu revistele „Glasul”, „Literatură şi artă”, „Nistru”, „Deşteptarea” etc.

În vreme ce poetul Dumitru Matcovschi aprecia că în organizarea şi desfăşurarea luptei pentru introducerea limbii române ca limbă de stat un rol important îl avusese republicarea şi difuzarea *Doinei* lui Eminescu în 1989, în revista „Nistru”, poetul Grigore Vieru asocia însemnătatea limbii materne cu pâinea cea de toate zilele: „Graiule, nemilos ţi-a fost destinul / Te-a rănit barbar străinul”, însă „De-o fi altora cam frică / Eu pe tine te aleg / Fie pâinea cât de mică / Numai tu să fii întreg”[78].

Un ultim eveniment al anului 1989 – eveniment plin de semnificaţie. Era confruntarea dintre forţele conservatoare, potrivnice democraţiei şi cele progresiste, în frunte cu FPM pentru a zădărnici sărbătorirea în capitala Moldovei a zilei de 7

noiembrie, care le reamintea românilor dintre Prut şi Nistru de întreg calvarul suferit de ei în aproape jumătate de veac, ce trecuse de la invadarea aşezărilor lor de către trupele sovietice. Rusofonii şi adepţii „glorioasei” revoluţii din Octombrie s-au căznit şi au pregătit şi de această dată sărbătorirea zilei de 7 noiembrie, ca şi când nimic nu s-ar fi schimbat şi întâmplat odată cu restructurarea gorbaciovistă. Aşadar, în dimineaţa zilei de 7 noiembrie 1989, când şirul de tancuri şi coloanele militare ale ocupanţilor sosiseră şi se aliniaseră de-a lungul străzii principale din capitala Moldovei, iar liderii comunişti, ştabii din aparatul de stat şi comandanţii marilor unităţi îşi luaseră locurile în tribuna oficial, lângă statuia lui V.I. Lenin, înainte de-a se da semnalul de începere a ceremoniei de defilare, o uriaşă mulţime de oameni paşnici au intrat buluc şi au umplut până la refuz bulevardul, ocupând toate spaţiile libere din preajmă, înconjurând din toate părţile, inclusiv tribuna cu oficialităţi; în fruntea manifestanţilor erau poeţii Leonida Lari şi Grigore Vieru, Ion Hadârcă şi Nicolae Dabija, lideri ai FPM şi deputaţi în Sovietul Suprem al URSS. Cine să îndrăznească să poruncească deschiderea focului împotriva acestor aleşi ai poporului...? Tancurile s-au retras cuminţi în cazărmi şi privilegiaţii din tribune – vorba unui moldovean – „şi-au luat tălpăşiţa cu codiţa-ntre picioare”, risipindu-se în tăcere, fiecare de unde venise. Abia peste 3 zile, un militar fanatic şi-a descărcat automatul într-un grup de oameni paşnici. A urmat riposta mulţimii care s-a adunat spontan şi a înconjurat clădirea Ministerului de Interne, cerând să fie pedepsit criminalul. Forţele de ordine au intervenit şi s-au repezit asupra manifestanţilor, maltratându-i, împrăştiindu-i, utilizând gaze lacrimogene.

Dacă la această dată – când FPM reuşise să impună limba maternă ca limbă oficială de stat, cu grafia latină – alte 9 republici adoptaseră legi similare şi în centre ca Tbilisi, Vilnius, Bacu, Alma-Ata, Riga etc. avuseseră loc în 1989 masacre sângeroase, iar la Chişinău acest fapt s-a întâmplat

relativ paşnic, faptul se explică şi prin aceea că, la 9 noiembrie 1989 a căzut zidul Berlinului şi prăbuşirea acestui simbol al comunismului şi totalitarismului semnifica „prăbuşirea întregului lagăr”[79].

În confruntarea cu forțele retrograde, ostile democrației, un moment dramatic l-a reprezentat accidentarea gravă a lui Dumitru Matcovschi de către o maşină care „l-a făcut bucăți”. Partizanii transformărilor democratice l-au înconjurat cu o nețărmurită dragoste, acordându-i un miraculos sprijin moral acestui lider al Restructurării şi de îndată ce şi-a revenit şi s-a întremat, a fost transferat într-un spital din România, unde i s-a acordat un tratament intensiv şi decisiv, care l-a redat vieții şi activității creatoare[80].

III.6. Frontul Popular la Putere

Revoluția din România şi noua putere democratică instaurată la sfârşitul lunii decembrie 1989 la Bucureşti a fost salutată cu entuziasm în întreaga Moldovă Sovietică, dând un nou impuls mişcării reformatoare şi de eliberare națională în rândul românilor din imperiu.

La 22 decembrie 1989, la chemarea FPM s-au adunat în Piața Centrală din Chişinău, zeci de mii de români, care s-au declarat gata să formeze batalioane de voluntari spre a grăbi lichidarea „teroriştilor”, care deschiseseră focul asupra populației paşnice de pe străzile României. Peste două zile, la 24 decembrie 1989, o numeroasă delegație a Frontului Popular din Moldova aduceau ajutoare la Iaşi. În seara aceleiaşi zile, la orele 23, din balconul fostului sediu al Comitetului Județean Iaşi al PCR, unul dintre fruntaşii conducerii FPM, Iurie Roşca vorbea câtorva zeci de mii de ieşeni, care se aflau în fața Palatului Culturii din preajmă.

Acest Iurie Roşca era născut la 31 octombrie 1961 la Teleneşti, județul Orhei. Era ziarist. Se remarcase în viața politică a Moldovei Sovietice din 1988, militând ca adept al reformelor lui Gorbaciov, inițial în Mişcarea Democrată pentru

susținerea Restructurării. Apoi intrase în Frontul Popular, aflându-se de la început, între primii diriguitori ai acestuia. În alocuțiunea rostită la Iaşi, el îşi încheiase cuvântarea cu chemarea: „Vrem Unire!”[81] Plecase de la Iaşi spre Chişinău cu bucuria că la Iaşi a trăit şi a simțit pulsul unei mulțimi uriaşe care l-a aclamat şi a repetat în glas cu el: „Unire! Unire!”

La 30 decembrie 1989 avea loc o nouă demonstrație populară la Chişinău, în care s-a cerut pentru prima oară în acest oraş „Unirea cu România!”[82]

Ce avea să aducă anul 1990?

Pentru început – şi în tot anul 1990, primul an de după victoria Revoluției – inaugurarea, diversificarea şi consolidarea legăturilor cu România, Patria-mamă. Astfel, la 20 ianuarie 1990, Nicolae Macarov, vice-preşedinte al Asociației de Prietenie şi Legături Culturale cu Țările Străine, într-un interviu acordat cotidianului „România Liberă” (sub semnătura lui Tudor Prelipceanu)[83] relata că la această dată Moldova Sovietică avea legături cu 86 de țări, „însă nici un fel de legături cu vecinul cel mai apropiat, România. El declara că asociația pe care o conducea avea peste 500.000 de membri „care s-au mobilizat de la început pentru ajutorarea poporului român”, trimițând, până la această dată 136 vagoane şi 5 avioane ajutoare destinate României; de asemenea, s-au strâns şi donat 5 milioane de ruble, iar peste 15.000 de persoane au donat circa 5000 litri de sânge. La acestea se adaugă: medicamente în valoare de 505.000 ruble, 580 litri de seruri, 80,5 litri de plasmă, 4100 de siringi, 40 tone lapte praf, 600 kg brânzeturi, 81 tone ulei.

Reprezentantul Moldovei sovietice mărturisea că în luna mai 1989 condusese un grup de turişti moldoveni la Iaşi şi la Putna. Atunci „nu am putut stabili un dialog cu oamenii, explica el; erau reținuți, temători să vorbească. Acum putem discuta deschis cele mai variate probleme de la omul de pe stradă până la miniştri. Avem multe lucruri să ne spunem”. Dorind „să continuăm la Chişinău dialogul început atât de

frumos la Bucureşti”, reprezentantul Asociaţiei de Prietenie şi Legături Culturale cu Ţările Străine se declara pentru „un larg schimb de vizite”, invitând la est de Prut „cetăţeni de rând, turişti, artişti, savanţi, sportivi, grupuri de copii”, întrucât, zice el, zeci de familii de la noi sunt gata să primească copii români, în vacanţele de primăvară şi vară”.

La diferenţă de doar o zi, la 21 ianuarie, sosea la Bucureşti, de la Chişinău şi Nicolae Ioan Dudău, vicepreşedintele Consiliului de Stat pentru Planificare. El era însoţit de oameni cu funcţii înalte, directori şi şefi ai unor compartimente din conducerea Moldovei sovietice; şi în cele 3 zile cât s-a aflat la Bucureşti a purtat convorbiri – pe care le aprecia – „neaşteptat de rodnice” cu reprezentanţi din aproape toate ministerele României, având pe răbojul discuţiilor cu fraţii români nu mai puţin de 80 de probleme concrete, asupra cărora s-a convenit să se acţioneze împreună. Ca acţiuni imediate acesta încheiase contracte pentru ca specialiştii români din construcţie să înalţe în cursul anului 1990 un număr de 60.000 de apartamente, cu toate utilităţile necesare iar volumul schimburilor comerciale să atingă în primul an de după Revoluţia română cel puţin 11 milioane de ruble. Şi pe plan spiritual – odată cu adoptarea limbii materne ca limbă de stat şi trecerea la grafia latină – s-a căzut de acord ca partea română să treacă la un amplu şir de acţiuni culturale: deschiderea unei librării româneşti la Chişinău şi a uneia a moldovenilor la Bucureşti, expoziţii reciproce, schimburi de manuale şcolare, dicţionare, literatură beletristică şi ştiinţifică, întâlniri între scriitori, burse pentru elevi şi studenţi etc.

Astfel de întâlniri şi convorbiri rodnice au avut loc îndată după victoria Revoluţiei române şi cu alţi înalţi demnitari ai RSS Moldova. Aşa, de pildă, în cursul lunii februarie 1990, Andrei Sangheli, prim-vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri de la Chişinău, avea, la Huşi, o întâlnire de lucru cu reprezentanţii ai Ministerului Agriculturii şi Industriei Alimentare, precum şi specialişti de la Complexul

Agroindustrial din RSS Moldova, cu care prilej se perfectau convenții de colaborare reciproc avantajoase în acest sector de bază al economiei celor două țări, prevăzându-se, bunăoară, schimbări de semințe şi material săditor, vizite şi consfătuiri între specialişti, livrarea de către RSS Moldova a unor instalații moderne pentru combaterea grindinii pe aliniamentul Botoşani-Iaşi-Vaslui-Galați-Tulcea etc.[84]

Însă, la începutul anului 1990, în paralel cu acest dialog, care se deschidea şi lărgea – pentru prima oară după 49 de ani de restricții totale – în toate domeniile de activitate materială şi spirituală, la Chişinău se declanşa şi desfăşura campania celor dintâi alegeri libere, pe care le câştiga Frontul Popular. Lupta se dădea cu precădere pentru două funcții-cheie: preşedintele Sovietului Suprem şi premierul Consiliului de Miniştri.

Confruntarea a fost îndelungată şi înverşunată. Cei aproximativ 2,8 milioane de alegători urmau să aleagă 28.335 deputați în 963 soviete locale, raionale şi republicane. Erau însă, înscrişi pe liste peste 41.600 de candidați. Pentru Sovietul Suprem al RSS Moldova pe cele 380 de locuri candidau 1892 persoane, adică peste 3 pe un loc. repartizarea se făcea pentru prima dată în conformitate cu structura etnică a populației, revenind: 72% pentru moldoveni, 10,4% pentru ucraineni, 9,7% pentru ruşi, 2,8% pentru bulgari, 2,5% pentru găgăuzi, restul, un procent mai mic, pentru celelalte grupuri etnice: evrei, țigani etc. Ca o expresie a unor alegeri democratice, în majoritatea circumscripțiilor candidau câte 2-3 şi chiar 4 candidați pe un loc. Primul tur de scrutin s-a desfăşurat duminică, 25 februarie 1990. Tendințele de neîncredere a unei părți a electoratului cu privire la respectarea legii electorale au generat şi peste 200 de contestații scrise şi circa 3100 de contestații verbale[85]. Prezența la urne a fost de 83,49% din totalul alegătorilor înscrişi pe listele de vot. Din cei 380 de deputați aleşi în Sovietul Suprem, 91 erau moldoveni, 21 ruşi, 18 ucraineni, 7 găgăuzi şi 3 bulgari. Dintre forțele politice,

Frontul Popular a obținut cel mai mare procent, adică 40 de deputați[86].

Pentru funcția de preşedinte al Sovietului Suprem au candidat Petru Lucinski şi Mircea Snegur.

Petru Lucinski[87] se născuse la 27 ianuarie 1940 în localitatea Rădulenii Vechi, județul Soroca. Era istoric, doctor în filozofie, membru al Academiei de Ştiințe Sociologice, din Federația Rusă. A deținut funcțiile de şef al Secției de propagandă a CC al PCUS între anii 1978-1986. Apoi, în timpul declanşării şi desfăşurării Restructurării – cel de-al doilea secretar al CC al PC din Tadjikistan. A revenit în Moldova în 1989 ca prim-secretar al PC din RSS Moldova şi a candidat în alegerile din februarie 1990.

Frontul Popular l-a desemnat pe deputatul Mircea Druc să trateze cu Mircea Snegur că va fi susținut de toți deputații acestei importante formațiuni politice, cu condiția de-a adopta între primele revendicări noile simboluri ale Moldovei suverane şi anume: tricolorul, stema şi imnul național[88]. Într-adevăr, dintre demnitarii cu funcții înalte în Comitetul Central al PCUS, Mircea Snegur fusese recomandat tocmai de Simion Grossu, la 25 iulie 1989, spre a candida în fruntea Sovietului Suprem al RSS Moldova, pe motiv că Snegur a fost „numit de la Centru şi este omul Moscovei, pregătit vreme îndelungată şi verificat de nenumărate ori”; însă, deşi recomandat special de CC al PCUS, Mircea Snegur a participat la unele mitinguri ale FPM şi a trecut, oarecum, de partea acestei formațiuni politice, acceptând, la 31 august 1989 votarea şi adoptarea limbii «moldoveneşti» ca limbă unică de stat şi introducerea alfabetului latin. Faptul a fost considerat – cu tot compromisul arătat anterior – „o mare victorie” a FPM, care acum dorea colaborarea cu Snegur şi continuarea reformelor[89].

La alegerile pentru funcția de preşedinte al Sovietului Suprem al RSS Moldova din 1989, Mircea Snegur avusese drept contracandidat pe inginerul Golobov, de la Colhozul din

Zbieroaia – Snegur primise atunci 88% din voturi. Acum, în primăvara lui 1990 cu contracandidatul său, Petru Lucinski duceau tratative secrete şi unii reprezentanţi ai Frontului, între care Vasile Nedelciuc şi Ion Ţurcanu. Mircea Druc a fost cel care a reuşit să-i determine pe cei mai mulţi dintre deputaţii FPM să-i acorde votul lui Mircea Snegur. Mircea Druc cunoştea activitatea lui Petru Lucinski, care condusese o vreme, în 1989, ca prim-secretar, tocmai PC din Moldova şi în vremea sa avuseseră loc procesele intentate lui Şoltoianu şi Usatiuc şi mulţi intelectuali autentici fuseseră înlăturaţi din funcţie. Lucinski mai ordonase, în 1989, să fie arse unele cărţi româneşti, ceea ce nu se mai făcuse din vremea lui Stalin. În plus, Mircea Snegur acordase la mijlocul lunii martie un interviu cotidianului „România Liberă" (fapt consemnat de V. Iancu)[90]. Cu acest prilej, el rememora lucrările Sovietului Suprem, de la sfârşitul lunii august 1989, când – declara el – „lumea s-a convins că vrem să întronăm democraţia reală" şi când, deşi „situaţia a fost încordată, au fost dezbateri furtunoase, unii delegaţi au părăsit sala şi s-au manifestat obstrucţii din partea minorităţilor slavofone şi a altora, minoritare, în raport cu populaţia majoritară", deşi „rusofonii din Tiraspol au declarat grevă", totuşi „numai prin dialog deschis şi civilizat" s-a reuşit „introducerea limbii moldoveneşti, de fapt a limbii române, ca limbă de stat şi, totodată, introducerea scrierii cu alfabet latin", pentru că, explica el, în acest interviu pentru cititorii din România „dacă unora le place Republica Moldovenească, pământurile noastre mănoase, să le placă şi limba noastră strămoşească". Şi, fapt important, releva Snegur, „sunt mulţi ruşi şi ucraineni, de bună credinţă, care înţeleg această stare de lucruri". Deţinând, deci, aceeaşi funcţie, de preşedinte al Sovietului Suprem al Moldovei, în 1989, Mircea Snegur, mai reuşise – în scopul netezirii şi pregătirii drumului spre dobândirea suveranităţii naţionale a RSS Moldova – ca şeful securităţii, procurorul republicii, toţi miniştrii, împreună cu primul ministru, deci

întreg guvernul să fie nu pur şi simplu aleşi şi desemnaţi de la Moscova, ci analizaţi şi confirmaţi de Parlamentul Moldovei. În acelaşi timp, tot la ultima sesiune din 1989, o comisie specială a Parlamentului a supus spre dezbatere şi aprobare „ca steagul nostru – zicea Snegur – să fie cel tricolor, adică roşu, galben şi albastru, iar hotărârea comisiei va deveni act juridic la apropiata sesiune din primăvara lui 1990.

Întrebat de ziaristul V. Iancu – ce s-a făcut în mod concret de la introducerea limbii române şi a scrierii latine până în primăvara anului 1990 – Mircea Snegur recunoştea că, „din păcate, concretizarea introducerii limbii române, ca limbă de stat în RSSM, a fost foarte anevoioasă; avem nevoie de cărţi, manuale, ziare, reviste în limba noastră cu caractere latine”. De aceea, încheia Mircea Snegur „Cred că şi România poate să ne sprijine mai mult în editarea unor cărţi, ziare, manuale şcolare etc., în pregătirea cadrelor pentru anumite domenii şi, în special, cu profesori şi învăţători, cu preoţi şi specialişti în utilizarea tipografiilor”. Cu acelaşi prilej, pledând, aşadar, încă din martie 1990, în ajunul realegerii sale în funcţia de preşedinte al Sovietului din Moldova, Mircea Snegur cerea, în cadrul aceluiaşi interviu, să se încheie „de urgenţă, unele convenţii şi protocoale cu guvernul României”, să se procedeze „la simplificarea trecerii peste frontiere şi să se deschidă un consulat la Iaşi şi unul la Chişinău”, începându-se, totodată, şi „transmiterea de programe ale Televiziunii Române la Chişinău”.

La 18 aprilie 1990 au început la Chişinău lucrările primei sesiuni a noii legislaturi a Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti. Noul cadru democratic era exprimat de faptul că, pentru prima dată de la intrarea trupelor sovietice, în iunie 1940, deputaţii rezultaţi din cele dintâi alegeri libere în 1990, reuşeau să adopte o platformă democratică, rezultat al dialogului desfăşurat la „masa rotundă” la care participau deputaţi din peste 20 de organizaţii politice şi obşteşti, din republică.

La 27 aprilie 1990, ca urmare a unor întâlniri şi convorbiri purtate cu deputații Frontului Popular, între care şi Mircea Druc, era reales în funcția de preşedinte al Sovietului Suprem al RSS Moldovenească, **Mircea Snegur**. În aceeaşi zi, intra în vigoare şi legea prin care drapelul de stat al RSSM devenea tricolorul. Apoi, în zilele ce au urmat, la 11 mai 1990, liderul Frontului Popular, scriitorul şi patriotul **Ion Hadârcă**, era ales prim-vicepreşedinte al Sovietului Suprem, iar deputatul **Mircea Druc**, activist al Frontului Popular – devenea la 25 mai 1990 prim-ministru[91].

Aşadar, primăvara anului 1990 aducea în Moldova sovietică o înaintare şi consolidare a forțelor democratice. Liderul Frontului deținea un post cheie în organul legislativ. Un activist al Frontului conducea organul executiv. Moldova însăşi dispunea de câteva elemente esențiale ale individualității sale româneşti. Limba maternă a locuitorilor – cu grafia ei firească, latina – era limba de stat. Steagul tricolor devenise şi simbolul statalității sale. Drumul spre suveranitate şi independență era prefațat şi uşurat de faptul că Parlamentul Moldovei îşi arogase dreptul de-a numi şeful securității, procurorul general, primul ministru şi guvernul, prerogative care, până atunci, aparțineau direct sau indirect, în exclusivitate, Moscovei. Peste exact un an, la 23 mai 1991 aveau să fie adoptate şi alte două atribute esențiale ale țării: Declarația de Independență şi Imnul de stat, *Deşteaptă-te, române*[92]. Părea să se ivească şi să viețuiască un nou stat românesc cu toate elementele şi componentele fundamentale ale României existente. Era un fapt istoric unic în viața lumii contemporane.

Alegerea lui **Mircea Druc**[93] în fruntea guvernului – primul prim-ministru care nu era membru al partidului comunist – avea o semnificație aparte. El nu era nici din Basarabia propriu-zisă, nici din Transnistria, unde era cel mai mare număr de români, ci din nordul Bucovinei. Dovadă că

Frontul Popular se considera – şi era – purtătorul de cuvânt al idealului politic şi național al tuturor românilor din imperiu.

Mircea Druc – cu ascensiunea lui întortocheată şi complicată – exprimă avatarul, calvarul unui intelectual român, nevoit să străbată şi să se bată pentru supraviețuire pe acel amăgitor, ucigător şi schimbător ocean dostoievskian al imperiului sovietic.

Se născuse la 25 iulie 1941 în satul Pociumbăuți, de lângă Stânca-Costeşti, pe Prut, în nordul Bucovinei. Migrase – ca şi alți fii de țărani sărmani – şi studiase la Chişinău, la Facultatea de Istorie şi Filologie. În anii studenției, la un moment dat se lăsase tentat să-şi încerce norocul în literatură. A şi debutat la Chişinău cu nuvela *Întâmplările lasă urme*. Dar, ca să-şi procure rublele necesare studiului, pleca în vacanțe şi lucra ca tractorist, în Altai sau în Kazahstan, unde se putea câştiga mai lesne un ban. Prin 1959-1960 s-a angajat şi a lucrat o vreme în construcții, la Moscova. De-aici a plecat la Leningrad unde a urmat cursuri de spaniolă. Prin 1964 făcea şi cursuri de aviație. Câtva timp a lucrat ca translator la Aeroportul „Şeremetiev", din Moscova. Îşi schimbă des locurile de muncă. Duce o viață – după propria-i mărturisire – de „hamal intelectual": se angajează şi elaborează nu mai puțin de „şase lucrări de doctorat", pentru diverşi ştabi cu bani – lucrări dintre care „patru au fost susținute şi trecute cu brio". La Cernăuți şi la Pociumbăuți, la ai săi, se reîntoarce rar, la unele sărbători tradiționale, când se strâng mai toate rudele. Revine la locul de muncă încărcat de necazurile părinților, întristat şi revoltat de cei care-au invadat şi ocupat Cernăuțiul unde „se fură monumentele româneşti şi se pun plăcuțe ucrainene", ba încă „mormintele sunt prădate şi acum; sicriele sunt răvăşite; se caută dinți de aur şi inele…" Prin 1972-1975 Mircea Druc urma la seral Facultatea de Psihologie. Are relații amicale cu mai mulți „naționalişti moldoveni", încât e urmărit, e filat şi anchetat de organele KGB, fiind exclus din partid, iar

unul din dosarele lui poartă diagnosticul „De orientare pro-română. Imposibil de reeducat”.

În anii Perestroikăi revine la Chişinău şi de aici se deplasează frecvent la Cernăuți; aderă, din 1988 la Frontul Popular; militează pentru adoptarea limbii române ca limbă de stat; la Cernăuți, împreună cu Dumitru Covalciuc, Alexandrina Cernov, Grigore Bostan, Vasile Tărâțeanu, Constantin Covalciuc, Gheorghe Gorda, Ilie Zegrea şi alții întemeiază Societatea Culturală „Mihai Eminescu”, devine vicepreşedinte al acesteia, organizează excursii la Ipoteştii lui Eminescu şi cu Gheorghe Haficiuc, Costică Covalciuc, Eugen Patraş, merge prin casele oamenilor şi înființează o grădiniță pentru copiii românilor bucovineni.

Zilele Revoluției române din decembrie 1989 îl află la Chişinău. Urmăreşte desfăşurarea evenimentelor cu sufletul la gură. La 23 decembrie lansează din preajma statuii lui Ştefan cel Mare, seara la orele 10, la microfon, chemarea la solidaritate cu frații români!” Întocmeşte liste cu voluntari. Se înscriu – după însemnările din *Jurnalul* său – „vreo 10-15 mii de voluntari români basarabeni şi bucovineni”. Ia legătura, simultan, cu Bucureştiul şi cu ambasada României la Moscova. De la Bucureşti, îi răspunde doctorul Silviu Daşchievici, originar el însuşi din Cernăuți. Îi mărturiseşte acestuia deschis, îngrijorarea în legătură cu o ştire care ține aprinse toate spiritele româneşti din capitala Moldovei sovietice: „Domnule doctor, pe aici, pe la Chişinău, se aude că cineva ar vrea să cheme armata sovietică, să vă scape de terorişti… să nu faceți una ca asta, domnule doctor! Vă implor! Mă auziți!?... Trupele sovietice, odată intrate în țară nu le mai scoateți. Acolo rămân. Dacă e nevoie, într-adevăr, de oameni, venim noi. Venim 10-15000 de voluntari, români, basarabeni şi bucovineni. Dar condiționat. Strict: toți comandanții numai ofițeri români din Țară. Uniformă, echipament, tehnică de luptă numai din țară. Totul sub control! Altfel, riscul e prea mare”. Dar, atât

Bucureştiul, care nu i-a chemat, cât şi Moscova, nu i-a avizat pe voluntari să treacă granița.

Când, după alegerile din primăvara anului 1990, Mircea Druc ajunge deputat şi apoi prim-ministru, Frontul Popular n-avea nici măcar sediu propriu. Sediul provizoriu al Frontului şi Comisia electorală se aflau în clădirea Uniunii Scriitorilor, la parter. Mircea Druc intrase în campania electorală şi se remarcase alături de alți activişti ai Frontului, între care Gheorghe Ghimpu, poetul şi savantul Ion Vatamanu, Mihai Ghimpu, fratele lui Gheorghe Ghimpu, câțiva frontişti din noua generație: Ion Hadârcă, Ilie Ilaşcu, Leonida Lari, Nicolae Dabija, Ilie Bratu, Valeriu Matei, Iurie Roşca…[94]

În timpul campaniei electorale, Mircea Druc venea cu un program radical, axat pe ideile Frontului Popular, dar şi cu accente, cu elemente proprii; voia accelerarea procesului de tranziție, către o economie de piață; îşi propunea renaşterea şi revitalizarea țărănimii. Țăranul trebuia să redevină stăpânului propriului pământ. Capacitățile de producție trebuiau concentrate şi dezvoltate cu precădere în lumea rurală, asigurând prelucrarea materiei prime din agricultură, în primul rând, modernizând satul şi lichidând astfel şomajul şi criza de locuințe la oraşe. Un obiectiv prioritar – promitea el – trebuia să fie atragerea şi calificarea tinerilor, creşterea ponderii moldovenilor în sfera producerii şi conducerii valorilor materiale şi spirituale, de la 49,8%, cât era în 1989, la cel puțin 65% în viitorii cinci ani. Recursul la adevărul istoric – promisese Mircea Druc alegătorilor – însemna reconsiderarea şi caracterizarea cuvenită a evenimentelor din anii 1774-1775, 1812, 1917, 1918 şi 1940, referitoare la rapturile teritoriale săvârşite de austrieci şi ruşi pe seama Moldovei, ca şi a unirii Basarabiei, a Marii Uniri din 1918 a tuturor românilor, precum şi a invadării țării de către sovietici în iunie 1940 – a anexării Basarabiei, nordului Bucovinei şi Ținutului Herța. Analizarea şi evaluarea acestor momente istorice trebuia să aibă ca finalitate un act de dreptate istorică: „unirea tuturor pământurilor

moldave din URSS într-un stat suveran, de jure şi de facto, integrat într-o Europă liberă de la Atlantic până la Ural”.

În ceea ce priveşte organizarea Moldovei suverane, el preconiza: „urgentarea reformei teritorial-administrative, lichidarea raioanelor urbane şi rurale, revenirea la județe, editarea hărților Moldovei sovietice, în care să fie incluse şi județele anexate de Ucraina în mod arbitrar”. În locul „sistemului administrativ de comandă şi injust”, dirijat de la centru, el preconiza un sistem nou „ştiințific, activ şi participativ, fără piramide ierarhice, fără prea multe ministere şi structuri aducătoare de îngrădiri birocratice, în care deciziile să fie rezultatul unei reale şi democratice competiții a valorilor”. Prin adoptarea unor legi şi printr-o strategie politică adevărată, trebuia refăcută şi fortificată vitalitatea Moldovei ca ecosistem, consolidarea resurselor sale disponibile biologice, ecologice, creative, productive şi, printr-un ansamblu de măsuri sociale să se reducă mortalitatea, să se stimuleze sporirea natalității şi longevității, ameliorarea fondului genetic şi o nouă calitate a vieții materiale şi spiritualității. Un loc prioritar acorda „copiilor şi tinerilor, în procesul general de prosperare şi emancipare a cetățenilor republicii; renunțarea la actualul sistem de educație şi învățământ, bazat pe valori străine de aspirațiile moldovenilor şi ale celorlalte grupuri etnice conlocuitoare; fondarea unei asociații «Dacia liberă» a tuturor copiilor şi tinerilor români (moldoveni) din URSS”[95].

Ce, în ce mod, cât şi cum a reuşit să transpună în viață din acest program, în timpul unui an de guvernare?

Mircea Druc îşi începuse activitatea concretă, ca deputat în Sovietul Suprem, fiind ales inițial, în unanimitate, ca preşedinte al Comisiei Parlamentare pentru Relații Externe. Locuia în centrul Capitalei, la Hotelul „Codru”.

Ales prim-ministru la propunerea şi susținerea insistentă şi elocventă a liderului Frontului Popular, poetul Ion Hadârcă, aducea şi citea în fața deputaților un proiect de program de guvernare în limba română, dar, totodată,

răspândea şi printre rusofoni o traducere în ruseşte, fapt pentru care „unii chiar din tabăra adversă l-au aprobat şi felicitat pentru concepția modernă, inedită, antibirocratică”. Într-o primă intervenție, el a cerut reducerea numărului prea mare, de 36 de ministere şi comitete de stat şi, pentru prima oară, miniştrii nu mai aveau nici dreptul, nici obligația să fie membri în partidul comunist. Ca un prim succes el i-a convins şi pe unii rusofoni să accepte schimbarea numelui țării, din «Moldovenească» în «Moldova», aducând ca argument faptul că, nicăieri nu se spune „Republica Bulgărească” sau „Ungurească”, ci Bulgaria, Ungaria. Însă, n-a putut, deocamdată, scoate din titulatură cei doi S – Sovietică şi Socialistă – dar s-a acceptat şi votat: RSS Moldova[96]. Deşi firească dar contrarie denumirii aprobate şi utilizate de exact 50 de ani de satrapii de la Moscova, măsura lui Mircea Druc stârnea protestul unei părți a deputaților conservatori, rămaşi credincioşi Moscovei. Presa din România îşi informa cititorii că la 5 iunie 1990 Sovietul Suprem a hotărât ca denumirea acestei republici să fie RSS Moldova. Însă, deputații din unele oraşe şi zone rurale transnistrene „cu populație ne-moldovenească, nu au fost prezenți la şedința parlamentului”. Dar, nu numai că nu au fost prezenți ci, deputații absenți au organizat un pseudo congres, în care au anunțat „autonomia” teritoriilor lor. Întrebat în legătură cu acest fapt, Mircea Snegur, într-un interviu acordat televiziunii de la Moscova a precizat că în condițiile unei „republici” aşa de mici, revendicarea autonomiei este neîntemeiată. În aceeaşi zi, Sovietul Suprem al Moldovei a declarat „lipsită de valabilitate şi legalitate rezoluția pretinsului congres al deputaților din Transnistria”[97].

Cum, între primele acte juridice emanate din partea guvernului, la inițiativa primului ministru s-a prezentat din primele zile şi un proiect de lege care prevedea că miniştrii nu aveau nici obligația, nici dreptul – ca până atunci – să fie membri ai partidului comunist, Mircea Druc a dispus ca toate telefoanele guvernului să fie deconectate de CC al Partidului

Comunist din Moldova sau PCUS, fiindcă voia pur şi simplu „întreruperea legăturilor cu mărețul partid unic”[98]. De asemenea, dacă până la această dată „cantina guvernului, garajul guvernului, policlinica guvernului fuseseră puse la dispoziția CC al PC din RSM şi al PCUS, dar şi al foştilor lucrători ai eşalonului superior a pensionarilor «de rang unional» şi a rudelor acestora”, Mircea Druc „a sistat toate privilegiile de genul acesta, lucru pentru care – toți cei care au fost lezați şi rudele, cunoştințele, prietenii acestora – l-au urât de moarte. Făcea pasul riscant cu un an înainte ca Elțân, la Moscova, să scoată în afara legii partidul comunist din Federația Rusă”[99].

De asemenea, între primele măsuri „extravagante”, riscante pentru reacțiile partidului comunist local sau unional, Mircea Druc desființa Comitetul de Stat al Planificării – subordonat şi coordonat de la Moscova; desființa numeroasele „instituții parazitare, ca ciupercile” care ființau la Chişinău, dar aparțineau de Capitala imperiului – Pescuitul în Oceanul Înghețat, care-şi avea sediul la Chişinău, Creşterea Focilor şi Cultivarea Bumbacului, ca şi multe altele.

O măsură radicală – cu tot atât de multe reacții potrivnice – a luat în domeniul învățământului superior: constatând că „instituțiile de învățământ superior din Moldova sunt pline de studenți din Asia, America Latină şi Africa” şi că „un orăşel studențesc era în întregime locuit de studenții lumii a treia”, dar că „Moscova încasa valuta şi tot ce era legat de agricultură”, aglomerând Chişinăul cu studenți străini şi defavorizând pe fiii moldovenilor, Mircea Druc i-a spus ministrului de resort, Nicolae Gheorghe: „De la 1 septembrie nu mai admitem nici un student străin la facultățile noastre, decât pe bază de contract direct!”[100] În paralel cu aceste măsuri, invită specialişti din țară şi constituie un grup de lucru pentru elaborarea proiectului de lege, privind reforma administrativ-teritorială pentru abandonarea formelor alogene şi revenirea la cele tradiționale, româneşti…

În conformitate cu promisiunile din campania electorală încurajează în ultima decadă a lunii mai 1990, înființarea organizației tineretului democratic din Moldova, *Dacia Liberă*. Aceasta alege un comitet de conducere, format din 15 membri; liderul noii organizații, Sorin Bucătaru declara că scopul acesteia era „soluția pe cale parlamentară pentru afirmarea suveranității statale şi naționale a Moldovei, lichidarea consecințelor sistemului totalitar şi acordarea deplinei autonomii instituțiilor de învățământ superior”. De asemenea, se preciza în Declarația participanților: „ne pronunțăm pentru retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Republicii şi pentru crearea unei armate naționale”[101].

Dornic să transpună în fapte cât mai multe din promisiunile făcute în campania electorală, Mircea Druc fondează la Chişinău un Minister al Informaticii. Creează şi un Minister al Cultelor şi Culturii, spre nemulțumirea clerului ortodox, subordonat, prin tradiție, Moscovei, de când Basarabia a fost anexată la imperiu. La trei luni de la numirea sa ca prim-ministru, reuşeşte să deschidă 14 şcoli şi licee cu predare în limba română, între care – mai ales – o şcoală normală, pentru învățători.

Bătălia principală a politicii guvernului se dă, însă, pe plan economic. Deşi, spre deosebire de predecesorii săi, Mircea Druc n-a urmat şi promovat nici o şcoală de partid, în schimb, are două facultăți – de Istorie şi Filologie, prima, şi Psihologie, cea de-a doua – el se vrea „un reformator prin excelență” şi în acest sens, se pronunță pentru „autonomie, suveranitate economică şi politică, trecerea la economia de piață, dar o trecere treptată, cu un program de stabilizare, prin privatizare treptată, cu elemente selective”[102]. Însă, în cadrul discuțiilor ce au loc în Capitala Moldovei, încă de la mijlocul lunii aprilie 1990, pe această temă – dezbateri ce au loc în cadrul «mesei rotunde» la care iau parte lideri şi delegați ce reprezintă 19 mişcări şi organizații social-politice, între care şi membrii celei

mai mari mişcări de masă, Frontul Popular – se conturează şi se confruntă două opinii contrare:

1) elementele conservatoare şi rusofone consideră că „dezvoltarea, accelerarea progresului în economia Moldovei este posibilă numai în componenţa confederaţiei sovietice înnoite”;

2) alţii, în frunte cu reprezentanţii Frontului Popular susţin, dimpotrivă, că „suveranitate reală poate exista numai înafara Uniunii Sovietice”.

Dar, fapt important: în pofida polarizării concepţiilor, majoritatea delegaţilor şi participanţilor la «masa rotundă» înclină să fie de acord că „numai prin trecerea la economia de piaţă, prin luarea în seamă, prin respectarea intereselor tuturor cetăţenilor republicii, indiferent de naţionalitate, opţiune politică sau apartenenţă de clasă”[103].

În sprijinul politicii economice pentru trecerea la economia de piaţă se pronunţă – alături de Frontul Popular – şi noua formaţiune politică, ce se constituie la sfârşitul celei de-a doua decade a lunii mai 1990, la Chişinău: Partidul Social Democrat. Cei 40 de reprezentanţi ai organizaţiilor de bază ce numără câteva sute de persoane, participanţii la Conferinţa de constituire a PSD, susţin – în *Declaraţia* elaborată în final – că noul partid se pronunţă pentru dreptul poporului moldovenesc la autodeterminare, crearea statului moldovenesc suveran, care să dispună de întreaga putere legislativă, executivă şi juridică, în graniţele teritoriului iniţial. Dar, PSD nu-şi propune ieşirea neapărată a republicii din Uniune, ci prevede posibilitatea de a delega, de a ceda unor structuri interstatale o parte din funcţiile puterii, pe bază de înţelegeri multilaterale, întemeiate pe egalitate în drepturi şi reciproc avantajoase. PSD se pronunţă însă ferm pentru introducerea economiei de piaţă, pentru o economie bazată pe libera iniţiativă şi pentru garanţii constituţionale acordate proprietăţii particulare[104].

O anumită schimbare şi renunţare la poziţia atotputernică şi rigidă în faţa valului de transformări generate

de reformele gorbacioviste se produce şi în sânul PC din Moldova, în prima jumătate a anului 1990. La cel de-al XVII-lea Congres al PCM, care are loc la Chişinău în ultima decadă a lunii aprilie, se încearcă diminuarea şi înlăturarea disensiunilor interetnice în problema naţională. Se adoptă, în final, două rezoluţii . prima – *Cu privire la relaţiile naţionale şi consensul cetăţenesc* – critică unele manifestări dogmatice din trecut, se pronunţă pentru armonizarea şi normalizarea relaţiilor între moldovenii majoritari, care, după datele statistice oficiale – citate de comunişti – reprezintă 64 % din totalul populaţiei şi minorităţile naţionale, care se bucură de egalitate juridică şi toate drepturile corespunzătoare. Participanţii se declarau oficial pentru un „dialog constructiv" în toate disputele interetnice. În cea de-a doua rezoluţie – *Cu privire la suveranitatea RSS Moldova şi acordul unional* – comuniştii de la Chişinău se pronunţă împotriva ieşirii republicii din componenţa URSS, dar admit ca, în viitor, Moldova să poată participa cu drepturi egale în cadrul noii confederaţii reformate; sunt de acord pentru autonomie în domeniul activităţii externe în stabilirea relaţiilor cu alte state, în selectarea şi numirea diplomaţilor, în fixarea şi dezvoltarea legăturilor cu toate ţările lumii, inclusiv cu „România vecină, pe baza respectării neabătute a Acordului final de la Helsinki, privind inviolabilitatea graniţelor în Europa"[105], ceea ce, într-un fel, anulează toate celelalte concesii, fiindcă nu admite repararea nedreptăţilor istorice, eliberarea teritoriilor invadate şi anexate la începutul celui de-al II-lea război mondial, de trupele staliniste.

În realitate însă, dincolo de aceste declaraţii oficiale, pentru dialog şi consens constructiv, disensiunile interetnice au fost prezente şi permanente încă din prima zi a alegerii noului prim-ministru din partea Frontului Popular. Presa liberă din România postdecembristă – devenită într-un fel a patra putere în stat, care nu mai întâmpina nici un fel de cenzură – relata cu detalii că, în ziua de 25 mai 1990 o treime din deputaţii Sovietului Suprem al RSSM au părăsit sala de şedinţe, în semn

de protest față de presiunile exercitate asupra lor, inclusiv atacuri fizice. Era vorba de grupul de deputați, care se autointitula „Moldova Sovietică", format din „deputați, care sunt de origine rusă"; aceştia au cerut sistarea lucrărilor Sovietului Suprem, până ce nu va fi stabilită ordinea de zi, care să garanteze „protecția vieții şi demnității deputaților"; ei au elaborat şi publicat o *declarație*, în care încercau, în cazul continuării şi agravării situației, în Republică să fie proclamată starea excepțională. Creşterea stării de tensiune este generată de refuzul consiliilor orăşeneşti din Tiraspol, Bender, Râbnița, Dubăsari, precum şi circa şase consilii comunale – toate din Transnistria – de a recunoaşte pe teritoriile lor legea republicană cu privire la drapelul de stat al Moldovei, adoptată la sfârşitul lunii trecute. Aceşti oponenți spun că „noul drapel este identic cu cel al României" şi ei nu recunosc un astfel de simbol. Protestul acestora a atras nici mai mult, nici mai puțin decât demisia fostului şef de guvern, P. Pascari[106]. Dar, tocmai în aceeaşi zi era ales noul şef de guvern, Mircea Druc.

Martor ocular, dar, totodată, şi participant direct şi pe deplin implicat în procesul democratizării şi modernizării Moldovei, istoricul Antol Petrencu, analizând strădaniile şi realizările obținute de primul-ministru „într-un an nefericit" (fiindcă în 1990 a fost un an de secetă, n.a.) este de acord că „fără să exagerăm, putem spune – enorm: s-au pus bazele economiei libere…" Altfel spus, Moldova s-a detaşat de sistemul economic de comandă, supercentralizat; s-a dezvoltat învățământul în limba română. S-au constituit poliția şi armata națională. A avut loc reforma administrației de stat. Şi „toate aceste transformări se produceau când Uniunea Sovietică mai era încă o realitate". Însă, mai presus de toate – apreciază Petrencu – guvernarea lui Mircea Druc „a însemnat emanciparea românismului răsăritean, ridicarea conaționalilor noştri, fie şi numai pentru o clipă, la înălțimea demnității de popor vechi, autohton, parte indestructibilă a națiunii române"[107].

III. 7. Noi documente programatice, elaborate şi difuzate de Frontul Popular. Congresul al II-lea

În timpul guvernării lui Mircea Druc, Frontul Popular a continuat să fie şi să se manifeste mai mult ca oricând drept cea mai puternică, democrat-radicală şi influentă forță social-politică din RSS Moldova.

Astfel, în ajunul împlinirii unei jumătăți de veac, de când, la 28 iunie 1940, „trupele sovietice au ocupat o parte a statului român, Basarabia şi nordul Bucovinei", într-o *Declarație a Frontului Popular din Moldova cu privire la ziua de 28 iunie 1940*, dată în ziua de 16 iunie 1990, se arată: „Frontul Popular din Moldova califică acțiunile din 28 iunie 1940 ale guvernului sovietic drept o agresiune împotriva statului român, o violare a normelor de drept internațional.

Actul de ocupație, din 28 iunie 1940, a avut asupra populației Basarabiei şi Bucovinei de nord, cele mai nefaste consecințe: dezmembrarea teritorială, exterminarea fizică, deportări în masă, foamete organizată, interzicerea oricărei legături cu restul țării. Acest act de genocid se mai răsfrânge şi astăzi destul de dureros asupra populației româneşti din județele trecute în mod nelegitim sub jurisdicția Ucrainei.

Frontul Popular din Moldova consideră că o rezolvare a acestei nedreptăți istorice ar fi integrarea tuturor pământurilor româneşti anexate de URSS în 1940 într-un singur stat independent, Republica Moldova.

Ne adresăm către guvernele, partidele politice şi organizațiile progresiste din lume să susțină eforturile Frontului Popular din Moldova, orientate spre obținerea independenței depline a republicii Moldova.

Facem apel către Parlamentul Republicii Moldova: – să dea apreciere istorico-juridică Pactului Ribbentrop-Molotov, actului din 28 iunie 1940, indicând consecințele acestora asupra destinelor poporului nostru; – să declare ziua de 28 iunie drept zi de doliu național, urmând ca în această zi

drapelul Republicii Moldova să fie lăsat în bernă; - să anuleze toate denumirile de străzi, instituții etc. legate de ziua de 28 iunie;

În această zi să fie oficiate în toate bisericile româneşti parastase întru pomenirea victimelor represiunilor sovietice" (Chişinău, 16 iunie 1990)[108].

Documentul era pătruns de onestitate, curaj şi respect față de adevărul istoric. Din nefericire însă, el nu putea decât stârni şi spori noi valuri de ură din partea conservatorilor şi conducătorilor vechilor structuri locale şi unionale din URSS, care, în frunte cu cadrele de partid şi de stat, din organele represive şi din armată reacționau, se regrupau şi concentrau spre a zădărnici aspirațiile moldovenilor spre independență.

Totuşi, acest document n-a rămas fără ecou. Faptul că Frontul Popular avea în Sovietul Suprem al Moldovei 40 de deputați, că vice-preşedintele forumului legislativ era Ion Hadârcă, liderul acestei organizații şi că şeful guvernului, Mircea Druc, era un activist de frunte al Frontului, toate acestea, ca şi înrâurirea ce-o exercita Frontul, au făcut ca la 23 iunie 1990 Sovietul Suprem să dezbată şi să avizeze raportul unei comisii speciale, însărcinată de forumul legislativ să dea o apreciere politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a protocolului adițional secret, semnat de Molotov şi Ribbentrop, precum şi a urmărilor lor pentru Basarabia şi Bucovina.

Presa românească a rezumat şi publicat – în trei numere consecutive – date şi fapte istorice din acest raport, selectate şi semnate de Virgil Miron Petru[109]. Considerăm necesar să reîmprospătăm informațiile din acest raport.

La 28 iunie 1940, URSS a ocupat prin forță armată Basarabia şi Bucovina de nord, contra voinței populației ținutului. Ulterior, când trebuiau să se refere la evenimentele din iunie 1940, bolşevicii preferau să tacă sau să facă referiri de felul următor: „La 28 iunie 1940 unitățile Grupului de Sud al armatelor ruseşti, sub comanda generalului G. Jukov, au păşit

pe străvechile pământuri moldoveneşti şi ucrainene şi au luat sub oblăduirea lor populația şi bunurile ei”[110].

Cum anume s-a produs această „luare sub oblăduire?” aflăm din datele inedite, selectate şi difuzate publicului larg, în 1990, de revista „Vocea poporului” din Chişinău.

Operațiunea militară, întreprinsă de Armata Roşie în Basarabia şi nordul Bucovinei s-a bazat pe doctrina elaborată şi adoptată de Stalin, prin anii ’30, când, paralel cu creşterea autorității sale în interiorul țării, în mintea acestui „tătuc al popoarelor” au reînviat şi principiile imperiale din *Testamentul lui Petru cel Mare*[111]. Principiul exportului de revoluție se îmbină la Stalin cu ideea „reunirii şi restabilirii” fostelor teritorii ale Rusiei țariste, Polonia, Țările Baltice, Basarabia – fapt ce şi-a găsit reflectarea în faimosul «protocol adițional secret».

Stalin înțelegea că semnarea pactului cu Hitler nu însemna decât o amânare a conflictului inevitabil cu Germania. Acest răgaz îi permitea întărirea capacității de luptă a URSS: „nu ne înspăimântă amenințările din partea agresorilor – spunea Stalin – şi suntem gata să răspundem îndoit la orice lovitură a ațâțătorilor la război, care încearcă să încalce inviolabilitatea granițelor sovietice”. Dar, care granițe? Aflăm dintr-un articol apărut în „Pravda”, la 11 august 1989. Stalin considera că, în cazul unui război cu Germania, ciocnirea trebuie să înceapă „la o distanță de 200-300 km de frontierele Uniunii Sovietice din ziua de 23 august 1939”. Lev Mehlis, şeful Direcției Politice pe atunci, ne explică: „Dacă cel de-al doilea război imperialist îşi va îndrepta spada împotriva primului stat socialist din lume, atunci va fi necesar să transferăm acțiunile militare pe teritoriul inamicului, ca să ne realizăm obligațiile internaționale şi să sporim numărul republicilor sovietice”.

Pentru ocuparea Basarabiei şi nordului Bucovinei a fost creat – în cadrul Districtului Special Militar Kiev – Frontul de Sud sub comanda generalului de armată G. Jukov. În

componența Frontului de Sud intrau Armatele 5, 9, 12, cu 32 divizii de puşcaşi, două divizii de infanterie motorizată şi 6 divizii de cavalerie, 11 divizii de tancuri şi 3 divizii de paraşutişti, precum şi 30 de regimente şi 4 divizioane de artilerie.

Prin ordinul de luptă nr. 120 al Comisarului poporului pentru apărarea URSS, dat de mareşalul S. Timoşenko şi a directivei nr. 0140 a Direcției Politice a Armatei Roşii, între 11 şi 26 iunie 1940 a fost realizată concentrarea şi desfăşurarea trupelor sovietice pentru luptă. Pentru reuşita operațiunii erau necesare şi informații cât mai exacte despre componența şi dislocarea trupelor române, armamentul din dotare, capacitatea de luptă etc. Pe lângă Serviciul de Spionaj au fost utilizați vânzătorii de țară, comuniştii. Încă din luna mai 1940, M. Skvorțov, membru al Biroului Politic al CC al PCR şi I. Morgenstein, membru al Comitetului Regional din Basarabia al PCR, care era şi secretar al comitetului de partid Soroca – şi care, adăugăm noi, aşa cum îi arată şi numele, nu erau români – au fost chemați la Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste de la Moscova, unde au prezentat un raport despre capacitatea de luptă şi activitatea comuniştilor din Basarabia, ca şi despre atmosfera moral-politică din ținut.

Pe la 15 iunie 1940, Statul Major al Direcției Speciale Militare Kiev dispunea de informațiile necesare, cu privire la dislocarea şi starea trupelor române. Pe linia Seletin-Cernăuți-Hotin erau dislocate 9 divizii, două brigăzi de vânători de munte şi o brigadă de cavalerie. Între Prut şi Nistru era dislocată Armata a 13-a, formată din 8 divizii, alte câteva unități se aflau în raionul Bolgograd. În total, în componența Frontului de Est intrau 25 de divizii de infanterie, 3 divizii de cavalerie, două brigăzi de vânători de munte, o brigadă motorizată şi o divizie de cavalerie motorizată.

Pentru a-şi asigura victoria, sovieticii au creat la granița cu România o superioritate de 3:1, în oameni şi mijloace de luptă. Se avea în vedere încercuirea trupelor

române în regiunea Bălţi – Iaşi, într-o primă variantă. În cea de-a doua variantă – pentru care trupele române s-ar fi retras fără luptă – sarcina consta în înaintarea rapidă a eşaloanelor rapide spre Prut, pentru a urmări retragerea inamicului. Până la 28 iunie, când Agenţia TASS a anunţat că guvernul român se resemnează în faţa ultimatumului şi cedează fără luptă, la baza acţiunilor de pregătire s-a aflat prima variantă, pentru care au şi fost emise directivele de concentrare a trupelor, pe linia de frontieră, începând de la 15 aprilie 1940, orele 12 şi 45 minute şi până la 10 iunie 1940. Până la 24 iunie[112], conducerea armatelor sovietice a fost asigurată de la Kiev, apoi din oraşul Proscurovo, regiunea Ternopol.

Planul militar prevedea începerea operaţiunii, cu un foc masiv de artilerie, în dimineaţa zilei de 28 iunie 1940, la ora 4,30. În acest scop, în zona corpurilor de puşcaşi 73537, densitatea tunurilor atingea 100-200 unităţi pe km^2. Trupele terestre urmau să-şi coordoneze acţiunile cu forţele militare aeriene. Planul operativ al Frontului prevedea paraşutarea unui desant, format din batalioanele 201, 204 şi 214. Acest desant urma să încheie încercuirea trupelor române, dezorganizând spatele frontului. La 25 iunie 1940, comandantul forţelor aeriene al Frontului de Sud a primit indicaţii precise, privind paraşutarea desantului în zona oraşului Târgu Frumos. Operaţiunea urma să fie precedată de un bombardament de aviaţie asupra aerodromurilor şi trupelor române.

La 21 iunie 1940, comandantul Direcţiei Politice a Armatei Roşii, comisarul de armată de gradul I, Lev Mehlis, a transmis consiliilor militare ale Frontului de Sud, directive prin care ordona organizarea de informaţii politice şi discuţii cu ostaşii şi comandanţii inferiori, pe teme ca: „Relaţiile dintre URSS şi România” sau „Acţiunile provocatoare ale cercurilor guvernamentale din România faţă de Uniunea Sovietică”, ori: „Războaiele drepte şi nedrepte. Orice război dus de un stat al muncitorilor şi ţăranilor este un război drept, un război de eliberare” ş.a. Lev Mehlis sublinia că, în cadrul muncii de

lămurire, în rândurile efectivului, accentul principal trebuie să fie pus pe faptul că Armata Roşie eliberează oamenii muncii de exploatare şi oprimare națională, că populația Basarabiei va avea posibilitatea de a-şi dezvolta o cultură națională în formă şi socialistă în conținut, că Basarabia va deveni un avanpost sovietic la granițele de sud şi sud-est. Orice încălcare a disciplinei şi a ordinelor, urma să fie judecată şi sancționată aspru după legile stării de război.

Pe front a fost trimis un tren tipografic, cu capacitatea de 15-16 şpalturi pe oră, împreună cu redacțiile ziarelor „Krasnaia Armia", „Bessarabirskaia Pravda" şi în limba română – „Basarabia sovietică". Ulterior, odată cu înaintarea trupelor de ocupație, au fost trimise în teritoriul «eliberat» încă 8 redacții: 4 în limba română, 3 în limba rusă şi 1 în limba ucraineană. Au fost urgent traduse din rusă în română şi tipărite într-un tiraj de 270.000 de exemplare „Raportul lui Stalin la Congresul al VIII-lea al Sovietelor", „Constituția URSS" şi biografia comisarului poporului pentru apărare – Timoşenko. S-au mai tipărit: *Biografia lui Stalin* în 8000 de exemplare (cu litere chirilice), *Istoria PC al URSS*, şi revista „Problemele leninismului". De asemenea, s-au imprimat şi difuzat, în rândurile basarabenilor şi bucovinenilor, 156.000 portrete ale conducătorilor de partid şi de stat bolşevici, precum şi 13.000 pancarte şi lozinci diferite. În prima zi a ofensivei, aviația avea misiunea să împrăştie manifeste pe întreg teritoriul ocupat.

Spre Frontul de Sud au fost transportate şi o serie de unități, care se acoperiseră de „glorie" în lunile mai-iunie 1940, în războiul din Finlanda. În drum spre Basarabia, locotenentul Marcenko, din regimentul 77 de puşcaşi, declara presei fără şovăire: „circa 50% din ostaşii subunității mele au fost decorați cu ordine şi medalii", însă, îndoctrinat de morala bolşevică, ofițerul respectiv nu explica: de ce îi erau «duşmani» finlandezii?

Atât de ridicat era moralul trupelor, încât ostaşii nu pregetau să se dedea la acte provocatoare. Dintr-o notă

informativă – pe care Comisarul de interne, L. Beria o adresa lui Stalin – aflăm că la 18 iunie 1940, la ora 4.35, în zona satului Kameneț-Podolski, din Ucraina, două plutoane înzestrate cu o mitralieră şi susținute de alte 11 mitraliere grele, au forțat râul Nistru şi au trecut pe teritoriul României. Înaintând, au intrat în conflict armat cu trupele române. În urma dispoziției Statului Major al diviziei 135 de puşcaşi, la ora 6.30 plutoanele s-au reîntors cu 2 răniți, aducând ca trofeu două puşti, un pistol şi un disc de mitralieră. Guvernul României[113] era la curent cu pregătirile de luptă ale Armatei Roşii.

La 13 mai 1940, L. Beria îi raporta lui Stalin că pe 12 iunie, ora 14, în România a fost anunțată mobilizarea generală. Ba, chiar la 1 iunie, Beria îl informa că guvernul român ştie că la granița dinspre Basarabia şi nordul Bucovinei erau concentrate 30 de divizii de infanterie şi 10 divizii de cavalerie, precum şi 14 brigăzi motorizate. Acelaşi Beria raporta că, în jurul datei de 20 iunie, la frontiera sovieto-română se desfăşurau intense lucrări de fortificare.

Pentru români nu era greu de ghicit că marele vecin de la răsărit concentrează la granița sa puternice forțe militare. Bolşevicii nu făceau un secret din asta. Ei contau şi pe o politică de intimidare.

V. Melihvre, de la Academia Statului Major prezenta adjunctului comisarului poporului pentru apărarea URSS, E. Sceadenko, următoarea informare: „concentrarea şi desfăşurarea trupelor şi mijloacelor de luptă sovietice către linia inițială, de pe râul Nistru, se efectua fără nici un fel de camuflare: armonici, cântece, gălăgie etc. iar în timpul nopții miile de lumini de la automobile de toate tipurile, le spuneau românilor de pe celălalt mal, cu toată certitudinea, că noi concentrăm zi de zi şi noapte de noapte la Nistru, forțe uriaşe. De aceea, nu a fost nimic neprevăzut. Totul se desfăşura deschis…”

În momentul în care s-a aflat că guvernul României a acceptat ultimatumul şi a căzut de acord să-şi retragă trupele dincolo de Prut, s-a trecut la realizarea celei de-a doua variante de acţiune. Pe 28 iunie 1940, la orele 14, trupele Frontului de Sud au forţat Nistrul şi au trecut frontiera româno-sovietică. Încă din prima zi au fost ocupate oraşele Cernăuţi, Hotin, Bălţi, Chişinău, Cetatea Albă. În următoarele patru zile trupele bolşevice, însoţite de cohorta de politruci, se instalau în toate oraşele şi satele Basarabiei şi nordului Bucovinei. Pe 3 iulie, conform termenului stabilit în ultimatum, frontiera a fost închisă. Toţi soldaţii şi ofiţerii români, care n-au reuşit să se evacueze, au fost dezarmaţi şi reţinuţi.

În zilele de 3-4 iulie 1940 au fost organizate, în oraşele mari ale Basarabiei şi nordului Bucovinei, parade şi demonstraţii. În comunicatele sovietice din ziarele vremii, se sublinia că avansarea trupelor de ocupaţie se face în mod organizat, fără nici un fel de incidente. Situaţia era, însă, cu totul alta. Informaţii exacte zac încă în arhivele sovietice, inaccesibile.

Se ştie că, încă din 29 iunie au avut loc mai multe ciocniri armate. Astfel, în raionul Corneşti, unde îşi desfăşurau ofensiva Armata a 9-a, unităţile Diviziei a 15-a de puşcaşi, au fost întâmpinate cu focuri de armă. Doi ostaşi ai Armatei Roşii au fost ucişi. Un avion tip U-2 a fost doborât, pilotul pierzându-şi viaţa. Şi la Chişinău au avut loc conflicte armate cu unităţile româneşti. Un soldat sovietic a fost rănit şi altul ucis. Unele unităţi de tancuri erau reţinute pe câmpurile minate. Incidente au avut loc şi cu ocazia forţării trecerii Nistrului. S-au înecat doi ofiţeri şi un soldat sovietic. În divizia a 15-a de puşcaşi s-a răsturnat o barcă cu 30 de ostaşi, s-au înecat 16 persoane şi s-au pierdut 18 mitraliere. S-au scufundat două tancuri amfibie; s-a răsturnat un tanc şi au murit două persoane. Însă, până la deschiderea arhivelor, nu cunoaştem toate pierderile de ambele părţi şi cu atât mai mult, nu putem şti exact numărul victimelor din rândul populaţiei civile, din

teritoriile ocupate. După datele publicate de bolşevici, Armata Roşie a capturat 52.328 baionete, 14.196.189 de cartuşe, 54.309 grenade, 16.807 mine, 79.320 de obuze, 13.380 de detonatoare, 38 de limuzine, 115 aparate telefonice, 117,5 km cablu telefonic, 21.067 măşti antigaz, 150 tone benzină, 172 tone gaz lampant, 141 locomotive, 1866 vagoane acoperite, 325 semivagoane, 45 platforme, 2200 tone ciment, 2800 tone cereale, 200 tone făină, 1176 cai, 290 oi, 6 tone spirt şi multe, multe altele.

La 1 august 1940, la sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al URSS, V. Molotov a prezentat referatul *Politica externă a Uniunii Sovietice*, din care spicuim unele aprecieri: „prin alipirea Basarabiei, teritoriul Uniunii Sovietice s-a mărit cu 44,500 km^2, iar populaţia – cu 3.200.000 de oameni; prin alipirea nordului Bucovinei, Uniunea Sovietică a sporit cu 6000 km^2 şi cu peste 500.000 de oameni. Frontierele URSS s-au deplasat spre vest şi au ajuns până la Dunăre, care, după Volga, este cel mai mare fluviu din Europa şi una din cele mai mari artere comerciale pentru o serie de ţări europene…”

Pentru fraţii noştri de dincoace de Prut începea o perioadă neagră a istoriei lor, marcată de violenţe, represiuni, deportări. Bineînţeles că bolşevizarea ţinuturilor cotropite era prezentată drept «cea mai arzătoare dorinţă a populaţiei eliberate». Ziarul „Izvestia” din 12 iulie 1940, de pildă, referindu-se la un miting ce avusese loc cu o zi înainte la Cinematograful „Ilusion” din Cetatea Albă, scria:”Oamenii muncii din Akkermann (Cetatea Albă) promit să muncească în aşa fel, încât să fie lichidate toate urmările modului distructiv de gospodărire al ocupanţilor ca republica să se transforme într-o republică puternică, înfloritoare a Uniunii Sovietice”. Conform „descoperirii” «genialului» Stalin, din 1928, pe măsura înaintării spre socialism, lupta de clasă se ascute şi împotrivirea claselor duşmănoase creşte. Cum în ţinuturile ocupate rămăseseră o parte din foştii proprietari de pământuri sau de întreprinderi, funcţionari ai instituţiilor guvernamentale,

ofițeri, intelectuali, membri ai partidelor politice, aceştia erau considerați în primul rând «duşmani ai socialismului». Împotriva lor au fost luate măsuri de represiune. Nu întâmplător, pentru că ei erau purtătorii celor mai democratice tradiții şi constituiau mediul social capabil să genereze o rezistență, pe care regimul bolşevic n-o putea admite. Represiunea contra acestora a însemnat începutul calvarului în teritoriile cotropite. Deportările de la 13 iunie 1941 – peste 4.500 de familii – au produs primul val de teroare…

*
* *

După ce la 23 iunie 1990, deputații Sovietului Suprem al RSSM au ascultat raportul comisiei speciale asupra evenimentelor din iunie 1940, privind invazia trupelor sovietice în Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța, în aceeaşi zi, forumul legislativ a elaborat şi dat publicității *Declarația cu privire la suveranitatea RSS Moldova*. O concluzie mai potrivită față de politica apreciată drept cotropitoare a URSS din iunie 1940, nici nu se poate concepe.

Documentul avea următorul conținut[114]:

„Sovietul Suprem al RSSM, întrunit în prima sesiune, la 23 iunie 1990, exprimând voința poporului, declară solemn:

1. RSS Moldova este un stat suveran. Suveranitatea este condiția firească şi necesară a existenței statalității Moldovei.

2. Izvorul şi purtătorul suveranității este poporul. Nici o parte a poporului, nici un grup de cetățeni, nici un partid politic sau organizație obştească, nici altă persoană particulară nu poate să-şi asume dreptul de a exercita suveranitatea.

3. RSS Moldova este un stat unitar, indivizibil. Frontierele RSSM pot fi schimbate numai pe bază de acorduri reciproce între RSSM şi alte state suverane, în conformitate cu voința poporului, adevărul istoric şi ținându-se seama de normele dreptului internațional unanim recunoscut.

4. Pământul, subsolul, apele, pădurile şi celelalte resurse naţionale, aflate pe teritoriul RSSM, precum şi întregul potenţial economic, financiar, tehnico-ştiinţific, valorile patrimoniului naţional constituie proprietatea exclusivă a RSSM şi sunt utilizate în scopul satisfacerii necesităţilor materiale şi spirituale ale poporului republicii.

5. Legile şi alte acte normative unionale se pun în aplicare în Moldova numai după adoptarea lor de către Sovietul Suprem al Republicii.

6. RSSM recunoaşte drepturile suverane ale tuturor statelor. Moldova, ca stat suveran, are dreptul să intre în uniuni de state, delegându-le benevol unele împuterniciri, să retragă aceste împuterniciri sau să iasă din aceste uniuni în modul stabilit.

7. RSSM participă la exercitarea împuternicirilor delegate comunităţii statelor suverane, având, totodată, şi reprezentanţi plenipotenţiari în alte state suverane.

8. În RSSM se instituie cetăţenia republicană. Tuturor cetăţenilor republicii, cetăţenilor străini şi persoanelor fără cetăţenie, care locuiesc pe teritoriul RSSM, ca şi cetăţenilor Moldovei, care trăiesc înafara ţării, RSSM le acordă, la cerere, cetăţenia şi ocrotirea ei.

9. RSSM garantează cetăţenilor, partidelor politice, organizaţiilor obşteşti, mişcărilor de masă şi organizaţiilor religioase, ce acţionează în conformitate cu Constituţia ţării, posibilitatea juridică, egală, de a participa la executarea funcţiilor de stat şi obşteşti.

10. Separarea puterii legislative, executive şi judecătoreşti constituie principiul de bază al funcţionării RSSM ca stat democratic, de drept.

11. RSSM respectă statutul ONU şi îşi exprimă adeziunea faţă de principiile şi normele dreptului internaţional şi voinţa de a evita confruntările în relaţiile internaţionale, interstatale şi interetnice.

12. RSSM se declară zonă demilitarizată, contribuie activ la întărirea păcii şi securității în lumea întreagă, participă activ la procesul european de colaborare şi securitate.

13. Prezenta *Declarație* serveşte drept bază pentru elaborarea noii Constituții a RSSM şi drept punct de plecare la semnarea Tratatului unional, dintre RSS Moldova şi Comunitatea Statelor Independente şi Suverane".

Documentul avea – cum e şi firesc – o profundă semnificație istorică şi exprima cele mai fierbinți aspirații spre libertate şi dreptate ale majorității covârşitoare a românilor din imperiu, formulate şi propagate cu mult timp în urmă, cu aproape un an, de Frontul Popular. Teoretic, monopolul de o jumătate de veac, instaurat şi exercitat de partidul comunist – care nici nu era măcar pomenit, ci doar amintit alături de orice alte forțe politice, partide încă anonime – era desființat. La fel şi amestecul abuziv şi decisiv al Moscovei. Dar, din păcate, condițiile concret istorice – de punere în aplicare şi respectare ale acestor prevederi, din *Declarația de suveranitate*, care să facă din Moldova un stat democratic, bazat pe principiile dreptului internațional – nu erau prielnice. Comunitatea statelor independente, în frunte cu Federația Rusă, era ea însăşi o capcană care, împreună cu Armata a 14-a din Transnistria şi populația rusofonă din interior, cu elita de partid şi de stat, civilă şi militară, conservatoare şi încă potopitoare numeric, erau principalele elemente, sub care se ascundeau frânele care vor acționa şi limita sau diminua cea mai importantă dintre revendicări – drumul concret spre suveranitate, libertate, independență.

Să recunoaştem însă că fie şi simpla dezbatere, aprobare şi publicare a unui astfel de document, exprima, arăta, proba hotărârea nestrămutată a românilor din imperiul sovietic nu numai de-a demasca şi condamna practicile de până la această dată, dar şi de a-şi lua soarta în propriile lor mâini. Şi, dacă Perestroika interzicea schimbarea tratatelor de pace în vigoare, Sovietul Suprem al Moldovei nu ieşise din limitele

legalității gorbacioviste şi nu voise să ceară atunci, imediat, unirea cu România, mai ales că şi George Bush, în Ungaria insistase asupra respectării Acordului de la Helsinki, privind granițele.

În zilele de 30 iunie-1 iulie 1990 s-a desfăşurat la Chişinău *Cel de-al II-lea Congres al Frontului Popular*. Primul se ținuse la 20 mai 1989 şi avusese loc în condiții de ilegalitate. Întrunise circa 200 de delegați. Cel de-al II-lea avea de peste cinci ori mai mulți delegați oficiali, adică peste o mie , din toate raioanele şi oraşele Moldovei. Şi chiar în ziua deschiderii sale în Palatul Octombrie, acesta devenea Palatul Național şi sediu oficial al acestei largi mişcări social-politice, de eliberare națională, care aşeza la baza întregii activități forța dreptului.

Avându-şi rădăcinile vitalității şi activității sale în Mişcarea Democratică pentru Eliberare Națională şi Reconstrucție, apărută la 3 iunie 1988, Frontul Popular îşi formula şi propaga drept țel fundamental la noul său congres „realizarea unei suveranități depline a poporului în cadrul unui stat suveran şi reintegrarea teritoriilor româneşti de la răsărit de Prut, anexate de URSS în 1940, într-un singur stat independent şi democratic, Republica Română Moldova”[115].

Presa românească, subliniind ca dominantă a programului, dezvoltarea şi afirmarea acestui scop principal, înfăptuirea şi consolidarea suveranității republicii, releva, totodată, că în tot timpul desfăşurării congresului, majoritatea delegațiilor s-au pronunțat împotriva transformării F.P. într-un partid politic[116]. De ce? Fiindcă – aflăm din preambulul care se referea la identitatea sa – „în calitate de moştenitor al Mişcării Democratice, antitotalitare, în esență, activând în condițiile menținerii sistemului totalitar şi al ideologiei sale comuniste, rămâne în continuare o mişcare social-politică de eliberare națională”. Fiindcă, „atâta timp cât pe teritoriul Republicii Române Moldova vor acționa structurile comuniste, filialele KGB-ului şi unitățile armatei sovietice de ocupație, transformarea FPM într-un partid politic este inoportună.

Aceasta ar duce la frânarea procesului de eliberare națională”[117]. Un martor ocular, asistând la lucrările Congresului, insistând asupra acestei întrebări dominante – mişcare social-politică de eliberare națională sau partid? – constată că în prima ipostază, păstrându-şi caracterul larg, de maximă flexibilitate, Frontul Popular avea posibilitatea să rămână deschisă tuturor tendințelor, către o democrație reală, să evite evoluția spre un partid unic, ci, dimpotrivă, să stimuleze şi să creeze un sistem pluripartit. N-au lipsit, în timpul desfăşurării lucrărilor, nici încercările unora care voiau să facă din platforma Frontului Popular un mijloc de propulsare a intereselor lor egoiste. Dominanta discuțiilor s-a axat pe anticomunism şi antitotalitarism, pe demascarea şi condamnarea acelui monstruos produs al regimului – a omului «mankurt», căruia, prin teroare, i s-a anulat gândirea, care slujeşte orbeşte regimul, boală de care unii pot scăpa, alții niciodată, oricât ar încerca. La congres, un participant a citit un pamflet, *Recviem pentru comunism* (Vicu Tomescu). Mulți delegați la congresul F.P. şi-au depus carnetele de partid, la intrarea în sală, cu declarația: „ne lepădăm de satana bolşevică”. Preşedintele Congresului, poetul Valeriu Matei, s-a văzut obligat în fața unui astfel de gest şi a întrebat la un moment dat: „Ce vreți să facem noi cu ele?” Cineva din sală a răspuns: „să le adunăm într-un coş la ieşire din Palatul Național!”

Suntem întru totul de acord cu constatarea acelui martor ocular, corespondentul Vasile Iancu, de la „România liberă” că seriozitatea, însemnătatea celui de-al II-lea Congres al F.P. reies fie şi „numai enunțând rezoluțiile adoptate, încât ne dăm seama de greutatea şi misiunile grele, ce şi le-a asumat”: 1) rezoluția cu privire la denumirea oficială a formațiunii statale româneşti, de la răsărit de Prut – Republica Română Moldova; 2) statutul Armatei Sovietice pe teritoriul Moldovei – armată care, de la 28 iunie 1940, a ocupat Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța, fără nici un temei

justificat; 3) Autocefalia Bisericii Naționale Ortodoxe – repunerea în drepturi a etnonimului de „popor român” şi a glotonimului „limba română”; 4) împroprietărirea țăranilor şi despăgubirea lor, ca urmare a colectivizărilor staliniste; 5) trecerea la o economie de piață şi privatizare a unei părți din avuția națională.

Toate aceste rezoluții au fost propuse Parlamentului, Sovietului Suprem – spre dezbatere, aprobare şi ratificare[118]. N-a fost lipsit de semnificație nici faptul că cel de-al doilea Congres al F.P. l-a ales ca preşedinte pe poetul Ion Hadârcă, deputat al poporului şi RSSM în Sovietul Suprem al URSS şi vicepreşedinte al Sovietului Suprem al Moldovei[119].

Sintetizând şi rezumând numeroasele propuneri şi – în final – hotărâri adoptate de participanți, constatăm că, în esență, F.P. avea în vedere posibilitățile şi domeniile de realizare concretă a suveranității şi independenței de curând proclamate.

Astfel, în **politica internă** se propunea crearea unui mecanism legislativ, care să asigure executarea unei conduceri democratice a republicii şi să împiedice reinstaurarea regimului extremist de tip comunist sau fascist. În acest scop, F.P. îşi propunea să acționeze în direcția lichidării consecințelor nefaste ale bolşevismului, cu doctrina teroristă şi totalitară care a fost un obstacol în calea evoluției fireşti a umanității.

F.P. stabilea şi definea raporturile sale cu puterea de stat; susținea reformele democratice adoptate de noul Parlament – în special legea despre guvern, ca şi cea privind tricolorul, hotărârea referitoare la independența Lituaniei, susținerea guvernului în demascarea şi condamnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, precum şi alte acțiuni ale guvernului şi parlamentului.

Cu privire la denumirea republicii, F.P. susținea că – în pofida tuturor afirmațiilor şi acuzațiilor românofobe ce erau făcute în ultimul timp de către adepții regimului imperialist sovietic – Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei, ținutul

Herța constituie o parte integrantă a masivului etno-lingvistic românesc. Ca urmare, cea mai firească şi mai dreaptă denumire, ce rezultă din întreaga evoluție istorică, nu poate fi decât **Republica Română Moldova**.

Analizând statutul Armatei Sovietice pe teritoriul Moldovei, conducerea F.P., participanții, în unanimitatea lor, apreciau că „armata sovietică a pătruns în spațiul românesc dintre Prut şi Nistru la 28 iunie 1940, ca forță de agresiune a regimului totalitar sovietic şi continuă să fie o armată de ocupație, fapt recunoscut de Parlamentul Republicii Moldova, prin hotărârea sa din 23 mai 1990. F.P. cere tuturor comitetelor executive de la toate nivelele să nu admită, să nu participe la recrutarea tinerilor moldoveni în armata sovietică, începând din toamna anului 1990.

În Rezoluția despre Biserica Națională, F.P. constata că „până astăzi, Imperiul Bisericesc Rus, ține în supuşenie forțată toată populația ortodoxă românească din teritoriile anexate de URSS”. Ca urmare, Congresul consideră că este vital necesar, în interesul națiunii române, independența autocefală a acestei părți a Bisericii Ortodoxe Române, care a fost încorporată anticanonic de către Patriarhia Rusă, în 1990, iar mai apoi, în 1944. Se propune denumirea: Biserica Ortodoxă Autonomă Română a Basarabiei, Transnistriei şi nordului Bucovinei.

Cu privire la cum trebuie să se cheme corect poporul şi limba republicii, F.P. consideră că vehicularea etnonimului «popor moldovenesc», şi a glotonimului «limbă moldovenească», atât în perioada stăpânirii țariste, cât şi în anii de teroare sovietică, a fost operată în scopul deznaționalizării românilor basarabeni – şi din iunie 1940 şi a celor nord bucovineni – şi creării unei pseudoştiințe, pentru a justifica anexarea pământurilor româneşti la Rusia şi, respectiv, la URSS.

F.P. conştient de această realitate, cheamă, în mod special, intelectualii să desfăşoare în permanență o activitate de culturalizare istorică şi filologică. La preschimbările

buletinelor de identitate, trebuie să fie repus în drepturile sale, etnonimul de **român**. De aici derivă, în mod firesc, utilizarea etnonimului **popor român** şi a glotonimului **limbă română**.

O rezoluție specială s-a adoptat pentru *Abolirea cultului personalității lui Lenin*. Având în vedere prejudiciile aduse de partidul comunist, poporului moldovenesc, în special, şi omenirii, în general, Congresul al II-lea al F.P. cere să fie demontate şi înlăturate monumentele, statuile, busturile liderului bolşevismului, Vladimir Ulianov Lenin, – să fie schimbate toate denumirile de străzi, piețe publice, întreprinderi, instituții, localități etc. din republică, ce îi poartă numele. Astfel, Congresul propune schimbarea numelui bulevardului „V.I. Lenin" din Chişinău, în bulevardul „Alexandru cel Bun".

În **politica externă**, Congresul al II-lea al F.P. constata că „prin actul de ocupație, din 28 iunie 1940, RSS Moldova a devenit o colonie a imperiului sovietic".

„Prezența pe teritoriul ei a unităților armatei de ocupație a filialei KGB-ului şi a filialei PCUS-ului face imposibilă realizarea dreptului poporului băştinaş la autodeterminare. În aceste condiții însăşi Declarația Parlamentului Moldovei despre suveranitate rămâne numai o simplă declarație. F.P. consideră că între RSSM şi URSS nu poate fi semnat nici un fel de contract, fără a fi lichidate toate consecințele actului din 28 iunie 1940 şi anume:

- retragerea de pe teritoriul Moldovei a unităților armatei de ocupație şi a structurilor de ocupație impuse de Moscova. În 1940 (KGB, PCUS);
- anularea hotărârii Sovietului Suprem al URSS din 2 august 1940 privind formarea RSSM;
- retrocedarea teritoriilor româneşti trecute în mod arbitrar sub jurisdicția Ucrainei;
- lichidarea actului din 28 iunie 1940.

F.P. pledează pentru o politică externă de pace şi bună vecinătate, de prietenie şi colaborare cu toate popoarele lumii;

se pronunță pentru proclamarea Republicii Române Moldova drept zonă demilitarizată.

Programul, analizele, aprecierile celui de-al II-lea Congres al F.P. reprezintă – după opinia noastră – punctul culminant al idealului de dreptate şi libertate națională, ce s-a putut formula şi publica în anii Perestroikăi. El n-are nevoie de nici un fel de comentariu. E un strălucit strigăt de justiție, care rămâne un document istoric epocal şi mereu actual, până la realizarea lui în fapt. Autorii lui – istorici, filologi, oameni de toate profesiile şi vârstele – şi-au sfidat opresorii şi le-au strigat în față adevărul gol-goluț, încât, în acest fel, au răzbunat tăcerea tuturor moşilor şi strămoşilor, exterminați sau lichidați sub cnutul țarist ori în gulagurile siberiene.

În atmosfera de încredere şi optimism generată de programul magistral al celui de-al II-lea Congres al Frontului Popular, presa liberă a dat publicității un vibrant şi emoționant *Apel către guvernele României şi Republicii Moldova*. În acest document, se propunea:

„Autoritățile României şi cele ale Republicii Moldova să procedeze la legiferarea următoarelor cerințe:

1) Deschiderea granițelor dintre cele două state, astfel încât, cetățenii să circule în mod liber, fără paşapoarte şi taxe vamale;

2) Cetățenii celor două state să fie tratați ca turişti interni;

3) Instituirea unui sistem automat de telefonie între România şi Moldova;

4) Deschiderea unui canal TV pentru recepționarea programului românesc;

5) Crearea şi funcționarea unui sistem de abonamente la presa din România şi Republica Moldova”. Semnau: Asociația „Pro Basarabia şi Bucovina”, Frontul Popular din Moldova, Societatea Culturală Bucureşti-Chişinău-Iaşi-Cluj[120].

NOTE:

---

[1] Vladimir Trebici *Demografie. Excepta et selecta. Academicianul la vârsta de 80 de ani*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 130-134.

[2] *Recensământul populației României, din 29 decembrie 1990*.

[3] „Țara Fagilor", Cernăuți, 1994, p. 160.

[4] Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 150-151.

[5] Iulian Fruntaş, *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812-2002*, Editura Cartier, Bucureşti, 2002, p. 176.

[6] Ioan Scurtu, ş.a., *Istoria Basarabiei, de la începuturi până în 1998*, ediția a II-a, Editura Semne, Bucureşti, 1998, p. 259-260.

[7] Iulian Fruntaşu, *op. cit.*, p. 181-185.

[8] *Ibidem*, p. 192.

[9] *Ibidem*, p. 193.

[10] *Ibidem*, p. 56-57.

[11] Gheorghe Negru, *Țarimul şi mişcarea națională a românilor din Basarabia*, Editura Prut Internațional, Chişinău, 2000, p. 13-14

[12] Iulian Fruntaşu, *op. cit.i, p. 195.*

[13] *Ibidem*, p. 210.

[14] Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 134, 137.

[15] *Ibidem*, p. 138.

[16] *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, de Viorel Patrichi, Editura Zamolxe, Bucureşti, 1998.

[17] Ioan Scurtu ş.a., *op. cit.*, p. 288.

[18] Gheorghe E. Cojocaru, *1989 la Est de Prut*, Editura Prut Intelectual, Chişinău, 2001, p. 7-8.

[19] *Raportul prezentat de primul secretar al CC al PCM la Plenara a IV-a a CC al PCM*, 22 octombrie 1986, „Moldova suverană", Chişinău, nr. 250/24 octombrie 1986.

[20] Iulian Fruntaşu, *op. cit.*, p. 234-242.

[21] Suny Ronald Grigor, *The Revenge of the Post-Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union*, Stranford, California, Stranford University Press, 1993, p. 135-139.

[22] Nicolae Enciu, Ion Pavelescu, *Un miracol istoric: renaşterea românismului în Basarabia*, în vol. *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, Ioan Scurtu (coordonator), Editura Semne, Bucureşti, 1998, p. 297.

[23] Vezi toate revendicările la: Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 3-198, Nicolae Enciu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, p. 298-308; Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova,1993-1997*, Cuvânt înainte de acad. Dan Berindei, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 256 şi următoarele.

[24] Iulian Fruntaşu caracteriza acest regim prin: perpetuarea îndelungată a unui regim, moştenirea personală ce îşi derivă potenţialul din domniile exercitate odinioară de domnii greco-fanarioţi şi din toată politica panbalcanică (vezi Iulian Fruntaşu, *op. cit.*, p. 237).

[25] „Flacăra”, Bucureşti, nr. 13/28 martie 1990, *Deşteptarea – un semn al renaşterii: Frontul Popular din Moldova*, Chişinău, 22 decembrie 1989 (din ziarul „Dreptatea”, al F.P.M.).

[26] „Opinia Studenţească”, nr. 28/6-12 iunie 1990, p. 1.

[27] Gheorghe E. Cojocaru, *1989 la Est de Prut*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2001; Anatol Petrencu, *În serviciul zeiţei Clio*, „Tipografia Centrală”,Chişinău, 2001.

[28] Ioan Scurtu, ş.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura Semne, Bucureşti, 1998; Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, „Cuvânt înainte” de Acad. Dan Berindei, Editura Polirom, Iaşi, 2000.

[29] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 9-10.

[30] “Literatură şi Artă” , Chişinău, nr. 23/3 iunie 1987.

[31] Idem, nr. 24/11 iunie 1987

[32] Idem, nr. 30/23 iulie 1987 şi Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 11-12.

[33] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 17-19.

[34] *Ibidem*, p. 22-23.

[35] Ioan Scurtu ş.a., *op. cit.*, p. 294-295.

[36] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 24.

[37] Ion Druţă, *Casă pentru badea Mior*, în „Literatură şi artă”, nr. 50/10 decembrie 1987 şi Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 25.

[38] Gheorghe Ghimpu, *Conştiinţa naţională a românilor moldoveni*, lucrare de sinteză, cu texte antologice, ediția a II-a, revăzută şi completată de autor, Goruda-Art, Chişinău, 2004, p. 432.
[39] Dumitru Matcovschi, *Ucaz sau dictat*, în „Moldova suverană", nr. 4/5 ianuarie 1991.
[40] Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 432.
[41] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 31-34.
[42] Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 320-324.
[43] *Ibidem*, p. 383-389.
[44] Vezi o listă selectivă a lucrărilor publicate de membrii Laboratorului de Istorie la Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 388-389.
[45] Grigore Vieru, *Trei iezi*, Editura Lumina, Chişinău, 1988; vezi şi Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 422-423.
[46] Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 425.
[47] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 7, 12, 87, 97.
[48] Valentin Mândâncanu, *Veşmântul fiinţei noastre*, „Nistru", Chişinău, nr. 4/1988, p. 136-146; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 35-37; Ioan Scurtu, ş.a. *op. cit.*, p. 301; Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 445.
[49] N.F. Bondarciuc, secretar al CC al PCM, *Pentru o restructurare radicală a muncii ideologice*, cuvântare rostită la Plenara Comitetului Orăşenesc de Partid Chişinău, în „Literatură şi artă", nr. 15/7 aprilie 1988.
[50] *Adresare către Conferinţa a XIX-a unională de partid*, în „Literatură şi artă", nr. 24/9 iunie 1988; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 38-41.
[51] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 42-45.
[52] Ioan Scurtu ş.a. *op. cit.*, p. 302.
[53] *Frontul Popular Creştin Democrat. Act de identitate*, Chişinău, 1995; Ioan Scurtu ş.a., op. cit., p. 302-303.
[54] „Învăţământul public", Chişinău, 17 septembrie 1988; Ioan Scurtu ş.a., *op. cit.*, p. 303; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 49-50.
[55] Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 431.

[56] „Literatură şi artă”, Chişinău, nr. 44/1988 – nr. 47/1988; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 50-52.

[57] Ion Buga, *O limbă maternă, un alfabet*, în „Învăţământul public”, Chişinău, nr. 86/19 octombrie 1988; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 54.

[58] L. Bucătaru, *Istoricul an 1989*, Chişinău, 1991, p. 2-3; Ioan Scurtu ş.a., *op. cit.*, p. 303.

[59] „Glasul”, 15 februarie 1989, p. 1.

[60] Gheorghe Gavrilă Copil, *Viaţa politică a românilor din Bucovina de nord şi Basarabia. Programul, statutul şi rezoluţiile Congresului de constituire a Frontului Popular din Moldova*, în „Dreptatea”, Bucureşti, seria a IV-a, nr. 54/8 aprilie 1990.

[61] Vezi şi Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 98-103.

[62] „Dreptatea”, Bucureşti, seria a IV-a, nr. 54/8 aprilie 1990.

[63] Anatol Petrencu ne-a sugerat patru din aceste relaţii: „Moldova se va confrunta – scrie el – cu cel puţin patru tipuri de relaţii: relaţiile cu centrul, cu «autonomiile» de buzunar (citeşte: teritoriile sale), relaţiile cu Ucraina, relaţiile cu România; în perspectivă pot apărea şi alte relaţii” (vezi Anatol Petrencu, *op. cit.*, p. 314).

[64] Marian Enache, Doru Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 47-50; *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, de Viorel Patrichi, Bucureşti, 1998.

[65] „Opinia studenţească”, Bucureşti, nr. 28/6-12 iunie 1990, p. 1

[66] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 198-201.

[67] Stelian Tănase, *Revoluţia ca eşec. Elite. Societate*, Editura Polirom, Iaşi, 1996, p. 176.

[68] Nicolae Enciu şi Ion Pavelescu, *Un miracol istoric: renaşterea românismului în Basarabia*, în vol. *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, coordonator Ioan Scurtu ş.a., Editura Semne, 1998, p. 298.

[69] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 109.

[70] *Ibidem*, p. 104.

[71] „Deşteptarea”, Chişinău, nr. 1/ iulie 1989 şi Vasile Diacon, *Reîntregirea. Basarabia, Bucovina şi Insula Şerpilor în*

dezbateri ale Parlamentului României, Editura Topo Moldova, Iaşi, 2006, p. 56-60.

[72] „Literatură şi artă”, Chişinău, nr. 30/20 iulie 1989 şi Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 114.

[73] „Deşteptarea”, Chişinău, nr. 3/august 1989.

[74] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 33; Nicolae Enciu, Ioan Pavelescu, *op. cit.*, p. 305; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 116-117.

[75] Gheorghe Ghimpu, *op. cit.*, p. 453-454.

[76] „Sovietskaia Moldavia”, Chişinău, nr. 193/20 august 1989; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 123-125.

[77] Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 128-133.

[78] Nicolae Enciu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, p. 305

[79] „Literatură şi artă”, nr. 45/11 noiembrie 1989.

[80] Nicolae Enciu, Ion Pavelescu, *op. cit.*, p. 307.

[81] Vasile Diacon, *op. cit.*, p. 62-63.

[82] Nicolae Dima, *Basarabia şi Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Chişinău, Editura „Prometeu”, 1998, p. 163.

[83] Tudor Prelipceanu, *Să continuăm la Chişinău dialogul început atât de frumos la Bucureşti*, în „România liberă”, 20 ianuarie 1990, p. 4.

[84] „România liberă”, 22 februarie 1940, p. 4.

[85] Idem, 27 februarie 1940, p. 4.

[86] Idem, 2 martie 1990, p. 4.

[87] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 115.

[88] Viorel Patrichi, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Editura Zamolxe, Bucureşti, 1998, p. 358.

[89] *Ibidem*, p. 359 şi Vasile Diacon, *op. cit.*, p. 69.

[90] „România liberă”, 14 martie 1990, p. 4.

[91] „Veştile”, Chişinău, nr. 5-6-7/1990, p. 266, 271, 328 şi Iulian Fruntaşu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Editura Cartier Istoric, Chişinău, 2002, p. 250.

[92] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 48.

[93] Viorel Patrichi, *op. cit.*, p. 7, 36, 37-40, 53, 59, 70, 71, 97-99, 109-134, 257-258, 282, 284, 344, 347-348.

[94] *Ibidem*, p. 347-348.

[95] *Ibidem*, p. 352-353.

[96] *Ibidem*, p. 368-369.
[97] „România liberă”, 7 iunie 1990, p.4.
[98] Viorel Patrichi, *op. cit.*, p. 371.
[99] *Ibidem*.
[100] *Ibidem*, p. 372.
[101] „România liberă”, 23 mai 1940, p. 4.
[102] „Tineretul Moldovei”, Chişinău, 13 iunie 1990 şi Viorel Patrichi, *op. cit.*, p. 373.
[103] „România liberă”, 12 aprilie 1990, p. 4.
[104] *Ibidem*, 17 mai 1990, p. 4.
[105] *Ibidem*, 20 aprilie 1990, p. 4.
[106] *Ibidem*, 25 mai 1990, p. 4.
[107] Anatol Petrencu, *În serviciul zeiţei Clio*, Tipografia Centrală, Chişinău, 2001, p. 646.
[108] „România liberă”, 23 iunie 1990, p. 3.
[109] Virgil Miron Petru, *Cum ne-a fost răpită Basarabia*, în „Baricada”, Bucureşti, an I, nr. 44/4 decembrie 1990, p. 7.
[110] *Schiţe din istoria P.C. al Moldovei*, Chişinău, 1981, p. 250-251.
[111] Document celebru, dovedit a fi apocrif, dar care exprimă exact trăsăturile esenţiale ale politicii ruse şi sovietice. Vezi reproducerea sa şi într-o formă după un exemplar din 1892, în Christopher Andrew şi Oleg Gordievski, *K.G.B. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Editura All, Bucureşti, 1994, p. 484-486.
[112] Virgil Miron Petru, *op. cit.*, partea a II-a, în „Baricada”, Bucureşti, 11 decembrie 1990, p. 7.
[113] *Ibidem*, partea a III-a, în „Baricada”, 25 decembrie 1990, p. 6.
[114] „Dreptatea”, Bucureşti, nr. 134/19 iulie 1990, p. 4.
[115] *Ibidem*.
[116] „România liberă”, Bucureşti, 4 iulie 1990, p. 4.
[117] „Dreptatea”, nr. 134/19 iulie 1990, p. 4.
[118] „România liberă”, Bucureşti, 21 iulie 1990, p. 4
[119] Idem, 4 iulie 1990, p. 4.
[120] „Dreptatea”, nr. 134/19 iulie 1990, p. 4.

CAPITOLUL IV
PODUL DE FLORI DE LA PRUT. DIALOG ŞI COLABORARE

În timpul desfăşurării procesului complex al reformelor Perestroika şi Glasnost, apreciindu-se, cu deplin temei, că prin înlăturarea dictaturii comuniste din România se lichida una din cele mai grave consecințe ale celui de-al doilea război mondial suportate vreme de o jumătate de secol de poporul român – fiindcă la noi comunismul n-a fost nimic altceva decât rezultatul ocupației sovietice între anii 1944-1958 – o scrisoare trimisă la sfârşitul anului 1989 lui Mihail Gorbaciov şi celui de-al doilea Congres al deputaților Sovietului Suprem al URSS de către Frontul Popular din Moldova (semnată de Ion Hadârcă) şi Comitetul Național de Acțiune Bucureşti – Chişinău (în numele acestui comitet, semna Gheorghe Gavril Copil) cerea ca, la dorința firească, legitimă, omenească a fraților români de pe ambele maluri ale râului ce-i despărțise în mod arbitrar, să se admită „libera trecere peste Prut, în ambele sensuri, fără paşapoarte, fără vize, fără taxe vamale”. Dar, la această scrisoare s-a răspuns prin tăcere[1].

Această tăcere îşi avea explicațiile sale. Aşa cum Gorbaciov dorea să reformeze imperiul URSS, să-l salveze din criza economică, politică, ideologică, militară, dar să păstreze atât socialismul, cât şi întreg mecanismul său – în sensul partidului unic făurit de Lenin – tot astfel el nu voia să lezeze întinderea imperiului existent, să nu înstrăineze nici un centimetru din suprafața sa. O dovadă duplicitară, ambiguă, neclară, în acest sens, aflăm şi în modul cum era analizat şi

evaluat în manieră „perestroikistă” pactul sovieto-german de neagresiune din 1939, în cadrul Congresului al II-lea al deputaților Sovietului Suprem al URSS, care își desfășura lucrările în ultima decadă a lunii decembrie 1989.

Rezoluția *Cu privire la aprecierea politică și juridică a Pactului sovieto-german de neagresiune din 1939* – adoptată la 24 decembrie 1989, cu 1432 voturi pentru 252 împotrivă și 264 de abțineri, în condițiile în care participau la vot 1948 de deputați[2] – critica doar faptul că s-a ascuns acel «protocol adițional secret» prin care URSS și Germania își delimitau sferele de influență de la Marea Baltică până la Marea Neagră, din Finlanda până în Basarabia. Rezoluția – prezentată deputaților de Alexandr Iakovlev, secretar al CC al PCUS pomenea numai de Basarabia – în sensul că „Stalin a realizat într-o manieră imperialistă reîntoarcerea Basarabiei în cadrul URSS”. Dar, a întrebat deputata Leonida Lari, pe acest Iakovlev: „Dacă Basarabia a fost o colonie a imperiului rus, de ce ați afirmat acum că ea a fost reîntoarsă, de parcă ar fi fost proprietatea Uniunii Sovietice, a Rusiei? Mai departe. Dacă în Pact este indicată numai Basarabia, de ce, în locul Basarabiei, Stalin a ocupat și Moldova și Bucovina? Fiindcă Basarabia este alcătuită doar din județele Acherman, Chilia și Ismail, care se află astăzi în Ucraina?” Raportorul Rezoluției, Iakovlev a fost nedumerit de întrebare, a motivat că el e însărcinat să examineze numai Pactul de neagresiune și Protocoalele secrete din 1939, nu și evenimentele ulterioare, din iunie 1940.

În acest context, Grigore Eremei – deputat al RSS Moldova în Comisia prezidată de Iakovlev – a propus să se prelungească și lărgească mandatul comisiei pentru a examina și evalua și acțiunile URSS din anii 1939-1941, pentru a face „aprecierile de rigoare”. Propunerea a fost sprijinită și de deputații Țărilor Baltice, dar Mihail Gorbaciov n-a mai supus-o la vot în Congres. Ca urmare, condamnarea Pactului Ribbentrop-Molotov s-a făcut într-o manieră destul de vagă, în

formulări de felul: „delimitarea sferelor de interese ale URSS şi Germaniei, precum şi alte acţiuni se aflau – glăsuia textul Rezoluţiei – din punct de vedere juridic, în contradicţie cu suveranitatea şi independenţa unui şir de terţe ţări”; apoi, în finalul documentului se aprecia că „Protocoalele secrete nu au creat o nouă bază juridică pentru relaţiile Uniunii Sovietice cu terţe ţări, dar au fost folosite de către Stalin şi anturajul său pentru înaintarea unor ultimatumuri şi exercitarea dictatului asupra altor state, violând angajamentele de drept asumate faţă de acestea”[3] Atât! Nimic mai mult! Dar, anularea de jure şi de facto a consecinţelor ce au rezultat din înţelegerea germano-sovietică? Dar, machaivelismul cu care Stalin ceruse lui Churchill şi Roosevelt să-i recunoască cuceririle teritoriale din anii 1939-1941, ba încă să le şi înscrie în Tratatele de Pace cu sateliţii Germaniei? De ce mai avusese loc războiul, dacă cea de-a patra împărţire a Poloniei, operată de Stalin în înţelegere cu Hitler, ca şi achiziţiile teritoriale săvârşite de URSS odată cu aplicarea Pactului Ribbentrop-Molotov erau păstrate intacte? Ba, încă Stalin reuşise să anuleze şi unele prevederi ale păcii ruso-japoneze din 1905 în favoarea URSS şi să întreţină şi menţină o bună parte din trupele sale în Europa Răsăriteană şi Centrală, până aproape la dezagregarea imperiului, în 1990-1991?

IV.1. Podul de flori de la Prut

Mâhniţi şi nemulţumiţi de conţinutul formal şi superficial al *Rezoluţiei cu privire la aprecierea juridică a Pactului Sovieto-German de neagresiune din 1939*, precum şi de tăcerea păstrată de Mihail Gorbaciov referitor la „libera trecere peste Prut” între fraţii români de pe ambele maluri ale râului ce forma o frontieră arbitrară de-o jumătate de veac, un grup de lideri ai românilor de pretutindeni lansa şi publica, la 27 aprilie 1990, un *Apel* pentru **Podul de flori de la Prut**[4].

Elaborat şi semnat de liderii Ligii Culturale a Românilor de Pretutindeni (Victor Crăciun), Asociației Culturale Bucureşti-Chişinău (Gheorghe Gavrilă Copil), Frontului Popular din Moldova (Ion Hadârcă), Comitetului de Acțiune Chişinău-Bucureşti (Iurie Roşca şi Sergiu Burcă), Ligii Culturale – Sucursala Chişinău (Grigore Vieru), documentul stipula ca: „pentru ca Prutul răbdării noastre să nu dea peste maluri propunem desfăşurarea podului de flori de la Prut”; acțiunea era programată pentru duminică, 6 mai 1990, când – nădăjduiau autorii – „cugetul românesc se va afla pe malul Prutului, pentru a acoperi cu flori această rană vie din trupul Moldovei” – fiindcă, ce altceva era Prutul, această graniță arbitrară, ce tăia în două Moldova cu locuitorii ei de-aceeaşi origine, limbă, credință, factură psihică, istorie, cultură, ideal național, decât „o rană vie”, mereu sângerândă?

Podul de flori de la Prut era conceput şi explicat astfel: „Românii din toate colțurile țării se vor constitui, de-a lungul râului, într-un lanț uman, desfăşurat între localitățile Miorcani, față-n față cu aşezarea Pererita (satul natal al lui Grigore Vieru, n.n.), în punctul de sus, şi, Giurgiuleşti, din dreptul Galaților, în punctul de jos. Din partea opusă vor veni, în lanț uman basarabenii, aducând cu ei brațe de flori, unele tocmai de pe malurile Nistrului”.

Acțiunea trebuia să înceapă, la orele 12, la ora Bucureştiului, duminică, 6 mai 1990, când, în toate bisericile şi chiar pe malurile Prutului, preoții erau invitați să oficieze un „Te Deum” de pace, linişte sufletească şi înțelegere între toți românii”. La orele 12,30, în dangăte de clopote, în sunete de buciume, cântece din fanfară, florile vor fi lansate „ca un adevărat pod, pe apa Prutului”. Oamenii ce se vor aduna, bărbați, femei, tineri şi vârstnici vor utiliza punctele de trecere oficiale ale graniței dintre România şi URSS, înspre şi dinspre RSS Moldova – Costeşti, Sculeni, Ungheni, Leuşeni, Țiganca, Giurgiuleşti. Oamenii se vor întâlni, se vor îmbrățişa, vor

dialoga – dar, aşa cum se menţiona în Apel – „fără nici un gând de expansiune, de schimbare, de modificare a pactelor, tratatelor oficiale, ci cu simpla conştiinţă că spiritul şi credinţa n-au hotar”. Nu se vor ţine discursuri. Nu se vor purta şi striga lozinci. Nu se va lansa şi difuza nici un Apel. Peste toţi şi peste toată suflarea ce se va afla, va domina „bucuria revederii fraţilor, după atâta amar de vreme”. Cuvântul de ordine era cel formulat şi murmurat cu sfinţenie, în Testamentul Revoluţiei, de către copiii şi tinerii căzuţi pe baricade la Timişoara sau pe străzile Bucureştiului: „Fără violenţă!”

Autorii apelului mai anunţau participanţii că la primul pod de flori de la Prut, vor fi prezenţi şi reporteri din ţară şi străinătate, precum şi trimişi ai ambasadelor română şi sovietică, de la Bucureşti şi Moscova. De asemenea, autorii scriau la sfârşitul apelului lor că atmosfera şi spiritul ce vor să anime podul de flori de la Prut este „înţelesul larg al viitoarei Case Comune Europene, întrevăzute de Mihail Gorbaciov” şi că „viitorul se află în frumuseţea gestului nostru... Podul de flori de la Prut să fie un început simbolic... Acelaşi fus orar să ne întâlnească şi să ne unească sufletele, începând de la 6 mai 1990”[5].

Podul de flori de la Prut a fost o întrevedere amplă, un dialog, o îmbrăţişare între mii de fraţi şi surori[6], care se regăseau şi-şi vorbeau după o jumătate de veac de despărţire, lungă cât o mie de ani – regăsire după care jinduiau şi tindeau românii din numeroase unghiuri ale României şi ale Republicii Moldova.

Care era semnificaţia acestor întâlniri şi convorbiri din cadrul podului de flori de la Prut?

Poeta Leonida Lari, redactor şef al publicaţiei „Glasul”, într-un interviu acordat în aceeaşi lună (mai) revistei „Moldova”, organ al CC al PC din Moldova şi reprodus în „Tribuna”, după ce releva că pe întreg cuprinsul URSS, deci şi în republica sa „cea mai mare pacoste pe capul nostru e încă

frica" şi că „mai multă satisfacţie, armonie şi echilibru în interiorul fiinţei îmi aduce poezia", explica cititorilor că, pentru cei care se vor întâlni şi vor vorbi pe podul de flori de la Prut „imperativul zilei este alfabetizarea"; ea mai relata şi-i cita şi pe parlamentarii Grigore Vieru şi Ion Hadârcă, ce vorbeau şi ei despre alfabetizare, despre generalizarea folosirii limbii române cu alfabet latin, ca limbă de stat în administraţie, ştiinţă, cultură şi „reintegrarea Moldovei în spaţiul unic al spiritualităţii mioritice". Pentru aceasta, Leonida Lari sugera că un posibil subiect de dialog pe podul de flori de la Prut ar putea fi, în spiritul cuminţeniei şi răbdării cu care românii s-au impus şi, când a trebuit, s-au supus vicisitudinilor temporare, schimbul de valori spirituale[7]. !Avem nevoie de cărţi, de manuale, de învăţători, de preoţi, de specialişti (...). România ar putea face mai multe pentru noi în această privinţă – declara şi Mircea Snegur, preşedintele Sovietului Suprem al Moldovei[8].

Răspunzând acestui imperativ major – al închegării şi dezvoltării schimburilor de valori spirituale – o delegaţie a Asociaţiei *pro Basarabia şi Bucovina* din Cluj venea la Chişinău, la începutul lunii iunie 1990, aducând mii de cărţi şi manuale româneşti pentru elevi şi studenţi, profesori şi specialişti din cele mai diverse domenii de activitate. Nu era vorba doar de un simplu transport de lucrări tipărite. Prezentându-şi şi rezumându-şi amplul lor program de dialog şi colaborare cu fraţii din Moldova de peste gardul de sârmă ghimpată sub titlul semnificativ, *Transilvania trece Prutul*[9], liderii *Asociaţiei Pro Basarabia şi Bucovina* reuşeau să fundamenteze şi să finalizeze, în lunile mai-iunie 1990 un ansamblu de acţiuni, ce se desfăşurau în trei etape. Într-o primă etapă, Transilvania oferea: 1) donaţii de cărţi; 2) organizarea unor cursuri de vară la Cluj, pe o durată de două săptămâni, cu 50 de educatoare şi 50 de învăţători, urmărind asimilarea şi învăţarea corectă a limbii române, studierea şi dezbaterea programelor şcolare şi metodologiei didactice pentru preşcolari

şi învăţământul primar; 3) excursii pentru cursanţii basarabeni la cetăţile dacice din Munţii Orăştiei, muzeele şi monumentele, bisericile şi şcolile din Alba Iulia, la Crucea Iancului din Apuseni etc. Un al doilea program de cursuri de vară era destinat profesorilor de limba şi literatura română de la gimnaziile şi liceele din Moldova de peste Prut şi din nordul Bucovinei, cu prelegeri teoretice, dezbateri practice şi exccursii pentru cunoaşterea ţării. Exista şi un al treilea program în atenţia *Asociaţiei Pro Basarabia şi Bucovina*: pentru vara anului 1990 un număr de 120 de elevi, împreună cu şase însoţitori şi cadre didactice urmau să-şi petreacă două săptămâni de vacanţă în taberele şcolare din Ciucea, Leghia şi Beliş. La toate acestea se adaugă şi un program de perspectivă. Clujul urma să acorde, pentru anul şcolar 1990-1991 un număr de 30 de burse pentru elevii „moldoveni" în clasa a IX-a la Liceul Pedagogic „Gheorghe Lazăr" şi alte 30 de locuri la Liceul de Artă. În acelaşi timp, pentru tinerii români din nordul Bucovinei şi Moldova „sovietică" se acordau în învăţământul universitar clujean, în total, 110 burse la principalele specializări, între care: la Filologie, Politehnică, Medicină şi Farmacie, Agronomie şi Arte Plastice, Academia de Muzică „George Dima" şi Teologie.

Oferte certe de colaborare pe tărâm cultural prezentau, cu acelaşi prilej, colectivele redacţiilor de la revistele „Tribuna" şi „Steaua" de la Studioul de radio şi TV, Editura „Dacia", Biblioteca judeţeană etc. Cadre didactice clujene din licee şi din învăţământul superior îşi manifestau dorinţa şi disponibilităţile de-a preda în instituţiile de învăţământ de acelaşi profil din centrele româneşti din spaţiul sovietic. În acelaşi timp, un mare număr de familii clujene se declarau dispuse să primească şi să găzduiască gratuit elevi, studenţi şi profesori veniţi de peste Prut.

Delegaţia clujeană, care ducea la Chişinău acest amplu şi generos program de colaborare, sosea în Capitala Moldovei

„sovietice" într-o zi istorică. Tocmai avea loc demisia primului ministru Parasca şi alegerea lui Mircea Druc, economist şi activist al Frontului Popular. Membrii delegației clujene – Nicolae Văleanu, Virgil Bulat şi Călin Mănilici – vizitau sediul Frontului Popular, aveau întâlniri şi convorbiri fructuoase cu Mircea Druc, Ion Hadârcă, Vasile Nedelciuc, Ion Țurcanu, Petru Săndulache, Leonida Lari etc. S-au distribuit cărți româneşti şi s-au perfectat înțelegeri pentru continuarea şi consolidarea schimburilor culturale.

La Parlament, Mircea Patraş, preşedintele Consiliului Juridic al Parlamentului şi-a exprimat dorința de-a cunoaşte şi „bibliografie şi jurisprudență în materie de stat şi drept, de drept internațional şi comercial", de-a afla şi „bibliografie juridică europeană în general şi românească, în special", ca unul care a urmat şi cercetat cu precădere dreptul şi legislația sovietică.

Membrii delegației clujene au primit legitimații speciale şi au participat la şedințele de lucru ale Parlamentului; au asistat la propunerile şi dezbaterile pentru alegerea miniştrilor şi a preşedinților de comisii ale forumului legislativ; au stabilit modalitatea de selectare şi examinare a elevilor şi studenților, ce vor studia în Patria-mamă; au vizitat diverse monumente, între care Mănăstirea Căpriana, au discutat şi finalizat înțelegeri de colaborare şi schimb de publicații cu redactorii de la publicațiile „Literatură şi Artă", „Nistru", „Glasul", „Lumina" şi „Hyperion"; au donat studioului de radio şi TV din Chişinău o bandă magnetică din Fonoteca de aur, cu înregistrări din Mihail Sadoveanu, George Bacovia, Ion Agârbiceanu, Octavian Goga, Mihai Codreanu, Tudor Vianu, Alexandru Philippide; de asemenea, i-au vizitat şi au dialogat şi cu Mihai Cimpoi, preşedintele Uniunii Scriitorilor şi Ion Ungureanu, ministrul Culturii. Cu principalii conducători ai instituțiilor culturale au perfectat şi semnat numeroase

înțelegeri şi convenții de colaborare cu confrații de la Chişinău[10].

Cine-ar fi putut intui şi bănui că podul de flori de la Prut, se va dovedi din prima zi, în lunile ce au urmat, în stare „să străpungă gardurile de sârmă ghimpată”, să ofere – după cum scria un martor ocular, Ştefan Cârjă[11] - „adevărate punți de legătură pentru refacerea unei spiritualități segmentate artificial de o dogmă absurdă” şi că „aproape 50 de ani de eforturi sterile, în care se încerca a se demonstra că românii şi moldovenii vorbesc limbi diferite, au fost spulberați doar în câteva clipe, de zecile de mii de oameni veniți din diferite localități de pe cele două maluri ale Prutului, cu flori şi steaguri tricolore!”

O ingeniozitate şi abilitate specific românească îi inspiraseră şi determinaseră pe liderii acelor asociații mai sus pomenite, între care şi cel al Frontului Popular din Moldova, să aleagă ziua podului de flori pe Prut, exact în prima zi de Paşte. De aceea, acelaşi martor şi participant direct, continuă: „a fost suficient ca de pe malul drept un grup de români să rostească răspicat: **„Hristos a înviat!”**, pentru ca răspunsul **„Adevărat a înviat!”** să vină peste apă ca un vuiet din străfunduri. Bătrânii priveau înmărmuriți. Boabe de rouă, păstrate cu sfințenie, atâta amar de ani, le străluceau sub gene. Femeile aşteptau la răspântii cu pâine şi sare” şi – adăugăm noi, cu panere încărcate cu pască, ouă roşii, cozonac, cârnați şi muşchi afumat, sticle cu vin vechi, spre a sărbători după datină, această întâlnire istorică, după o arbitrară şi amară despărțire.

Dacă, în cazul județului Cluj, liderii *Asociației Pro Basarabia şi Bucovina* aduceau şi prezentau la Chişinău un astfel de program de colaborare, îndeosebi pe tărâm spiritual, la care ne-am referit în detaliu, trebuie spus că, în funcție de posibilități şi disponibilități, toate județele României s-au racordat şi implicat într-un complex proces de contact şi

colaborare cu confrații din spațiul sovietic, în tot cuprinsul anilor ce-au urmat, în forme, intensități şi cu mijloace diferite.

IV.2. O radiografie despre interesul, domeniile şi dimensiunile de contact şi colaborare la nivelul unui singur județ din România cu românii din imperiul sovietic

O invitație la meditație, privind interesul, domeniile şi dimensiunile de contact şi colaborare ale confraților din imperiul sovietic şi Patria-mamă poate fi analizată, înțeleasă şi evaluată în primul an de după victoria Revoluției române, chiar şi la nivelul unui singur județ, spre a descifra şi aşeza cât mai bine, la locul ce i se cuvine întreaga semnificație şi reverberație a întâlnirilor şi convorbirilor de pe podul de flori de la Prut, din luna mai 1990, în cea dintâi zi de Paşte, când, după 50 de ani de umilință şi suferință, după invadarea sovietică şi anexarea din iunie 1940 la URSS, acum, în 1990, Hristos învia şi li se oferea prima oară cu chipul libertății.

Județul Suceava[12] - fiindcă la acesta ne vom referi – se află la marginea țării, la granița nord-estică. Frontiera spre URSS atunci – azi spre Ucraina – are o lungime de 111,691 km. Existau, până în decembrie 1989, doar două puncte de trecere a graniței, unul la Vicşani, pe linia CFR şi altul pe drumul european E85, la Siret.

Căderea regimului Ceauşescu a fost, pentru bucovinenii şi moldovenii din imperiu, şocantă, electrizantă. Ca la o poruncă tainică, irezistibilă, spontană, ca şi când granița s-ar fi prăbuşit chiar din a doua zi au sosit la Suceava primele transporturi cu ajutoare din satele româneşti, pentru cauza Revoluției. Astfel, la 23 decembrie 1989, doctorița Maria Gaisan aducea medicamente şi aparatură medicală, în valoare de peste 120.000 ruble, înmânând cotidianului sucevean „Crai nou" un mesaj care glăsuia: „În numele locuitorilor din Regiunea Cernăuți, ne bucurăm de izbânda Dumneavoastră întru democrație şi libertate şi vă dorim multă sănătate şi un An

nou fericit!” În aceeaşi zi, un al doilea mesaj – împreună cu ajutoare materiale şi financiare – venea din partea episcopiei ortodoxe din nordul Bucovinei: „În aceste zile, din ajunul Naşterii lui Iisus Hristos, primiţi din partea credincioşilor din regiunea Cernăuţi, salutul nostru creştinesc şi cele mai bune urări... Fie ca popoarele noastre să trăiască şi să muncească întotdeauna în prietenie, pace şi înţelegere, pentru că, unde este dragoste, acolo e Dumnezeu”[13].

În paralel cu primele contacte între locuitorii din nordul şi sudul Bucovinei, care aparţineau la două state diferite şi numeroase rude voiau să se revadă după o jumătate de secol, încă din prima decadă a lunii ianuarie 1990, Agenţia TASS publica ştirea că, în relaţiile dintre România şi URSS „are loc o democratizare”, care afecta şi „viaţa la frontiera dintre cele două state”: grănicerii au desfiinţat şi înlăturat gardurile de sârmă ghimpată, în unele sectoare, pe o lungime de 50 km; pe baza unei înţelegeri cu partea română au fost deschise alte şapte puncte noi de trecere a graniţei şi formalităţile de control au fost mult simplificate şi uşurate. Agenţia TASS mai preciza că se acţionează de comun acord între autorităţile sovietice şi româneşti pentru facilitarea şi simplificarea accesului şi în alte zone de graniţă, pentru stimularea contactelor şi dezvoltarea legăturilor economice, comerciale, culturale, sportive, personale şi de altă natură, cu România[14].

În tot cursul lunii ianuarie 1990 au continuat să sosească la Suceava, de la Cernăuţi, convoaie cu alimente şi medicamente, spre a fi repartizate şi dirijate spre Capitală sau alte centre fierbinţi ale ţării, unde era nevoie[15]. De asemenea, în cursul aceleiaşi luni au sosit la Suceava primele maşini cu ajutoare din partea *Asociaţiei Bucovinenilor Refugiaţi* la Ulm în RFG: şeful unei astfel de delegaţii, conduse de domnul Erwin Missakewicz a donat sucevenilor 500 perechi de încălţăminte noi, medicamente în valoare de peste 100.000 mărci şi un aparat modern pentru investigarea şi diagnosticarea

bolnavilor pe care l-a predat Policlinicii din capitala de sud a Bucovinei[16].

Cum şi românii din nordul Bucovinei, animaţi şi entuziasmaţi de programul lansat şi difuzat de Gorbaciov şi-au înfiinţat un cadru instituţional propriu – creând în ianuarie 1990 şi activând în Societatea pentru Cultură Română „Mihai Eminescu” din Cernăuţi – contactele cu judeţul Suceava s-au permanentizat şi consolidat. În luna aprilie 1990, de pildă, o delegaţie a acestei societăţi a adus la Suceava un amplu transport în alimente şi medicamente, iar confraţii din judeţul Suceava au adunat în pripă şi le-au donat peste 5000 de manuale şi cărţi în limba română pentru şcolile din nordul provinciei[17].

Cu timpul, chiar din primăvara anului 1990, între Consiliul Provizoriu de Uniune Naţională de la Suceava şi conducătorii regiunii Cernăuţi s-au închegat şi dezvoltat primele relaţii economice complementare. Sovietul Regional Cernăuţi a acceptat, bunăoară, ca sucevenii să macine grâu la una din marile mori mecanice moderne de lângă graniţă, din raionul Hliboca; nord-bucovinenii au livrat sucevenilor unele produse ce le prisosesc – ca, de pildă:ouă, margarină, untură de porc, nutreţuri concentrate – iar bucovinenii din sudul provinciei le-au oferit, în schimb: cartofi de sământă, garnituri de mobilă, articole de tricotaje de bumbac etc.[18] S-au pus, astfel, bazele primelor schimburi economice între judeţul Suceava (România) şi Regiunea Cernăuţi (URSS).

Încă de la sfârşitul lunii decembrie 1989 s-au stabilit şi dezvoltat apoi şi contactele cu fraţii din Basarabia. La 30 decembrie 1989, de pildă, au sosit la Suceava – fosta Capitală a Moldovei sub Muşatini, în general, şi timp de-aproape o jumătate de veac sub Ştefan cel Mare, reşedinţa conducerii judeţului cu acelaşi nume, acum – membrii primei delegaţii a Frontului Popular din Moldova, în frunte cu Mihai Robu şi corespondentul special al Studioului de Radio-TV, de la

Chişinău, Grigore Ciorici. Oaspeţii din Moldova de peste Prut s-au întreţinut cu CPUN Suceava; au vizitat monumentele istorice din zonă; au poposit o zi şi-o noapte la Putna – la mormântul lui Ştefan cel Mare, unde stareţul Iachint le-a dăruit cărţi, ilustrate şi câte-un medalion de bronz cu chipul lui Ştefan cel Mare şi Sfânt. Astfel de daruri au fost trimise şi scriitorilor Grigore Vieru, Leonida Lari şi Ion Druţă „în semn de cinstire a creaţiilor lor literare şi pentru eforturile lor pe tărâmul păstrării, dezvoltării şi afirmării limbii, culturii şi fiinţei naţionale în teritoriile dintre Prut şi Nistru”[19].

Odată cu primăvara, formaţiile artistice ale românilor din spaţiul sovietic au vizitat tot mai frecvent judeţul Suceava, prezentând spectacole în oraşele şi satele sucevene. Începutul l-a făcut formaţia de muzică uşoară „Norocul” din Chişinău; în zilele de 13-16 martie 1990 ea a prezentat spectacole în oraşele Suceava, Fălticeni, Câmpulung Moldovenesc, având-ul ca protagonist pe cunoscutul şi apreciatul interpret Mihai Dolgan, artist al poporului din Moldova. A urmat, în aceeaşi lună, în intervalul 18-25 martie, un turneu al Orchestrei de muzică populară „Mugurel”, sub conducerea dirijorului Ion Dascălu, cu participarea soliştilor vocali: Nicolae Şulac, artist al poporului, Tamara Chiţaniuc, Ileana Ţurcanu, Dumitru Gheorghiu şi Anatol Tincu. Spectacolele s-au desfăşurat, de această dată, nu numai în principalele oraşe sucevene, dar şi în centrele rurale mari, ca, de pildă: Marginea, Horodnic, Frasin, Calafindeşti etc. Despre ei, maestrul sucevean George Sârbu, el însuşi compozitor şi director al Ansamblului „Ciprian Porumbescu” scria: „Sunt interpreţi de mare virtuozitate. Dispun de o paletă expresivă bogată. Au o înaltă pregătire şi experienţă artistică”[20].

Au urmat, în aceeaşi primăvară, în ajunul Paştelui, artiştii celebrului Ansamblu „Lăutarii”, sub conducerea maestrului Nicolae Botgros. Impresarul Ansamblului, Vasile Mardare, în interviul acordat cotidianului sucevean „Crai nou”

constata că, deşi era Săptămâna Mare, post, „sălile de spectacole din judeţ au fost arhipline şi primirea pe care ne-au făcut-o spectatorii, peste tot, a fost extrem de caldă şi entuziastă. Am aflat peste tot o atmosferă prietenească, frăţească, de comunicare intimă, deplină, între noi şi publicul Dumneavoastră. Am fost aplaudaţi din toată inima. Ne-am simţit ca şi când ne-am fi întors dintr-un drum lung, acasă, între cei dragi”.

Comentând evenimentul, presa suceveană relata că „excelenta orchestră «Lăutarii» din republica Moldova ne-a oferit un program artistic de o excelentă calitate, construit cu eleganţă şi rigoare profesională, sub forma unui veritabil şi inegalabil recital al Ansamblului şi soliştilor vocali – Ioana Căpraru, Nicolae Ciubotaru, Lidia Bejenaru, Valentin Cojocaru şi Nicolae Şulac, artist al poporului – precum şi soliştii instrumentişti Valeriu Hanganu la trompetă şi Ioan Budumea la clarinet[21].

În zilele de 27-29 aprilie 1990, o delegaţie a judeţului Suceava, a organizat şi efectuat o vizită în Republica Moldova. Ea reprezenta răspunsul la invitaţia trimisă de Asociaţia Cooperatistă de Stat «Valeologia», care, aducând la Suceava ajutoare, în zilele de după victoria Revoluţiei, dorea să încheie o convenţie de colaborare cu conducerea judeţului. Din delegaţia suceveană au făcut parte preşedintele CPUN (conf. univ. dr. Mihai Iacobescu), primarul Sucevei (economistul Gavril Moroşanu), rectorul Institutului de Învăţământ Superior Suceava (prof. univ. dr. ing. Emanuel N. Diaconescu) şi alţii. Asociaţia «Valeologia», născută şi afirmată în contextul transformărilor gorbacioviste, cuprindea o salbă de întreprinderi şi instituţii cu profil economic şi cultural, complementar, având, între altele, şi formaţii artistice profesioniste, între care un teatru, trupa „Studio”.

Rezultatele vizitei au fost bogate. S-a încheiat un contract de colaborare pe termen de 6 luni, cu colectivul

teatrului „Studio”, pentru a prezenta spectacole în județul Suceava. S-a discutat şi semnat şi un protocol de colaborare cu Asociația «Valeologia», prevăzând schimburi economice între această unitate complexă şi județul Suceava. Primăria Suceava a acordat 5 burse – din veniturile fostei gospodării de partid, de pe raza județului (trecută acum în patrimoniul statului). S-a perfectat şi semnat şi un amplu document de colaborare în domeniul turismului.

Pe de altă parte, membrii delegației sucevene – una dintre primele, după 50 de ani şi după victoria Revoluției din Decembrie 1989 – au fost la Chişinău, martorii unor evenimente istorice importante: alegerea, la 27 aprilie 1990 a lui Mircea Snegur ca preşedinte al Sovietului Suprem; desfăşurarea pe străzile Capitalei Moldovei, a unei ample demonstrații, inițiată de Frontul Popular, sub înrâurirea revendicărilor: limbă maternă, alfabet latin, tricolor. Sucevenii au înmânat ei înşişi, a doua zi, preşedintelui Mircea Snegur, în timpul unei audiențe, un număr de 200 de steaguri tricolore de mătase, din partea Întreprinderii de Confecții Suceava. Membrii delegației sucevene au avut rodnice întâlniri şi convorbiri cu Nicolae Costin, primarul Chişinăului, din partea Frontului Popular cu rectorii Institutului Politehnic şi Universității de Stat din Chişinău, cu cadre didactice, studenți şi elevi[22].

În cursul anului 1990, centrele urbane şi rurale ale județului au găzduit un impresionant şir de spectacole prezentate în câteva turnee prin țară de către Orchestra Filarmonicii „Mugurel”, Ansamblurile artistice „Contemporanul”, „Legenda” şi „Lăutarii”. Cu acest prilej, pe scenele sucevene s-au auzit, pentru prima oară, cele dintâi recitaluri de versuri patriotice, din creațiile poeților basarabeni, Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Anatol Vieru, Anatol Codru. La Siret, la sfârşitul unui spectacol, un spectator i-a

închinat şi recitat lui Nicolae Şulac, următoarea epigramă, creată ad-hoc:

„La necaz sau bucurie, moldovenii au un leac:
Un clondir vechi, cu tărie, sau un cântec de Şuleac".

În timp ce, peste câteva zile, solistul Nicolae Şuleac, parafrazându-l pe Mihai Eminescu, declara pe scena Casei de Cultură din Suceava, la sfârşitul spectacolului:

„N-oi uita vreodată, dulce Bucovină
Vatră strămoşească, neam de voievozi
Din al căror sânge – sânge-avem în vână
Şi o glie sfântă, scumpă pentru toţi!"[23]

La 6 mai 1990, mii de locuitori de pe meleagurile sucevene, au participat la Podul de flori de la Prut, în zona cea mai apropiată, la Miorcani şi Cotul Miculinţi şi în locul unde s-a construit barajul de la Stânca-Costeşti. Un martor ocular, un ziarist sucevean, scria la câtva timp, în „Glasul Bucovinei", ce apărea în capitala judeţului: „Duminică, la 6 mai 1990, când clopotele bisericilor din preajma Cetăţii de Scaun, chemau credincioşii la reculegere, pe ambele maluri ale Prutului, au bătut ceasurile istoriei... Către Miorcani şi Cotul Miculinţi, iadul de pe pământ, apocalipsă în existenţă, ceva ce semăna a exod, ca pe un front, cu armate şi populaţie în retragere. Mii de automobile, motociclete, căruţe, ba, chiar şi biciclişti, pietoni, înotând în nori de praf. Se circula bară la bară, pe ambele sensuri, fie pe şosea, fie pe şanţuri şi pe ogoare, de-a dreptul peste semănături, într-un infern de claxoane, faruri aprinse în plină zi, ca la raliul Safari, luându-se cu asalt malurile Prutului. Şi limanurile acestuia s-au lăsat cucerite. De-o parte şi de alta s-a izvodit din iubire de frate, ca dintr-un cuget şi-o simţire „un pod peste care au păşit sufletele noastre" (Grigore Vieru). Dacă Prutul e al nostru şi-l iubim, românii de pe ambele maluri, i-au dovedit-o, încoronându-l cu toate florile acestei primăveri, cântând şi cerând „Unire! Unire!"[24].

La Suceava, pe scena Casei de Cultură, în după-amiaza aceleiaşi zile, de duminică, 6 mai 1990, s-a petrecut un eveniment emoţionant. Dintre participanţii la podul de flori de la Prut, au venit şi s-au suit pe scenă, membrii Ansamblului Etno-cultural „Şezătoarea” din Chişinău şi ai Uniunii Scriitorilor din Moldova, prezentând, defilând într-un spectacol inedit de obiceiuri, cântece, dansuri, din localităţile dintre Prut şi Nistru; printre participanţi – cunoscutul şi apreciatul creator popular Galeb Sainiciuc (cu măştile sale originale din Chişinău, iar din capitala României – Sava Negrean-Brudaşcu şi actriţa Leopoldina Bălănuţă, recitând din Eminescu[25].

La Suceava – nu ştim încă în ce fel s-au petrecut lucrurile în alte judeţe, dar e de presupus că peste tot au fost rezultate similare – întâlnirea de pe Podul de flori de peste Prut s-a finalizat, în cursul aceleiaşi luni mai, cu înfiinţarea unor filiale ale Băncii Române de Comerţ Exterior, la Cernăuţi, Suceava şi Chişinău, iar în iunie 1990, în satul lui Ciprian Porumbescu, la muzeul şi Casa Memorială de la Stupca (azi localitatea poartă numele compozitorului), s-a organizat şi desfăşurat cea dintâi comemorare liberă, închinată vieţii şi activităţii creatorului acelor nestemate muzicale – *Balada*, *Cântecul tricolorului*, *Pe-al nostru steag e scris unire* sau ale operetei *Crai nou*, comemorare la care au participat compozitori şi muzicologi de la Cernăuţi, de la Chişinău şi de la Bucureşti, dar şi membri ai unor asociaţii muzicale din Suceava, Cluj, Bacău, Neamţ, Bistriţa, Maramureş şi din capitala României[26].

În iunie 1990, Inspectoratul Şcolar Judeţean Suceava a iniţiat la Suceava cursuri şi schimburi de experienţă pe o durată de 15 zile, la care au participat 20 de învăţători din regiunea Cernăuţi. Scopul acestor cursuri era: perfecţionarea predării şi învăţării, în general, a limbii şi literaturii române şi istoriei, în special, la clasele I-IV. În mod concret, se prezentau lecţii model, aveau loc dezbateri şi discuţii metodice, expuneri, vizite

la şcoli, muzee, monumente şi locuri istorice, invitații în familiile unor cadre didactice din municipiul Suceava. Efectul a fost de-a dreptul emoționant, captivant, antrenant. „Ceea ce se întâmplă cu noi, aici, la Suceava – declara într-un interviu acordat ziarului „Crai nou", învățătoarea Ana Burlă de la Şcoala medie nr. 1, din satul Ciudei, raionul Storojineț – pare o poveste. Suntem sub vraja ei de cum am trecut frontiera... Am văzut cu ochii noştri ceea ce ne povesteau părinții şi bunicii noştri, despre oamenii cei buni, despre mănăstiri, despre frumusețea locurilor şi, mai ales, despre adevărata şi atât de curata limbă română"[27].

Învățătoarea Cornelia-Mariana Motrescu, de la Crasna, mărturisea la terminarea cursurilor: „... am descoperit aici, la Suceava, din ce popor vrednic, bun, răbdător şi înțelept ne tragem"[28]. Învățătorul Alexandru Ursuleanu, din Cernăuți, spunea şi el: „Mi-am însuşit multe cunoştințe noi, mi-am corectat expunerea, am învățat multe lucruri de preț la metodică, ortografie, lucrul diferențiat cu elevii, dar, mai ales, la temele de literatură..." sau „câştigul este enorm, impresiile copleşitoare, bunătatea, grija frățească, ospitalitatea colegilor suceveni, toate acestea nu le vom uita", declara şi învățătoarea Magdalena Popescu de la Noua Suliță, din nordul Bucovinei[29].

În acelaşi spirit al prieteniei, cunoaşterii şi colaborării, la 17 iunie 1990 numeroşi suceveni au luat parte la inaugurarea statuii lui Mihai Eminescu, în curtea Casei lui Aron Pumnul, pe strada Sedov, nr. 19, în zona centrală a capitalei Bucovinei istorice. Inaugurarea s-a făcut în prezența şi sub ochii umeziți de lacrimile emoțiilor, în fața unei adunări numeroase, la care au venit şi vorbit personalități ale culturii de la Suceava, Bucureşti, Chişinău şi Cernăuți – între care poetul Ion Alexandru din Bucureşti, deputat în Parlamentul României, cărturarul Mihai Cimpoi, deputat în Sovietul Suprem al forumului legislativ din Chişinău, poetul Grigore Vieru din Moldova, Vasile Tărâțeanu şi universitarul Grigore Bostan din

Cernăuți, preşedintele Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, Victor Crăciun, care vedea în acest act cultural „Podul de conştiințe Eminescu Bucureşti – Chişinău – Cernăuți" care prelungeşte şi uneşte „podul de flori" din 6 mai, de la Prut[30].

Grija pentru generația tânără din spațiul sovietic ocupa atenția şi preocupa conducerea județului Suceava în mod special. În acest sens, la sfârşitul lunii martie 1990, în vacanța de primăvară, un grup de elevi ai Şcolii Pedagogice din Cernăuți, dând curs invitației Inspectoratului Şcolar Județean Suceava au efectuat o excursie pe meleagurile sucevene şi botoşănene, împreună cu profesoara lor de limba şi literatura română, Silvia Nimigean, din Capitala Bucovinei. „Vrem să vedem cu ochii noştri Cetatea de Scaun a Sucevei, capitala de unde a condus Ştefan cel Mare întreaga Moldovă şi să vedem şi să mergem, totodată, pe urmele baştinei lui Mihai Eminescu"[31].

Elevii din Cernăuți s-au întors din excursia de la Suceava şi Botoşani cu cărți şi manuale în limba română, şi, totodată, cu adrese de la colegii din România, cu care să corespondeze. Faptul avea o semnificație aparte întrucât în anul şcolar 1988/1989, se înființase la Şcoala nr. 5 din Cernăuți o clasă pentru elevii de etnie română – clasă care, în anul şcolar următor, 1989/1990, se mutase în clădirea gimnaziului unde a învățat cândva tânărul Mihai Eminescu[32].

La sfârşitul lunii iunie 1990 a vizitat Suceava şi monumentele istorice din zonă, poetul Nicolae Dabija, redactorul şef al revistei „Literatură şi artă" din Chişinău. În interviul acordat cu acest prilej presei locale sucevene, tribunul de la Chişinău, referindu-se la semnificația relațiilor cu Patria-mamă, scria: „Trăiam, în anii regimului totalitar, sentimentul că am fost părăsiți, aşa cum sunt părăsiți copiii într-o gară de provincie, de către părinți, care uită sau nu mai ştiu ori nu mai pot să-i îngrijească... Acum, ne-am întâlnit şi ne-am cunoscut, aşa cum se recunosc frații despărțiți brutal, după naşterea celui

mai mic, dar, care, chiar despărţiţi fiind, s-au ştiut fraţi, s-au ştiut rude, s-au ştiut de-acelaşi sânge... M-au întristat bulucul, îmbulzeala, îngrămădeala de la Podul de flori de peste Prut, din 6 mai a.c. De ce să ne vedem numai atunci când ne permit nişte grăniceri, care şed între noi şi care mai cred că numai o înstrăinare ne poate apropia...? Tocmai în aceste zile s-a aflat că Sfatul Ţării Moldovei, Parlamentul, a făcut o declaraţie de principiu, privind suveranitatea Republicii... Ceea ce simţim acum este dorinţa fierbinte de a obţine independenţa reală a Republicii. Să fim un stat cu adevărat independent. Să trăim într-o Europă fără frontiere blocate. Să avem relaţii cu fraţii noştri şi cu toate statele lumii, fără stăpâni şi intermediari”[33]. Şi după ce-a străbătut întreg sudul Bucovinei şi-a văzut şi Voroneţul şi Mănăstirea Humorului, şi Dragomirna, şi Suceviţa, şi Putna, acelaşi poet, frate al nostru, de dincolo de Prut, scria în „Crai nou”: „am lăcrimat, încă o dată de unicele frumuseţi ale Bucovinei şi nu cred că nu trebuie să nu spunem tuturor că Putna este Mecca românilor de pretutindeni”[34].

Rodul cel mai important al acestor întâlniri şi convorbiri între fraţii separaţi de gardul de sârmă ghimpată impus cândva de Stalin a fost crearea, mai ales în cursul anului 1990, după victoria Revoluţiei române, a unui cadru instituţionalizat, care s-a permanentizat şi consolidat, în unele cazuri şi a rezistat până astăzi. Aşa este cazul cu Societatea „Mihai Eminescu”, născută în primăvara anului 1990 la Cernăuţi. Ea îşi propunea să reia ţelurile promovate – şi adecvate noilor condiţii – Societatea pentru Cultura şi Literatura Română, care apăruse la Cernăuţi, în 1862-1864, sub habsburgi – şi care, după invadarea şi anexarea nordului Bucovinei de către Stalin, în iunie 1940, funcţionase şi activase sporadic, în unele centre cultural-politice, din străinătate, unde se aflau un anumit număr de refugiaţi bucovineni. Refăcută, la începutul anului 1990, la Cernăuţi, Societatea – adăugând de data aceasta la titlul ei şi pe cel al luceafărului poeziei

româneşti, Mihai Eminescu – îşi propunea, în condiţiile preconizate de Perestroika şi Glasnosti, să activeze, prin toate mijloacele legale, pentru cultivarea şi apărarea limbii române, cunoaşterea istoriei şi culturii naţionale, închegarea şi dezvoltarea legăturilor cu Patria-mamă şi cu românii de pretutindeni.

În acest context, de după victoria Revoluţiei din decembrie 1989, în zilele de 24-25 martie 1990, la Gălăneşti-Rădăuţi, unde funcţiona Ateneul popular „Mihai Eminescu” – care iniţia şi susţinea un ansamblu de manifestări, conferinţe, simpozioane, dezbateri, mese rotunde, axate pe cercetarea şi reconstituirea istoriei Bucovinei – are loc Congresul de refacere a Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Participă personalităţi culturale din ţară şi străinătate, istorici, scriitori, filologi, muzeografi, medici, ingineri, învăţători, profesori, ziarişti, membri ai Academiei Române, unii originari din nordul Bucovinei. Conform statutului adoptat, societatea îşi propune „să cultive şi să dezvolte interesul şi dragostea pentru problemele de ieri şi de azi ale Bucovinei, pentru istorie, literatură, arte plastice, muzică, folclor, etnologie, ştiinţă, viaţa laică şi religioasă”, să constituie, totodată, un fond documentar de cărţi şi manuscrise, să adune informaţii şi mărturii istorice despre trecutul şi prezentul acestei provincii, să editeze un periodic al Societăţii şi să adune material faptic pentru elaborarea şi publicarea unei enciclopedii a Bucovinei[35].

Între consecinţele imediate şi de durată ale Congresului, menţionăm: crearea de filiale în aproape toate zonele şi centrele culturale ale ţării, editarea revistelor „Septentrion” şi „Analele Bucovinei” la Rădăuţi (1992), ca filială a Academiei Române, elaborarea şi publicarea unui ciclu de lucrări ştiinţifice şi culegeri de documente, iar în anul 2004 a unei ample *Enciclopedii a Bucovinei*, în două volume[36].

IV.3. Întâlniri şi convorbiri cu fruntaşi ai vieţii politice şi culturale a românilor din spaţiul sovietic

În vreme ce principalele puteri în stat, Preşedinţia României, Parlamentul şi Guvernul păreau mai ales în prima parte a anului 1990 să păstreze o anumită tăcere oficială în problemele românilor din URSS – şi acest lucru datorită declaraţiilor categorice ale lui George Bush în Ungaria sau Mihail Gorbaciov faţă de Ţările Baltice, în 1989, cu privire la respectarea şi apărarea statu-quo-ului teritorial postbelic[37] – presa, în schimb, a informat pe larg, în deplină libertate, cu exactitate şi obiectivitate, despre întreaga activitate a românilor din URSS. Ziarele româneşti, de diferite opţiuni şi orientări politice, au găzduit în paginile lor variate şi bogate informaţii, despre unele întâlniri şi convorbiri cu fruntaşi ai vieţii politice şi culturale din teritoriile aflate încă sub ocupaţie sovietică.

Astfel – după vizite şi convorbiri la Bucureşti, în ianuarie 1990, cu Nicolae Macarov, vice-preşedinte al Asociaţiei de Prietenie şi Legături Culturale cu ţările străine, din Moldova Sovietică[38], cu Nicolae Dubău, vice-preşedinte al Consiliului de Stat al Planificării[39], în februarie acelaşi an, cu Andrei Sangheli, prim-vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri[40], în martie cu Mircea Snegur, preşedintele Sovietului Suprem al URSS Moldova[41] etc. - în iunie, Mircea Snegur, într-un interviu acordat în exclusivitate cotidianului „România liberă" încerca să rezume „problemele politice şi social-economice cu care se confruntă Moldova"[42]: după alegerile din acest an, s-a ales un parlament pluripartit; s-a pus capăt monopolului puterii deţinute de către partidul unic; s-a instituit pluralismul politic; se intenţionează desfiinţarea cumulului de funcţii; dar „anumite forţe nu sunt dispuse să renunţe prea uşor la poziţiile şi privilegiile lor".

Deputații rusofoni, de pildă, s-au retras din Parlament. Acesta, însă, își continua lucrările, chiar cu un spor de eficiență, pentru că rusofonii sunt minoritari. Însă, prioritatea priorităților rămâne intrarea moldovenilor în stăpânirea deplină a mijloacelor de exercitare efectivă a suveranității. În Moldova, ca peste tot în URSS, s-a declanşat trecerea la o economie de piață. Dar, se întreba Mircea Snegur: „cum să înaintăm, într-o asemenea direcție, când principalele întreprinderi sunt, încă, subordonate ministerelor unionale", conduse de rusofoni, de la Moldova? E necesară „autohtonizarea marilor unități", problemă „pe cât de acută, pe atât de urgentă". Este drept, continuă Mircea Snegur, că „am obținut, în mai puțin de un an, oficializarea limbii române, ca limbă de stat, introducerea limbii române, ca limbă de stat, introducerea grafiei latine, consacrarea drapelului tricolor, ca simbol național", dar, „toate acestea pot rămâne formă fără fond, dacă nu le altoim pe o solidă bază economică". În această mişcare de eliberare națională – relevă Mircea Snegur – „scriitorii au fost sufletul angajării schimbărilor pe care le-a cunoscut şi le cunoaşte Moldova". Şi ei, scriitorii, „rămân şi acum o forță motrice de neînlocuit". Este drept, explică Snegur, că relațiile interetnice se caracterizează încă prin „conflicte şi asperități", deşi conducerea Moldovei se pronunță şi practică „un dialog activ, atât cu populația rusofonă, cât şi cu cea găgăuză". Şeful legislativului din Moldova ar vrea ca, în limitele Perestroikăi, țara „să devină un stat suveran, în cadrul unei federații sau confederații"; adică: funcțiile vitale să rămână în seama fiecărui stat suveran. „De ce ar fi necesar, de pildă, ca tinerii moldoveni să-şi satisfacă stagiul militar în altă parte şi nu în propria lor țară?"

Cât despre modul „cum s-a văzut Revoluția română peste Prut?" Mircea Snegur răspunde prompt şi clar: „ca un fenomen iminent şi ca o mare erupție populară". Snegur – care se afla la Moscova la sfârşitul lunii decembrie la lucrările celui

de-al doilea Congres al Sovietului Suprem al URSS, ca deputat, susține şi el că, atunci „când am auzit că sunteți în pericol, am fost gata să vă sărim în ajutor". Snegur s-a aflat „la un pas" de-a fi propus cel de-al patrulea candidat la preşedinția României, la alegerile din luna mai 1990, alături de Iliescu, Rațiu şi Câmpeanu, dar, precizează el, le-a reamintit celor ce-au venit cu o astfel de propunere, că era „cetățean sovietic". Întrebat cum apreciază faptul că Ion Iliescu – ales preşedinte al României a făcut prima vizită la Moscova, deşi „sunt unii, chiar în RSS Moldova, care au crezut că ar fi fost, poate, mai normal, să se înceapă cu Chişinăul" – Mircea Snegur a răspuns ca un politician versat, experimentat: „E un fapt foarte normal", fiindcă, atunci când ai „un vecin ca URSS, e necesar, întotdeauna, să ai relații normale" cu acesta. Mircea Snegur a precizat, de această dată – eram în iunie 1990 – că „poate ar fi mai la locul său să fac eu o vizită la Bucureşti. Ceea ce nu trebuie să uităm e că trebuie să adâncim continuu relațiile bilaterale (cu România, n.n.), în toate domeniile, apoi să ne gândim la celelalte lucruri, pe care le simțim şi le dorim", lăsând, în suspensie, precizarea despre o eventuală **unire**. Autorii interviului au văzut în Snegur „un filosof", la care au desluşit „străvechea înțelepciune moldovească, care ne învață că fiecare lucru trebuie făcut la timpul lui"[43]. Precizăm că această vizită, Mircea Snegur a întreprins-o în România, în decembrie 1991, când a vorbit şi în fața Parlamentului de la Bucureşti[44].

În luna iulie 1990, „România liberă" a publicat un amplu dialog între Boris Buzilă[45] şi Ion Ungureanu, ministrul Culturii şi Cultelor din RSS Moldova – dialog care dezvolta şi completa informațiile despre transformările şi preocupările ce aveau loc la est de Prut. Astfel, la această dată, Moldova era singura republică din URSS, care înființase oficial un minister al culturii şi cultelor – sfidând Moscova, ce se proclamase decenii în şir ca „stat ateu" şi care, sub înrâurirea Perestroikăi şi după întâlnirea lui Gorbaciov cu papa Ioan Paul al II-lea, la 1

decembrie 1989, avea, acum, doar un „comitet pentru problemele religiei”. Din această perspectivă, la cererea expresă a Frontului Popular, noul minister creat la Chişinău – un Minister al Culturii şi Cultelor – avea şi o motivaţie şi inspiraţie de ordin tradiţional: în România postbelică exista un Minister al Artelor şi Cultelor. Acum, un Minister al Culturii şi Cultelor, avea menirea – în concepţia titularului acestuia – să emancipeze Biserica „la un nivel care s-o scoată din marginalizarea la care a fost supusă atâta timp”.

Ion Ungureanu explica – în continuare calvarul Bisericii Ortodoxe Române din Moldova de la Est de Prut sub bolşevici. În 1940, de pildă, existau 3 eparhii basarabene, cu aproximativ 1200 de parohii; dar în 1980 nu mai rămăseseră decât cel mult 200; peste 100 fuseseră dărâmate complet, iar restul erau într-o paragină jalnică – având, sub diriguitorii bolşevici, destinaţii dintre cele mai diferite: magazii, depozite, grajduri, garaje. Tot astfel, dintre zecile de mănăstiri mai funcţiona, ilegal, doar una singură, de călugăriţe. Atât în anii stăpânirii ţariste (1812-1917), cât şi sub bolşevici nu s-au tipărit cărţi de cult în limba „moldovenească”. Cărţile rămase din anii când zona dintre Prut şi Nistru revenise la România (1918-1940) erau interzise categoric: cei ce le aveau şi foloseau riscau să-şi piardă şi slujba şi libertatea. În unele localităţi au fost confiscate şi adunate icoanele din casele oamenilor.

Chiar în plină perioadă a Perestroikăi, pe vremea mitropolitului Serapion s-au adunat icoanele vechi ce mai rămăseseră pe la biserici şi mănăstiri, fiind duse la Moscova şi vândute pe valută. Biserica era astfel subminată, lovită şi pângărită, atât din afară, cât şi dinlăuntru. Noroc că mai ales femeile, în pofida tuturor restricţiilor, se duceau la biserică şi îşi botezau copiii, şi îşi înmormântau morţii, după datină. Propaganda antireligioasă – realizată prin organizaţiile de partid şi consomol, prin presă, cărţi, filme „mergea mână în mână ca propaganda antiromânească”, fiindcă stăpânii noştri

„se temeau că renaşterea națională poate veni prin biserică”; dar „credința în Dumnezeu – apreciază Ion Ungureanu – a fost păstrată în tainițele cele mai ascunse ale sufletului nostru” şi, continuă el, „poetul renaşterii noastre naționale – autorul magnificului imn închinat limbii naționale – a fost, nu întâmplător, preotul Alexe Mateevici”, însă, pe de altă parte, „renaşterea noastră națională e strâns legată şi de numele lui Ştefan cel Mare şi Sfânt”[46] – cu acesta au fost câştigate „două mari bătălii: pentru limba de stat şi grafia latină”, lucru pe care ministrul Culturii şi Cultelor a decis să-l înscrie „pe lespedea ce urmează să fie aşezată pe locul ultimului – să spunem – „exil” al acestei statui”; fiindcă statuia lui Ştefan cel Mare din Chişinău, opera sculptorului basarabean Alexandru Plămădeală, are şi ea „un destin dramatic, asemănător aceluia al fiilor ținutului nostru”. Dezvelită în 1928, cu prilejul împlinirii a 10 ani de la Unire, statuia nu şi-a părăsit locul inițial, până în 1940 – când, odată cu invazia sovietică, a luat drumul pribegiei. Începutul războiului l-a petrecut la Vaslui. Apoi, a revenit, în 1942, la Chişinău. Dar, în 1944, „a plecat din nou în refugiu, aflându-se o vreme la Craiova”. După război, statuia lui Ştefan a revenit la Chişinău, pe un alt soclu, cu alte inscripții, dar pe vechiul loc. Numai că, pe la începutul anilor ’70 a fost „blenduită”, cum se zice pe la noi”, adică îmbrâncită cu 18 m spre interiorul parcului. „De ce nu avea voie să stea la stradă?” explică ministrul, fiindcă era în rând cu V.I. Lenin şi „Ştefan cel Mare şi Sfânt, părând să-l mustre” pe Lenin cu crucea pe care o ținea în mâna stângă înălțată, în timp ce, în dreapta, se sprijinea pe spadă”.

Spre a nu depinde de „birocrația eclesiastică, ce se manifestă îndeosebi în relațiile eparhiei locale cu Patriarhia de la Moscova” – relevă Ion Ungureanu – se preconizează crearea unui exarhat, care va avea sub oblăduirea sa câteva eparhii, ca un prim pas spre autocefalia Bisericii din Basarabia. În ultimii ani, această instituție a fost refăcută. S-au reparat şi redeschis

peste 400 de biserici. S-a redeschis şi prima mănăstire, Căpriana. Se fac pregătiri pentru redeschiderea mănăstirii Curchiul (transformată de bolşevici în oficiu de nebuni) şi Noul Neamţ. România – releva ministrul Ungureanu – ajută acest proces de refacere şi consolidare a Bisericii, cu specialişti, sub conducerea arhitectului Anton Moisescu. Frontul Popular, la congresul al II-lea al său, a propus crearea Bisericii Ortodoxe Autocefale Române, a Basarabiei, Transnistriei şi Bucovinei de Nord, care va păstra unitatea dogmatică, canonică şi a cultului cu Biserica Ecumenică a Răsăritului, conducându-se în mod autonom şi având organe proprii, reprezentative, alese de clerici şi credincioşi, în mod democratic, pe baza unui nou statut.

Într-un alt interviu acordat ziarului „Dreptatea", sub semnătura lui George Achim[47], acelaşi ministru relua problematica încercării „expulzării românilor basarabeni din istorie", în anii comunismului sovietic, relevând că religia a exercitat şi continuă să exercite o autocenzură etică în rândul oamenilor, fapt exprimat prin constatarea frecventă, ce se aude din partea acestora: „suntem creştini, nu se poate să facem cutare sau cutare", or, comunismul a înlocuit religia „cu golul, cu haosul", cu „ceea ce n-are nimic sfânt". Întrebat „cum privesc românii basarabeni înspre românii din România?", ministrul de la Chişinău, relevă „atunci când s-a făcut românizarea românilor basarabeni, după Unirea din 1918, s-au făcut şi lucruri bune, dar şi multe greşeli". Între acestea din urmă, el apreciază că „după 1918, s-au adus în Basarabia puţini învăţători şi mulţi jandarmi", adică „nu preoţi, ci jandarmi, nu Cuvântul Domnului, ci omul puterii, care strânge impozite şi te cheamă la ordine", încât, în zilele noastre „nu mai avem nevoie de jandarmi din România, ci de preoţi şi învăţători". Ministrul de la Chişinău este de acord cu aprecierea lui Nicolae Iorga, cum că „Basarabia şi-a păstrat identitatea tocmai datorită ignoranţei", însă, în epoca interbelică, în mintea multor

basarabeni s-a încetăţenit ideea că „Basarabia era socotită de regăţeni un fel de Siberie, un teritoriu aflat la capătul pământului, iar venirea aici echivala cu o deportare”, deşi „unii deportaţi au fost nişte apostoli, şi-au făcut operă de apostolat”. Comentând miracolul întâlnirii unice şi masive pe podul de flori de la 6 mai, pe Prut, ministrul de la Chişinău constată că „pe cineva îi deranjează, de pildă, faptul că facem un pod de flori între fraţi”; el se întreabă: „cum poate fi atunci edificată Casa Comună Europeană?” El crede însă în capacitatea de renaştere, de emancipare, crede în forţa interioară ce o are „unirea-n cuget şi-n simţiri”, crede în onestitatea nealterată a neamului: „noi, românii, cu toată sărăcia noastră – multă lume din Occident rămâne impresionată când vine în contact cu noi – mai avem în fiinţa noastră o anume vibraţie, care în Occident s-a stins şi tocmai fiindcă avem valori şi forţe interne, incontestabile, nu e cazul să ne ruşinăm, privindu-ne”.

Din acest impresionant şi captivant dialog, menit să sporească explicaţiile, posibilităţile de cunoaştere reciprocă şi să înlesnească disponibilităţile de colaborare, nu lipsesc femeile. Scriitoarea, poeta, Valeria Grosu, de la Chişinău, îşi exprimă crezul său şi al femeilor de la est de Prut, într-un interviu, acordat revistei „Femeia” – intitulat *Ochii noştri se îndreaptă necontenit spre România*, şi semnat de Valeria Filimon[48]. Ea reia şi dezvoltă ideea privind menirea scriitorului în procesul transformărilor care au loc în Moldova: în această amplă mişcare de emancipare a românilor din imperiul sovietic „retragerea în Turnul de fildeş ar însemna o dezertare de la datoria firească a scriitorului”, aceea de „călăuză de conştiinţe”; ea simte că în fiinţa ei „se răsfrâng şi clocotesc toate umilinţele şi durerile părinţilor, înaintaşilor”. De altfel – explica ea – titlul primului ei volum, *Chip şi suflet* (1979) era o sintagmă a acestui adevăr. Iar celelalte şase opuri care au urmat – cu poveşti şi versuri dedicate copiilor – s-au vrut a le fi acestora „îndrumători de suflet şi de conştiinţă, mai ales, acum,

când se nasc şi cresc, într-un spaţiu vitregit şi însângerat de talpa strivitoare a unui colos”. Comentând şi explicând ceea ce s-a petrecut şi are loc la est de Prut, în rândul românilor din imperiul sovietic, poeta declara: „oastea cea mare (o aluzie inspirată, transfigurată, ce face trimitere la Ştefan cel Mare, care chema la ceas de primejdie, sub arme, pe toţi locuitorii apţi de luptă) a poporului a fost la noi, tot timpul la datorie, într-o continuă noapte de veghe. Moldovenii au decis mai bine să moară pe pământul strămoşesc, decât în gulagurile din Siberia”.

Exemplificând participarea femeilor basarabene la lupta de emancipare din aceşti ani, ea relatează: la 8 martie 1989, femeile din Chişinău s-au hotărât şi s-au unit să demonstreze. Au venit foarte multe femei din împrejurimile Capitalei, de la ţară. Şi-au luat copiii în braţe şi-au pornit spre sediul Comitetului Central al Partidului. De-ndată ce au ajuns în faţa somptuoasei şi luxoasei clădiri, au fost înconjurate, reperate, intimidate de trupe speciale. „Dar atunci s-a petrecut un miracol, un fapt senzaţional. Imensa masă de femei a ridicat deasupra capetelor buchete de flori, pe care le-au oferit miliţienilor. I-au anihilat, i-au paralizat cu aceste flori... De unde au avut aceste femei de la ţară, atâta curaj şi luciditate, stau şi mă minunez! Stau şi meditez. Ele, care nu au părăsit poate, niciodată satul, manifestau acum, alături de noi, cerând dreptul la unitate de limbă şi neam”.

Întrebată: în ce măsură noile reforme şi condiţii favorizează realizarea aspiraţiilor fundamentale ale basarabenilor, privind integrarea cu România, poeta aprecia: „deşi ţara e cuprinsă ca într-un cleşte de încrengătura economică a reţelei republicilor, ochii noştri se îndreaptă necontenit, cu speranţă în suflet, către România”. Oamenii vorbesc despre o viitoare posibilă Moldovă, în hotarele celei din vremea lui Ştefan cel Mare, cea despre care consemnează *Doina* lui Eminescu”. Deşi „adevărul istoric este unul singur –

spune poeta – şi nu se stabileşte prin consens, aşa cum vreau cei de la Moscova”, există, din nefericire şi intelectuali chiar, cum sunt „tehnicii agrari”, privilegiaţii din colhozuri şi sovhozuri, care vor pregăti şi înfăptui înlăturarea primului ministru, Mircea Druc, omul Frontului Popular.

În ceea ce s-a realizat până acum, aprecia poeta Valeria Grosu, cei peste 140 de scriitori „au fost cu toţii alături” şi ei au atras de partea lor studenţii, bătrânii, femeile. În campania pentru limbă – „doi ani a durat această activitate fără răgaz în satele Moldovei – noi, femeile, „eram ca nişte furnicuţe harnice”. Încât, nu se putea să nu izbândim: „s-a produs un miracol: a venit după noi, poporul”. Poeta Valeria Grosu mărturiseşte că la adunările de la Chişinău au venit pe jos oameni de la 200 şi chiar 300 km, de la Cahul şi Cernăuţi, din tot imperiul.

Informaţii extrem de preţioase despre realităţile din Moldova de peste Prut – şi despre adversităţile din Transnistria, de pildă – oferă într-un interviu acordat presei româneşti şi Mihai Cimpoi[49]. Critic şi istoric literar, filosof al culturii, redactor la revista „Nistru” şi la editurile „Cartea Moldovenească” şi „Literatură Artistică”, autor a numeroase studii şi lucrări de referinţă, Mihai Cimpoi s-a impus şi ca secretar literar la Teatrul Naţional şi Teatrul Poetic „Alexei Mateevici”, consultant la Uniunea Scriitorilor, iar din 1991 – preşedinte al acestui forum obştesc al literaţilor. Deşi acuzat în repetate rânduri de „naţionalism”, s-a angajat cu toate forţele şi prin toate mijloacele sale în mişcarea de renaştere naţională a românilor din imperiul sovietic. Din 1991 a devenit şi membru de onoare al Academiei Române şi membru al Organizaţiei Mondiale a Scriitorilor. Făcând, în luna noiembrie 1990, o analiză a luptei de emancipare a românilor din imperiul sovietic, Mihai Cimpoi[50] aprecia că, pentru prima oară în perioada de după război, în Moldova de la Est de Prut există un guvern naţional, compus din 18 miniştri basarabeni, condus de

Mircea Druc, reprezentant al Frontului Popular şi un preşedinte al Sovietului Suprem, adică al Parlamentului, condus tot de un român, Mircea Snegur. Acum, în acest moment istoric – relevă Mihai Cimpoi – „problema cea mare a Moscovei este căderea guvernului şi a Parlamentului”, pentru că e condusă exclusiv de români.

Moldova a fost condusă, până la declanşarea şi desfăşurarea reformelor gorbacioviste de „mafioţi care îşi aveau cuibul la Tiraspol”; în fruntea guvernului, a sovietului suprem şi Comitetului Central al Partidului Unic s-au aflat mereu, în majoritatea lor „ruşi şi ucraineni”, exceptând „doi-trei moldoveni, ca prezenţe formale” neputincioase. Procentul de alogeni şi moldoveni era dinainte stabilit de la Moscova. Chiar şi în plină desfăşurare a Perestroikăi, în 1989, Moscova a mai putut impune ca procentul moldovenilor, al autohtonilor, să nu fie mai mare de 20%. Anul 1990 e anul triumfului deplin al moldovenilor în conducerea ţării lor.

În interviul acordat revistei „Tribuna” – care îşi intitulează cu deplin temei relatările sale sub titlul de *Forţa nevăzută a Basarabiei* – Mihai Cimpoi face o evaluare Asupra românilor din Transnistria. El relevă că, în zona dintre Nistru şi Bug, cunoscută sub numele de Transnistria, există 86 de sate româneşti, unele fiind foarte mari, având în medie circa 5000 de locuitori fiecare. Numărul total al românilor transnistreni se ridica, în 1990, la circa o jumătate de milion, adică 500.000 de suflete.

Analizând şi caracterizând situaţia românilor transnistreni, Mihai Cimpoi dezvăluie drama recentă a acestei populaţii. Mulţi s-au reîntors la vetrele natale, după moartea lui Stalin, după reabilitarea din 1956. Alţii, chiar mai târziu. Mulţi români moldoveni sunt încă rămaşi în Federaţia Rusă – ceea ce, adăugăm noi, explică de ce Frontul Popular considera necesar ca în programul său, să se preocupe şi de soarta lor.

În Siberia – ne informează Mihai Cimpoi – există încă mulți români. Astfel, într-o localitate ce s-a întemeiat în timp ce se lucra la magistrala Baical-Amur, din circa 4000 de locuitori, 3.500 sunt români moldoveni. Ei nu dispun de nici o şcoală românească. Mulți nici nu mai vorbesc româneşte. Însă, prin numărul lor mare, răspândit în mai multe locuri „ar putea să pretindă o republică moldovenească în Siberia".

Un alt tribun al moldovenilor de peste Prut, scriitorul Nicolae Dabija completează şi el „fața nevăzută a Basarabiei".

Născut la 15 iulie 1948, în localitatea Codreni, județul Chişinău, Nicolae Dabija[51] este licențiat în filologie, autor al volumelor *Ochiul al treilea* (1975), *Apă neîncepută* (1980), *Zugravul anonim* (1985), *Aripă sub cămaşă* (1988), *Mierla domestică* (1992), *Dreptul la avere* (1993), *Lacrima care vede* (1994), *Oul de piatră* (1995). A obținut Premiul de stat al Republicii Moldova şi Premiul Academiei Române pentru *Antologia poeziei vechi moldoveneşti* (1995). În timpul reformelor gorbacioviste a devenit unul din principalii lideri, animatori şi îndrumători ai Renaşterii basarabene, scriind şi publicând o salbă de volume de eseuri, între care: *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămoşesc* (1991), *Nasc şi la Moldova oameni* (1992), *Daciada* (1991, 1992), *Domnia lui Ştefan cel Mare* (1991), *Transnistria* (1990), *Libertatea are chipul lui Dumnezeu* (1997), *Icoană Spartă, Basarabia* (1998). El este redactorul şef al revistei săptămânale „Literatură şi Artă".

Acordând în luna noiembrie un interviu revistei „Tribuna"[52], alături de Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija încearcă să explice cititorilor din România unele aspecte cu care se confruntă românii din imperiul sovietic. Între altele, completând informațiile date de Mihai Cimpoi, despre drama românilor din Transnistria, Nicolae Dabija relevă că, spre a stopa şi bloca drumul Moldovei spre suveranitate şi independență, Moscova ridică Transnistria contra

basarabenilor, spre a-i obliga să semneze „viitorul Tratat unional”, despre care românii de la est de Prut sunt conştienţi că întreaga mişcare separatistă, rusofonă „ca tot ce are loc în Transnistria este un joc al Moscovei, pentru a ne obliga să semnăm acest **contract al diavolului** (sublinierea noastră) încă pentru 50 de ani”.

Întocmai ca şi în Armenia, unde e război civil, unde zilnic au loc atacuri între armeni şi azerbaidjeni, în Transnistria, miliţienii au deblocat un pod şi la morga de la Dubăsari au fost găsiţi 3 morţi.

Care e interesul Moscovei să încurajeze separatismul transnistrean? „Avem de-a face – explică Dabija – cu un act de terorism, când o bucată de ţară e luată osttatică”, fapt ce sfidează cele mai elementare norme ale democraţiei; „legile internaţionale pedepsesc aceste acte, dar la noi ele sunt stimulate de la centru, de la Moscova”; interesul Moscovei „este enorm: Moldova poate deveni o mare piaţă de desfacere, atât a Occidentului, cât şi a Europei de Răsărit, a Rusiei”. Ruşii s-au bătut pentru Moldova „pentru a obţine gurile Dunării, această punte către Bosfor”. Pentru ruşi „Basarabia e o mină de aur. Avem cel mai bun cernoziom din Europa”, explică Dabija.

Care e poziţia lui Gorbaciov faţă de Moldova? „Gorbaciov – zice Dabija – este rus. Se situează pe poziţia ruşilor. Iar Rusia comunistă a moştenit politica ţaristă. Tot ce a făcut Rusia sovietică în acest secol, este o politică ţaristă”. Dabija credea, la acea dată, că „teatrul înscenărilor puse la cale de Moscova avea să se mute în Ucraina”, unde, „ruşii vor să creeze anumite republici unionale, pe ţărmul Mării Negre, cu oraşele Odesa, Nicolaev, Crimeea; vor să creeze republica rusă unională, care să se numească Rusia Nouă”. Moscova uită, sau se face că uită faptul că „prezenţa ruşilor în această regiune este rezultatul unei expansiuni şi colonizări masive, a acaparării abuzive de pământuri străine”. Liderul Renaşterii basarabene apreciază justiţiar că „Aşa s-a întâmplat şi cu Basarabia, unde,

până la 1812, nu exista nici un rus. Aşa s-a întâmplat şi cu Crimeea care, până la venirea ruşilor, la sfârşitul secolului trecut, era o peninsulă tătărască... Aşa cum moldovenii, duşi în Siberia, vor încerca să-şi formeze o nouă formă statală românească şi să declare că e patria lor”.

În legătură cu raporturile dintre Gorbaciov şi Elțîn – care interesau şi pe cititorii din România – Nicolae Dabija exprima opinia sa, că „Gorbaciov, părintele restructurării, este depăşit de evenimente. În schimb, Elțîn e primul care a afirmat că Rusia e un stat suveran”. Dabija credea că „Uniunea Sovietică trebuie să-şi caute o altă capitală”, fiindcă Rusia „e sat suveran”.

Cât despre atitudinea față de România, Nicolae Dabija preciza că „la noi s-a făcut, timp de o jumătate de veac, o agitație nu numai atiromânească, dar şi antinațională, însă – încheia liderul basarabean – în ultimii ani, s-a produs o minune, a avut loc o revelație a conştiinței”.

Un alt lider al Renaşterii mişcării naționale a românilor de la est de Prut, Valeriu Matei[53] - născut în 1959 în localitatea Cazangic, județul Lăpuşna, istoric, doctor în etnologie, scriitor, remarcat printre fondatorii şi susținătorii programului Frontului Popular, şi ajuns deputat în Parlamentul Moldovei în alegerile din 1990, 1994 şi 1998 etc. – a acordat şi el un interviu „Tribunei”, sub semnătura aceluiaşi Ion Cocora[54].

Valeriu Matei abordează pentru cititorii din România problema mişcării separatiste transnistrene – unde „foarte multă populație românească a fost mancurtizată” – şi unde rusofonii exercită încă rolul de instrument al Moscovei. Ca fondator şi luptător de seamă al Frontului Popular, el crede că tentativele de a se crea două republici unionale – Moldova şi Transnistria – sunt în contradicție cu ambele constituții, atât cea a Moldovei, cât şi cea a URSS, apreciată drept „cea imperială”. Transnistrenii (adică, a se înțelege: rusofonii, care

conduc la Tiraspol) – explică Matei – îi acuză pe liderii de la Chişinău de „românizare”, nu sunt de acord cu introducerea limbii române, ca limbă oficială de stat şi cu tricolorul, ca simbol de stat; Moscova s-a supărat pe basarabeni că „au recunoscut, printre primii, Lituania”, ca stat independent – inițiativă promovată în Parlament de Valeriu Matei.

Dorința de suveranitate deplină a Moldovei este o necesitate istorică imperioasă pentru că „s-a constatat că Moldova a participat la întreprinderi construite pe alte teritorii, cu cheltuieli de trei ori mai mari decât cele de pe propriul ei teritoriu”, ceea ce nu poate fi decât o exploatare a locuitorilor din Moldova de către stăpânul de la Moscova.

Dacă Moscova a lansat ideea chemării de voluntari, care „să apere” menținerea Lituaniei în cadrul URSS, Parlamentul de la Chişinău a oprit plecarea unor astfel de „luptători voluntari” de pe teritoriul ei, fie ei chiar din Transnistria, tocmai pentru a preveni „ciocniri de mare amploare”. Rusofonii din zonă ar fi vrut să mai aibă, ca în trecut la Chişinău „o haită de docili”, supuşi şi ascultători, față de Moscova; şi dacă încercarea lor de-a trimite „voluntari” care să lupte pentru apărarea intereselor Moscovei în Țările Baltice nu le-a reuşit – relevă Valeriu Matei – ei, rusofonii din Transnistria, au devastat procuratura din Dubăsari, au scos arhiva în stradă şi i-au dat foc, deşi acolo românii, cei mai mulți timorați, mancurtizați de stăpânirea bolşevică, ocupă, totuşi, un procent de 88% din totalul populației.

Despre situația Bisericii Ortodoxe din Moldova de la Est de Prut ne informează şi părintele Ioan Ciuntu, deputat în Parlamentul de la Chişinău care, în toamna anului 1990 a acordat şi el un interviu presei din România, interviu consemnat de Ion Cristofor[55].

De loc din Chişinău, absolvent al seminarului teologic din Odessa şi al Facultății de Teologie de la Moscova, protopop al zonei centrale a Basarabiei, părintele Ioan Ciuntu a

îmbrățişat ideile pentru emanciparea națională a credincioşilor săi şi a devenit deputat în Parlamentul Moldovei. El s-a afirmat şi remarcat prin strădanii merituoase în editarea şi difuzarea cărților religioase, necesare cultului ortodox şi a devenit, în ultimii ani, redactorul şef al revistei ortodoxe „Luminătorul”.

El apreciază că în vreme ce în ultimii ani s-au făcut importante progrese pe tărâm politic şi cultural în sânul Bisericii progresele se resimt mai greu. Preoții şi-au făcut studiile fie la Moscova, fie la Leningrad şi sunt stăpâniți încă de „duhul rusesc”; citează cazul moşului său, preotul Antonie Todireanu, om în vârstă, veteran de război, care, trebuind să-l primească şi să-i vorbească, în timpul unei vizite, pe mitropolitul Basarabiei, episcopul Serapion, şi-a scris pe o hârtie o urare de bun venit, în ruseşte – fiindcă şeful Bisericii Ortodoxe din Moldova era rus şi nu vorbea decât limba stăpânilor de la Moscova – dar, neputând-o citi cum trebuie, mitropolitul l-a certat şi întrebat: „cum nu ştii ruseşte, hai, vorbeşte, zii în ruseşte!” şi părintele Ioan Ciuntu se întreabă, întristat şi revoltat: „Auzi, domnule, să vină străinii şi să-ți impună în ce limbă să vorbeşti, în ce limbă să te rogi lui Dumnezeu!” Un alt episod s-a petrecut cu prilejul sfințirii Catedralei din Chişinău, când – relatează părintele Ioan Ciuntu – „în marea de oameni, adunată, mitropolitul Serapion a început să predice în ruseşte. Iar poporul a strigat: „În româneşte! În româneşte!” Oamenii au intrat cu tricolorul în Catedrală, iar mitropolitul a fost silit să-şi ia rămas bun de la Basarabia” – adică a fost practic huiduit şi silit să plece din înaltul scaun ce-l ocupa pe nedrept.

Părintele deputat Ioan Ciuntu se pronunța pentru reluarea şi lărgirea legăturilor cu România, pentru a se înlătura situația „cu adevărat tragică” din acest domeniu. În prezent, la nivelul anului 1990, numărul bisericilor, care au fost deschise, a crescut de la 197 de lăcaşuri, câte funcționau la începutul Restructurării, la aproape 800. Cât despre mănăstiri, ele au fost

„transformate în sanatorii de boli nervoase, de boli venerice sau de tuberculoză”, iar „unele lăcaşuri au fost distruse în întregime”. Pentru repararea şi deschiderea mănăstirii Căpriana s-au adunat circa 600.000 de ruble, dar nu s-au utilizat decât mai puțin de 30.000 de ruble, restul s-au furat: „s-au făcut multe hoții pe spinarea Bisericii Moldovei. Banii care intrau în cadrul episcopiei noastre luau drumul Moscovei sub diferite pretexte: «fondul țării», «fondul lui Lenin», «fondul Cernobâl», «fondul arhitecturii» etc.”.

Părintele deputat este partizanul suveranității Moldovei, pentru a se pune ordine şi în acest domeniu. Deşi „s-au făcut unele schimbări în Constituție, mai sunt de îndreptat multe strâmbătăți şi nelegiuiri. Biserica e despărțită de şcoală”. El susține „introducerea religiei în şcoli, legiferarea sărbătorilor ortodoxe – ca acelea de Crăciun, de Paşti etc. – dorite de popor, în locul zilei armatei sovietice de la 23 februarie sau altele...” Apoi este necesară „autocefalia” fiindcă, „chiar în momentul de față, totul se hotărăşte la Moscova. Dacă vrem să deschidem o biserică, dacă vrem să acordăm o gradație unui preot, trebuie să cerem, încă, aprobarea de la Moscova. Cum poate să ştie Moscova mai bine decât noi care sunt meritele unui preot ce slujeşte într-un cătun umil din Moldova?” Apoi, chiar „ca să trimitem o telegramă în România, aceasta trebuie să facă numaidecât un ocol pe la Moscova”. Ca urmare – conchide părintele deputat – singura „rază de lumină” pentru basarabeni sunt „relațiile cu România”[56].

Spre a întregi imaginea Bisericii Ortodoxe din Basarabia notăm că, la Căuşeni s-a păstrat o biserică, «Adormirea Maicii Domnului» săpată, îngropată în pământ, datând, se pare, ca şi orăşelul din epoca lui Ştefan cel Mare şi având toate elementele picturale şi arhitecturale, de o mare frumusețe, specifice stilului moldovenesc. Oamenii din partea locului, bătrânii, în special, o cred «făcătoare de minuni», o vizitează în taină, se roagă cu evlavie, scriu bilețele cu

dorințele lor, trăiesc satisfacția ca aceste dorințe să li se şi împlinească. Există şi un miracol unic: în zilele cu soare, duminica, în timpul slujbei, din ferestrele mici, cât lățimea unei palme, pătrund trei fâşii de raze „care se îngemănează şi luminează Sfânta Masă din mijlocul altarului, încât se poate citi, ca la lumina zilei; iar credincioşii se minunează şi astăzi „cum au ticluit şi izbutit meşterii aceia din vechime, să cadă lumina înăuntru, chiar în clipa sfințirii darurilor, în momentul suprem al slujbei”[57].

IV.4. Acțiuni pentru reluarea, dezvoltarea şi consolidarea unității vieții spirituale ale românilor din imperiu cu confrații din patria-mamă

Dintre toate formele de colaborare, între statul român şi românii din imperiul sovietic, relațiile pe tărâm spiritual devin o componentă prioritară permanentă. Schimb de cărți şi manuale şcolare, burse acordate elevilor şi studenților, simpozioane, dezbateri, spectacole comune, sesiuni ştiințifice, întâlniri folclorice, excursii, colaborări în domeniile învățământului, bisericii, presei, istoriei, limbii şi culturii sunt doar câteva din căile prin care se reia, dezvoltă şi consolidează unitatea vieții spirituale, pe care se pot aşeza şi stimula relațiile politice şi cele economice.

La 1 martie 1990, de pildă, în foaierul Teatrului din Chişinău, se deschide Expoziția de Artă Populară Românească. Artiştii români sunt prezenți pentru prima oară – după o întrerupere de exact o jumătate de veac – cu ceea ce țara are mai de preț în cadrul Festivalului Folcloric «Mărțişor» 1990. Presa de pe ambele maluri ale Prutului relatează pe larg, în cuvinte calde, emoționante, despre acest „arc al frăției”[58], despre reîntâlnirea simbolică, atât de unitară şi, totodată, diversă, prin spiritul unitar al limbii şi culturii româneşti. Timp de 10 zile, pe scenele din Capitala Moldovei, dar şi în raioane şi comune vor evolua ansambluri de muzică din Moldova,

Ucraina, Rusia, Lituania, Belarus etc. – şi pentru prima dată şi din România, de unde participă Ansamblul „Crăişorul munților” din Alba Iulia, cu soliştii Maria Ciobanu, Maria Dragomiroiu, Leontina Fărcaş, Ioan Bocşa şi celebrul interpret Gheorghe Zamfir, cu o suită de cântece din tezaurul folcloric național. În cadrul celor peste 200 de spectacole prezentate[59], dansurile şi cântecele româneşti, adevărate perle ale tezaurului folcloric românesc, au cucerit şi vrăjit publicul spectator prin spontaneitate, diversitate, simplitate, originalitate şi frumusețe. Cine, oare, asistând şi vibrând la o astfel de amplă manifestare se mai poate îndoi de vitalitatea şi unitatea acestui popor, atât de greu încercat de-a lungul istoriei?

În aceeaşi lună, martie 1990, la Chişinău a fost organizată şi inaugurată şi expoziția „Tehnica informatică de calcul şi de radioelectronică în România”. Despre aceasta, corespondentul Agenției TASS de la Chişinău anunța că „expoziția are un caracter comercial şi constituie, totodată, o invitație de cooperare în producția de electronică industrială, de cercetare şi casnică”[60].

O semnificație aparte o au şi întâlnirile şi dezbaterile dintre intelectualii din România şi cei din spațiul sovietic. La Congresul din zilele de 24-25 martie 1990 de la Gălăneşti-Rădăuți, din sudul Bucovinei, cu prilejul reînființării societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina au luat parte delegații din întreg spațiul locuit de români. Astfel, din nordul Bucovinei, erau prezenți: poetul Vasile Levițchi, prof. univ. dr. Grigore Bostan, poet, scriitor, folclorist şi preşedinte al Societății pentru Cultură «Mihai Eminescu» din Cernăuți, poetul tribun Vasile Tărâțeanu, ziarista Maria Toacă, redactor la „Zorile Bucovinei” din Cernăuți, Dimitrie Covalciuc, redactorul şef al revistei anuale de cultură şi folclor „Țara Fagilor” de la Cernăuți; din Basarabia au participat: prof. univ. dr. Ion Niculiță, decanul Facultății de Istorie, de la Universitatea de Stat din Chişinău, Ion Țurcanu, secretar de

stat al R. Moldova, în vreme ce, din Capitala României, au fost prezenți: acad. Vladimir Trebici, demograf, economist, originar din Horecea de lângă Cernăuți, criticul şi istoricul literar George Muntean, juristul şi istoricul Radu Economu, alături de oameni politici, învățători, universitari din Suceava. Discuțiile s-au purtat în cele două zile de dezbateri, sub înrâurirea lozincii lansate şi propagate de ctitorii României moderne – „Unire-n cuget şi simțiri" – care era şi un imperativ al momentului[61].

Crearea unui cadru instituțional pentru menținerea şi întreținerea acestui dialog permanent – cum e cazul cu Societatea pentru Cultura şi Literatura Română din Județul Suceava şi sora ei de la Cernăuți, Societatea de Cultură «Mihai Eminescu» - formează o pildă urmată şi de alte centre culturale româneşti. În luna mai 1990, de pildă, se fondează şi îşi începe activitatea Asociația Culturală Pro-Basarabia şi Bucovina, la Cluj. În apelul lansat la 8 mai 1990, ea se declară „deschisă tuturor fiilor pământului dintre Prut şi Nistru, dar, totodată, şi bucovinenilor, transilvănenilor şi tuturor acelora care doresc să sprijine promovarea caracterului unitar al limbii, culturii, spiritualității româneşti ştiințifice şi artistice". Asociația îşi propunea să sprijine folosirea limbii române în învățământ, cultură, ştiință în Republica Moldova, prin colectarea şi expedierea de cărți şi manuale şcolare, abonamente, reviste, ziare româneşti etc., astfel încât fiecare bun patriot să urmeze îndemnul: o carte pentru Basarabia şi o alta pentru Bucovina. Asociația îşi propune, totodată, să sprijine schimbul de vizite pe bază de reciprocitate dintre artişti şi oameni de cultură, cercetători, cadre didactice, studenți, elevi. De asemenea, îşi propunea să organizeze concerte, expoziții, tabere de creație, cursuri de perfecționare, vizite cu caracter turistic, să promoveze legăturile culturale[62]. Astfel de asociații apar şi la Suceava[63], Iaşi[64] şi alte centre.

La începutul lunii iulie 1990 se înființa şi la Chişinău o filială a Asociației Pro-Basarabia şi Bucovina. Presa locală

explica faptul că asociaţia din Capitala Moldovei era continuatoarea celei create în 1950, în străinătate, de un grup de emigranţi basarabeni şi bucovineni. Asociaţia se anunţa în comunicatul dat la Chişinău la 11 iulie, că are ca scop „propagarea şi apărarea valorilor culturii româneşti". Ea „are un caracter apolitic", urmărind: studierea istoriei Basarabiei şi Bucovinei, cunoaşterea culturii naţionale, cercetarea şi conservarea tradiţiilor, datinilor, obiceiurilor, folclorului, preţuirea şi răspândirea spiritualităţii româneşti[65].

Între marile întruniri de suflet, la care au luat parte câteva zeci de mii de români de pretutindeni şi care a avut o mare rezonanţă în sufletele participanţilor se înscrie şi parastasul de la Putna din 2 iulie 1990, închinat împlinirii a 495 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ştefan cel Mare. Aceasta era prima manifestare de amploare, organizată în condiţii de libertate deplină, după cea din 1904, când Bucovina se afla încă în frontierele imperiului habsburgic.

Manifestarea, organizată din vreme, în conformitate cu hotărârea Sfântului Sinod de la Bucureşti, aduna la Putna, în zilele de 2-4 iulie, câteva zeci de mii de oameni de toate vârstele şi profesiile, sosiţi atât din ţară, cât şi din nordul Bucovinei şi Basarabia, în frunte cu fruntaşii politici şi oameni de cultură, ierarhi şi poeţi ai Bisericii Ortodoxe şi credincioşi de rând.

Astfel, printre personalităţile prezente, erau: P.F. Teoctist, patriarhul României, I.P.S. Daniel Ciobotea, mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, P.S. Antonie, episcopul Cernăuţiului, reprezentanţi ai guvernelor României, republicii Moldova şi Ucraina, Ion Iliescu, preşedintele României, deputaţi şi scriitori – Ion Alexandru din Bucureşti, Ion Ungureanu şi Mihai Cimpoi din Chişinău, Vasile Tărâţeanu de la Cernăuţi, numeroşi oameni de vârste şi profesii diferite. Pentru câteva ceasuri, participanţii aveau senzaţia că România întregită de după 1918 era iarăşi refăcută. Cuvintele de ordine

ale participanților erau „Libertate! Unitate! Dreptate!" Sucevenii au strâns şi donat cu acest prilej circa 1500 de cărți şi manuale şcolare pentru românii din nordul Bucovinei şi ținutul Herța. Poetul şi profesorul de limba şi literatura română din Cernăuți, Vasile Levițchi, declara emoționat corespondentului Agerpress: „venim din partea de nord a Bucovinei, din Țara Fagilor, cu bucuria că **am izbândit să dăinuim** (subl. V.L.), să nu ne pierdem limba, credința, fiindcă am trăit şi muncit sub semnul speranței că odată şi odată vom reveni, într-o zi, la albia firească a statalității şi spiritualității noastre"[66].

În fapt, adunarea de la Putna se organiza şi desfăşura în spiritul uneia dintre revendicările înscrise în programul Frontului Popular: aceea ca românii de pe ambele maluri ale Prutului să se poată întâlni şi sărbători anumite aniversări istorice comune.

Prezent la manifestarea de la Putna, Ion Ungureanu, ministrul culturii şi cultelor din Republica Moldova, relata la câtva timp, în presa românească, în spiritul acestei adunări populare, „biografia" monumentului de la Chişinău, închinat lui Ştefan cel Mare – şi fiindcă cel mai glorios dintre domnitorii Moldovei întregi fusese un permanent sfătuitor şi confesor al românilor de la est de Prut, în întreaga mişcare de emancipare politică din ultimii ani, el făcea printre primii propunerea trecerii lui Ştefan cel Mare în rândul sfinților poporului român.

„Biografia" monumentului lui Ştefan cel Mare de la Chişinău avusese, până în aceste zile, un destin tot atât de zbuciumat şi încercat, ca şi al românilor. La 29 aprilie 1928, statuia lui Ştefan fusese înălțată şi inaugurată „prin osârdia fiilor Basarabiei". La 28 iunie 1940 a fost evacuată din calea ruşilor, la Vaslui, iar soclul ei distrus de invadatori. La 25 august 1942 statuia era readusă la Chişinău şi repusă lângă Arcul de Triumf. Dar, la 20 august 1944 era din nou evacuată şi păstrată în ascuns, la Craiova. În 1945 fusese reîntoarsă la

Chişinău – la cererea expresă a populației – dar crucea, spada, soclul, inscripțiile au fost schimbate, denaturate, după voința bolşevicilor. În 1972, monumentul fusese dus mai în interiorul parcului, la vreo 18 m, departe de bulevard, fiindcă la vedere fusese aşezată statuia lui V.I. Lenin. Bolşevicii aşezaseră „statuia celui mai mare domnitor al nostru – zice Ion Ungureanu – la poarta parcului, ca uşier, pe un postament sărac şi mic”. Dar – continuă ministrul Culturii şi Cultelor de la Chişinău – „s-a întâmplat miracolul lui Dumnezeu! Basarabenii au început să vină cu flori la domnitorul lor, şi în anii din urmă, cu numele lui Ştefan cel Mare pe buze am repurtat trei mari victorii sfinte: limba de stat şi grafia latină, la 31 august 1989, drapel tricolor la 27 aprilie 1990 şi suveranitate națională la 23 iunie 1990”[67].

La 31 august 1990, statuia lui Ştefan cel Mare a fost reaşezată pe locul său inițial – iar cea a lui Lenin, înlăturată şi dată la lada cu gunoi.

Au fost refăcute inscripțiile inițiale, autentice. A fost refăcut soclul inițial, din aceeaşi piatră, adusă de meşteri pietrari de la Posăuți şi prelucrată de restauratorii din Chişinău. Lucrarea, restaurarea, constituie, astfel, un omagiu adus atât sculptorului, Alexandru Plămădeală, cât şi arhitectului Bernardazzi. E şi un act de cultură: „numai un popor care se respectă, un popor matur şi cu vechi tradiții, poate proceda în felul acesta”. Parafrazându-l pe Amstrong – cel care, punând cel dintâi dintre oameni, piciorul pe lună, spunea „Un mic pas pentru om e un pas uriaş pentru omenire” – ministrul Culturii şi Cultelor de la Chişinău relata că, readucând statuia cu 18 m mai lângă bulevard, cum fusese inițial, „cei 18 m înseamnă pentru noi infinit de mult în spațiul luptei pentru întregirea spirituală a neamului: anul 1918, când a fost întregită şi adunată în aceleaşi hotare toată suflarea românească”.

Povestind – şi noi transcriind – destinul statuii de la Chişinău, ministrul Ion Ungureanu mai face câteva observații:

„n-am voit să-i punem soclu de granit, cum au unii oaspeţi nepoftiţi prin aceste părţi”; de aceea „soclul e făcut din piatra noastră modestă, dar eternă, din piatra ţinutului Basarabiei, apărat de Ştefan cel Mare”. O a doua observaţie e aceea că, faţă de creatorii din 1928 – care au vopsit soclul în alb – „noi, zice Ion Ungureanu, l-am vopsit în negru, în semn de doliu. Şi aşa va rămâne atâta timp cât Basarabia nu-şi va recăpăta deplina suveranitate «din Hotin şi pân' la Mare»”. Apoi, deasupra capului de zimbru e o stea în cinci colţuri; lumea m-a întrebat: de ce? „Vă promitem că în ziua în care domnitorul va fi canonizat, vom schimba steaua în cinci colţuri, într-una cu opt colţuri, steaua neprihănirii Maicii Domnului”, încheia ministrul[68].

Reluarea, dezvoltarea, diversificarea, amplificarea şi consolidarea unităţii culturale româneşti este, de fapt, cea mai importantă consecinţă reală, vitală, imediată şi de durată, a tuturor strădaniilor întreprinse de românii din spaţiul vechii Dacii, fie liberi, din România postdecembristă, fie ţinând încă, oficial, de Moscova. Ansamblurile artistice, , cu precădere cele folclorice, trec lesne graniţele arbitrare, spre răsărit, ori spre nord, de la români pentru români şi invers. Astfel, Ansamblul studenţesc „Arcanul” de la Universitatea „Ştefan cel Mare” Suceava, întreprinde, bunăoară, în luna iulie, un turneu în nordul Bucovinei, prezentând spectacole, fie pe scenele Caselor de Cultură din Storojineţ, Cernăuţi sau Budineţ, fie la căminele culturale din satele româneşti din nordul provinciei[69].

În aceeaşi lună, Ansamblul «Mugurel» pregăteşte, împreună cu un grup de solişti şi interpreţi de la Ansamblul „Ciprian Porumbescu” un amplu şi unic spectacol, sub genericul «*Cântă Chişinăul şi Suceava*», spectacol prezentat într-un lung turneu în sudul Bucovinei şi peste Prut[70].

În Capitală, în Sala Mare a Palatului Republicii, bucureştenii au prilejul să-i asculte pe cei mai redutabili dintre mesagerii artiştilor basarabeni, membrii celebrului Ansamblu

„Lăutarii”, sub conducerea maestrului Nicolae Botgros, care vine împreună cu soliştii Nicolae Şulac, Valentin Cojocaru, Lidia Bejenaru, Nicolae Cojocaru etc.[71].

Militând prin toate mijloacele pentru apărarea, dezvoltarea şi utilizarea limbii lor materne în toate împrejurările vieții cotidiene, basarabenii organizează la 27-31 august 1990 la Chişinău un amplu ciclu de manifestări culturale şi ştiințifice sub genericul *Limba noastră cea română*[72], iar bucovinenii din nordul provinciei – la 2 septembrie *Sărbătoarea limbii române*[73], la care iau parte, din întreg spațiul locuit de români, filologi, istorici, poeți, scriitori, profesori, etnologi etc.

La Chişinău, de pildă, la manifestarea dedicată în 1990 «limbii noastre cea română» iau parte, în Piața Marii Adunări Naționale, circa 750.000 de oameni. Sunt prezente personalități din toate teritoriile româneşti. De la Bucureşti – I.P.S. Daniel Ciobotea, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, I.P.S. Vladimir, arhiepiscop al Chişinăului şi Republicii Moldova de peste Prut. Cei doi înalți ierarhi inaugurează seria manifestărilor la 27 august, printr-un *Te Deum*, în Catedrala Neamului, prilej cu care, în prezența principalilor conducători ai guvernului şi Sovietului Suprem din Moldova are loc şi dezvelirea monumentului restaurat, închinat lui Ştefan cel Mare. În momentul emoționant, când clopotele Catedralei sună prelung şi anunță sfârşitul slujbei, când, în fața mulțimii imense, Mircea Snegur dezvăluie monumentul restaurat, un sol venit anume de la Putna, aduce o făclie aprinsă de la Candela ce arde necontenit, de la 2 iulie 1504 şi până astăzi, făclie care, înmânând-o preşedintelui Parlamentului, i se face urarea să ardă şi aici, pe soclul acestui monument. În aceeaşi clipă unică, un pumn de țărână de la Putna e presărat lângă soclul statuii lui Ştefan cel Mare de la Chişinău: fie ca „pământul sfânt al Putnei – rosteşte inspirat şi răspicat I.P.S. mitropolitul Moldovei şi Bucovinei – să se amestece cu pământul sfânt al Basarabiei,

spre veşnica lui stăpânire, de către poporul român!”[74]. Sunt prezenți românii din nordul Bucovinei, în frunte cu poetul Ilie Zegrea, preşedintele Uniunii Scriitorilor; din Transnistria – numeroşi români, în frunte cu Vasile Marina. Dintre basarabeni, sunt prezenți poeții Dumitru Matcovschi (proaspăt ieşit din spital, după ce s-a încercat asasinarea lui, într-un accident provocat de rusofoni) şi Ion Hadârcă, preşedintele Frontului Popular. În preajma statuii şui Ştefan cel Mare sunt prezenți Doina Uricaru, Dan Verona, Mircea Florin Şandru, cântărețul Tudor Gheorghe etc. Poetul Nicolae Dabija – redactorul şef al revistei „Literatură şi Artă” – referindu-se, într-un cuvânt omagial, la victoriile lui Ştefan cel Mare, declară: „Este cea de-a 48-a bătălie, câştigată de Ştefan cel Mare şi Sfânt, aici, la noi, la Chişinău”, făcând aluzie la introducerea limbii române, ca limbă oficială, de stat, cu grafie latină, adoptarea tricolorului şi declararea suveranității Moldovei.

În acelaşi timp, în cuvântarea rostită lângă statuia lui Ştefan cel Mare, primul ministru, bucovineanul Mircea Druc, apreciază că: „Dintre toate poruncile, pe care le ştim cu toții, una merită să fie oarecum revăzută, cea care spune «iubeşte-ți aproapele»”. Eu zic, că trebuie să constat şi iubirea aproapelui meu. Noi, poporul, sperăm că vom cuceri iubirea vecinilor noştri. Astăzi, când noi suntem în mare sărbătoare, astăzi, când l-am readus pe Ştefan cel Mare pe postamentul său, vecinii, apropiații noştri, ne atacă la hotare... Noi, moldovenii – dacă cineva va îndrăzni să ne mai ia turmele şi pământul – nu vom mai repeta blândețea ciobanului din Miorița, cum ne vor unii. Nu vom mai fi acea chintesență de supuşenie...” În încheiere – consemna corespondentul George Achim – primul ministru a transmis în limba engleză un apel către comunitatea internațională şi către românii din exil, despre dorința de libertate a românilor din spațiul sovietic[75].

Sărbătoarea *Limba noastră cea română*, desfăşurată la exact un an de când forumul legislativ al Moldovei a introdus limba română şi grafia latină ca limbă de stat, a constituit un vibrant şi emoţionant omagiu închinat vorbitorilor şi slujitorilor limbii române, care – aprecia un alt contemporan, Paul Lăzărescu – „de la George Sion cu «Mult e dulce şi frumoasă limba ce-o vorbim», la Alexei Mateevici, cu «Limba noastră-i graiul pâinii» şi până la Grigore Vieru, cu «Mai mult noroc şi avere eu nu am / Decât, în suflet graiu-acestui paşnic neam» - generaţii de scriitori basarabeni au întreţinut mereu flacăra vie a limbii române”[76]

Impresionat de sărbătoarea *Limba noastră cea română*, Paul Lăzărescu era, în acelaşi timp, şi îngrijorat de „alte evenimente basarabene, ce aveau loc simultan”. Era vorba de creşterea tensiunii lor interetnice, alimentate şi generate de mişcarea „găgăuzz-halk”, care atenta la integritatea teritorială a Moldovei, prin convocarea şi desfăşurarea, în acele zile, la Tiraspol, a Congresului deputaţilor din zona nistreană şi proclamarea aşa-zisei republici «nistro-smirnovieze». Acestea, afla şi consemna Paul Lăzărescu, nu erau decât „scenarii bine cunoscute ale vechiului regim”, ostil reformărilor şi transformărilor gorbacioviste[77].

Să consemnăm – şi să lăudăm faptul – că în ajunul manifestărilor «*Limba noastră cea română*» ieşea din tiparniţa de la Chişinău, după o jumătate de veac de opresiuni şi obstrucţiuni, cel dintâi *Abecedar* în limba română şi cu litere latine. Autorii acestei „cărţi de căpătâi a învăţării scrisului” erau Grigore Vieru şi Spiridon Vanghelie. Ei au încercat să facă din primul abecedar şi „un manual de istorie”, care să-i înveţe pe elevi şi „despre Ştefan cel Mare, despre Dragoş Vodă, Alexandru cel Bun, Vasile Lupu, Al.I. Cuza şi alţii”. Apreciind că prin această carte de însemnătate vitală pentru generaţia tânără, îşi îndeplinea o îndatorire fundamentală faţă de urmaşi, poetul Grigore Vieru, declara: „de-acum, pot să mor

liniştit". Primul ministru, Mircea Druc, prezentându-i el însuşi abecedarul, spunea cu emoție: „n-am scris, niciodată, nici mamei, nici iubitei şi nici n-am completat vreo fişă oficială, în altă limbă, decât în cea a părinților şi străbunilor, limba românească"[78].

Meditând şi scriind despre *Limba noastră cea română*, acelaşi participant direct, Paul Lăzărescu[79] se oprea, analiza şi aprecia unele elemente ale unității limbii române: permanentele mişcări, acele intermigrații ale românilor din interiorul şi exteriorul arcului carpatic între şi spre toate ținuturile româneşti – fiindcă lanțul Carpaților a fost mereu, cu numeroasele sale trecători, dintr-o parte într-alta „un liant între români şi nu o frontieră"; acea transhumanță, practicată de secole, când oierii transilvăneni, strecurându-se prin trecătorile Carpaților coborau de la munte la şes până la țărmurile Mării Negre iar unii dintre ei depăşind chiar apa Nistrului, ajungeau până-n Crimeea; apoi, în secolele XV-XVII, domnii din Moldova şi Muntenia aveau întinse posesiuni în Transilvania, cetăți întărite de-a lungul Carpaților, cu zeci şi zeci de sate în jur, ca nişte trainice şi tainice punți de colaborare şi de apărare; se adăugau circulația cărților şi a preoților, care plecau, fie din tiparnițele şi mănăstirile din Muntenia, fie din cele din Moldova spre Transilvania, unde ortodoxismul era oprimat şi doar tolerat etc. De aceea, gândind la unitatea, care s-a realizat şi care s-a păstrat, acest ziarist scrie cu deplin temei: „... Haşdeu, Eminescu, Luchian, Iorga, Enescu... întruchipează geniul şi poezia, culoarea şi lumina, ştiința şi gândirea, armonia şi cântecul neamului nostru, toți au scris, au gândit, au vorbit şi cântat într-un **glas unitar**, «**limba noastră cea română**» (subl. P.L.), aceeaşi pretutindeni, de la Dunăre la Mare, de la Nistru şi până la Tisa"[80].

O avalanşă de gânduri, de meditații similare îi trezeşte şi-l cucereşte şi pe un alt ziarist, venit din România la Chişinău, să-l asculte aici pe Tudor Gheorghe – trubadurul, care, în

cântecul *Dorul meu de dincolo de Prut*, închinat Basarabiei – cu prilejul comemorării lui Eminescu – se apropie „de o performanță izvoditoare de istorie”, încât „fiecare notă, asemănătoare unor armonii cerești, grele de lumină, îndârjeau auditorul, în dorul său de frați întru limbă, cuget şi simțire, de dincolo de Prut” şi ascultându-l, vrăjit, acest ziarist aude în interiorul ființei, glasul tainic „dinlăuntrul istoriei” şi negreşit crede că, cineva i-a şoptit „spre aducere aminte, textul protestului, înaintat sultanului la 7 noiembrie 1812, de către Divanul Moldovei, împotriva ruperii din glia noastră a Basarabiei: «tot timpul şi inima țării, izvorul viselor, chelarul Țării, ogoarele de grâu şi orz, cele mai întinse..., precum de la moşii şi strămoşii lor le-au apucat în întregime ale Moldovei, aşa să rămână şi de-acum înainte»”[81].

Aceste schimburi culturale generează şi cimentează prietenii, permanentizează colaborări, stimulează acțiuni comune. Aşa, de pildă, cu prilejul manifestărilor omagiale închinate lui Eminescu, în 1990, pe simezele din Chişinău sau organizat şi vernisat nu mai puțin de patru expoziții de artă, reunite sub genericul „Porni Luceafărul”. Ele cuprindeau creații artistice foarte diverse – sculpturi, lucrări în tempera sau ulei, pe pânză etc. – semnate în principal de artişti din Basarabia, din Chişinău, dar şi din Iaşi şi Bucureşti, lucrări având un conținut unitar: viața şi creația marelui poet. Alături de sculpturi în ghips - «Eminescu» şi «Veronica» - se aflau lucrările în ulei pe pânză, „Luceafărul”, „La steaua”, „De treci codrii...”, „Hyperion” etc. Lângă artiştii români se regăsea – cu cele ale sale o sută de miniaturi mirifice – şi artistul estonian Lembit Lihmus, un mare iubitor şi admirator al poetului şi, totodată, unul dintre cei mai talentați miniaturişti contemporani[82].

Mişcarea de renaştere națională din aceşti ani se reflectă pregnant şi în tematica nouă a instituțiilor şi formațiilor artistice, în conținutul şi mijloacele de expresie, în eliberarea

lor de acele formule proletcultiste, realist-socialiste, în orientarea spre modernitate, spre libertate în gândire şi exprimare. Aşa, bunăoară, când Teatrul „Luceafărul” din Chişinău întreprinde un turneu în luna aprilie 1990, în mai multe localități din România, între care şi în municipiul Bacău, spectatorii sunt plăcut impresionați şi chiar fascinați să constate, timp de o săptămână cât au durat reprezentațiile, înnoirile tematice şi abordările curajoase ale actorilor basarabeni. Astfel, ei au interpretat piesele: *Aşteptându-l pe Godot* – a scriitorului irlandez Samuel Beckett, jucată prima oară în 1953 şi apoi, tradusă şi prezentată în mai toate limbile pământului, pe marile scene ale capitalelor, în țările libere: *La Veneția e cu totul altfel* – piesa lui Valeriu Butnaru, cu personaje precum Confucius, Euridice, Agamemnon, care e un veritabil pamflet contra dogmatismului şi prolet-cultismului, pledând pentru demnitate, onestitate, libertate, pentru valorile morale, etern umane; *Rinocerii* lui Eugen Ionesco – o „fabulă cu tâlc”, ridiculizând şi criticând „somnul rațiunii” şi „stupiditatea, banalitatea vieții mărunte”; *Cocoşelul neascultător* a lui Ion Lucian, care – dincolo de întâmplările prin care trec vietățile din pădure, fie datorită cocoşelului poznaş şi buclucaş, fie din cauza vulpoiului lacom – oferă o limbă comună, plină de farmec, de savoare şi culoare[83].

Odată cu anul 1990, devine o practică frecventă ca, în paginile presei literare din România să fie reproduse texte ale unor poeți şi scriitori din spațiul sovietic. În felul acesta, cititorii din țara liberă iau contact nemijlocit cu creatorii români de dincolo de sârma ghimpată:

„Din Basarabia vă scriu – zice Grigore Vieru –
Dulci frați de dincolo de Prut,
Vă scriu cum pot şi prea târziu,
Mi-i dor de voi şi vă sărut
....
În vremea putredă şi goală

Pe mine, frate, cum să-ți spun,
Pe mine m-au mințit la şcoală,
Că-mi eşti duşman, nu frate bun!”[84]

Emoționante până la lacrimi prin simplitate şi sinceritate, ca în cazul de mai sus, alteori versurile închinate limbii – ca, de pildă, cele ale lui Dumitru Matcovschi (cel care era să plătească chiar cu propria-i viață pentru lupta curajoasă în care s-a implicat) amintesc de poemul *Limba noastră*, a lui Alexe Mateevici, ba poate o depăşesc:

„Limba maternă, ca floarea eternă
De busuioc şi de dor –
Dor de țărâne, de doine bătrâne
De freamătul codrilor.
Ea ne adună cu soare şi lună
Cu viitor şi trecut,
Frunză de laur, bătută cu aur
Aramă de veghe şi scut
Vine din vreme şi suie-n poeme
Lângă baladă şi rost –
În mit, în țară, paşte-o mioară
Frate păstorul mi-a fost
Vine din soarte păşind peste moarte
Cu bucurii şi dureri –
În cer, departe, Luceafărul arde,
Astăzi mai tânăr ca ieri.
Limba prea sfântă, mereu neînfrântă,
Simplu vorbită de zei –
Iară şi iară senin, mă-nfioară
Litera dulce a ei.
Limba de pâine, de neam, ce rămâne
Casă cu masă în prag,
Cântă şi plânge, când roua o frânge

Ramura de pace, de suflet ce tace
Neînfricat şi imens,
Creşte pământul şi umple cuvântul
Cu adevăr şi cu sens.
Limba maternă ca floarea eternă
De bucurie şi de dor.
Dor de țărâne, de doine bătrâne,
De freamătul codrilor". (*Limba maternă*)

Să mai reținem, în încheierea acestor acțiuni pentru reluarea, dezvoltarea şi consolidarea unității vieții spirituale că, statul român a acordat pentru tinerii din spațiul sovietic, în aceşti ani, un număr de burse, după cum urmează[85]:

Anul	Burse de studii în România pentru:		
	studenți	doctoranzi	specializare
1990-1991	1290	140	15
1991-1992	1000	220	1000

NOTE:

---

[1] *Podul de flori de la Prut*, "Tineretul liber", nr. 106, an II, 27 aprilie 1990, p. 3.
[2] Gheorghe Cojocaru, *1989 la Est de Prut*, Editura Prut Internațional, Chişinău, 2001, p. 202.
[3] "Istvestia", nr. 362/28 decembrie 1989; Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 205-206.
[4] "Tineretul liber", nr. 106/27 aprilie 1990, p. 3.
[5] *Ibidem*, p. 3.

[6] Mihai Iacobescu, *Descătuşarea: noua putere politică şi românii din spaţiul sovietic (decembrie 1989-decembrie 1990)*, în vol. *Istorie şi contemporaneitate*, Iaşi, Junimea, 2008, p. 446-472.
[7] "Tribuna", nr. 26/3 iunie 1990, p. 3.
[8] "România liberă", 9 martie 1990, p. 4.
[9] Virgil Bulat, *Transilvania trece Prutul*, "Tribuna", nr. 26/28 iunie 1990, p. 3
[10] *Ibidem*.
[11] "Tineretul liber", nr. 114, an II/9 mai 1990.
[12] Mihai Iacobescu, *Descătuşarea: noua putere politică şi românii din spaţiul sovietic (decembrie 1989-decembrie 1990)*, în revista "Clio 1989", an III, nr. 1 (5), 2007, Institutul Revoluţiei Române din Decembrie, Bucureşti, 2007, p. 99-127.
[13] "Crai nou", Suceava, an I, nr. 12/25 decembrie 1989.
[14] Idem, 14 ianuarie 1990, p. 4.
[15] Idem, 20 ianuarie 1990, p. 1.
[16] Idem, 28 ianuarie 1990, p. 1-2.
[17] Idem, 11 aprilie 1990, p. 3.
[18] Idem, 28 martie 1990, p. 3
[19] Idem, 4 ianuarie 1990, p. 2.
[20] Idem, 22 martie 1990, p. 3.
[21] Idem, 13 aprilie 1990, p. 2.
[22] Arhiva Consiliului Judeţean Suceava, dosar 9, vol. 1/1990, f. 18-21.
[23] Mihai Iacobescu, *loc. Cit.*, p. 110-111.
[2424] „Glasul Bucovinei", Suceava, 16 mai 1990, p. 4.
[25] "Crai nou", Suceava, 24 mai 1990, p. 3.
[26] Idem, 25 mai 1990, p. 3 şi 5 iunie 1990, p. 1-3.
[27] Alexandru Toma, *Cu lacrimi în ochi, în patria limbii române*, "Crai nou", Suceava, 15 iunie 1990, p. 3.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.
[30] Mugur Andronic, *"Bădiţa Mihai" s-a reintors acasă la Cernăuţi*, "Crai nou", Suceava, 21 iunie 1990, p. 1-3.
[31] "Glasul Bucovinei", Suceava, 24 martie 1990, p. 2.
[32] *Ibidem*, p. 2.

[33] "Crai nou", Suceava, 29 iunie 1990, p. 1-3.

[34] Idem, 3 iulie 1990, p. 1.

[35] Radu Economu, *Societatea pentru Cultura Literaturii Române în Bucovina*, "Glasul Bucovinei", Suceava, nr. 10/24 martie 1990, p. 1.

[36] Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. 1-2, 693 şi 764 pagini, Editura Princeps Edit, Iaşi.

[37] Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006, p. 108-111.

[38] "România liberă", 20 ianuarie 1990, p. 4.

[39] Idem, 21 ianuarie 1990, p. 4.

[40] Idem, 22 februarie 1990, p. 4.

[41] Idem, 14 martie 1990, p. 4.

[42] Idem, 21 iunie 1990, p. 1-4: consemnau Ion Pavelescu, Teodor Marcarov şi Alex Mihail.

[43] *Ibidem*.

[44] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *Misiune diplomatic în Republica Moldova, 1993-1997*, Cuvânt înainte de acad. Dan Berindei, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 294-296.

[45] "România liberă", 29 iulie 1990, p. 4.

[46] Idem, 5 august 1990, p. 4.

[47] George Achim, *Comunismul ne-a expulzat din istorie*, interviu cu dl. Ion Ungureanu, ministrul Culturii şi Cultelor al R. Moldova, "Dreptatea", nr. 135/20 iulie 1990, p. 1.

[48] Valeria Filimon, *Ochii noştri se îndreaptă necontenit spre România*, "Femeia", nr. 12/1991, p. 4.

[49] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 95-96 la subsolul paginii.

[50] Mihai Cimpoi, *Foarte multă populație românească din Transnistria a fost mancurtizată*, interviu consemnat de Ion Cocora, "Tribuna", nr. 48/28 noiembrie 1990, p. 9.

[51] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 91 şi Nicolae Dabija, *Icoană spartă, Basarabia*, Craiova, Fundația "Scrisul Românesc", 1998, p. 2 etc.

[52] "Tribuna", nr. 48/29 noiembrie 1990, p. 9.
[53] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 91.
[54] "Tribuna", nr. 48/29 noiembrie 1990, p. 9.
[55] Idem, nr. 41/11 octombrie 1990, p. 7.
[56] *Ibidem*.
[57] Bogdan Lupescu, *Biserica îngropată din Căuşeni*, "Formula As", nr. 836 (36), 5-12 septembrie 2008, p. 16-17.
[58] "România liberă", 9 martie 1990, p. 4.
[59] Idem, 7 martie 1990, p. 6.
[60] Idem, 17 martie 1990, p. 4.
[61] "Crai nou", Suceava, 3 iulie 1990, p. 1.
[62] "România muncitoare", 8 mai, 1990, p. 1-3.
[63] "Crai nou", Suceava, 21 iunie 1990, p. 1-3.
[64] Mugur Andronic, *Societatea Culturală "Ştefan cel Mare". Un deceniu de activitate*, Suceava, 1995.
[65] "România liberă", 10 iulie 1990, p. 4.
[66] "Crai nou", Suceava, 11 iulie 1990, p. 1.
[67] "Dreptatea", nr. 179/9 septembrie 1990, p. 3.
[68] *Ibidem*, p. 3.
[69] "Crai nou", Suceava, 12 iulie 1990, p. 1-3.
[70] Idem, 24 iulie 1990, p. 1.
[71] "România muncitoare", 1 martie 1990, p. 1.
[72] Ion Beldeanu, *Bucovina care ne doare*, Editura Junimea, Iaşi 1996, p. 27-28.
[73] Mircea Irimescu, *Limba noastră cea română*, "Crai nou", 15 septembrie 1990, p. 1-3.
[7474] "Dreptatea", nr. 179/9 septembrie 1990, p. 3.
[75] George Achim, *O sărbătoare a regăsirii de sine*, "Dreptatea", nr. 179/9 septembrie 1990, p. 3.
[76] Paul Lăzărescu, *Evenimente basarabene*, "Dreptatea", nr. 177/7 septembrie 1990, p. 1.
[77] *Ibidem*, p. 4.
[78] Dionisie Dărău, *Abecedarul Renaşterii ființei Basarabiei*, "Dreptatea", nr. 156/14 august 1990, p. 2.
[79] Paul Lăzărescu, *Unitatea*, "Deşteptarea", nr. 179/9 septembrie 1990, p. 3.

[80] *Ibidem*, p. 3.
[81] Dionisie Dărău, *Tudor Gheorghe – aed al Basarabiei*, "Dreptatea", nr. 121/4 iulie 1990, p. 2.
[82] C. Potângă, *Pe simezele din Chişinău: Porni Luceafărul*, "Ateneu", Bacău, nr. 9/septembrie 1990, p. 12.
[83] "Ateneu", Bacău, nr. 5/mai 1990.
[84] Grigore Vieru, *Scrisoare din Basarabia*, "Crai nou", Iaşi, 25 iunie 1990, p. 4.
[85] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 242-243.

CAPITOLUL V
RECURS LA ISTORIE

Apelul la istorie rămâne – atât la noi, cât şi la românii din imperiul sovietic – întocmai ca un recurs la o instanţă supremă, într-un hăţiş de procese neterminate şi contestate de la care se aşteaptă o decizie definitivă şi dreaptă, de care popoarele, ca şi indivizii, simt nevoie vitală, permanentă, întocmai ca de aer şi apă.

Înafara istoriei viaţa ni s-ar părea înspăimântător de scurtă. Prin istorie încercăm, şi, totodată, sperăm să devenim veşnici, prelungindu-ne, extinzându-ne existenţa dată şi limitată în cele trei dimensiuni ale ei: trecutul, prezentul şi viitorul. Călătorind în trecut, ne doare că nu mai putem schimba nimic din ce a fost. Dar trecutul ne întâlneşte cu părinţii, cu moşii şi strămoşii noştri. Ne prilejuieşte să medităm la tot ce-a fost, să aflăm zbaterile lor multe şi bucuriile puţine. Să învăţăm din tot ce s-a greşit, să preluăm o parte din ce n-au izbutit ei, să ne implicăm şi să încercăm să modificăm în bine prezentul care nu ne place, trudind şi pregătind în acest fel viitorul. Am vrea, dac-am putea, ca prezentul să fie mai bun decât trecutul, şi viitorul mai bun decât prezentul.

De aceea, popoarele, ca şi indivizii, fac în permanenţă apel la istorie, ca la un miracol, de la care să ia aminte, să caute învăţăminte pentru prezent şi viitor.

De aceea, în 1990, în primul an de după înlăturarea regimului Ceauşescu, opinia publică românească, poate mai mult ca oricând a profitat în mod premeditat de libertatea de exprimare, făcând apel la istorie.

Românii de pretutindeni – dar mai cu seamă cei din România propriu-zisă şi cei din imperiul sovietic – meditează

la unele teme şi probleme din istoria lor, reanalizează şi reevaluează îndeosebi pe acele care-au fost interzise vreme de aproape o jumătate de veac, încearcă să deceleze şi să înfăţişeze adevărul, care să potenţeze, să stimuleze, să fortifice, să amplifice şi să fructifice strădaniile în procesul complex de conştientizare şi înaintare spre viitor.

Astfel că, în vreme ce presa din România readuce în vara anului 1990, în atenţia cititorilor momentul dramatic din 26-28 iunie 1940 de la care s-a scurs o jumătate de veac, românii de dincolo, cei aflaţi încă în graniţele oficiale ale URSS, se căznesc şi se pregătesc să organizeze o conferinţă internaţională pe aceeaşi temă, investigând, cătând prin arhive, ca să ştie cu adevărat cum s-a conceput, cum a început şi s-a desfăşurat acest eveniment, care a inaugurat prăbuşirea României întregite.

Momentul istoric 26-28 iunie 1940 a fost reanalizat şi reevaluat mai întâi într-o primă fază, în programul Frontului Popular din Moldova, în 1988 şi 1989, apoi în toată presa românească în vara anului 1990 şi a culminat cu organizarea Conferinţei Internaţionale de la Chişinău, în 1991, exact în zilele când se împlineau 51 de ani de la evenimentul în cauză.

Dacă printre românii din imperiul sovietic rolul principal în recursul la istorie l-au avut elitele societăţii civile în general şi liderii intelectualităţii ieşite din mediul ţărănesc şi rămase credincioase lumii rurale în special, fiindcă elitele politice din conducerea aparatului de partid şi de stat, civil şi militar, erau tributare concepţiilor şi practicilor neostaliniste, conservatoare[1], în România, în analizarea şi condamnarea momentului 26-28 iunie 1940, se implică şi se remarcă, deopotrivă, un larg evantai de publicaţii ieşite şi înmulţite spontan – şi care prin numărul lor de-o debordantă prolificitate şi printr-o nemaiîntâlnită varietate de abordări şi orientări se vor a fi recunoscute şi temute ca piese dintr-o importantă forţă, cea de-a patra putere în stat, alături de parlament, guvern,

justiție; apoi partidele politice sunt inițial extrem de multe şi mărunte, majoritatea efemere, toate visând şi încercând să acceadă spre putere.

O constatare specială se impune şi pentru deputații şi senatorii din prima legislatură, 1990-1992, fiindcă numai la ei ne vom referi. Cei mai mulți – foarte diferiți ca vârstă, pregătire, opțiuni politice – sunt fără nici o experiență parlamentară. Candidează pentru prima oară, entuziaşti şi spontani, fără să-şi cumpere locul pe liste prin intervenții oculte şi bani, ca mai târziu. După 50 de ani de stalinism, socialism național, totalitarism şi regim familial sau unipersonal, se încearcă revenirea la normal. Se vrea reînnodarea vieții politice pluraliste din perioada interbelică. Alături de deputați şi senatori mai mult sau mai puțin tineri, în exclusivitate proveniți din mediul urban – fiindcă nici țăranii şi nici muncitorii n-au fost măcar invitați să candideze – cei mai mulți au candidat şi reuşit pe listele Frontului Salvării Naționale, în majoritate foşti comunişti sau opoziționişti, frondişti în limitele legii; dar printre ei sunt şi oameni mai în vârstă, unii veniți din exil, pensionari, fruntaşi sau lideri secundari ai fostelor partide istorice. Oricum, parlamentul cel dintâi întrunea o cvasimajoritate F.S.N., dar şi deputați din P.N.L., P.N.Ț.C.D., U.D.M.R., Uniunea Liberală „Brătianu”, P.R.M., Mişcarea Ecologistă, Partidul Liber-Schimbist, P.U.N.R. etc. În problemele naționale majore, însă, la care ne vom referi, speranța într-o posibilă şi apropiată reîntregire națională cu românii din imperiul sovietic a fost idealul major care i-a unit pe toți şi le-a sporit curajul de-a se exprima şi pronunța obiectiv, sincer, deschis, simplu şi concis, de-a depăşi chiar restricțiile oficiale privind păstrarea, respectarea tratatelor semnate şi frontierelor în vigoare. Deputații şi senatorii au avansat propuneri logice, realiste, constructive, reparatorii, cele mai multe încă actuale şi azi, pe care nici guvernul, nici preşedintele, nici mai ales aparatul diplomatic al țării –

constituit în pripă şi de cele mai multe ori din oameni fără calitate, lipsiţi de curaj şi demnitate – n-au dat curs propunerilor formulate în presă şi, îndeosebi, în Parlament. Dimpotrivă, s-a tatonat şi aşteptat evoluţia crizei din U.R.S.S. S-a acţionat cu prea multă reticenţă şi prudenţă. Iar cercurile internaţionale au fost oarbe şi surde, cu mici excepţii – privind reunificarea Germaniei şi eliberarea Ţărilor Baltice – neadmiţând eliberarea unor populaţii oprimate şi înlăturarea unor abuzuri şi nedreptăţi istorice.

V.1. 26-28 iunie 1940: reflecţii, documente, evocări, gânduri în presa vremii, după 50 de ani, în iunie 1990

Reluând, reanalizând şi reevaluând actul dramatic din 26-28 iunie 1940, numeroşi analişti, istorici, ziarişti îi caută rădăcini mai adânci, relevând, rememorând unele momente şi antecedente care, deşi aparent disparate, au continuitate, unitate.

O dramă istorică adevărată, concepută şi începută de ruşi, continuată şi amplificată de sovietici

Istoricul Andrei Pippidi[2], de pildă, întrebându-se *Ce ne învaţă o aniversare*, identifică şi în istoria altor popoare zile comparabile cu cele din vara anului evocat: „Sunt înfrângeri, care concentrează asupra unei singure zile, aducerea aminte a unui popor întreg”. Aşa sunt: „Kossovo, pentru sârbi” sau „Mohhacs pentru unguri”, ori „Împărţirile Poloniei” iar mai recent „înfrângerea şi capitularea Franţei”, în iunie 1940.

În cazul analizat – „ce s-a întâmplat românilor acum 50 de ani”, a constat în „smulgerea unor provincii din statul naţional, desrădăcinarea şi înstrăinarea populaţiei din Basarabia, nordul Bucovinei, ţinutul Herţa”. Şi, de fapt, adăugăm noi, raptul sovietic a inaugurat şi stimulat pretenţiile Ungariei şi Bulgariei.

Trist este, constată exegetul, că „pentru câte generații s-au perindat de atunci, împrejurările au fost povestite strâmb sau împinse în uitare”.

De aceea, reîmprospătarea memoriei, aflarea şi apărarea adevărului este o datorie pentru cei de azi, ca şi pentru cei de mâine,

Discutând despre relațiile româno-ruse, Andrei Pippidi ne relatează că un francez, Paul Morand, care vizitase România înainte de război, concentrase şi rezumase acestea sub forma unui scenariu dramatic.

Prologul acestei piese reale îl constituia apariția lui Petru cel Mare la Iaşi, salutat ca un eliberator şi înfrângerea sa ruşinoasă de către turci. Prologul ar merita şi un comentariu.

Într-adevăr, exploatând dorința românilor de-a se elibera de sub turci, Petru cel Mare vine la Iaşi şi se înțelege cu domnul cărturar Dimitrie Cantemir – prin tratatul încheiat la 2 aprilie 1711 la Luțk – că, luptând împreună împotriva osmanlâilor „Moldova îşi va dobândi vechile ei fruntarii de la Nistru, între care şi Bugeacul”, adică ceea ce ocupaseră turcii după 1484 şi că, în viitor, țara Moldovei îşi va recăpăta şi păstra, cu ajutorul Rusiei, hotarele ei fireşti „după drepturile sale din vechime, acelea ce se descriu cu râul Nistru, Cameneț, Bender, cu tot teritoriul Bugeacului, Dunărea, Muntenia, marele ducat al Transilvaniei şi cu teritoriul Poloniei, după delimitarea făcută”. Promisiunea refacerii şi păstrării vechilor hotare, ca şi cea a instalării şi protejării de către Rusia a dinastiei cantemirene pe tronul Moldovei, precum şi a sporirii privilegiilor boiereşti, l-au ademenit şi fericit pentru moment pe savant, încât – relatează cronicarul – „… iunie 22 zile, miercuri, au făcut masă mare şi Petru, împăratul, au cinstit pe Dumitraşco-Vodă şi pe toți boierii țării… Şi mare banchet au făcut toată ziua şi, acolo au mas. Iar peste noapte aceea, n-au scăpat fără pagubă nici un boier şi nefurat de moscali”.

Mai înțelept, Brâncoveanu s-a ținut departe de promisiunile ruşilor, deşi sfetnicii lui au tratat în taină cu moscalii.

Peste o sută de ani se derulează **actul întâi** al dramei istorice. Țarul Alexandru I, voind să treacă la înfăptuirea testamentului lui Petru cel Mare, acela de-a cuceri într-o zi Constantinopolul şi Strâmtorile, se înțelege la Tilsit (1807) cu împăratul francezilor să anexeze ambele Principate; apoi încheie în 1808, tratatul de pace de la Erfurt cu Napoleon I, stăruind să i se dea măcar Basarabia, prin care înțelegea, în mod voit, nu numai teritoriul restrâns de la gurile Dunării, ci întreaga zonă dintre Prut şi Nistru. „Turcii – aşa cum scria Nicolae Iorga – cedau un teritoriu care nu era al lor, care făcea parte dintr-o țară căreia ei se angajaseră tocmai să-i respecte integritatea”.

Întocmai ca şi în cazul lui Petru cel Mare, a cărui duplicitate o semnala cronicarul – ziua țarul benchetuia şi promitea marea cu sarea şi noaptea te fura ca hoțul din codru – țarul Alexandru I, erijându-se oficial în apărător al crucii şi protector al creştinilor, adresa locuitorilor din Principate promisiunea, printr-un manifest, cum că „le va păzi de toate relele, care amenință pământul”, iar în taină (după un război cu turcii, a cărui povară o suportă tot românii care aprovizionează trupele ruse, acționează şi acaparează, prin tratatul de la Bucureşti, încheiat la 16/28 mai 1812, la Hanul lui Manuc jumătatea de răsărit a Moldovei.

Actul II al dramei istorice se petrece în 1877-1878. România, dornică să vină în ajutorul popoarelor din Balcani, acceptă trecerea trupelor ruse pe teritoriul ei, cu condiția respectării integrității teritoriale a țării, în care scop ruşii se obligă şi în scris, prin Convenția de la Livadia. Apoi, dând curs şi telegramelor trimise lui Carol I de marele duce Nicolae, care se afla într-o situație critică, mica şi viteaza armată română – înzestrată cu cele mai bune tunuri Krupp şi condusă de însuşi

suveranul României – intervine decisiv în ajutorul marelui aliat. Comandantul oştii otomane, Osman Paşa se predă armatei române. Dar, ruşii încheie atât armistițiul, cât şi pacea de la San Stefano fără măcar să-i anunțe şi să-i solicite şi pe români ca invitați şi, încălcându-şi promisiunea luată şi prin convenția scrisă, ocupă cele trei județe din sudul Basarabiei – Cahul, Ismail, Bolgrad, care-i fuseseră restituite Moldovei de Congresul de la Paris din 1856, după războiul Crimeei. Arbitrajul internațional de la Berlin, consideră Dobrogea – care istoriceşte şi juridiceşte revenea statului român, fiindcă fusese parte integrantă a Țării Româneşti până la sfârşitul domniei lui Mircea cel Bătrân – la propunerea Rusiei, drept „o compensație" pentru cele trei județe din sudul Basarabiei. Dezamăgită de comportarea Rusiei, ca aliat, România este împinsă pentru 35 de ani spre Tripla Alianță, spre tabăra Puterilor Centrale.

Actul al III-lea debutează cu declanşarea şi desfăşurarea primului război mondial, între 1914-1918. Ruşii devin aliați ai românilor. Aliați nesiguri şi nepunctuali – care neexecutând obligațiile asumate de-a aduce trupe în Dobrogea, înlesnesc invadarea României de către trupele germane şi bulgare din sudul Dunării şi ocuparea Capitalei României, în decembrie 1916. Odată cu declanşarea revoluției, ruşii devin adversari ideologi. Imperiul țarist intră în colaps. Izbucnesc mişcări sociale şi naționale. Popoarele de la periferia imperiului îşi proclamă autonomia sau independența, în teritoriul dintre Prut şi Nistru. În Basarabia, în 1906, Uniunea de Eliberare Națională difuzează un manifest, cerând pământ şi libertate. Mişcarea ia amploare.

La 2 decembrie 1917, Sfatul Țării proclamă Republica Democratică Moldovenească. La 24 ianuarie 1918 aceasta se declară independentă. Apoi, la 27 martie 1918, Sfatul Țării adoptă Declarația de Unire cu statul român „… în puterea

dreptului istoric şi a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor…”

Epilogul – conchide istoricul Andrei Pippidi – ar fi trebuit să fie, zicea şi francezul Paul Morand, anul 1934, când România restabileşte relațiile diplomatice cu URSS, sprijină intrarea acesteia în Societatea Națiunilor etc.

Dar, contrar aşteptărilor, cortina se ridică şi la 26-28 iunie 1940, sovieticii inițiază **actul IV** al dramei istorice: invadează şi anexează – în conformitate cu înțelegerea secretă dintre cele două regimuri totalitare, cu ideologii extremiste, nazistă şi comunistă – nu numai Basarabia, înscrisă în protocolul secret, ci şi nordul Bucovinei şi ținutul Herța. Astfel că, în vreme ce Hitler înfrângea şi îngenunchea în Occident Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg şi Franța, Stalin înjunghia pe la spate şi împărțea Polonia, desființând-o ca stat, pentru a patra oară, dezlănțuia războiul asupra Finlandei, invada şi anexa Țările Baltice, apoi se arunca asupra României, care, total izolată, şantajată, amenințată cu războiul se vedea obligată să cedeze fără luptă susnumitele teritorii, pentru ca în lunile august-septembrie, sub presiunea exercitată de Germania şi Stalin, să fie în continuare mutilată, cedând părți importante din Transilvania şi Dobrogea, Ungariei şi Bulgariei.

După actul IV, inițiat de sovietici, notează Andrei Pippidi „bascularea României sub dominația germană a fost reacția față de agresiunea din răsărit”, aşa cum, după războiul ruso-româno-turc, din 1877-1878 fosta aliată a Rusiei fusese împinsă spre Tripla Alianță.

Urmărind şi transcriind acest scenariu, istoricul se vede îndemnat să pună generației sale „o întrebare, care nu s-a pus”, atunci când trebuia şi la care el crede că nu s-a dat răspunsul ce se cuvenea: „E chiar aşa de firească recunoaşterea, de către guvernul român, în iunie 1940, a neputinței de a rezista?... În toamna anului 1939, față de cererile lui Stalin, de

a ceda numai o fâşie îngustă din teritoriul național, conducătorii Finlandei s-au arătat inflexibili şi au apărat frontiera cu prețul eroicului «război de iarnă». Norvegia s-a împotrivit şi ea cu eroism vreme de două luni! În România 26 dintre membrii Consiliului de Coroană au refuzat să se resemneze, cerând să-l întâmpinăm pe cotropitor, luptând. Jumătate dintre cei care au cerut să luptăm erau istorici. Nicolae Iorga. Silviu Dragomir . Ştefan Ciobanu…”[3]

Mărturii şi aprecieri despre istoria trăită la 26-28 iunie 1940

La aceeaşi dată aniversară, în „România Muncitoare”, Andrei Căpuşan, publică articolul *Istorie trăită: 26-28 iunie 1940 – moment tragic pentru poporul român*[4]. Autorul reia şi explică de ce ultima decadă a lunii iunie 1940 a reprezentat pentru poporul român „un moment deosebit de tragic”. Spre a fi mai autoritar şi convingător, el îl citează pe istoricul elvețian Eddy Baner – autor al unei țări rămase atunci neutre şi care, deci, n-ar putea fi acuzat de partinitate sau lipsă de obiectivitate. Acesta, în lucrarea sa, *Histoire controversé de la deuxième guerre mondiale (1939-1945)* sintetiza şi înfățişa astfel târgul monstruos dintre Hitler şi Stalin: „Stalin nu i-a cedat lui Hitler beneficiul neutralității sale binefăcătoare, în conflictul care urma să înceapă, fără a-i impune o ultimă concesie: la 19 august 1940, dând citire în fața contelui von Der Schullenburg unui proiect de pact, în 4 articole, domnul Molotov îi înmâna acestuia următoarea anexă: «Prezentul pact nu va intra în vigoare decât în cazul în care va fi semnat un protocol special, incluzând punctele de politică externă în care sunt interesate ambele puteri susnumitul protocol urmează să facă parte integrantă din pact»”. Punctele înscrise de Molotov în protocolul adițional se refereau – după cum se ştie azi, după publicarea integrală a acestui document – la: 1) Țările Baltice; 2) interesul Lituaniei pentru teritoriul Vilno; 3) împărțirea

Poloniei, cu menţiunea că „problema dacă în interesele ambelor părţi, ar fi de dorit menţinerea unui stat polonez independent şi a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluţionată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare”; 4) interesul URSS pentru Basarabia şi păstrării secretului strict cu privire la problema delimitării sferelor lor de interes în Europa Răsăriteană”.

Precizarea istoricului elveţian este importantă. Ea ne relevă că, iniţiativa stabilirii şi împărţirii sferelor de influenţă aparţine lui Stalin.

Punctul al treilea din protocolul secret prevedea: „Referitor la Europa de Sud-Est, partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul dezinteres politic faţă de aceste teritorii”. Deci, nu se prevedea nici un cuvânt şi faţă de nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. La acestea Stalin s-a decis singur, mai târziu.

A urmat ratificarea imediată a pactului de neagresiune care era, în fapt, de agresiune. A doua zi după ratificare, la 1 septembrie 1939, începea astfel cea de-a doua conflagraţie mondială.

Desfăşurarea operaţiunilor militare se cunoaşte. De îndată ce Franţa a capitulat, la 22 iunie 1940, chiar a doua zi, la 23 iunie 1940, s-a declanşat un schimb de telegrame între Moscova şi Berlin, care priveau România. Încă din prima telegramă – cea din 23 iunie 1940, trimisă de ambasadorul german de la Moscova ministrului de externe al Germaniei apărea informaţia că Moscova cere şi „Basarabia şi Bucovina” în care „trăiesc un număr mare de etnici germani” şi „al căror destin urmează să fie stipulat în vreun fel” – alte naţii şi mai ales cea majoritară, nu interesa nici într-un fel ambele părţi, nici pe URSS şi nici pe Germania.

Reproducând textele celor două ultimatumuri sovietice – primul din 26 iunie 1940 prin care se cerea să i se înapoieze Uniunii Sovietice Basarabia şi partea de nord a Bucovinei,

conform unei hărți alăturate, iar al doilea , din 27 spre 28 iunie, care fixa ca termen de evacuare a celor două teritorii doar patru zile, cu precizarea că trupele sovietice urmau să ocupe chiar în ziua de 28 iunie punctele Cernăuți, Chişinău şi Cetatea Albă – Andrei Căpuşan înfățişează şi comentează în detaliu reacțiile guvernului român, care sondează în ziua de 27 iunie mai multe capitale europene, între care Berlin, Roma, Ankara, Atena, Belgrad. Guvernul român întreabă despre „un eventual ajutor pe care respectivele guverne i l-ar putea acorda", dar află peste tot acelaşi rezultat. Nimeni nu se încumetă s-o ajute sau s-o îndemne la rezistență armată. România „e complet izolată". Sperând, totuşi, să poată găsi la guvernul sovietic o minimă înțelegere, umană şi rațională, pentru un posibil dialog civilizat, guvernul român, după primul Consiliu de Coroană, formulează şi expediază la Moscova o telegramă prin care declară că „este gata să procedeze imediat şi în spiritul cel mai larg, la o discuție amicală şi de comun acord a tuturor propunerilor, emanând de la guvernul sovietic". Dar, cu brutalitatea şi disprețul cu care stăpânul îşi tratează sluga, iobagul, Moscova cere imperios, sentențios, fără nici o motivație sau explicație ca România să-i evacueze teritoriile solicitate – Basarabia şi nordul Bucovinei, conform unei hărți din care nici nu se putea înțelege prea clar noile frontiere „în decurs de 4 zile, începând cu orele 14^{00}, ora Moscovei, la 28 iunie 1940". Răspunsul României trebuia dat până la 28 iunie ora 12, ora Moscovei, ceea ce guvernul s-a şi executat, chiar cu o oră mai devreme.

În pofida acestui ton autoritar, poruncitor, singular, România a dat un răspuns bine gândit, onest, modest, cuviincios: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță şi deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic". Deci – lucru important:evacuarea se face nu pentru că solicitarea sovietică

ar fi fost întemeiată, justificată în vreun fel, ci pentru a evita recurgerea la forță şi deschiderea ostilităților în această parte; evacuarea se face nu din convingere, nu de bunăvoie, ci silit.

La 1 iulie 1940, guvernul român renunța la garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939. În condițiile capitulării Franței şi retragerii trupelor britanice în insulele de peste Canalul Mânecii, aceste garanții deveniseră practic total inoperante. Apoi, a doua zi, la 2 iulie 1940, regele Carol al II-lea i-a adresat lui Hitler rugămintea – tocmai silit, obligat de gestul brutal al URSS – ca „în aceste vremuri de grea încercare" să trimită o misiune militară germană şi să garanteze granițele României. Cum ar fi putut solicita acest lucru marelui vecin sovietic, care o umilise, care nici nu voise să discute în nici un fel condițiile draconice şi anacronice ale ultimatumului?

Preocupat să pună şi mai bine în lumină gestul URSS, autorul îşi continua serialul său[5], aducând în atenția cititorilor fragmente din lucrarea diplomatului român Grigore Gafencu, *Preliminairres de la guerre à la Est*, lucrare care nu era la această dată nici tradusă în româneşte, nici prea cunoscută, decât unor specialişti.

Ministru de Externe al României, tocmai în acest moment dramatic, adică între 21 decembrie 1938 şi 3 iulie 1940, Grigore Gafencu trăia pe viu, ştia în detaliu cum s-au schimbat şi derulat relațiile dintre marile puteri. Dându-i aşadar, acestuia cuvântul, cel ce vorbea era o autoritate, opinia sa avea mai multă greutate: „Ar fi o mare îndrîzneală din partea noastră – zicea Gafencu – să pretindem că URSS n-ar fi încercat să acapareze cu forța Basarabia, dacă frontul occidental nu s-ar fi prăbuşit în fața presiunii germane". Cu alte cuvinte, gestul marelui vecin fusese „planificat", premeditat, elaborat în timp, atent şi conştient.

„Totuşi – continua Gafencu – evenimentele s-au derulat ca şi când URSS ar fi aşteptat realmente pentru a da lovitura, ca echilibrul european să se rupă în Occident şi

România să fie nevoită să-şi deschidă porţile celui de-al III-lea Reich. Fără a plia evenimentele la necesităţile vreunei teze (intenţia URSS de a intra „paşnic" în posesia Basarabiei fusese deja formulată în termeni precişi, într-un discurs al domnului Molotov, pe care acesta l-a rostit la 29 martie 1940 în faţa Congresului General al Delegaţiilor Uniunii, la o dată când frontul occidental nu cedase încă şi România nu depindea încă de Axă), ne este permis să afirmăm că schimbările intervenite în situaţia generală şi repercusiunile lor asupra politicii româneşti au decis efectiv URSS să grăbească proiectele sale danubiene.

„Eliminarea forţelor anglo-franceze în Flandra reprezenta pentru URSS un moment propice dacă ea dorea să ducă până la capăt planul acaparării „paşnice" a Basarabiei. România nu putea cere ajutorul nimănui. O rezistenţă românească părea puţin probabilă. Şi, dacă, totuşi, avea loc, nu risca în nici un caz să atragă URSS într-o conflagraţie mondială, fapt pe care guvernul sovietic se străduia să-l evite. Amiciţia germano-română nu avusese încă timp să pună în aplicare interesele sale în România, pentru a uita angajamentele luate la Moscova în faţa URSS. Nu mai era, deci, timpul de pierdut. Pe măsură ce Germania, victorioasă în Vest, îşi consolida poziţiile în România şi devenea conştientă de interesele ei în Est, ar fi fost mai puţin dispusă să cedeze unei presiuni, a cărei miză o constituia stăpânirea Dunării de Jos". Grigore Gafencu analizează şi evaluează între altele şi dialogul dintre ambasadorul român la Moscova, Gheorghe Davidescu, şi Molotov, încercarea primului de-a angaja şi desfăşura o discuţie civilizată", atitudinea brutală, dură, fără menajamente a omului politic sovietic şi conchide că „România nu s-a bătut, dar nici n-a renunţat la ideea de-a se bate"; însă, pentru cine a urmărit şi cântărit evoluţia atitudinii autorităţilor staliniste este limpede ca lumina zilei că „brutalitatea arătată de guvernul

sovietic a aruncat România în tabăra viitorilor ei adversari", concluziona Grigore Gafencu.

În cea de-a treia parte a serialului său, acelaşi autor[6] relevă că sovieticii adunaseră şi masaseră de-a lungul granițelor cu România „forțe militare infinit superioare" ca număr şi dotare, în comparație cu cele româneşti. Stimulați de pregătirea şi acțiunea militară, de amploare, sovietică „ungurii s-au arătat şi ei amenințători", în timp ce bulgarii încă „păreau nedecişi". În acest caz amenințarea simultană din trei părți, dinspre URSS, Ungaria şi Bulgaria, năştea şi sporea în cercurile politice româneşti ideea că „o rezistență militară era, literalmente, imposibilă".

Într-adevăr, gravitatea gestului sovietic era dublă: ea acapara, dintr-o dată, jumătatea de răsărit a Moldovei (pe care o mai stăpânise țarismul între 1812-1917), jumătatea de nord a Bucovinei, împreună cu capitala acesteia, Cernăuțiul (adică peste 6000 km^2 din cei 10.441 km^2, cât avea întreaga provincie), precum şi ținutul Herța, cu un procent de 99% români şi 1% evrei; dar, totodată, stimula şi declanşa şi acțiunile revizioniste ale Ungariei şi Bulgariei. Tocmai de aceea, momentul 26-28 iunie 1940 era „tragic pentru poporul român" fiindcă, chiar a doua zi după ultimatumul sovietic, la 27 iunie, ministrul Bulgariei la Berlin, Parvan Draganov s-a şi dus şi s-a interesat la Ministerul de Externe German despre evoluția crizei româno-sovietice; este drept că, întrucât germanii aveau nevoie de petrolul românesc şi de produsele agroalimentare din România, diplomatul bulgar a fost sfătuit de oficialitățile berlineze „să nu profite de această criză", primind, în schimb, asigurări că Bulgaria va obține cu ajutorul Germaniei, revendicările teritoriale dorite. În aceeaşi zi şi ministrul Ungariei la Berlin, Sztojay Döme înmâna un memoriu guvernului german, în care relata că țara sa „urma să-şi ceară şi ea revendicările teritoriale față de România",

primind sfatul să acționeze „numai în înțelegere cu Puterile Axei”.

Fragmente din documente şi comentarii despre 26-28 iunie 1940

Unele publicații, ca, de pildă, „Revista de istorie militară” reproduc integral principalele documente referitoare la raptul teritorial săvârşit de sovietici în iunie 1940.

Astfel, publicând nota ultimativă din 26 iunie 1940, orele 22^{00}, prima care solicita României să evacueze şi să înapoieze URSS-ului Basarabia şi partea de nord a Bucovinei, în conformitate cu o hartă alăturată, cititorii, oameni de toate vârstele şi profesiile, pot afla – dincolo de ceea ce ştiu specialiştii mai exact, mai mult, mai nuanțat – că, guvernul sovietic ignora cu desăvârşire procesul revoluționar, care avusese loc şi dusese, în 1917-1918 la alegerea democratică a Sfatului Țării şi exprimarea liberă a voinței majorității covârşitoare, atât a populației majoritare, cât şi a minorităților, de-a se reuni la statul român. Şi, aceasta, în pofida faptului că principiul autodeterminării fusese recunoscut – însă formal şi demagogic – şi de sovietici în Decretul asupra drepturilor popoarelor, din 15 noiembrie 1917, cât şi în cele 14 puncte ale lui Wilson. Nota ultimativă sovietică dădea o cu totul altă explicație revenirii Basarabiei în componența statului român: „în anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată, în principal, cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană”. Oare atât de fals era informat guvernul de la Moscova despre populația din Basarabia?

Problema „întoarcerii Basarabiei” – se spunea în aceeaşi notă – „este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei, a cărei populații este legată în marea ei majoritate cu Ucraina

Sovietică” şi „un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi, care a fost pricinuită URSS şi populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia”. Credem că puține exemple pot fi identificate în istorie, care să se poată compara cu ipocrizia şi cinismul unui astfel de text.

Cititorii aflau şi despre conținutul telegramei prin care ministrul român la Moscova anunța guvernul României cum că „URSS nu poate prelungi termenul începerii ocupării” şi că la 28 iunie 1940 ora 14^{00}, „trupele sovietice vor începe înaintarea lor pentru a ocupa cele 3 oraşe menționate în nota ultimativă: Cernăuți, Chişinău, Cetatea Albă”.

Revista reproducea fragmente semnificative din discursul primului ministru Gheorghe Tătărescu, ținut în fața Parlamentului: „… în noaptea de 26 spre 27 iunie 1940, guvernul URSS, printr-un ultimatum, care expira în 24 de ore, a cerut României Basarabia, această provincie românească, precum şi nordul Bucovinei.

România avea de ales între rezistență şi acceptare.

Rezistența însemna războiul – războiul unui imperiu numărând 180 de milioane de oameni, împotriva unei țări de 20 de milioane de locuitori, silită de o gravă situație internațională, să vegheze pe alte fronturi.

Acceptarea însemna jertfirea Basarabiei, ciuntirea Bucovinei de Sus şi o gravă ştirbire adusă unității noastre naționale.

Nu cunosc în istoria noastră politică problemă mai chinuitoare decât aceea pusă spre rezolvare Coroanei şi sfetnicilor ei, în zilele de 27 şi 28 iunie.

În ultimul ceas, în care mai puteam da un răspuns, am hotărât: am hotărât acceptarea.

Declar aici, în fața Parlamentului şi țării: am hotărât evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de Sus, pentru a salva azi ființa statului român şi pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului.

Declar aici că am luat această hotărâre sub presiunea forței într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre şi lăsând viitorului sarcina să judece actul nostru…”

Publicând şi comentând aceste documente, la o jumătate de veac de la elaborarea şi difuzarea lor, ofițerul Laurențiu Sfințeş[7] aprecia că ele vorbesc de la sine despre „impasul în care ajunseseră politica şi diplomația europeană în anul 1940”, când arbitrarul era legea zilei, forța brutală argumentul şi minciuna fățişă era ridicată la rangul de necesitate”.

În legătură cu acelaşi moment dramatic, 26-28 iunie 1940, Alexandru Şiperco[8] publica şi el trei documente aflate în arhivele elvețiene. În primul – din data de 29 iunie 1940, emis de consulul român din Cernăuți – se relata că, în dimineața zilei de 28 iunie, fără a mai aştepta ora 14^{00}, indicată în nota ultimativă transmisă la Bucureşti „trupele ruseşti au trecut frontiera şi vor fi din moment în moment în capitala Bucovinei”. În acelaşi document se mai consemna că „şi ocuparea Basarabiei este şi ea în curs”. În cel de-al doilea document – raportul nr. 33 din 1 iulie 1940 – se arăta că după înmânarea notei ultimative de către Molotov ministrului român de la Moscova „miniştrii germani şi italieni, chemați pentru consultări, în timp ce Consiliul de Coroană era în sesiune (la Bucureşti, n.n.) au declarat imposibilitatea în care se află guvernele lor, de-a interveni în favoarea regatului danubian”. În finalul raportului se mai preciza că: „sâmbătă seara – adică la 29 iunie a.c. – dl. Constantin Argetoianu relata că incidentul, mergând până la schimbul de focuri de armă, s-au produs, în anumite regiuni, între trupele sovietice şi româneşti” fiindcă „primele socoteau că retragerea nu se face suficient de repede”.

În al treilea document – raportul nr. 36 din 12 iulie 1940 – aflăm că „în unele cercuri politice se discută şi se aşteaptă o nouă înaintare a ruşilor în direcţia Carpaţilor. Se pune întrebarea: ce se va întâmpla când bulgarii vor ocupa Cadrilaterul? Ei nu vor mai fi separaţi de Rusia decât printr-un coridor îngust. Ar fi o bună ocazie pentru Moscova să realizeze visul lui Petru cel Mare: deschiderea spre o mare liberă… România se teme de o nouă agresiune rusă. Ca dovadă, unele spitale din Moldova au fost evacuate. Funcţionarii care îşi vor părăsi posturile – anunţa ieri ministrul de interne – sau care îşi vor abandona atribuţiile vor fi consideraţi ca demisionari”.

Teama de o nouă agresiune sovietică, întreţinută de incidentele româno-ruse de la noile frontiere, explică mai bine de ce regele Carol al II-lea i-a solicitat lui Hitler trimiterea unei misiuni militare în România şi garantarea noilor frontiere.

Bucovina de nord n-a fost înscrisă în protocolul secret al Pactului de neagresiune Molotov-Ribbentrop

Unii cercetători şi comentatori, ca de pildă Mihai Opriţescu, publică articole, în care stăruie asupra problematicii Bucovinei.

La 23 iunie 1940 – scrie Mihai Opriţescu[9] - ambasadorul german la Moscova, von Schullenburg îi scria la Berlin ministrului de externe: „Molotov mi-a făcut azi următoarea declaraţie. Soluţionarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amânare. Guvernul sovietic caută, deocamdată, să soluţioneze chestiunea pe cale paşnică, dar el intenţionează să utilizeze forţa, în caz dacă guvernul român va respinge acordul paşnic”.

Dar, elementul de noutate, pe care germanii nu-l înscriseseră în protocolul adiţional secret, urma în acelaşi document: „Revendicările sovietice se extind şi asupra Bucovinei, în care locuieşte populaţie ucraineană”. Molotov se referea în continuare la faptul că, deşi, încă de la 29 martie

vorbise public despre diferendul teritorial sovieto-român, „România nu a întreprins nimic pentru soluționarea chestiunii Basarabiei”.

Mihai Oprițescu cita, în continuare, că extinderea pretențiilor sovietice asupra unui teritoriu despre care nu fusese vorba în înțelegerea inițială, îl iritase profund pe Hitler, care ar fi declarat violent: „Nu vreau să fiu luat drept un imbecil de către ruşi!”

Germania era, deja, la acea dată, scandalizată că URSS ocupase Țările Baltice, cu o rapiditate surprinzătoare. În nota de răspuns transmisă Moscovei, din partea ministrului german de externe, se scria: „Pretențiile guvernului sovietic, în ceea ce priveşte Bucovina, constituie ceva nou. Bucovina a fost o provincie a Coroanei austriece şi este populată de nemți. Destinul acestor etnici germani, de asemenea, constituie – ca şi în cazul celor aproximativ 100.000 de etnici germani, din Basarabia, la care nota făcea referire, în primul articol – o grijă deosebită a Germaniei”.

Ribbentrop mai relata ambasadorului Schullenberg, în acelaşi document: „În alte regiuni ale României, Germania are interese economice foarte importante. Aceste interese includ câmpiile petrolifere şi pământurile agricole. De aceea, Germania, după cum guvernul sovietic a fost informat de către noi, nu o singură dată, este extrem de cointeresată ca aceste teritorii să nu devină un teatru al acțiunilor militare”.

În nota de răspuns trimisă lui Ribbentrop de către Schullenberg – la prima oră în dimineața de 26 iunie 1940 – acesta îl asigura pe şeful său: „Eu i-am atras atenția lui Molotov că renunțarea Sovietelor la Bucovina, care n-a aparținut niciodată nici chiar Rusiei țariste, va favoriza substanțial reglementarea paşnică”.

Dându-şi seama că au mers prea departe cu pretențiile lor, sovieticii şi-au redus cererea lor, în nota din 26 iunie, doar la nordul Bucovinei, împreună cu oraşul Cernăuți. Acest fapt

era comunicat guvernului român în primul ultimatum, fără ca Moscova să aibă acceptul Germaniei nici pentru nordul Bucovinei.

Făcând această constatare, autorul demersului ştiinţific, Mihai Opriţescu, se întreabă: „este, oare, Bucovina, o revendicare de ultimă dată, corelată cu revendicările din 1939 sau reprezintă un obiectiv mai vechi?”

Cercetând diverse documente anterioare – între care lucrările tratativelor româno-sovietice, din 2 aprilie 1924 de la Viena, Opriţescu află că la Conferinţa organizată cu acest prilej, ambasadorul sovietic Krestinski din Capitala Austriei, insistând asupra organizării unui plebiscit în Basarabia, declara: „numai pe această cale, plebiscitară, guvernul român se va putea elibera de învinuirea că deţine Basarabia cu forţa, după cum deţine şi Bucovina, împotriva voinţei majorităţii ţăranilor ucraineni, care locuiesc în această provincie”.

La o nouă întrebare: ce a determinat partea sovietică să facă această afirmaţie în 1924, Opriţescu căuta răspunsul în documentele tratativelor de la Brest-Livovsk din 1917. atunci, Austro-Ungaria, „la capătul puterilor, ameninţată de foamete”, voind o pace „care să-i dea pâinea de a doua zi”, promitea să unească „teritoriile Galiţiei de Est, a cărui populaţie este în majoritate ucraineană cu Bucovina, într-o ţară a Coroanei”:

Dar, pacea de la Brest-Litovsk, din 1917, fusese contestată şi caracterizată de noua putere bolşevică de la Moscova, drept „o pace imperialistă” şi, ca atare, în 1924, delegaţia oficială sovietică nu putea invoca public problema Bucovinei.

Cum Internaţionala a III-a Comunistă, instrumentul obedient şi permanent al Moscovei până la dizolvare în 1943, lansase şi difuzase teza, în totalitate falsă, că România de după 1918 era „un stat imperialist, multinaţional, format prin cotropire de teritorii”, este posibil, aprecia Opriţescu în articolul său, ca delegaţia sovietică să fi folosit argumentul

pentru a sublinia că România deține şi alte teritorii, care ar putea fi contestate prin aşa-zise «argumente etnice». Dar, ridicând, după 16 ani, alături de chestiunea Basarabiei şi pe cea a Bucovinei, diplomația sovietică dovedea în fapt, că încă mai gândea şi aprecia România ca pe un „stat imperialist şi multinațional”, ignorându-i istoria reală.

Oare, primul ultimatum din 26 iunie 1940, nu sfida în modul cel mai elementar adevărul istoric, când scria că „în 1918 România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată, în principal, cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană?”[10]

Era strigătoare la cer o astfel de apreciere total eronată. Se uita că Basarabia fusese ruptă în 1812 de la unitatea seculară a spațiului românesc, în general, şi a Moldovei, în special, la care aparținuse neîntrerupt de peste patru veacuri? Apoi, Basarabia, stăpânită între 1812-1917 de Rusia – în pofida acelor acțiuni draconice de exterminări, deportări, colonizări – avea încă, într-un procent de peste 65%, o populație românească şi nicidecum ucraineană.

Constatând că aprecierea din nota ultimativă, din 26 iunie 1940, fusese nesăbuită, închipuită, lipsită de orice temei ştiințific, sovieticii înşişi n-au mai utilizat niciodată ulterior aprecierea falsă din prima notă ultimativă – aşa cum o demonstrează recent investigațiile pe această temă a unor reputați istorici străini[11].

În articolul său, dorind să elucideze cât mai deplin problematica Bucovinei, Oprițescu scria că, un argument al sovieticilor, spre a revendica şi Bucovina a fost ocuparea teritoriilor poloneze limitrofe, cu prilejul celei de-a patra împărțiri a Poloniei, în septembrie 1939. În 1940, aflându-se într-o vizită la Berlin, în toamnă, Molotov comunica

guvernului german intenția URSS de-a dobândi şi restul Bucovinei[12].

Explicând mobilurile sovietice, care au dus la cererea Bucovinei, ambasadorul german la Moscova, în raportul său către secretarul de stat Weiszäcker, expediat din Moscova la 11 iulie 1940, scria: „… nu pot să scap de senzația că inspiratorii şi autorii pretențiilor de-a ceda Bucovina de Nord au fost cercurile ucrainene de la Kremlin. Domnul Stalin mi-a spus atunci personal că este gata să facă unele concesii la nord de linia de frontieră, acolo unde se trece prin Belorusia, dar la sud, unde locuiesc ucrainenii, asta este absolut cu neputință… Deocamdată, este imposibil să determinăm de unde vine această puternică influență ucraineană”[13].

În realitate, dincolo de ceea ce s-a putut scrie în 1990, cercetări mai recente[14], duc la concluzia că, în timpul primului război mondial, Bucovina a fost râvnită, disputată şi revendicată nu mai puțin decât de 5 state: Austro-Ungaria, Rusia, Polonia, Ucraina şi România. Austria – care o ocupase în 1774 şi anexase în 1775 – voia s-o păstreze; în acest scop, ea ajutase şi finanțase mişcarea naționalistă a tinerilor ruteni, din Galiția de Est şi nordul Bucovinei, promițându-le acestora crearea unui „regat ucrainean” în cadrul Austro-Ungariei, la care să-i atragă şi pe ucrainenii de la imperiul țarist. Ucraina, care în timpul revoluției ruse s-a proclamat, în 1917, ca stat independent, revendicase şi ea Bucovina la tratativele cu austriecii, promițându-le acestora … 40 de vagoane de grâu, ca „monedă” de schimb, în contextul foametei în care se zbăteau imperiul, în general, şi Puterile Centrale. Exista şi un proiect de refacere a Poloniei, în care era inclusă şi Bucovina. Rusia – care oficial era aliata României în cadrul Antantei – a avut față de Bucovina o poziție mai complicată şi nuanțată, care se cuvine a fi explicată. În anii stăpânirii austriece, cu precădere după 1875, Rusia a stimulat şi ajutat mişcarea naționalistă, panslavistă a bătrânilor ruteni, care se declara pentru unirea

tuturor conaționalilor în cadrul Imperiului rus. Rusia a trimis acestei mişcări bani, cărți, preoți, învățători. Ca aliată a României, prin tratatul semnat în 1916, sub auspiciile Antantei, Rusia voia ca la sfârşitul războiului, pe lângă Basarabia, pe care o stăpânea deja din 1812, să împartă cu România, provincia Bucovina – ea să anexeze partea de nord, unde rutenii şi ucrainenii erau majoritari, iar România – jumătatea de sud, împreună cu Cernăuțiul[15]. Însă, în realiutate, dincolo de această poziție oficială, Rusia nutrea planul să anexeze la sfârşitul războiului întreaga Bucovină, ca o premisă pentru un plan mai amplu, de înaintare spre Constantinopol şi Strâmtori: trei proiecte întocmite, primul în 1915 şi alte două în 1916, de experți ai statului major militar rus – proiecte identificate în arhivele de la Moscova şi publicate relativ recent de istoricul basarabean Ion Varta[16] – relevă, fără tăgadă, intențiile expansioniste ale Rusiei asupra întregii Bucovine. Împrejurările istorice, foarte complexe de la sfârşitul războiului au favorizat însă pregătirea şi înfăptuirea unirii întregii Bucovine la România, în cadrul acelei adunări plebiscitare democratice, din 27 octombrie şi 15/28 noiembrie 1918.

Bucovina între două imperii

În 1990, în „Revista de istorie militară", istoricul Mihai-Ştefan Ceauşu publica o sinteză închinată Bucovinei sub austrieci[17]. El rezuma, înfățişa cititorilor, principalele aspecte ale istoriei românilor din această străveche parte a Moldovei.

Înainte de invadarea şi anexarea nordului moldav de către austrieci, în 1774 şi 1775 – în contextul epocii de sfârşit a războiului ruso-turc din 1768-1774, când Austria intervenise de partea Porții otomane, ca mediatoare a păcii, spre a preveni anexarea Principatelor de către Rusia – acest teritoriu aparținuse, vreme de peste patru secole, Țării Moldovei. În această zonă se aflau primele reşedințe domneşti de la Siret şi Suceava. Aici fusese vechea reşedință a Mitropoliei Moldovei.

La Suceava, devenită capitală a Moldovei în vremea lui Petru Muşat, fuseseră aduse, de la Cetatea Albă, în 1401, de către domnul Alexandru cel Bun, moaştele Sfântului Ioan cel Nou, unul dintre martirii creştini. În această zonă se aflau admirabilele monumente de arhitectură, cu pictură de la Voroneţ, Suceviţa, Moldoviţa, Arbore şi Humor, gronițele domneşti din bazilica vechiului Scaun episcopal de la Rădăuţi. Aici erau Codrii Cosminului, de lângă Cernăuţi, unde, în 1497, Ştefan cel Mare obţinuse o mare victorie asupra polonilor, care invadaseră, pe neaşteptate, ţara. Aici, într-un colţ al Bucovinei, la Putna, îşi dormea somnul de veci, cel mai glorios dintre bravii Muşatini, care s-au aflat pe tronul Moldovei – Ştefan, la numele căruia poporul adăugase „cel Mare şi Sfânt”.

Asupra acestui pământ, presărat la tot pasul cu atâtea amintiri din istoria neamului românesc, aşa de străvechi şi sfânt, îşi îndreaptă Austria dorinţele expansioniste la sfârşitul războiului ruso-turc din 1768-1774.

Împotriva răşluirii moşiei străbune, boierii şi clerul, în frunte cu domnul Moldovei, Grigore al III-lea Ghica au protestat energic, cerând Porţii Otomane sprijin împotriva încălcării hotarelor ţării.

Poarta Otomană încalcă obligaţiile asumate – acelea de-a nu înstrăina nici o palmă de loc din teritoriul Ţării Moldovei.

Rusia – care s-ar fi putut opune în virtutea dreptului de putere protectoare, obţinut prin pacea de la Kuciuk-Kainargi şi a cărei intervenţie fusese solicitată de domnul Moldovei şi boieri divanului la începutul anului 1775 – nu a schiţat nici un drept de împotrivire faţă de anexarea efectuată de Austria – datorită intereselor comune, născute mai ales din 1772, odată cu împărţirea teritoriului polonez. Ba, mai mult încă, a ieşit în evidenţă lăcomia şi corupţia unor înalţi demnitari ruşi, între care feldmareşalul Rumianţev – comandantul trupelor ruse, care se retrăgeau din Moldova. Acestuia i s-a oferit de către

habsburgi – tocmai spre a se retrage mai repede şi a lăsa câmp deschis cătanelor austriece – un cadou de 5.000 de galbeni şi o tabacheră de aur, împodobită cu briliante.

Actele de cedare şi delimitare a Bucovinei şi graniţelor între cele două imperii, turc şi austriac, s-au încheiat la 7 mai 1775 şi în toamna anului 1776, la Palamutka, pe apa Nistrului.

Austria anexa din nordul Moldovei – sub pretextul şi pentru a dobândi o mai bună legătură între Transilvania şi părţile anexate din Polonia, Galiţia şi Lodomeria – o suprafaţă de 10.441 km^2, cu o populaţie de peste 75.000 de locuitori, aşezaţi în 3 orăşele: Suceava, Siret, Cernăuţi şi 225 de sate.

În noua provincie anexată de austrieci – care s-a numit la început «Moldova austriacă», iar mai apoi «Bucovina», după pădurile de fagi din zonă – a fost introdusă o administraţie militară; în fruntea provinciei au fost numiţi ofiţeri superiori între 1774-1786, în calitate de guvernatori ai Bucovinei s-au rânduit generalii Gabriel von Spleny şi Karol von Enzenberg, cu rang de consilieri imperiali, Bucovina fiind subordonată direct Curţii din Viena.

În 1786, – sub pretextul că Bucovina era o provincie prea mică şi necesita cheltuieli administrative prea mari, dar, la cererea nobilimii poloneze, care, după asediul Vienei, din 1683, solicitase mereu o compensaţie pentru participarea polonezilor la depresurarea Capitalei imperiale – împăratul Iosif al II-lea a alipit Bucovina la provincia imperială Galiţia, ca al 19-lea cerc districtual al acesteia. Faptul acesta înlesnea, pe de o parte pătrunderea nobilimii poloneze în funcţiile de conducere ale districtului şi negustorilor armeni, care cumpără pământ în Bucovina, dar, pe de altă parte, mai ales imigrarea masivă a ţăranilor ruteni sau ucraineni, ca zilieri sau halupari pe domeniile întinse ale Fondului Bisericesc sau ale boierilor români refugiaţi în Moldova. Motivele imigrării rutenilor erau diverse: nivelul de trai mai îmbelşugat, numărul zilelor de clacă

mai redus cu mult ca în Galiția, faptul că românii aveau deschise pentru ei biserici ortodoxe (câtă vreme în Galiția nobilii polonezi erau catolici), numeroasele înlesniri acordate imigranților (pământ pentru casă, lemn de construcții, scutiri de impozit pe un număr de ani, scutiri de serviciul militar etc.). Rusia îi ajuta, pe de o parte, Austria – pe de altă parte – şi totul se făcea în defavoarea românilor autohtoni. De aceea, împotriva acestei încorporări nefireşti a Bucovinei la Galiția, boierii, clerul, puținii cărturari existenți – fiindcă o parte s-a refugiat în Moldova – în frunte cu iluministul Vasile Balş, au protestat şi adresat, la 1790, câteva memorii autorităților de la Viena. Ei arătau că prin origine, limbă, credință, cultură, istorie, românii găseau nepotrivită unirea lor forțată la Galiția, cu o populație slavă – poloni, ucraineni sau cu o credință multiconfesională, catolici, uniți, ortodocşi etc.

O elită românească şi o mişcare cultural-națională, pentru apărarea intereselor românilor şi emanciparea lor s-a afirmat şi dezvoltat încă din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Ea s-a manifestat îndeosebi la 1848-1849, printr-un bogat şi avansat program național, social, cultural. Ea a fost stimulată de înființarea celei dintâi catedre de limba şi literatura română la Cernăuți, sub conducerea lui Aron Pumnul, de gazeta bilingvă, româno-germană „Bucovina" (1848-1850), de Biblioteca Țării, de crearea statului național unitar român în 1859, de înființarea Societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, în 1864. Au stimulat şi afirmat mai bine această mişcare şi acțiuni precum: adunarea națională de la Putna, din 1871, unde peste 3.000 de tineri, în frunte cu A.D. Xenopol, Mihai Eminescu, Ion Slavici şi o pleiadă de bucovineni, între care Ciprian Porumbescu, membrii societății academice „Arboroasa" s-au regăsit într-un cuget şi o simțire românească; războiul popular şi național pentru cucerirea independenței de stat a României, în cadrul războiului ruso-româno-turc, din 1877-1878, la care şi bucovinenii şi-au adus o

însemnată contribuție, fie ca voluntari, fie prin ajutoarele trimise. Societatea politică „Concordia”, în 1885, crearea şi afirmarea Partidului Național Român, în 1892, au stimulat şi amplificat activitatea pentru apărarea ființei naționale şi emanciparea generală a românilor.

Cercurile politice imperiale, spre a diminua şi contrabalansa activitatea politică a românilor – acuzați şi de orientare spre Bucureşti şi manifestare iredentistă – au sprijinit tot mai mult aspirațiile elementelor alogene venite în Bucovina şi, în special, mişcarea națională a tinerilor ucraineni filo-austrieci.

Românii bucovineni, grupați în jurul Partidului Național Român şi, de la începutul veacului al XX-lea şi a revistei „Junimea literară”, răspund printr-o vie şi susținută propagandă, în vederea pregătirii şi înfăptuirii eliberării şi unirii cu statul român. La izbucnirea primului război mondial, mulți români bucovineni, refugiați să se înroleze în armata austriacă, trecând frontiera arbitrară şi luptând ca voluntari în armata română. Unii dintre aceştia – între care Ion Grămadă şi Lascăr Luția – cad eroic în lupta împotriva trupelor Puterilor Centrale, contribuind, prin jertfa lor de sânge la izbânda cauzei româneşti.

Aşa se ajunge ca la 27 octombrie 1918, când conducătorii românilor din Bucovina, în frunte cu Iancu Flondor, Sextil Puşcariu, Dionisie Bejan şi alții, convoacă o adunare națională la Cernăuți; aceasta se transformă în Constituantă, alege Consiliul Național Român şi cere Unirea cu patria mamă.

La 15/28 noiembrie 1918, în Sala Sinodală de Marmură a Palatului Mitropolitan din Cernăuți s-a întrunit Congresul General al Bucovinei. Alături de cei 75 delegați români, aleşi în chip democratic, din toate clasele şi stările sociale, luau parte reprezentanți ai principalelor grupuri minoritare: 13 delegați ai ucrainenilor, 7 ai germanilor şi 6

delegați ai polonezilor. Erau de față şi delegați ai românilor din celelalte provincii, ce se aflaseră sub stăpânirea imperiilor vecine – Gheorghe Crişan, din Transilvania şi Pantelimon Halipa, liderul mişcării naționale din Basarabia.

Congresul General al Bucovinei hotăra, în temeiul dreptului popoarelor la autodeterminare „Unirea necondiționată şi pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, până la Ceremuş Colacin şi Nistru, cu Regatul României”.

Unirea la România era legitimă, firească, democratică şi întru totul justificată. Cercetările istorice mai vechi şi mai noi, relevă că rutenii sau ucrainenii fuseseră aici simpli venetici, ca zilieri sau halupari – lucrători cu ziua pentru mâncarea de zi cu zi. În toate satele din nordul Bucovinei – aflată azi temporar inclusă de Ucraina ca succesoare şi profitoare a expansiunii staliniste – toate localitățile, întemeiate de români, au avut stăpâni de moşie şi ctitori de biserici în exclusivitate români, ucrainenii, venind masiv, îndeosebi în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, odată cu arendaşi evrei şi armeni, şi reuşind să asimileze lingvistic pe românii din aceste localități. Foştii oaspeți de ieri, împroprietăriți şi sprijiniți – din interese politice de austrieci, care sperau să-i încorporeze la imperiul lor şi pe conaționalii ucrainenilor din imperiul țarist – s-au declarat „stăpâni” în casa şi pe moşia celor ce i-au adăpostit odinioară, i-au tolerat şi tratat omeneşte[18].

Tocmai o astfel de acțiune profund democratică, prin care se repara o mare nedreptate istorică, săvârşită de imperiul habsburgic, o contesta şi anula fără nici un temei istoric, ştiințific, imperiul sovietic.

După 50 de ani la Chişinău, „în ziua în care a început calvarul României”

Istoricul Ion Pavelescu trimitea, de la Chişinău, în ziua de 28 iunie 1990, un reportaj pentru „România liberă”, intitulat

cât se poate de sugestiv: *Ziua în care a început calvarul României*[19].

Ce se întâmpla după 50 de ani la Chişinău? „Nu e zi ori seară lăsată de la Dumnezeu ca, aici, la statuia lui Ştefan cel Mare (de la Chişinău, din Parcul Central al Capitalei, n.n.) să nu se adune lumea ciorchine. Se depun flori la picioarele slăvitului voievod. Se cântă. Se schimbă veşti. Se lansează îndemnuri. La aproape 500 de ani de la moartea sa, cel care a fost supranumit Leul Sucevei este o prezenţă uluitor de vie în conştiinţa urmaşilor, a răzeşilor săi de la Orhei, Soroca, Lăpuşna".

Aici, „în această agora", autorul are ocazia să asculte, la 28 iunie 1990, un cântec de demult, pe care îl cântă cei ce se adună lângă statuia lui Ştefan cel Mare. E un cântec de-acum 50 de ani în urmă, pe care-l cântau ostaşii români, în lunile iulie-august 1941, când s-au avântat în iureşul luptelor pentru eliberarea teritoriilor cotropite de sovietici. E un cântec pe care el, istoricul Ion Pavelescu l-a auzit pentru prima oară, când era copil, cântat de mama sa, îngândurată şi încărcată de speranţă, cu gândul la omul ei drag – adică la tatăl lui Ion – care era pe front, împreună cu un unchi, care avea să cadă eroic, pentru eliberarea Transilvaniei. Acel cântec i s-a încrustat pe răbojul inimii şi, reascultându-l acum, lângă statuia lui Ştefan, copilul de-atunci, istoricul matur de astăzi, revede prin aburul vremii chipul mamei şi al tatei:

„Avem o ţară scumpă şi mândră!
Avem! Avem şi iarăşi vom avea!
Duşmanul care astăzi râde
Va tremura privind la ea".

Şi, constată istoricul de azi, „deşi supuşi unei drastice asimilări, deznaţionalizări, exterminări şi deportări (…) mulţi consângeni de peste Prut, care şi-au păstrat ca prin minune graiul, crezul naţional, datinile străbune, încrederea în destinul neamului, revin la motivele melodice ale anilor ´40, ca la un

reper aproape mitic. Aceste motive melodice le evocă Edenul pierdut, atâtea ființe dragi dispărute".

Considerând că anul 1940 a fost „un an blestemat pentru țara noastră", autorul se întreabă, în adâncul ființei sale: „dacă e firesc să vorbim despre odiosul dictat de la Viena, ca despre apogeul punerii în practică a planurilor de dezmembrare a României, cu ce ar fi mai puțin odios ultimatumul adresat la sfârşitul lunii iunie, care ne soma să părăsim două dintre străvechile noastre provincii naționale?"

Urmărind de-aproape trei secole aplicarea, realizarea idealurilor din testamentul lui Petru cel Mare, document considerat apocrif, dar care a fost urmat şi a înflăcărat deopotrivă mințile țarilor de până la revoluție şi într-o măsură chiar sporită a urmaşilor lui Lenin şi Stalin până la Gorbaciov, găsind un vid de putere după prăbuşirea imperiului austro-ungar şi pătrunzând în teritoriile componente sau dependente ale acestui colos defunct, „misionarismul panslavist şi pravoslavnic țarist s-a travestit într-o togă aşa-zis modernă – scrie autorul – care a proclamat **exportul de revoluție**, deziderat elaborat de Troțki, preluat de Stalin şi practicat în mod constant, ca un element dominant al politicii externe a noului stat".

Deşi a traversat ani grei de război civil, care a lovit şi pustiit zone întinse, deşi a proclamat idealuri de dreptate şi libertate, imperiul roşu nu şi-a îndepărtat şi diminuat atenția de la problemele internaționale, ci, dimpotrivă, şi-a sporit pofta de-a se amesteca şi influența, ori chiar de a-şi subordona evoluția altor popoare. Aşa, de pildă, în raportul cu România – relevă autorul – a adoptat o conduită ce viza destabilizarea (inclusiv în cadrul mişcării muncitoreşti, prin înlăturarea liderilor de formație patriotică, vezi, de pildă, cazul lui Gheorghe Cristescu), concomitent cu respingerea sistematică a încercărilor de normalizare a relațiilor bilaterale şi cu

menținerea la granița comună a unui climat de tensiune şi nesiguranță".

Dacă, întâlnirea dintre Molotov şi Ribbentrop şi semnarea fulgerătoare a Pactului de neagresiune a şocat întreaga lume şi a trezit la realitate democrațiile occidentale, arătând că în lume apăruse un nou centru de putere, pentru români – scrie Ion Pavelescu „această catastrofă diplomatică a fost sursa tuturor nenorocirilor ce au urmat, căci Protocolul secret al Pactului sovieto-german de neagresiune reglementa chestiunile politice şi teritoriale, care interesau cele două mari puteri, în întreg spațiul cuprins între Marea Baltică şi Marea Neagră".

Transcriind şi el integral ultimatumul din 26 iunie 1940 – astăzi atât de cunoscut din cărțile de istorie – istoricul apreciază: „Este vorba de îngrămădirea, în cuprinsul restrâns al unei note, a atâtor neadevăruri sfruntate, de ordin istoric, demografic, politic, încât convingerea pe care ți-o insuflă este aceea că pe autori nici măcar nu i-a interesat dacă vor fi crezuți, sau nu", ci doar „efectul şi rezultatul. Iar efectul a fost acela al unei lovituri de măciucă şi rezultatul – paralizarea efectivă a instituțiilor noastre, începând cu forurile conducătoare şi terminând cu armata".

Reamintind cititorilor că nota ultimativă a fost înmânată ambasadorului român la Moscova, Gheorghe Davdescu, noaptea, la o oră târzie, când ar fi putut fi transmisă prin reprezentantul sovietic la Bucureşti, care abia sosise la post şi nici nu-şi prezentase scrisorile de acreditare, autorul dezvăluie şi un alt detaliu, care pune într-o nouă lumină gestul ranchiunos, duşmănos, bolnăvicios de răutăcios al funcționarilor bolşevici din preajma lui Molotov: la orele acelea târzii, după orele 22^{00}, ora Moscovei „când Gheorghe Davidescu a început să transmită telegrama către guvernul de la Bucureşti, n-a apucat să formuleze decât titlul - «notă ultimativă» – şi cineva a avut „grijă" să perturbe liniile de

comunicație"; si, în momentul în care Molotov notificase oficial pretențiile pentru România, dispozitivul militar, menit să le susțină şi să le obțină prin forță, se şi pusese în mişcare".

… După o jumătate de secol de la toate acestea, ziarul „Moldova socialistă", oficiosul Partidului Comunist din Moldova, care apare la Chişinău, publica un interviu cu Anton Gh. Moraru, doctor în istorie, care relata, pe baza unor documente recent identificate în arhivele de la Moscova, că trupele sovietice, destinate să invadeze teritoriile româneşti, ajunseseră deja la granița României în momentul în care Molotov transmitea ultimatumul către guvernul român. Adoptând o poziție defetistă, hotărând să abandoneze aceste teritorii fără luptă, guvernul român, prin şefii unităților militare, ordonase ostaşilor „să nu riposteze prin foc, nici dacă ar fi fost provocați". Această atitudine – relatează istoricul Anton Gh. Moraru – i-a încurajat pe invadatori, care s-au îmbulzit să-şi înşface prada, fără nici un efort. Singurele pierderi de efective, pe care le-au avut agresorii, s-au datorat propriilor lor defecțiuni şi nu românilor.

Şi – se întreabă istoricul Ion Pavelescu: „Cu ce s-a ales Uniunea Sovietică de pe urma acestui rapt teritorial? Ca şi în cazul agresiunii asupra Finlandei „cu încă un duşman în plus!"… Un istoric american, originar din Storojineț, D. Hristos, declara la Congresul Internațional al Istoricilor de la Bucureşti, în 1980: „…dacă n-ar fi procedat aşa, în iunie 1941, când a fost atacată şi invadată de trupele germane, Uniunea Sovietică nu s-ar fi pomenit cu flancurile de nord şi de sud descoperite şi lovite cu atâta sete de dreptate de către diviziile finlandeze şi româneşti, adversari atât de redutabili".

Deşi atunci când încă de la începutul războiului s-a format coaliția Națiunilor Unite, care a elaborat şi difuzat Charta Atlanticului (1941), ca program de bază pentru ducerea războiului şi organizarea lumii postbelice, URSS a aderat şi semnat acest document – care, în principal, prevedea că nici un

teritoriu nu va putea fi ocupat şi păstrat în graniţele altui stat, fără consimţământul liber exprimat al populaţiei din acel teritoriu – revenind în primăvara anului 1944 în teritoriile invadate şi anexate în iunie 1940 fără consimţământul populaţiei din aceste teritorii, sovieticii au reinstaurat, cu forţa, puterea bolşevică, iar populaţia românească a fost tratată cu o cruzime greu de imaginat şi de relatat, pentru timpul nostru, din partea unui stat pretins „model" şi „civilizat". Istoricul basarabean relevă că, prin măsuri draconice – arestări, deportări etc. – au fost exterminaţi în câţiva ani peste 1 milion de români. Simultan, cu genocidul demografic s-a procedat şi la un genocid cultural. Istoria naţională a fost mutilată, denaturată, falsificată. S-a acreditat şi propagat falsa teză a existenţei a două popoare romanice – moldovenii şi românii, care n-ar avea nimic în comun, ba, chiar, sunt „duşmane". Pentru a alimenta şi propaga ura faţă de români, coloniştii rusofoni au scornit şi răspândit, vreme de 45 de ani, nişte sfruntate minciuni despre administraţia românească din Bucovina interbelică, în aşa fel încât parcă aceasta „ar fi fost formată dintr-un fel de căpcăuni!"

Evocând toate acestea şi meditând la evoluţia lumii contemporane din acel iunie 1990, istoricul îşi exprima, în acelaşi timp, încrederea în viitor. În Europa Răsăriteană – care s-a aflat aproape o jumătate de veac la cheremul Moscovei – regimurile totalitariste şi socialiste de diferite nuanţe îşi trăiesc ultimele zile. S-a pus capăt sistemului unipartit. Puterea comuniştilor a fost diminuată sau înlăturată. Basarabia cunoaşte înnoiri miraculoase. Limba maternă, cu grafie latină, simbolul naţional, tricolorul, stema, imnul propriu, suveranitatea declarată şi măsurile preconizate pentru obţinerea independenţei politice depline, sunt reforme la ordinea zilei.

Dincolo de aceste bucurii, autorul are şi motive de îngrijorare. Numeroasa şi influenta populaţie rusofonă – după 1944, anual au venit în Basarabia, cu precădere în centrele

urbane, în funcții de conducere administrative, politice, civile şi militare, circa 10.000-150.000 de colonişti din interiorul imperiului – acum încă acționează cu perfiditate, întreține o atmosferă românofobă, se organizează şi mobilizează pe minoritarii găgăuzi contra elementelor democrate, reformatoare. Elementele comuniste şi neostaliniste din aparatul politic şi de stat, civil sau militar nu s-au retras din luptă decât temporar. De aceea, Ion Pavelescu îşi cheamă cititorii la prudență şi vigilență. El propune ca în viitor România să promoveze relații corecte, de bună vecinătate cu URSS. Dar, acest fapt nu exclude condamnarea actelor politice regretabile abominabile din trecut.

La cei 50 de ani, de la acel ultimatum dat, în iunie 1940, când România abia s-a eliberat de coşmarul acelui an blestemat, Ion Pavelescu crede că trebuie să reamintească cititorilor că rămâne valabil, ca un adagiu, acel vers armirabil din anii copilăriei:

„Avem o țară scumpă şi mândră!
Avem! Avem şi iarăşi vom avea!”

Căci, încheie autorul „vom avea cu siguranță! Şi nu e român, care să n-o simtă şi să n-o dorească!”

„Sfatul Țării n-a fost decât un Soviet”

Recursul la istorie aduce, uneori, în prim plan, personalități importante ale trecutului Basarabiei, ca, de pildă, pe Pantelimon Halipa. Eminentul luptător şi conducător al românilor dintre Prut şi Nistru a acordat, înainte de a fi intrat în eternitate, ultimul său interviu în 1976, lui Mircea Popa. Ce-a spus el atunci, nu s-a putut publica. Dar, mărturiile lui au răzbătut şi au putut vedea lumina tiparului în 1990, mai întâi la Chişinău, în „Vocea Poporului”, publicația săptămânală a sindicatelor din Republica Moldova, apoi, în acelaşi an, la Iaşi, în „Cronica”, sub titlul unui adevăr epocal – *Sfatul Țării n-a fost altceva decât un Soviet*[20].

În cadrul monarhiei absolutiste, țariste, fiind supusă printr-un larg arsenal de mijloace de rusificare de deznaționalizare, Basarabia a fost adusă într-o astfel de situație catastrofală încât, atunci când în Duma imperială, în 1905, s-a pus problema de-a se înființa şcoli în limba maternă, s-a găsit un ministru al instrucțiunii publice, basarabean de origine, care – ajuns şi el „printre străinii ce ştiuseră să prindă un loc la Curtea împăratului” – s-a declarat împotrivă, susținând că „limba moldovenească nici nu are măcar elemente suficiente pentru a putea exprima toate ideile şi noțiunile inventate de ştiință şi filozofie”. De unde trăgea sărmanul ministru din epoca țaristă o asemenea constatare, pe cât de inexactă, pe atât de dezarmantă, de tristă? Probabil, zice, mai ales printre rânduri, Pantelimon Halipa: atât fusese de îndoctrinat şi influențat acest biet ministru de către „o tiranie idioată”, elaborată şi difuzată de o birocrație, în care o bună parte dintre înalții funcționari de pe lângă țar, nici nu erau măcar ruşi!” Neîncrederea aceasta „a mers crescendo, încât, explică Pantelimon Halipa – la revoluția din 1917, la Congresul Învățătorilor s-au găsit slujitori ai şcolii basarabene care spuneau cam acelaşi lucru: «Domnule , noi nu putem renunța la şcoala rusească pentru că în limba moldovenească nu vom putea spune copiilor noțiunile de ştiință, de aritmetică, de geografie, şi aşa mai departe».

Şi atunci, într-un astfel de moment cumplit, de pierdere a încrederii în limba noastră, de fapt în noi înşine, „a răsărit” unul dintre colaboratorii şi prietenii lui Pantelimon Halipa, preotul Alexei Mateevici, de la redacția „Cuvânt moldovenesc”, care „venind la ziar, într-o singură noapte, s-a pus pe lucru şi a făcut poezia *Limba noastră*. Această poezie e cea mai frumoasă definiție, pe care a dat-o cineva vreodată, limbii române”. Şi, distinsul om politic şi, totodată, om titrat, învățat, Pantelimon Halipa, continuă: „Au fost şi alții care au vorbit despre limba română – Mureşanu, Coşbuc, Goga,

Alecsandri, Eminescu – dar nimeni n-a spus aşa de frumos despre limba noastră" – adică, exemplificăm noi:

„Limba noastră-i limbă sfântă
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng şi care-o cântă
Lângă vatra lor, țăranii…"

Aceasta – aprecia atunci, în 1976, Pantelimon Halipa – este „o definiție ideal de frumoasă…" Şi el, luptătorul şi conducătorul Basarabiei de la 1917, ca şi bunul lui prieten, autorul acestei celebre poezii, preotul Alexe Mateevici ar fi plecat „dincolo" atât de liniştiți şi fericiți, dac-ar fi putut bănui – ceea ce adăugăm noi acum – că, într-o zi *Limba noastră* va deveni, la propunerea Frontului Popular din Moldova, imnul de stat al țării sale natale, Republica Moldova.

Pantelimon Halipa a fost aşadar, unul dintre acei lideri ai mişcării de eliberare națională din Basarabia anului 1917, care avea o încredere deplină în virtuțile limbii române, în posibilitățile şi facultățile acesteia de-a exprima, tot aşa de fidel ca limbile de circulație internațională, orice gând, orice progres din ştiința contemporană. El era convins că românii din Basarabia, cultivând-o, întrebuințând-o în familie, în şcoală, în viața de toate zilele, peste tot vor putea să spună orice şi să se impună „aici şi peste tot". O dovadă în acest sens aduce în interviul său, însuşi Pantelimon Halipa. Basarabia dăduse deja, până la această dată, o pleiadă bogată de oameni de seamă, pe care el îi ştia şi-i admira: Bogdan Petriceicu Hasdeu „cel mai mare filolog şi istorician", cum îl aprecia el; apoi „romancierul Constantin Stere, poetul Ion Buzdugan şi acest Alecu Mateevici".

La începutul revoluției din Rusia – relatează Pantelimon Halipa – românii din Basarabia s-au remarcat printr-o „bună capacitate organizatorică". La un congres al sfaturilor țărăneşti din Basarabia, el a fost ales delegat din partea românilor basarabeni la Congresul General al Sfaturilor

de la Petersburg, din luna iunie 1917. Acolo a luat parte la dezbaterile privitoare la organizarea imperiului. Dezbaterile aveau loc în condițiile în care, după grevele din februarie-martie 1917, țarismul fusese înlăturat şi la cârmă s-a instaurat – acel sistem hibrid şi-atât de puțin solid care – avea să dureze până-n octombrie, acelaşi an – dualitatea puterii. Adică, pe de o parte, guvernul burghez, condus de Kerenski, care neputând lua singur puterea, o împărțea cu sovietele de deputați ai țăranilor şi muncitorilor care, pe de altă parte, nici ele nu erau prea bine închegate să poată prelua singure conducerea.

Pantelimon Halipa era însărcinat de confrații săi din Basarabia să abordeze şi să elucideze „o problemă de actualitate”, adică cea a învățământului în limba maternă, începând chiar cu anul şcolar din toamnă, anul 1917/1918. Cum nu se putea juca, nu putea trata superficial o astfel de misiune politică, Halipa nu s-a mulțumit cu simpla propunere scrisă în comisia pentru învățământ, ci a îndrăznit şi a vorbit în plenul congresului pe care-l prezida nimeni altcineva, decât şeful guvernului, Kerenski:

- «Tovarăşe Kerenski – s-a adresat el, după cum cerea protocolul vremii – dumneata ştii prea bine că noi, românii din Basarabia, sub țar, n-am avut şcoală în limba maternă. În aceste luni, care mai rămân până la deschiderea anului de învățământ, în iulie şi august, noi va trebui să facem manuale şcolare şi să le tipărim. Va trebui să pregătim învățătorii şi profesorii ca anul şcolar să-l începem în limba copiilor țării». Declarând acestea – explică Pantelimon Halipa – „nu ținem ca toți copiii Basarabiei să învețe în limba română. Nu! Numai copiii moldovenilor, adică ai românilor. Iar evreii să învețe în limba lor, ucrainenii în limba lor, copiii ruşilor în limba lor, ai nemților în limba lor…”

- «Şi, zic – continuă el mai departe în plenul Congresului General al Sfaturilor din Petersburg – altă soluție nu avem, tovarăşe Kerenski, decât să mă duc la Iaşi şi acolo să-

mi găsesc manuale pentru şcoală din Țara Românească şi să le prelucrăm, să le adaptăm pentru Basarabia noastră». Dar, Kerenski sare ca un prostănac şi-mi zice:

- «Bine, domnule, dar asta înseamnă trădarea imperiului nostru…! Dumitale nu-ți dai seama…? Trebuie să ştii că schimbarea în învățământ trebuie să se facă numai după o lege, aşa că trebuie să aşteptăm constituanta să se pronunțe, în ce limbă, cum şi în ce fel să li se predea copiilor moldoveni…!»

„Eu, atunci, nemulțumit, îi fac obiecțiunea aceasta: «Tovarăşe Kerenski, dumitale ai aşteptat constituanta ca să devii prim-ministru? Revoluția te-a făcut prim-ministru…! Ei, tot aşa şi pe mine, cetățean al Basarabiei, Revoluția m-a făcut conducător al acestei provincii… Şi nu putem săvârşi lucrul ce ni s-a încredințat, decât să ne ducem şi să ne împrumutăm de la frații noştri, români…”

- «Domnule, acest lucru nu se poate», zice Kerenski.

„Şi eu, atunci, i-am zis:

- «Domnule, la revedere… Eu nu am nevoie să discut cu dumneata. Dumitale fii conducătorul Rusiei, dar conducătorul Basarabiei nu eşti şi nu vei fi…! Eu mă duc să stau de vorbă cu opoziția, care ți-o face Troțki şi cu Lenin…»”.

Şi, Pantelimon Halipa a părăsit sala Congresului; l-a luat cu dânsul pe Ion Sinecliu – care era şi el deputat, plecat din Basarabia în acelaşi scop – şi împreună au hotărât: „noi să procedăm cum ne dictează conştiința națională, cum ne cere interesul politic şi cum va hotărî Sfatul Țării. Numai prin Sfatul Țării trebuie să facem lucrul acesta. Să nu facem nimic la voia întâmplării, ci Sfatul Țării, care va fi Parlamentul local al Basarabiei numai el să hotărască…”

Şi, Pantelimon Halipa relatează cum a procedat. Împreună cu fruntaşii românilor basarabeni au convocat, în mod democratic „toate congresele” posibile. Adică: Congresul militar al ostaşilor, Congresul țăranilor, Congresul

învățătorilor; al preoților; al meseriaşilor; al negustorilor; al instituțiilor județene şi comunale. Ba şi Congresul Zemstvei … „Şi toți – precizează el – au fost de acord cu programul formulat de noi, de Partidul Moldovenesc”. Ca urmare, s-a hotărât: „Noi suntem majoritatea populației de 70 de procente de moldoveni, iar restul de 30 de procente să fie date minorităților”. S-au ales, astfel, 120 de deputați. În acest Parlament al Basarabiei, care s-a numit Sfatul Țării. „Şi noi – explică el – am ales deputații noştri prin congrese, prin adunările județene ale zemstvei şi prin comune, încât Sfatul Țării a putut fi deschis în noiembrie 1917. Şi noi ne-am declarat Republică autonomă. Iar la 24 ianuarie 1918 – Republică Independentă. Adică ne-am separat de Rusia. Între timp, în Ucraina se organiza un guvern care nu mai recunoştea Petrogradul. Şi noi ne-am trezit că nu avem nici moneda noastră, nici bugetul nostru. Am pus problema: ce facem? Cu cine ne unim? Trebuie să facem din această republică o organizație statală solidă. Blocul Moldovenesc – care era format din Partidul Moldovenesc şi din Secția Țărănească – a căzut de acord să ne înțelegem cu România. Minoritățile au spus să ne înțelegem cu Ucraina. Numai polonezii din Basarabia, au spus: «Nu!»… «Voi, moldoveni, voi sânteți majoritari. Voi sunteți stăpâni pe țara aceasta. Şi toată lumea ştie că nația moldovenească nu există. Există numai denumirea locală, după provincie, a românilor, care trăiesc în Moldova, ceea ce înseamnă că nu este altă națiune, decât cea românească!»

„Am fost sprijiniți de polonezi. Şi, pe urmă şi de germani. De germanii din sudul Basarabiei. Totul s-a făcut în chip revoluționar, democratic, normal. Norma era revoluția. Şi Sfatul Țării nu era altceva decât un Soviet. Ruşii îi ziceau soviet, adică Sfat.

Sfatul Țării a avut o misiune foarte grea, importantă. A naționalizat toate instituțiile de stat. Administrația. Justiția.

Şcoala… N-am lipsit pe nimeni de a-şi folosi limba maternă în instituţiile publice. N-am fost exclusivişti. Am acţionat în spiritul vremii. Am intrat în istoria neamului românesc ca formatorii cei dintâi ai Unirii…”

Drumul lui Pantelimon Halipa în istorie n-a fost nici simplu, nici uşor, nici întâmplător. A plecat din lumea rurală în 1906. S-a stabilit în capitală. Voia să scoată şi la Chişinău o gazetă românească. Aici, s-a întâlnit şi împrietenit cu un grup de intelectuali – printre care cu Manolache Gavriliţă şi Ion Pelivan. După ce-au mai discutat şi meditat, au ajuns la concluzia că: „Noi – basarabenii – nu avem intelectuali suficienţi mai bine pregătiţi şi nici destui ca număr pentru ceea ce vrem să facem. Dar, în România, avem câţiva basarabeni, care au ajuns în fruntea vieţii culturale. La Iaşi, bunăoară, era Constantin Stere. Stere a venit şi ne-a ajutat. Primul ziar l-am intitulat „Basarabia”. Şi, l-am difuzat în 1906 şi 1907. Dar, cenzura ţaristă l-a suprimat”. Pantelimon Halipa se afirmase deja în paginile „Basarabiei”. Publicase şi „Deşteaptă-te române”. Fusese denunţat ca naţionalist, iredentist, adept al unirii cu România. Îşi începuse studiile superioare la Universitatea din Rusia. Dar şi aceasta a fost închisă odată cu înăbuşirea revoluţiei din 1907. În acest context, s-a dus la Iaşi. S-a înscris la Universitatea din Capitala istorică a Moldovei. A Urmat şi frecventat simultan câteva specializări, preferenţiale. Istoria. Literele. Ştiinţele naturale. În anul patru, profesorul său de istorie l-a chemat şi l-a întrebat: n-ar vrea să rămână chiar la Universitatea din Iaşi? Cel ce-l întreba nu era altcineva decât istoricul A.D. Xenopol. A fost încântat de propunere. Dar l-a refuzat. Se simţea chemat între ai săi, acolo, în Basarabia. Era alt om de cum venise. Devenise mult mai puternic, mai hotărât. Ştia ce are de făcut. Şi-a reluat visul întrerupt. A scos revista „Cuvânt Moldovenesc”. Apoi şi cotidianul „Cuvânt Moldovenesc”. A constatat că nu era de ajuns. A fondat şi o editură – „Cuvânt Moldovenesc”. Aveau un nume simplu. Aşa

cum aşteptau cei mulți. Cei care abia învățau să citească. Cei pentru care el s-a angajat, încă de la începutul revoluției, în 1917, să înființeze şcoli în limba țării. Când a început revoluția din 1917, „Cuvânt Moldovenesc” se edita şi difuza în 17.000 de exemplare. Nu era mult. Dar, înainte, nu existase deloc. Cu acest ziar – îşi aminteşte fostul ctitor şi coordonator – au putut fi câştigați de partea mişcării de emancipare națională, preoții şi învățătorii, care sunt apostolii lumii rurale. Ba, au fost atraşi şi unii dintre marii proprietari funciari. Printre aceştia, îl aminteşte, de pildă, pe boierul filantrop, un boier unic în vremea sa, Vasile Stroescu, omul care a construit zeci de biserici şi şcoli, spitale. Comuniştii ruşi nu l-au susținut. Dar nici comuniştii „moldoveni”. De fapt, aceştia erau mai mult cu numele „moldoveni”. Erau evrei, ruşi, găgăuzi, ucraineni şi prea puțini români adevărați printre ei. Comuniştii susțineau punctul de vedere al bolşevicilor lui Lenin şi Troțki. În vorbe, aceştia – după cele două faimoase şi zgomotoase decrete asupra păcii şi asupra pământului – au dat şi un aşa-zis decret asupra drepturilor popoarelor la autodeterminare. Dar, în fapt, când era vorba de eliberarea propriu-zisă, cum au încercat şi ucrainenii şi armenii şi alții, au trimis Armata Roşie şi gata, s-a zis cu dreptul la autodeterminare.

Acest Pantelimon Halipa, unul din cei mai vrednici luminători şi conducători spirituali pe care i-au avut românii dintre Prut şi Nistru, când au pregătit şi înfăptuit eliberarea şi unirea din 1917-1918, i-a cunoscut, în iunie 1917, şi pe Lenin şi pe Troțki.

Înainte de a-l fi căutat şi discutat cu Lenin s-a întâlnit şi a vorbit cu Leon Troțki. De ce, mai întâi cu dânsul? Fiindcă, ne explică chiar el, „acest Leon Troțchi era orheian. Era om de-al nostru, din județul Orhei. Era un om cu care m-am înțeles. I-am spus lui Troțki că aş vrea să ştiu dacă formula respectivă, convenită de noi, în chestiunea şcolii, cu împrumutul de manuale din România, va fi aprobată, acceptată de şeful său, de

preşedintele Sovietului Suprem. El m-a asigurat că şi Lenin va fi de aceeaşi părere. Şi, într-o noapte – fiindcă Lenin, pe vremea aceea, se cam ascundea, se temea de vânătoarea lui Kerenski – într-o noapte zic, Troțki m-a condus pe mine şi pe Ion Sinecliu, colegul meu din Basarabia, la Lenin. Lenin ne-a ascultat şi la sfârşit ne-a dat încuviințarea, că formula noastră era bună şi a fost de acord şi cu naționalizarea învățământului…”

Între Lenin şi Troțki, românul Pantelimon Halipa – care a rămas cu o părere bună despre amândoi – l-a preferat şi admirat mai mult pe Troțki. De ce? „Fiindcă era mai iute la gând”, zice el. Atunci, de ce conducea Sovietul Suprem acest Lenin şi nu Troțki? Fiindcă – ne lămureşte Pantelimon Halipa- „Lenin era socotit rus, iar Troțki evreu. Şi în Rusia, antisemitismul nici până acum n-a murit definitiv”. Dar, despre comunişti şi despre statul lor, ce părere are acest Pantelimon Halipa?

- „Comuniştii rămân la formula aceasta a lui Marx şi pe urmă şi-a lui Lenin. Ei cred că, mai întâi, trebuie să cucerească puterea. Şi după aceea vor arăta ce capacitate de organizare au. Însă, dumnealor şi după 50 de ani de socialism, tot n-au ce mânca, săracii. Şi, vai de industria lor, dacă ei trebuie să facă împrumuturi şi de pâine din America… mereu îi critică pe americani, că sunt burghezi şi capitalişti, deşi se hrănesc cu pâinea lor şi cu capitalul lor…”

Supravieţuitori întorşi din iadul Siberiei

Alteori, recursul la istorie, prilejuit de împlinirea unei jumătăți de veac de la raptul teritorial din 26-28 iunie 1940, readuce în atenția cititorilor oameni care s-au întors din iadul Siberiei.

Nina Z.[21] – despre care ne relatează „Tineretul liber” – are 41 de ani. Este activistă culturală în oraşul Edineț. În 1949 familia ei – părinții, trei frați şi ea, o fetiță de 8 luni – a fost

dusă în Siberia, sub pretextul că erau chiaburi. La început au fost oploşiţi la o familie de ruşi, care, vizitându-i cu o fetiță mică şi vânătă de frig, li s-a făcut milă şi i-a găzduit până ce au reuşit, după 2 ani, să-şi înjghebeze ei înşişi un bordei al lor.

„Noi am fost dintre cei norocoşi. Fiindcă-am răzbit prin tot ce-a fost. Am supraviețuit. Dar, jumătate din convoiul care-a plecat cu noi, din Chişinău, în 1949, s-au îmbolnăvit, au murit pe drum, ori au degerat şi înghețat în taigaua siberiană.

Am stat acolo şapte ani. În 1956 ne-am întors în satul nostru. La Trinca. N-am mai găsit nimic din ce lăsasem. Bunicii se mutaseră în țintirim. În casa noastră se aflau nişte ucraineni – cu acte în regulă, de la stat. Ce era de făcut? Ne-am dus la oraş. La Edineț. Ne-am făcut fiecare un rost, cum am putut. Am răzbătut cu credința şi speranța că, poate, într-o zi, va răsări şi pentru noi, soarele!?!" Încheie Nina Z.

Un alt supraviețuitor este ziaristul Dumitru Țâra[22], membru al Asociației Victimelor Represaliilor Staliniste. El s-a născut în urmă cu 37 de ani, pe malurile Amurului, în satul Pridorojnîie, raionul Mazonov. Acolo fuseseră deportați părinții lui din satul Rosietici, raionul Floreşti, după raptul din 28 iulie 1940. Odată cu ai lui au fost dezrădăcinați, deportați, într-o singură noapte, peste 11.000 de moldoveni.

Din vremea copilăriei petrecute în taiga, îi relatează colegului din România, diverse lucruri:

„Locuiam într-o casă din bârne groase. Dar frigul era îngrozitor. În unele ierni gerul cobora la minus 60 de grade…

Mulți dintre cei prigoniți nu s-au mai întors. Au murit pe drum. Îmi povesteau părinții cum erau aruncați din mersul trenului, să-i sfâşie fiarele pădurii, fără să aibă parte de cea mai simplă rânduială creştinească. Alții au fost anume abandonați şi lăsați în desişurile taigalei să decadă din condiția umană – încât îşi căutau hrana cu ce le scotea Dumnezeu în cale şi-şi săpau bordeie cu mâinile goale. Mulți s-au aşezat pe unde i-a împrăştiat soarta. Şi şi-au întemeiat familii printre ruşi,

găsindu-şi un adăpost şi un rost, cum se nimerea. Unii au prins a se reîntoarce în ultimii ani, acasă. Alţii sunt aşteptaţi de rude, prieteni, fraţi. Au fost şi dintre aceia pe care, foarte puţini la număr, suferinţa i-a îndrăcit, i-a îndârjit; au ştiut şi s-au priceput să muncească şi să răzbească, nu omeneşte, ci urieşeşte… Unul dintre ei, Ion Costaş, deportat şi el, a muncit, a învăţat, s-a înrolat voluntar în armată, după terminarea războiului, că lupte se mai purtau, ba în Afganistan, ba în alte părţi şi s-a remarcat ca om supus, disciplinat, că, deşi urmărit mereu, verificat, şi-a câştigat grade. Şi acum e general. Iar Frontul Popular l-a selectat şi votat ministru de interne al republicii Moldova. Dar, doamne, tare mulţi din cei deportaţi s-au prăpădit cu zile, de-au rămas oasele în cine ştie ce cotloane ale taigalei siberiene… Şi nu le-a venit acasă decât numele…"

Dumitru Ţâra se întreabă şi el, descumpănit: „cine poartă, oare, vina pentru toate aceste lucruri îngrozitoare?" Partidul unic, ce şi-a zis «comunist»? Dar şi aici, ca peste tot, a fost vorba de o clică de calici. Disperaţi. Certaţi cu credinţa, cu munca, invidioşi, dezumanizaţi, care-au găsit în fruntea lor un tiran, să-i fanatizeze, să-i mancurtizeze şi să-i utilizeze, ca pe nişte unelte vii, oarbe, demente… Şi acest tiran a fost Stalin…

Dumitru Ţâra a convocat pentru ziua de 9 iulie 1990, cea dintâi adunare a foştilor deţinuţi şi deportaţi politici. Întâlnirea are loc la Şcoala nr. 1 din Chişinău. Vrea ca întâlnirea victimelor staliniste să fie prefaţată de un mare miting, în Piaţa Centrală a oraşului, în faţa Catedralei.

George Achim – reporterul venit anume din România, spre a consemna acest eveniment, în ziarul „Dreptatea" – ne relatează că la acest miting au venit oameni din toate colţurile Moldovei. S-au adunat peste 10.000 de persoane. O mare de oameni. Dumitru Ţâra a fost iniţiatorul şi dirijorul acestei uriaşe mulţimi însetate de dreptate. Mai întâi a avut loc un *Te Deum*. S-a făcut un mare parastas pentru cei care nu s-au mai întors acasă. S-au adunat pe năsălii 41 de colaci mari – cât

roata de la teleguța plugului –, marcând simbolic numărul anilor scurşi de la acel cumplit val al deportărilor. S-au aprins şi au ars sute şi mii de lumânări în memoria celor cărora nu li se ştie nici măcar locul unde-şi dorm somnul de veci. Şi, ca un fapt unic, alături de țăranii români, veniți din cine ştie ce sate şi cătune îndepărtate, s-au aflat, s-au alăturat, într-o ceremonie a tăcerii şi durerii, cu lumânări aprinse şi ruşi, şi ucraineni, şi găgăuzi, ale căror rude, părinți, frați ori prieteni au fost deportați şi încă nu se ştie nici azi nimic despre dânşii. Pe toți i-a unit durerea după cei plecați fără întoarcere şi gândul luminos că astfel de lucruri oribile nu vor mai fi posibile.

Primul Congres al Asociației Victimelor Represaliilor Stalinismului s-a desfăşurat aşa cum au ştiut să-l pregătească din vreme liderii acestei asociații înființate cu numai un an în urmă. Printre ei, Dumitru Țâra – care, la cei 37 de ani, nu-ți vine să crezi că s-a născut în taigaua siberiană şi a trecut prin atâtea – a fost vioara primă. Alături de el şi fostul deportat şi arestat de mai multe ori, Mihai Munteanu, preşedintele proaspăt ales în unanimitate. El şi-a pierdut în timpul detenției o mână. Dar, mintea îi zbârnâie şi voința-i de oțel.

La acest congres au venit şi delegați ai foştilor deținuți de la Bucureşti şi Timişoara, ca şi din alte centre ale patriei.

- „Cine a putut crede vreodată că vor veni şi vom trăi şi astfel de timpuri, când, victimele, toți oropsiții, se vor putea întâlni şi se vor putea privi în ochi, ca oameni obişnuiți?"

Un alt supraviețuitor la gulagurilor sovietice este fostul ofițer Nicolae Fuiorea[23]. El trăieşte şi locuieşte, acum, în 1990, la Craiova. E, însă, originar din Basarabia. A fost ofițer activ pe frontul de răsărit. Şi-a relatat viața într-un memoriu, trimis în aceste zile Ministerului Forțelor Armate şi separat, într-o copie, redacției cotidianului „Dreptatea".

Nicolae Fuiorea s-a distins prin mai multe fapte de vitejie, în luptele pentru eliberarea Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța, fiind răsplătit cu înalte ordine şi

medalii, între care „Steaua României” şi „Crucea României”. Dar, a căzut prizonier. A cunoscut infernul din mai multe lagăre. Primul lagăr în care a intrat a fost improvizat într-o crescătorie de porci, din satul Actiubinsk, de pe malul Mării Caspice. Fiind ofiţer activ, erau trataţi ca nişte sclavi. Foamea, munca până la epuizare fizică, bolile, umilinţele de tot felul au secerat aproape trei sferturi dintre camarazii lui. De la Actiubinsk a fost mutat într-un alt lagăr, la Oranski. Aici, prin luna mai 1943, au primit într-o zi vizita Anei Pauker şi a colonelului Cambrea. I-au adunat pe toţi şi au stat de vorbă cu ei, spunându-le câte şi mai câte minciuni despre front, despre situaţia din România… Iar, în final, le-au propus la toţi „eliberarea” şi înrolarea în divizia „Tudor Vladimirescu”.

- „Am refuzat! Şi eu. Şi majoritatea covârşitoare a camarazilor mei… Deşi, ştiam ce ne aşteaptă, după plecarea acestor trădători de neam… Într-adevăr, am fost mutaţi, toţi cei care am refuzat, într-un lagăr din Urali. Apoi, la scurtă vreme, într-un lagăr special, din Siberia. Lagărul acesta se numea «Ela Buga». Aici erau cei mai mulţi dintre ofiţerii prizonieri de la Stalingrad, care luptaseră sub conducerea mareşalului von Paulus… Aici, ruşii ne-au pus la plug în locul animalelor… Sunt unul dintre „eroii” care a avut norocul să supravieţuiască… Acasă, în Basarabia, părinţii muriseră în timpul secetei. Am aflat prin nişte consăteni… Am reuşit, travestit în cerşetor să fug cât mai departe de locurile natale. Şi-am scăpat şi de arestările care se făceau în România. Noroc că trupele sovietice se retrăseseră de la noi, când m-am întors eu, după 1958… Am stat neştiut şi necunoscut, la Craiova. Iar acum, după 50 de ani, din acel iunie 1940, când s-a întins doliul în toate aşezările româneşti, sunt fericit că am supravieţuit şi văd că lumea începe să se schimbe”.

Basarabenii – o populație de refugiați şi deportați

O femeie singură, nefericită, basarabeancă din satul Caracurt, județul Ismail – Ileana Siupur[24] – după ce-a jelit şi rătăcit vreo zece ani prin satele din Câmpia Brăilei, unde-a auzit c-ar mai fi fugit supraviețuitori din familia ei – a scris şi trimis un articol la o revistă din Bucureşti, intitulat, pur şi simplu, aşa: *Basarabenii*. Despre o parte din membrii familiei a recuperat şi păstrează ca pe lumina ochilor, o fotografie, pe care cineva a scris, demult, cu cerneală neagră, despre bunicul ei, Constantin Siupur Larici:

„Basarabia de Sud: 1917

Constantin Siupur cu frații lui, cu soția, Ileana şi fiicele... Au murit fiecare într-alt colț de lume, între 1937-1990”.

Acest Constantin Siupur Larici a fost reabilitat după transformările acestea de când cu Perestroika în 1989. Dar, ea a aflat că el a decedat, în 1945, în Siberia. Dintr-o familie numeroasă, unii au murit prin Dombas, alții prin Siberia. A rămas numai ea.

Singură supraviețuitoare din tot neamul Siupur – şi bunicul şi tata au fost deportați pentru aceeaşi pricină, le plăcea să muncească, să aibă ce le trebuie, şi asta însemna «chiabur». Ea scrie, cu ochii împăienjeniți de lacrimi, în acest iunie 1990:

„Basarabenii – din care astăzi aproape că a rămas doar amintirea – sunt pentru memoria din ultimii 50 de ani a omenirii, o categorie umană, rătăcitoare prin lume, o populație de refugiați sau deportați, răspândită în toate părțile globului, din Siberia până-n America, încingând ca un inel de nedumerită durere şi nostalgie pământul; o populație ajunsă în 1940 şi 1944 fără loc şi fără țară, pentru că numele „țării lor” a dispărut de atunci, din hărțile oficiale; numele „țării” lor, spart în țăndări, ca un diamant furat, ca să nu mai fie recunoscut, s-a răspândit în toată lumea, prin Ei şi Ei – basarabenii”.

Ileana Siupur explică apoi numele de Basarabia. Acest nume vine de la cel al unei dinastii voievodale, cea a Basarabilor. Şi, „de 50 de ani încoace, acest nume l-au purtat în mod ciudat, doar Ei, „cei care în 1940, 1941 şi 1944 au trebuit să părăsească acest pământ, numit Basarabia, ascunzându-se de vechii neprieteni în „vechiul regat”, unde, până-n 1947 a fost vânătoare de basarabeni”, ca să-i întoarcă acasă şi de-acolo să-i ducă în lagărele din Siberia… Ei aveau în rugăciunea lor fraza: «Dă, Doamne, să ne reîntoarcem acasă».

Un basarabean – căruia Dumnezeu i-a ascultat ruga – îi povesteşte Ilenei Siupur:

„În iunie 1940, când a fost cu cedarea eram în armată. Cavalerist. Schimbaş… Am plecat, cum ni s-a dat ordin, în retragere, spre Prut. Dar, în fața noastră erau convoaie lungi de refugiați. Fugea lumea… Şi, la Prut, noi, ostaşii basarabeni am dat armele şi uniformele căpitanului, care ne-a spus, să rămânem acasă, că nu trece anul şi se vor întoarce…

Acasă, însă, nici n-a venit noua putere bine, că a şi început să-i ridice pe ai noştri, ca să-i ducă în Siberia.

După 29 iunie 1940, exodul basarabenilor a început în sens invers, peste Nistru. În trenuri lungi de marfă se târau spre Siberia, ca măruntaiele smulse acestui pământ, convoaie lungi, cu vagoane de vite, care cărau basarabeni spre Siberia.

A gemut, atunci, pământul. Şi s-a ridicat un țipăt prelung între Prut şi Nistru. Țipătul unei lumi care se prăbuşea în iad. Nimeni n-a auzit acest țipăt sfâşietor al basarabenilor. Nici Crucea Roşie! Nici o Ligă a Drepturilor Omului! Nici o putere! Nici o Coroană! Lumea şi-a astupat urechile şi ochii să n-audă şi să nu vadă iar țipătul s-a spart în tot atâtea țăndări!

Şi, tot în 1940, în înțelegere cu Stalin, Hitler i-a retras pe toți nemții din Basarabia. Şi au primit convoaiele cu nemți. Plângeau nemții. Nu voiau să-şi părăsească locuințele… Ehei, ce sate! Ce gospodării frumoase aveau nemții basarabeni…!

M-am întâlnit, când plecam, cu camarazi din armată, cavalerişti, ca şi mine… Unde or mai fi? Ce ziceți, poți să scrii în Germania şi să întrebi de Otto de Schwart… de…?

Deseori, la poarta părinților mei, oprea câte-un trunchi de copac uscat, noduros, cu ochii trişti şi, fie în limba română, fie în albaneză, rusă, bulgară, turcă, începea:

- «Aici trăieşte basarabeanul din Caracurt?»

Şi, în 1944, când s-a întors frontul, a intrat mare spaimă în oameni că iadul de-l trăim, în 1940-1941… Şi au pornit, cu căruța cu coviltir, pe jos, cu trăsuri, cu şarete, cu cărucioare, agățați de trenurile soldaților… S-au refugiat în vechiul regat şi multă, multă lume a fugit încoace şi ne-am răspândit ca puii de potârniche, în toată lumea.

… Basarabie, diamant în tâmpla țării şi coroană voievodală, de ce ne-ai alungat în toate colțurile lumii?”[25]

Şi? Totuşi… Ce spun statisticile oficiale?[26] În 1817 procentul moldovenilor în Basarabia era de 86%, în 1897 – 47,58%, dar în 1989 – 65%. Sunt încă majoritari şi se pregătesc să-şi proclame independența. Acum, în rugăciunea lor zilnică, românii din imperiul sovietic au fraza: „Dă, Doamne să scăpăm din această închisoare a popoarelor, ultima care mai supraviețuieşte…”

V.2. Insula Şerpilor[27] – teritoriu românesc, acaparat abuziv, ilegal, de către sovietici

În vara anului 1990, atât presa, cât şi Parlamentul din România au readus în discuție publică, problema Insulei Şerpilor. Zicem, au readus-o, fiindcă, timp de două decenii, sub regimul Ceauşescu, între 1967-1987, în patru runde, între guvernele român şi sovietic s-au purtat, fără nici un rezultat, tratative cu privire la limitele apelor teritoriale, a platoului continental şi a zonei economice. Când arhivele vor fi oficial deschise, după timpul prevăzut pentru cercetare, pozițiile celor două părți vor putea fi analizate şi evaluate. Noi încercăm să

sintetizăm poziția părții româneşti, după înlăturarea regimului Ceauşescu, aşa cum reiese din presa vremii şi din atitudinile şi propunerile deputaților şi senatorilor.

Considerăm însă, că este necesar să sintetizăm un posibil istoric al acestui teritoriu.

În fața gurilor Dunării, în partea de nord-vest a oraşului Sulina, la 44,814 km distanță de această aşezare urbană, pe coordonatele 45º15'35" latitudine nordică şi 30º14'41" latitudine estică, se înalță, din apa Mării Negre, o stâncă imensă. Ea este înaltă de 40 m față de nivelul mării; este lată de 440 m pe direcția nord-est şi lungă de 662 m pe direcția nord-sud, având o suprafață de 17 km – adică are, aproximativ, întinderea Parcului Cişmigiu din Bucureşti.

Cunoscută încă din antichitate, insula este amintită în operele a numeroşi autori, istorici, geografi, literați, greci, elenistici şi romani. Astfel, aflăm referiri despre insulă în lucrările lui Arktinos din Milet (sec. VIII î.H.), Pindar (518-438), Euripide (480-406), Philostratus din Lemnos (sec. II î.H.), la poetul alexandrin Lycophrom Sylace, Flavianus Arrianus Nicomedensis şi alții. Grecii o numeau Lenké, insula Albă. Cei mai mulți dintre autorii greci îi spuneau Insula lui Ahile. Grecilor – care, în prima jumătate a mileniului I, î.H., au colonizat țărmurile Pontului Euxin – le datorăm şi cea mai veche şi frumoasă explicație a toponimiei.

Potrivit legendei, Neptun, zeul mărilor, la rugămintea zeiței Thetis, a scos din adâncurile Pontului Euxin această stâncă uriaşă, pe care să poată locui în linişte şi pace fiul acesteia, eroul Ahile, cu preafrumoasa Elena, fosta soție a regelui Minelaus, pe care o răpise Paris. În scrierea sa, *Aethiopida* (777 î.H.), Arktinos din Milet relatează că zeița Thetis, voind să-şi apere fiul, pe eroul Ahile, de orice primejdie şi mai ales de otravă, de la posibili duşmani, l-a scăldat pe Ahile în apele Sfynxului, i-a dăruit scutul şi armele de luptă ale lui Hephaestos, caii, telegarii cei repezi ai lui Poseidon. Dar,

până la urmă, cum toate fericirile sunt trecătoare, Paris, rivalul lui Ahile, Paris care o dorise şi răpise pentru dânsul pe frumoasa Elena din Troia – din pricina căreia a izbucnit îndelungatul şi complicatul război al Troiei – l-a urmărit pe Ahile şi l-a ţintit cu o săgeată otrăvită în călcâi, singurul loc vulnerabil, pe care din neatenţie, mama sa nu-l spălase, când îl cufundase în apele Sfynxului. Îndurerată, zeiţa Thetis l-ar fi adus pe Ahile, în Insula Albă, unde, dincolo de moarte, ar fi trăit de-a pururi fericit, cu preafrumoasa Elena din Troia.

Scriitorul Flavianus Arrianus Nicomedensis, contemporanul împăratului Hadrian (117-138) scrie că „din auzite sau de la cei care au coborât ei înşişi pe insulă, am aflat că acolo este un templu al lui Ahile şi o statuie din lemn, care este o lucrare foarte veche. Insula însă, este deşartă de oameni şi este păscută de capre, nu multe la număr, pe care cei ce le opresc le aduc jertfă lui Ahile. Şi daruri scumpe sunt aduse şi puse în templu, precum fibule, mărgele, pietre preţioase, inele, toate închinate lui Ahile!”

Cucerită şi locuită, în antichitate de greci, insula a trecut în anul 46 sub stăpânirea romanilor, a făcut parte din teritoriile imperiului bizantin, apoi, la începuturile evului mediu, a aparţinut, împreună cu întreaga Dobroge, Ţării Româneşti, în vremea lui Mircea cel Bătrân, care în 1415 acceptă să plătească tribut turcilor.

Între anii 1445-1462 turcii ocupă Dobrogea, iar la 1484, în vremea lui Ştefan cel Mare, cuceresc şi stăpânesc şi Bugeacul, cu Chilia şi Cetatea Albă, împreună cu Delta Dunării şi Insula Şerpilor. Numele acesta – Insula Şerpilor – provine de la o specie de şerpi negru cu cap mic şi pântec roşiatic (Coluber hidris) care se aflau în număr mare pe insulă. Sub turci, insula a devenit şi un loc vestit şi temut cuib de piraţi, care atacau şi prădau vasele din Marea Neagră.

Insula a rămas oficial sub stăpânirea Porții Otomane până la războiul ruso-turc, de la începutul secolului al XIX-lea, în 1806-1812.

Pacea de la Bucureşti (1812) lăsa Insula Şerpilor ca un teritoriu al nimănui. Ruşii anexau jumătatea de răsărit a Moldovei, teritoriul dintre Prut şi Nistru. Dar, Insula Şerpilor nu era înscrisă oficial nici în granițele Rusiei, nici ale Turciei.

Dar, în epoca modernă, odată cu creşterea interesului marilor puteri pentru stăpânirea Mării Negre şi a gurilor Dunării, Insula Şerpilor devine un teritoriu ce reține atenția – mai ales a Rusiei – pentru poziția sa strategico-militară. Astfel, în 1823, guvernul rus organizează şi finanțează o primă expediție de cercetare ştiințifică a Insulei, sub conducerea lui Kritziki. Acesta ar fi identificat – după unele informații mai mult probabile – şi urmele templului lui Ahile. În 1824, amiralul Grieg întocmea prima hartă a insulei. În 1827 apare şi una dintre lucrările ştiințifice despre Insula Şerpilor, realizată de Köhler.

După războiul ruso-turc din 1828-1829, în urma păcii de la Adrianopol, Rusia obținea stăpânire asupra țărmului caucazian al Mării, asupra gurilor Dunării şi Insulei Şerpilor. Ca urmare, în 1839, ruşii organizează o nouă expediție de cercetare a insulei, sub conducerea lui V.V. Solovci. Din acelaşi an datează, se pare – după alții din 1841 – şi primul far construit pe insulă pentru orientarea vapoarelor din zonă. În 1841 este întreprinsă cea de-a treia expediție pe insulă, sub conducerea lui N. Murzachevici.

În timpul războiului Crimeei (1853-1856), pe Insula Şerpilor, la 9 septembrie 1854 s-au întâlnit reprezentanții flotelor aliate Porții Otomane – în principal ai Marii Britanii şi Franței – care au elaborat şi adoptat un plan comun al operațiunilor navale pentru urmărirea flotei ruse şi cucerirea portului Sevastopol.

Tratatul de pace de la Paris din 1856 – consemnând înfrângerea Rusiei, adopta şi măsuri ce priveau Principatele Române, între care: desfiinţarea protectoratului rus, înlăturarea Regulamentelor Organice fabricate sub ocupaţie ţaristă, îndepărtarea stăpânirii ruseşti de la gurile Dunării, restituind Moldovei sudul Basarabiei, cele trei judeţe: Cahul, Ismail, Bolgrad, împreună cu Delta Dunării şi Insula Şerpilor. Tratatul era semnat, acceptat public şi de guvernul rus care, în octombrie 1856 declara că „Rusia nu acordă Insulei Şerpilor nici importanţă politică, nici militară”.

La sfârşitul războiului ruso-româno-turc din 1877-1878 – deşi, oficial, aliata României – Rusia, încalcă grosolan Convenţia de la Livadia, referitoare la respectarea integrităţii teritoriale a ţării noastre. Prin tratatul de pace de la San Stefano, la care nici n-a binevoit să invite reprezentanţii României, Rusia cerea Porţii Otomane o despăgubire de război de 410 milioane ruble, în schimbul căreia ea „cumpăra” de la turci, un teritoriu care, juridic şi de fapt, era al României: Delta Dunării şi Insula Şerpilor în schimbul cărora relua cele 3 judeţe „pierdute” în 1856: Cahul, Ismail, Bolgrad. Acest fapt unic în felul său prin cinismul şi machiavelismul diplomaţiei ruse, a fost aflat de România abia după ce la Sankt Petersburg a fost publicat, în martie 1878, textul tratatului, text pe care ministrul român de pe lângă guvernul Rusiei, generalul Ghica, l-a trimis la Bucureşti. Aflând astfel de conţinutul exact al Tratatului de la San Stefano, cercurile politice de la Bucureşti au fost profund nemulţumite şi revoltate de acest procedeu. Unii contemporani apreciau că, practic, nu Turcia, ci România însăşi plătea despăgubirile de război, datorate de turci. De aceea, guvernul român a trimis Congresului de la Berlin un memoriu, prin care solicita ca nici o palmă din teritoriul românesc să nu fie înstrăinată, iar pentru contribuţia adusă la înfrângerea oştilor otomane – este cunoscut faptul că Osman Paşa, comandantul suprem al trupelor turceşti se predase

comandamentului român şi nu celui rus – România să primească despăgubirile de război cuvenite de la Poarta Otomană. Însă, marile puteri, ignorând cererile României, hotărau – în art. 45, ca România să-i cedeze Rusiei cele 3 județe din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail, şi Belgrad, iar în art. 46 se stipula că atât Delta Dunării, cât şi Insula Şerpilor, împreună cu Sangeacul Tulcei revin României. Ea mai primea şi sudul Dobrogei. Dar, guvernul român considera că Dobrogea era, istoriceşte, un teritoriu care aparținuse la începuturile evului mediu, de drept şi de fapt, Țării Româneşti, apărând clar pe cel mai cunoscut act domnesc în titulatura lui Mircea cel Bătrân. Carol I, suveranul țării, într-o scrisoare către tatăl său, Anton de Hohenzollern, la 23 iunie 1878, îi spunea acestuia – având în vedere şi dorința exprimată de guvernul român în memoriul trimis Congresului de la Berlin – că „teritoriile de dincolo de Dunăre nu sunt date ca o compensație pentru sudul Basarabiei, ci le luăm noi ca despăgubire de război”, dar, această intenție n-a fost stipulată şi în tratat, după dorința României.

Dincolo de nepotrivirea între dorința părții româneşti şi prevederile oficiale înscrise în Tratatul de la Berlin, faptul esențial care ne interesează acum şi aici este acela că gurile Dunării, împreună cu Insula Şerpilor erau oficial teritorii ale României.

Pornind de la acest act juridic internațional, la 12 aprilie 1879, guvernul român, în prezența ministrului de război Dabija, îndeplinea formalitățile oficiale de preluare a Insulei în proprietatea statului român.

De la această dată, 12 aprilie 1879, nici ruşii, până la primul război mondial, nici sovieticii, până după al doilea război mondial, n-au contestat în vreun fel sau altul dreptul de posesiune al României asupra Insulei Şerpilor. Tratatul de pace de la Paris, din 28 octombrie 1920, prin care noile puteri aliate şi asociate: Anglia, Franța, Italia şi Japonia (singura care nu l-a

ratificat) – tratat prin care areopagul internațional al Conferinței de la Versailles consimțea şi recunoştea juridic trecerea Basarabiei la statul român, conform voinței exprimate liber de deputații acesteia din Sfatul Țării – nu i-a oferit guvernului sovietic, nici un moment prilejul să ceară Insula Şerpilor şi gurile Dunării, ci, doar, Basarabia propriu-zisă.

Întreg areopagul internațional din perioada interbelică a recunoscut, de fapt şi de drept Insula Şerpilor ca teritoriu românesc. În 1922, de pildă, având în vedere şi recomandarea Comisiei Europene a Dunării, statul român s-a preocupat şi a ridicat un nou şi modern far pe Insula Şerpilor, fiindcă cel vechi fusese distrus în 1917, în timpul războiului. Noul far era o realizare comparabilă cu alte construcții de-acest fel, contemporane. Avea o înălțime de 55 m, emitea fascicole luminoase la un interval de 15 secunde şi se vedea de la 19 mile marine, fiind foarte util vaselor, ce se îndreptau pe brațul Sulina sau spre portul Odesa. Statul român se pregătea să dea Insulei Şerpilor şi o funcționalitate sporită, decât cea pe care i-o conferea farul. În 1930 s-a propus – şi ideea a fost receptată spre a fi în perspectivă şi transpusă în practică – ca aici, sub egida Institutului de cercetări Ştiințifice de la Agigea să ia ființă o stație de meteorologie şi alta de ornitologie (date fiind numeroasele specii de păsări din zonă, care se adăposteau temporar prin insulă). În 1936, episcopul Dunării de Jos, P.S. Cosma, vizitând insula, împreună cu 12 prelați, a propus ridicarea unui paraclis şi un schit.

La 13 august 1938, reprezentanții Marii Britanii şi Franței – în urma negocierii şi semnării Aranjamentului de la Sinaia – au predat statului român toate bunurile mobile şi imobile (aparate, nave, drage, instalații tehnice etc.) care fuseseră ale Comisiei Europene a Dunării şi deserveau ansamblul de puncte, ce se aflaseră sub jurisdicția C.E.D., recunoscând, în acest fel, o dată în plus, suveranitatea României asupra Insulei Şerpilor.

La începutul celui de-al II-lea război mondial, când URSS a pus în aplicare prevederile din protocolul secret adițional din Pactul de neagresiune sovieto-german, în notele ultimative din 26 şi 27 iunie 1940, guvernul sovietic n-a solicitat ca România să-i restituie şi Insula Şerpilor. Aceasta n-a fost înscrisă nici în Tratatul de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, semnat de România şi Națiunile Unite, tratat ratificat la 22 august 1947 de guvernul român şi la 29 august acelaşi an, de cel sovietic – deci, ea a rămas, aşa cum fusese şi înainte, în proprietatea statului român. Totuşi, începând din 1950, Insula Şerpilor dispare fără nici o explicație din hărțile oficiale şi din cărțile de geografie ale României şi, în schimb, românii află că aici a fost instalată o bază militară sovietică.

Lumea românească n-a primit nici o explicație, prin ce miracol s-a ajuns la instalarea bazei militare sovietice pe Insula Şerpilor. Circulau tot felul de zvonuri şi de explicații. Se vorbea şi de tratativele dintre anii 1967-1987, sovieto-române pe această temă, dar presa românească n-a dat informații, respectând indicațiile cenzurii.

*

* *

În acest context, în iunie-iulie 1990, odată cu rememorarea a 50 de ani de la cele două ultimatumuri sovietice, din 26-28 iunie 1940, atât presa, cât şi deputații şi senatorii din prima legislatură a Parlamentului României au redeschis „dosarul Insula Şerpilor".

În primul legislativ al României postdecembriste, inițiativa a venit din partea a doi senatori şi un deputat, aleşi pe listele Frontului Salvării Naționale.

La 5 iulie 1990, senatorul Romulus Vulpescu adresa Ministerului de Externe, dar şi colegilor o „întrebare preliminară" şi, preciza el, „mai bine-zis, de drept

internațional”. El invita specialiştii din Ministerul de Externe al țării să dispună declanşarea unor cercetări în Europa şi să afle care-i tâlharul care şi-a însuşit Insula Şerpilor?”[28]

În aceeaşi şedință, senatorul Mihai Iacobescu, încercând să răspundă acestei întrebări, declara că, la o ultimă întâlnire cu profesorii de istorie din învățământul superior, la Suceava, istoricul militar Ilie Ceauşescu, punându-i-se public o astfel de întrebare, explica faptul că, prin 1948, la câtva timp după semnarea Tratatului de Pace de la Paris, printr-un simplu telefon dat de la Moscova, Ana Pauker, care atunci era ministru de externe, a acceptat ca Insula Şerpilor să fie cedată ruşilor”. Acelaşi senator declara, în continuare: „Insula Şerpilor a fost transformată în bază militară sovietică. Ar fi spre onoarea Senatului ca, în acest climat nou, în care imperiul lui Stalin pârâie din toate încheieturile, să se pună la Haga sau la Geneva problema retrocedării Insulei… Cât despre problema Basarabiei şi a nordului Bucovinei, se ştie public de acest trist târg dintre Molotov şi Ribbentrop, din 1939, dintre Stalin şi Hitler… Însă, pentru Insula Şerpilor nu există nici un act istoric, aprobat în Parlamentul României, este pur şi simplu un abuz, care trebuie înlăturat, fiindcă ne aduce mari prejudicii în prezent. Căci, cum vom continua explorarea Mării Negre pentru obținerea petrolului, rămânând Insula Şerpilor ca bază militară sovietică?” În încheierea intervenției sale, cerând şi el clarificarea acestei chestiuni, senatorul se întreba retoric: „când se termină cu lichidarea acestor acte abuzive? Pentru că, noi, în fapt, prin ceea ce facem după 22 decembrie 1989 şi în prezent, încercăm să lichidăm urmările celui de-al II-lea război mondial, înlocuind regimul care a fost adus aici în vârful baionetelor sovietice”[29]. Incitat de explicația colegului său, senatorul Romulus Vulpescu cerea cuvântul, spre a se completa şi continua: „Ştiam lucrurile acestea. Dar am pus o întrebare retorică, pur academică”. El cerea să i se răspundă „cărei jurisdicții aparține armata sovietică din Marea neagră, cu toate

instalațiile ei de ascultare, de atac şi de apărare atomică la toate cele opt niveluri subterane din Insula noastră şterpelită?" Romulus Vulpescu remarca, totodată, că „pe de altă parte, constat că frauda, excrocheria continuă şi în celălalt capăt al lumii. Se încearcă acelaşi matrapazlâc şi în chestiunea Insulei Kurile, pe care ştiţi că le-au «rostuit» de la japonezi şi-acum, cică, se caută căi de mediere, de administrare în comun".

Revenind la Insula Şerpilor, el cerea conducerii Senatului: „lucrurile ar trebui să fie clare. Trebuie să punem piciorul în prag. Pentru totdeauna. Oricum, marea şandrama, imperiul, pârâie. Dar, nu din cauza asta trebuie să fim fermi, ci pentru că «anexarea» Insulei Şerpilor, ştergerea ei de pe hărţile româneşti este un furt calificat".

În şedinţa din 10 aprilie 1991, Romulus Vulpescu revine asupra aceleiaşi probleme, de data aceasta în plenul celor două camere reunite, în Constituantă, făcând aprecierea că: „Insula Şerpilor este pur şi simplu furată, adică şterpelită ca de nişte borfaşi ordinari"[30].

Problema este readusă în dezbatere în Adunarea Constituantă la 27 martie 1991, de deputatul Vasile Diaconu, care adaugă o informaţie nouă. El declară că la 4 februarie 1948, în *Protocolul referitor la precizarea traseului liniei frontierei de stat dintre România şi URSS*, există un pasaj extrem de lapidar, care sună astfel: „Insula Şerpilor, situată în Marea Neagră, la răsărit de gurile Dunării, intră în cadrul URSS". În ce bază? Cu ce drept? Cel care oferea informaţii, deputatul Vasile Diaconu, insista ca guvernul să intervină şi să reglementeze această chestiune în favoarea României, fiindcă acest protocol nu a fost ratificat de nici unul din parlamentele celor două ţări şi n-a fost înserat în Tratatul de pace[31]. La 3 septembrie 1991, problema Insulei Şerpilor este abordată în şedinţa comună a Camerei Deputaţilor şi Senatului de către deputatul Ion I. Brătianu[32], liderul Uniunii Liberale «Brătianu», membru marcant al opoziţiei. Aşezând chestiunea Insulei

Şerpilor în ansamblul problemei naţionale, ca o componentă din „năzuinţa legitimă, de întregire la patria mamă”, Ion I. Brătianu considera că „o problemă, care nu mai poate fi amânată, datorită precipitării evenimentelor din Uniunea Sovietică, este problema Insulei Şerpilor. Diplomaţia noastră – considera el – trebuie să întreprindă de urgenţă acţiuni pentru o soluţionare a acestei chestiuni, până ce statutul ei juridic actual se va schimba. Problema poate fi soluţionată, respectând convenţiile internaţionale, deoarece nu este vorba de o modificare a graniţelor stabilite prin Tratatul de la Paris, ci, pur şi simplu, de încadrarea în litera acestora”.

Cum nu s-a acţionat şi rezolvat în nici un fel această chestiune în anii 1990-1991, problema Insulei Şerpilor a fost reluată după destrămarea URSS şi în legislatura următoare a Parlamentului, 1992-1994.

Astfel, în şedinţa din 16 martie 1992 a Camerei Deputaţilor, reprezentantul PUNR, Alin Mihai Dumitru Drugă[33] – după ce face istoricul problemei, de la 1878 până la zi, aducând noi informaţii referitoare la implicarea Anei Pauker şi a lui Petru Groza, în încheierea unui proces-verbal şi a unui protocol de cedare, fără valoare juridică, fiindcă n-au fost ratificate nici în România, nici în URSS de către parlamentele celor două ţări – cere Ministerului de Externe al României să intervină imediat, deoarece „deşi Insula Şerpilor nu are o valoare economică de sine, acest teritoriu este deosebit de important pentru securitatea maritimă a României. Vorbitorul credea – şi îşi exprima public opinia – că, acum, după destrămarea URSS, problema Insulei Şerpilor putea fi soluţionată în favoarea României.

De ce nu s-a întreprins, totuşi, nimic? În baza căror acte juridice a fost lăsată, cedată, Ucrainei?

V.3. Conferința Internațională „Pactul Molotov-Ribbentrop” şi consecințele lui pentru Basarabia (Chişinău, 26-28 iunie 1991)

Pentru românii din imperiul sovietic, apelul la istorie a reprezentat o condiție sine qua non pentru elaborarea şi fundamentarea reformelor politice, naționale, culturale.

a) Context local şi unional

Conferința aceasta n-a fost un act istoric cu o semnificație singulară, izolată. Ea a constituit o treaptă superioară, dintr-o suită de împliniri, pregătind pasul următor, decisiv, culminant, temerar şi important – declarația de independență.

Paşii pregătitori ai acestei conferințe au fost: organizarea societății civile, îndeosebi din 1988 şi afirmarea în viața politică şi în alegeri – mai ales în martie 1990 – a Frontului Popular, introducerea limbii române ca limbă oficială şi a grafiei latine la 31 august 1989, adoptarea tricolorului ca drapel de stat la 27 aprilie 1990, a noii steme a țării, care prelua şi utiliza capul de bour de pe stema medievală a Moldovei. Declarația cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldova, din 23 iunie 1990, schimbarea denumirii oficiale a țării, din RSSM în Republica Moldova, la 23 mai 1991, adoptarea noului imn național, *Deşteaptă-te române* şi a noii ore oficiale, diferită de cea a Moscovei, ca până atunci, însă identică cu cea a României, apoi, în sfârşit, introducerea monedei proprii, leul.

Înfierarea Pactului Molotov-Ribbentrop şi mai ales a consecințelor sale s-a cerut oficial în toată activitatea Frontului Popular încă de la stabilirea programului său inițial în 1989, în presa democratică de la Chişinău, în diverse apeluri publice, cu mult înaintea organizării conferinței. Chiar şi în *Apelul* din 21 iunie 1990 – elaborat şi difuzat de mai multe societăți culturale şi formațiuni social-politice din România şi Republica

Moldova – pentru a relua şi amplifica „Podul de flori” de peste Prut se invoca, nevoia colectivă de a face un gest simbolic, la jumătate de secol după 28 iunie 1940, când Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța, au fost ocupate ca urmare a protocolului secret al Pactului Molotov-Ribbentrop[34]; în acest scop se preciza: formarea unui lanț uman, care să traverseze Prutul şi Carpații, un anumit traseu, spre a marca reunirea a două din ctitoriile lui Ştefan cel Mare, Putna, din România şi Căpriana, din Moldova dintre Prut şi Nistru, precum şi Chişinăul cu principalele capitale istorice româneşti – Suceava-Curtea de Argeş-Alba Iulia-Bucureşti, organizându-se, cu acest prilej, o suită de manifestări cultural-artistice, destinate evocării istorice a zilelor de 2 iulie 1504, a activității şi personalității lui Ştefan cel Mare, centenarului Vasile Alecsandri şi luceafărului poeziei româneşti, Mihai Eminescu, la 15 iulie.

Climatul local, unional şi internațional în care se pregătea conferința internațională era, însă, extrem de complex, de exploziv, de instabil, de plin de contradicții.

Pe plan economic, Moldova se confrunta – ca şi întreg imperiul sovietic – cu grave probleme şi căuta soluții pentru trecerea la economia de piață. Astfel, în luna mai 1990, în cadrul grupului de experți pentru trecerea la economia de piață, primul-ministru al Moldovei, Mircea Druc, prezenta un program care avea în vedere câteva priorități. „Monştrii industriali”, construiți în anii anteriori, la porunca Moscovei pe teritoriul Moldovei, trebuiau „aproape toți”, înlocuiți cu întreprinderi mici şi mijlocii, care să fie rentabile şi ținute sub control, pentru a atenua şi criza ecologică în care se zbătea țara. Sfera privatizării va cuprinde, cum e şi firesc, întreaga lume rurală. Toate terenurile gospodăriilor colhoznice nerentabile, urmează să fie împărțite țăranilor. Ei vor primi loturi în proprietate deplină, cu drept de moştenire. Dreptul de a cumpăra sau lua în arendă loturi de pământ va fi acordat – prin

lege – atât particularilor, cât şi unor întreprinderi de stat, dar, pe lângă localnici, legea va prevedea şi condiții favorabile pentru investitorii străini. Juriştii de la Chişinău au elaborat deja un set de legi – circa 30 de acte normative – pentru trecerea la economia de piață şi Parlamentul Moldovei a votat cu o majoritate covârşitoare primele legi în acest scop[35].

Problemele economice erau cu atât mai dificil de rezolvat, cu cât, Moscova preconiza şi elabora propriile ei programe, pe care dorea, ca şi în trecut, să le impună de la centru, fără a ține seama de doleanțele locale. Astfel, în toamna anului 1990, Dumitru Țâra, consilierul în probleme economice al preşedintelui Mircea Snegur, examinând atât programul elaborat la centru de diverşi academicieni, cât şi decretul preşedintelui Gorbaciov „cu privire la măsurile stringente de stabilizare a relațiilor economice" constata că, după opinia preşedintelui Snegur, noile proiecte şi decrete „subminează suveranitatea Moldovei" şi duc la „reîntoarcerea dictatului puterii centrale"[36].

La începutul lunii decembrie 1990, la Chişinău, o comisie mixtă, formată din reprezentanți ai guvernului şi Parlamentului, a examinat şi *Proiectul Cojocaru*, pe care, în final, primul ministru Mircea Druc l-a apreciat „perfect aplicabil condițiilor Moldovei"[37].

Pe plan politic, în vreme ce toate forțele democrate din Moldova preconizau dobândirea cât mai deplină a suveranității şi crearea premiselor pentru independență, Moscova lansa în februarie 1990, un *Proiect de lege privind modul în care o republică unională ar putea ieşi din URSS*. Se promite că noua alcătuire confederativă se va putea organiza „sub forma unei uniuni de republici suverane şi egale în drepturi, în care vor fi deplin garantate drepturile şi libertățile persoanelor de orice naționalitate"[38]. Promisiunea amintea de acele The Britsh Commonwealth – comunitatea britanică de națiuni – care încerca să salveze criza imperiului britanic, dar care, s-a

dovedit un simplu paliativ, înaintea morții sale lente dar definitive şi iremediabile. Că proiectul se voia, în fond, o soluție pentru prevenirea destrămării imperiului se poate deduce şi din condițiile fixate pentru aprobarea ieşirii dintr-o astfel de confederație: o perioadă de 5 ani, timp în care urma să fie reglementate şi lichidate relațiile financiare şi de altă natură cu URSS şi alte republici din componență, iar, dacă cererea nu primea avizul Deputaților Poporului, se aştepta rezultatul unui referendum care se putea face abia după alți 10 ani de la primul[39]. Însă, cu mult mai realist şi mai posibil de aplicat în practică era *Programul de analiză şi refacere a Rusiei actuale*, tipărit la Moscova, în acelaşi an, de celebrul scriitor Alexandr Soljenițin, laureat al Premiului Nobel; el scria – ceea ce Gorbaciov nu îndrăznea, nici nu putea să recunoască public – şi anume: „În trei sferturi de veac (adică din 1917 încoace, n.n.), cu toate eforturile noastre de a băga în capul altora ultrarăsuflătoarea formulă despre «**o prietenie socialistă între popoare**», puterea comunistă a pustiit, a încâlcit şi a ticăloşit atât de mult relațiile dintre aceste popoare, încât nici nu se mai desluşesc drumurile de întoarcere spre acea liniştită convețuire a națiunilor". După ce constata că numai în acelaşi an, din cele 15 republici ale URSS, 11 nu mai vor să trăiască în Uniune – şi acestea erau: „cele 3 Țări Baltice, 3 republici caucaziene, patru republici din Asia Centrală, dar şi Moldova – el concluziona: „**este evident că Uniunea Sovietică Socialistă se prăbuşeşte oricum ar fi**" şi „rămâne ceea ce s-ar putea denumi Rusia, aşa cum era denumită mai demult țara («rusesc» însemna: maloruşi, velicoruşi, bieloruşi), deci… Federația Rusă", care „are 100 de popoare şi naționalități"[40].

Ori, încă din 4 iulie 1990, frontul Popular din Moldova adoptă câteva rezoluții – privind statutul armatei sovietice pe teritoriul Moldovei, crearea Bisericii Naționale Româneşti Autonome – şi Ion Hadârcă[41], vicepreşedintele Sovietului Suprem al Republicii Moldova, deputat al poporului

în Sovietul Suprem al URSS, în calitatea sa de preşedinte al celei mai largi şi influente organizații social-politice, preciza: „scopul principal al Frontului Popular este declararea independenței republicii”.

În acelaşi scop, la începutul lunii octombrie 1990 a avut loc – din inițiativa Frontului Popular – un mare miting popular la Chişinău, sub deviza: „Problemele tranziției grabnice spre economia de piață, căile de soluționare a lor în cazul dobândirii independenței depline a republicii”. În fața celor peste 7.000 de participanți la mitingul din Piața Centrală a Capitalei, liderii Frontului Popular au relevat că „lupta pentru renaştere națională a intrat într-o nouă fază istorică şi că „a sosit timpul acțiunilor orientate spre dobândirea independenței reale a Republicii. La adunare s-a elaborat şi votat o rezoluție – care cerea şi sprijinea îndeplinirea deciziei Parlamentului Federației Ruse privind „demiterea guvernului URSS”[42].

La 6 decembrie 1990, Comitetul Executiv al Frontului Popular şi Consiliului de Coordonare a Organizației Tineretului Democrat din Moldova – precizându-şi poziția față de mult discutatul şi contestatul proiect de aderare a republicilor sovietice la un nou sistem de Uniune – trimiteau o scrisoare adresată direct lui Mihail Gorbaciov, ca preşedinte al URSS, al Sovietului Suprem şi secretar general al PCUS, în care se arăta:

„1) Un teritoriu ocupat nu poate încheia nici un tratat de uniune cu statul agresor. Republica Moldova nu poate participa la elaborarea sau semnarea acestui tratat, având pe teritoriul ei armata de ocupație.

2) Denunțarea Pactului Molotov –Ribbentrop de către Congresul Deputaților Popoarelor din URSS şi de către Parlamentul Moldovei reconfirmă dreptul de a ne hotărî singuri soarta şi ne oferă perspectiva ieşirii din sfera de influență a URSS.

3) Orice încercare de a folosi armata în scopul înăbuşirii acestui proces este o crimă, atât împotriva poporului, cât şi împotriva militarilor şi a familiilor lor.

Facem apel la Dumneavoastră şi la Sovietul Suprem al URSS să dispuneţi retragerea imediată a unităţilor militare sovietice, de pe teritoriul republicii noastre.

4) Calea poporului spre libertate nu poate fi stăvilită nici de conjunctura politică dezavantajoasă, nici de psihoza declanşată de mass-media imperială, nici de deciziile abuzive de moment, de la Centru”[43].

În acelaşi scop, sub deviza *De bună voie – niciodată cu sila – şi mai puţin!* – Frontul Popular din Moldova, anunţa la 5 decembrie 1990, că a convocat, pentru ziua de 16 decembrie 1990, cea de-a doua Mare Adunare Naţională, la care sunt invitaţi să ia parte români din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa. În baza acestei convocări, conducerea Frontului decidea: înfiinţarea unui Comitet de organizare; cerea Televiziunii Naţionale să transmită integral filmul celei dintâi Mari Adunări Naţionale, din 27 august 1989, precum şi desfăşurarea celei de-a doua, din 16 decembrie. Textul convocării suna astfel: „După ani de ocupaţie străină, de înjosire şi batjocură, când ni s-a smuls până şi limba din gură, când puhoiuri necruţătoare ne-au adus stăpâni surzi şi muţi la durerile noastre, când ne-au fost ucişi şi preoţii şi învăţătorii, ne-au omorât copiii şi părinţii prin foamete şi Siberii, când a fost izgonit din casele noastre şi din lăcaşurile sfinte Domnul Iisus Hristos, când ne-au fost luate ogorul şi plugul, şi moşia – am găsit forţe să ne trezim din somnul cel de moarte, să coborâm de pe cruce şi să încercăm a ieşi din întunericul robiei la lumina CONŞTIINŢEI DE SINE”[44].

Dacă prima Mare Adunare Naţională dezbătea şi decidea adoptarea limbii române cu grafie latină, ca limbă oficială de stat, cea de-a doua era chemată – explică istoricul Ion Pavelescu – „să adopte hotărâri cruciale pentru destinul

neamului nostru". Problema problemelor era „noul tratat privind statutul republicilor unionale în cadrul statului sovietic", proiect inițiat de Mihail Gorbaciov din care acesta a făcut «cheia de boltă» a întregii politici de perestroika.

La cea de-a doua Mare Adunare Națională din 16 decembrie 1990 s-au adunat în Piața Centrală din Chişinău circa 600.000 de oameni. Această mulțime imensă – scrie Ion Pavelescu – era expresia „vitalității unui popor".

Marea Adunare Națională adopta, prin vot unanim, o proclamație cu caracter politic, prin care se cerea forurilor conducătoare ale Moldovei să nu semneze Tratatul pentru o nouă Uniune, iar URSS să recunoască faptul că Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța „sunt teritorii anexate"; de aici trebuiau trase toate concluziile necesare, în primul rând, retragerea trupelor sovietice dintre Prut şi Nistru. Teritoriile româneşti ocupate cu forța la 26-28 iunie 1940 – ca şi toate teritoriile aflate între Marea Baltică şi Marea Neagră" anexate atunci – se aflau încă „sub incidența acordului secret al Pactului Molotov-Ribbentrop". Pe o pancartă adusă dintr-un sat îndepărtat era scris cu litere latine, mare şi citeț, strofa:

„Iubirea Libertății
E-al bărbăției semn,
Acel ce-n piept n-o are
E-n lanț şi jug nedemn!"[45]

Dar, în acelaşi timp, forțele conservatoare interne creau în Moldova o stare de tensiune în plină ascensiune. Coloniştii rusofoni din Basarabia mobilizează şi organizează minoritățile naționale, ajutate de armata Centrului, spre a apăra şi salva vechile structuri imperiale. Astfel, la 25 mai 1990, o treime din deputații Sovietului Suprem al Moldovei păräseau lucrările forumului legislativ în semn de protest, pe motiv că „noul drapel adoptat, este identic cu cel al României". Cu deputații care au părăsit sala de şedințe s-a solidarizat Uniunea Grupurilor de deputați „Moldova Sovietică", formată din

deputaţi ai minorităţilor rusofone. Creşterea tensiunii în relaţiile dintre naţionalităţi îşi are originea şi în refuzul consiliilor orăşeneşti din Tiraspol, Bender, Râbniţa şi Dubăsari de-a recunoaşte pe teritoriile lor legile republicane cu privire la limba maternă şi noul drapel – lege adoptată la sfârşitul lunii trecute. Tensiunile au dat naştere unor atacuri fizice" între deputaţi. Lucrările Sovietului Suprem al Moldovei s-au suspendat, iar guvernul, condus de Piotr Pascari a demisionat în legătură cu activitatea reliefată în timpul discuţiilor parlamentare[46].

În vara anului 1990, în timp ce la Chişinău se fac pregătiri pentru sărbătorirea unui an de la reintroducerea grafiei latine, prin care s-a recunoscut şi refăcut unitatea lingvistică moldo-română, zilele premergătoare datei de 31 august, când s-au adoptat în Parlament statutul limbii şi grafiei latine sunt încă tulburate de manifestări românofobe la Chişinău; ele sunt potolite în urma intervenţiei energice a primului ministru, Mircea Druc, şi a ministrului de interne, Ion Costaş, ca şi a liderului Frontului Popular, Ion Hadârcă; la 15 iulie 1990, autorităţile de la Tiraspol şi Comrat publică în „Izvestia" o declaraţie prin care promit aderarea la Tratatul Unional, care se preconiza va păstra URSS; în acelaşi timp, în sudul ţării, continuă acţiunile separatiste. Sovietele orăşeneşti Tiraspol, Râbniţa, Bender şi ale sovietului raional Râbniţa refuză să respecte legile şi Constituţia de la Chişinău; pe clădiri continuă să fie arborate drapelele roşii şi timpul este măsurat după ora Moscovei; pentru 15 august este planificat referendumul privind crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Transnistrene, iar în Bugeac are loc un Congres extraordinar al grupării găgăuzilor, pentru formarea Republicii Autonome Sovietice Găgăuze[47] - două republici minuscule „de buzunar"[48] (expresia îi aparţine istoricului basarabean Anatol Petrencu), fiindcă găgăuzii, de pildă, nu reprezintă decât 4% din ansamblul populaţiei[49], dar scenariile pentru separarea lor sunt

concepute şi susţinute de forţele conservatoare rusofone, de elita neostalinistă civilă şi militară rămasă fidelă Moscovei de dinaintea Restructurării.

Procuratura Moldovei se vede nevoită la sfârşitul lunii august 1990 să intenteze acţiune penală împotriva aşa-zisului Congres al deputaţilor din raioanele locuite compact de găgăuzi. De asemenea, sunt atenţionate şi conducerile oraşelor şi raioanelor transnistrene – care se lasă manipulate de elemente neostaliniste în aventuri politice anticonstituţionale – continuând să proslăvească „acţiunea eliberatoare a Armatei Roşii” la 28 iunie 1940, să facă propagandă românofobă şi să afişeze lozinci alarmiste, ca, de pildă, «Ardealul liber!»[50].

Ca urmare a acestor stări conflictuale şi tendinţe separatiste în toamna anului 1990, preşedintele Republicii, Mircea Snegur, informează presa din Chişinău că la iniţiativa sa a avut la Moscova o întâlnire şi convorbire detaliată cu Mihail Gorbaciov. Acesta i-a comunicat că neacceptarea, de către anumite grupuri ale populaţiei, a legilor privitoare la limbă, drapel de stat etc., constituie „cauze inventate; adevăratele motive sunt aversiunea unor forţe distructive faţă de procesul de democratizare şi restructurare”. S-a ajuns la concluzia că, „aceste forţe sunt dirijate şi din afara Republicii, în special de către unii membri ai grupului de deputaţi ai popoarelor din URSS «Soiuz»”. Mircea Snegur şi Mihail Gorbaciov au abordat şi aspecte cu caracter istoric, referitoare mai ales la formarea în 1918 a Republicii Democrate Moldoveneşti şi la evoluţia ulterioară. Ministrul de interne, Ion Costaş, care l-a însoţit la această întâlnire şi convorbire, a informat presa că s-a decis ca în viitor „corpul de carabinieri trebuie să înlocuiască unităţile trupelor de interne ale Ministerului de Interne al URSS, dislocate pe teritoriul Moldovei”[51].

În pofida încercărilor de soluţionare paşnică, prin negocieri, a tensiunilor, ofensiva forţelor conservatoare locale

şi centrale se finalizează cu înfiinţarea republicii găgăuze la 19 august 1990 şi a celei transnistrene la 2 septembrie, acelaşi an[52].

În lunile ce au urmat, conducerea Moldovei a iniţiat noi întâlniri şi convorbiri cu liderii celor două republici separatiste, deşi înţelegerile au eşuat. Unele cauze sunt şi obiective – de pildă în aşa-zisa Republică Separatistă Transnistreană se află un mare complex industrial-militar în subordinea Moscovei; el e dominat de rusofoni, moldovenii sunt doar în proporţie de 1 la 5 locuitori; până în 1940 zona din stânga Nistrului a făcut parte din Ucraina, iar acum Centrul nu doreşte să-şi piardă controlul asupra ei şi aceasta este şi explicaţia prezenţei Armatei a 14-a în Transnistria[53].

Cum mişcarea separatistă găgăuză şi nistreană – dirijată şi fortificată deopotrivă de forţele conservatoare şi neostaliniste rusofone, locale şi unionale – au adus Moldova încă din ultimele luni ale anului 1990 „în pragul unui război civil" (apreciază cu realism unii contemporani) a fost invitat în Moldova – şi el însuşi a acceptat în prima decadă a lunii decembrie – Mihail Gorbaciov, ca „garant al stabilizării ţării". Ziariştii consemnează că la Chişinău „vizita lui Gorbi este aşteptată cu o mare încărcătură emoţională şi tensională", , întrucât acesta va avea de dat şi un greu examen: în ce măsură va vrea şi, mai ales, va putea „să ridice de pe ochii unora ceaţa politică"[54], ce îi împiedică să recunoască adevărul, chiar dacă le este nefavorabil.

Pronunţându-se ferm şi constant pentru soluţionarea paşnică a conflictelor aşa-zis interetnice şi separatiste, Sovietul Suprem al Moldovei a decis la începutul lunii noiembrie 1990, că în 24 de ore „vor fi dizolvate detaşamentele de voluntari de autoapărare, cât şi alte formaţiuni autonome neprevăzute de lege şi lichida punctelor de control, instalate pe căile de acces" spre cele două republici separatiste[55].

Dar, hotărâte să nu se intimideze şi să nu cedeze forțele separatiste continuă să sfideze măsurile adoptate la Chişinău şi să-şi consolideze pozițiile. A doua zi – după măsurile luate în capitala Moldovei pentru dialog şi soluționare paşnică – la 7-8 noiembrie 1990, peste 800 de paraşutişti ai armatei sovietice sosesc şi se stabilesc la Comrat; 8 ofițeri de contraspionaj şi 4 civili găgăuzi, în uniforme de paraşutişti sunt luați prizonieri şi anchetați de organele de pază ale Moldovei. Consultat şi rugat să dea unele explicații, Ministerul de Interne al URSS „nu cunoaşte nimic despre aceşti paraşutişti ai armatei sovietice"; conducerea ministerului anunță însă, că „toate unitățile rezidente în Chişinău, aparținând trupelor sovietice, vor trece în subordinea Parlamentului Moldovei". Dar, până la executarea acestei promisiuni, în zilele următoare la Tiraspol sosesc 21 de cargouri aeriene ale forțelor militare sovietice, care descarcă în oraş militari, muniție şi provizii; 3500 de voluntari rusofoni înarmați, sub conducerea unor ofițeri sovietici, se concentrează la Comrat. Comandamentul militar de la Chişinău ordonă dezarmarea şi dizolvarea gărzilor ruso-găgăuze, dar acestea refuză să execute ordinul. Comandamentul forțelor de interne al URSS anunță că trupele unionale din Comrat sunt scoase de sub ordinul preşedintelui Moldovei, Mircea Snegur, şi – la mirarea şi întrebarea acestuia Moscova şi însuşi Gorbaciov dau explicații evazive. Generalul Şatalin, comandantul forțelor interne ale URSS, îşi face el însuşi apariția la Comrat, iar cu avizul său gărzile înarmate ale găgăuzilor, împreună cu „voluntarii rusofoni internaționalişti", se constituie în formațiuni mixte, paramilitare de patrulare şi asigurare a „stabilității noilor republici găgăuze şi nistrene. Preşedintele Moldovei, Mircea Snegur, solicită în zadar explicații de la Moscova. Între timp, echipe formate din 5-6 persoane înarmate, împreună cu un responsabil al secțiilor de votare şi cu urne şi buletine de vot, cutreieră toate aşezările

urbane şi rurale, intră din casă în casă şi obligă pe toţi cei cu drept de vot, să voteze pentru noua republică.

Consternate de această procedură neostalinistă, Frontul Popular, Parlamentul, Guvernul, trimit la Moscova un memorandum în 12 puncte, cerând: retragerea trupelor aparţinând forţelor de interne unionale, desfiinţarea gărzilor înarmate găgăuze, dezarmarea şi retragerea unităţilor de „voluntari internaţionalişti", anularea scrutinului electoral din cele două republici separatiste, recunoaşterea ministrului de interne al Republicii Moldova, generalul Ion Costaş, cu atribuţii de unic comandant al tuturor forţelor militare de pe întreg teritoriul acestui stat suveran. În caz că aceste cereri esenţiale nu vor fi satisfăcute, Moldova îşi va proclama independenţa totală faţă de URSS[56].

La începutul lunii decembrie 1990 însă, Mircea Snegur anunţa în faţa Parlamentului Moldovei că – după numeroasele invitaţii făcute preşedintelui URSS „de-a vizita Moldova tocmai în calitatea sa de garant suprem al stabilizării spre a ajuta la instaurarea păcii şi înţelegerii între toţi cei ce locuiesc în Moldova" – Mihail Gorbaciov şi-a amânat „sine die" vizita la Chişinău. Informând Parlamentul Moldovei despre aceasta, Mircea Snegur, arăta că preşedintele URSS i-a cerut drept condiţie pentru vizita la Chişinău „posibilitatea de-a întâlni şi chibzui cu Parlamentul Moldovei în componenţa sa deplină"; dar, deşi au fost trimise la timp telegrame tuturor deputaţilor, au refuzat să se prezinte la această întâlnire tocmai deputaţii din cele două republici separatiste, Găgăuzia şi Transnistria. Acţiunea aceasta de refuz de-a se prezenta la întâlnirea cu preşedintele URSS „se înscrie – a conchis Mircea Snegur – în contextul acţiunilor antigorbacioviste"; el a mai spus că, într-o ultimă convorbire cu Gorbaciov, acesta i-a spus că susţine integritatea Republicii Moldova, exprimându-şi indignarea faţă de „cei de dincolo de Nistru". Snegur l-a rugat insistent pe Gorbaciov ca, în situaţia intolerabilă creată,

„Centrul să ia atitudine cât mai urgent faţă de fărădelegile comise în Transnistria”[57].

În realitate, atitudinea lui Gorbaciov faţă de tendinţa ieşirii Moldovei din URSS şi, totodată, promisiunile sale de-a apăra integritatea Moldovei, înclinau într-o direcţie opusă celei prezentate de Mircea Snegur, pentru a linişti populaţia ţării. Leonida Lari – după ce la 22 decembrie 1990 apărea la Moscova Decretul cu privire la măsurile de normalizare a situaţiei în R.S.S. Moldova, semnat de însuşi Mihail Gorbaciov, care **garanta „integritatea Moldovei doar în cadrul URSS”**, iar la Lublianka, serviciile KGB elaborau scenariile pentru cele două republici secesioniste, Transnistreană şi Găgăuză[58] – arăta că este mirată şi revoltată „de simpatia întregii lumi pentru Gorbaciov”. Ca deputată în Sovietul Suprem al URSS ea îşi explica atitudinea: „L-am auzit vorbind (în Parlamentul URSS, n.n.). A spus despre noi: «Basarabia vrea independenţă, după ce atâţia ani a fost concubina Uniunii Sovietice». Eu i-am răspuns lui şi le-am spus şi celor din Parlamentul URSS: «Nu vă doresc niciodată să ajungeţi în situaţia de ţară ocupată. Priviţi la chinezi şi închipuiţi-vă că vă vor invada cândva. Va trebui să le învăţaţi limba, şi scrierea, şi obiceiurile…». În sală a domnit mult timp liniştea!”[59]

În consecinţă, opinia reală a lui Gorbaciov era ea însăşi neclară, duplicitară, ca şi întreaga lui reformă. În problema naţională el voia – vorba proverbului popular – să împace şi capra şi varza: promitea integritatea Moldovei, dar numai în cadrul noului sistem de Uniune, care voia păstrarea şi consolidarea integrităţii URSS.

Pe de altă parte, pe plan unional, criza politică atingea cote înalte. În 1990 şi-au declarat suveranitatea – urmând ca în anul următor să se pronunţe pentru independenţă – 13 din cele 15 republici şi anume: Federaţia Rusă, Turkenstan, Tadjikistan, Bielorusia, Ucraina, cele 3 Ţări Baltice, Estonia, Letonia şi

Lituania, Azerbaidjan, Kirkizia, Moldova, Armenia şi Georgia[60]. Soljeniţân vedea în acest fapt împlinirea previziunii unei „minţi politice mari, de la începutul secolului, cea a lui S.E. Kregjanowski”, care scria că „Rusia originală nu are rezerve de forţe culturale şi morale pentru asimilarea tuturor periferiilor”, că toată încercarea care s-a făcut cu acel URSS a eşuat „fiindcă acest efort istoveşte nucleul naţional rus”, iar acum, în 1990, a devenit clar că „imperiul ne striveşte şi ne suge puterile şi ne grăbeşte pieirea. Aceasta este cea mai mare şi mai dăunătoare pervertire a conştiinţei noastre: «suntem, în schimb, o mare putere; peste tot se ţine cont de noi» aşa şi este, chiar şi acum, în agonia noastră. Suntem nepreţuitul sprijin al comunismului mondial. Pe când Japonia a putut să se împace cu soarta, să renunţe la misiunea ei internaţională şi la ademenitoare avansuri politice – şi a înflorit brusc. Nu spre lărgirea statului trebuie să tindem, ci spre limpezimea spiritului nostru, atât cât ne-a mai rămas”[61].

Şi în Ucraina, la Kiev, avea loc o mare adunare populară – în care mişcarea social-politică Ruh, Partidul Republican, mai multe organizaţii de masă şi obşteşti cereau: „să ne opunem până nu am atins marginea prăpastiei” şi „Ucraina să devină o republică liberă, numai urmând calea progresului”, sau „să spunem **Nu** noului acord unional”, ori „să desfiinţăm Partidul Comunist al Ucrainei şi să cerem demisia actualului guvern al republicii!” Manifestanţii se pronunţau pentru un guvern de coaliţie „pentru salvare naţională”, adoptarea imediată a unei legislaţii care să transpună în practică principiile din Declaraţia de suveranitate din luna iulie 1990 şi naţionalizarea patrimoniului Partidului Comunist[62].

La începutul lunii iulie 1990 avea loc la Moscova cel de-al XXVIII-lea Congres al PCUS – care, atunci nu se ştia, dar avea să fie şi ultimul din istoria acestuia. Evenimentul era urmărit cu un viu interes nu numai pe toată întinderea uriaşului imperiu, ci, în întreaga lume, date fiind transformările radicale

şi rapide ce avuseseră loc în fostele ţări socialiste europene – unde partidul unic era abandonat, ca un instrument total compromis şi falimentar, iar acest proces era evident şi în majoritatea republicilor de pe teritoriul URSS.

Ce discuta şi ce rezolva acest ultim forum al PCUS?

În raportul pe care-l prezenta iniţiatorul reformelor arăta că societatea sovietică se afla în faţa celei mai mari dileme din istoria sa: 1) „ori va avansa pe calea profundelor prefaceri iniţiate de noi – şi atunci marele stat multinaţional va avea un viitor demn; 2) ori vor prevala forţele care se pronunţă împotriva restructurării – şi atunci vor veni vremuri întunecate pentru ţară şi popor”[63]. Gorbaciov era, totodată, conştient că în societatea contemporană sistemul politic se schimbă radical, se afirmă democraţia reală, bazată pe pluripartitism, activitate liberă, respectarea drepturilor omului, transformarea statului supercentralizat într-un stat bazat pe „autodeterminare şi unirea benevolă a popoarelor”. El a respins atacurile celor care considerau restructurarea vinovată de toate dezastrele. În domeniul economico-financiar, el aprecia tendinţa orientării şi transferării capitalului financiar în sfera legată nemijlocit de emanciparea şi bunăstarea omului. În problemele militare şi ale securităţii afirmă că „securitatea proprie nu poate fi asigurată pe seama altora, iar propriile interese nu mai pot fi apărate în detrimentul altora”. În continuare şi în edificarea unei noi ordini mondiale, aprecia că „recunoaşterea libertăţii de opţiune constituie o premisă fundamentală”. Aprecia că „odată cu Restructurarea s-a produs o cotitură favorabilă în relaţiile URSS cu SUA şi China, iar în Europa a fost iniţiat pentru prima oară procesul dezarmării reale, inclusiv al celei nucleare”.

Aceste aprecieri erau adevărate, incontestabil; dar, realitatea transformase URSS-ul într-un cazan formidabil, care fierbea şi era gata să dea în clocot. Dovadă: chiar în prima zi a deschiderii Congresului, un delegat s-a ridicat şi a propus

„demisia imediată” a lui Gorbaciov, a membrilor întregului Birou Politic şi-al Comitetului Central al PCUS. Propunerea a fost supusă la vot celor 4683 de delegaţi. Ea a fost respinsă cu peste 4000 voturi. În acelaşi timp, afară, în Piaţa Roşie, lângă barajele poliţiei, câteva sute de cetăţeni, adunaţi spontan, manifestau şi scandau: „Jos actuala conducere a PCUS”, „Gorbaciov preşedinte pentru întregul popor, nu pentru câteva milioane de membri de partid” şi „Să se restituie poporului tot ce şi-a însuşit PCUS-ul în ultimii 50 de ani!”

Nici în interiorul Congresului, atitudinile contradictorii, tensiunile, propunerile extremiste, radicale, incitante, alarmante nu mai luaseră niciodată astfel de proporţii. În prima zi s-a pretins, de către numeroşi delegaţi – dar s-a respins prin votul majorităţii – demisia întregului Birou Politic şi a Comitetului Central „pentru ruinarea economiei, în general, şi a agriculturii, în special”; s-a cerut să se analizeze şi să se înfiereze „vinovaţii din PCUS, faţă de întregul popor”[64]. S-a mai cerut – pentru prima dată – ca, pe lângă referatul oficial prezentat de Gorbaciov ca secretar general, să fie ascultate şi alte referate ale reprezentanţilor principalelor platforme de alternativă democratică şi marxistă – şi mai ales cel al Comitetului de iniţiativă al P.C. al Federaţiei Ruse, care avusese loc cu câtva timp în urmă. Aici, în Federaţia Rusă, care îşi anunţase opţiunea pentru suveranitate, P.C. îl alesese ca secretar general pe Ivan Polozkov, reputat conservator. „Platforma democrată”, una dintre grupările cele mai radicale din PCUS, nu avea însă, decât 2% dintre adepţi ca delegaţi la Congres.

Aflat la un pas de scindare, PCUS a fost, totuşi, salvat – apreciau martorii – prin calmul, echilibrul şi tactul lui Gorbaciov, care, prin răspunsul ponderat pe care l-a dat la toate problemele puse, a dat speranţă pentru menţinerea unităţii partidului. Gorbaciov n-a abdicat însă de la ideile esenţiale ale Restructurării: continuarea reformelor; trecerea la economia de

piață, cu admiterea mai multor forme de proprietate şi concurența liberă dintre acestea; el a conchis că este decis să susțină cu orice preț „opțiunea la socialism şi în perspectivă, la comunism”.

În problema PCUS, Gorbaciov a propus: renunțarea definitivă a partidului la funcții în stat, democratizarea structurilor sale; dar, în acelaşi timp, a cerut menținerea centralismului democratic şi a structurilor sale teritorial-industriale; autonomie maximă acordată partidelor din republicile unionale dar, totodată, păstrarea unității organizatorice, în cadrul noii Uniuni.

Sondajele efectuate în zilele congresului şi după congres, relevau că se păstra încrederea în perestroikă; fostul primar al Moscovei, Serghei Staukievici, aprecia că la congres s-a făcut „o opțiune în favoarea bunului simț, a unei economii normale şi a unei vieți civilizate”. De altfel, în cea de-a noua zi a Congresului s-a adoptat o Declarație-Program, intitulată *Spre un socialism uman, democratic* – căreia i s-au adus peste 750 de corecturi şi adăugiri. În problema politicii militare, PCUS aprecia că „pericolul militar la adresa URSS persistă dar, în viitor, partidul „va aplica şi dezvolta o doctrină militară defensivă”. În cadrul viitoarei Uniuni, partidul se pronunța pentru o conducere centralizată în problemele apărării, securității şi organizării militare, pe baza unei legislații unionale, unice.

Politologii şi sociologii[65] au apreciat Congresul al XXVIII-lea ca un eveniment aparte. Gorbaciov – apreciau ei – „spre deosebire de liderii precedenți care utilizau cuvinte din lexiconul marxist, foloseşte acum cuvântul **destin**”. El îşi leagă propriul destin de cel al restructurării, fiind condamnat să împartă succesele şi eşecurile acesteia. Congresul însuşi a fost un şoc pentru el. Gorbaciov a fost comparat cu eroul lui Puşkin – Boris Godunov. Amândoi au sperat să asigure țării reforme pentru democrație şi drepturi depline, să mântuie poporul de

teamă. Ambii au fost neînţeleşi. Godunov – a fost huiduit de boieri; Gorbaciov de aristocraţii şi potentaţii partidului, care şi-au asigurat la Congres o majoritate tumultoasă. Boris Godunov spusese despre boieri: „în furia lor oarbă, aceştia m-au blamat”. Gorbaciov, însă, s-a resemnat, nici nu şi-a pus cenuşă în cap, după Congres. El a încercat şi s-a luptat să aducă în favoarea lui „opinia poporului”, care îşi pierduse speranţa. Boris Gordunov, ca ţar democrat, era cu un pas înaintea timpului său. Reformele lui Gorbaciov au întrecut şi ele evoluţia conştiinţei sociale din URSS. S-a creat şi adâncit un decalaj între putere şi popor. Cele câteva zile de Congres l-au costat pe Gorbaciov – apreciau sociologii – câţiva ani de viaţă. În cei 5 ani de la alegerea, ca secretar general al PCUS (la 11 martie 1985), el şi-a schimbat discursurile, concepţiile, locul în sistemul puterii, sistemul de valori. Cele aproape două săptămâni de Congres – au fost comparate pentru Gorbaciov – „aidoma unei călătorii cu barca lui Chiron, pe apele reci ale Stixului”.

Gorbaciov a fost reales în funcţia de lider al PCUS cu 75% din voturi[66].

Deşi a apreciat că principalul rezultat al celor 11 zile de congres au fost adoptarea Declaraţiei-Program şi a noului statut al PCUS, la 12 iulie s-a înregistrat şi o tentativă de sciziune. Unul din liderii şi autorul Declaraţiei-Program, Viaceslav Sostakovici, candidat pentru noul Comitet Central, a dat citire unui manifest pentru reînnoirea democratică a partidului. El a anunţat formarea unui partid parlamentar democrat, autonom, propunând convocarea unui congres pentru toamna anului 1990, când va crea acest partid care „nu va fi nici comunist, dar nu va fi nici un partid de confruntări”, ci va acţiona „în spiritul progresului social şi democratic, nu al unui partid compromis”[67]. Faptul a fost apreciat de contemporani „prima mare scindare în PCUS, din 1903 încoace” – în 1903 se produsese scindarea între bolşevici şi mensevici.

Calificând încercările „oribile” de-a transforma Congresul într-un rechizitoriu împotriva sa, Gorbaciov a deplâns „grosolăniile care s-au exprimat în Congres şi pe care cu greu le-am suportat”.

Între altele, în lunile care au urmat după Congres, Gorbaciov – împreună cu preşedintele Consiliului de Miniştri şi preşedintele KGB – a fost dat în judecată şi chemat în fața justiției pentru retragerea „ilegală” a medaliilor, distincțiilor, gradului şi pensiei de „general maior”[68], unuia din şefii vechilor structuri.

Însă, mai grave decât aceste încercări „oribile” şi „grosolăniile” unor conservatori au fost ofensiva pluri-partitismului, sfârşitul carierei politice a acelui bolşevic neclintit, Egor Ligaciov; dar, mai îngrijorătoare şi pilduitoare au fost, la câtva timp, renunțările publice la „calitatea de membru de partid” a trei dintre reprezentanții de seamă ai PCUS – Boris Elțân, preşedintele Federației Ruse, G. Popov, primarul Moscovei şi A. Sobceac, primarul Leningradului. În acelaşi timp, în prima duminică de după Congres, peste 400.000 de manifestanți au protestat la Moscova cerând: abolirea monopolului PCUS asupra vieții politice, crearea unui guvern de coaliție, depolitizarea armatei şi a organelor KGB, naționalizarea şi retrocedarea tuturor bunurilor aparținând „făuritorului” lor, adică poporului[69]. Au urmat: un val masiv de retrageri din PCUS, dispute aprinse între „loialiştii lui Gorbaciov” şi „reformatorii radicali”[70], în fruntea cărora se contura Boris Elțân. Ziariştii au numit acestea „apusul unei epoci”[71].

În zilele ce au urmat Congresului al XXVIII-lea al PCUS, Prezidiul Sovietului Suprem al RSFS Ruse – propunând reorganizarea întregii Federații Ruse – a hotărât să creeze Consiliul Federației, care să coordoneze întreaga activitate pentru încheierea unui acord federativ. Prezidiul Sovietului Suprem al Federației Ruse abolea, totodată, „toate formele de

privilegii decurgând din deținerea unor funcții” în cadrul acestei republici; iar de la 11 august 1990 îşi pierd valabilitatea „orice alte acte legislative şi reglementări ce asigură privilegii care nu îşi află justificarea în muncă şi constituie o încălcare a echității sociale”[72]. Aşadar, faptul cel mai grav pe plan central este afirmarea, din vara anului 1990 a doi poli ai puterii: Gorbaciov şi Elțân.

Cum între Boris Elțân şi Mihail Gorbaciov au fost şi continuă să se manifeste opinii diferite – demisia lui Elțân din PCUS, al cărui secretar general tocmai a fost reales Gorbaciov este ea însăşi expresia celei mai elocvente nepotriviri de vederi – la sfârşitul lunii iulie 1990, în timp ce îşi petrecea concediul de odihnă în stațiunea Jurmala din Letonia, preşedintele Federației Ruse a fost vizitat şi întrebat de un reporter al Agenției Novosti: „ce deosebiri substanțiale există între politica sa şi cea a lui Gorbaciov?” Cât despre „problemele personale”, acestea s-au clarificat şi fiecare – spunea Elțân – a făcut un pas spre celălalt. În politică, însă, ei văd lucrurile în mod diferit: Elțân se menține „ferm pe poziția descentralizării în domeniile vieții politice, economice şi a tuturor celorlalte structuri”, în timp ce Gorbaciov deşi „şi el vorbeşte despre aceasta”, însă „acțiunile lui practice din nou constau în centralizare, din nou hotărăsc guvernul URSS, Ministerul Apărării, M.A.I., KGB etc.” şi „aici, între noi este o foarte mare deosebire de opinii”. În problema relațiilor dintre Centru şi republici, Elțân declară: „sunt pentru autonomia republicilor, pentru un rol minim al Centrului, doar pentru direcțiile strategice comune”. Despre ceea ce Gorbaciov numea „criza Baltică”, Elțân apreciază că „mai există apucături de dictator din partea Centrului, în raport cu Țările Baltice”, dar „azi situația s-a schimbat, nu mai e ca acum o jumătate de an în urmă; acum, Centru trebuie să aibă de-a face nu numai cu cele trei republici Baltice, ci şi cu mulți alții, pentru că toți proclamă supremația legilor, autonomia lor maximă. Centrul va trebui să

gândească bine şi să schimbe politica în acest plan”. Elţân negocia, în acele zile un acord bilateral între Federaţia Rusă şi Letonia, în cadrul căruia exista un capitol special, referitor la emigrarea şi ocrotirea populaţiei rusofone din Letonia şi a celei letoniene din Federaţia Rusă[73].

Exista, aşadar, o nepotrivire de concepţii şi de atitudini chiar la vârful Centrului, la Moscova. Şi această nepotrivire se vădea şi se adâncea. De aceea, la sfârşitul lunii august 1990, Mihail Gorbaciov se întâlnea, în două etape, cu Boris Elţân. Întâlnirea – după informaţiile convenţionale, protocolare ale lui Vitalie Ignatenco, şeful biroului de presă al preşedintelui URSS – era „favorabilă şi constructivă”. Dar, lumea se putea întreba: cum era în realitate? Cine va câştiga în competiţia dintre cei doi, Gorbaciov, care voia să păstreze şi să revigoreze URSS sau Boris Elţân, care demisionase din PCUS şi începea să reformeze Federaţia Rusă pe principii autonome, suverane? Răspunsul avea o mare însemnătate. Fiindcă Elţân era preşedintele Parlamentului Federaţiei Ruse. Aceasta forma nucleul de bază al URSS. Ea avea jumătate din populaţia URSS. Ea dădea peste 60% din venitul naţional al URSS. Presa sovietică afirma – comentând întâlnirea celor doi lideri din vârful puterii centrale – că, fără Federaţia Rusă nu poate fi vorba de URSS[74].

Oricum, văzute de-aproape, lucrurile, acolo la Centru, nu erau nici clare, nici unitare, nici stabile, ba, dimpotrivă, schimbătoare, fragile, gata-gata să se dărâme.

Încă din decembrie 1989 avusese loc o încercare susţinută de înlăturare a guvernului URSS. Acum, şeful guvernului, Leonid Abalkin, declara la sfârşitul lunii august 1990: „După eliminarea totală de la conducerea societăţii, a PCUS, după destrămarea multor structuri, guvernul – deocamdată unica organizaţie, care se mai menţine – deţine o oarecare putere, care este capabilă să influenţeze procesele economice din toată ţara, fără să aibă întreaga putere”, dar,

adăuga el, „acum se face totul pentru a se discredita şi înlătura şi acest ultim bastion”. Conducerea Republicii Moldova se şi pronunţase pentru înlăturarea acestui guvern. Leonid Abalkin nu era nici el ferm să rămână la putere: „guvernul URSS – spunea el, în continuare – este gata în orice moment, dacă acest lucru va fi necesar pentru salvarea patriei şi pentru realizarea consensului, în numele poporului, să facă acest pas, adică să demisioneze”[75].

Ce se întâmpla în armata sovietică, cel mai important element de ordine şi stabilitate, într-un stat?

Imperiul devenea, în ultimii ani, locul în care reveneau şi se îngrămădeau forţe militare uriaşe, retrase fie din Afganistan, fie din ţările socialiste europene. În vara anului 1990, de pildă, Agenţia TASS comunica retragerea unităţilor şi formaţiunilor aparţinând grupurilor de armate sovietice din Europa de Est şi din Republica Mongolia. În primele şase luni ale anului au fost retrase peste 52.000 de ostaşi (adică aproximativ 65% din totalul efectivelor), peste 900 de tancuri (58%), 900 piese de artilerie (63%), peste 100 de avioane (72%). Din Ungaria, de pildă, erau retrase două brigăzi de rachete, o brigadă şi un regiment de rachete antiaeriene, 4 batalioane de infanterie, 3 regimente de aviaţie şi alte forţe secundare. Din R.D. Germană şi din Polonia – peste 3.000 de militari sovietici[76]. Ei deveneau o imensă povară pentru ţară. În condiţiile în care multe întreprinderi dăduseră faliment, criza economică se agrava şi amplifica, şomajul lua proporţii ameninţătoare – ce puteau aduce zecile şi sutele de mii de ostaşi, care trebuiau nu numai adăpostiţi în cazărmi, dar şi hrăniţi?

Este lesne de înţeles că reîntoarcerea armatelor din ţările în care staţionaseră, complica şi mai mult viaţa internă a imperiului. Unii comandanţi nu ştiuseră exact cu ce dificultăţi şi adversităţi se confrunta ţara lor, după un deceniu de război în Afganistan, după uriaşul efort de înarmare şi export de

revoluție în diferite zone ale globului. Nici nu puteau pricepe imediat, peste noapte, de ce fuseseră necesare aceste măsuri de restructurare. De aceea, mulți dintre ofițeri înțelegeau perestroika şi glasnosti ca o cedare, ca o capitulare nemotivată, în fața Occidentului, care îi sfida pe sovietici şi-i amenința cu acel scut de apărare – războiul stelelor. De aceea, unii erau lesne convinşi că Gorbaciov voia să sacrifice armata, să intre prea mult în voie americanilor, duşmanilor de până ieri.

„Nu! Nu, interesele şi privilegiile partidului, ale armatei, nu trebuiau lezate, sacrificate!" spuneau alții. În acest context al nemulțumirilor şi clevetirilor, pe lângă trupele ce se adunau şi concentrau în cazărmi, cum erau atâtea depozite care gemeau de arme şi muniții, apăruse şi crescuse în ultimii ani şi un alt fenomen îngrijorător, care putea deveni vulnerabil. Unii ofițeri adunau în jurul lor şomeri nemulțumiți, declasați şi debusolați care se organizau şi se înarmau în detaşamente, brigăzi, unități de „voluntari comunişti şi internaționalişti", gata să acționeze şi să salveze „Patria" amenințată, fie din interior, de gorbaciovişti, fie din exterior. Inițiatorii, autorii, conducătorii unor astfel de trupe ilegale, clandestine puteau fi uşor chemate, antrenate, manipulate, ademenite şi răsplătite de lideri ai opoziției, ostili restructurării, care invocau nevoile „salvării" URSS, socialismului, intereselor „Patriei". Mai frecvent în zonele centrale, fenomenul se regăsea şi în regiunile periferice ale imperiului. Dovada o aflăm în uşurința cu care cele două autoproclamate „republici de buzunar" – găgăuză şi nistreană – au putut chema, finanța şi utiliza astfel de unități pentru realizarea şi apărarea intereselor lor contrare normelor de drept, de restructurare, de păstrare a ordinii şi disciplinei.

Guvernul central de la Moscova, deşi se clătina, încerca să stopeze, să diminueze, să lichideze un posibil haos militar.

În acest context, la sfârşitul lunii iulie 1990, îngrijorat de acest fenomen, Mihail Gorbaciov iniția şi semna el însuşi un

decret, care intra în vigoare în regim de urgență; se cerea ca, în termen de 15 zile „toate formațiunile, grupările înarmate, înființate ilegal, să fie dezarmate”, obligate să se autodizolve, să predea statului „armamentul, muniția de luptă, substanțele explozibile, tehnica de luptă, toate bunurile militare din dotare”. Erau însărcinate cu această operațiune: Ministerul Apărării, Ministerul de Interne şi KGB. Măsura se lua fiindcă – aşa cum se motiva la introducerea decretului – „în multe regiuni ale URSS, cu îngăduința autorităților locale şi unionale, se creau şi se înmulțeau diverse formațiuni şi grupări înarmate, ilegale”[77].

Față de tot ce se întâmpla în aceste zile în URSS, restul lumii aştepta cu emoție şi interes şi, totodată, se întreba în tăcere: cum se va finaliza întreaga încercare de reformare a acestui colos, încotro se va îndrepta acest ultim imperiu secular, care dădea semne de agonie? Lumea discuta – şi prea puțin contesta – despre Premiul Nobel pe care cei mai mulți apreciau că omul acesta (Mihail Gorbaciov) îl merita.

Dintre toate țările europene foste socialiste, numai România, care scăpase de trupe sovietice în 1958, urmărea poate mai mult ca oricare alta, cu sufletul la gură, tot ce se petrecea în interiorul URSS – fiindcă ea, singură, avea peste 5 milioane de români[78], mai ales în două din republicile unionale, în R.S.S. Moldovenească – unde românii mai erau încă majoritari – şi în Ucraina, deşi unii scriau că şi în Siberia erau încă destui români rămaşi acolo din timpul deportărilor, cu care încă s-ar fi putut constitui o republică autonomă. Ea, singură, România, negocia – şi încheia la 5 aprilie 1991 – un *Tratat de colaborare, bună vecinătate şi amiciție cu URSS*. Despre acest tratat se vorbea foarte mult şi foarte rău mai ales de forțele din opoziție, împotriva preşedintelui Iliescu, deşi, nimeni nu ştia exact ce conține. Însă, ministrul de externe, Adrian Năstase luase cuvântul tocmai în ajunul Conferinței Internaționale dedicate Pactului Molotov-Ribbentrop, în şedința comună a

Camerelor reunite ale Parlamentului, la 24 iunie 1991 şi asigurase opinia publică despre faptul că noul tratat româno-sovietic „permite stabilirea unor relații directe cu republicile sovietice şi implicit cu românii din teritoriile încorporate în 1940 în Uniunea Sovietică”. Tratatul, mai spunea ministrul român de externe, înlesnea „o politică înțeleaptă a paşilor mici”, o politică ce era „infinit preferabilă unei acțiuni brutale şi lipsite de perspectivă”[79]. Oricum, ambasadorul URSS în România, Felix Bogdanov – într-un interviu acordat lui Constantin Vlad „României libere” tocmai în zilele Congresului al XXVIII-lea al PCUS – era mulțumit de evoluția relațiilor româno-sovietice. El declara că „deşi există anumite forțe care încearcă să profite de situația creată în Moldova, ba chiar încearcă să creeze în mod anticipat probleme, în relațiile dintre țările noastre, acest lucru nu este valabil pentru poziția şi comportarea conducătorilor celor două țări – aprecierea lăsând deja să se subînțeleagă faptul că una gândeau conducătorii şi alta, opoziția. Întrebat dacă „situația de excepție „din Moldova” este cauzată doar de forțele interne, găgăuze şi nistrene sau sunt implicate „şi forțele conservatoare de la Centru, de la Moscova”, ambasadorul sovietic respingea o astfel de posibilitate. Tot astfel, el nega orice amestec al serviciilor secrete KGB în evenimentele din decemnrie 1989, în înlăturarea regimului Ceauşescu, susținând, sus şi tare, că „din aprilie 1985, URSS a declarat deschis în fața lumii, că nu se mai amestecă în ceea ce se petrece în aceste țări şi nu intenționează să controleze aceste evenimente”[80].

Dintre personalitățile lumii contemporane, secretarul general al NATO, Manfred Woerner, inaugura prima vizită a unui lider militar al Pactului Nord-Atlantic „în citadela de bază a tratatului de la Varşovia”; el venea şi transmitea în iulie 1990, la Moscova, textul Declarației de la Londra, adoptată în sesiunea la nivel înalt a țărilor membre în NATO, precum şi invitația adresată lui Mihail Gorbaciov, din partea conducerii

alianței militare occidentale, de-a efectua o vizită la sediul Organizației Nord-Atlantice, la Bruxelles. Cu acelaşi prilej liderul NATO a abordat cu Gorbaciov unele probleme referitoare la comunitatea internațională – şi anume noi aspecte ale dezarmării, crearea unor noi structuri de securitate pe continentul european, perspectivele transformării alianțelor militare în alianțe politice, precum şi noul statut politic şi militar al Germaniei unificate[81].

În aceeaşi lună, iulie 1990, efectua o vizită la Kremlin şi Jacques Delors. El declara că „procesul de restructurare din URSS nu e numai problema Uniunii Sovietice, ci este în interesul lumii întregi". Gorbaciov mulțumea şi promitea că va acționa şi perfecționa legislația de comerț exterior şi va facilita convertibilitatea rublei[82].

Interese directe, politice, naționale îl purtau, tot în iulie 1990, la Moscova şi pe cancelarul R.F. Germane, Helmut Kohl. La întâlnirea cu liderul de la Kremlin, Kohl declara – şi o spunea public – că „schimbările profunde din Europa nu ar fi fost posibile fără politica noii gândiri promovate de Mihail Gorbaciov. De aceea – spunea el – trebuie sprijinit", idee care se regăsea şi în Tratatul comun dintre URSS şi Germania. O consecință fundamentală, epocală, pentru soarta Germaniei, în cadrul acestor schimburi profunde era şi aceea că „existau şanse prielnice pentru înfăptuirea unității germane în cursul acestui an". Da! Unificarea Germaniei însemna lichidarea uneia din consecințele serioase şi foarte dureroase ale celui de-al doilea război mondial. Pentru țara al cărei conducător plănuise, convertise un întreg popor şi dezlănțuise, în complicitate cu URSS, cea de-a doua conflagrație mondială, menținerea dezmembrării Germaniei era urmarea cea mai umilitoare şi usturătoare. Numai că unificarea a fost posibilă nu printr-o aprobare democratică, firească, dezinteresată, ci, tot printr-un târg, ca şi în 1939, care va trebui analizat şi evaluat într-o zi exact, corect, spre a se şti care a fost prețul plătit de

germani ca „ajutor pentru Uniunea Sovietică, fiindcă la întâlnirea şi în convorbirea dintre Kohl şi Gorbaciov s-a vorbit şi consimțit la un ajutor care să permită trupelor sovietice de ocupație, ce urmau să fie retrase din RDG, „o integrare în viața civilă, inițiindu-i în meserii care vor fi necesare în cadrul trecerii la economia de piață" şi – menționa Gorbaciov în memoriile sale – ajutor din care să se construiască „şi locuințe", propunere pe care Kohl o accepta şi preciza: „cu condiția ca să se specifice că locuințele se vor construi pentru cetățeni ai Uniunii Sovietice şi nu pentru soldați ai Armatei Roşii. Să nu se sugereze în nici un fel că ar exista un program de asistență acordat de Germania Armatei Roşii"[83].

România nici n-a îndrăznit şi nici n-a oferit nimic lui Gorbaciov, spre a vedea dacă acesta voia sau nu să satisfacă cererea – atât de transparentă şi permanentă – a Frontului Popular din Moldova, cu privire la eliberarea şi reunificarea românilor din teritoriile invadate şi anexate la 28 iunie 1940 de către Stalin.

… Iată, în linii generale, doar schițată – şi nicidecum epuizată – imaginea globală, locală şi unională în care se pregătea şi urma să aibă loc conferința internațională, chemată să analizeze caracterul şi consecințele Pactului Molotov-Ribbentrop.

b) O culegere de documente tipărită în mai multe limbi şi distribuită participanților la Conferință

Dornici să ofere participanților şi un „instrument de lucru", istoricii de la Chişinău au tipărit, în ajunul conferinței, la 10 iunie 1990 în limbile română, franceză, engleză şi germană, o culegere de documente, sub titlul **Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele lui pentru Basarabia.**

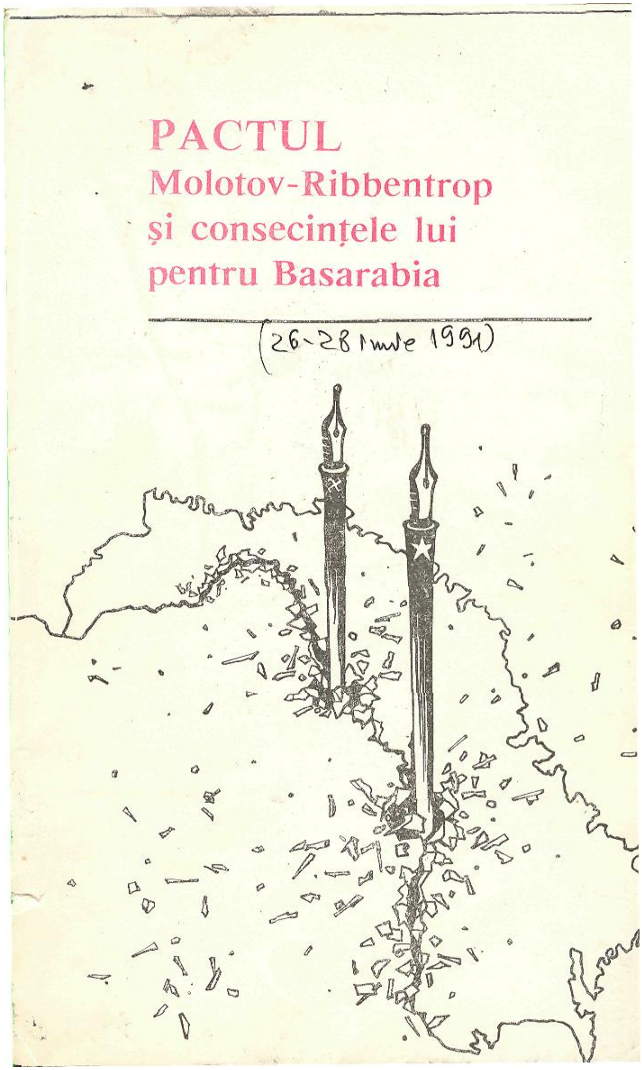
Apărută în 20 000 de exemplare, lucrarea are 124 de pagini şi cuprinde 42 de documente, dintre care unele cunoscute, altele – cele de proveniență sovietică şi

„moldovenească” – inedite. Sub raport cronologic, documentele poartă date diferite: primele două piese – Pactul de neagresiune între Germania şi Uniunea Sovietică şi Protocolul adițional secret, din 23 august 1939 – sunt urmate de 10 documente germane, din intervalul 23 iunie 1940 – 18 iulie 1940, 22 documente sovietice, datate între 29 martie 1940 şi 10 mai 1941, 5 documente româneşti, din 26-28 iunie 1940 şi 3 ale „moldovenilor” de la Chişinău, o scrisoare din 1946 şi două documente ale Moldovei, din 1990. După conținut, cele 10 documente germane sunt: telegrame ale ambasadorului german de la Moscova, către ministrul afacerilor externe de la Berlin, un memorandum al lui Ribbentrop către Hitler, o comunicare telefonică a lui Ribbentrop către consilierul Schmidt şi o informare a ambasadorului german de la Moscova trimisă secretarului de stat Weizsecker, la Berlin. Acestea au fost, în general, analizate şi utilizate în diverse lucrări contemporane.

Cele 5 documente româneşti sunt, de asemenea, cunoscute: răspunsul guvernului român la nota din 26 iunie 1940, telegrama guvernului român către guvernul URSS la 28 iunie 1940 şi cea a ministrului român de la Moscova, din aceeaşi zi, fragmente din discursul primului-ministru Gheorghe Tătărescu ținut în fața Parlamentului şi părți din relatările ministrului român Gheorghe Davidescu, de la Moscova, despre întâlnirea şi convorbirea avută cu V.M. Molotov.

Importante – şi mai puțin cunoscute, unele, altele chiar deloc – sunt cele 22 documente din arhivele sovietice. Este vorba de două rapoarte ale Comisarului afacerilor externe, Molotov, la Sesiunea a VI-a a Sovietului Suprem al URSS, din 29 martie 1940 şi a VII-a, a aceluiaşi forum, la 1 august 1940, , două rapoarte militare sovietice, primul din 11 iulie 1940 şi al doilea din iunie-iulie acelaşi an, o informare din 2 iulie 1940 despre componența trupelor introduse pe Frontul de Sud, în Bucovina de Nord şi în Basarabia şi o puzderie de propuneri,

informări, hotărâri,descrieri, proiecte, decrete, reglementări, avize privind granița între R.S.S. Ucraina, Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldova – cea înființată în 1924 – şi nou creata R.S.S. Moldovenească, din 1940.

La nici unul din documentele din culegere nu se indică fondul şi locul de unde au fost preluate şi introduse în culegere sau dacă se mai află în alte colecții din străinătate.

Documentele – aflăm din pagina de gardă – au fost identificate şi selectate de istoricii Ion Şişcanu şi Vitalie Văratic, care ne asigură că au păstrat „stilul şi istoriografia originalului”.

În **Prefața** culegerii, istoricul Valeriu Matei – deputat, membru al Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldoveneşti în legislatura dintre 27 aprilie 1990 – 27 februarie 1994, preşedinte al Comisiei pentru publicitate şi mijloace de informare în masă – ne asigură că documentele incluse în culegere „au un caracter oficial, unele din ele fiind intrate în uz, altele necunoscute până acum” şi „acestea din urmă fiind obținute recent, nu au fost, din lipsă de timp, prelucrate”. El mai apreciază că problema evaluării consecințelor protocolului secret adițional şi a lichidării de facto a acestora „a intrat în atenția opiniei publice internaționale în această perioadă de aşezare pe temeiuri noi a relațiilor interstatale în Europa”. Până acum au analizat şi condamnat acest Pact Molotov Ribbentrop, Țările Baltice, URSS şi Moldova. România[84] nu putea fi amintită între acestea, fiindcă lucrarea apărea la 10 iunie 1990. În analizele care s-au făcut până la această dată mai puțină atenție s-a acordat, fie în forurile internaționale, fie în presă, consecințelor acestui pact. Cele două puteri, URSS şi Germania, încălcând cele mai elementare norme şi principii ale dreptului internațional, sfidând în mod brutal suveranitatea şi libertatea unor țări şi popoare, au afectat şi prejudiciat „soarta Finlandei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei şi României, fără participarea lor”, adică fără a obține consimțământul de bunăvoie al popoarelor respective.

Valeriu Matei îşi exprima convingerea că şi documentele din noua colecţie „vor contribui la o mai bună cunoaştere a problemei consecinţelor Pactului Molotov-Ribbentrop, la dezvăluirea unor noi aspecte ale acestora, în scopul restabilirii adevărului istoric”[85].

Semnalând doar această culegere – ale cărei informaţii trebuie confruntate, verificate, completate cu cele editate în alte ţări europene ori în S.U.A. – reţinem atenţia cititorilor şi asupra unor aspecte, care ni se par semnificative.

Astfel, în Documentul nr. 3, citat de unii autori, Molotov susţine, la 29 martie 1940, în şedinţa Sovietului Suprem al URSS, cum că, printre ţările vecine există una cu care guvernul sovietic „nu are un pact de neagresiune, România”. Dar acest lucru se datorează nu României – care a iniţiat şi purtat negocieri numeroase şi serioase, ani în şir, a semnat cu URSS Protocolul de la Moscova (1929), convenţiile Titulescu-Litvinov pentru definirea agresiunii şi agresorului (1933), a perfectat şi un important proiect de tratat de neagresiune, prin Titulescu şi Litvinov în timpul Conferinţei de la Montreux (1936) – ci în mod sistematic refuzului URSS de a recunoaşte trecerea Basarabiei la România pe cale democratică, plebiscitară, prin votul dat de Sfatul ţării, la 27 aprilie 1918, în baza drepturilor popoarelor la autodeterminare – principiu lansat şi chiar şi legiferat de Lenin la 15 noiembrie 1917. Cum Molotov nu recunoştea că, URSS, solicitând Basarabia care fusese ocupată şi anexată de ţarism, la 1812, apărea moştenitor şi continuator al politicii expansioniste, deşi se pretindea că URSS era un stat socialist şi nu ţarist? În acelaşi raport, din 29 martie 1940, Molotov susţinea public o altă minciună sfruntată: că URSS „n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară”[86].

Or, tocmai rapoartele militare din culegere – documentele nr. 21, 22 şi 23 – infirmă total şi fără nici o putinţă de tăgadă teza sovietică a soluţionării „paşnice” a

litigiului teritorial cu România. Raportul generalului maior V. Melikov arăta limpede că „pentru cazul în care România nu cade de acord să părăsească benevol Basarabia şi Bucovina şi să-şi retragă trupele peste râul Prut”, se prevedea ca „Armatele Roşii, printr-o ofensivă vertiginoasă, executată de pe linia Nistrului, urmau să elibereze cu arma în mână Bucovina şi Basarabia”, asigurându-se în acest scop „o superioritate de mai bine de 3 ori , în forțe şi mijloace ale armatelor” şi încă „noi aducem spre Nistru şi ziua şi noaptea forțe armate enorme şi totul se face deschis”[87].

Pentru a releva caracterul „eliberator” al unei acțiuni pur şi simplu expansionistă, subalternii se întrec în a falsifica şi prezenta realitatea într-o manieră tipic „socialistă”, „populația muncitoare a Basarabiei şi Bucovinei (ucraineni), inclusiv cei mobilizați în armată priveau cu speranță peste Nistru şi aşteptau cu nerăbdare sosirea trupelor noastre” sau că „la trecerea frontierei, unitățile Armatei Roşii au fost întâmpinate cu o mare bucurie şi însuflețire de către populația Basarabiei şi Bucovinei de nord”[88].

Dar, se mai naşte o întrebare spontană: dacă populația era atât de bucuroasă, de ce-a fost nevoie ca „eliberatorii” să concentreze şi să invadeze aceste teritorii cu forțe atât de numeroase?Acestea – aflăm dint-un raport din 2 iulie 1940 – erau[89]: 32 de divizii de infanterie, 2 brigăzi de infanterie moto, 6 divizii de cavalerie, 11 divizii de tancuri, 3 brigăzi de desant aerian, 14 regimente de artilerie de corp şi 4 divizioane de artilerie. Acestor forțe – după datele din rapoartele sovietice – România le opunea 26 divizii de infanterie, 3 brigăzi de cavalerie, o brigadă de vânători de munte şi, probabil, şi două brigăzi moto mecanizate. Dar, aflăm din rapoartele sovietice: „înzestrarea armatei române consta în mare din armament de model vechi”, că „ostaşii români aveau puşti de şapte modele”, între care şi „arme vechi ruseşti de calibru 7,6 cm” şi „puşti germane de model 1930”[90].

Unul din rapoartele sovietice – documentul nr. 21, din 11 iulie 1940 – aruncă o lumină care dezvăluie starea reală, dezordinea, debandada, lipsa de disciplină şi nivelul redus de instruire al trupelor sovietice – fapt care explică dezastrul suferit de ruşi în timpul războiului de iarnă cu finlandezii, precum şi în primul an de după invazia germană în URSS. Astfel, generalul-maior V. Melikov, profesor la Academia Marelui Stat Major scrie: „în timpul concentrării, trupele n-au respectat nici cele mai elementare reguli de mascare; ele se dislocau cu larmă, în câmp deschis, în raioanele de desfăşurare; descărcarea trupelor şi batalioanelor de frontieră s-a efectuat în dezordine, fără o conducere generală… Sute de mii de unități de muniție, fără nici o mascare, au fost stocate, de regulă sub cerul liber, de-a valma, de-a lungul căii ferate, la o mică distanță de terasamentul căii”, încât „ar fi fost suficientă o singură lovitură de bombă de avion pentru a nimici această îngrămădire dezordonată de lăzi de muniție”. Raportul dezvăluie aroganța, comportamentul trufaş al unei imense armate care voia să înlocuiască strategia, tactica, logistica în atac, prin numărul mare de oameni îngrămădiți şi neinstruiți, orgolioşi şi zgomotoşi, trimişi fără voia lor la moarte!: „concentrarea şi desfăşurarea trupelor şi mijloacelor de luptă, spre linia de plecare, pe Nistru, s-a efectuat, de asemenea fără nici o mascare; **armonicile**, cântecele răsunătoare, larma, iar noaptea zeci de mii de lumini de la farurile autovehiculelor de diverse modele şi feluri, de transport, de luptă, le puteau vorbi grăitor românilor de pe celălalt mal, care nu e dominant, că noi aducem spre Nistru, şi ziua şi noaptea, forțe enorme”[91].

Despre indisciplina dovedită de trupele sovietice în timpul deplasării la Nistru şi în teritoriile româneşti – unde nici n-aveau să întâmpine nici un fel de rezistență – acelaşi expert militar, V. Melikov, are aprecieri critice care merită reținute: „disciplina conducătorilor auto e literalmente primitivă. Maşinile se angajau în depăşire, în pofida faptului că circulau

în coloană. Drumurile erau învăluite într-un nor de praf compact. De aceea, conducătorii apucau cu de la sine putere, prin părțile laterale, barau calea, astfel încât maşinile, venind din sens invers, nu mai puteau trece. Pe drum se creau ambuteiaje la tot pasul”. Profesorul surprinde un dezastruos stil „eroic” sau „o irosire fără noimă a timpului” şi „o stare de epuizare în zadar a trupelor”; „toată lumea lucrează mult, câte 18-20 de ore pe zi şi chiar mai mult; ostaşii nu dorm, nu iau hrana în mod regulat, fiecare zice în această dezordine generală: «uite că nici azi n-am mâncat şi n-am dormit încă». Unii dintre comandanți văd în această irosire fără noimă a timpului, un stil «eroic» de muncă. În realitate, însă, «această surmenare fără noimă şi fără folos» nu-i decât o frână a unei munci productive, în toate verigile ei”. Concluzia: „Trebuie să punem de urgență, capăt unei asemenea practici de muncă, lipsite de orice cultură, unei asemenea neorganizări zguduitoare, începând cu comandanții şi terminând cu luptătorii”. Nu e de mirare că pierderile suferite la trecerea Nistrului, de pildă, s-au datorat neinstruirii ostaşilor, fiindcă multe unități „s-au constituit doar cu o lună şi jumătate în urmă şi n-au făcut încă exerciții «pe apă» spun soldații, n-au apucat şi n-au avut decât clasa de teorie”, nu şi cea de „exerciții practice”[92].

Parcurgând aceste rânduri, cititorul, specialist sau pur şi simplu un obişnuit amator de istorie, se simte, negreşit, năpădit de întrebări: de ce guvernul URSS n-a acceptat un prealabil dialog civilizat, aşa cum România a şi propus, după primul ultimatum? Cine e răspunzător de dezastrul că URSS a dat, în timpul celui de-al doilea război mondial cel mai uriaş tribut de carne de tun, adică între 25-30 milioane de vieți omeneşti, adică peste 10% din toată populația acestui imperiu clădit prin forță şi abuz şi prăbuşit printr-o implozie unică în istoria popoarelor?

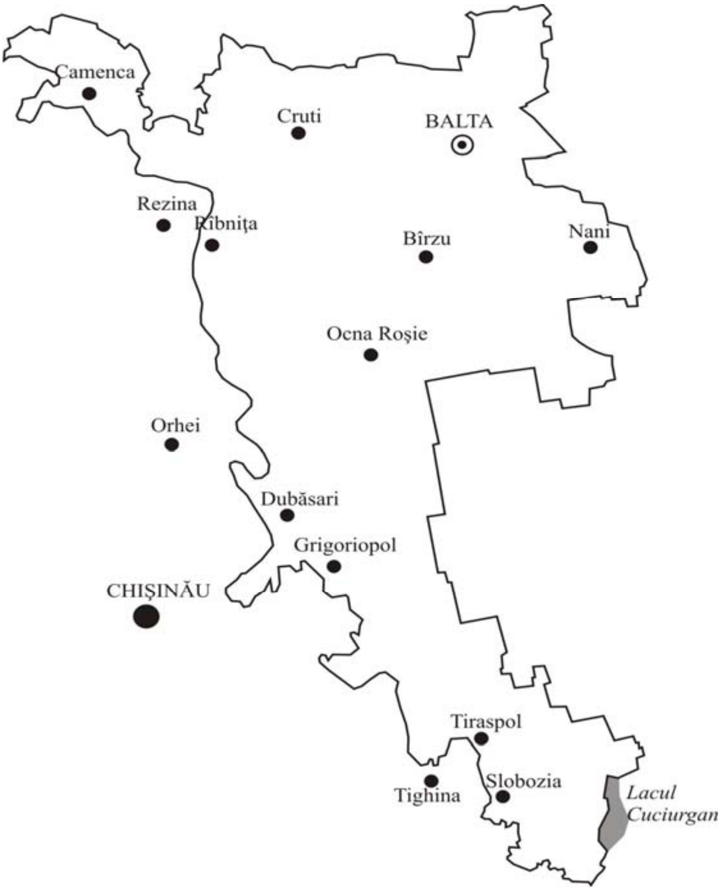
Nici tehnica militară din ţara „socialismului biruitor” nu era la înălţimea cerinţelor, în momentul când tiranul Stalin îşi trimitea milioanele sale de robi la război: „La deplasarea prin Basarabia – citim în documentul nr. 21, din 11 iulie 1940 – un mare număr de maşini, autocamioane, tancuri, autoblindate au ieşit repede din funcţiune – şi aceasta, în condiţiile în care n-au întâmpinat nici un fel de opoziţie, nici un foc de armă din partea ostaşilor români – şi au rămas să zacă pe drumuri şi pe marginile lor; şi 90% din aceste avarii sunt rezultatul nemijlocit al mânuirii nepricepute a maşinilor, a unei aproape totale lipse a serviciului de îndrumare şi a lipsei de supraveghere asupra circulaţiei pe drumuri”[93].

Aproximativ jumătate din documentele din culegerea apărută la Chişinău se referă la tranzacţiile pentru împărţirea teritoriilor româneşti invadate de „glorioasa” Armată Roşie şi stabilirea graniţelor noii Republici Socialiste Sovietice Moldoveneşti. Această chestiune – foarte complexă şi bine ilustrată prin documentele selectate din arhivele sovietice – ar merita ea însăşi un studiu pentru a dezvălui, prezenta şi înfiera procedura arbitrară, abuzivă şi vindicativă a guvernului sovietic. Ca şi în cazul invadării şi anexării la URSS, organizarea şi repartizarea teritoriilor româneşti, fie la Ucraina, fie la RSS Moldovenească s-a făcut după interese, simpatii politice, orice alte considerente, înafara unor criterii ştiinţifice, demografice, istorice, naţionale, spirituale, tradiţionale sau moderne.

Astfel – fără a intra şi analiza în detalii, în întreg hăţişul de documente referitor la trasarea şi definitivarea frontierelor dintre RSS Moldovenească şi RSS Ucraina, vom semnala că la 20 iulie 1940, A. Gorkin[94] – secretar al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS – îl informa pe G. M. Malenkov, secretar al C.C. al P.C. (b) din Uniunea Sovietică, asupra faptului că acea conducere – nealeasă democratic, ci numită de la Moscova – a RASS Moldoveneşti, adică a acelei Republici autonome create în 1924, ca instrument pentru a

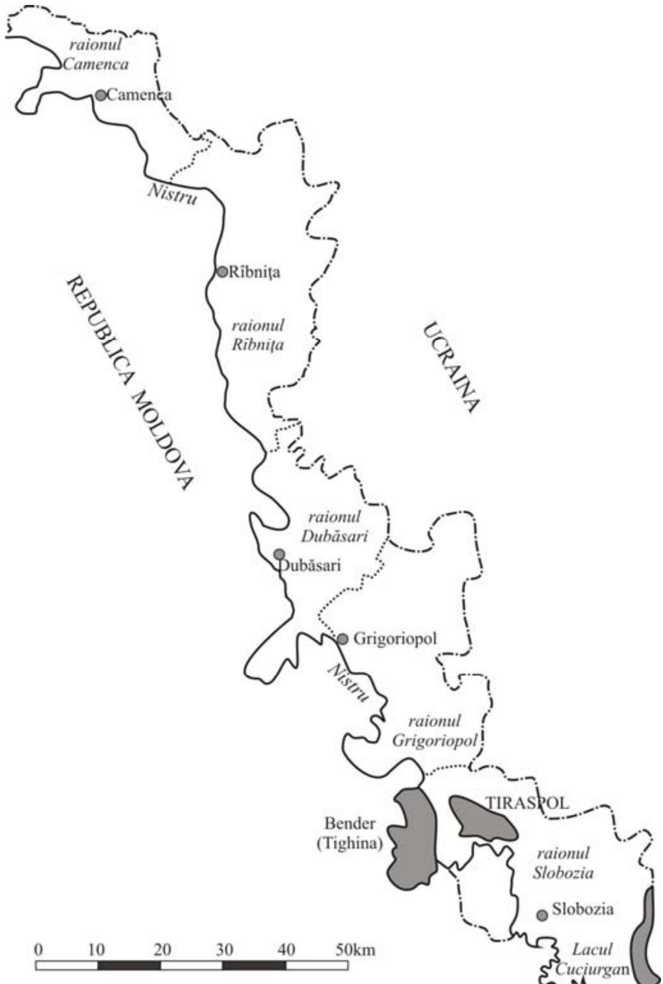
pregăti şi cotropi ulterior şi teritoriul românesc dintre Prut şi Nistru, zis impropriu Basarabia, propunea ca „pentru formarea RSS Moldovenească unională” să intre în componența ei:

1) 11 raioane din cele 14 ale RASS Moldoveneşti (dintre Bug şi Nistru), adică: Ananiev, Valea Hoțului, Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Kotovski, Ocna Roşie, Râbnița, Slobozia, Tiraspol şi Cerneansk;

Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (1924-1940)
(după Călin Pântea, 2008)

2) 6 județe şi 3 plase din Basarabia, adică județele Bălți, Bender, Cahul, Chişinău, Orhei, Soroca, împreună cu plasele Bolgrad, Ismail şi Reni din județul Ismail;

Partea din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească cedată în 1940 Republicii Moldova care s-a autoproclamat „Republică” Separatistă Nistreană (după Călin Pântea, 2008)

„În baza acestui proiect – se arăta în informare – la R.S.S. Ucraineană, în afară de partea de nord a Bucovinei, trec raioanele Codima, Balta şi Pesciana din R.A.S.S. Moldovenească, judeţele Hotin, Akkerman şi plasa Chilia a judeţului Ismail din Basarabia”.

Ca urmare, R.S.S. Moldovenească va număra o populaţie de 2.538.400 de oameni, inclusiv în judeţele Basarabiei 2.068.987 oameni şi în raioanele R.A.S.S. Moldoveneşti – 469.413 oameni, având, sub raport etnic, următoarea componenţă:

etnia	numărul populaţiei	procent
moldoveni	1.556.863	61,34%]
ruşi	263.551	10,38%
ucraineni	273.020	10,76%
alte naţionalităţi	444.866	17,52%

La rubrica „alte naţionalităţi” intrau: nemţii (55.598), bulgarii (71.227) şi evreii (11.390) etc.

În aceeaşi informare se preciza că RSS Ucraineană solicita ca, pe lângă nordul Bucovinei, în componenţă să intre 8 raioane, în loc de 3 din R.A.S.S. Moldovenească.

Autorul acestei informaţii mai preciza că în raioanele pe care Ucraina le solicita în componenţa sa, moldovenii „formează o parte considerabilă din populaţie”, iar în judeţul Ismail – ucrainenii nu sunt decât 4,7%, în timp ce procentul moldovenilor este de 31,9%, restul populaţiei este formată din ruşi, bulgari, evrei etc.

După îndelungate pertractări, propuneri şi modificări s-a ajuns la configuraţia propusă şi impusă de ucraineni, care se păstrează şi azi. Se cuvin însă unele explicaţii.

În urma invadării şi anexării teritoriilor româneşti – Basarabia (Moldova dintre Prut şi Nistru), nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa – URSS acapara, la 28 iunie 1940, o suprafaţă de

50.762 km^2, cu o populație de 3.915.000 de locuitori, în majoritatea lor români[95]. La aceste teritorii se mai adăuga nordul Maramureşului istoric românesc, de 12.800 km^2, cu 32.152 de români, anexat de sovietici la 22 ianuarie 1945 şi inclus în aşa-zisa Transcarpatie a Ucrainei[96].

Harta Basarabiei şi Bucovinei de Nord cu județele cedate de guvernul român în urma notelor ultimative sovietice din 26-27 iunie 1940
(după V. Diaconu, 2006)

Cum a ciopârțit guvernul lui Stalin în toamna anului 1940 teritoriile acaparate după 28 iunie 1940? Aflăm răspuns şi detalii în această culegere.

În nou înființata R.S.S. Moldovenească au rămas doar 33.700 km^2. Adică, din suprafața de 46.630 km^2 – cât era numai Basarabia, fără nordul Bucovinei şi ținutul Herței – doar 28.800 km^2 rămâneau la R.S.S. Moldovenească, la care i se adăuga o fâşie de 3.400 km^2 din partea estică a Nistrului, din fosta Republică Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, înființată în 1924, în Transnistria. Din R.A.S.S. Moldovenească doar 6 din cele 14 raioane erau incluse la R.S.S. Moldovenească, restul de 8 raioane, împreună cu trei județe ale Basarabiei, două din sud, Akkerman şi Ismail, împreună cu județul Hotin din nord, cu nordul Bucovinei, ținutul Herței şi o parte din Maramureşul istoric românesc treceau la R.S.S. Ucraineană[97].

Cum, în lunile iulie-noiembrie 1940, în care se discutau, negociau şi definitivau frontierele R.S.S. Moldoveneşti, avea loc şi evacuarea celor peste 100.000 de germani din Basarabia, în locul acestora, terenurile, bunurile şi locuințele celor evacuați nu erau ocupate de localnicii autohtoni, cum ar fi fost firesc, ci de către familii de ucraineni, aduşi în teritoriile româneşti din regiunile Lvov, Volîn, precum şi din regiunile de răsărit ale R.S.S. Ucrainene – după cum aflăm din documentul nr. 37, din 31 octombrie 1940, adică din Hotărârea nr. 2199-938 a Consiliului Comisarilor Poporului din URSS şi a C.C. al P.C. (b) din Uniunea Sovietică – semnată chiar de Molotov şi Stalin – din culegerea de documente, mai sus semnalată[98]. Se sporea, astfel, ponderea slavofonilor.

Dintre toate documentele din culegere, cel mai semnificativ ni se pare cel cu nr. 40. Este vorba despre Scrisoarea trimisă din Chişinău, în 1946, lui Stalin, de către noii conducători ai noii republici – Secretarul C.C. al P.C. (b)

din Moldova, N. Salagor şi preşedintele Consiliului de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti, N. Koval.

Scrisoarea[99] – pe care, datorită însemnătăţii conţinutului ei, o reproducem aproape integral – începea cu „Dragă Iosif Visarionovici” şi era adresată deopotrivă „C.C. al P.C. (b) din Uniunea Sovietică, Guvernului URSS” şi lui Stalin „personal”. Mobilul scrisorii era: „rugămintea de a reîntoarce în componenţa R.S.S. Moldoveneşti judeţele Basarabiei, Hotin, Akkerman şi Ismail”. Exprimarea era în tonul uzanţelor oficiale, dar conţinutul se referea la un mare şi incontestabil adevăr ştiinţific, pe care autorităţile centrale, de partid şi de stat ale URSS îl încălcaseră. „În 1940 – scriau aceşti comunişti, cărora li se încredinţaseră conducerea noii republici sovietice, deşi, după cum îi arată şi numele, ei erau străini de poporul român – după eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de sub jugul boierilor români, în baza unei părţi a raioanelor fostei R.S.S. Autonome Moldoveneşti şi a unei părţi a judeţelor Basarabiei eliberate, a fost formată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească”.

Autorii explicau apoi modul cum s-a procedat la formarea R.S.S. Moldoveneşti; în componenţa ei au fost incluse şase din cele paisprezece raioane ale fostei R.A.S.S. Moldoveneşti şi şase din cele nouă judeţe ale Basarabiei, iar opt raioane ale R.A.S.S.M. şi trei judeţe ale Basarabiei – Hotin, Akkerman şi Ismail au fost transmise în componenţa R.S.S. Ucrainene. Pe ce criterii? În ce scop? Autorii încearcă să explice şi să conteste motivele invocate, atunci, în 1940: „Transmiterea către Ucraina a acestor judeţe ale Basarabiei, care se constituie **istoric** şi **economic** parte integrantă a Basarabiei, a fost motivată prin faptul că, în ele, ar prevala populaţia ucraineană faţă de cea moldovenească; componenţa etnică a populaţiei în momentul transmiterii către Ucraina a judeţelor basarabene Ismail, Akkerman şi Hotin se prezenta aşa cum urmează: în judeţul Akkerman, moldovenii alcătuiesc –

18%, ucrainenii 20%, în județul Hotin – 35% şi 41,6%; în județul Ismail – 31% şi 4,7%, iar în două județe în ansamblu, moldovenii alcătuiesc 28,6%, iar ucrainenii 25,4%.

În regiunea Ismail, formată de R.S.S. Ucraineană din județele Akkerman şi Ismail, ucrainenii alcătuiesc 11,0%, moldovenii – 18,3%. După cum se vede – scriau ei – „din datele prezentate, populația ucraineană din județele basarabene, transmise Ucrainei, este minoritară celei moldoveneşti".

Autorii nu îndrăzneau să spună ceea ce astăzi se ştie – după cum se ştia şi se spunea public şi atunci – şi anume că oraşul Odesa avea nevoie de un hinterland agricol şi în acest scop, ca şi al creării unei poziții favorabile Ucrainei la gurile Dunării şi Marea Neagră. Basarabia era ciopârțită şi împărțită în favoarea ucrainenilor.

Într-o formă cuviincioasă, cuminte, dar serioasă, autorii scrisorii contestă procedarea făcută în 1940: „La soluționarea problemei transmiterii, în componența R.S.S. Ucrainene a județelor Basarabiei, Hotin, Ismail şi Akkerman a ieşit din câmpul vizual **comunitatea istorică**, constituită, a teritoriilor Basarabiei, **comunitatea economică** a județelor de sud, centrale şi de nord ale Basarabiei, **comunitatea lingvistică**, **culturală** şi **etnică** a populațiilor ce locuiesc în aceste județe.

Se ştie că limba vorbită a populației din județele Basarabiei trecute la Ucraina este limba moldovenească. Toate poporațiile, inclusiv ucrainenii, ce locuiesc în județele Basarabiei, Ismail, Akkerman şi Hotin, vorbesc în limba moldovenească, moştenită de la populația moldovenească autohtonă a Basarabiei.

În virtutea faptului că populația județelor Basarabiei, Ismail, Akkerman şi Hotin vorbeşte în limba moldovenească, pentru ea se creează o serie de dificultăți legate de învățarea limbii ucrainene, ceea ce se răsfrânge negativ asupra creşterii

în continuare a nivelului cultural-politic al întregii populații din aceste județe.

Dezmembrarea politico-administrativă a Basarabiei, care s-a produs în urma transmiterii în componența R.S.S. Ucrainene a județului Hotin din nordul Moldovei şi a județelor Akkerman şi Ismail din sudul Moldovei, se răsfrânge negativ asupra dezvoltării economice şi culturale ale Republicii Moldoveneşti. Republica este lipsită de porturile dunărene, de cele de la Marea Neagră (Bugaz, Akkerman, Chilia, Ismail, Vâlcov, Reni). Republica este privată de interacțiunea economică şi culturală a sudului şi nordului Moldovei cu raioanele ei centrale.

Atracția evidentă a județelor Basarabiei, Akkerman, Ismail şi Hotin către Moldova, reflectarea lor în economia națională a R.S.S. Moldoveneşti, este vizibilă din cel puțin următoarele exemple:

1) Potrivit datelor de până la revoluție (din anii 1911-1915), 30% din producția globală de struguri din cele nouă județe ale Basarabiei reveneau celor două județe sudice ale Basarabiei – Akkerman şi Ismail – care furnizau vinuri brute de înaltă calitate, care, în îmbinare cu cele din alte soiuri de struguri, dădeau posibilitatea de a produce cunoscutul «vin basarabean».

2) După aceleaşi date de până la revoluție, în întreaga Basarabie, inclusiv în județele Ismail şi Akkerman, se semănau cu culturi cerealiere 2,6 milioane hectare, de pe care se dobândea o roadă de 24 milioane centnere de cereale, județelor Ismail, Akkerman şi Hotin revenindu-le , în acest sens, 49,9% din suprafața însămânțată şi 41,5% din recolta globală de culturi cerealiere. O asemenea neconcordanță dintre suprafața însămânțată şi recolta de producție globală, ce reveneau județelor Akkerman şi Ismail, pe de o parte şi restul teritoriului Basarabiei, pe de altă parte, se explică prin faptul că centrul actualei R.S.S. Moldoveneşti (fosta Basarabie) era acoperit de

codri (dealuri acoperite în trecut cu păduri virgine), iar județele Akkerman şi Ismail dispuneau de vaste terenuri de pământ fertil.

3) La limanul nistrean, aflat în județele Ismail şi Akkerman, Dunărea, litoralul Mării Negre şi numeroasele lacuri sunt bazine de apă, bogate în peşte care lipsesc R.S.S. Moldovenească, de a asigura cel puțin în proporții minime populația cu produse piscicole.

4) Imensele zăcăminte de ghips, cărbune brun şi de alte bogății subterane, aflate în județele Ismail, Akkerman şi Hotin, care nu prezintă pentru Ucraina o valoare deosebită, sunt de mare importanță pentru R.S.S. Moldovenească, fiindcă duce o lipsă acută de ele.

După aceste argumente, autorii conchid:

„Structura economică a Basarabiei, ce s-a constituit istoric, este de aşa natură, încât, rămânând inalienabilă, în componența R.S.S. Moldoveneşti, în cazul prezenței unei îmbinări fireşti a pieței economice, culturale şi etnice a sudului, centrului şi nordului Basarabiei, va conduce la o dezvoltare rapidă a raioanelor Moldovei şi va da posibilitatea republicii de a lichida mai repede urmările războiului, rămânerea în urmă în dezvoltarea economică şi culturală şi de a ieşi în rândul republicilor avansate ale URSS.

C.C. al P.C. (b) din Moldova, Prezidiul Sovietului Suprem şi Consiliul de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti, vă roagă să examinați problema reîntoarcerii în componența R.S.S. Moldoveneşti, a județelor basarabene Hotin, Akkerman şi Ismail, care, în prezent fac parte din R.S.S. Ucraineană”.

Autorii – N. Salagor şi N. Koval – alăturau acestei relatări şi argumentări harta istorică a Basarabiei.

Scrisoarea celor doi demnitari comunişti ai Moldovei a rămas, după cum se ştie până azi, fără nici un răspuns oficial. Cei aproximativ 15.000 km^2 din Basarabia[100] – reprezentând județele Ismail, Akkerman şi Hotin – transferate arbitrar

Ucrainei nu s-au mai reîntors în cadrul comunității teritoriale istorice, economice, lingvistice, culturale. În schimb, în anii regimului stalinist s-au înlăturat şi chiar, în unele cazuri, exterminat fizic, comuniştii «moldoveni» care, fie de etnie română sau alogenă, ca în cazul celor de mai sus, contestau sau pur şi simplu discutau într-o formă sau alta hotărârile adoptate la Moscova[101].

În încheierea culegerii de documente, editate la Chişinău în iunie 1990 se aflau Hotărârea Sovietului Suprem al R.S.S, Moldova, care aproba, la 23 iunie 1990, avizul Comisiei Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova, cu privire la aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum şi a consecințelor lor pentru Basarabia şi Bucovina de nord[102].

În Avizul Comisiei Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova, se arăta, printre altele, că acesta a fost elaborat şi publicat „în scopul restabilirii adevărului istoric"[103].

În ce consta, în esență, acest adevăr istoric?

Comisia a constatat că: „Basarabia şi Bucovina de nord au fost, dintotdeauna, părți componente ale Statului Moldova, creat în secolul al XIV-lea, pe pământul strămoşilor românilor, geto-daci".

Documentul făcea un scurt istoric al rapturilor teritoriale efectuate de imperiile habsburgic şi țarist pe seama Moldovei. Astfel, se aprecia că „la 1775, imperiul habsburgic răpeşte statului Moldova partea lui de nord, Bucovina". Cu multă exactitate şi obiectivitate era apreciat şi momentul istoric al ocupării şi anexării jumătății de răsărit a Moldovei, zonei dintre Prut şi Nistru, la 1812, de către imperiul țarist: „În urma războiului ruso-turc, din 1806-1812 şi al unui îndelungat târg diplomatic, prin tratatul de pace de la Bucureşti (1812), imperiul rus dezmembrează statul Moldova, anexând teritoriul dintre Prut şi Nistru, asupra căruia extinde, în mod artificial, numele de Basarabia", explicație corectă, fiindcă acest nume îl

purta doar sudul, care a aparținut țării Basarabenilor, Munteniei.

Membrii Comisiei analizează şi evaluează şi momentul 1917-1918, care marchează trecerea Basarabiei pe cale democratică la statul român, ei dovedesc o tot atât de temeinică şi riguroasă cunoaştere a Unirii şi semnificației ei progresiste. „Ca rezultat al prăbuşirii imperiului rus şi al celui austro-ungar – scriu ei – în urma celui dintâi război mondial şi a revoluției ruse din 1917, Basarabia şi Bucovina capătă posibilitatea de a-şi realiza dreptul lor firesc şi legitim la autodeterminare. La 2 decembrie 1917 a fost creată Republica Democrată Moldovenească. După proclamarea Ucrainei ca republică independentă, parlamentul Republicii Democratice Moldoveneşti; Sfatul Țării a declarat la 24 ianuarie 1918, independența Republicii Democratice Moldoveneşti. La 27 martie 1918, ținând cont de imposibilitatea păstrării, în acea conjunctură politică şi militară, a independenței Republicii Democratice Moldoveneşti, Sfatul Țării a decis, prin vot, unirea Basarabiei cu România. Congresul General al Bucovinei, la 15 (28) noiembrie 1918, a votat «Unirea necondiționată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României».

În lumina aceluiaşi incontestabil şi singurul valabil adevăr istoric sunt explicate şi eforturile României spre a-şi relua şi reglementa, cu sinceritate şi demnitate relațiile cu marele vecin de la răsărit: „Guvernul URSS a cerut în repetate rânduri să i se recunoască pretinsul drept de stăpânire a Basarabiei, luptând atât pe cale diplomatică (tratative, proteste, propuneri), cât şi militară (organizarea de intervenții, rebeliuni, sabotaje), făcând propagandă antinațională şi chiar propunând răscumpărarea pe contul tezaurului de stat al României, confiscat în decembrie 1917. Insistența istoriografiei sovietice oficiale asupra afirmației false, precum că, în Basarabia ar fi biruit în 1918, puterea sovietică, ea devenind, chipurile, parte

componentă a noului stat sovietic, îşi are explicaţia în tendinţa de a justifica exportul de revoluţie şi reanexarea Basarabiei. Luptătorii pentru realizarea aşa-ziselor intenţii revoluţionare ale bolşevicilor pe acest teritoriu, ca şi alţi militanţi ai păstrării imperiului, erijaţi în revoluţionari, au fost, cu puţine excepţii, de origine etnică străină, străini intereselor vitale ale salvgaldării şi prosperării întregii naţiuni române”.

Eforturile României de a i se recunoaşte şi respecta legitimitatea întregirii României în 1918 se materializase „în prima jumătate a anilor ’30, când s-a ajuns la o ameliorare a raporturilor dintre URSS şi România, ce a culminat cu stabilirea, la 9 iunie 1934, a relaţiilor diplomatice între aceste două ţări, document prin care ambele părţi îşi garantau „mutual, plinul şi întregul respect al suveranităţii fiecăruia din statele noastre şi abţinerea de la orice imixtiune, directă sau indirectă, în afacerile interne şi în dezvoltarea fiecăreia dintre ele şi, în special, a oricărei agitaţiuni, propagandei şi oricărui fel de intervenţiuni sau de sprijin al acestora”.

Când, în ajunul celui de-al doilea război mondial, URSS s-a angajat în tranzacţii cu Germania şi a încheiat Pactul de neagresiune şi protocolul adiţional secret pentru împărţirea sferelor de influenţă în Europa, când cele două mari puteri „îşi asumă dreptul de a decide soarta Finlandei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei şi României”, Uniunea Sovietică – care depăşea chiar înţelegerea cu Germania în sensul că „Bucovina, care niciodată nu a fost parte componentă a imperiului rus şi nici a Ucrainei”, încât înscrierea ei fiind „o plăsmuire a aparatului diplomatic stalinist – încălca faţă de România:

- art. 1 al Pactului Briand-Kellogg, ce prevedea condamnarea recurgerii la război pentru reglementarea diferendelor internaţionale şi renunţarea la război ca instrument de politică naţională în relaţiile dintre statele contractante;

- art. 2 al aceluiaşi tratat, ce recunoştea că reglementarea sau soluţionarea tuturor diferendelor sau

conflictelor, de orice natură sau origine, care puteau apărea între părțile contractante, urma să fie înfăptuită numai prin mijloace paşnice;

- protocolul de la Moscova, din 9 februarie 1929, prin care semnatarii lui – URSS, Estonia, Letonia, Polonia şi România (tocmai țările care se temeau şi intuiau agresiunea URSS, n.n.), urgentau intrarea în vigoare, pentru ele aparte, a Pactului Briand-Kellogg".

Comisia Sovietului Suprem al R.S.S. Moldova mai aprecia că Protocolul adițional secret al Pactului din 23 august 1939 „contravenea principiilor fundamentale, unanim recunoscute şi normelor imperative ale dreptului internațional, întrucât decidea soarta unor state terțe fără participarea lor" şi în aceste condiții „este nul şi neavenit din momentul semnării lui".

Cât despre cele două note ultimative trimise României la 26 şi 27 iunie 1940, ele „contravin normelor imperative ale dreptului internațional şi sunt o mostră a politicii de dictat imperial". Nefiind vorba de nici un dialog şi înțelegere amiabilă, acțiunea sovietică din 28 iunie 1940 era apreciată drept un act de „ocupație prin forță armată" a celor două teritorii româneşti „contrar voinței populației acestor ținuturi".

Organizarea arbitrară impusă noii republici sovietice şi regimul instaurat erau şi ele apreciate: „proclamarea, în mod nelegitim, la 2 august 1940, a RSS Moldoveneşti. A fost un act de dezmembrare arbitrară a Basarabiei şi Bucovinei. Trecerea arbitrară sub jurisdicția RSS Ucrainene a Bucovinei de Nord şi a județelor Hotin, Ismail şi Cetatea Albă (Akkerman) contravenea respectării adevărului istoric, realități etnice existente atunci.

În acelaşi timp, „odată cu instaurarea în Basarabia şi Bucovina de Nord a regimului sovietic stalinist, în aceste ținuturi – se aprecia în document – au fost comise crime

împotriva umanității: omoruri în masă, deportări, foamete organizată”.

De aceea – se scria în finalul documentului – în conformitate cu argumentele istorice, juridice, politice expuse mai sus, urmează să fie suspendate în ziua de 28 iunie toate manifestările cu caracter festiv!”

Aprecierile oglindeau punctul de vedere oficial al conducerii RSS Moldova la acea dată, 23 iunie 1990, documentul fiind confirmat, semnat de preşedintele Sovietului Suprem, Mircea Snegur.

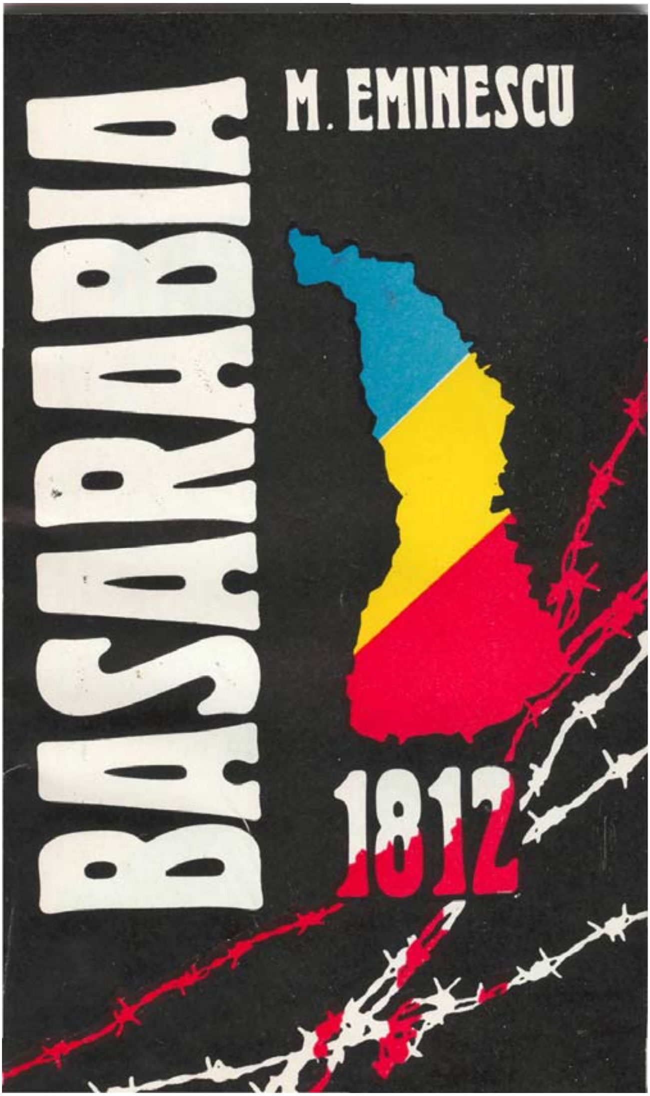
Alte publicații apărute în ajunul conferinței: M. Eminescu, *BASARABIA*, *1812*

La 22 februarie 1991, vedea lumina tiparului şi broşura lui M. Eminescu, *Basarabia, 1812*. Lucrarea avea acelaşi format, 12/20 cm, ca şi *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele lui pentru Basarabia*.

Prefațată de Mihai Cimpoi, lucrarea M. Eminescu, *Basarabia 1812*, avea 86 de pagini. Ea cuprindea texte selective din publicistica eminesciană, scrise şi tipărite în presa vremii, în intervalul 10 februarie-6 octombrie 1878.

Lucrarea apărea într-un tiraj de 50.000 de exemplare. Semnificația ei este lesne de înțeles. La convingerea lor asupra cauzei drepte pe care o aveau şi slujeau, organizatorii conferinței îşi asociau şi pe cea a celui mai de seamă dintre înaintaşii spiritualității româneşti, Mihai Eminescu. Cu peste un veac înainte, Eminescu spunea şi scria – ca pe un testament sacru lăsat urmaşilor: „numele Basarabia țipă sub condeie ruseşti, căci **Basarabia nu înseamnă decât țara Basarabilor, precum Rusia înseamnă țara ruşilor şi România – țara românilor**” (subl. n.) şi că „Basarabia întreagă a fost a noastră, pe când Rusia nici nu se megieşa cu noi; Basarabia întreagă ni se cuvine, căci e pământ drept al nostru, cucerit cu plugul,

apărat cu arma şi care a fost al nostru de la începutul veacului al XIV-lea încă şi până în veacul al XIX-lea”[104].

c) Conferința propriu-zisă: participanți, teme abordate, discuții oficiale și în culise

Conferința s-a desfășurat vreme de două zile (la 26-28 iunie 1991) în clădirea Parlamentului Republicii Moldova, concentrând în cea mai spațioasă și somptuoasă sală a țării, alături de participanții propriu-ziși, membri ai guvernului, parlamentari, demnitari și intelectuali ai Moldovei și nordului Bucovinei.

Ideea organizării unei astfel de conferințe s-a născut – așa cum se relata în ședința Senatului României, la 11 iulie 1991 de către șeful delegației parlamentare de la București[105] – în sânul Frontului Popular din Moldova. După ce, în decembrie 1989, la Moscova, la Congresul al II-lea al deputaților poporului din URSS s-a analizat și condamnat formal Pactul Molotov-Ribbentrop, ca instrument diplomatic ce contravenea principiilor dreptului internațional – dar nu s-au analizat și înfierat și consecințele acestuia – la Chișinău s-a format o Comisie specială a Sovietului Suprem al Moldovei. Această comisie a studiat și sintetizat rezultatele cele mai recente ale cercetătorilor și

aprecierilor aparţinând istoricilor şi juriştilor, cu privire la Tratatul sovieto-german şi prevederile Protocolului adiţional secret din 23 august 1939. La 23 iunie 1990, Comisia a prezentat în Sovietul Suprem al Moldovei o apreciere politico-juridică asupra acestui document diplomatic. Comisia a elaborat şi publicat lucrările *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia. Culegere de documente* (10 iunie 1991) şi M. Eminescu, *Basarabia, 1812* (22 februarie 1991). De asemenea, această comisie specială a iniţiat şi organizat întâlniri şi convorbiri cu ziarişti din ţară şi străinătate, la Chişinău, Moscova şi Bucureşti, făcând cunoscută tema şi data conferinţei şi lansând cu acest prilej invitaţii celor dornici să participe.

La lucrările conferinţei au participat peste 65 de oameni de ştiinţă, în principal istorici, dar şi jurişti, politologi, parlamentari etc., din care: 15 din Moldova, ţara gazdă, 4 din nordul Bucovinei, 27 din România şi 19 din alte ţări, printre care 5 din SUA, 4 români din diaspora, câte 2 din Franţa, Cehoslovacia şi Polonia şi câte un reprezentant din Marea Britanie, Germania, Israel. Din URSS şi-au trimis câte un reprezentant Federaţia Rusă, Ucraina şi Lituania. S-au adăugat 4 membri ai delegaţiei parlamentare din România[106] – care au prezentat documentul oficial elaborat de Parlamentul de la Bucureşti şi au avut şi intervenţii proprii în plenul conferinţei. Au luat parte, de asemenea, peste 80 de ziarişti, trimişi ai unor agenţii de presă, radio şi televiziune din Moldova, Franţa, Marea Britanie, Belgia, Elveţia şi România.

Însemnătatea acordată de românii din imperiul sovietic acestei conferinţe rezultă şi din faptul că lucrările au fost deschise de preşedintele Republicii Moldova, Mircea Snegur. El i-a salutat pe participanţii la „înaltul forum ştiinţific" şi, în scurta sa alocuţiune s-a referit la „vitregiile suferite de poporul român", aflat „la răscrucea marilor imperii: otoman, habsburgic şi ţarist", precum şi la „rapturile teritoriale

suferite din partea ultimelor două”. Evocând zilele de 26-28 iunie 1940, când URSS „a invadat şi ocupat Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța, străvechi teritorii româneşti”, Mircea Snegur a relevat că „vreme de 50 de ani, guvernul sovietic a promovat în aceste teritorii, o politică colonială”. Astăzi, „sub înrâurirea transformărilor democratice, care se petrec în lumea contemporană, o Europă nouă nu va putea fi concepută şi făcută fără lichidarea abuzurilor şi nedreptăților din trecut”. De aceea, „problema teritoriilor româneşti, ocupate, împărțite arbitrar şi anexate cu forța la URSS fără consimțământul populației din aceste teritorii, nu este o chestiune locală sau zonală, ci o problemă de interes european”.

Mircea Snegur a încheiat cu îndemnul: „Fie ca, de-acum înainte să triumfe adevărul istoric!”[107].

În aceeaşi notă oficială a gazdelor, ca preambul la comunicările şi abordările participanților, a urmat un amplu raport, intitulat *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele sale asupra Basarabiei*, prezentat de istoricul Alexandru Moşanu, profesor universitar la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chişinău, preşedintele Parlamentului Republicii Moldova. El a făcut o lungă incursiune în istoria românilor, evocând şi relevând luptele înaintaşilor pentru păstrarea neatârnării şi integrității teritoriale ale țării române medievale; a analizat şi caractzerizat cu exactitate şi obiectivitate înființarea raialelor otomane, ca cele dintâi cedări româneşti şi consolidări otomane în puncte strategice ale spațiului românesc; apoi, în timpul crizei orientale, declanşate odată cu înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei la 1683, în contextul războaielor austro-ruso-turce, a reanalizat pe baza ultimelor cercetări şi abordări ale istoriografiei româneşti şi străine, principalele pierderi teritoriale, datorate fie expansiunii habsburgice (Transilvania, Banatul, Oltenia, Bucovina), fie celei ale ruşilor (Basarabia). Alexandru Moşanu a stăruit cu

precădere asupra istoriei Basarabiei în anii stăpânirii ţariste – etapele organizării administrative, acţiunile de colonizare şi deznaţionalizare, procesul de afirmare şi manifestare a conştiinţei naţionale, activitatea culturală şi politică de pregătire şi înfăptuire a unirii din 27 martie 1918, noua etapă de împliniri pe tărâm economic, politic, cultural şi religios, în cele două decenii pe care Basarabia le-a urmat în cadrul României întregite, în intervalul 1918-1940. Din nefericire – a relevat raportorul – statul sovietic, pe măsură ce s-a consolidat, s-a considerat nu numai moştenitorul fostului imperiu ţarist, dar s-a preocupat să recupereze şi chiar să completeze ceea ce Rusia ţaristă pierduse în anii primului război mondial, ai revoluţiei şi războiului civil. Crearea, în 1924, a Republicii Socialiste Sovietice Autonome Moldova – prin unirea aşezărilor româneşti dintre Bug şi Nistru, din Transnistria – unde avea să se concentreze atât Armata a 14-a, cât şi un complex militaro-industrial sovietic, a fost, nu atât o binefacere promisă românilor din numeroasele aşezări rurale, cât, mai ales, pentru proiectele de viitor ale URSS ca „un cuţit strategic, care să-i permită noile acţiuni expansive spre Basarabia, Bucovina, Galiţia şi Balcani”[108].

În continuare, raportorul Alexandru Moşanu argumentează şi înfierează politica revizionistă şi revanşistă a URSS, angajarea sa, alături de Germania în pregătirea şi dezlănţuirea celui de-al II-lea război mondial. Dezvăluie cu detalii planul strategic al marelui stat major sovietic, elaborat şi definitivat între 15 aprilie-10 iunie 1940 pentru invadarea şi anexarea cu orice preţ a Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa. Ocupând şi Anexând la URSS o suprafaţă de peste 51.000 km^2, (adică 45.000 km^2, cât reprezenta Basarabia şi peste 6000 km^2 din Bucovina), un teritoriu mai mare decât Belgia sau Olanda, statul sovietic, fără a consulta populaţia fie şi printr-o mascaradă de alegeri de tip „socialist”, a procedat la împărţirea arbitrară a teritoriilor româneşti, repartizând sub

jurisdicția RSS Ucrainene, atât nordul Bucovinei, cu ținutul Herței, cât şi județele Hotin, Ismail şi Cetatea Albă de la Basarabia – sfidând realitățile etnice, lingvistice, culturale, unitatea istorică şi economică a acestor teritorii.

Prăbuşirea României întregite în vara anului 1940:
după invadarea Basarabiei, Nordului Bucovinei şi ținutului Herța de către trupele sovietice, la 28 iunie 1940, au urmat cedările părții de nord-vest a Transilvaniei către Ungaria şi a Cadrilaterului către Bulgaria, în urma Dictatului şi arbitrajului germano-italian
(după Ioan Scurtu, ş.a., 1998)

Între alte consecințe imediate ale raptului sovietic, autorul raportului citează: circa 150.000 de români – funcționari, preoți, învățători, profesori etc. – s-au refugiat în interiorul României,, peste 50.000 de germani din Bucovina şi alți circa 100.000 din Basarabia s-au repatriat în țara de

origine; într-o singură noapte (12 spre 13 iunie 1941) peste 5.000 de familii – cei înstăriţi, pârâţi sau bănuiţi a fi fost în slujba statului român – au fost deportaţi în Siberia: 53.356 de tineri români au fost înrolaţi în armata sovietică sau trimişi în interiorul imperiului în diverse tabere de muncă pentru nevoile frontului. Măsurile draconice, adoptate pentru înscrierea forţată a ţăranilor în colhozuri, ca şi reachiziţiile masive de alimente, care-au dus la o înfometare premeditată a populaţiei, s-au soldat – după datele statistice oficiale, rămase în arhivele sovietice – cu moartea a peste 200.000 de suflete la nivelul unui singur an, 1946, trimiterea, în acelaşi an a peste 80.000 de tineri români la întreprinderile şi pe şantierele din interiorul imperiului şi deportarea în Siberia, în zilele de 5-6 iunie 1949 a altor peste 11.000 de familii. De aceea, conchide Alexandru Moşanu, consecinţele economice, politice, demografice, ecologice, culturale şi religioase ale celor 50 de ani de stăpânire sovietică sunt încă greu de calculat şi evaluat, încât „dacă nu vom reuşi să le identificăm şi să le consemnăm noi, actuala generaţie rămâne o sarcină de viitor pentru copiii şi nepoţii noştri”[109].

Participanţii, care au urmat şi şi-au prezentat la tribună referatele sau intervenţiile orale, în majoritatea lor români, dar şi istorici străini, care se ocupă cu istoria poporului nostru şi cei mai mulţi cunosc şi vorbesc limba română au abordat aspecte foarte variate ale Pactului Molotov-Ribbentrop.

După raportul prezentat de Alexandru Moşanu, a urmat, dintre oaspeţii din lumea anglo-saxonă, istoricul Dennis Deletant de la Universitatea din Londra, cunoscut în lumea românească pentru studiile sau lucrările de sinteză apărute în ultimele decenii: el s-a referit la *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia: câteva consideraţii asupra implicaţiilor lui în problema drepturilor omului*. El a mulţumit organizaţiilor şi a subliniat semnificaţia unei astfel de întruniri ştiinţifice, considerând-o „o expresie a progresului pe care îl

face în lumea contemporană efortul oamenilor de ştiinţă pentru triumful adevărului istoric”. El a relevat că lumea contemporană este martoră la destrămarea din interior a URSS. O primă remarcă este aceea că „demografia a învins ideologia”. Reforma lansată şi promovată de Mihail Gorbaciov s-a dovedit prea înceată şi efectele ei concrete sunt slabe. Problemele cu care se confruntă în prezent URSS sunt foarte complexe şi se manifestă tendinţe contradictorii. Unele republici sunt gata să accepte noi forme democratice de integrare. Altele, în schimb, ca Moldova, îşi manifestă tendinţa de-a se elibera complet şi integra în Europa. Moscova este încă dominată şi sufocată de forţe conservatoare. Dintre cei care-au lansat în ultima vreme proiecte de reformare, Alexandr Soljeniţân – spune Dennis Deletant – vede supravieţuirea Rusiei ca depinzând de dezmembrarea imperiului. Forţele conservatoare de la Moscova se declară gata să ajute minoritatea rusă din republici, contra naţiunilor majoritare. Câtă libertate vor acorda naţiunile majoritare din republici acelei minorităţi, care până mai ieri a avut rolul dominant în republici şi pe care Moscova este gata să o sprijine în continuare? Republica Moldova se vede „prinsă între istorie şi politică”. Nici Documentul final al Conferinţei de la Helsinki, nici Charta de la Paris nu face concesii în problema modificării frontierelor. Dacă s-a ajuns la reunificarea Germaniei, el crede că „Moldova trebuie să fie lăsată moldovenilor”[110].

Concluzia sa – care la un moment dat vorbeşte şi în numele Consiliului Europei – nu este deloc încurajatoare în direcţia pe care o aşteaptă cei mai mulţi dintre români: reîntregirea teritoriilor acaparate de sovietici în iunie 1940, la actuala Românie.

Istoricul Dr. V. Bluzma, candidat în ştiinţe istorice din Lituania a reţinut atenţia participanţilor cu o comunicare, ce a analizat *Consecinţele politice ale Pactului Molotov-Ribbentrop pentru Ţările Baltice şi Basarabia; aspecte comune şi*

deosebiri. Între altele, el a relevat existența unui stat român în vecinătatea URSS; i-a obligat pe sovietici să încerce să procedeze în aşa fel, interesându-i direct şi pe ucraineni în integrarea şi deznaționalizarea teritoriilor româneşti, Basarabia, nordul Bucovinei şi Herța, încât, în viitor să facă imposibilă reîntoarcerea acestor teritorii la statul român, ceea ce n-au reuşit, totuşi.

De la Departamentul de istorie al SUA, Paul Michelson, profesor universitar, doctor la Huntington College, a prezentat tema intitulată *Pactul sovieto-nazist şi izbucnirea celui de-al doilea război mondial*. El apreciază, în principal, că premisele specifice care au permis declanşarea şi desfăşurarea celei de-a doua conflagrații mondiale în prima ei fază europeană au fost: 1) pactul sovieto-nazist şi 2) dubla invazie militară germano-sovietică asupra Poloniei şi împărțirea arbitrară a acestei țări. Protocolul secret al pactului sovieto-german a fost nici mai mult, nici mai puțin, decât „o chartă de agresiune". Articolul 7 din pact – prevederea expresă că „Pactul de față urmează să fie ratificat într-un termen cât mai scurt posibil" şi mai ales precizarea că „Pactul intră în vigoare îndată după semnarea lui" – constituie dovada elocventă a politicii agresive a ambelor state. Sfidând restul lumii contemporane, cele două mari puteri, una au vorbit – că „Guvernul URSS şi Guvernul Germaniei se călăuzesc de dorința de a consolida cauza păcii…" – dar, cu totul alta au făcut, în practică. Multe lucruri vor putea fi clarificate şi completate atunci când vor deveni accesibile arhivele sovietice. Însă chiar şi aşa, rămân proverbiale cuvintele lui Zaharov: „Azi numai orbul şi surdul se prefac că nu ştiu ceea ce Stalin şi Hitler au făcut!" Rămân o acuzație şi cuvintele lui Molotov despre Polonia: „Acest copil handicapat al Tratatului de la Versailles a existat suficient spre a dispare!"

Este limpede ca lumina zilei că Pactul a făcut posibilă declanşarea războiului şi atât ruşii, cât şi germanii, ca şi restul

popoarelor antrenate în război, au plătit decizia celor doi conducători cu milioane de vieți omenești. Istoricul american se întreabă: „Ce a vrut Stalin? Revoluție mondială? Recâştigarea teritoriilor pierdute în primul război mondial? Păstrarea vechiului imperiu?” În concluzie, Paul Michelson considera că al II-lea război mondial a fost generat de un sistem diplomatic neadecvat. Exista o profundă criză morală. Omul tehnologic a depăşit şi subjugat omul moral. A triumfat setea de putere a lui Stalin şi Hitler. „Cum putem scăpa de moştenirea Pactului? Dacă voi o să aflați adevărul, el o să vă facă liberi!”[111]

Din SUA, Kurt Treptow, de la Universitatea Illinois, prezintă comunicarea *Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939. un punct de vedere* – în care autorul prezintă o opinie potrivit căreia pactul ar putea fi considerat şi ca o manevră a lumii occidentale de-a îndrepta atenția URSS într-o zonă unde nu erau lezate interesele Vestului. Îmbrățişând dorința românilor din imperiul sovietic de-a se elibera şi reintegra la România – aşa cum nemții au gândit şi făurit recent o Germanie reunită – Kurt Treptow, bun vorbitor de limbă română, declară la un moment dat: „Sper să pot reveni aici, la Chişinău, într-o Moldovă întregită!” Participanții se ridică în picioare şi aplaudă îndelung, frenetic. Apoi, când sala se potoleşte, istoricul american îşi încheie intervenția cu o nouă frază, care ridică sala în picioare, stârnind iarăşi o furtună de aplauze: „Deşi nu sunt român, mă simt printre români, ca acasă!”[112]

Dr. Nicolas Dima, profesor la Universitatea din Washington, abordează în intervenția sa *Pactul Molotov-Ribbentrop şi relațiile româno-ruse*. El se dovedeşte un pasionat cercetător şi cunoscător al sforțărilor şi încercărilor sisifice ale României de-a putea avea relații de bună vecinătate, normale şi chiar amicale cu acest colos parşiv şi expansiv. Cât despre Republica Moldova face mărturisirea că pe continentul

american, mai precis la Washington s-a auzit despre doleanțele „moldovenilor” din imperiul sovietic „abia de vreo doi ani de zile”[113].

Tot din SUA, despre *Pactul Molotov-Ribbentrop: unele considerații despre normele constituționale fundamentale*, vorbeşte Dr. Lowry Wyman, de la Centrul Rus de Cercetări, de la Universitatea Harward. El şi-a axat intervenția pe ideea centrală că atât Stalin, cât şi Hitler „au acționat în aşa fel, încât au violat orice statut legal în vigoare”. Crede că această conferință s-a organizat relativ târziu. Cât despre URSS nu crede să se destrame definitiv, fiindcă fostul imperiu are resurse să se reorganizeze şi revitalizeze[114].

O problemă de natură cu precădere juridică abordează şi profesorul universitar dr. Stephen Bowers de la Universitatea James Madison din SUA: *Consecințele violării bazei etnice a statului-națiune; Basarabia şi Bucovina*. Între alte aprecieri realiste, autorul crede că „dispariția bruscă a Germaniei de Est ne ajută să înțelegem că lucrurile nu rămân încremenite, cum au vrut şi mai vor încă ruşii; se modifică”. El susține „cauza dreaptă a românilor” şi se pronunță pentru o nouă şi legitimă „Românie Mare”[115].

Din Cehoslovacia, Karol Storme, deputat în Parlamentul de la Praga se referă la „experiența cehoslovacă în politica stalinistă referitoare la aşa-zisa Ucraină subcarpatică”. El crede că sensul major al conferinței este „îndemnul ca popoarele care-au fost nesocotite şi nedreptățite de marile puteri, să îşi apere necontenit drepturile şi libertățile”.

Şi confratele său, Pavel Zapital, deputat şi el, salută în numele Cehoslovaciei gestul inspirat al organizatorilor acestei conferințe şi relevă că atâta vreme cât consecințele înțelegerii dintre Stalin şi Hitler n-au fost lichidate, „Pactul Molotov-Ribbentrop mai există încă”. Pentru el, conferința înseamnă şi avertismentul lansat lumii contemporane ca „aceste lucruri inumane, arbitrare, ilegale să nu se mai repete!”[116]

Despre *Pactul Molotov-Ribbentrop şi drama Poloniei* vorbeşte Artur Heinicz, deputat în Seimul polonez. Cum Polonia a fost prima victimă a celei de-a doua conflagraţii mondiale, este fericit că a putut veni şi vorbi aici, la Chişinău, despre drama ţării sale. De 50 de ani nici o conducere sovietică, nici chiar marele reformator Mihail Gorbaciov n-a abordat şi demascat acest document care reprezintă „apogeul criminalităţii". Ba, mai mult încă, Gorbaciov declara cândva, susţine vorbitorul, că „pactul era necesar" şi că „n-ar fi existat un acord secret, sovieto-german", lucru pe care azi nu-l mai contesta nimeni. Fiindcă aici, la Chişinău, poate fi spus adevărul. „Se întâmplă ceva foarte important, despre care trebuie să se afle şi-n restul lumii". Este fericit să spună aici pentru restul lumii că în Polonia – ţara în care, în timpul celui de-al doilea război mondial, milioane de polonezi au fugit dintr-o parte în alta, ori au murit şi sub germani şi sub sovietici, ori în diverse cimitire comune, precum cel de la Katyn, unde-au fost identificaţi peste 4.500 de ofiţeri polonezi împuşcaţi în ceafă de bolşevici – da, tocmai în Polonia a început să se prăbuşească, prima oară, acest sistem inspirat şi exportat după război de sovietici. Dacă e mândru că „Polonia a fost punctul-cheie, unde-a început prăbuşirea sistemului sovietic", în 1989, Artur Heinicz îşi exprimă, totodată, şi mâhnirea că în Germania, recent, s-a prelucrat şi condamnat public, cum că „foştii sateliţi ai URSS manifestă tendinţe antisocialiste şi antisovietice", ori că „se formulează revendicări teritoriale periculoase, care ar trebui stopate şi condamnate", ca şi când „dacă reunificarea Germaniei a fost un act de dreptate istorică, eliberarea teritoriilor cotropite de sovietici nu ar fi tot atât de legitime!"[117]

De la Paris, Dr. Eugen Holban s-a referit la *Aspecte juridice, politice şi morale ale înţelegerii dintre Stalin şi Hitler, privind anexarea Basarabiei la URSS*. Cetăţean francez, dar originar din România interbelică, fiul unui deputat, care, la

1918 a votat Unirea Basarabiei la statul român, Eugen Holban a reanalizat şi caracterizat înțelegerea Stalin-Hitler. Momentul ales de sovietici pentru a invada şi anexa Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța a fost „cel mai critic moment istoric pentru România": Franța capitulase. Anglia îşi retrăgea şi strângea trupele aduse în Europa prin portul de la Dunkerque. URSS îi ațâța şi pe unguri, şi pe bulgari să atace România şi să revendice teritorii. Autorul relevă şi motivele economice ale raptului Basarabiei. Stalin declarase că „Odesa e un port cu puțină activitate economică. Neputând muta portul, vom muta frontierele". Odesa avea nevoie de un hinterand agricol, de o zonă largă de aprovizionare. Guvernul sovietic era convins că nimeni nu îndrăznea şi nici nu putea să sară în ajutorul României. Unii autori sovietici prezintă reanexarea teritoriului Basarabiei şi nordului Bucovinei „ca un rezultat al înțelegerii sovieto-române". Dar, în fapt, există deja bogate informații că sovieticii au obținut consimțământul României prin forță şi şantaj. Ei concentraseră aici uriaşe forțe militare şi aveau de gând să ocupe toată Moldova până la Carpați şi să acapareze şi zona petroliferă de la Ploieşti, spre a preveni utilizarea petrolului românesc de către nemți. Disprețul total dovedit de Stalin nu numai față de țările mici şi mijlocii, care-au fost victimele Pactului Molotov-Ribbentrop, ci şi față de aliații din cadrul Națiunilor Unite în cel de-al II-lea război mondial s-a exprimat în îndrăzneala şi neruşinarea de-a înscrie în Tratatul de Pace din 1947 frontiera obținută la 28 iunie 1940 în baza aplicării – cu abaterea ştiută în cazul Bucovinei – a înțelegerii cu Hitler, în 1939, Eugen Holban descifrează ca mesaj al conferinței repunerea statelor nedreptățite prin Pactul Molotov-Ribbentrop în drepturile lor legitime, fireşti.

De la Tel-Aviv, dr. Michael Bruchis abordând o temă de aspecte juridice, *Alipire şi realipire sau anexiune şi reanexiune? Reunificare sau triplă dezmembrare?*, îşi începe alocuțiunea cu vocea sugrumată de emoție, declarând că aici, în

aceste teritorii de la marginea URSS „sunt îngropați frații şi părinții” săi. El citează pe unii autori basarabeni care, în anii de dinaintea reformelor lui Gorbaciov vedeau, în mod favorabil, anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică. Însă, condamnă „starea deplorabilă şi consecințele nefaste ale exploatării şi degradării Basarabiei sub sovietici”. Se spune că marele reformator Mihail Gorbaciov a condamnat pactul. Dar a făcut-o „numai verbal şi formal”. Fiindcă, în convorbirile cu Helmut Kohl a declarat că „acordul secret sovieto-german n-a existat, e o invenție”[118]. Oare faptul că vrea să reformeze şi să păstreze intact URSS nu e o dovadă că nu vrea să condamne şi consecințele pactului?

Istoricii din Basarabia au abordat un larg evantai de aspecte, care au completat şi aprofundat raportul prezentat de Alexandru Moşanu. Astfel, prof. univ. dr. Pavel Parasca, de la Universitatea de Stat din Chişinău s-a referit la *Antecedente ale problemei basarabene*, analizând soarta teritoriului dintre Prut şi Nistru, de la începuturile statului Moldova – cu momentul 1484, când turcii au acaparat Buceagul, partea de sud, cu înființarea raialelor otomane, sau momentul 1711, când Petru cel Mare promitea să restaureze şi să garanteze frontiera tradițională, integrală a țării; până în 1787 Rusia – a arătat vorbitorul – s-a erijat mereu în apărarea românilor, dar, de la acea dată ei încep să râvnească în taină sau în mod direct la cotropirea Basarabiei. Ion Varta, candidat în istorie, cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova, a analizat şi caracterizat, pe baza unor noi informații de arhivă *Problema Basarabiei în cadrul războiului ruso-româno-turc din anii 1877-1878*. Istoricul Valeriu Matei, preşedintele Comisiei pentru studierea consecințelor Pactului Molotov-Ribbentrop, membru al Parlamentului Moldovei şi profesor la Universitatea din Chişinău a adus în atenția participanților o sinteză despre *Mişcarea de eliberare națională din Basarabia (1917-1918) şi actul Unirii din 27*

martie 1918, distingând şi relevând în detaliu două etape: a) intervalul din martie-2 decembrie 1917, care pregăteşte actul independenței Moldovei şi b) 2 decembrie 1917-27 martie 1918, care înseamnă paşi spre pregătirea şi înfăptuirea Unirii[119]. O problemă delicată, spinoasă, a abordat, cu o bogată documentație inedită istoricul Mitru Chițu, candidat în ştiințe istorice, directorul Serviciului de Stat al Arhivelor Moldovei – *Cu privire la relațiile între Moldova şi Ucraina în anii 1917-1918*. Concluzia autorului este aceea că, inițial, după izbucnirea revoluției burgheze din februarie-martie, până în vara anului 1917, ucrainenii au fost preocupați şi concentrați spre propriile lor probleme; însă, ulterior, Rada Ucraineană a trimis o delegație la Moscova, cerând lui Lenin ca Basarabia să fie inclusă la Ucraina. Procesul democratizării, care s-a desfăşurat între Prut şi Nistru, culminând cu 24 ianuarie 1918, data proclamării independenței şi 27 martie 1918, când Sfatul Țării a votat Unirea, au zădărnicit tentativele Ucrainei[120] – care, însă, au renăscut la 26-28 iunie 1940.

Pregătirea şi efectuarea operațiunii militare de ocupare a Basarabiei şi a nordului Bucovinei (28 iunie-3 iulie 1940) a făcut obiectul intervenției lui Ion Şişcanu, candidat în istorie, de la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova. El aduce noi şi bogate informații, îndeosebi din arhivele din Ucraina, cu privire la amploarea şi caracterul premeditat al pregătirilor statului major militar sovietic; forțe militare imense au fost concentrate de-a lungul Nistrului – între care peste 40 de divizii de infanterie, 40 de brigăzi mixte şi 14 divizii motorizate etc. – sub conducerea lui Jukov, prevăzându-se efectuarea mai multor desanturi între care unul de mari proporții, în zona oraşului Tg. Frumos. Nu era vorba, deci, de acceptarea unor tratative sovieto-române şi obținerea pe cale „paşnică”, încă, chipurile, «amiabile», cum scriu unii istorici sovietici. Guvernul sovietic voia să prevină acapararea zonelor petroliere ale României de către germani,

dar cedarea acceptată de români sub ameninţarea forţei şi atacul din 22 iunie 1941, i-au luat prin surprindere pe sovietici, care-au fost siliţi să abandoneze uriaşe cantităţi de muniţii şi armament, depozitate la frontierele României pentru un război ofensiv şi nu defensiv, cum au fost în cele din urmă obligaţi să poarte[121].

Prof. univ. dr. Mihai Cernencu, de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chişinău prezintă comunicarea *Ocuparea Basarabiei şi propaganda stalinistă*, relevând, în principal, lipsa oricărui temei istoric, ştiinţific, etnic, lingvistic ci, dimpotrivă, difuzarea şi exagerarea tezei false, cum că Basarabia ar fi fost „locuită, în principal, de ucraineni" şi ar fi format „o unitate seculară cu … Republica Ucraineană".

Despre politica stalinistă de organizare şi dezmembrare arbitrară, ilegală a teritoriilor româneşti ocupate şi anexate de sovietici s-au referit în comunicările lor istoricii: Anatol Petrencu de la Universitatea de Stat Moldova – *Pactul Molotov-Ribbentrop şi falimentul strategiei staliniste de schimbare prin forţă a hotarelor ca mijloc de întărire a capacităţii de apărare a URSS*; Vitalie Văratic, candidat în ştiinţe istorice de la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe din Moldova – *Dezmembrarea teritorială a Basarabiei în 1940*; Petru Săndulache, candidat în ştiinţe istorice şi deputat în Parlamentul Moldovei – *Aspecte politico-juridice în formarea RSS Moldoveneşti*; Alexandru Roman, directorul Arhivei Naţionale a Republicii Moldova – *Instaurarea sistemului politic totalitarist în Basarabia (1940-1941)*; prof. univ. dr. Ion Buga, Universitatea de Stat din Chişinău – *Consecinţele Pactului Molotov- Ribbentrop pentru integritatea teritoriului naţional al neamului românesc*; Ştefan Gorda, consilier al prim-ministrului Republicii Moldova – *Consecinţe etnice şi sociale ale ocupaţiei sovietice a Basarabiei*. Între ideile lansate şi propagate de sovietici, după 1940, s-a încercat şi aceea că, populaţia din aceste teritorii i-ar fi aşteptat şi salutat cu mult

entuziasm pe sovietici „ca eliberatori” şi că „organele de autoconducere locale s-au format spontan, din inițiativa comuniştilor din zonă. În realitate, teritoriile anexate au fost înțesate cu trupe de ocupație; inițial s-a preconizat încorporarea Basarabiei, nordului Bucovinei şi Herței la Ucraina şi nu constituirea unei republici separate. Aşa-zisele „comitete locale, de autoconducere”, s-au format din „comunişti cu experiență”, alogeni, aduşi din Transnistria, din Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, înființată în 1924. totul era dirijat din umbră, de la Moscova, în timp ce populația românească se afla timorată sub teroarea ocupanților. În vreme ce la 1 august 1940 – releva deputatul Petru Săndulache în cuvântul său – Molotov declara că în urma noilor achiziții teritoriale româneşti, „sovieticii au ajuns la Gurile Dunării şi la Marea Neagră, care nu îngheață niciodată” şi că „teritoriul URSS a sporit cu peste 50.000 km^2 – aşa-zisa RSS Moldovenească, formată după împărțirea cu Ucraina, la 4 noiembrie 1940 – împărțire care, în concepția guvernului sovietic avea menirea „să închidă pentru totdeauna” problema Basarabiei şi a celorlalte teritorii româneşti – noua „republică” a fost singura ilegală, anticonstituțională, fiindcă n-au fost organizate alegeri, nici nu s-a elaborat şi votat o lege pentru încorporarea Moldovei la URSS, ca în cazul celorlalte republici. De aceea, au relevat şi subliniat majoritatea istoricilor basarabeni, sarcina de viitor a Moldovei nu este alta decât aceea de a-şi proclama şi realiza independența. Fiindcă „Nu Basarabia a intrat în URSS, ci URSS a intrat cu forța în Basarabia”. Istoricul Alexandru Roman a arătat în intervenția sa că, potrivit informațiilor din arhivele de la Chişinău, peste 5.000 de activişti alogeni din Transnistria – evrei, rusofoni, ucraineni şi ruşi etc. – au fost aduşi în Moldova, care au format „comitete provizorii” în circa 1500 de localități basarabene, pentru a crea, chipurile, o „atmosferă democrat-revoluționară”. În aceste „comitete provizorii”, care-au rămas în funcție între

anii 1944-1947, după război, din cei 72 de deputați, aleşi pe listele întocmite de noii stăpâni, doar 4 erau „moldoveni”, dar nici unul român, ci aparținând minorităților, care activau în organizațiile comuniste. Moldova a fost cea de-a 13-a republică în cadrul URSS[122].

Dintre basarabeni, Dimitrie Grama – de la Institutul de Filozofie, Sociologie şi Drept al Academiei de Ştiințe din Moldova – în comunicarea sa, *Ocuparea Basarabiei în 1940 – consecință a dezmembrării Statului Moldova la 1812*, a dezvoltat şi argumentat ideea că noua putere sovietică, în pofida declarațiilor sale demagogice că s-a depărtat de politica vechiului regim țarist a continuat politica acestuia. Nesocotind, în modul cel mai elementar, caracterul democratic, revoluționar şi plebiscitar al votului dat de Sfatul Țării, la 27 martie 1918, pentru reunirea Basarabiei la statul român, oficiosul P.C. (b) al URSS, „Pravda”, scria în iunie 1940 că „Basarabia e străvechi teritoriu rusesc”[123].

Şi, din nordul Bucovinei s-au prezentat profesori, ziarişti, oameni de cultură, în general tineri, abia ieşiți de pe băncile facultăților, care au abordat aspecte, probleme axate exclusiv pe istoria acestei zone. Tânărul Ştefan Purici, profesor de istorie la Şcoala Medie din Ostrița, raionul Hliboca, în alocuțiunea sa, *1918: concepții despre viitorul Bucovinei*, analiza şi reîmprospăta opinia lui Isopescu Grecu, deputat în Parlamentul Imperial din Viena, care, cu câțiva ani înainte de primul război mondial, în 1911, semnala intențiile ucrainenilor de a-şi întemeia „un stat rutean”, format din Galiția de Răsărit şi Bucovina[124]. Florea Şapcă, istoric şi scriitor din Hliboca, împreună cu Nicolae Şapcă, jurnalist din Cernăuți, în lucrarea, *Acordul final al dezmembrării: cazul nordului Bucovinei*, formulează argumente că la sfârşitul stăpânirii austriece, în zona de nord a Bucovinei, invadată şi anexată de sovietici, în lumea rurală românii mai dețineau încă, în 1940, un procent de 55% din ansamblul populației. El relevă, între altele, primele

masacre efectuate de invadatori, printre care cel din 1 aprilie 1941, de la Fântâna Albă. Reanalizează, de asemenea, şi problema apartenenței etnice a huțanilor – pe care sovieticii i-au socotit ucraineni – dar care, în realitate, sunt un grup etnic cu trăsături etnografice proprii, chiar dacă sub raport lingvistic se apropie mai mult de ucraineni. Alexandrina Cernov, candidat în filologie, preşedinta Societății de Cultură „Mihai Eminescu" din Cernăuți, în comunicarea ei, *Problema româno-ucraineană: istorie şi actualitate*, întreprinde o succintă radiografie în istoriografia recentă a Bucovinei, arătând câteva din concluziile tendențioase, aparent ştiințifice şi aparent foarte serioase ale istoricilor ucraineni despre populația acestei zone. Ea citează şi analizează cazul istoricului Arkadi Jukovski, autorul unei istorii a Bucovinei în două volume – apărută nu numai la Cernăuți, relativ recent, dar tipărită şi răspândită de mai mulți ani în diverse centre din Europa şi America, şi primită ca un fel de „Evanghelie" a ucrainenilor din Bucovina şi din emigrație – în care Bucovina întreagă e prezentată drept „leagănul străvechi al ucrainenilor, în special, şi parte integrantă a pământurilor slave, în general"; ca argument „indubitabil", Jukovski prezintă limba documentelor medievale, din biserică şi cancelaria domnească, limbă pe care, în loc de medio-bulgară, o socoate, nici mai mult, nici mai puțin decât „identică" cu limba slavono-ucraineană, în tot ceea ce are ea esențial. Istoricii români, de la Ion Nistor încoace n-au analizat şi argumentat falsitatea unei astfel de teorii. În prezent, nordul Bucovinei nu are intelectuali români, buni cunoscători ai limbilor slave vechi. Când bucovinenii de azi formulează unele revendicări, fie oricât de modeste şi numai pe tărâm cultural, cei din recenta administrație de stat ucraineană, îi amenință cu invitația „de-a pleca, de-a se refugia în România, spre a nu transforma Bucovina într-un nou Liban" – încât, conchide vorbitoarea, românii bucovineni sunt pe cale de-a le fi, în viitor, diminuate sau anulate chiar – din partea

ucrainenilor, naționaliști, cu mult mai fanatici şi mai egoişti decât ruşii – puținele drepturi câştigate sub regimul sovietic[125].

Un scurt istoric despre *Ocupația sovietică şi şcoala românească din Bucovina* a prezentat scriitorul, publicistul şi filologul Dumitru Covalciuc din Cernăuți, unul dintre fruntaşii intelectualilor din Bucovina care, cu începere din anul 1992 va elabora şi difuza anual cunoscutul şi apreciatul Almanah al Societății Culturale „Arboroasa" din capitala provinciei „Țara Fagilor"[126].

Dintre istoricii din diaspora, stabiliți în alte țări şi deveniți cetățeni ai acestora, Dr. Iancu Bidian, directorul Institutului Român din Freiburg a prezentat comunicarea *Cedarea Basarabiei oglindită în istoriografia germană*, iar Dr. Viorel Roman, profesor universitar la Universitatea din Bremen – *România interbelică în interesele marilor puteri*. Între alte concluzii ale acestuia din urmă, menționăm: toți istoricii de bună credință recunosc în unanimitate că Pactul Molotov-Ribbentrop i-a permis lui Hitler să pornească cel de-al doilea război mondial. Intrarea trupelor sovietice în Basarabia şi nordul Bucovinei a fost un act de agresivitate notorie – şi nu se poate o mai cinică şi mai sfruntată minciună decât aceea a unor istorici oficiali ai regimului stalinist de-a prezenta şi caracteriza invadarea Basarabiei, în iunie 1940, drept „un act eliberator". Rupând unitatea tradițională a Basarabiei şi Bucovinei – pe care , relevă autorul, „le-a împărțit cu Ucraina" – Stalin „a modificat în mod premeditat ponderea elementului românesc în aceste teritorii şi a complicat posibilitatea eliberării acestora, în viitor"[127].

Cum era şi de aşteptat, la conferință, grupul cel mai numeros de istorici a fost cel din România – istorici de profesie, cadre universitare, cercetători din toate instituțiile țării, jurişti, deputați etc. Tematica acestora s-a referit – şi a acoperit direct sau indirect – la toată istoria românilor. De aceea, fără a insista asupra unor detalii – fiindcă în cazul celor

mai multe, dacă nu chiar în toate comunicările prezentate conţinutul lor se regăseşte mai mult sau mai puţin în revistele noastre de specialitate sau în lucrările de sinteză cele mai recente – încercăm doar să consemnăm titlurile intervenţiilor.

Astfel, acad. Şerban Papacostea a reţinut atenţia participanţilor cu comunicarea *Unitatea medievală românească şi imperialisme contemporane*, punctând, pe de o parte, factorii de unitate – etnică, lingvistică, spirituală, economică, de interese şi idealuri politice – care-au acţionat şi asigurat evoluţia unitară a românilor, iar, pe de altă parte, urmările nefaste ale mutilării teritoriale la 1774, 1812 şi 1940; Dr. Paul Cernovodeanu a reanalizat şi prezentat *Împrejurările istorice ale încheierii tratatului de pace de la Bucureşti, la 16/28 mai 1812*, în cadrul politicii expansive ruseşti; Acad. Cornelia Bodea s-a referit la *Basarabia, Bucovina şi generaţia de la 1848*, care visa şi acţiona pentru o Daco-Românie întreagă; Acad. Dan Berindei – *Problema Basarabiei între 1875-1878*; Stan Apostol – *Apărarea Basarabiei la Congresul de la Berlin (1878)*; Dr. Ion Chiper – *Germania şi statutul Basarabiei între 1918-1941*; Dr. Ion M. Oprea – *Conferinţa româno-sovietică de la Viena din 1924*; Dr. Mihai Iacobescu – *Cum s-a născut Pactul Molotov-Ribbentrop*; Dr. Ion Ciupercă – *De la discuţiile tripartite la Pactul Molotov-Ribbentrop*; Dr. Gheorghe Buzatu – *„Secretele protocolului secret al Pactului Stalin-Hitler*; Dr. Stela Cheptea – *Aspecte documentare ale Pactului Stalin-Hitler*; Dr. Ioan Scurtu – *Poziţia principalelor forţe din România faţă de actul ocupării Basarabiei şi a nordului Bucovinei în iunie 1940*; Dr. Nicolae Fotino – *Tratatul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939. Un punct de vedere*; Dr. Marţian Niciu – *Consideraţii juridice asupra Pactului Molotov-Ribbentrop*; Dr. Valeriu-Florian Dobrinescu – *Politica externă a României în condiţiile încheierii Pactului Stalin-Hitler*; Dr. Ion Agrigoroaiei – *23 august 1939-22 iunie 1941*; Dr. Ion Grecescu – *„Nulitatea A” – nulitatea Pactului*

Molotov-Ribbentrop; Dr. Gheorghe Bodea – *Sacrificarea gemenilor în zodia cancerului*; Dr. Dumitru Ivănescu – *Basarabia şi aplicarea Pactului Molotov-Ribbentrop*; Dr. Gheorghe Florescu – *Pactul Molotov-Ribbentrop azi*; Dr. Viorica Moisuc – *Antitezele României din 1918 şi 1940*; deputatul Dr. Ioan Raţiu cu lucrarea sa *De ce luptă România? Şi problema Basarabiei*; Vasile Diaconu – *Pactul Molotov-Ribbentrop în dezbaterea parlamentelor* etc.

Dincolo de această lungă şi posibil obositoare înşiruire, sunt demne de-a fi reţinute câteva din concluziile istoricilor, juriştilor şi parlamentarilor români.

Teritoriile răpite de sovietici sunt parte integrantă din spaţiul evoluţiei seculare, de formare, dezvoltare şi afirmare a poporului şi naţiunii române. Statul român a încercat, încearcă şi se va strădui şi în viitor, permanent şi insistent, să readucă aceste teritorii în componenţa sa firească. Toate forţele politice din România – exceptând conducerea comunistă, alogenă, servilă Moscovei, cominternistă – a condamnat şi înfierat raptul teritorial din iunie 1940 ca act de agresiune (dr. Ioan Scurtu), iar România a cedat aceste teritorii şantajată, cu forţa, ameninţată cu războiul.

Aplicarea limitată a clauzelor secrete ale Pactului Molotov-Ribbentrop a aruncat România în braţele Germaniei naziste, târând-o în cel de-al doilea război mondial – şi participarea ei s-a făcut în speranţa eliberării şi reintegrării la statul român a teritoriilor pierdute în vara anului 1940.

Dacă, în 1918, triumfa principiul autodeterminării popoarelor – principiu lansat şi de Wilson şi afirmat demagogic şi formal de către V.I. Lenin – în 1940, dimpotrivă, forţa brutală, arbitrarul, agresivitatea, deci un fenomen contrar, potrivnic, reacţionar. Răspunderea pentru declanşarea celui de-al doilea război mondial o poartă, deopotrivă, atât Hitler, cât şi Stalin, dar invadarea teritoriilor româneşti de către sovietici, în iunie 1940, a fost un „act agresiv”. Pentru România, cel de-al

II-lea război mondial – deşi a încetat de 50 de ani, în fapt nu s-a terminat – el va fi finalizat atunci când, pe cale diplomatică, prin negocieri, va fi retrocedat teritoriul ocupat în iunie 1940 (Viorica Moisuc)[128].

Atrăgându-l pe Stalin şi acceptându-i cererile înscrise în protocolul secret adiţional, Hitler considera pentru moment „cel mai mare succes diplomatic" al său. Basarabia a reprezentat „un pion important în pregătirea înţelegerii sovieto-germane. Dar, pactul are consecinţe care n-au fost lichidate până azi" (dr. Ion Chiper)[129].

O concluzie care s-a regăsit în mai multe comunicări şi în dezbateri a fost aceea că fără răpirea Basarabiei, nordului Bucovinei şi Herţei, România n-ar fi intrat în războiul antisovietic (dr. Nicolae Fotino, dr. Ion Agrigoroaiei etc.)[130].

În politica externă statul sovietic a fost continuatorul politicii expansioniste ţariste (dr. Dumitru Grama, dr. Gheorghe Bodea)[131].

Un interes aparte – şi un val de replici – a stârnit comunicarea domnului V.A. Alexandrov, consilier la Secţia de Relaţii internaţionale ale C.C. al PCUS Moscova, singurul reprezentant oficial al URSS. Comunicarea lui s-a intitulat *Protocolul secret şi statele terţe*[132]. El a început prin a mărturisi că apreciază Sala Parlamentului Moldovei ca „un templu, unde se confruntă ştiinţa cu politica". Apoi „este bine – consideră el cu o ironie abia disimulată de ştab din clanul stăpânilor URSS – că această conferinţă nu s-a transformat încă într-un … miting". Ieri – când cineva dintre participanţi a cerut să se păstreze un moment de reculegere pentru „jertfele stalinismului a spus el – „m-am ridicat şi am fost tulburat de amintiri şi sentimente interioare, puternice". E de acord cu critica adusă ţarismului şi stalinismului. „Toţi purtăm o luptă cu stafiile trecutului, în general, şi cu stalinismul, în special", a spus el. Este de acord că „stalinismul a fost transferat şi în România – sub Ceauşescu", a mai spus. Ca fost secretar al Comisiei

Sovietului Suprem al URSS, condus de Iakovlev, care a cercetat şi evaluat Pactul Molotov-Ribbentrop – comisie din care au făcut parte şi doi reprezentanți ai moldovenilor, scriitorul Ion Druță şi prim-secretarul P.C. al Moldovei, Eremie – crede că acest pact ar trebui să se cheme Hitler-Stalin, fiindcă ei au decis totul. Actul sau protocolul secret adițional a fost distrus şi de nemți şi de sovietici, spre a nu fi găsit. Se întreabă: de ce lipsesc din cadrul acestei conferințe, ca invitați, parlamentarii ruşi şi ucraineni?" Este o mare lipsă a organizatorilor! Fiindcă, Moldova critică împărțirea teritoriilor luate în 1940, dar lipsesc şi ruşii şi ucrainenii, autorii organizării republicii Moldova, din 1940. „Înțeleg – spune V.A. Alexandrov în încheiere – că pentru a lichida consecințele pactului trebuie să ajungem, în viitor, la un consens". El mai lansează ideea – care îi scandalizează pe cei mai mulți dintre participanți, cum că „România a cedat Basarabia şi celelalte teritorii, ca o expresie a înțelegerii de bună voie a cererilor formulate de guvernul sovietic"[133].

Față de aceste aprecieri discutabile, mai mulți vorbitori – între care, în primul rând, istoricul Gh. Buzatu – au apreciat că actuala conferință de la Chişinău este „prima reuniune ştiințifică, liberă, care s-a putut organiza în URSS". Aprecierile făcute de Sovietul Suprem al URSS la Moscova, în decembrie 1989 sunt puse la îndoială, sub raport valoric, fiindcă n-au abordat problema consecințelor aplicării Pactului Molotov-Ribbentrop. Istoricul Gh. Buzatu este revoltat de propunerea consilierului V.A. Alexandrov, întrebându-se: „ne trebuie, oare, un consens pentru a spune adevărul…? E ca şi cum am cere un consens pentru a accepta că 1+1=2! E posobil? Acelaşi istoric – împreună cu dr. Florin Constantiniu, dr. Valeriu-Florin Dobrinescu, dr. Ioan Saizu, maior Ilie Schipor – au publicat un număr special al revistei „Moldova"[134], din care rezultă atât pentru specialişti, cât şi pentru cititorul de rând că sovieticii, în cârdăşie cu naziştii, au creat un „drept nou" al

războiului de cucerire, „dreptul” forței brutale asupra legii. De aceea, „Pactul Molotov-Ribbentrop este Pactul cu diavolul şi numele lui real ar trebui să rămână Pactul Stalin-Hitler”. Care sunt secretele acestui pact, se întreabă – şi răspunde istoricul Gh. Buzatu: Pactul de neagresiune a fost publicat după două-trei ore de la semnare, dar nu şi acordul secret. URSS şi Germania sunt vinovate de izbucnirea celui de-al doilea război mondial – concluzie unanimă, formulată la această conferință.

În prezent – aprecia istoricul Gh. Buzatu – se pot face următoarele constatări:

1) „marea schismă” care a dezbinat pe istoricii din Vest de cei din Est pe tema existenței protocolului secret s-a clarificat; disputa a încetat: documentul a existat şi acum a fost peste tot publicat;

2) nici abordarea valabilității pactului nu mai este o problemă. Pactul este **nul** de drept. Hotărârea din 24 decembrie 1989 a Sovietului Suprem din URSS a anulat pro forma documentul; nu însă şi factic!

3) trebuie puse în discuție realitățile create prin aplicarea acestui pact.

4) câştigurile realizate de URSS prin înțelegerea cu Hitler, prin Pactul Molotov-Ribbentrop au fost păstrate şi după cel de-al doilea război mondial. URSS încă din decembrie 1941 cerea aliaților ei occidentali – Marea Britanie şi SUA – recunoaşterea granițelor ei din 1940 – o cerere de-a dreptul monstruoasă: acceptarea înțelegerii cu Hitler, care a făcut posibilă dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

5) Marea Britanie şi SUA au acceptat pentru URSS aceleaşi zone de influență; adversarii lui Hitler au mers pe urmele stabilite de Hitler. Ba, poate chiar mai departe, fiindcă i-au permis URSS-ului să ocupe Polonia, Bulgaria, România, Cehoslovacia, Ungaria şi aproape jumătate din Germania.

6) Nu simpla proclamare a nulității pactului are valoare, ci numai înlăturarea consecințelor practice ale aplicării

pactului, care a creat şi păstrat – realităţi istorice nedrepte". Cu cât mai repede se va reuşi înlăturarea consecinţelor aplicării pactului, cu atât mai bine (dr. Gh. Buzatu)[135].

*
* *

La discuţiile oficiale, între alte intervenţii s-a remarcat printre primii, deputatul Saulis Paceauntis din Parlamentul Lituaniei, care a remarcat că Republica Moldova, încă de la 30 mai 1990 a recunoscut suveranitatea ţării sale şi a celorlalte două republici Baltice; Moldova a fost prima, iar Islanda a fost cea de-a doua. Cea mai bună dovadă a dezastrului creat de acest pact e faptul că lituanienii s-au ridicat ca o singură fiinţă împotrivă şi l-au condamnat, fiind gata să înfrunte cu piepturile lor tancurile trimise de sovietici. El crede că această conferinţă n-ar trebui să fie ultima. Oferă preşedintelui Parlamentului Moldovei, istoricului Alexandru Moşanu, care prezidează conferinţa, unele cadouri simbolice din partea Lituaniei. Cere „internaţionalizarea problemei Basarabiei", declarând: „Pentru noi, cel de-al doilea război mondial nu s-a terminat! Noi încă suntem ocupaţi!"[136]

Kurt Treptow spune că „dacă nemţii ar fi gândit ca sovieticii, n-am avea azi o **Germanie unită!**" Participanţii se ridică şi toastează pentru unificarea Germaniei.

Decanul Facultăţii de Drept de la Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Marţian Niciu, relevă că „dacă URSS susţine că numai ea are dreptate, în tot ce-a făcut, aceasta este o farsă absurdă!" Propune să se păstreze un moment de reculegere „pentru toţi eroii", care-au protestat şi s-au sacrificat odată cu aplicarea Pactului Molotov-Ribbentrop. Mai mulţi vorbitori consideră că „este de-a dreptul absurd să se pretindă ieşirea Basarabiei din URSS după constituţia acesteia! Dar, după ce constituţie a intrat URSS în Basarabia?"[137]

Deputatul Vasile Diaconu, de la Iaşi, analizează opiniile exprimate faţă de pact în parlamentele din URSS (1989), Ţările Baltice, Polonia, Moldova (1990) şi România (1991). El admite că, în ciuda limitelor exprimate în hotărârile adoptate de Sovietul Suprem de la Moscova, la 24 decembrie 1989, n-ar fi posibile poziţiile adoptate în celelalte ţări, fără ca URSS să fi dat tonul în acest sens.

Dintre românii din diaspora, Iosif Constantin Drăgan apreciază, în cuvântul său că a considera pactul **nul**, dar a păstra intacte consecinţele sale este ceva tot atât de paradoxal, ca şi zicala unui gruzin, care-a zis: „un om care-a fost condamnat pe nedrept, este rejudecat, e găsit nevinovat, dar e lăsat încă în închisoare…!" Este cazul să lichidăm şi consecinţele pactului. Victor Frunză ar dori să vadă scrisă o cât mai obiectivă istorie a Partidului Comunist din România, care ar trebui să aibă subtitlul „istoria stalinismului în România". Se întreabă – şi întreabă delegaţia parlamentară din România – de ce a venit aşa de târziu, purtând abia data de 24 iunie 1991, Declaraţia Parlamentului României privind Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele acestuia pentru ţara noastră? Critică acest document ca fiind prea „cuminte" şi „incomplet". Nu se menţionează Insula Şerpilor, „furată", luată ilegal, abuziv, de către sovietici. Nu sunt indicate soluţii concrete pentru anularea consecinţelor pactului… Totuşi, cineva din delegaţia parlamentară – semnatarul acestor rânduri – îi explică, în pauză, lui Victor Frunză că, atunci când Parlamentul României a discutat şi votat această Declaraţie, guvernul URSS ne-a întrerupt temporar gazul şi energia, încălcând, astfel, propriul ei contract acceptat, semnat[138].

Dintre vorbitorii basarabeni, deputatul Alecu Renită aduce în atenţia participanţilor câteva date semnificative. Există – la această dată – peste 50 milioane de ruşi, risipiţi în toate celelalte republici. În Rusia propriu-zisă sau Federaţia Rusă, cum i se spune recent, au rămas, potrivit chiar relatărilor

oficiale din presa de la Moscova, circa 30.000 de oraşe şi peste 70.000 de aşezări rurale depopulate, prin plecarea acestora. Până la reformele lui Gorbaciov, aceşti ruşi, aproximativ 50 milioane, îndeplineau diferite funcţii de conducere în aparatul de partid, de stat, armată, KGB, ministere, conduceri ale republicilor. Acum, Federaţia Rusă, elementele conservatoare doresc să protejeze, să salveze viaţa şi avutul acestei caste privilegiate – care, în majoritatea republicilor, mai ales în cele care şi-au proclamat suveranitatea, adică majoritatea – este invitată să se reîntoarcă în locurile natale.

*
* *

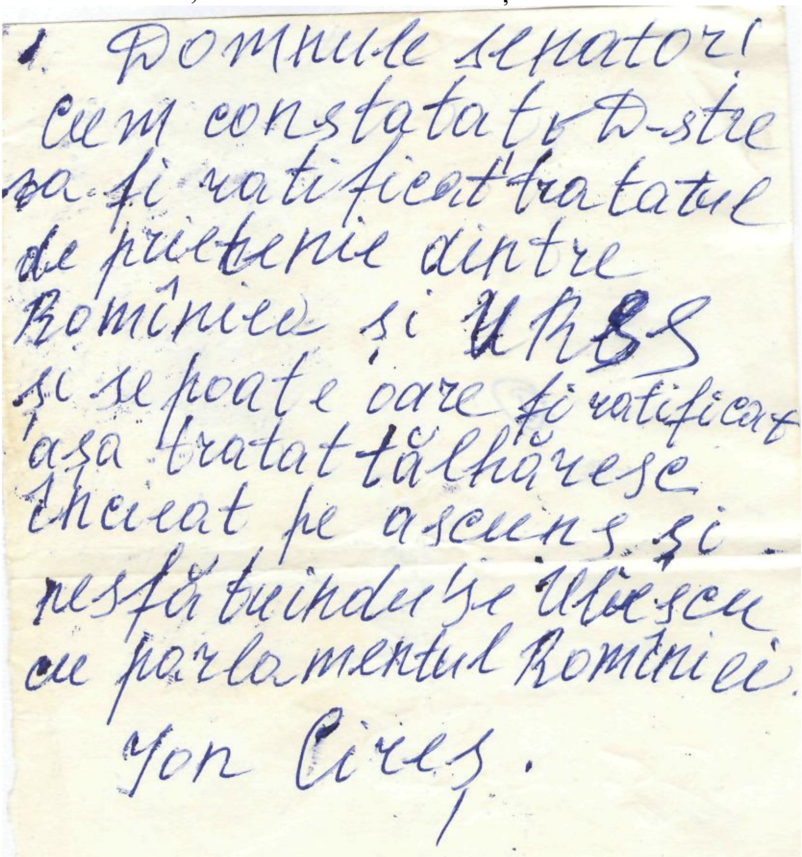
În culise – fiindcă participanţii au fost zilnic invitaţi să acorde interviuri unor publicaţii sau studioului de televiziune ori să participe la expoziţii, spectacole, întâlniri cu colective de oameni ai muncii, intelectuali, studenţi şi elevi – discuţiile neoficiale au continuat.

La întâlnirea de la Liceul „Mircea Eliade" din Chişinău – la care au participat în seara zilei de 27 iunie 1991: Apostol Stan, Nicolae Dima („Vocea Americii"), Vasile Diaconu, intelectuali, funcţionari, oameni de rând, bărbaţi şi femei de toate vârstele au adresat, fie în scris, fie verbal, întrebări esenţiale despre viitorul lor. Cum am păstrat câteva din aceste întrebări, le reproducem alăturat, mai ales că unele sunt şi semnate.

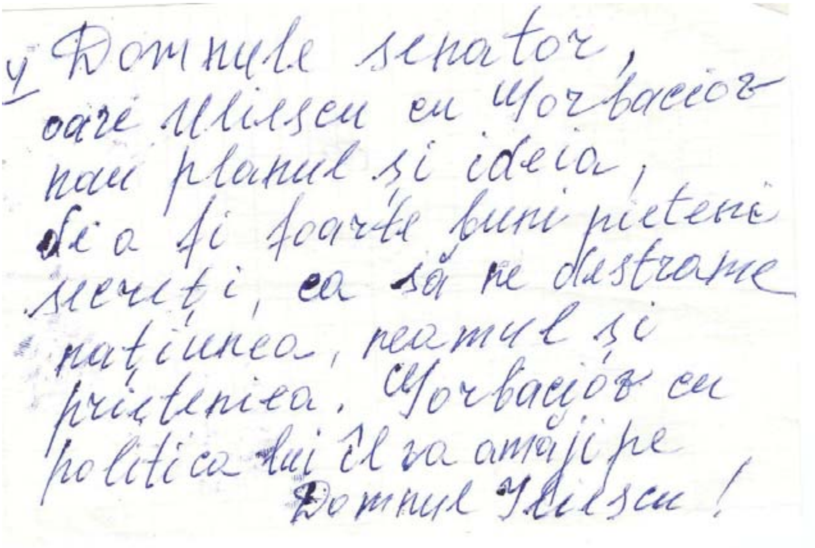
- „Domnule Senator, cum constataţi D-stră să fie ratificat Tratatul de prietenie dintre România şi URSS; şi se poate oare să fie ratificat aşa tratat tâlhăresc, încheiat pe ascuns şi nesfătuindu-se Iliescu cu Parlamentul României?" (Ion Cireş)

Cele mai multe întrebări s-au referit, aşadar, la Tratatul de Colaborare, Bună vecinătate şi Amiciţie, semnat la 5 aprilie 1991 la Moscova de Ion Iliescu şi Gorbaciov. Despre

acesta moldovenii aflaseră din presa sovietică. Şi ceea ce i-a scandalizat şi i-a revoltat este faptul că, în acest tratat – care la acea dată era păstrat în secret şi presa din România n-a avut acces la textul aflat la Preşedinție – se recunoştea că România „nu are nici o pretenție teritorială față de URSS”, în schimb, documentul „permitea stabilirea unor relații directe cu republicile sovietice şi implicit cu românii din teritoriile încorporate, în 1940, la Uniunea Sovietică”, după cum aprecia, în intervenția sa, în Parlamentul României, la 24 iunie 1991, Adrian Năstase, ministrul de externe al țării[139].

1. Domnule senator!
Cum constatat D-stre
să fi ratificat tratatul
de prietenie dintre
Româniea și URSS
și se poate oare fi ratificat
așa tratat tâlhăresc
încheiat pe ascuns și
nesfătuindu-se Iliescu
cu parlamentul României.
Ion Cireș.

În răspunsurile lor la această întrebare, care s-a adresat şi repetat insistent şi permanent la toate întâlnirile, era atacat Frontul Salvării Naționale, partidul de guvernământ din România, care, împreună cu Ion Iliescu era apreciat ca „un regim neo-comunist”, favorabil întru totul Moscovei[140].

Domnule senator,
oare Iliescu cu Gorbaciov
nau planul şi ideia,
de a fi foarte buni prieteni
secreţi, ca să ne destrame
naţiunea, neamul şi
prietenia. Gorbaciov cu
politica lui îl va amăji pe
Domnul Iliescu!

Membrii delegației parlamentare din România au încercat să arate şi au argumentat că n-au cunoştință de un astfel de tratat, semnat la Moscova de Iliescu şi Gorbaciov, asigurându-i pe moldoveni că, dacă va fi adus în parlament, un astfel de document nu va fi ratificat. Însă, nu numai moldovenii dintre Prut şi Nistru atacau partidul de guvernământ şi pe preşedintele României, ci şi majoritatea deputaților români din opoziție, în frunte cu Ion Rațiu, prezent la aceste întruniri. Aceste atacuri au culminat cu ceea ce s-a întâmplat la vila fostului prim-secretar Bodiul, în pădurea de lângă Chişinău, în noaptea de 27 spre 28 iunie 1991. Doi miniştri din guvernul condus de Mircea Druc – cel al muncii, Vasile Spinei şi al mediului, Nicolae Dediu – au oferit o masă de protocol în

cinstea delegaţiei româneşti, care a prezentat în deschiderea conferinţei *Declaraţia Parlamentului României privind Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele acestuia pentru ţara noastră*. În calitate de şef al acestei delegaţii, fiind şi senator FSN, am fost rugat de către cei doi miniştri să invit, dintre istoricii şi ziariştii din România, un grup de 7-8 prieteni, care să ne însoţească la această masă. Am invitat grupul de la Iaşi, de la Universitatea „Al. I. Cuza" şi Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" – istoricii Gheorghe Buzatu, Ion Ciupercă, Emilian Bold, Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Agrigoroaiei, Dumitru Ivănescu şi Gheorghe Florescu, împreună cu o parte din ziariştii de la publicaţiile ieşene. La această masă de protocol luau parte şi câţiva deputaţi ai Frontului Popular din Moldova, împreună cu cei doi miniştri şi ziarişti basarabeni După salutul de „bun venit" şi toastul adresat de gazde, am fost solicitat să rostesc un cuvânt de răspuns din partea invitaţilor. Dar, cei pe care-i invitasem ca „prieteni" m-au huiduit şi s-au sculat în picioare, în semn de protest, iar istoricul Gheorghe Buzatu a explicat astfel gestul grupului de protestanţi din România:

- Dacă acest ospăţ de tip nomenclaturist şi neostalinist a fost pregătit şi menit în cinstea delegaţiei FSN, alias PCR, noi refuzăm să stăm laolaltă cu cei care ne-au furat revoluţia… Domnul Iliescu şi-a făcut ucenicia politică la Moscova. A fost rând pe rând – ca răsplată pentru loialitatea sa faţă de Moscova – secretar al Sovietului Unional al Studenţilor şi Aspiranţilor Români, apoi membru în conducerea Uniunii Internaţionale a Studenţilor, fiind unul din colaboratorii apropiaţi ai lui Alexandr Şelepin, care, ulterior, a devenit conducător al KGB-ului… A fost propus, tot la sugestia Moscovei, în fruntea FSN de Silviu Brucan, una din cele mai triste figuri cameleonice şi filosovietice… Preluând un program al FSN, elaborat iniţial de Dumitru Mazilu şi completat de acelaşi om al Moscovei, Silviu Brucan, Ion Iliescu s-a grăbit să-şi asigure stăpânii de la

Moscova, adăugând şi el la Programul FSN: „promovarea bunei vecinătăţi, prieteniei şi păcii" şi, mai ales, respectarea angajamentelor internaţionale – între care el aşeza în primul rând, pe cele din cadrul Tratatului de la Varşovia, faţă de care România avusese, începând cu ultimii ani ai epocii lui Gheorghiu-Dej şi continuând cu cea a lui Ceauşescu, cele mai mari rezerve şi mai ales atitudini potrivnice, temeinice… Apoi, după ce, în repetate rânduri, Iliescu a declarat public că FSN reprezintă „o forţă politică provizorie", care doar şi-a asumat misiunea de-a pregăti şi organiza alegeri libere, dar nu este un partid politic; iată că, după o vizită neaşteptată la Bucureşti, a lui Şevarnadze, ministrul sovietic al afacerilor externe, Iliescu anunţă că va lua parte la alegerile din 20 mai… De asta am avut mineriade, fiindcă Iliescu vrea să păstreze cu orice preţ puterea şi încheie în secret tratate precum cel semnat cu Gorbaciov la 5 aprilie 1991, în care declară, contrar voinţei generale a majorităţii covârşitoare a românilor de pretutindeni, că „România nu are pretenţii teritoriale din partea URSS…!" Singurul om capabil să scoată România din sfera Moscovei – fiindcă nimeni nu mai crede la noi în cuvântul ruşilor, în afară de domnul Iliescu – era, dacă reuşea în alegeri, Corneliu Coposu… Aşa stau lucrurile, fraţi moldoveni… Şi pe noi ne iertaţi că nu stăm. Şi vă rugăm să ne ajutaţi să plecăm la hotel, la Chiţşinău! Şi, zicând aceasta, istoricul Gh. Buzatu, împreună cu ceilalţi istorici ieşeni şi ziarişti care-i însoţeau, au ieşit din vilă afară, în noapte.

După lungi intervenţii şi insistenţe, i-am convins, nu atât noi, membrii delegaţiei, cât, mai ales, gazdele, în frunte cu deputatul Alecu Renită, să se întoarcă la masă şi să rămânem împreună.

A urmat un cuvânt al deputatului Alecu Renită, care, între altele, a spus:

- Nu credeam că, în patria noastră sunt aşa încinse lupote politice fratricide. Citim în presa sovietică, fel de fel de

explicații despre adunările de protest, despre mineriadele care asaltează şi salvează puterea, dar nu bănuiam că aşa stau lucrurile … Fraților, vă implor să nu vă mai certați şi să ne ajutați; că noi avem cu adevărat necazuri reale şi grele. Noi, bunăoară, n-avem manuale şcolare… Am introdus limba română, cu grafie latină, ca limbă maternă, dar în şcoli folosim tot vechile manuale… Haideți, fraților, nu vă mai luptați şi vă măcinați în astfel de lupte interne… Ascultați-ne păsul şi cumpăniți în aşa fel încât să ne veniți în ajutor, să mergem împreună[141].

V.4. Poziția României față de Pactul Molotov-Ribbentrop

În România cele mai multe publicații au analizat şi condamnat Pactul de neagresiune Molotov-Ribbentrop, ca şi protocolul adițional secret, îndeosebi în toată luna iunie 1990. istoricii au făcut-o însă mult mai devreme, după 1964 – când s-a dat şi prelucrat *Declarația* din aprilie *cu privire la poziția PCR în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaționale*.

În Parlamentul României însă, primele referiri la Pactul Molotov-Ribbentrop s-au făcut sporadic, în şedintele din 5 iulie 1990, când s-a vorbit despre Insula Şerpilor – precizându-se că aceasta a fost acaparată de sovietici ilegal, spre deosebire de Basarabia şi nordul Bucovinei care, ca şi în cazul altor teritorii, „adică Țările Baltice, o parte din Polonia”, au făcut subiectul acelui „târg dintre Ribbentrop şi Molotov”[142], în 1939 – şi la 25 octombrie 1990, când, în şedința comună a Seatului şi Adunării Deputaților s-a ascultat *Apelul Frontului Popular din Republica Moldova* şi s-a adoptat o declarație a Parlamentului României, în acest sens. Astfel, în *Apelul către opinia publică internațională, către guvernele şi parlamentele statelor lumii şi organizațiilor internaționale*, Frontul Popular din Republica Moldova aprecia că „în urma

Tratatului Ribbentrop-Molotov, Basarabia şi Bucovina de nord au fost anexate de URSS”, iar în toamna anului 1990 „se încearcă o împărțire a străvechiului nostru pământ” prin proclamarea Republicii Sovietice Socialiste Găgăuze, la 19 august şi a RSS Transnistrene, la 2 septembrie 1990. apelul cerea să se ia o „atitudine fermă față de acțiunile separatiste ale imperialismului sovietic”, cerând fraților români „tot sprijinul în lupta de eliberare naționale”[143].

În luările de cuvânt ale senatorilor şi deputaților români, ca răspuns la *Apelul Frontului Popular din Moldova*, toți vorbitorii s-au pronunțat pentru deplina „solidaritate cu dorința majorității populației, de menținere a integrității teritoriale a Republicii Moldova”, declarând că „sprijină poziția preşedintelui URSS, Mihail Gorbaciov şi a preşedintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur, prin care sunt condamnate asemenea acte ca anticonstituționale şi generatoare de tensiuni”; însă, cu acelaşi prilej, doi dintre vorbitori au abordat şi problema pactului . Constantin-Constantinescu-Klaps, deputat PNȚCD a relevat că, în 1947, guvernul român „a fost nevoit – nu cel de azi – să încheie un tratat de pace, aşa cum s-a încheiat şi să suporte dictatul Ribbentrop-Molotov”, încât, astăzi „problema Basarabiei este în concertul guvernelor din Occident o problemă deschisă”; iar în viitor – a avertizat el – „dacă domnul Gorbaciov nu va rezolva pozitiv aspirațiile legitime ale românilor din Basarabia, raporturile dintre România şi URSS vor avea grav de suferit”[144].

Cu acelaşi prilej şi deputatul Valentin Gabrielescu, din partea aceluiaşi partid, PNȚCD, a cerut ca în textul adoptat ca răspuns la Apelul Frontului Popular din Moldova „să se introducă, sub o formă oarecare ideea că această porțiune din trupul țării noastre a fost sfâşiată în urma Pactului Ribbentrop-Molotov”[145]. Însă Apelul s-a votat cu două abțineri, tocmai fiindcă nu s-a întrodus o astfel de referire.

Ulterior, cu prilejul vizitei în România şi a discursului ținut în fața Camerelor reunite ale Senatului şi Adunării Deputaților, de către preşedintele Republicii Moldova, Mircea Snegur, la 12 februarie 1991, salutând prezența acestuia, Alexandru Bârlădeanu, preşedintele Senatului, a spus între altele: „împărtăşim, pe deplin, Hotărârea Congresului Poporului al URSS, din 24 decembrie 1989, potrivit căreia Protocolul Adițional Secret la Pactul Ribbentrop-Molotov, referitor la împărțirea sferelor de interese în Europa de Est şi Vest, din 23 august 1939, sunt lipsite de fundament juridic şi de valabilitate din însuşi momentul semnării lor"[146].

Când, la 27 martie 1991, a fost evocată în Parlamentul României revenirea Basarabiei la Statul român, prin votul democratic şi plebiscitar din 1918, dat de Sfatul Țării, mai mulți vorbitori au făcut din nou referiri la Pactul Ribbentrop-Molotov. Deputatul Vasile Diaconu, din partea FSN, de pildă, în şedința Adunării Constituante din 27 martie 1991, după ce a caracterizat obiectiv consecințele pactului, ca instrument al rapturilor teritoriale din vara anului 1940, din partea URSS, a făcut, în final, aprecierea că „Europa postbelică a fost clădită pe pacte secrete între Stalin şi Hitler, pe de o parte, şi Roosevelt, Stalin şi Churchill, pe de altă parte", iar noi ne aflăm acum, ca „semnatari ai Actului final de la Helsinki" în situația de-a respecta „principiul inviolabilității frontierelor statelor semnatare", însă vorbitorul şi-a exprima speranța că Gorbaciov, ca un „campion al păcii", care a primit recent „înaltul titlu de laureat al Premiului Nobel pentru pace", după opinia sa „va trebui să dovedească disponibilitatea pentru un dialog asupra acestui subiect"; el a mai propus ca toate teritoriile româneşti anexate în iunie 1940 de sovietici – Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța – „să fie puse sub suzeranitatea care revine de drept Chişinăului, ca o garanție în plus a stabilității în regiune şi ca o speranță că românii din aceste zone nu-şi vor pierde ființa națională". Făcând o astfel

de propunere şi sugerând ca şi statul român să se implice în păstrarea unității şi stabilității teritoriilor româneşti din URSS, deputatul de întreba retoric: „… când şi cine trebuie să îndrepte această eroare istorică? Astăzi Moscova, care este responsabilă de această nedreptate sau mâine Kievul, când va fi, probabil, mult mai dificil, dacă nu chiar imposibil…?” Şi răspunsul îl oferea tot el însuşi: „Eu cred că, de pe acum, răspunzătorii în fața națiunii noastre pentru destinele şi viitorul ei, respectiv Parlamentul, Preşedintele şi Guvernul trebuie să se gândească şi să procedeze după cum va fi mai potrivit cu interesele supreme ale poporului român”[147]. Şi deputatul Octavian Căpățână, din partea PUNR a întărit propunerea – cu acelaşi prilej – ca statul român să negocieze atât cu Moscova, cât şi cu Kievul, încât să realizeze „în anii ce vin, în beneficiul reciproc al statelor din zonă, un tratat global, în care să se rezolve toate urmele şi consecințele unei vecinătăți otrăvite de pretenții feudale sau imperiale şi, în speță, de Pactul Stalin-Hitler”[148].

Din partea PNL, deputatul Dan Lăzărescu, după ce-a evocat şi condamnat Pactul Molotov-Ribbentrop drept „cea mai cumplită înscenare istorică”, relevând, totodată, că recent „conjunctura europeană s-a schimbat şi se schimbă sub ochii noştri”, şi-a exprimat „nădejdea reîntregirii neamului” după „formula mântuitoare a generalului De Gaulle «Europa patriilor reîntregite»”[149].

Un alt deputat al PNL, Constantin Andreiescu, luând cuvântul în Parlament, în aceeaşi zi, 27 martie 1991, găsea de cuviință să se adreseze direct lui Mihail Gorbaciov, conducerii statului sovietic şi istoricilor sovietici, invocând „trei argumente”: 1) Tratatul de prietenie, încheiat de Petru cel Mare cu Dimitrie Cantemir şi faptul că Dimitrie Cantemir şi spătarul Milescu l-au determinat pe Petru cel Mare să întoarcă Rusia către Occident; 2) păstrarea limbii „cea care dă dreptul unei entități să stăpânească un anumit teritoriu” şi 3) sângele „care s-a vărsat de-a lungul veacurilor pentru apărarea Basarabiei”,

citându-l, dintre conducători pe Ştefan cel Mare „atletul lui Hristos". Vorbitorul – entuziasmat de programul reformator al conducătorului de la Kremlin, propunea confraţilor săi, ca acestuia să i se dea „titlul de «Gorbaciov cel Mare», dacă se va convinge de dreptatea cauzei noastre şi ne va restitui Basarabia şi Bucovina[150].

Pe o poziţie diametral opusă se situa, în aceeaşi zi de 27 martie 1991 din partea FSN senatorul Mihai Iacobescu, total neîncrezător în politica naţională a lui Gorbaciov – dar şi în tratatul semnat de Iliescu cu Gorbaciov, despre care se vorbea. El se întreba: „Ce preţ are titlul de laureat al Premiului Nobel pentru un om, care acceptă să trimită tancuri în Ţările Baltice…? Cum poate fi întrebat un popor, dacă vrea să rămână în frontierele unui imperiu, câtă vreme niciodată nu şi-a dat consimţământul şi a fost cotropit cu forţa…? Rememorăm această zi sfântă, a unirii, cu convingerea că în Basarabiade astăzi, în ciuda colonizărilor care s-au făcut şi care mai păstrează încă 65-68% din populaţia majoritară românească; românii sunt deja pe drumul cel bun şi istoria este de partea lor. Ei au vrut şi obţinut recunoaşterea limbii române ca limbă maternă, oficială, au introdus grafia latină, simbolul sacru, drapelul tricolor, luptă acum ca încet-încet să preia conducerea firească a treburilor economice şi politice, în fruntea cărora au fost până nu demult politruci veniţi cu armele sovietice în spate". Apoi „săptămâna trecută, când am fost acasă, m-au întrebat nişte ţărani, pe care nu-i avem în Parlament – dar pe care ar fi trebuit să-i avem – dacă Germania, domnilor, îşi cumpără reunificarea cu atâtea milioane sau miliarde de mărci, dacă Japonia vrea acelaşi lucru, să-şi cumpere teritoriile care i-au fost cotropite cu nu ştiu câte miliarde de yeni, de ce să fim, în continuare, puşi pe compromis, să încheiem un tratat cu cei care ne-au mâncat, vreme de 45 de ani şi ne-au luat tot ce-am vrut şi-au putut, doar sufletul nu ni l-au luat, de dragul de a ne cere cel mai ruşinos lucru: recunoaşterea frontierelor de după

cel de-al doilea război mondial, care, în fond, sunt nişte frontiere clădite pe forță, pe înțelegeri secrete, dintre marile puteri şi aşa mai departe. Iată o judecată a țăranilor simpli, pe care o aduc ca un prinos aici, în Senat, pentru că ei se întreabă: «Cât ne-au luat, vreme de 45 de ani, încotro au trecut trenurile, mai sperăm să ne dea ei, ceva, acum? Sau putem fi demni să organizăm singuri, cu puținul pe care-l avem – pentru că am avut grâu udat cu lacrimi, să facem blid pentru două imperii, cel otoman şi cel habsburgic – şi sperăm să mai găsim în acest pământ un blid să facem praznic şi pentru cel de-al treilea imperiu, URSS»”[151]

Unii senatori au pus problema ca România să analizeze şi să înfiereze Pactul Molotov-Ribbentrop cu mult înaintea Conferinței de la Chişinău. Astfel, în şedința Senatului din 10 aprilie 1991, deputatul FSN, Romulus Vulpescu, abordând chestiunea Pactului Molotov-Ribbentrop, relata: „din câte suntem informați, guvernul sovietic, acasă la el, l-a denunțat. În orice caz, guvernul Moldovei a făcut-o şi el…! Şi noi, ce mai aşteptăm? Guvernul nostru ce aşteaptă?”[152]. În acelaşi scop, şi deputatul FSN, Vasile Diaconu, în şedința din 13 mai 1991, relata în Adunarea Deputaților: „am aflat cu toții, din presă, precum şi din interviul acordat Televiziunii Române de către colegul nostru din Parlamentul Republicii Moldova, domnul Valeriu Matei, că în zilele de 26-28 iunie 1991, va avea loc la Chişinău o conferință cu o largă participare internațională, care va lua în discuție efectele Pactului Molotov-Ribbentrop asupra Basarabiei şi Bucovinei de nord”. În continuare, deputatul cerea ca delegația care va participa din partea oficială a României – pe lângă specialiştii în problemele celui de-al doilea război mondial – să fie pregătită din vreme, în aşa fel încât să poată prezenta şi argumenta „un act de înălțător patriotism, cu semnificații deosebite pentru toți românii”.

Deputatul Vasile Diaconu critica modul superficial, formal şi simplist, prin care Ministerul Afacerilor Externe s-a pronunţat faţă de Decretul din 23 decembrie 1990 al Sovietului Suprem şi al preşedintelui URSS, despre care s-a spus doar: „împărtăşim pe deplin hotărârea Congresului Deputaţilor poporului al URSS, adoptată la 24 decembrie 1989, potrivit căreia Protocolul adiţional Secret al Pactului Ribbentrop-Molotov, referitor la împărţirea sferelor de influenţă şi interese în Europa de Est şi Sud-Est, din 23 august 1939 şi alte înţelegeri secrete încheiate cu Germania, sunt lipsite de fundament juridic şi de valabilitate, din momentul semnării lor”. Dar, aceasta era exprimată declarativ, fără a se accepta să se discute şi despre consecinţele – care încă persistau – ale aplicării pactului. Şi Ministerul Afacerilor Externe se mulţumea doar să repete, servil şi umil, ceea ce spuseseră – de ochii lumii – sovieticii, nu ceea ce-i durea pe români. Deputatul cerea ca în documentul ce trebuia elaborat şi prezentat la Conferinţa internaţională de la Chişinău „să se sublinieze clar că România a fost, alături de Estonia, Letonia, Lituania şi Polonia, o victimă a înţelegerilor realizate între Stalin şi Hitler şi numai datorită perfidiei lui Stalin ţara noastră a putut fi profund mutilată”. El mai propunea ca, în documentul elaborat de România „să se aibă în vedere şi actele ulterioare, prin care semnatarii acestui pact au pus în aplicare înţelegerile respective”, adică „notele ultimative ale guvernului sovietic din 26 şi 27 iunie 1940”. Deputatul mergea şi mai departe cu propunerile sale. Deşi România era semnatara şi a Actului final de la Helsinki şi a Cărţii de la Paris, referitoare la inviolabilitatea frontierelor, în condiţiile în care, în prezent s-a creat „tendinţa de a elimina antagonismele născute prin actele şi evenimentele de-acum 50 de ani”, în contextul în care, acum, se reafirma „dreptul fiecărui popor de a-şi hotărî singur şi oricând statutul său politic intern şi extern” – fapt ce se vădea şi admitea, de pildă, în cazul reunificării Germaniei – şi statul

român trebuia să elaboreze şi să negocieze soluții concrete, viabile, tocmai fiindcă „experiența tragică a secolului nostru”a arătat că „puterea şi măreția unei națiuni nu stau în numărul de teritorii acaparate, de popoare subjugate, ci în punerea în valoare a capacității creatoare a poporului, în înțelepciunea cu care reuşesc să-şi acomodeze interesele cu alte popoare, în special cu cele vecine”[153].

La 10 iunie 1991, acelaşi deputat, Vasile Diaconu, intervenea şi spunea public în Senat, cu doar două săptămâni înaintea planificatei conferințe, ce urma să analizeze efectele Pactului Molotov-Ribbentrop la Chişinău „au început să se reverse din nou peste pământul Republicii Moldave, trupe speciale sovietice, fără acordul instituțiilor suverane”, cerând ca statul român să adopte public „o poziție promptă şi fermă, în legătură cu acest aspect, fiindcă intrarea neautorizată şi nejustificată a trupelor sovietice în Republica Moldova constituie o lovitură dată aspirațiilor cetățenilor acestei republici de a-şi consolida suveranitatea şi neatârnarea”[154].

În cursul lunii iunie 1991, până la deschiderea conferinței internaționale de la Chişinău, au continuat să se facă referiri în Parlamentul României cu privire la efectele nefaste ale înțelegerii dintre Stalin şi Hitler, la 23 august 1939. astfel, de pildă, Octavian Dan Căpățână, deputat PUNR, în şedința din 13 iunie 1991 a relevat că semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop la 23 august 1939 la Moscova, „a întrerupt tratativele franco-anglo-sovietice şi a surprins o lume, la acea vreme, dar a demonstrat indubitabil o trăsătură de unire între cele două puteri discreționare, între Stalin şi Hitler”; acest fapt a permis ca Germania să invadeze Polonia, iar URSS s-o înjunghie „din spate”; un comunicat cinic sovieto-german din 18 septembrie 1939 afirma „comunitatea de interese a celor două state şi voința de a instaura în Polonia ordinea revoluționară prin distrugerea statului polonez” – textul unui astfel de comunicat nemaiavând nevoie de nici un fel de

comentariu, câtă vreme se afirmă că „instaurarea ordinei revoluționare” echivalează cu „distrugerea unui stat”, iar o astfel de idee de-a dreptul aberantă ni-l prezintă pe Stalin ca un campion al celor mai absurde idei despre ce înseamnă „ordine revoluționară”. Tot o mostră de gândire specific sovietică oferea şi Molotov care, în octombrie 1939 declara în Sovietul Suprem la Moscova: „A fost de ajuns ca Polonia să primească o lovitură rapidă, întâi a armatei germane, apoi a armatei sovietice, pentru ca să nu rămână nimic din această stârpitură creată de Tratatul de la Wersailles şi care nu trăia decât din împilarea naționalităților nepoloneze”. Alte consecințe ale înțelegerii dintre Stalin şi Hitler, relevate şi condamnate de deputatul român: Tratatul de prietenie şi frontieră sovieto-germană din 28 septembrie 1939 – care, pe de o parte amenința celelalte state europene vecine, iar pe de alta, ceda Reichului german regiunea Lublin, în schimbul susținerii intereselor sovietice în România, în special, şi în Balcani, în general; însă, dincolo de alte detalii – arată acelaşi deputat – semnarea înțelegerii dintre Stalin şi Hitler, din 23 august 1939 marca „semnalul verde pentru începerea celui mai distrugător conflict pe care l-a cunoscut omenirea”; între alte acțiuni imediate, după invadarea şi desființarea Poloniei, deputatul român menționează: la 7 noiembrie 1939 Ungaria ataca Slovacia; la 30 martie 1940 Rusia ataca Finlanda; în mai, Germania invada Franța; în iunie – Rusia ocupa Țările Baltice; la 22 iunie Franța capitula şi „odată cu aceasta se năruiau, pentru moment, speranțele lumii civilizate”. Relațiile României cu URSS – clădite în primele două decenii pe principii de drept (Pactul Ligii Națiunilor, Pactul Briand-Kellog, convențiile de la Londra, principiile adoptate de Titulescu şi Litvinov cu ocazia reluării relațiilor diplomatice în 1934, apoi, în cadrul proiectului de tratat de neagresiune din 1936, de la Montreaux etc.) – au fost spulberate, odată cu semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop şi în locul unei diplomații paşnice, bazate pe drept

„s-a impus – releva acelaşi deputat – dispreţul legii, forţa brutală, ura primitivă, violenţa. Acest tratat n-a avut şi nu are nici o bază juridică şi cu atât mai mult nu a avut şi nu are nici o bază morală, nu are nici o justificare politică, militară, economică sau socială. Acest lucru a fost consacrat în ultima vreme în Polonia, în Ţările Baltice, la Moscova, la Chişinău şi acum vă propun Dumneavoastră – încheia deputatul în cuvântul său din 13 iunie 1991 – adoptarea unui document prin care să îndeplinească o formalitate: să declarăm nul acest tratat, împreună cu toate protocoalele sale". Cum toate dezbaterile în Parlamentul României se televizau şi difuzau zilnic prin mijloacele mass-media, deputatul lansa şi o listă, pe care urma s-o semneze câte un reprezentant din fiecare judeţ al ţării[155].

În pofida acestor propuneri timpurii, Senatul şi Adunarea deputaţilor au fost convocate spre a elabora documentul pentru Chişinău, abia la 24 iunie 1991, deci cu num ai două zile înaintea deschiderii conferinţei internaţionale. Însă, referirile bogate din ambele camere conturaseră deja principalele doleanţe ce trebuiau incluse în acest document.

Aşadar, la 24 iunie 1991, în faţa deputaţilor şi senatorilor din cele două camere reunite ale Parlamentului, Alexandru Bârlădeanu, el însuşi originar din Basarabia, lansa invitaţia ca – „întrucât în momentul de faţă sau mâine, mi se pare, începe, la Chişinău, sub egida Parlamentului Moldovei, un simpozion consacrat Pactului Ribbentrop-Molotov" şi „la acest simpozion iau parte şi câţiva parlamentari de-ai noştri" – ar fi cu totul nepotrivit ca înainte de acest simpozion, Guvernul şi Parlamentul României să nu-şi exprime cu toată vocea atitudinea sa faţă de Pactul Ribbentrop-Molotov". Fără comentarii: preşedintele Senatului nu ştia exact când începe evenimentul de la Chişinău şi confunda o conferinţă internaţională cu un simpozion. Preşedintele Senatului mai anunţa forumul legislativ că pentru diversele intervenţii la care sunt invitaţi cu precădere şefii grupurilor parlamentare, se

acordă „numai o jumătate de oră”, de discuţii, fiindcă „această Declaraţie a fost făcută şi dezbătută la Comisia de politică externă” şi „problema în sine nu suportă divergenţe de fond şi, cel mult, poate unele observaţii redacţionale”[156].

A urmat la cuvânt – timp de-aproape o oră – ministrul afacerilor externe al României, Adrian Năstase. El a început prin a analiza şi caracteriza pactul. Ceea ce fusese prezentat opiniei publice „ca un simplu pact de neagresiune, între cele două state, s-a dovedit, la scurt timp, după încheierea sa, a fi unul din principalele instrumente diplomatice , prin care cele două părţi îşi delimitau sferele de influenţă în zona Europei de Est”. În continuare, ministrul român de externe a enumerat consecinţele „anexării parţiale sau integrale a teritoriilor unor state suverane” şi a relevat „invadarea, la 22 iunie 1941 a URSS, de către trupele germane, au arătat că nici o parte, nici de cealaltă, fiinţarea Pactului nu era aceea a asigurării păcii şi cooperării, între cele două state”. Publicat în 1948 în SUA, protocolul adiţional secret fusese negat până în 1989, îndeosebi în URSS, când în condiţiile reformelor lui Gorbaciov a fost nu numai confirmat, dar şi analizat – formal, declarativ – şi declarat nul, însă nu şi consecinţele sale. Analizând motivele cedărilor teritoriale din iunie 1940 vorbitorul releva că statul român „a fost nevoit să accepte”, nu din convingere, ci silit „pentru a evita gravele urmări, pe care le-ar fi avut recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei”, dar, fără a ratifica aceste cedări; la 2 iulie 1940, comisiile de politică externă ale Senatului şi Adunării Deputaţilor declarau că: „Basarabia, nordul Bucovinei şi Herţa sunt şi rămân teritorii româneşti, pe deasupra vicisitudinile care s-au abătut vremelnic asupra lor şi care nu sunt cele dintâi”.

Prezentând o amplă şi veritabilă prelegere universitară, de istorie a celui de-al doilea război mondial, Adrian Năstase, profesor de drept internaţional, dezvăluie faptul că, primii care au încălcat înţelegerea din 23 august 1939

au fost chiar sovieticii – care şi-au propus „să ocupe simultan provinciile Basarabia şi Bucovina”, dar germanii „i-au convins pe sovietici, să-şi limiteze ocupaţia la partea de nord a Bucovinei, după ce i-au sfătuit pe români să accepte ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940; apoi, „trupele sovietice nu au respectat nici chiar condiţiile impuse de guvernul sovietic României, încercând, prin atacarea unităţilor armatei române, să provoace un conflict deschis cu ţara noastră”; de asemenea, nu şi-au respectat nici propriul cuvânt – oprind populaţia civilă să se refugieze în interiorul României şi depăşind linia de demarcaţie, indicată iniţial chiar pe harta trimisă de la Moscova, odată cu prima notă ultimativă. Adrian Năstase respingea, cu argumente istorice, indubitabile, acuzaţiile sovietice – că România a participat la intervenţia antisovietică, „prin ocuparea Basarabiei, în 1918; că ar fi fost, în etapa interbelică, promotoarea unei politici antisovietice” sau că „prin încheierea Tratatului economic din 23 martie 1939” ar fi dorit „o apropiere de Germania nazistă”; or, la 8 aprilie 1939, România asigura Moscova că „România nu se va face niciodată unealta unor mari puteri împotriva vecinilor săi”, fiindcă „România nu urmăreşte nici un ţel politic sau teritorial, dincolo de hotarele ei”. Ori, relevă ministrul afacerilor externe al României, nimic din conduita ţării noastre n-a justificat ocuparea de către sovietici a Basarabiei, nordului Bucovinei şi Herţei. Pactul Molotov-Ribbentrop „a permis lui Hitler să declanşeze cel de-al doilea război mondial” iar lui Stalin „să invadeze republicile Baltice, Polonia, Basarabia şi, în perspectivă, chiar Finlanda”, încât „motivul central al tratatului a constat în ambiţiile imperiale” cum aprecia şi Sovietul Suprem al URSS, analizând şi condamnând pactul.

Acţiunea URSS faţă de România – arăta în continuare Adrian Năstase – a reprezentat „după toate standardele internaţionale un caz clar de agresiune” şi, indirect, a

determinat „participarea României la război împotriva Uniunii Sovietice”.

Explicând deputaţilor şi senatorilor raţiunea pentru care la 5 aprilie 1991, România a încheiat *Tratatul de colaborare, bună vecinătate şi amiciţie cu URSS* – spre a putea stabili „relaţii directe cu republicile sovietice şi implicit cu românii din teritoriile încorporate la Uniunea Sovietică în 1940” – ministrul român de externe n-a exclus eforturile de viitor ale statului român pentru „repararea consecinţelor Pactului Molotov-Ribbentrop”, în contextul în care „unificarea Germaniei şi revoluţiile din Estul Europei au pus capăt războiului rece şi diviziunii continentului, inaugurând tranziţia la democraţie şi la economia de piaţă în aceste ţări”; el a îndemnat în final la înţelepciune şi prudenţă, citând cuvintele lui Iuliu Maniu, din 1934, care spunea că: „Dacă în atâtea şi atâtea chestiuni interne, ne desparte pe unii de alţii, o lume întreagă, măcar în chestiunile externe să ne unim cu toţii în gând şi hotărâre, de a păstra ceea ce este al nostru, de a nu ataca pe nimeni, dar de a nu lăsa ca nimeni să ne atace patrimoniul naţional”[157].

A urmat prezentarea *Proiectului de declaraţie al Parlamentului României, privind Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele acestuia pentru ţara noastră*, de către deputatul FSN Ioan Timiş, şeful Comisiei de politică externă.

În luările de cuvânt pe tema proiectului s-au afirmat poziţii relativ diferite – de la consideraţii filosofice generale la unele rezerve şi propuneri de îmbunătăţire a documentului. Astfel, deputatul FSN, Marian Enache a condamnat consecinţele pactului, ca o expresie „a unei încălcări flagrante a suveranităţii, dar mai ales reprezintă o mutilare sfâşietoare a fiinţei naţionale româneşti”. Fără a cere direct revizuirea frontierelor, vorbitorul a citat cuvintele pline de speranţă, rostite într-o împrejurare istorică grea, de către Petru Rareş: „vom fi iarăşi ce-am fost şi-ncă mai mult de-atâta”[158].

Ion Raţiu, deputat al PNŢCD s-a pronunţat pentru a reafirma şi apăra „caracterul românesc al acestor teritorii" şi de-a fi „în întregime de acord cu această declaraţie a Parlamentului"[159]. Deputatul Partidului Liber-Schimbist, Ştefan Cazimir, a cerut să fie „Definite cu rigoare şi claritate" acel pasaj „care cere Preşedintelui ţării, guvernului României şi tuturor forţelor politice să acţioneze pentru împlinirea năzuinţelor legitime ale populaţiei din teritoriile româneşti anexate"[160]. Deputatul PSD, Sergiu Cunescu – martor în copilărie la drama mutilării României – mărturisind că generaţia lui şi-a făcut un ideal din „acela de-a revedea România întregită, aşa cum a fost odinioară", cerea ca, în textul documentului, în locul unor fraze generale, prea vagi, să se prevadă mai clar ca Guvernul României şi toate forţele politice să acţioneze spre a vedea „împlinirea năzuinţelor legitime ale populaţiei din teritoriile româneşti pentru independenţă şi apoi pentru revenirea la situaţia dinainte de 1940", adică la acea Românie întregită[161]. Aceleaşi idei le-au exprimat în limbajul lor propriu: deputatul PUNR, Vasile Şuţa[162], deputatul liberal Radu Câmpeanu, abia reîntors din exil[163], deputatul PADR, Victor Surdu[164], deputatul FSN, Vasile Rădulescu[165], deputatul PSDR, Cornel Nica[166], senatorul FSN, Viorel Faur[167], deputatul UDMR, Domokos Geza – care a cerut să se introducă în text o exprimare mai concisă, astfel: „înlăturarea pe cale paşnică a consecinţelor nefaste ale actelor nedrepte, ce au la bază protocoale secrete ale Pactului Molotov-Ribbentrop, corespunzător cu normele moralei şi dreptului internaţional"[168].

Un alt martor ocular al vremurilor istorice când s-a încheiat pactul Molotov-Ribbentrop şi când doliul naţional s-a coborât peste întreaga ţară, deputatul PNŢCD, Ion Diaconescu, a insistat asupra ideii ca în document să se specifice că prin acţiunea sa agresivă, în iunie 1940, URSS a silit România să intre „în tabăra antisovietică"[169].

Documentul final, care a ieşit din toate aceste dezbateri, *Declarația Parlamentului României privind Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele acestuia asupra țării noastre* a fost prezentat în deschiderea conferinței de la Chişinău, în ziua de 26 iunie 1991, de către o delegație parlamentară formată din patru membri: senatorul Mihai Iacoberscu, deputat FSN şi şeful delegației, deputatul FSN, Vasile Diaconu, preşedintele grupului de studii „Basarabia", senatorul PNL, Mircea Voica şi deputatul PNȚCD, Ioan Rațiu.

Documentul evoca „acele dureroase evenimente" din iunie 1940, când „părți importante din trupul țării au fost rupte cu forța şi anexate samavolnic"; erau enumerate teritoriile cedate, dar şi urmările imediate, subliniind că politica stalinistă „nu a putut anihila conştiința apartenenței Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța la România". Era amintit, de asemenea, faptul că Pactull Molotov-Ribbentrop a afectat o zonă mai întinsă – de la Marea Baltică la Marea Neagră" şi că Parlamentul României condamnă acest pact „ca fiind **ab initio** nul şi neavenit", înfierând totodată, şi consecințele care au urmat „ocuparea cu forța, la 28 iunie 1948, a Basarabiei, nordului Bucovinei şi ținutului Herța, împotriva voinței populației din aceste străvechi teritorii româneşti, acțiune care a reprezentat o încălcare brutală a suveranității, independenței şi integrității teritoriale a României".

Salutând condamnarea Pactului Molotov-Ribbentrop de către Congresul Deputaților Poporului din URSS la 24 decembrie 1989, documentul încorpora, în final, convingerea conducerii României că „noile realități şi evoluțiile pozitive ce au loc în Europa şi în lume creează premise favorabile pentru identificarea modalităților vizând înlăturarea pe cale paşnică a consecințelor nefaste ale actelor nedrepte ce au la bază protocoalele secrete ale Pactului Molotov-Ribbentrop, în consens cu principiile statuate în Actul final al Conferinței

pentru securitate şi cooperare în Europa şi în Charta de la Paris, pentru o nouă Europă…”

Este limpede ca lumina zilei că cele două precizări privitoare la Actul final de la Helsinki şi Charta de la Paris trimiteau pe cititorul avizat la respectarea strictă a inviolabilității frontierelor existente. Totuşi, în ultimul paragraf se scria că Parlamentul „solicită Preşedintelui țării, Guvernului, tuturor forțelor politice din țara noastră să acționeze în spiritul acestei declarații, în vederea împlinirii năzuințelor legitime ale popoarelor din teritoriile româneşti, anexate cu forța, în urma înțelegerilor secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop”[170]. În pofida acestor generalități şi ambiguități, documentul a fost primit cu ovații prelungi din partea participanților.

În cea de-a doua zi a conferinței, seara, în Piața Centrală a Capitalei Republicii Moldova, s-a petrecut un fapt istoric mai puțin obişnuit. În fața unei mulțimi imense, adunată anume, a fost coborât de pe soclu, statuia din bronz a lui V.I. Lenin. Era un „Ilici” de mărime naturală, instalat acolo de către stăpâni, cu câteva decenii în urmă. A fost nevoie de o macara, care s-o încline şi sudorii să-i taie legăturile metalice spre a putea fi dată jos „măreața” statuie. În timp ce un camion a dus statuia, într-o magazie din preajmă, unde erau îngrămădite panouri şi lozinci de la ultima „Expoziție” a realizărilor socialiste”, pe soclul rămas ştirb, sub inscripția mare „V. I. Lenin” s-a scris cu litere mari, negre: „Cine va face ca mine, ca mine să pățească!”

V.5. Rezoluția Conferinței şi alte ecouri

Lucrările conferinței s-au încheiat printr-un document final, pe care îl reproducem integral, fie şi numai spre a fi comparat cu textul României:

„Noi, participanții la ***Conferința Internațională Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecințele sale pentru***

***Basarabia**, pe baza discuţiilor purtate în zilele de 26-28 iunie 1991, aici, la Chişinău – capitala Republicii Moldova, declarăm următoarele:*

tratatul de neagresiune între Germania şi URSS, cunoscut sub numele de Pactul Ribbentrop-Molotov, semnat la Moscova, la 23 august 1939, împreună cu prevederile protocolului său adiţional secret, au generat conflicte, suferinţe, drame şi destabilizarea situaţiei politico-militare din Europa, de la Golful Finic până la Marea Neagră. Totodată, a afectat direct populaţia şi teritoriile Basarabiei, Nordului Bucovinei şi Herţei – străvechi teritorii româneşti. Această înţelegere, expresie a politicii arogante de dictat şi dispreţ faţă de soarta şi viaţa altor popoare, faţă de normele de convieţuire a naţiunilor civilizate, a avut consecinţe care, din păcate, mai dăinuie şi astăzi.

Aşa-numitul Pact de neagresiune, încheiat între cele două regimuri totalitare ale Europei a rămas cunoscut în istorie ca actul prin care sistemele dictatoriale stalinist şi hitlerist au pus în practică planurile lor expansioniste, care au condus la declanşarea celui de-al doilea război mondial.

Pactul Ribbentrop-Molotov a constituit, în realitate, apogeul colaborării între Uniunea Sovietică şi Germania.

Omenirea, deşi bănuia, avea să afle mai târziu că Pactul conţinea o anexă secretă, prin care URSS şi Germania şi-au stabilit «sferele de interese» de la Marea Baltică la Marea Neagră, hotărându-se în acest mod, fie, dispariţia unor state, fie amputarea lor. Astfel, Polonia urma să dispară, fiind din nou împărţită, de data aceasta

între Germania şi URSS, Țările Baltice să fier încorporate prin forță în cadrul Uniunii Sovietice, iar Finlanda amputată de regiunea Carelia.

Anexarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, Nordului Bucovinei şi ținutului Herța, teritorii care nu-i aparțineau şi asupra cărora nu avea nici un drept, a constituit primul act al tragediei naționale – sfârtecarea României în anul 1940, punând la grea încercare întregul popor român şi i-a adus imense suferințe şi incalculabile daune. Trecerea totală a acestor teritorii în componența URSS a generat pentru decenii consecințe dramatice întregului popor român, îndeosebi pentru populația din teritoriile respective.

Astfel, în perioada 28 iunie-4 iulie 1940, în județele Cernăuți, Chişinău, Cetatea Albă şi Bălți au fost arestate 1122 persoane, dintre care marea majoritate o constituiau intelectualii. În noaptea de 13 iunie 1941 au fost deportate din Basarabia circa 5000 de familii. Numai în luna august, din județele Basarabiei au fost trimişi la muncă forțată, la întreprinderile sovietice din regiunile îndepărtate ale URSS, 53.358 de tineri, iar în perioada 1941-1949, alți 80.000 de tineri, dintre care mulți nu s-au mai întors niciodată. În timpul foametei provocate de autoritățile sovietice, în anii 1946-1947, şi-au pierdut viața circa 200.000 de basarabeni. În noaptea de 5 spre 6 iunie 1949 au fost arestați şi deportați în Siberia circa 11.000 de familii de țărani din Basarabia.

Moldova, teritoriul cuprins între Carpații Orientali, Carpații Păduroşi, Nistru şi Marea Neagră, a fost dintotdeauna locuită de români şi strămoşii lor, fiind, aşadar, parte constitutivă a vetrei şi etnogenezei

poporului român.. Principatul Moldovei, ce a cunoscut vremuri de glorie sub Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Ioan Vodă cel Cumplit, Vasile Lupu, a fost, ca şi celelalte principate româneşti, Valahia şi Transilvania, pavăza lumii creştine în fața expansiunii otomane.

Basarabia nu era numele întregului teritoriu dintre Prut şi Nistru. Denumirea de Basarabia se referea, inițial, la sudul Moldovei dintre Prut şi Nistru. După 1812, autoritățile țariste au extins denumirea de «Basarabia» asupra întregului teritoriu al Moldovei dintre Prut şi Nistru, pe care îl anexase Rusia, pentru a face să intre în conştiința publică, dar mai ales a cancelariilor europene, faptul că această regiune este distinctă şi ca suprafață, mai restrânsă decât estul Moldovei.

În perioada 1812-1917, cât a durat ocupația țaristă în Basarabia a fost dusă o politică dură de deznaționalizare, colonizare şi teroare. Deşi, în parte alterat, prin masivele colonizări de ruşi, ucraineni, bulgari etc. caracterul etnic al Basarabiei a rămas acelaşi, românesc. Legăturile între Țară şi românii din Basarabia, aflați sub ocupație străină, s-au menținut cu mari dificultăți, suferințe, sacrificii.

În exercitarea dreptului său la autodeterminare, recunoscut şi de noile autorități ale Rusiei sovietice, la 27 martie 1918, Parlamentul Republicii Democratice Moldoveneşti Independente – Sfatul Țării – potrivit voinței populației a decis, prin vot liber, unirea «pe vecie cu Patria mamă - România».

Notele ultimative ale guvernului sovietic din 26 şi 27 iunie 1940, adresate României, acte de punere în

aplicare a înțelegerii secrete dintre Stalin şi Hitler, urmate de invazia şi ocuparea prin forță, începând cu 28 iunie 1940, a Basarabiei, Nordului Bucovinei şi ținutului Herța, împotriva voinței populației din aceste teritorii româneşti, au reprezentat, în mod clar, o încălcare flagrantă a suveranității, integrității şi independenței statale a României, o expresie directă şi brutală a «dreptului forței» în relațiile internaționale.

Nordul Bucovinei, străvechi teritoriu românesc, nu a făcut obiectul Protocolului secret, dar a fost menționat în ultimatumul sovietic din 28 iunie 1940. Anexarea acestui teritoriu este un caz unic în relațiile internaționale, deoarece, deşi nu a aparținut niciodată Rusiei şi nici Ucrainei şi nu a constituit obiect de discuții între România şi URSS, el a fost revendicat cu titlul de «despăgubire» de către URSS, pentru că Basarabia a făcut parte din România în anii 1918-1940.

Ținutul Herța, teritoriu românesc, care nu a fost nici el menționat în Protocolul secret şi nici în ultimatumul sovietic a fost încorporat printr-un procedeu abuziv, exclusiv pe cele armate.

În fața forței brutale imperiale, guvernul român, în răspunsul său din 28 iunie 1940, a declarat că pentru a evita declanşarea războiului «se vede silit» să evacueze Basarabia, nordul Bucovinei şi ținutul Herța. De fapt, România nu a cedat aceste două provincii, care sunt trup din trupul său, ci doar le-a evacuat sub amenințare.

Fărâmițarea ulterioară a teritoriului anexat, prin punerea părților lui de Nord şi Sud sub administrația Ucrainei, a constituit continuarea politicii staliniste de deznaționalizare forțată a provinciilor locuite de români.

Toate aceste acte, ca – de altfel – şi celelalte acţiuni de forţă, întreprinse în spaţiul geografic dintre Marea Baltică şi Marea Neagră, ca urmare a înţelegerilor rezultate din Pactul Ribbentrop-Molotov, au constituit o manifestare a politicii imperialiste de anexiune şi dictat, o agresiune făţişă împotriva suveranităţii şi intereselor vitale, naţionale, ale unor state vecine, membre ale Ligii Naţiunilor. Acţiunea stalinistă a constituit, de asemenea, o încălcare gravă a normelor conduitei statelor în relaţiile internaţionale, a obligaţiilor asumate prin Pactul Briand-Kellogg din 1928 şi Convenţia privind definirea agresorului din 1933 de la Londra.

Statele şi popoarele Europei au luat act de faptul că, prin Hotărârea adoptată la 24 decembrie 1989, privind aprecierea politică şi juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune din 1939, Congresul deputaţilor poporului, cel mai înalt forum din URSS condamnă semnarea Protocolului adiţional şi a altor înţelegeri secrete cu Germania şi «recunoaşte că acestea sunt din punct de vedere juridic, lipsite de temei şi valabilitate, din momentul semnării lor, venind în contradicţie cu suveranitatea şi independenţa unor state terţe». Totodată, Congresul deputaţilor poporului din URSS a apreciat că protocoalele secrete sovieto-germane «au fost folosite de Stalin şi anturajul său pentru a da ultimatumuri şi a exercita presiuni prin recurgerea la forţă asupra altor state, încălcând obligaţiile juridice asumate faţă de acestea».

În lumina aprecierilor politico-juridice ale Congresului deputaţilor poporului din URSS, din 24 decembrie 1989, a declaraţiilor parlamentelor Lituaniei,

Letoniei, Estoniei, Moldovei, Poloniei şi României şi a punctelor de vedere exprimate în comunicările ştiinţifice prezentate în cadrul conferinţei, participanţii la prima conferinţă internaţională consacrată analizei consecinţelor Pactului Ribbentrop-Molotov, pornind de la valorile general-umane ale libertăţii şi democraţiei, consideră că Pactul şi Protocolul său adiţional secret sunt nule ***ab initio****, iar consecinţele lor trebuie eliminate.*

În contextul dezvoltării şi aprofundării procesului general-european, al edificării unei noi arhitecturi politice şi de securitate în Europa şi creării spaţiului uman unic european, acţionând pe baza dialogului şi a conlucrării mutuale, ţinând cont de noile realităţi, participanţii la Conferinţa de la Chişinău se pronunţă în favoarea unor soluţii politice care să conducă la eliminarea actelor de injustiţie şi abuz, comise prin recurgerea la forţă, dictat şi anexiuni, atât în perioada premergătoare, cât şi în timpul desfăşurării celui de-al II-lea război mondial, în deplin consens cu principiile Actului Final de la Helsinki şi ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă. Procedând astfel, ar fi nu numai un act firesc de justiţie, în deplină concordanţă cu exigenţele dreptului şi moralei internaţionale şi ale noii gândiri şi conlucrări politice contemporane, dar şi o contribuţie de o deosebită importanţă la crearea unui climat de încredere şi înţelegere reciprocă, necesar pentru edificarea unei Europe noi, cu un sistem viabil de securitate şi cooperare pe continent.

Ne exprimăm, totodată, încrederea că procesele complexe, de profunde transformări, pe care le cunosc în prezent, popoarele din URSS, vor asigura posibilitatea

deplinei realizări a dreptului imprescriptibil de libertate şi demnitate națională al românilor din Basarabia, Nordul Bucovinei şi ținutul Herței. În acest cadru, salutăm împlinirea în aceste zile a unui an de la proclamarea suveranității statului de către Parlamentul Republicii Moldova şi ne exprimăm sprijinul față de eforturile deosebite care se fac pentru afirmarea reală a drepturilor inalienabile ale tuturor statelor, care au suferit consecințele nefaste ale Pactului Ribbentrop-Molotov"[171].

Este de adăugat şi faptul că odată cu *Declarația de la Chişinău* a Conferinței Internaționale s-a difuzat printre participanți şi un *Proiect de Rezoluție* pentru Comisia de relații externe, Departamentul Republican al Senatului Statelor Unite, cu următorul conținut:

„*Pentru a exprima ideea că Senatul SUA trebuie să sprijine dreptul la autodeterminare al poporului din Republica Moldova şi nordul Bucovinei;*

Întrucât Principatul român al Moldovei a apărut ca stat independent în secolul al XIV-lea;

Întrucât Moldova a fost invadată de armata rusă în 1806 şi anexată de Imperiul Rus în 1812, ca urmare a tratatului ruso-turc de la Bucureşti;

Întrucât la 15 noiembrie 1917 guvernul sovietic a proclamat dreptul popoarelor Imperiului Rus la autodeterminare şi fondarea de state separate;

Întrucât la 2 decembrie 1917 Adunarea Constituantă a Moldovei, aleasă în mod democratic, sub numele de Sfatul Țării, a proclamat Moldova republică independentă;

Întrucât la 27 martie 1918 Sfatul Țării a votat unirea cu Regatul României;

Întrucât Statele Unite ale Americii, Franța, Italia, Marea Britanie şi alte state aliate au aprobat şi recunoscut reunificarea Moldovei cu România, prin Tratatul de Pace de la Paris din 28 octombrie 1920;

Întrucât forțele armate ale Uniunii Sovietice au invadat Regatul României şi au ocupat Moldova de Est, nordul Bucovinei şi ținutul Herța, contravenind Cartei Ligii Națiunilor, Tratatului de la Paris, din 1920, Tratatul general de renunțare la război din 1928, Pactul de asistență reciprocă româno-sovietic din 1936, Convenției pentru definirea agresorului din 1933 şi principiilor general recunoscute ale dreptului internațional;

Întrucât anexarea Moldovei, a nordului Bucovinei şi a ținutului Herța au fost stabilite dinainte într-un anumit protocol secret la un tratat de neagresiune, încheiat între URSS şi Reich-ul german la 23 august 1939;

Întrucât între 1940-1953 sute de mii de români din Moldova şi nordul Bucovinei au fost deportați de guvernul URSS în Asia Centrală şi Siberia;

Întrucât guvernul Statelor Unite a afirmat în repetate rânduri că refuză să recunoască ocuparea cu forța a teritoriului menționat în clauzele aşa-numitului pact Stalin-Hitler, inclusiv anexarea de către sovietici a Țărilor Baltice;

Întrucât guvernele Regatului Unit, Uniunii Sovietice şi SUA sunt părți ale Cartei Atlanticului din 14 august 1941 – în care semnatarii îşi declară „dorința de a nu fi de acord cu nici o schimbare teritorială, care contravine voinței liber exprimate a popoarelor implicate” şi îşi afirmă doleanța „de a vedea drepturile

suverane ale autoguvernării redate celor care au fost lipsiți de ele cu forța" în cursul celui de-al doilea război mondial;

Întrucât la 31 august 1989, Sovietul Suprem al Moldovei a declarat limba română ca limbă oficială a republicii şi reintroducerea alfabetului latin interzis de guvernul sovietic în timpul ocupării Moldovei;

Întrucât în martie 1990, poporul român din Moldova a putut participa la alegeri libere şi corecte a deputaților din Sovietul Suprem al Moldovei;

Întrucât la 27 aprilie 1990, Sovietul Suprem al Moldovei a reintrodus steagul României ca drapel oficial al republicii;

Întrucât la 23 iunie 1990 Sovietul Suprem al Moldovei a declarat Republica Moldova stat suveran;

Întrucât la 16 decembrie 1990 mai mult de 800.000 de români s-au adunat la cea de-a doua Mare Adunare Națională, desfăşurată la Chişinău, capitala Moldovei, pentru a declara independența națională a teritoriilor ocupate;

Întrucât poporul Moldovei a refuzat să participe la referendumul din 17 martie 1991, în ciuda eforturilor guvernului sovietic de a amenința şi intimida poporul Moldovei de a accepta un nou tratat unional;

Întrucât statele semnatare ale Actului final de la Helsinki au acceptat prin principiul drepturilor egale ale popoarelor şi dreptul lor la autodeterminare;

Întrucât conform art. 8 al Actului final de la Helsinki „toate popoarele au întotdeauna dreptul, în deplină libertate de a hotărî când şi dacă doresc statutul lor politic intern şi extern, fără amestec din afară şi de a

urma aşa cum doresc dezvoltarea lor politică, economică, socială şi culturală.

DREPT REZULTAT AL TUTUROR ACESTORA

S-a hotărât ca Senatul Statelor Unite să recomande cu insistenţă Guvernului american:

1. Să sprijine dreptul la autodeterminare al poporului din Moldova şi nordul Bucovinei ocupate de sovietici şi să elaboreze o hotărâre în acest sens;

Să sprijine eforturile viitoare ale Guvernului Moldovei de a negocia paşnic, dacă o doresc, reunificarea Moldovei şi nordului Bucovinei cu România, aşa cum s-a stabilit în Tratatul de Pace de la Paris, din 1920, conform normelor în vigoare ale dreptului internaţional şi principiului 1 al Actului final de la Helsinki"[172].

Pe de altă parte, şeful delegaţiei parlamentare a României la Conferinţa de la Chişinău, senatorul FSN, Mihai Iacobescu, informând printr-un raport Senatul despre desfăşurarea lucrărilor şi intervenţiile participanţilor, în şedinţa din 11 iulie 1991, făcea în final şi **următoarele propuneri**:

1. Reintroducerea studierii istoriei românilor în toate formele de învăţământ, inclusiv în facultăţile tehnice, fiindcă, pentru a ne putea apăra drepturile trebuie să cunoaştem, să înţelegem şi să facem să fie respectat adevărul istoric;

2. Să informăm parlamentele lumii, Consiliul Europei, ONU, despre necesitatea imperioasă a anulării **de facto** aconsecinţelor nefaste ale Pactului Stalin-Hitler şi ale acordului secret, menţinut încă în mod anacronic;

3. Constituirea unui grup parlamentar care să intre în legătură cu românii de pretutindeni, să-i informeze şi să conştientizeze asupra adevărului istoric şi necesităţii afirmării şi apărării constante a acestuia; împreună cu istoricii şi experţii în dreptul internaţional acest grup parlamentar să se documenteze şi să sesizeze Consiliul şi Parlamentul Europei,

precum şi ONU, asupra necesităţii anulării **de facto** a consecinţelor înţelegerii secrete Stalin-Hitler;

4. Prin intermediul Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, prin schimburi de elevi, studenţi şi profesori, să se realizeze o nouă şi rodnică etapă de intensificare şi colaborare spirituală, urmată de lărgirea legăturilor economice, care trebuie să prefaţeze şi să legitimeze viitoarea unitate politică cu românii din imperiul sovietic[173].

NOTE:

---

[1] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, Cuvânt înainte de acad. Dan Berindei, Editura Polirom, Iaşi, 2000, p. 47.

[2] Andrei Pippide, *Ce ne învaţă o aniversare*, "Revista 22", publicaţie săptămânală, editată de Grupul pentru dialog social, An I, nr. 24/29 iunie 1990, p. 8-9

[3] *Ibidem*, p. 9

[4] Andrei Căpuşan, *Istorie trăită: 26-29 iunie 1940 – moment tragic pentru poporul roman*, "România muncitoare", 28 iunie 1990, p. 1-3.

[5] Idem, "România muncitoare", 29 iunie 1990, p. 2

[6] Idem, "România muncitoare", 30 iunie 1990, p. 1-2.

[7] Laurenţiu Sfinteş, *Documente diplomatice în cazul Basarabiei*, "Revista de istorie militară", nr. 6/1990, p. 49-51.

[8] Alexandru Şipercă, *Arhive elveţiene: Despre răpirea Basarabiei şi Bucovinei de nord*, „Revista de istorie militară", nr. 4/1990, p. 52.

[9] Mihai Opriţescu, *Problemele Bucovinei la întrevederile româno-sovietice din 1924*, „Revista de istorie militară", nr. 4/1990, p. 8.

[10] *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Chişinău, Editura Universitas, 1991, p. 17.

[11] Wilhelmus Petrus van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, traducător Ion Stanciu, Chişinău, Editura Arc, 1996, p.

[12] Mihai Oprițescu, *loc. citat*, p. 8.
[13] Laurențiu Sfințeş, *op. cit.*, p. 51.
[14] Mihai Iacobescu, *Bucovina între anii 1774-1918*, partea I şi a II-a, în „Glasul Bucovinei", nr. 4/2000, p. 3-32 şi nr. 1-2/2001, p. 16-29.
[15] Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. I, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 166-168.
[16] Ion Varta, *Le tsarisme russe et la question de la Bucovine pendant la premierre guerre mondiale. Contribution documentaire*, „Revue des études sud-est européenes", XXXII, nr. 3-4, Bucureşti, 1995, p. 267-271.
[17] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Între două imperii – Bucovina*, „Revista de istorie militară", nr. 6/1990, p. 6.
[18] Mihai Iacobescu, *Noii stăpâni de moşie şi patroni de biserică în Bucovina în timpul ultimei etape a stăpânirii habsburgice (1862-1918)*, „Țara Fagilor" 2003 / Cernăuți, p. 50-55 ; Idem, *30 de zile în „Siberia": căutând arhivele Bucovinei*, Editura „Junimea", Iaşi, 2005, p. 110-118 etc.
[19] Ion Pavelescu, *Ziua în care a început calvarul României*, „România liberă", 28 iunie 1990, p. 1.
[20] Mircea Popa, *Ultimul interviu al lui Pantelimon Halipa: «Sfatul Țării n-a fost altceva decât un soviet»*, „Cronica", nr. 23/8 iunie 1990, p. 7.
[21] Ion Zurbaşu, *Ce nu ştim despre Basarabia?*, „Tineretul liber", 11 aprilie 1990, p. 1.
[22] George Achim, *Recviem pentru o suferință de 50 de ani*, „Dreptatea", 22 iulie 1990, p. 1.
[23] Ion Untaru, *Tragedia foştilor prizonieri de pe frontul de răsărit*, „Dreptatea", nr. 183/14 septembrie 1990, p. 2.
[24] Ileana Siupur, *Basarabenii*, „22 – Publicație săptămânală editată de Grupul pentru dialog social", nr. 24/29 iunie 1990, p. 9-10.
[25] *Ibidem*, p. 10.
[26] Vasile Diaconu, *Reîntregirea. Basarabia, Bucovina şi Insula Şerpilor în dezbateri ale Parlamentului României*, Editura Tipo, Moldova, Iaşi, p. 14 şi 23.

[27] O posibilă bibliografie selectivă minimă în ordinea cronologică a apariției lucrărilor: G.I. Popa Liseanu, *Leuké – Insula Şerpilor*, „Revista de istorie, arheologie şi filologie”, Bucureşti, an VII, 1894, p. 390-416; G. Raşcu, *Insula Şerpilor*, Atelierele Grafice, Emil Grubovschi”, Chişinău, 1924; R. I. Călinescu, *Insula Şerpilor. Schiță monografică*, „Analele Dobrogei”, Constanța, 1931, p. 1-62; Dumitru Nicodim, *Istoria Insulei Şerpilor*, „Dreptatea”, 30 iunie 1990, p. 1; Andrei Brişcă, *Insula Şerpilor*, „Dreptatea”, 1 august 1990, p. 4; Vasile Cucu, Gh. Vlăsceanu, *Insula Şerpilor*, Casa de Editură şi Presă „Viața Românească”, 1991; J. C. Drăgan, *Insula Şerpilor*, „Națiunea”, nr. 40, 1991; Dan Cristian Turturică, *Prin cenuşa unui imperiu*, „Expres”, III, nr. 47/24-30 noiembrie 1992; nr. 48/1-7 decembrie 1992 şi nr. 48/8-14 decembrie 1992; Alexei Mane, *De pe insula Şerpilor ruşii supraveghează întreaga Europă*, „Nu”, Cluj-Napoca, nr. 123/30 august-5 septembrie 1993; Constantin Necula, *Aşa a fost răpită Insula Şerpilor*, „Marea Noastră”, Constanța, 1994; Dominuț Păduraru, *Insula Şerpilor*, „Revista istorică”, Bucureşti, t. VI, nr. 9-10/septembrie-octombrie 1995; Ion Croitoru, *Arestat în insula Şerpilor*, „Jurnalul Național”, Bucureşti, nr. 702/16-17 decembrie 1995; Andrei Nistreanu, *Un „moft” diplomatic*, „România liberă”, Bucureşti, 10 ianuarie 1996; Petru Dogaru, *Insula Lupilor în calea rechinilor*, Editura Vestala, Bucureşti, 1998; Cristian Zărnescu, *Nici românii, nici ucrainenii nu au descoperit comori pe insula Şerpilor*, „Ziua”, Bucureşti, an III, nr. 531/15 martie 1996; Gheorghe Bunduc, *Insula Şerpilor este cât Parcul Cişmigiu – 17 ha*, „România Mare”, Bucureşti, nr. 700/12 decembrie 2003 etc.

[28] „Monitorul Oficial” (M.O.), Partea a II-a, *Dezbateri Parlamentare* (D.P.), an I, nr. 29/11 iulie 1990 şi vol. *Reîntregirea*, p. 155-156.

[29] M.O. Partea a II-a, D.P. şi *Reîntregirea*, p. 156-157.

[30] Idem, nr. 91/11 aprilie 1991; *Reîntregirea*, p. 216.

[31] Idem, nr. 9/27 martie 1991; *Reîntregirea*, p. 201.

[32] Idem, nr. 241/4 septembrie 1991; *Reîntregirea*, p. 207-208.

[33] Idem, nr. 25/17 martie 1992; *Reîntregirea*, p. 366.

[34] „Dreptatea”, Bucureşti, nr. 110/21 iunie 1990, p. 2.

[35] „România liberă”, 29 august 1990, p. 4.

[36] *RSS Moldova şi programul de tranziţie spre economia de piaţă*, „România liberă”, 3 octombrie 1990, p. 8.

[37] *Proiectul Cojocaru va deveni lege în Republica Moldova?*, „România liberă”, 5 decembrie 1990, p. 1.

[38] Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului II după 1973. în căutarea unei lumi noi*, Editura All, Bucureşti, 1998, p. 164.

[39] *Moscova: Proiectul de lege privind modul în care o republică unională ar putea ieşi din URSS*, „România liberă”, 4 aprilie 1990, p. 4.

[40] Alexandr Soljeniţîn, *Cum să reîntemeiem Rusia*, „Cronica”, Iaşi, nr. 40/5 noiembrie 1990, p. 7.

[41] *Hotărâri ale Frontului Popular din RSS Moldova*, „România liberă”, 4 iulie 1990, p. 4.

[42] *Miting la Chişinău*, „România liberă”, 2 octombrie 1991, p. 4.

[43] *O scrisoare din Republica Moldova către Mihai Gorbaciov*, „România liberă”, 6 decembrie 1990, p. 1.

[44] *Frontul Popular din Moldova a hotărât convocarea Marii Adunări Naţionale*, „România liberă”, 5 decembrie 1990, p. 8 şi *Pregătiri pentru Marea Adunare Naţională*, de Vasile Iancu, „România liberă”, 13 decembrie 1990, p. 1.

[45] Ion Pavelescu, *Basarabia – lacrima neamului meu*, „România liberă”, 15 decembrie 1990, p. 1, 8; *Republica Moldova respinge Tratatul Unional*, „România liberă”, 15 decembrie 1990, p. 89; Ion Pavelescu, *Iubirea libertăţii e-al bărbăţiei semn*, „România liberă”, 18 decembrie 1990, p. 8.

[46] *Contestare a noului drapel de stat al RSS Moldoveneşti*, „România liberă”, 25 mai 1990, p. 4.

[47] Th. Marcarov, *Moldova Sovietică – la ora Moscovei sau la ora Chişinăului?*, „România liberă”, 4 august 1990, p. 4 şi Ion Scurtu, coordonator ş.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până la 1998*, ediţia a II-a, Editura Semne, Bucureşti, 1998, p. 310.

[48] Anatol Petrencu, *În slujba zeiţei Clio*, Chişinău, 2001, p. 314.

[49] Vasile Diaconu, *op. cit.*, p.23.

[50] *Acţiune penală împotriva găgăuzilor*, România liberă”, 1 septembrie 1990, p. 4.

[51] *Tensiunile sunt dirijate din afara Republicii*, „România liberă”, 8 septembrie 1990, p. 4.
[52] Marian Enache, Dorin Cimpoeşu, *op. cit.*, p. 50.
[53] Anna Husarka, *Întâlnire fierbinte Şatalin-Costaş,* „România liberă”, 28 noiembrie 1990, p. 3.
[54] Mihai Vicol, *Chişinău: ce va fi după vizita lui Gorbaciov?*, „România liberă”, 30 noiembrie 1990, p. 8.
[55] *Chişinău: Măsuri de soluţionare pe cale paşnică a crizei*, „România liberă”, 7 noiembrie 1990, p. 8.
[56] Dana Ionescu, C. Antim, *Scenariul „autonomizării” găgăuze*, „România liberă”, 7 şi 8 noiembrie 1990, p. 8
[57] *De ce Gorbaciov şi-a amânat „sine die” vizita la Chişinău?*, „România liberă”, 1 decembrie 1990, p. 8.
[58] Vasile Diaconu, *op. cit.*, p. 69.
[59] *Interviu de Mihai Mihăilescu cu Leonida Lari din Chişinău*, „România liberă”, 27 decembrie 1990, p. 2.
[60] Pierre Milza, Serge Berstein, *op. cit.*, p. 162.
[61] Alexandr Soljeniţîn, *op. cit.*, p. 7.
[62] Vladimir Koliuka, *În Ucraina – manifestaţii împotriva noului acord unional*, „România liberă”, 5 octombrie 1990, p. 8.
[63] *Al. XXVIII-lea Congres al PCUS*, „România liberă”, 3 iulie 1990, p. 4.
[64] Vladimir Radinhian, *Congresul PCUS: consolidare sau sciziune? În exclusivitate de la Agenţia de Presă Novosti*, „România liberă”, 4 iulie 1991, p. 4.
[65] Viaceslav Kostikov, *După Congres, Gorbaciov nu va mai fi acelaşi om*, „România liberă”, 13 iulie 1990, p. 4.
[66] *Congresul PCUS – Congresul restructurării partidului*, „România liberă”, 14 iulie 1990, p. 4.
[67] *Platforma democratică: tentativă de sciziune în PCUS?*, „România liberă”, 14 iulie 1990, p. 4.
[68] *Gorbaciov chemat în justiţie*, „România liberă”, 15 august 1990, p. 6.
[69] *Pluripartitismul în ofensivă în URSS*, „România liberă”, 17 iulie 1990, p. 4.

[70] *Gorbaciov cheamă „reformatorii” să se unească în cadrul PCUS*, „România liberă”, 2 august 1990, p. 4.

[71] *Pluripartitismul în ofensivă în URSS*, în loc. cit. 17 iulie 1990, p. 4.

[72] *Rusia se organizează pe principii federative*, „România liberă”, 21 iulie 1990, p. 4.

[73] De la Agenția Novosti, *Elțîn despre Gorbaciov: centralizare şi autonomie*, „România liberă”, 3 august 1990, p. 4.

[74] *Gorbaciov-Elțîn: „o potrivire de ceasuri”*, „România liberă”, 31 august 1990, p. 4.

[75] *Guvernul URSS e pregătit să demisioneze*, „România liberă”, 30 august 1990, p. 4.

[76] *Retrageri de trupe sovietice*, „România liberă”, 1 august 1990, p. 4.

[77] *Decret privind formațiunile înarmate care nu erau prevăzute în legislația URSS*, „România liberă”, 27 iulie 1990, p. 4.

[78] După cercetările recente, conform recensămintelor din 1989-1991 erau: **459.350** «români şi moldoveni» în Ucraina (Ion Popescu, Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut şi viitor*, vol. I, Cernăuți, 2005, p. 18; **32.152** români în Transcarpatia (Ion Zubaşcu, *Maramureşul de dincolo de Tisa*, „Flacăra Basarabiei”, Bucureşti-Chişinău, anul II (1991), nr. 6-7/iunie-iulie 1991 şi **4.356.000** în Basarabia, unde ponderea românilor era de 65% (Vasile Diaconu, *op. cit.*, p. 23).

[79] M.O. Partea a II-a, D.P., an II, nr. 153/25 iunie 1991 şi *Reîntregirea*, p. 237.

[80] Interviu realizat de Corneliu Vlad cu ambasadorul URSS la Bucureşti, *Relațiile sovieto-române pot evolua pe coordonate noi*, „România liberă”, 13 iulie 1990, p. 1-3.

[81] *Secretarul general al NATO la Moscova*, „România liberă”, 15 iulie 1990, p. 3.

[82] *Procesul de restructurare din URSS corespunde lumii întregi*, „România liberă”, 21 iulie 1990, p. 4.

[83] *Ibidem*, p. 4; Vezi, pe larg, Mihail Gorbaciov, *Memorii*, p. 119-132.

[84] Lipsea aprecierea Parlamentului României, care s-a elaborat abia la 24 iunie 1991 şi s-a prezentat în cadrul conferinței de către

şeful delegaţiei române, Mihai Iacobescu, (M.O. Partea I, an II, nr. 136/27 iunie 1991; *Reîntregirea*, p. 269-271).

[85] *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Valeriu Matei, *Prefaţă*, Chişinău, Universitas, 1991, p. 3-4.

[86] Idem, Documentul nr. 3, p. 7

[87] Idem, Documentul nr. 21, p. 26-27.

[88] Idem, Documentul nr. 22, p. 35-80

[89] Idem, Documentul nr. 23, p. 81.

[90] Idem, Documentul nr. 22, p. 40.

[91] Idem, Documentul nr. 21, p. 27.

[92] *Ibidem*, p. 28-29.

[93] *Ibidem*, p. 32.

[94] *Pactul Molotov-Ribbentrop…*, Documentul nr. 25, p. 83-86.

[95] Vasile Diaconu, *op. cit.*, p. 24.

[96] Natalia Talmacec, *Românii din Ucraina asimilaţi sau protejaţi ca minoritate*, Bucureşti, 2004, p. 8-9

[97] Ion Popescu, Constantin Ungureanu, iop. Cit*., p. 147; Vasile Diaconu,* op. cit*., p. 30-33 etc.*

[98] *Pactul Molotov-Ribbentrop…*, Documentul nr. 37, p. 105-106.

[99] Idem, Documentul nr. 40/1946, p. 113-116.

[100] Anton Moraru, *23 august 1944: ocuparea Basarabiei de către trupele Armatei Roşii*, „Ţara", Chişinău, 16 august 1994, p. 5.

[101] *Basarabia şi basarabenii*, Chişinău, 1991, p. 311-320.

[102] *Pactul Molotov-Ribbentrop…*, Documentul nr. 42 din 23 iunie 1990, p. 120.

[103] Idem, Documentul nr. 41, p. 116-119.

[104] Mihai Eminescu, *Basarabia 1812*,, Prefaţă de Mihai Cimpoi, Chişinău, Editura Verba 1991, p. 4-5.

[105] M.O. Partea a II-a, D.P., Senatul, an II, nr. 176, 11 iulie 1991.

[106] Mihai Iacobescu, *Din însemnările unui senator* (8 octombrie 1990-2 ianuarie 1992), mss., p. 142.

[107] *Ibidem*, p. 142-143.

[108] *Ibidem*, p. 144.

[109] *Ibidem*, p. 145.

[110] *Ibidem*, p. 146

[111] *Ibidem*, p. 147.

[112] *Ibidem*, p. 158-159.
[113] *Ibidem*, p. 149.
[114] *Ibidem*, p. 150.
[115] *Ibidem*, p. 164.
[116] *Ibidem*, p. 148.
[117] *Ibidem*, p. 154-155.
[118] *Ibidem*, p. 150.
[119] *Ibidem*, p. 151.
[120] *Ibidem*, p. 151-152.
[121] *Ibidem*, p. 160.
[122] *Ibidem*, p. 162-164.
[123] *Ibidem*, p. 151.
[124] *Ibidem*, p. 152
[125] *Ibidem*, p. 164-165.
[126] Mihai Iacobescu, *30 de zile în „Siberia". Căutând Arhivele Bucovinei*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Junimea, Iaşi, 2005, p. 414-420.
[127] Idem, *Din însemnările unui senator*, p. 153.
[128] *Ibidem*, p. 152.
[129] *Ibidem*, p. 153.
[130] *Ibidem*, p. 157, 159.
[131] *Ibidem*, p. 151, 159.
[132] Vezi şi M.O. Partea a II-a, D.P. Senatul, an II, nr. 176, 11 iulie 1991, p. 5.
[133] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 155-156.
[134] „Moldova", nr. 3 (8) iunie, an II, Iaşi, 1991, *Secretele Protocolului Secret van Ribbentrop-Molotov*, Iaşi, 1991, p. 1-48.
[135] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 156-157.
[136] *Ibidem*, p. 158.
[137] *Ibidem*, p. 159.
[138] *Ibidem*, p. 160, 161, 167.
[139] M.O. Partea a II-a, D.P., nr. 153/25 iunie 1991.
[140] Lidia Svetova, doctor în istorie, *lecțiile variantei româneşti*, „Moskovskie Novosti", articol reprodus în „România liberă, 3 iulie 1990, p. 3.
[141] M. Iacobescu, *op. cit.,* p. 161-162.

[142] M.O. Partea a II-a, D.P. Senatul, , an I, nr. 29/11 iulie 1990.
[143] Idem, nr. 99/29 noiembrie 1990
[144] *Ibidem*.
[145] *Ibidem*.
[146] M.O. Partea a II-a, D.P., an II, nr. 52/13 februarie 1991.
[147] *Ibidem*, nr. 9/27 martie 1991.
[148] *Ibidem*.
[149] *Ibidem*.
[150] *Ibidem*.
[151] *Ibidem*.
[152] *Ibidem*, nr. 91/11 aprilie 1991.
[153] *Ibidem*, nr. 114/14 mai 1991
[154] *Ibidem*, nr. 141/11 iunie 1991.
[155] *Ibidem*, nr. 145/14 iunie 1991.
[156] *Ibidem*, nr. 153/25 iunie 1991.
[157] *Ibidem*, nr. 153/25 iunie 1991. Vezi şi vol. *Reîntregirea…*, p. 229-238.
[158] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 240-242.
[159] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 244
[160] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 245.
[161] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 247.
[162] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 249-251.
[163] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 251-252.
[164] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 253-254.
[165] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 255-256.
[166] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 256.
[167] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 257.
[168] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 258.
[169] *Ibidem*, şi *Reîntregirea*, p. 263-264.
[170] *Ibidem*, nr. 136/27 iunie 1991 şi *Reîntregirea*, p. 269-271.
[171] Vezi *Reîntregirea*, p. 72-76.
[172] Mihai Iacobescu, *loc. cit.*, p. 167 şi anexa tipărită.
[173] M.O., Partea a II-a, D.P., Senatul, nr. 176/12 iulie 1991, p. 5-7.

ÎN LOC DE CONCLUZII
UN ACT ISTORIC DECISIV ŞI LEGITIM: PROCLAMAREA INDEPENDENŢEI

Între anii 1986-1991, odată cu lansarea şi propagarea reformelor gorbacioviste, în rândul românilor din imperiul sovietic, s-a organizat, declanşat şi desfăşurat una dintre cele mai ample, complexe şi originale mişcări de afirmare şi eliberare naţionale. Ea a fost stimulată, pe de o parte, de întregul proces înnoitor ce a cuprins şi s-a extins pe teritoriul URSS; dar, pe de altă parte şi de transformările rapide şi profunde, care-au avut loc, cu precădere în anul 1989 şi în anii următori, în toate ţările socialiste europene – şi cu deosebire în România, ţara-mamă, cu care românii din spaţiul sovietic au început pentru prima oară, să dialogheze şi să colaboreze, în domeniile vieţii materiale şi mai ales spirituale, după o jumătate de secol de izolare, împilare, deznaţionalizare, încercare de rusificare şi exploatare colonială.

În anul 1991, când confruntarea dintre forţele democratice, reformatoare, gorbacioviste şi cele conservatoare, retrograde, neostaliniste au atins cotele cele mai înalte, culminante, întrezărind, după lovitura de stat din 19 august 1991, apropiatul sfârşit al imperiului şi perspectivele prelungirii agoniei şi al unei posibile izbânzi vremelnice la putere a unor clici şi complici nostalgici ai vechiului imperiu, românii au chibzuit şi îndrăznit să-şi declare, cu glas tare, cea mai firească şi omenească dintre aspiraţii, independenţa naţională.

Premise

După un şir de reforme interne, democratice, politice, culturale, prin care şi-au recâştigat şi afirmat demnitatea

națională, ei nu se puteau opri la jumătatea drumului. Trebuiau să încerce să-şi creeze un nou cadru juridic, care să le garanteze acele cuceriri şi împliniri dobândite, dar şi să realizeze altele noi, spre a-şi putea asigura şi continua drumul spre libertate şi unitate națională.

Independența era tocmai condiția fără de care eforturile începute cu o jumătate de deceniu în urmă, puteau rămâne izolate, suspendate, necontinuate, nefinalizate.

Însă drumul spre independență era, pe cât de simplu la prima vedere, pe-atât de complicat şi întortocheat în realitate. Era plin de dificultăți şi adversități, de forțe ostile, locale. Şi unionale. Era îngrădit de maşinațiuni şi suspiciuni ale forțelor imperiale, centrale, ale vecinilor şi străinilor. Şi, mai ales, una peste alta, ale înțelegerii Bush-Gorbaciov de la Malta, cu privire la inviolabilitatea şi stabilitatea frontierelor. Trebuia, respectând, din Acordul final de la Helsinki şi Carta de la Paris, principiul privind inviolabilitatea granițelor, să încerci să mergi, scoțând, invocând din aceleaşi documente, acele prevederi privitoare la dreptul la autodeterminare. Premisele juridice au fost îndelung căutate, concepute şi formulate încet, chibzuind, anevoios, cu eforturi mari, durute.

Sub raport demografic procentul de ruşi şi ucraineni în Moldova era relativ redus: 13% ruşi şi 13,8% ucraineni. În Estonia – 30,3% şi 3,4%; în Letonia – 32,8% şi 4,5%; în Lituania – 8,6% şi, respectiv, 7,7%; în Kazahstan – 37% şi 5,2%; în Belorus – 13,2% şi 2,9%; în Armenia – 2% şi nici un ucrainean; în Azerbaidjan – 5,6% ruşi şi nici un ucrainean; în Turkestan – 8,3% ruşi; în Uzbekistan – 8,3% ruşi; în Tadjikistan – 3,5% ruşi; în Kârgâsztan – 21,5% şi 2,5% ucraineni; în Georgia – 2% ruşi.

Moldova avea în 1991, o populație de 4,4 milioane locuitori. Dintre aceştia, ponderea românilor reprezenta 64,5%. Însă, dintre toate republicile sovietice, Moldova avea cel mai mare număr de naționalități. În total – 120 la număr. În afară de români, ponderea minorităților se prezenta, în ordine

descrescătoare, astfel: 13,8% ucraineni, 13% ruşi, 3,5% găgăuzi, 2% bulgari, 3,2% alte naţionalităţi.

Din totalul românilor, 54% trăiau în mediul rural şi 46% în cel urban. Însă, ponderea elitelor românilor şi rusofonilor – ucraineni, ruşi, evrei – în diferite sectoare de activitate reflecta cu pregnanţă consecinţele politicii de împilare, exploatare specifice în majoritatea coloniilor sovietice la aceeaşi dată. Astfel, în învăţământ, cultură, educaţie erau 18,3% români şi 71,8% rusofoni; în ştiinţă, literatură şi artă 16,8% români şi 73,4% rusofoni; în administraţie, justiţie şi poliţie – 11,2% români şi 81,9% rusofoni; în armată şi securitate – 5,8% români şi 94,2% rusofoni; în sectorul medico-sanitar: 17,2% români şi 78,2% rusofoni. Când era vorba de cadrele de conducere, raportul între elitele populaţiei majoritare şi cele ale minorităţilor slavofone sau rusofone era şi mai contrastant. De pildă, în calitate de directori ai întreprinderilor industriale în Moldova, 8,6% erau români şi 91,4% rusofoni. Faptul explică de ce, în anumite împrejurări – ca, de pildă, atunci când s-a votat ca limba română să devină, prin lege, limba maternă, oficială a Republicii Moldova, marile întreprinderi industriale din Transnistria au organizat grevă – directorii obligându-i pe salariaţi să protesteze împotrivă, sub ameninţare că în caz contrar îi pot arunca în stradă, ca şomeri.

Însă, românii au reuşit să atragă în fruntea mişcării de eliberare naţională pe cei mai buni intelectuali, oameni cinstiţi, curaţi, buni patrioţi, ieşiţi din lumea rurală, rămaşi încă fideli datinilor, obiceiurilor, spiritualităţii populaţiei autohtone, poeţi, scriitori, istorici, profesori, învăţători etc. Astfel că, românii au reuşit pentru prima dată în istoria lor, ca în anul 1990 să aducă în fruntea Moldovei, după primele alegeri libere şi democratice, un guvern format din 18 miniştri, toţi moldoveni şi bucovineni, nici unul venit sau numit din afară. Aceasta a fost prima premisă şi cea mai importantă. Înaintea reformelor

gorbacioviste, guvernul, conducerea PCM, administrația, justiția, întreprinderile şi instituțiile, întreaga conducere a vieții civile şi militare din republică se afla în mâinile rusofonilor veniți şi numiți de la Moscova, în care doar un procent redus de circa 20% provenea dintre românii din Transnistria – unde se afla complexul industrial-militar şi o adevărată „pepinieră" de cadre mancurtizate (transformate, prin metode „sovietice", în slugi docile, umile ale Moscovei).

O a doua premisă importantă a constituit-o şi faptul că, printre aceşti intelectuali patrioți – ca Ion Druță, Leonida Lari, Grigore Vieru, Ion Hadârcă, Iurie Roşca, Alexandru Moşanu, Valeriu Matei, Anatol Petrencu, Vitalie Văratic, Dumitru Matcovschi, Gh. Ghimpu şi alții – mulți dintre ei erau şi membri de partid, unii dețineau şi funcții de conducere în Uniunea Scriitorilor, în redacțiile unor publicații, în Sovietul Suprem al Moldovei sau erau deputați în forumul legislativ central al URSS, ceea ce le permitea să propună şi să susțină unele revendicări ale Moldovei.

O altă premisă esențială, foarte importantă, a constituit-o capacitatea elitei româneşti de-a se organiza şi concentra, la 20 mai 1989, unirea a numeroase organizații, societăți şi personalități politice progresiste în Frontul Popular din Moldova, având în componența şi conducerea sa lideri capabili, energici, oameni de prestigiu, stimați şi ascultați, admirați şi urmați de mase – care în momentele decisive au intervenit şi sprijinit principalele revendicări.

În acest sens, paşi însemnați în pregătirea şi înfăptuirea independenței – înscrisă şi promisă chiar în programul inițial al Frontului Popular, apoi la cele două congrese ale acestuia – au fost: legiferarea adoptării limbii «moldoveneşti» cu grafie latină, ca limbă oficială, maternă, pe întreg cuprinsul republicii, la 31 august 1989; adoptarea, ca simboluri distinctive şi reprezentative ale statului drapelul tricolor şi stemei țării la 28 aprilie 1990: Declarația asupra

suveranităţii naţionale, votată în Sovietul Suprem al Republicii şi adoptată la 23 iunie 1990, apoi imnul naţional etc.

De asemenea, „podul de flori” de la Prut, dialogul care s-a stabilit încă din zilele revoluţiei române din decembrie 1989, între românii din spaţiul sovietic şi cei din ţara-mamă au devenit o componentă permanentă a anilor 1990-1991. Apoi, Conferinţa internaţională din 26-28 iunie 1991, *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, eveniment major, a constituit – aşa cum se relata şi în presa vremii – un amplu şi unic recurs la istorie, „un fel de tribunal public”, la care aproape 100 de istorici, politologi, parlamentari din mai multe ţări au pledat pentru afirmarea şi apărarea adevărului istoric, oricât de neplăcut ar fi pentru cei care l-au sfidat, încălcat, ba, încă, nici azi n-au renunţat să susţină contrariul ca stăpâni.

Încercarea de-a câştiga şi păstra permanent adeziunea maselor, în general, a ţărănimii, în special – printr-un ansamblu de reforme care să ducă la economia de piaţă, prin repunerea în drepturi a Bisericii creştin-ortodoxe (când a început restructurarea mai existau şi funcţionau circa 100 de lăcaşuri de cult, dar, în 1991, numărul lor depăşea 800!) etc. – au permis Frontului Popular să mobilizeze la marile adunări naţionale, iniţiate şi desfăşurate în momentele cheie ale reformelor adoptate, câte circa 750.000-800.000 de persoane.

Contextul concret istoric în care s-a elaborat şi proclamat actul crucial al independenţei a fost extrem de complex, în general ostil, neprielnic, pe plan local, unional, zonal şi universal. Elementele rusofone, conservatoare, neostaliniste, speriate, timorate, alarmate că îşi pierd vechile privilegii, au mizat şi acţionat pe o mişcare separatistă, minoritară, arbitrară, inventată şi alimentată cu forţe civile şi militare din interiorul imperiului, creând, la 19 august 1990, Republica Socialistă Găgăuză, cu capitala la Comrat, iar la 2 septembrie 1990, la Tiraspol – Republica Sovietică Socialistă

Moldovenească Nistreană – care, după conferința care a analizat consecințele Pactului Molotov-Ribbentrop cerea includerea ei în RSS Ucraineană sau în noua confederație de republici, care urma să se înființeze oficial şi al cărei proiect urma să se semneze la 20 august 1991, la Moscova. De aceea, ambele „republici” separatiste vor acționa contrar legislației şi voinței guvernului de la Chişinău, sprijinind cu mult entuziasm puciul, lovitura de stat din noaptea de 18 spre 19 august 1991.

Nici forțele progresiste, reformatoare de la Moscova, în frunte cu Mihail Gorbaciov nu-şi puteau depăşi limitele gândirii lor imperiale, spre a privi cu înțelegere şi spre a accepta mişcarea de eliberare națională care se manifesta din partea majorității vechilor republici, unite cu forța la URSS, aşa cum era şi cazul Moldovei. La 22 decembrie 1990 – în condițiile în care forțele separatiste, găgăuză şi nistreană, ajutate de cercurile imperiale conservatoare, îşi înființaseră unități militare, înlăturând autoritățile alese liber şi democratic, pe baza legislației elaborate şi adoptate la Chişinău de guvernul Frontului Popular – Mihail Gorbaciov a elaborat şi difuzat un document *Despre măsurile de normalizare a situației din RSS Moldova*, care, nesocotind, sfidând aspirațiile «moldovenilor», promitea că va sprijini… „integritatea” Moldovei, doar dacă accepta să rămână în cadrul URSS şi să renunțe la aprecierile privind „caracterul agresiv” al invadării şi anexării la URSS, să anuleze şi „statutul de limbă oficială, acordat limbii «moldoveneşti», precum şi la celelalte legi votate, inclusiv declarația de suveranitate.

În vreme ce forțele retrograde, conservatoare din Moldova – Partidul Comunist din Moldova, „Interfrontul”, elementele rusofone, foştii demnitari şi privilegiați ai vechiului regim, separatiştii găgăuzi şi nistreni au jubilat şi acceptat fără

Republica Moldova şi cele două autoproclamate „republici de buzunar”, Găgăuză, în sud, şi Nistreană, spre răsărit.

rezerve poziţia exprimată la 22 decembrie de Mihail Gorbaciov – Frontul Popular din Moldova a calificat, la 22 decembrie 1990, decretul gorbaciovist „o reactualizare a notelor ultimative ale lui Molotov din 26-28 iunie 1940, adresate Chişinăului”. Frontul Popular a decis convocarea celei de-a doua Mari Adunări Naţionale la 16 decembrie 1990, la care cei

peste 800.000 de participanți au cerut public: independența națională a românilor din teritoriile ocupate, neaderarea Moldovei la tratatul unional; respectarea şi asigurarea egalității între cetățenii majoritari şi cei minoritari; reintegrarea Bisericii Ortodoxe în structurile sale naționale şi scoaterea acestei instituții de sub controlul Moscovei; înlăturarea monumentelor închinate ideologiei marxist-leniniste de pe teritoriile Moldovei; retragerea armatelor sovietice din teritoriile republicii, ca o condiție esențială pentru proclamarea şi asigurarea independenței şi eradicarea, lichidarea integrală a sistemului colonial sovietic.

De altfel, aceeaşi poziție imperială, retrogradă, lipsită de înțelegere şi spirit democratic a manifestat-o Gorbaciov şi la începutul anului 1991, față de țările Baltice. La 9 februarie 1991, un procent de 90,4% din alegătorii cu drept de vot ai Lituaniei, apoi la 3 martie, 77,8% din estonieni şi 73,6% din letonieni votează independența țării lor – în pofida faptului că Moscova trimite tancuri şi unități de paraşutişti. Boris Elțîn îi cere – la 19 februarie 1991 – lui Gorbaciov să demisioneze, iar la 31 martie şi locuitorii Gruziei se pronunță, în proporție de 98,9% din totalul alegătorilor, pentru independență, chiar dacă şi actul lor istoric este declarat oficial „ilegal".

Imperiul şi structurile sale vechi vădesc o iminentă prăbuşire. La 25 februarie 1991 se autodizolvă Pactul Tratatului de la Varşovia. Ceremonia oficială „funerară" are loc la 1 iulie 1991 la Praga, când preşedintele Cehoslovaciei îl întâlneşte pe omologul său român Ion Iliescu, prilej cu care se anunță „înmormântarea uneia din ultimele rămăşițe ale războiului rece" şi se promite că, în locul vechilor blocuri militare se va instaura şi garanta o securitate rațională şi umană, bazată pe principiile democratice", înscrise în Carta de la Paris, pentru o nouă Europă. Cu numai câteva zile în urmă, oficial la 28 iunie 1991, se anunța – la Budapesta – şi „sfârşitul obştesc al CAER-ului.

La 17 martie 1991 se inițiază şi organizează pe întreg teritoriul URSS, referendumul cu privire la menținerea unei „Uniuni reînnoite, democratice”. Din cele 14 republici, opt s-au pronunțat cu un „Da”, în procent de 76% din totalul cetățenilor cu drept de vot. Rezultatul este însă mai mult discutabil decât valabil, fiindcă procentul relativ ridicat l-au dat cu precădere republicile cu o populație preponderent rurală, din Asia Centrală. Însă, şapte republici – Armenia, Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Moldova şi Gruzia – s-au abținut de la vot, refuzând orice răspuns. La sfârşitul aceleiaşi luni, Gruzia şi-a proclamat independența cu o majoritate covârşitoare, aproape în unanimitate de voturi.

Evenimentul central pentru evoluția URSS în viitor, îl reprezintă la 17 martie 1991 referendumul, ce avea loc în Federația Rusă (care s-a separat ea însăşi de URSS) şi care anunță alegerea unui preşedinte rus, pentru care se pronunță 69,8% din totalul alegătorilor. Alegerea are loc pe baza votului universal la 12 iunie 1991 şi omul preferat, Boris Elțîn, obține 57,3% din sufragii, chiar din primul tur de scrutin. Noul „țar” – cum îl numeau unele ziare – depunea jurământul de credință la 10 iulie 1991, în fața Congresului Extraordinar al Deputaților Poporului din Federația Rusă. El anunță: „Cetățenii Rusiei au ales nu numai un preşedinte”, ci „calea democrației, a reformelor, renaşterii şi demnității omului”; Rusia – mai declara el – „va participa la dificila muncă de refacere radicală a Uniunii” şi „va stabili relații oneste şi civilizate cu alte state ale lumii”.

Cu prilejul alegerii lui Boris Elțîn ca preşedinte al celei mai mari republici din fosta URSS, Mircea Snegur, preşedintele Moldovei a fost de față la Moscova; el s-a pronunțat pentru extinderea cooperării economice cu Federația Rusă, l-a invitat pe Elțîn să viziteze Moldova, iar acesta i-a mulțumit şi a spus că „fiecare republică e liberă să-şi aleagă destinul” şi „nimeni nu poate fi unit cu forța în Comunitatea Statelor Independente”, al cărei proiect fusese discutat şi

definitivat – după numeroase amânări – şi urma să fie semnat la 20 august 1991. De altfel, Rusia recunoştea oficial independenţa Lituaniei la 29 iulie 1991.

Contemporanii apreciau însă că, dintre toate problemele cele mai grave cu care se confrunta URSS, „călcâiul lui Achile” îl reprezenta colapsul economic. URSS – care dispunea de o formidabilă tehnică de război, capabilă să distrugă întreg globul pământesc – ar fi avut nevoie de investiţii anuale, de 45-50 miliarde dolari, vreme de măcar un deceniu, spre a-şi reveni şi preveni zguduirile sociale şi naţionale.

Puciul din 19 august 1991. Gorbaciov – prizonierul forţelor conservatoare; Boris Elţîn – „salvatorul” şi „reformatorul” imperiului

Analiştii, politologii, istoricii, care analizează şi apreciază acest eveniment de răscruce, puciul din 19 august 1991 – între care Ulysse Gosset şi Vladimir Fedorovski – îi reproşează lui Gorbaciov că avea un orgoliu hipertrofiat, că era dominat de o nemărginită încredere în sine, că n-asculta opiniile altora şi mai ales părerile contradictorii, că s-a înconjurat de oameni slabi, linguşitori, de puţine elemente energice, puternice, statornice, că mulţi dintre acei pe care i-a ales şi promovat în funcţii s-au dovedit nişte trădători. În realitate, 74 de ani de regim comunist, totalitar, un aparat birocratic, administrativ şi represiv de uriaşe proporţii, cu o castă influentă, omnipotentă, de privilegiaţi – care conduc acele solide şi rigide tentacule ale Puterii, KGB-ul, complexul militar-industrial, acele organe devenite numeroase şi monstruoase ale partidului comunist şi ale unei armate de proporţii continentale – nu pot fi reformate, modificate, schimbate, dirijate complet şi eficient într-o direcţie radicală sau total nouă, în doar un deceniu şi jumătate de către un singur om, fie el un nou Mesia, dacă cei mulţi, depăşind inerţia

pasivității şi fricii care i-a subjugat şi timorat aproape un secol, nu se radicalizează, nu-l urmează masiv, decisiv, fanatici. De altfel, unul dintre puținii admiratori şi colaboratori loiali, Eduard Şevardnatze – autorul acelor mărturisiri, *Viitorul se numeşte libertate*, demisionând la 24 decembrie 1990 din PCUS, după ce condusese destinele politicii sovietice tocmai în epoca de vârf a reformelor gorbacioviste vreme de 5 ani şi pe care temuta comisie de Revizie, un fel de Inchiziție a partidului anunța că-l va trage „la răspundere" – îşi explica gestul de-a ieşi din partidul unic drept „un act de dezacord, de protest şi, în acelaşi timp, de **avertisment** pentru amenințarea, care se simțea, care plutea în aer de câteva luni din partea forțelor conservatoare, gata-gata să declanşeze o revoltă şi să stopeze procesul reformator. La 15 august 1991 Comisia de Control a PCUS, instrument al aceloraşi forțe conservatoare, proceda la excluderea din partid a lui Alexandr Iakovlev, fost consilier al lui Mihail Gorbaciov, pe care îl acuza public de „activitate fracționistă" şi care, demisionând chiar a doua zi, anunța şi el primejdia unei posibile dictaturi în URSS.

Ambele previziuni – şi cea a lui Şevardnadze şi cea a lui Alexandr Iakovlev – s-au dovedit exacte.

Profitând de faptul că, la 4 august 1991, Gorbaciov s-a dus, pentru două săptămâni, în concediu, la vila sa de la Foros, din Crimeea, în ziua de 18 august, o delegație a grupului conspirativ conservator s-a prezentat la Foros, cerându-i lui Gorbaciov să demisioneze, iar la refuzul acestuia l-a arestat şi pus sub pază în propria-i reşedință. Apoi, în dimineața următoare, 19 august 1991, la orele 6, este decretată şi anunțată public „starea de urgență" din partea vicepreşedintelui URSS, Ghenadi Ianaiev – pe motiv că preşedintele țării, Mihail Gorbaciov se află într-o „stare de sănătate care nu-i mai permite să-şi exercite funcțiile", iar el, omul pe care acesta, la 27 decembrie 1990, îl numise locțiitor al său, va asigura „interimatul". Membrii grupului conspirativ, autorii puciului

„salvatorii” URSS s-au întâlnit şi constituit la 19 august 1991 în aşa-zisul Comitet de Stat pentru Starea de Urgență. Cei opt actori ai loviturii de stat erau: Ghenadi Ianaiev, vicepreşedintele URSS, Valentin Pavlov, primul ministru al guvernului, Boris Pugov – numit de Gorbaciov la 2 decembrie 1990 în postul de ministru de interne, în locul lui Vadim Bakatin, apreciat „prea liberal”, Dimitri Iazov, ministrul apărării, Vladimir Krucikov, preşedintele KGB-ului, Oleg Blakanov, vicepreşedintele Consiliului Apărării, Vasili Starodubțev, preşedintele Uniunii Țărăneşti şi Alexandr Tiziakov, preşedintele Asociației Întreprinderilor de Stat.

În noaptea dinspre 18 spre 19 august 1991, Moscova a fost înțesată cu blindate care să țină sub amenințare punctele-cheie ale Capitalei.

Invocând prevederile art. 127, aliniatul 7 din Constituția URSS, coroborat, completat cu art. 2 din Legea „Cu privire la starea excepțională”, Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență decide: 1) instituirea stării excepționale pe termen de 6 luni pe teritoriul URSS; 2) obligativitatea ca, din 19 august 1991, ora 14 ora Moscovei, pe întreg teritoriul URSS să fie aplicate şi respectate numai Constituția URSS şi legile sovietice, punându-se capăt tendințelor de elaborare şi difuzare a legilor locale, în diferite republici, care se proclamă „suverane” sau aspiră spre „independență”; 3) singura putere supremă în stat o reprezintă Comitetul de Stat pentru Situația Urgentă; 4) toate deciziile, instrucțiunile şi măsurile adoptate de acest organ suprem sunt obligatorii pentru toți cetățenii URSS. Documentul acesta era semnat de Ghenadi Ianaiev, Valentin Pavlov şi Oleg Blakanov.

Cu câteva zile înaintea acestui comunicat, documentul difuzat de Comitetul de Stat pentru Situația de Urgență, fusese prefațat şi de unele instrucțiuni publice adoptate de prim-ministrul Valentin Pavlov. Acesta anunța că guvernul central al URSS se va preocupa să-şi consolideze şi să-şi impună puterea

pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice, fiindcă „republicile sunt incapabile să se autoguverneze”, iar generalul Mihail Surkov, responsabil cu educația politică în rândurile armatei declarase public că se opune categoric dizolvării organizațiilor de partid din armată şi precizase: „Vom găsi noi mijloace adecvate de activitate!” Lovitura de stat a şocat, într-un fel sau altul, întreaga lume contemporană.

Reacțiile imediate au început să apară, mai întâi şi întâi în întreaga „țară” a URSS, dar simultan şi în restul lumii.

Preşedintele Federației Ruse, Boris Elțîn, fără a se lăsa intimidat, a declarat chiar în cursul aceleiaşi zile, de 19 august 1991, că a preluat el însuşi comanda forțelor armate, a chemat câteva blindate spre a apăra sediul centrului său de putere, „Casa Albă”, unde-şi avea reşedința Parlamentul Rusiei şi, totodată, a elaborat şi difuzat un apel către populație. Lui i s-au alăturat primul ministru şi preşedintele forumului legislativ al Federației Ruse.

Apelul lansat de Boris Elțîn şi conducerea Federației Ruse chema întreaga populație la „grevă politică generală” şi „nesupunere civilă”. El a difuzat şi un decret prin care noul Comitet de Stat pentru Situația de urgență şi măsurile adoptate de acesta erau considerate „ilegale, anticonstituționale, reacționare”, Elțîn îşi exprima îndoiala că „milioanele de adepți ai reformelor vor primi cu pasivitate” puciul şi anunța că toți acei care recunosc şi ascultă ordinele şi deciziile noului Comitet de Stat „încalcă legile Rusiei şi sunt pasibili să fie aduşi în fața justiției”.

Moscoviții au ieşit în stradă cu noul steag al vechii Rusii, protestând în fața blindatelor din preajma Kremlinului. Şi lucrătorii din marile uzine, din Moscova, Leningrad şi Sveadlovsk au răspuns prin grevă chemării lui Boris Elțîn. La Moscova, manifestanții care purtau şi strigau lozinci împotriva puciştilor au blocat străzile principale cu autobuze şi troleibuze, ridicând baricade – din blocuri de beton şi materiale

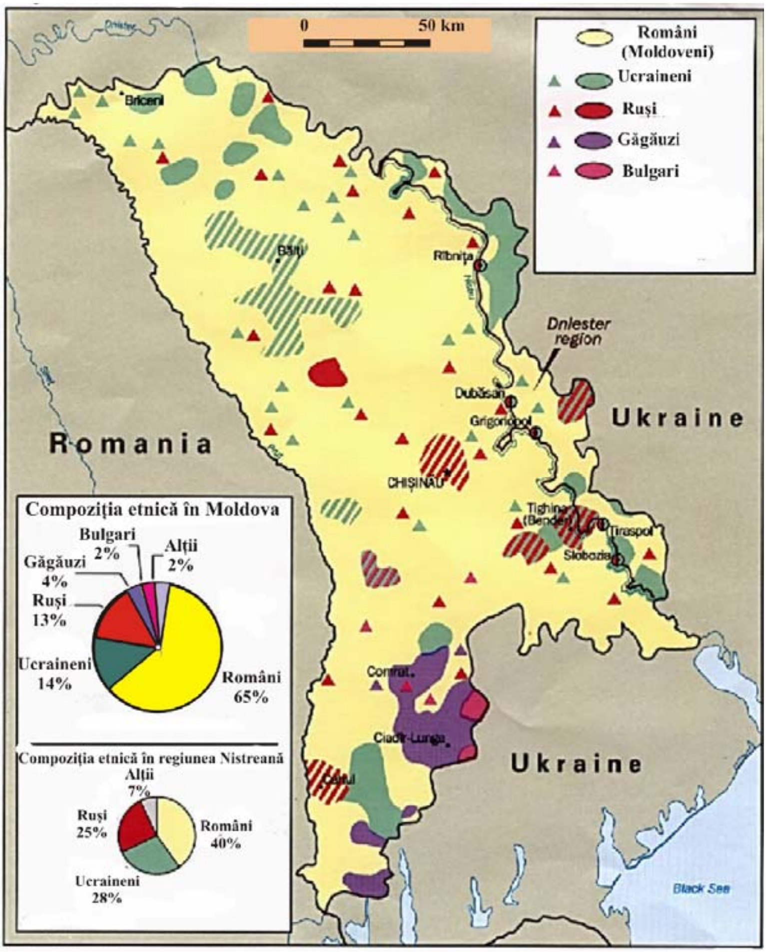
de construcții – spre a opri pătrunderea tancurilor spre „Casa Albă”, sediul Parlamentului Rusiei.

Puciştii au organizat o conferință de presă. Ei au declarat că au decretat „starea de urgență spre a salva țara de haos” şi au anunțat că speră în întoarcerea lui Mihail Gorbaciov în Capitală „după ce se va însănătoşi”. Ei i-au dat însă un ultimatum lui Boris Elțîn, ca în decurs de o oră să părăsească palatul Parlamentului Rusiei şi au amenințat că 50 de tancuri sunt gata să ia cu asalt „Casa Albă”. Ghenadi Ianaiev, în calitatea sa de noul „preşedinte” al URSS a adresat şi un mesaj public către şefii de state şi de guverne, precum şi secretarului general al ONU, anunțând că: instituie măsuri excepționale, temporare, spre a salva țara de haosul economic şi politic, spre a apăra şi garanta securitatea oamenilor şi stabilitatea statală, spre a dezarma şi lichida formațiunile militare anti-constituționale care, în unele zone recurg la teroare morală şi fizică, stimulând dezintegrarea; în acelaşi timp, în mesaj se preciza că măsurile adoptate, ca şi cele preconizate, nu vor afecta relațiile internaționale, nici obligațiile URSS pe plan extern.

Pozițiile oficiale externe de condamnare a loviturii de stat se întețesc din 20 august. George Bush revine urgent la Washington şi anunță că înlăturarea lui Gorbaciov este „o măsură anticonstituțională” care îngrijorează toată lumea şi ar putea avea „grave consecințe”; el anunță că „nu numai SUA, dar şi Europa va opri trimiterea de ajutoare URSS”. Din Paris, Pierre Maurry condamnă puciul, cere lumii să reacționeze imediat şi să sisteze trimiterea oricăror ajutoare şi să rupă orice legături cu aşa-zisul Comitet de Stat pentru Situații de Urgență. Din Praga, preşedintele Vaclav Havel apreciază că „popoarele URSS vor cunoaşte zile grele; dar, roata istoriei nu poate fi întoarsă; evoluția pe calea democrației este ireversibilă chiar în Uniunea Sovietică”. Din Berlin, Helmut Kohl declară că „URSS” va trebui să continue politica de reforme şi democratizare”, iar ceea ce a făcut până acum Mihail

Gorbaciov reprezintă „o contribuţie decisivă în favoarea păcii şi merită respectul lumii contemporane”. Primul-ministru al Marii Britanii, John Mayor, consideră că înlăturarea lui Mihail Gorbaciov este un „act neconstituţional”; speră că acest fapt nu va însemna „reîntoarcerea la războiul rece”. Preşedintele Consiliului Comunităţii Europene, Van Den Brock îşi exprimă pesimismul şi dezaprobarea faţă de evenimentele din Rusia şi anunţă că CCE îşi va asuma „toate obligaţiile posibile pentru ca tensiunile Est-Vest şi să nu mai revină la ordinea zilei”. Javier Perez de Cuellar, secretarul general ONU se arată „foarte surprins” de acţiunea puciştilor şi relevă că şi în viitor „sprijinul Uniunii Sovietice pentru destinele păcii este indispensabil”. Din Bucureşti, la 21 august, Ion Iliescu îşi manifestă aceeaşi îngrijorare faţă de evenimentele de la Moscova şi dezaprobă acţiunea puciştilor. El apreciază rolul însemnat al lui Mihail Gorbaciov în declanşarea şi desfăşurarea proceselor reformatoare, înnoitoare, exprimându-şi opinia că „reformele începute nu pot fi stopate” şi că „de succesul acestor transformări depinde „soarta fraţilor noştri din Republica Moldova”. România – mai adaugă preşedintele ei – „şi-a ales propriul ei drum; cel al făuririi unui stat de drept”.

Şi, în vreme ce la Moscova forţele progresiste, masele, unităţi ale armatei se alătură lui Boris Elţîn – în noaptea de 20 spre 21 august au loc slabe confruntări, în cadrul cărora se înregistrează trei morţi şi numeroşi răniţi, dar, în zorii zilei trupele refuză ordinul Comitetului de Stat pentru Starea de Urgenţă de-a mai ataca sediul Parlamentului Rusiei şi armata pactizează, trece de partea preşedintelui Rusiei, iar dintre colaboratorii lui Gorbaciov, atât Alexandr Iakovlev, cât şi Eduard Şevardnatze propun să se constituie, în ţările occidentale, Comitete de Susţinere a Democraţiei, sprijinind îndemnul lui Elţîn la grevă generală – reacţiile potrivnice puciştilor se manifestă chiar de a doua zi şi în republicile care şi-au declarat suveranitatea.

Republica Moldova şi compoziţia etnică a populaţiei sale, în care românii reprezintă 65%, ceea ce justifică legitimitatea proclamării independenţei (după www.worldofmaps.net/europe/moldova)

La Vilnius, preşedintele Lituaniei, Vytautas Landsbergis cere populaţiei să fie gata pentru apărarea ţării; apreciază lovitura de stat drept „o continuare a Pactului Hitler-Stalin” şi anunţă că în ţara sa „puterea sovietică nu va mai

putea fi restaurată decât ilegal şi prin violenţă”. El face, totodată, apel la sprijinul forţelor internaţionale.

La Riga, Anatoli Gorbunov, preşedintele Consiliului Suprem al Republicii Letone declară „ilegal” aşa-zisul Comitet de Stat al puciştilor; toţi cetăţenii sunt chemaţi să fie gata de a-şi apăra ţara prin toate mijloacele, fiindcă „singurul deţinător legitim al puterii este poporul Letoniei”.

În primele 3 zile puciul eşuează. Gorbaciov se reîntoarce la Moscova la 22 august. Puciştii sunt arestaţi în majoritate. Unii, însă, ca Boris Pugo, fostul ministru de interne, mareşalul Serghei Akromeiev, Consilierul militar al lui Gorbaciov, Nikolai Krucina, administrator al Comitetului Central, Dimitri Iazov, şeful KGB-ului se sinucid. Elţîn anunţă interzicerea Partidului Comunist pe teritoriul Rusiei. Gorbaciov demisionează şi el din postul de secretar general al PCUS şi cere Comitetului Central al acestuia să se autodizolve. În aceeaşi zi se interzice public activitatea partidului în administraţie şi armată. Gorbaciov este reinstalat la Kremlin. Dar, puterea şi prestigiul său i-au fost considerabil afectate, micşorate. „Salvatorul” URSS-ului şi „restauratorul măreţiei imperiale a Rusiei este Boris Elţîn.

Republica Moldova îşi proclamă Independenţa

Republica Moldova – este, alături de Ţările Baltice – una dintre republicile sovietice în care reacţia potrivnică puciului este extrem de puternică.

Puciul a avut rolul de-a obliga forţele politice din republică să-şi clarifice şi să-şi delimiteze, să-şi înfăţişeze public atitudinea. Astfel, chiar în ziua de 19 august, când s-a aflat vestea declanşării loviturii de stat, preşedintele republicii, Prezidiul Parlamentului şi Guvernul Moldovei, într-o *Declaraţie comună*, califică puciul drept „o lovitură de stat a forţelor conservatoare”. Această acţiune – se afirma în concluzia

Declarației comune – nu va putea opri „calea ascendentă a republicii Moldova spre libertate şi independență".

În aceeaşi zi, conducerea Frontului Popular din Moldova lansează un apel către cetățenii republici, chemându-i la un mare miting popular în Piața Adunării Naționale din Capitală, acolo unde s-au mai adunat, atunci când au dezbătut şi votat principalele reforme.

În dimineața zilei de 20 august 1991 s-au strâns în Piața Centrală din Chişinău peste 500.000 de persoane, din Capitală şi împrejurimi. Mulțimea a intonat cântecele patriotice: „Ştefan, Ştefan – domn cel Mare", „Trei culori" şi „Deşteaptă-te române". Preşedintele Republicii, Mircea Snegur, luând cuvântul, a condamnat cu vehemență puciul şi a anunțat public că, pe întreg teritoriul Moldovei nu sunt valabile nici una din deciziile Comitetului de Stat pentru Situația de Urgență. În cadrul mitingului s-a votat o rezoluție în care participanții s-au pronunțat pentru restabilirea funcției lui Mihail Gorbaciov şi s-a propus interzicerea prin lege a PCUS cu desființarea filialei acestuia – Partidul Comunist din Moldova – urmând a se pregăti şi înfăptui actul independenței. La miting au luat cuvântul şi s-au pronunțat pentru arestarea şi condamnarea puciştilor, pe lângă români din Basarabia şi nordul Bucovinei, şi unii participanți din Ucraina, Țările Baltice şi România. Faptul a avut o anumită relevanță, fiindcă, atât forțele Republicilor Baltice, cât şi Ucraina acționau în aceeaşi direcție: a apărării reformelor şi proclamării independenței. În paralel cu mitingul popular de la Chişinău, de la Comrat şi Tiraspol, conducerile auto-proclamatelor republici separatiste, găgăuză şi nistreană, s-au grăbit să trimită telegrame de felicitare şi declarații de colaborare şi loialitate Comitetului de Stat pentru Situația de Urgență, anunțând că au format „comitete de salvare" a URSS şi solicită sprijin militar şi moral pentru înlăturarea actualei conduceri a Republicii Moldova; ei mai propuneau, totodată, ca liderul Partidului Comunist din Moldova, Grigore Ieremie, care se afla la

Moscova, să fie ajutat şi instalat în fruntea Moldovei, în locul lui Mircea Snegur.

În acest context, conducerea Republicii Moldova a inițiat un ansamblu de măsuri urgente. La 21 august, Parlamentul a însărcinat lucrătorii Ministerului Afacerilor Interne, ai KGB-ului şi Procuraturii din subordinea sa „să întreprindă o anchetă şi să depisteze persoanele care s-au solidarizat şi manifestat ca fiind gata să îndeplinească deciziile ilegale ale aşa-zisului Comitet de Stat pentru Starea Excepțională". În baza acestei dispoziții, la 23 august au fost arestați doi dintre conducătorii autoproclamatei republici găgăuze, Stepan Topal şi Mihail Kendirelian. Au fost arestați apoi şi unii conducători ai republicii nistrene de la Tiraspol.

La 23 august 1991, zădărnicind complotul separatiştilor, Parlamentul Moldovei a adoptat legea „Cu privire la Partzidul Comunist din Moldova". Ea prevedea că „PCM, nefiind înregistrat în modul stabilit de noile legi votate de forumul legislativ de la Chişinău şi acționând contrar legii, căutând cu orice preț să apere şi să mențină vechiul regim totalitar, sistemul administrativ de comando şi vechile practici şi că el a acționat împotriva renaşterii naționale a poporului moldovenesc, a contribuit la formarea pe teritoriul statului suveran a două pseudo-republici, marionete ale Centrului reacționar şi imperial de la Moscova, a pus obstacole în calea făuririi reformelor economice şi politice, vădindu-şi astfel, caracterul conservator, reacționar". Drept care Parlamentul hotăra: interzicerea activității PCR pe întreg teritoriul Moldovei, naționalizarea averii acestui partid şi trecerea acesteia – clădiri, fonduri, ferme etc. în proprietatea statului. Prin lege se mai prevedea: „demontarea şi depozitarea tuturor monumentelor ce țin de ideologia comunistă şi a unei pseudoistorii a poporului nostru, schimbarea denumirilor cu caracter comunist ale localităților, străzilor, organizațiilor, întreprinderilor, gospodăriilor agricole şi adaptarea acestora la

tradițiile istorice şi culturale naționale". De altfel, acest proces începuse deja, cu câtva timp înainte. La 27 iunie, seara, când se desfăşura Conferința Internațională „Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele lui asupra Basarabiei", în Piața Centrală a Capitalei a fost demolată cea mai mare statuie a lui V.I. Lenin, din multele aflate pe teritoriul republicii. Au urmat: demontarea celorlalte, din alte localități, între care, de la Ungheni, Călăraşi, Căuşeni, precum şi cele închinate lui Karl Marx şi Frederich Engels. Au fost, de asemenea, suspendate toate publicațiile Partidului Comunist din Moldova şi cele care salutaseră declanşarea puciului.

Duminică, 25 august 1991, Parlamentul Moldovei s-a întrunit şi a decis convocarea celei de-a treia Mari Adunări Naționale, pentru ziua de 27 august. Textul convocării citite de Alexandru Moşanu, preşedintele Parlamentului, avea următorul cuprins: „*Toți moldovenii, toți cetățenii legați cu trup şi suflet de pământul nostru au visat la libertate şi independență.*

Acum a venit momentul potrivit pentru proclamarea independenței. Condițiile interne, de mult pregătite de forțele patriotice, democratice, interne şi cele externe, ne sunt favorabile, în sfârşit!

Propun să convocăm pentru ziua de 27 august ora 12, Şedința Extraordinară a Sesiunii a VI-a a Parlamentului Republicii Moldova, pentru a lua în dezbatere problema independenței..."

Condițiile interne erau apreciate ca favorabile. Preşedintele Republicii, Mircea Snegur, fusese cel de-al doilea conducător al unei republici – după cea a Federației Ruse, conduse de Boris Elțîn – care luase atitudine publică, chiar în prima zi, la 19 august, când nu se putea intui sau bănui evoluția – împotriva puciului, chemând populația să fie gata spre a apăra reformele şi înfăptuirile democratice. Parlamentul, guvernul acționau unitar, în deplină concordanță cu Preşedinția. Suspendarea interzicerii activității Partidului

Comunist din Moldova se făcea în aceeaşi zi, la unison cu măsura adoptată de Boris Elţîn pe întreg cuprinsul Federaţiei Ruse. Apoi, tendinţa pregătirii şi înfăptuirii independenţei a fost o dominantă a anului 1991. Începutul îl făceau Ţările Baltice – **Lituania** (9 februarie), **Estonia** şi **Letonia** (la 3 martie). Urmau: **Gruzia** (9 aprilie), **Ucraina** (prima declaraţie de independenţă la 24 august, apoi referendumul, la 1 decembrie), **Bielorusia** (la 25 august), **Moldova** (27 august), **Azerbaidjanul** (30 august), **Kârghistanul** şi **Uzbekistanul** (31 august), **Tadjikistanul** (9 septembrie), **Armenia** (21 septembrie), **Turkmenistanul** (27 octombrie), **Kazastanul** (16 decembrie).

În Moldova, conducerea republicii s-a străduit şi a reuşit să dea momentului proclamării independenţei un caracter cât mai larg, democratic, de masă, plebiscitar, prin convocarea celei de-a III-a Mari Adunări Naţionale – după ce primele două avuseseră loc la 27 august 1989, la 16 decembrie 1990.

Cu o zi înaintea evenimentului istoric, preşedintele României, Ion Iliescu, s-a întâlnit la 26 august 1991, la Palatul Cotroceni, cu numeroşi ziarişti români şi străini, în cadrul unei conferinţe de presă, cu care prilej, fiind rugat să-şi exprime poziţia faţă de viaţa internaţională a evidenţiat două aspecte semnificative. Primul: demisia lui Mihail Gorbaciov din postul de secretar general al PCUS – şi îndemnul ca partidul unic să se autodizolve – fapt ce se petrecea la 24 august 1991. Preşedintele Iliescu aprecia că gestul marelui reformator reprezenta „o concluzie firească, ce decurge din conţinutul proceselor de democratizare, de afirmare a trăsăturilor statului de drept şi a afirmării pluripartitismului în viaţa URSS”.

Cel de-al doilea aspect major îl reprezenta procesul declarării independenţei republicilor unionale ale URSS. De dată recentă erau acţiunile întreprinse de Ţările Baltice, Bielorusia şi Gruzia. Cât despre pregătirile ce se făceau la Chişinău, România se şi pronunţase deja oficial, că aşa cum a

recunoscut independența Țărilor Baltice, Bielorusiei şi Gruziei va fi „prima țară care va recunoaşte şi independența Moldovei”.

La 27 august 1991, Piața Centrală a Capitalei – care s-a numit ulterior Piața Marii Adunări Naționale – s-a umplut de un uriaş furnicar de oameni, veniți din toate unghiurile teritoriilor locuite de români – Basarabia, nordul Bucovinei, ținutul Herța. Clopotele Catedralei din Chişinău au bătut prelung, ca niciodată. După un *Te Deum* săvârşit de un uriaş sobor de preoți şi ierarhi, preşedintele Parlamentului, istoricul Alexandru Moşanu, a deschis lucrările acestei impresionante Mari Adunări Naționale – care, împreună cu deputații şi membrii guvernului formau o Adunare Constituantă Unică – rostind cu glas tare: „*A venit ziua cea mare, când putem rupe lanțurile coloniale!*”

A luat apoi cuvântul preşedintele Republicii Moldova, care a anunțat: „*Marea Adunare Națională reprezintă întreaga Republică. Dumneavoastră, cei prezenți în această piață, aveți mandatul întregului popor şi Vă este încredințată istorica misiune de a-i înainta Parlamentului Republicii şi, în calitate de instanță supremă, liber şi democratic aleasă, voința de a declara independență*”. Evocând apoi eşecul puciştilor – care a însemnat „*rătezarea ultimei limbi de foc a balaurului imperial*”, Mircea Snegur a declarat în final: „*jurăm că ne vom apăra independența până la ultima suflare!*”

Primul ministru al Republicii Moldova, Valeriu Muravschi, luând cuvântul, i-a avertizat pe duşmanii democrației şi libertății – din interiorul şi din afara țării – că „*voința poporului rămâne o forță de neclintit!*”, în timp ce noul preşedinte al Frontului Popular, Iurie Roşca, a propus ca Moldova să nu participe la nici un fel de tratat unional, să se constituie gărzi naționale pe întreg teritoriul Republicii, iar frontierele şi vămile să fie subordonate şi controlate numai de către organele de stat ale Moldovei.

La orele 12 s-a citit şi votat, în uralele de nestăvilit entuziasm ale celor peste 500.000 de oameni de toate vârstele şi profesiile, bărbaţi, femei, tineri şi vârstnici, textul *Declaraţiei de Independenţă a Republicii Moldova*, care avea următorul cuprins: „*Parlamentul Republicii Moldova, constituit în urma unor alegeri libere şi democratice.*

Având în vedere trecutul milenar al poporului nostru şi statalitatea sa neîntreruptă în spaţiul istoric şi etnic al devenirii sale naţionale;

Considerând actele de dezmembrare a teritoriului naţional de la 1775 şi 1812 ca fiind în contradicţie cu dreptul istoric şi de neam şi cu statutul juridic al Ţării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluţie a istoriei şi de voinţa liber exprimată a populaţiei Basarabiei şi Bucovinei;

Subliniind dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria – parte componentă a teritoriului istoric şi etnic al poporului nostru;

Luând act de faptul că Parlamentele multor state, în declaraţiile lor, consideră înţelegerea încheiată la 23 august, între guvernul URSS şi guvernul Germaniei, ca nulă **ab initio** *şi cer lichidarea consecinţelor politico-juridice ale acesteia, fapt relevat la Conferinţa Internaţională «Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele sale pentru Basarabia» prin Declaraţia de la Chişinău, adoptată la 28 iunie 1991;*

Subliniind că, fără consultarea populaţiei din Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, ocupate prin forţă la 28 iunie 1940, precum şi a celei din RSS Autonomă Moldovenească (Transnistria), formată la 12 octombrie 1924, Sovietul Suprem al URSS, încălcând chiar prerogativele sale constituţionale, a adoptat la 2 august 1940 «Legea URSS cu privire la formarea RSS Moldoveneşti unionale» iar Prezidiul său a emis, la 4 noiembrie 1940 «Decretul cu privire la stabilirea graniţei între RSS Ucraineană şi RSS Moldovenească», acte normative prin care s-a încercat, în

absența oricărui temei juridic real, justificarea dezmembrării acestor teritorii şi apartenența noii republici la URSS;

Reamintind că în ultimii ani mişcarea democratică de eliberare națională din Republica Moldova şi-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență şi unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chişinău, din 27 august 1989, din 16 decembrie 1990 şi din 27 august 1991, prin legile şi hotărârile Parlamentului Republicii Moldova, privind decretarea limbii române ca limbă de stat şi reintroducerea alfabetului latin din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990 şi schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991;

Pornind de la Declarația suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990 şi de la faptul că populația Republicii Moldova, exercitând dreptul său suveran, nu a participat la 17 martie 1991, în ciuda presiunilor exercitate de organele de stat ale URSS, la referendumul asupra menținerii URSS;

Ținând seama de procesele ireversibile, ce au loc în Europa şi în lume, de democratizare, de afirmare a libertății, independenței şi unității naționale, de edificare a statelor de drept şi de trecere la economia de piață;

Reafirmând egalitatea în drepturi a popoarelor şi dreptul acestora la autodeterminare, conform Cartei ONU, Actului final de la Helsinki şi normelor de drept internațional;

Apreciind, din aceste considerente, că a sosit ceasul cel mare al săvârşirii unui act de justiție, în concordanță cu istoria poporului nostru, cu normele de morală şi de drept internațional;

Proclamă solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova şi în fața întregii lumi;

Republica Moldova este un stat suveran, independent şi democratic, liber să-şi hotărască prezentul şi viitorul, fără nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile şi năzuințele sfinte ale poporului, în spațiul istoric şi etnic al devenirii sale naționale. În calitatea sa de stat suveran şi independent, Republica Moldova:

Solicită tuturor statelor şi guvernelor lumii recunoaşterea independenței sale, astfel cum a fost proclamată de Parlamentul liber ales al Republicii şi îşi exprimă dorința de a stabili relații politice, economice, culturale şi în alte domenii de interes comun cu țările europene, cu toate statele lumii, fiind gata la stabilirea de relații diplomatice cu acestea, potrivit normelor de drept internațional şi practicii existente în lume în această materie.

Adresează Organizației Națiunilor Unite cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în organizația mondială şi în agențiile sale specializate;

Declară că este gata să adere la Actul final de la Helsinki şi la Carta de la Paris, pentru o nouă Europă, solicitând, totodată, să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa şi la mecanismele sale;

Cere Guvernului URSS să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia şi să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova;

Hotărăşte ca pe întregul său teritoriu să se aplice numai Constituția, legile şi celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova;

Garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertății politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice şi religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la

Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă.

Aşa să ne ajute Dumnezeu!”

(Adoptată la Chişinău de Parlamentul Republicii Moldova, la 27 august 1991)

În aceeaşi zi, Parlamentul votează ca odată cu *Declaraţia de Independenţă* să fie adoptat şi imnul de stat *Deşteaptă-te Române!*.

Golgota Moldovei: de la Independenţă reală, într-o nouă cuşcă imperială

Dacă reformele gorbacioviste au constituit premisele pentru declanşarea procesului revoluţionar care s-a soldat, în 1989, cu prăbuşirea regimurilor socialiste europene, impuse de trupele sovietice în ţările acceptate şi cedate URSS-ului de către aliaţii occidentali la sfârşitul celui de-al II-lea război mondial, dacă principalul rezultat al înnoirilor l-au reprezentat orientarea acestor state, pe plan intern, spre democraţia parlamentară, bazată pe sistemul pluralismului politic şi al economiei de piaţă, iar pe plan extern către integrarea lor în structurile euroatlantice, apoi alte două succese au fost: unificarea Germaniei şi eliberarea Ţărilor Baltice; însă, prăbuşirea URSS prin implozie n-a fost urmată, cum era şi firesc, de finalizarea acestui proces, adică de ieşirea definitivă la o viaţă liberă şi independentă a tuturor popoarelor umilite şi obidite, din această închisoare dostoievskiană şi grobiană, care, de mai bine de şapte decenii se împăunase cu o sulemeneală falsă şi sclipitoare şi se autointitulase «ţara socialismului biruitor» de care, în 1991, s-au dezis, în mod deschis, toate acele foste republici unionale – chiar şi cele de sorginte slavă, darmite celelalte – toate arătându-se dornice să scape de cătuşele imperiale. Numai că, după puciul nereuşit din 19 august 1991, salvatorul şi continuatorul noului proiect de reînnoire şi prelungire a existenţei imperiului sub o altă

înfăţişare, nouă, Boris Elţîn s-a dezmeticit el însuşi şi a făcut din Comunitatea Statelor Independente, atât el, cât, mai ales, urmaşii, o cuşcă aparent liberală, în fapt tot imperială, în care să intre – „de bună voie şi nesilite de nimeni" – fostele republici împreună.

Exemplul tipic – valabil într-un fel sau altul şi pentru celelalte foste republici unionale – este, în cazul de faţă, cel al Moldovei. După declararea independenţei sale a urmat o scurtă etapă de mare bucurie, de adevărată şi poate justificată euforie, în rândurile tuturor românilor, care sperau că se va repeta scenariul din 1917-1918. Pulsul acestei nădejdi cruciale se simte în însăşi telegrama pe care şeful statului român i-o adresa preşedintelui Republicii Moldova. Pentru actul istoric, atât de firesc şi, totodată, de cutezător, Mircea Snegur era imaginat şi caracterizat ca intrând în şirul marilor conducători ai românilor: „*Un adevărat conducător simte clipa în care poporul său intră în istorie. Aşa cred că au simţit Decebal, Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul. Aşa cred că aţi simţit şi Dumneavoastră, domnule Mircea Snegur, când, împreună cu poporul, aţi proclamat independenţa*". Urma, în textul aceleiaşi telegrame istorice, motivaţia pentru această înaltă apreciere: „*Îţi admir curajul şi înţelepciunea, iubite frate, admir credinţa voastră în libertate şi democraţie. Admir entuziasmul realist al parlamentarilor, oamenilor de cultură şi slujitorilor bisericii, al cetăţenilor Moldovei, ce îşi cinstesc azi eroii, pornind, între Prut şi Nistru, pe acelaşi drum pe care Ardealul şi Moldova şi Ţara Românească au păşit după Decembrie 1918*".

(Semna: Ion Iliescu, Preşedintele României).

Nu! Nu era nimic exagerat! Totul era exprimat sincer, spontan, adevărat. Cine-ar fi putut scrie astfel, decât un confrate, care-a urmărit, alături de toţi românii din ţara liberă, drumul cumpănit, chibzuit, îndelung şi consecvent pregătit al forţelor progresiste, din teritoriile ocupate şi anexate, în iunie 1940, în frunte cu Frontul Popular de la Chişinău?

Aceeaşi credinţă plină de sinceritate şi spontaneitate pulsa şi în Declaraţia Guvernului României: „*Proclamarea unui stat românesc pe teritoriile anexate cu forţa în urma înţelegerilor secrete stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop, reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pe cale paşnică a consecinţelor nefaste ale acestuia, îndreptate împotriva drepturilor şi intereselor poporului român!*". Ca urmare, guvernul României anunţa că recunoscând primul dorinţa românilor din URSS, va proceda la stabilirea relaţiilor diplomatice şi va acorda tot sprijinul posibil autorităţilor Republicii Moldova, pentru asigurarea şi consolidarea independenţei, acţionând în limitele principiilor şi normelor juridice internaţionale „*pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frăţească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului*".

Cum parlamentarii României se aflau în concediu de odihnă, vacanţă, la 3 septembrie 1991, Senatul şi Camera Deputaţilor s-au reunit într-o şedinţă comună extraordinară, spre a-şi exprima poziţia şi elabora o declaraţie în acest scop. Cum era şi firesc, deputaţii şi senatorii din România au salutat cu bucurie evenimentul şi au exprimat ideea că, după proclamarea independenţei, Republica Moldova are dreptul natural şi imprescriptibil „*de a fi recunoscută ca atare de toate statele şi guvernele lumii şi nu să devină o simplă anexă sau un stat clientelar al altor state*". Mulţi dintre vorbitori aveau convingerea că „*începe marea, definitiva reîntregire a neamului românesc*". Întreaga mişcare de eliberare a românilor din imperiul sovietic, declanşată şi desfăşurată din 1985 încoace, culminând cu proclamarea independenţei la 27 august 1991 era analizată şi evaluată, ca „*un miracol istoric*" ce arăta „*dăinuirea prin veacuri a poporului român, aşezat aici, în calea tuturor răutăţilor*". Făcându-se comparaţia cu evenimentul din 27 martie 1918, se releva că „*acum basarabenii şi-au proclamat din nou independenţa*" într-un

moment istoric „*când soarta luptei pentru putere, de la Moscova, nu înclinase balanța în favoarea democrației*”. De aceea, marea majoritate a deputaților şi senatorilor au făcut şi o sumă de propuneri. Astfel, s-a cerut ca, pentru ca independența proclamată la 27 august 1991 să aibă un efect internațional, guvernul României să acționeze şi să solicite Consiliului Suprem al Uniunii Sovietice, ca preşedintele URSS să recunoască public şi oficial actul popular şi statutar al Republicii Moldova, apoi să trimită emisari în străinătate, pe lângă toate guvernele şi, mai ales, în capitalele marilor puteri, spre a crea „*un climat de informare şi susținere a cauzei Moldovei*” (Gabriel Țepelea). N-au lipsit însă nici unele semne de îngrijorare şi teamă pentru viitor. S-a intuit şi vorbit de posibilitatea ca “*în viitorul apropiat, Republica Moldova să fie expusă unor mari încercări şi mari primejdii*” (Domokos Géza). Din interior, acea autoproclamată Republică Socialistă Sovietică Nistreană „*dispusă la compromis chiar cu comunismul, prin adoptarea de însemne ca secera şi ciocanul, dar şi prin şantaj*”, amenință deja Republica Moldova „*prin suspendarea aprovizionării cu gaze şi petrol*”. Din exterior se contura un alt fapt cu grave consecințe: atitudinea discriminatorie a preşedintelui SUA, care a recunoscut cu câteva zile în urmă independența Țărilor Baltice în vreme ce consecințele Pactului Molotov-Ribbentrop priveau şi Polonia, şi Finlanda, şi România (Gheorghe Manole). Şi senatorul Emil Tökacs, din partea PNL, se întreba îngrijorat: dacă cele 12 țări membre ale CEE au recunoscut deja independența Țărilor Baltice, dacă Boris Elțîn „stă pe gânduri” când e vorba de Moldova „*cum vor putea justifica atitudinea lor în fața propriilor națiuni şi în fața istoriei, cei care procedează atât de discriminatoriu şi atât de nemotivat?*”

S-a cerut, de asemenea, în Constituanta României, cu acelaşi prilej, ca „*înainte de înaintarea spre ratificare a Tratatului cu URSS* (Tratatul din 5 aprilie 1991, n.n.),

Preşedintele României, Ministerul de Externe ar trebui să reanalizeze acest tratat, ținând cont de transformările care au loc în aceste momente în Uniunea Sovietică" (Petrişor Morar). S-a pus din nou şi problema Insulei Şerpilor, acaparată abuziv, neînscrisă în Tratatul de Pace, cerându-se revendicarea ei oficială „*deoarece nu este vorba de o modificare a granițelor stabilite prin Tratatul de la Paris, ci pur şi simplu de încadrarea în litera acestuia*" (Ion I. Brătianu). Comentându-se faptul că trei dintre fostele republici unionale nu mai existau în cadrul URSS, Țările Baltice – care au fost deja recunoscute ca independente şi suverane – iar alte 8, printre care şi Moldova, s-au declarat independente, se constata că, în fapt, „*URSS nu mai exista*", iar formula care se încearcă, o confederație de tip «Commonwealt» britanic, relevă că şi fostul imperiu „*merge neîntrerupt spre democrație*" (Ion Rațiu).

Dacă, atât în luările lor de cuvânt, cât şi prin *Declarația Birourilor Permanente ale Adunării Deputaților şi Senatului României în legătură cu proclamarea independenței Republicii Moldova* (din 28 august 1991) s-a recunoscut că *independența materializează marea mişcare democratică şi populară, care a luat naştere în Republica Moldova în ultimii ani*" şi s-a lansat chemarea ca *„Parlamentele tuturor statelor din Europa şi din lume să facă demersurile necesare, pe lângă guvernele lor pentru recunoaşterea independenței Republicii Moldova"*, iar România a făcut-o prima şi s-a angajat să acționeze „*în spiritul comunității noastre de neam şi destin*", o singură poziție s-a diferențiat. Deputatul FSN, Claudiu Iordache, n-a admis „*existența a două state româneşti*", referindu-se la lovitura de stat de la Moscova, el a relevat că „*între 19 şi 27 august, în România, au existat condiții care să pună sub semnul riscului siguranța acestui stat*" şi că „*încă din ziua de 20 s-au creat liste cu persoane care trebuiau reprimate*". El a propus: „*să se acorde cetățenie română tuturor cetățenilor Basarabiei*", pentru ca „*la alegerile*

legislative din primăvara anului viitor” aceştia „*să participe la alegerile româneşti şi să putem obține, poate, printr-o voință comună, o soluție de unificare a celor două state, care, deocamdată, stau în fragilitatea condițiilor actuale*”.

În ultima decadă a lunii august 1991 România a recunoscut rând pe rând independența pentru Țările Baltice, Gruzia şi Moldova. Ministrul de Externe al Moldovei Independente, Nicolae Țiu, a venit la Bucureşti, la 28 august, spre a studia cadrul juridic de colaborare cu România. Preşedintele României, Ion Iliescu, s-a adresat şefilor de state să acorde României sprijin pentru economia de piață. Au răspuns şi întreprins vizite, în acest scop, în țara noastră, delegația de stat din Croația şi Republica Elenă, chiar a doua zi, pe 28 august 1991.

La începutul lunii septembrie 1991, miniştrii de externe ai celor 3 Țări Baltice au fost invitați oficial la Bruxelles, din partea Comunității Economice Europene, recunoscându-li-se oficial independența. Norvegia, Suedia s-au alăturat şi ele CEE, recunoscând independența acestora şi stabilind relații diplomatice cu ele. SUA au anunțat oficial că vor proceda şi ele la recunoaşterea independenței – anunțul fiind făcut la 28 august prin ambasadorul american de la Moscova.

De la Moscova, în schimb, Mihail Gorbaciov, într-o declarație oficială, făcută la 28 august 1991 a spus că „*atât Țările Baltice, cât şi statele care le-au recunoscut independența, au luat decizii pripite*”.

La sfârşitul lunii august 1991, ministrul de externe al Olandei, Hans van den Brock, într-o conferință de presă, organizată la Haga, a declarat că „*cele 12 țări ale CEE vor judeca după meritele lor proprii şi, de la caz la caz, declarațiunea de independență a republicilor sovietice*”, încât „*se va ține cont de legile internaționale privind dreptul la autodeterminare*”.

De la Londra, şeful ministerului afacerilor externe, Douglas Hurd a făcut precizarea că „*Anglia are în vedere țările cărora nu le-a recunoscut niciodată anexarea de către URSS în 1940*” şi acest fapt „*nu are nici o implicare asupra celorlalte republici sovietice sau pentru republicile iugoslave*”.

De la Moscova, preşedintele Federației Ruse, Boris Elțîn „şi-a arătat şi el… colții” – cum scriau la 29 august 1991, unele ziare – avertizând că „*pretențiile teritoriale sunt… foarte periculoase*”, ceea ce însemna că independența nu trebuie confundată cu despărțirea de … URSS. De la Kiev, şi preşedintele Ucrainei, Leonid Kravciuk, a făcut la sfârşitul lunii august o declarație similară, cum că „*pretențiile teritoriale sunt foarte periculoase şi, în orice caz, ele pot constitui pericole foarte mari pentru omenire*”, încheind că Ucraina va opta pentru noua Confederație a URSS.

În aceeaşi zi, când se rosteau aceste declarații, la 29 august 1991, la Palatul Victoria, la Bucureşti, ministrul de externe al României şi omologul său Nicolae Țiu, din partea Republicii Moldova, semnau: 1) înțelegerea privitoare la stabilirea relațiilor diplomatice între cele două state şi 2) acordul consular pentru ca cetățenii celor două țări să poată călători fără restricții pe teritoriul amândurora.

*

* *

Până la sfârşitul anului 1991 – când, la 25 decembrie 1991, la Kremlin, Mihail Gorbaciov şi-a dat public demisia din funcția de preşedinte al URSS, fiindcă la 21 decembrie , la Alma-Ata, toate cele 11 republici (lipseau doar 4: cele 3 Țări Baltice şi Gruzia), inclusiv Moldova, intrau în Comunitatea Statelor Independente şi URSS îşi încetau oficial existența iar în locul drapelului roşu, cu emblema secerii şi ciocanului, urca pe turnul Kremlinului vechiul steag al Rusiei, cu cele trei culori, alb, albastru şi roşu – independența Moldovei era

recunoscută de România, Kazastan, Elveția, SUA, Argentina, Ucraina etc.

De ce a intrat, totuşi, Republica Moldova în C.S.I?

Asistentul şi purtătorul de cuvânt al lui Mihail Gorbaciov, Andrei Graciov, nu se sfieşte să spună, el însuşi, ca adept al reformelor şi susținător al noii confederații, că, de fapt, C.S.I. era „*o grupare de state suverane şi independente, unite printr-un trecut nefericit şi prin frica de un viitor nesigur*”.

Convingerea noastră este că toate fostele republici au fost silite de un complex de factori, interni şi externi, întocmai ca şi țăranii, mujicii ruşi, în anii colectivizării, să intre în acest organism – în pofida experienței amare şi a trecutului lor nefericit, ca şi a fricii de viitor – să intre în C.S.I. tot „de bună voie şi nesilite de nimeni”.

Deşi doar ne-am propus să analizăm şi să evaluăm evenimentele de până în 1991, când, oficial, URSS dispare, credem necesar să rezumăm drama Moldovei independente şi să invităm pe Măria Sa Cititorul, să mediteze şi să cerceteze, apoi să evalueze, el însuşi la Golgota evoluției ei ulterioare, fie şi cu puținele date pe care i le înfățişăm.

Forțele conservatoare interne, locale şi unionale s-au reorganizat şi consolidat. Puciştii înfrânți temporar s-au unit cu separatiştii nistreni şi găgăuzi. Au acționat sub scutul, apoi chiar cu sprijinul direct al Armatei a 14-a. Şi-au format trupe paramilitare şi-au alungat din zonă autoritățile, funcționarii, demnitarii puşi de conducerea de la Chişinău. În sprijinul lor au venit masiv şi decisiv şi voluntari, numeroşi militari ai Uniunii Cazacilor. Formate, în principal, din ucraineni, legalizate de Kremlin, Uniunile Cazacilor erau încurajate şi de la Kiev. Fiindcă Republica Socialistă Sovietică Autonomă Moldovenească, fondată în 1924, fusese integrată până în 1940, în întregime, la Ucraina. Apoi, Republica Moldova cerea Ucrainei să i se dea înapoi ceea ce i s-a luat în 1940: cele 3 județe din sudul Basarabiei – Cahul, Ismail, Cetatea Albă sau

Bender – împreună cu Hotinul, nordul Bucovinei şi Herţa. Aşa se şi explică adversitatea şi dificultatea cu care Ucraina a recunoscut independenţa Republicii Moldova, după multe intervenţii ale lui Mircea Snegur, abia după referendumul ce a avut loc la 8 decembrie 1991. Aşa se face că, toate aceste forţe locale, unionale, din statul vecin, Ucraina, cu acceptul, îndemnul şi sprijinul total, de la Kremlin, au pregătit şi dezlănţuit războiul împotriva autorităţilor de la Chişinău, care s-a transformat într-un sângeros conflict armat, ce a atins cotele sale maxime între 2 martie şi 21 iulie 1992. Consecinţele? Pe cât de numeroase, pe atât de neaşteptat de monstruoase. În pofida convenţiei moldo-ruse, semnate de Mircea Snegur şi Boris Elţîn, a medierilor şi negocierilor comisiei quadripartite (Rusia, Ucraina, Moldova, România), Transnistria a fost declarată şi perpetuată ca „zonă strategică a Federaţiei Ruse”. Războiul s-a soldat cu 320 de morţi, 1180 răniţi şi a costat aproape de două ori mai mult decât venitul naţional anual al Moldovei, iar Armata a 14-a a … uitat să se mai retragă din Transnistria, în pofida repetatelor promisiuni făcute de noii conducători de la Kremlin. Republica Independentă Moldova continuă să depindă aproape integral – în proporţie de peste 98% – de resursele energetice din spaţiul ex-sovietic, iar sursa principală de unde se aprovizionează este Centrala Termo-Electrică din Transnistria, unde sunt concentrate circa 48-50% din întreprinderile industriale ale Moldovei, un complex industrial-militar şi, bineînţeles, pârghia principală de intervenţie a Federaţiei Ruse, Armata a 14-a. Între consecinţele economice grave ale războiului şi ale politicii discriminatorii promovată în C.S.I., în anii 1991-1996, de pildă, se înscrie şi faptul că salariul mediu în Moldova este, după 5 ani de la intrarea în noua cuşcă imperială, dirijată de Federaţia Rusă, printre cele mai mici. Astfel, în 1996, de pildă, salariul mediu în Moldova era de 40 $, în Uzbekistan - 53$, Ucraina - 84$, Belarus - 89$, Kazastan - 103$, Federaţia Rusă - 156$, deci, de aproape 4 ori mai mare ca la Chişinău. S-a produs, totodată, şi o

contrastantă şi aberantă polarizare a veniturilor şi bogăţiei, care a cuprins atât Federaţia Rusă, cât şi fostele republici din C.S.I. Dacă Moscova are azi cei mai mulţi miliardari din toate oraşele din lume: 33 de miliardari în dolari, faţă de 31 la New York, dacă 36 de miliardari din întreaga Federaţie Rusă stăpânesc 24% din PIB (în SUA cei 227 de miliardari reprezintă numai 6% din PIB) şi în Moldova – „independentă" şi „suverană" în cadrul C.S.I. – circa 20.000 de persoane au venit lunar minim de 18 lei (4$) şi numai 5,5% din populaţia ţării obţine venituri în limita coşului minim de asigurare a existenţei.

În statele intrate în C.S.I., Moscova păstrează şi protejează cu trupele sale imperiale diverse zone separatiste împotriva populaţiei majoritare (de pildă: Republicile Nistreană, Abhază, Osetia de Nord şi de Sus, Cecenia-Inguşeţia)(Pierre Milza, Serge Berstein, 1998)

Regimul democratic din 1991, s-a degradat, sub influenţa aceluiaşi proces care s-a desfăşurat şi în Federaţia Rusă. În Moldova a triumfat şi s-a instalat o clică privilegiată comunistă, tradiţionalistă, care încearcă să-şi motiveze şi autorizeze noua orientare filo-rusă sub haina moldovenismului şi antiromânismului proaspăt reinventat şi exacerbat, în vreme ce, în Rusia, urmaşii lui Elţîn – recrutaţi din cele mai compromise şi temute organisme represive, de tipul KGB, devenit FSB – alunecă spre un autoritarism liberal care se distanţează şi contrastează tot mai mult faţă de sistemul democratic occidental, în cadrul unui regim dominat de oligarhi, inegalitate, corupţie şi revenirea, în plan extern, la unele practici din vremea războiului rece – exemple clasice fiind problema cecenă, dar şi cea a Moldovei „independente”, în cadrul C.S.I., ca şi multe altele.

Post-scriptum

Rândurile noastre s-au vrut, deopotrivă, o constatare şi un avertisment. **Constatarea**: tot ce ne învaţă istoria este – parafrazându-l pe Hegel – că diriguitorii popoarelor, astăzi ca şi ieri, nu învaţă nimic de la istorie. Dovadă: formulele de tipul „commonwealth”, care s-au încercat şi experimentat la sfârşitul imperiului britanic sau „Comunitatea Statelor Independente”, la prăbuşirea URSS. **Avertismentul**: dacă românii din fostul imperiu sovietic s-au ridicat şi afirmat între anii 1986-1991 într-o exemplară şi temerară mişcare de eliberare naţională, dar, deocamdată au eşuat, mâine vor izbândi cu siguranţă, fiindcă lumea merge, totuşi, oricât de încet şi cu intermitenţă, spre un tărâm de libertate şi independenţă.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. IZVOARE INEDITE

- Arhiva Consiliului Județean Suceava, Dosar 9/1990
- Iacobescu, Mihai, *Din însemnările unui fost senator*, 8 noiembrie 1990-9 ianuarie 1992, mss.

B. DOCUMENTE EDITE

- *Documente, 1989. Principiul dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2000.
- *Frontul Popular Creştin Democrat. Act de identitate*, Chişinău, 1995.
- Gorbaciov, M.S., *Răspunsurile lui Mihail Gorbaciov la întrebările ziarului „L'Umanité"*, în „Moldova Socialistă", Chişinău, 1986.
- *Materiale ale Congresului al XXVII-lea al PCUS*, Chişinău, 1986.
- „Monitorul Oficial", II, *Dezbateri parlamentare*, Bucureşti, 1990-1991.
- *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, selecție Ion Şişcanu, Vitalie Văratic; prefață de Valeriu Matei, Editura Universitas, Chişinău, 1991.
- Parlamentul României, *Raportul Comisiei Parlamentare de audiere a persoanelor care după 22 decembrie 1989 au fost nevoite să-şi părăsească locul de muncă şi domiciliul din județele Harghita şi Covasna*, Bucureşti, 1991.

- *Reîntregirea. Basarabia, Bucovina şi Insula Şerpilor în dezbaterea Parlamentului României*, culegere de documente cu studiu, note şi comentarii de Vasile Diaconu, Editura Tipo, Moldova, Iaşi, 2006.
- Scurtu Ioan (coordonator), *România. Viața politică în documente (1918-1947)*, Bucureşti, 1994.

C. PUBLICAȚII

- „Ateneu”, Bacău, 1990.
- „Baricada”, Bucureşti, 1990.
- „Crai nou”, Suceava, 1990.
- „Cronica”, Iaşi, 1990.
- „Dacia Liberă”, Chişinău, 1990.
- „Dreptatea”, Bucureşti, 1990.
- “Dreptatea”, Chişinău, 1989, 1990.
- “Deşteptarea”, Chişinău, 1989, 1990.
- “Femeia”, Bucureşti, 1991.
- “Flacăra Basarabiei”, Bucureşti-Chişinău, 1991.
- “Formula AS”, Bucureşti, 2008.
- “Glasul”, Riga-Chişinău, 1989.
- “Glasul Bucovinei”, Suceava, 1990.
- “Literatură şi Artă”, Chişinău, 1987-1990.
- “Moldova”, Iaşi, 1991.
- “Moldova Socialistă”, Chişinău, 1986.
- “Moldova Suverană”, Chişinău, 1986, 1991.
- “Nistru”, Chişinău, 1988.
- “Opinia Studențească”, Bucureşti, 1990.
- “Polis”, Bucureşti, 1994.
- “Revista de istorie militară”, 1990.
- “Revista 22”, Bucureşti, 1990.
- “România Liberă”, Bucureşti, 1990, 1991.
- “România Muncitoare”, Bucureşti, 1990.
- “Sovietskaia Moldova”, Chişinău, 1989.

- “Tineretul Moldovei”, Chişinău, 1990.
- “Tineretul liber”, Bucureşti, 1990.
- “Tribuna”, Cluj-Napoca, 1990.
- “Țara”, Chişinău, 1994.

D. MEMORII ALE CONTEMPORANILOR

- Betea, Lavinia, *Lucrețiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist. Studio de caz*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.
- Idem, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura “Ion Slavici”, Arad, 1995.
- Cassian, Maria, Spiridon, *Iaşi, 14 decembrie 1989 – începutul Revoluției Române*, Editura Timpul, Iaşi, 1994.
- Ceauşescu, Mihaela, *«Nu regret, nu mă jelesc, nu plâng»*, Editura Meditații, Bucureşti, f.a.
- Curticeanu, Silviu, *Meditații necenzurate*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007.
- Dinu, Cornel, *Jucând cu destinul. Zâmbind din iarbă*, Editura Minerva, Bucureşti, 2008.
- Druc, Mircea, *Lupta cu ultimul imperiu*; mărturii, documente şi consemnări de Viorel Patrichi, Editura Zamolxe, Bucureşti, 1998.
- Gorbaciov, Mihail S., *Memorii*; traducere de Radu Pontbriant, ediție îngrijită, note şi anexe de Petre Dan, Editura Nemira, 1994.
- Graciov, Andrei, *Naufragiul lui Gorbaciov. Adevărata istorie a destrămării URSS*, traducere de Mariana Ivănescu, cu o prefață a autorului, Editura Nemira, 1995.
- Mazilu, Dumitru, *Revoluția furată. Memorii pentru țara mea*, vol. 1, Editura Cozia, Bucureşti, 1994.

E. LUCRĂRI GENERALE

- Bărbulescu, M., ş.a., *Istoria României din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.
- Berstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei*, vol. 5, *Secolul XX, din 1919 până în zilele noastre*, Institutul European, 1998.
- Bezviconi, Gh., *Profiluri de ieri şi de azi. Fapte trecute şi basarabeni uitați*, Editura Universitas, Chişinău, 1992.
- Chiper, Ion, Constantiniu, Florin, Pop, Adrian, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane, 1944-1947*, Editura Iconica, Bucureşti, 1993.
- Ciobanu, Ştefan, *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*, ediție îngrijită de Cornel Scafes, Editura Clio, Bucureşti-Chişinău, Editura Ştiința, 1992.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, ediția a II-a, Bucureşti, 1999.
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 1997.
- Dobrinescu, Valentin-Florin, Constantin, Ion, *Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Institutul European, Iaşi, 1995.
- Duțu, Alesandru, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006.
- Fruntaşu, Iulian, *O istorie etnoculturală a Basarabiei, 1812-2002*, Editura Cartier, 2002.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, 1984.
- Hitchins, Keith, *Istoria României, 1867-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

- Johnson, Paul, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000*, Editura Humanitas, 2003.
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.
- Launay, de Jacques, *Istoria secretă a Cominternului 1919-1943. Eşecul unei speranțe*, traducere de Adina Arsenescu, Editura Venus, Bucureşti, 1993.
- Milza, Pierre, Berstein, Serge, *Istoria secolului XX după 1973. În căutarea unei noi lumi*, Traducere Marius Ioan, Editura All, Bucureşti, 1998.
- Nicolescu, C. Nicolae, *Şefi de stat şi de guvern ai României, 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003.
- Petrencu, Anatol, *Istoria universală. Epoca contemporană*, Chişinău, 1995.
- Politkovskaia, Ana, *Rusia lui Putin*, Editura Meditații, 2008.
- Soljenițân, Alexandr, *Rusia sub avalanşă*, traducere din limba rusă de Inna Cristea, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000.
- Scurtu, Ion, *Istoria contemporană a României, 1918-2005*, Editura Fundației România de Mâine, Bucureşti, 2005.
- Scurtu, Ion, ş.a., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, ediția a II-a, revăzută şi adăugită, coordonator Ion Scurtu, Editura Semne, Bucureşti, 1998.
- Scurtu, I., Buzatu, Gh., *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideea, Bucureşti, 1999.
- Stürmer, Michael, *Putin şi noua Rusie*, Editura Litera Internațional, Bucureşti, 2009.

- Trebici, Vladimir, *Demografia*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

F. LUCRĂRI SPECIALE

- Arachelian, Vartan, *În fața Dumneavoastră. Revoluția şi personajele sale*, Bucureşti, Editura Nemira, 1998.
- Alexe, Vladimir, *Ion Iliescu, biografia secretă*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 2000.
- Andruşceak, V.E., ş.a., *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Tipografia Academiei de Ştiințe, Chişinău, 1997.
- Beldeanu, Ion, *Bucovina care ne doare*, Editura Junimea, Iaşi, 1996.
- Ceauşu, Mihai-Ştefan, *Bucovina între două imperii*, "Revista de istorie militară", nr. 6/1990.
- Cojocaru, E.Gheorghe, *1989 la Est de Prut*, Editura Prut Internațional, Chişinău, 2001.
- Coja, Ioan, *Mari manipulatori : asasinii lui Iorga, Culianu şi Ceauşescu*, Bucureşti, 1993.
- Cucu, Vasile, Vlăsceanu Gh., *Insula Şerpilor*, Casa de Editură şi Presă « Viața Românească », Bucureşti, 1991.
- Călinescu, R.I., *Insula Şerpilor. Schiță monografică*, „Analele Dobrogei", Constanța, 1931.
- Dabija, Nicolae, *Moldova de peste Nistru – vechi pământ strămoşesc*, Chişinău, Hyperion, 1990.
- Idem, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1997.
- Idem, *Icoană spartă, Basarabia*, Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1998.
- Ghimpu, Gheorghe, *Conştiința națională a românilor moldoveni*, lucrare de sinteză cu texte

antologice, ediția a II-a, revăzută şi completată, Editura Garuda-Art, Chişinău, 2002.
- Gorbaciov, M.S., *Perestroika i novoe mâşlenie deia naşei stranii i dlia vsego mira*, Moskva, 1988.
- Idem, *Cu privire la restructurarea şi politica de cadre a partidului*, Moscova, 1987.
- Gosset, Ulysse, Fedorovski, Vladimir, *Histoire secréte d'un coup d'état, Moscou 19 aout 1991*, Editura Jean-Claude Lattes, 1991.
- Gribincea, Mihai, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- Enache, Marian, Cimpoeşu, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, cuvând înainte de acad. Dan Berindei, Editura Polirom, Iaşi, 2000.
- Florescu, Eugen, *Bestia Brucan*, ediția a II-a, Editura Planeta, 1996.
- Iacobescu, Mihai, *Bucovina între anii 1774-1918*, partea I şi a II-a, „Glasul Bucovinei", nr. 4/2000, p. 3-32 şi nr. 1-2/2001, p. 16-29.
- Idem, *Noi stăpâni de moşie şi patroni de biserici în Bucovina în timpul ultimei etape a stăppânirii habsburgice (1862-1918)*, în „Țara Fagilor", Cernăuți, 2003.
- Idem, *30 de zile în „Siberia": căutând arhivele Bucovinei*, Editura Junimea, Iaşi, 2005.
- Meurs, van Wilhelmus Petrus, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, traducere Ion Stanciu, Chişinău, Editura Arc, 1996.
- Neagu, Gheorghe, *Țarismul şi mişcarea națională a românilor din Basarabia*, Editura Prut Internațional, Chişinău, 2000.

- Oşca, Alexandru, *1989 – an decisiv în istoria Europei*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008.
- Postică, Elena, *Rezistența antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Editura Civitas, Chişinău, 1997.
- Petrencu, Anatol, *România şi Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Editura Epigraf, Chişinău, 1999.
- Idem, *În slujba zeiței Clio*, Editura Tipografia Centrală, Chişinău, 2001.
- Rotaru, Florin, *Basarabia română. Antologie*, Editura Semne, Bucureşti, 1996.
- Idem, *Suferințele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, Editura Semne, Bucureşti, 1996.
- Scurtu, Ioan, *Revoluția din decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2006.
- Tănase, Stelian, *revoluția ca eşec*, Editura Polirom, Iaşi, 1996.
- Timofte, Al. Radu, *Originile, mărirea, declinul şi renaşterea lumii informațiilor secrete*, Editura Academiei Naționale de Informații, Bucureşti, 2004.
- Varta, Ion, *Le tzarisme russe et la question de la Bucovine pendant la premierre guerre mondiale. Contributions documentaire*, „Revue des ètudes sud-est europèenes”, XXXIII, nr. 3-4/1995.
- Volkoganov, Dmitri, *Lenin – o nouă biografie*, Editura Orizonturi, Lider, Bucureşti, 1994.
- Idem, *Troțki – eternul radical*, Editura Orizonturi – Lider, Bucureşti, 1996.

INDICE GENERAL

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

R

S

Ş

Ț

U

V

X

W

Z

Y

INHALTSVERZEICHNIS

SOMMAIRE

SUMMARY

Editura JUNIMEA, Iaşi – ROMÂNIA,
Strada Pictorului nr. 14 (Ateneul Tătăraşi),
cod 700320, Iaşi,
tel./fax. 0232-410427
e-mail: junimeais@yahoo.com

PRINTED IN ROMANIA